



# દરેક લાયબ્રેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ હિંદી ગૃહીય મહાસમાનો	
દત્તિહાસ ભા. ૧-૨-૩	૧૧-૦-૦
૨ રાજ્યોગી વાને	
પરમાર ધારા વપોદેવ ભા. ૧-૨	૮-૦-૦
૩ બલહલ બંકા દેવડા ભા. ૧-૨	૬-૮-૦
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	૪-૦-૦
૫ વિશ્વભારતી	૧-૦-૦
૫ કૃતવાહી	૦-૪-૦

## શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા

શ્રી સયાજીગવ ગાયકવાડનું જીવનચરિત્ર	
ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર)	૩-૧૨-૦
૧ ઋગ્વેદ સંહિતા ભા. ૧ થી ૫	૧૦-૪-૦
૨ વેપારની ચાવી	૧-૧૨-૦
૩ વિદ્યુત	૧-૧૨-૦
૪ વિજ્ઞાનના વિધાયકો	૧-૧૨-૦
૫ માર્ગ જીવન અને કાર્ય ક્ષેત્ર	૧-૧૨-૦
૬ ઇત્સીંગના સમયનું હિંદ	૧-૧૦-૦
૭ જીવાનીની ચાવી	૧-૮-૦
૮ કેનેડાનું જનમહાર રાજતંત્ર	૧-૮-૦
૯ કેળવણી	૧-૮-૦
૧૦ ભારતીય મમાજસાસ	૧-૬-૦
૧૧ આશુ પ્રાચીન ગાનતંત્ર	૧-૪-૦
૧૨ ઉદ્યોગોની ઉત્ક્રાંતિ	૧-૪-૦
૧૩ રૂળ પ્રાચીન યુગીયો	૧-૨-૦
૧૪ ભાષા વિજ્ઞાન પ્રવેશીકા	૧-૧-૬
૧૫ મહાપતરામ	૧-૧-૦
૧૬ નેહરુનું જીવન ચરિત્ર	૧-૦-૦
૧૭ વલ્લભ	૧-૦-૦
૧૮ ઇંગ્લાંડ અને હિંદુસ્તાન	૦-૧૫-૦
૧૯ ખેતીના ઉપદ્રવો	૦-૧૪-૦
૨૦ સરોવરના જીવો	૦-૧૩-૦
૨૧ ગર્ભ વિદ્યા	૦-૧૨-૦
૨૨ સૂર્ય	૦-૧૨-૦

૨૩ મનુષ્ય શ્રમણ	૦-૧૨-૦
૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨-૦
૨૫ હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા સ્થાનો	૦-૧૨-૦
૨૬ નરસિંહ મહેતા	૦-૧૧-૦
૨૭ સામાજિક સુખરૂપતા	૦-૧૧-૦
૨૮ નૌકાખળ	૦-૧૧-૦
૨૯ ધન વિદ્યા	૦-૧૧-૦
૩૦ હિંદની સફર નીકળેલા	
વહાણવડીઓ	૦-૧૧-૦
૩૧ પરિવર્તનનાંદ	૦-૧૦-૦
૩૨ હિંદુસ્તાનના લોકો	૦-૧૦-૦
૩૩ પ્રાણીઓનાં શુભાશુભ લક્ષણો	
તથા વય વિજ્ઞાન	૦-૧૦-૦
૩૪ રથાનિક રવગાન્યની સમ્પ્રદાયો	૦-૬-૦
૩૫ જગતની ગાનનીની અને હિંદ	૦-૮-૦
૩૬ મેગેસ્ટીનીસના સમયનું હિંદ	૦-૮-૦
૩૭ રેડીઓ અને ટેલીવીઝન	૦-૮-૦
૩૮ કળા વિશે પ્રવચન	૦-૭-૦
૩૯ તરવાની કળા	૦-૭-૦
૪૦ વડોદરા	૦-૮-૦
૪૧ સૂરત ( ભાગ ૧-૨ )	૧-૬-૦

## શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાન માળા

૧ ધંચતંત્ર વાતો ભા. ૧-૨	૧-૦-૦
૨ સૂર્ય નમસ્કાર	૦-૮-૦
૩ રીતો	૦-૬-૦
૪ જુદા ભગવાનની વાનો	૦-૬-૦
૫ મહામહા બેગડો	૦-૬-૦
૬ વાધેલાઓનું સુખરાત	૦-૬-૦
૭ આયોનું આદિ નિવાસ સ્થાન	૦-૬-૦
૮ કરોળીઆનાં કાવત્રા	૦-૬-૦
૯ ખીચતી સુનાકાત	૦-૬-૦
૧૦ પચાસ પ્રેમક પ્રસંગો	૦-૬-૦
૧૧ હોડવાનું જીવન	૦-૪-૦

આજેજ લખો:-

ન્યવસ્થાપક : હુડાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા



નામાંકિત  
ડૉક્ટરો

શક્તિ માટે

નામાંકિત  
દવા જ

બતાવે છે

‘ડુંડું’ નામાંકિત રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ  
જનાં સઘળાં બાધાને ઉપયોગી છે. સાત્ત  
પ્રયોગોની શક્તિ એનાં સેવનથી સઘવાઈ રહે  
, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નબળાઈ  
ખુલ કરી, નવજીવન આપે છે.

‘ડુંડું’ રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને  
મંદ હે નાજગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં  
શબ્દો તેમજ મોટાં સો  
જી સહેલાઈથી લઈ શકે તે  
વિષય આપનાર, રક્તિ  
વિનિયોગ અને યાસ કરીને  
રોગીની લાલી વધારનાર—



ડુંડું રકતો  
ફોસ્ફો-મૉલ્ટ

ડુંડું

રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ

એક વાર અવશ્ય અજમાવો !

ડુંડું ફાર્મા. વર્કસ લી. સુબર્બ-૧૪

વૅડોદરાના એજન્ટો :—

- (૧) વેદ ભવાનીશંકર અને હરીશંકર કં.
  - (૨) મેસર્સ બી. એમ. ઠક્કરની ફા.
- ટાવર પાસે, વડોદરા.

દેશ-દેશાન્તરમાં પ્રખ્યાત ।

પ્રદર્શનોમાં પ્રભાવશીલ !

લોકપ્રિય અને સ્વદેશી સાહસ

# ધી ગોલ્ડ ફીલ્ડ લેધર વર્ક્સ

સુટકેસ, એટેચકેસ, સ્કુલબેગ, સાઇકલબેગ, હોલ્ડલ, હેન્ડબેગ, કીટબેગ, બુવેલ બેગ, ટ્રેસીંગ કેઇસ, થરમોસ કેસ, પાકીટ, પટા, ફેન્સી ચંપલ, શુઝ, સ્વીપર્સ-ટુકામાં તમામ બાતનો ને બાતબાતનો મુસાફરી માટે તેમજ હરકોઇ સુખસગવડ માટેનો માલ નીચે જણાવેલાં સ્થળોએ તૈયાર અથવા ઓર્ડર આપવાથી મળી શકશે:—

અમદાવાદ—ચત્રબૂજ બીલ્ડીંગ ૬૬૬/૨ ગાંધીરોડ, કેઠારી ચોળના નાકે.



હિંડ ઓફીસ તથા શો રૂમ

૫૭-૧૬ પ્રિન્સસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

મુંબઈની શાખાઓ:—

- (૧) ધી રીઅલ લેધર વર્ક્સ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ
- (૨) ૧૭૨, અબદુલ સદેમાન સ્ટ્રીટ, ટે. નં. ૨૩૮૬૭
- (૩) પીરમાલ મેન્ચન, સેન્ડરસ્ટ રોડ, ટે. નં. ૪૨૫૬૨  
( ચંપલ અને શુઝ ડીપાર્ટમેન્ટ )

કારખાનાંઓ:—ધારાવી અને ભાંગવાડી

આણતંત્રી અને સ્થાપક : સ્વ. જયકૃષ્ણ ના. વમો.

તંત્રી :  
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

# ગુણસુન્દરી

સહકર્તા :  
શ્રી. જનબાળાદેસાઈ બી. એ  
શ્રી. રમા ઠાકોર બી. એ

વ્યવસ્થાપક : નરવરતાલ ઠાકર : ઉદ્યાનમિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

પ્ર. ૪૩ મું ]

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૪૪

[ અંક ૧ ]

## અનુક્રમણિકા

શાંત જયંતી : શ્રી. જંગમદાસ વ. પટ્ટના	૧	બાળક અને ફેળવણી : ક. તાતાકમારી	૨૦
ચૂડલો : શ્રી. જયમનગૌરી પાડકલ	૨	મનુષ્યોનો માસ : વાદરવો :	૨૨
દામોદર ? : જ. સ્વ. કનકજીવણ	૨	શ્રી. બમલમાઈ મહેતા	
નાતી નસો : શ્રી. શાશાચાણુ પંડિત	૩	શ્રી. બમલમાઈ મહેતા	
અલ, ઉઠ, નવજીવાના શ્રી. પ્રભાકર દેસાઈ	૫	શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	૨૩
બાળકો કહેનો ! કયે રહેતે ?	૬	શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	
શ્રી. શુભવંશ		શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	
અંગારા : શ્રી. દસુમતી પીરજીવાલ દેસાઈ	૮	શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	
અંગેસ સોડલી :	૯	શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	
આનંદ વિલ : શ્રી. મનુમાઈ ત્રિવેદી	૧૪	શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	
દોહરના કૃષ્ણ : શ્રી. ચંદ્રાન્ત મ. મોજા	૧૪	શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	
કલાની વૃષ્ટિ : શ્રી. મહેન્દ્રભાઈ મો. દેસાઈ, બી. એ.	૧૫	શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	
શ્રી. મહેન્દ્રભાઈ મો. દેસાઈ, બી. એ.		શ્રી. શમળી પં. યોગેશ્વર	

વાર્ષિક સારાંશ : દિ. ૬ માર્ચ ૧૯૪૪ : વિદેશ માર્ચ ૧૯૪૪ : હુદક નોકસ ખાર આના

ગુજર્ લેખકોના સહકારથી તૈયાર થાય છે

## ગુણસુન્દરી દી પોતસવી અંક

ગુજર્ લેખકોના વિવિધ વિષય પરના વાચનીય લેખો, દર્શની વાતોઓ,  
કૃષ્ણ વાતોઓ, અન્યો તેમજ મુંદર વિગતો સમગ્ર સમયે.

તા. ૧૬ મી ઓક્ટોબરે પ્રકાશ પડશે.

લેખકો ! આપની કમખસારી સત્તરે મોકલો આપના આપને ધન્ય છે.  
વ્યાપારીઓ ! આપની બ. ખ. આપી સ્વચ્છતાનાં નામો દાણ કરવાની તક આપી છે.

લેખો :— વ્યવસ્થાપક, ' ગુણસુન્દરી '

# સોનાના સુંદર અલંકાર

સોની ઘડે છે તેવી જ રીતે 'બાલવિનોદનું' બાલસાહિત્ય '  
બાલકોના સંસ્કાર ઘડે છે. તમારાં બાલકો માટે

**'બાલવિનોદનું' બાલસાહિત્ય 'વસાવો.**

\* 'બાલવિનોદ' ના બે સેટમાં ૭૦૦ ચિત્રો,

૧૫૦૦ પાનનું વાંચન ને ૪૨ પુસ્તકો છે

દરેક સેટનાં સુંદર બોક્સના રૂ. ૫-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૧૨-૦

બેઠ સેટનાં બે બોક્સના રૂ. ૧૧-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૧-૪-૦

\* 'અશોક' ના આઠ સેટમાં ૧૦૦૦ ચિત્રો,

૩૭૦૦ પાનનું વાંચન ને ૮૩ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના મનોહર બોક્સના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૮-૦

આઠ સેટનાં આઠ બોક્સના રૂ. ૨૮-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ ૨-૮-૦

\* બાલવિનોદનું બાલસાહિત્ય સર્વોત્તમ છે.

એકંદરે દસ બોક્સના રૂ. ૩૯-૮-૦

વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૩-૮-૦

+ તમારા બુકસેલર પાસે માગો

અથવા આજે જ લખો—



**બાલવિનોદ ને અશોક**

જાપરમાહિત્યના સેટ લોઈજો

**બાલવિનોદ કાર્યાલય**

૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુંબઘ

વડોદરાના એવન્ટ—બાલજીવન કાર્યાલય, બાળવાડા-વડોદરા.



પુસ્તક ૪૩મું

સાંત-જયંતી : ૧૯૪૪

અંક ૧ લો

## સાંત-જયંતી

આને જયંતી સાંતની—  
ધન્ય દિન આને જયંતી સાંતની  
ઝોંપા મોતન વિશ્વવંતી—ધન્ય દિન

મુતેલા ભારતને જેણે જગાંબું  
અમૃત આઝાદીનું પીધું તે પાણું  
ધૂનિ લગાવી સ્વાતંત્ર્યની—ધન્ય દિન

પ્રેમ-અતિસાના મંત્રો પદાંબ્યા  
સત્ય-અસતકાર શસ્ત્રો સત્યાંબ્યા  
લક્ષ્યવાને ભેડી પરતંત્રની—ધન્ય દિન

દીપ્ત છે વિશ્વ જેણે તપથી મોલાવી  
સત્યાનાં મૂળ ઉઠાં નાખ્યાં તટાવી  
આશિષ છે જેને અનંતની—ધન્ય દિન

લવણ ને મરણ તો જમને શિખાંબું  
ગીતાનું જ્ઞાન કમંધોગી ! તે પથાંબું  
દુનિયા નમાવી રિતંત્રની—ધન્ય દિન

તપસી ભગીરથે સમર-કુળ તારવા  
તપસી મોતન તેમ ભારત ઉદારવા  
મંત્રા વહાવશે મુજિની—ધન્ય દિન

આને જયંતી પીર વિભૂતિ-દેવની  
મજબો અઝાદી ! જાણ વૃદે ત્રિલોકના  
દાંડી પીઠાથ લોકતંત્રની—ધન્ય દિન

ભારતને ભાગ્યદેવ આપું એ લંબને  
મુજિનો તાર શિર, એને સોઠાવળે  
માયના પ્રભુછ ! એ અંતરની—ધન્ય દિન

શ્રી. ગંગાશંકર લલિતરામ પંડ્યા

## ચૂડલો

રાતું રાતું ઉપાતું સુખ રાતું, સંધ્યાતું આભ રાતું  
 ને ચૂડલો રંગ રાતો.  
 રાતું રાતું કમકમ રંગ રાતું, કમળ પુષ્પ રાતું  
 ને ચૂડલો રંગ રાતો.  
 એક હાથીના દાંતના ઘડલો, ને રંગમાં રસલો  
 કે ચૂડલો રંગ રાતો.  
 ઝીણી ઝીણીશી ઘૂઘરી મૂકેલો, ને સોનલે મઢેલો  
 કે ચૂડલો રંગ રાતો.  
 મામીમામાના લાડનો ભરેલો ને ગૌરવે ઘડેલો  
 કે ચૂડલો રંગ રાતો.  
 માત-તાતે પ્રકાશમાં મૂકેલો, આશિષનો ભરેલો  
 કે ચૂડલો રંગ રાતો.  
 સ્વામી સંસાર સ્નેહનો સજેલો ને સ્વામીએ ભજેલો  
 કે ચૂડલો રંગ રાતો.  
 કેક હૈયાની હોંસનો ભરેલો, સોહાગને વરેલો  
 કે ચૂડલો રંગ રાતો.

શ્રી. જયમનગૌરી પાઠકજી



## શામાટે ?

:: જાગ્રતા ::

પ્રભુ હૃદયમાં બિરાજે છે, ભણું હું નામ શા માટે ?  
 મળી નોકા જલ માંડિ, પછી તરણું જ શા માટે ?  
 છે પારસ ઘર માંડિ, કદું ધન ભેળું શા માટે ?  
 લખ્યું નકી લલાટે તે, પછી ભાગ્યને જોણું શા માટે ?  
 કીધાં છે સ્નાન ગંગામાં, પછી નહાણું જ શા માટે ?  
 ક્યાં છે સત્યનાં દામે, પછી દાન દેણું શા માટે ?  
 ભજનની છેજ તલ્લારો, પછી ડરણું જ શા માટે ?  
 “ કનકે ” પીધું છે અમૃત, પછી મરણું કરકાર શા માટે ?

મં. સ્વ. કનકકુંવરજી



“અરે રાધા !  
આટલું  
બધું મોડું ! - ઇ  
આમ આવી મોડી  
મોડી આવે તે ન  
ચાહે.”

# નાની નર્સ

લેખક : ડી. શારદાચરણ પંડિત

ચંપાબહેનની કામ-  
વાળી રાધા પણ એ  
જ મહેરિયાનો ભોગ  
બની પધારીમાંથી  
તરફડતી તરફડતી  
ચંપાબહેનનાં રાતનાં

“ બહેન ! ગઇ રાતના એટલો સખત  
તાવ આવ્યો હતો કે નજીકે મરતી મરતી  
પણ હું આવી છું.”

“ તે ગમે તેમ કર, પણ આટલું બધું  
મોડું, તે કેમ ચાહે ! જોને, રાતનાં કામવાસણ  
ઉઝકવાનાં પડ્યાં છે, અને ચાનાં વાસણો તો  
વહેલી સવારમાં જોઈએ જ; તે ઇ ક્યાં નથી  
જાણતી ! માટે હવે આવી રીતે મોડું કરીશ  
તે નહિ ચાહે.”

“ સારું બહેન ! હવે મોડું નહિ કરું.  
કાઢી આપો, રાતનાં વાસણ હું માંછ  
નાખું છું.”

સવારના આઠ વાગ્યા હતા. સૂર્યનારાયણ  
અને મેઘમાળા વચ્ચે દ્વંદ્વ જન્મ્યું હોય તેમ,  
કદીક કાળાં કાળાં વાદળાં સૂરજને સહેજ  
પણ ડોકાવા ન દેવાની તકેદારી રાખી રહ્યાં  
હતાં, ત્યારે સૂર્ય પણ તેના માધાનો ઘમ્તને  
કોઇ કોઇ વાર પોતાના સોનેરી પ્રકાશનાં  
દર્શન, આ વ્યવસ્થા પૂરતી માનવીઓને કરાવી  
જવાનું સાદસ ખેડી જતો.

સૌ સોડા છેડ્યા પંદર દિવસો થયાં  
સતત મુસળધારે વહી રહેલા વરસાદથી  
ચાકીને કંટાળી ગયાં હતાં; નદી-નાળો છત્ત-  
કાષ છત્તકાષને રેવેચ્છાવિહાર કરતાં વહી રહ્યાં  
હતાં ગામની ફોરીઓમાં ભરાઈ મહેરો કીચક  
પણ ધોવાઇ જઇને, જાણે હમણાં જ રસ્તા  
સાફ કરી નાખ્યા હોય તેમ સ્વચ્છતાનો  
આદર્શ રજૂ કરતા હતા.

ત્યારે બીજી બાજુ,  
જામનું એક પણ ઘર તાવ-મહેરિયા  
તાવની મુશ્કેલીથી વંચિત ન હતું.

વાસણ માંજવા આવીને હાજર થઇ હતી. તાવને  
લીધે લાજઘૂમ જોવા તેનો ચહેરો ઘણ મથે  
હતો, છતાં પોતાની નોકરી ટકાવી રાખવા  
માટે પોતે અશક્ત છતાં નિત્યના વખતથી  
જરા મોડી પણ પોતાના કામે હાજર  
થઇ ગઇ હતી. અને હાજર થતાં વેંત  
એણે ચંપાબેનના મોઝા આવવા માટે ઇપકાંતો  
શબ્દો સાંભળ્યા અને જોને મૂંઝે મેંઝે અને  
આંખો મીંચીને ગમે ઉતારી ગઇ.

[ ૨ ]

“ હેં બા ! આ રાધાને તાવ આવે છે  
તો, તમે મારા બાપુને તાવ આવતો હતો  
ત્યારે મંગલેશી પેલી કિવાનખની ટીકડીઓ  
આપો ને ? ” નાની બેથીએ રાધાનો રાતો  
ચોળ ચહેરો જોઇ તેની ક્યા ખાતાં તેની  
મહાને અપીલ કરી.

“ એસ, એસ ! ડાહ્યો ! મેટ્રી ક્યાની  
પૂંછડી જોઇ ના હોય તો ! ! ”

“ બા ! તે દિવસે બાપુને તાવ આવ્યો  
ત્યારે, એ કેવા તરફડતા હતા ! એમને ટાઢ  
ચહેરી ત્યારે કેટલા મરમ કામળા અને જોડાં  
જોડામાં હતાં ! તોય તેમને તાવ મથે નહિ  
અને દાકતરને જોવાન્યા ત્યારે તેમને તાવ  
જિત્યો હતો ! બા ! તમે એ કેમ બૂકી જવ  
છો ? ” દવાઈ અવાજે બેથીએ ચંપાબહેન  
સમક્ષ રાધા માટે કાકુલો દાખવી.

“ તે તો આપણા છે; એમને માટે તો  
બધું જ કરું પડે. અને આ કામ કરનારીને  
તો હમણાં તાવ જિતરી જશે. એ તો કામ  
કરશે એટલે જોજોને, એનો તાવ તો ક્યાનો

ક્યાંય ચાલ્યો જશે ! ! ” ચંપાબેને બેબીની દક્ષીણને દબાવવાના ઉદ્દેશથી કહ્યું.

“ ના, બા ! એ રાધા બિચારી આપણા ઘરનું બધું જ કામ કરે છે. સવારથી આવીને મોડી રાત્રે ઘેર જાય છે. એટલા વખતમાં એ કપાચ નવરી જ રહેતી નથીને ! એ પણ આપણી જ છે ને ! બિચારીને કિવનાઈનની ટીકડીએ આપેને ! ” બેબીએ ફરીવાર આજીજ કરી.

“ સાડું આપીશું ; તારા બાપુ બપોરે મિલમાંથી આવશે ત્યારે કબાટમાંથી કઢાવીને આપીશું. ” નાની બેબીને બોલતી બધ કરાવવાના ધરાદે ચંપાબેને કહ્યું અને એટલો સંતોષકારક જવાબ મળતાં બેબી ચૂપ રહી.

[ ૩ ]

રાધા રૂંધાચેત્રા હૈયે વાસણ માંજતી હતી. થોડાં ધણાં વાસણ માંજ્યાં ન માંજ્યાં તેટલામાં તો તેને ટાઢ ચઢી આવી; તેના શરીર પર તેણે પહેરેલી-શરીરે વીટાબેલી અડધી સાડી જ તેની પાસે એક માત્ર કપડું હતું. એવા અર્ધવસ્ત્રે ઠંકાયેલા દેહે એ વાસણ માંજતી ચરચરતી હતી. વાસણ ધસતી જતી અને પીછળવા માટે ઉપર પાણી રેડયે જતી. અને પાણીને સતત સંપર્ક રહેતાં તેના શરીરનો સંપર્ક કંબળે તાવે લઈ લીધો હતો. હજી રોધા કંઈક કાળજી કરીને કામ કર્યે જતી હતી. આખરે એનાથી ન રહેવાયું. તાવની મરમીથી એનું આણું શરીર ધગી રહ્યું હતું, આંખો તો લાલ ધગબોકનો રંગ ઓળખાવવા માટે જણે હરિદાઈ કરી રહી હતી. રાધાએ વાસણ પડતાં રાખ્યાં. નળ આગળથી તે જરાય ખસી શકી નહિ; તેને તાવના ધખારામાં કંઈ ખાન રહ્યું નહિ.

બેબી રાધાને આ સ્થિતિમાં જોઈ ગઈ. તેણે ચંપાબેનને બોલાવી એની સ્થિતિ જતાવી. રાધા બેબાન બનીને ત્યાં પહોંચી પડી હતી.

“ મા ! તું કહે તો આપણી પડોશમાં રહે છે તે દાકતર કાકાને બોલાવી લાવું. બિચારી રાધાને આ શું થયું ! ! હવે એનું શું થશે ? ” કોમળહૃદયા બેબીનું દિલ ધડકવા લાગ્યું.

“ એ તો મટી જશે, એને આરામ થઈ જશે; એમાં તું આટલો વલોપાત શાનો કરે કરે છે ? ” ચંપાબેને બેબીનું કુમળું અંતર પારખ્યું.

“ ના, બા ! રાધાને માટે હું હમણાં જ દાકતરને બોલાવી લાવું છું. હું તો આ ચાલી. ” બેબી દોડતી દોડતી પડોશમાં રહેતા રતિલાલ દાકતરને બોલાવી લાવવા ઉપડી ગઈ.

\*\*\*

“ રતિકાકા ! રતિકાકા ! તમે હમણાં જ ચાલો ! અમારે ત્યાં કામ કરે છે તે રાધાને કંઈક થઈ ગયું છે. મારી બાને મેં એને કિવનાઈન આપવા કહ્યું, પણ તેણે તો એને ના જ આપ્યું અને એ તો લાંબી છટ ચઢીને ચોકડીમાં જ સૂતી છે ! જલદી ચાલો, દાકતર કાકા ! બેબીની કાલી કાલી બોલી સાંભળીને દાકતર રતિલાલે તેને આમંવાસન આપવા માંડ્યું. પણ બેબીના જીવને ધરપત નહોતી. તે તો એમને તે જ વખતે લઈને જ ત્યાંથી ખસવા માગતી હતી ! ! અને જ્યારે દાકતર તેમની દયાની પેટી લઈને તેની સાથે ચાલ્યા ત્યારે જ તેને કંઈક ટાઢક વળી.

આગળ બેબી અને પાછળ દાકતર એમ બન્નેયે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ચંપાબેન તો દાકતરને જોઈને આશ્ચર્ય જ બની ગયાં ! અને ‘ આ નાની છોકરીએ ગળ્યું કર્યો ’ એમ વિસ્ફારિત નયને જોતાં બોલી ઊઠ્યાં. દાકતરે ઘરમાં જઈ જોયું તો રાધા ચોકડીમાં વાસણના ખડકા પાસે બેબાન અવસ્થામાં પડી હતી. દાકતરના આવતાંવેંત ચંપાબેને પણ તેમની સચિ ચોકમાં આવી ગયાં હતાં. રાધાની

આવી સ્થિતિ જોઇ અને ત્યાંથી તેને ખસેડી નહિ તે માટે હાજરે અપાખડેનને ખૂબજ દુઃખો આપ્યો અને પોતાને બોલાવવા માટે બેળી દોડી આવી તે માટે ધન્યવાદ આપી તુરત જ પેડીમાંથી ઇન્જેક્શન ટ્યુબ કાઢી રાધાને ઇન્જેક્શન આપ્યું. થોડી વારે રાધાને પરમેલા થઇ આવતાં તે શુદ્ધિમાં આવી. તેણે પાણી માખું. બેળી જે તેની તબેલતમાં ફાગરજ દત્તી તેણે તરત જ પાણી લાવી આપ્યું.

રાધા સ્વસ્થ થઇ. અને થોડો વાર આશા-પેશ થઇ તેને ઘેર જવાને તૈયાર થઈ. હાજરે તેને તેમ કરતાં અટકાવી, અપાખડેનને ત્યાં જ રોકાવા આમ્રક કર્યો. પણ અપાખડેનને તો બા નોક-બાજા આવી પડી દોષ તેમ થઇ ગયું અને હાજરના ગયા પછી તેમણે રાધાને એને ઘેર વિદાય કરી.

[ ૪ ]

રાધા પકારીમાં પડી છે, દરેક તેનાથી છાતું નથી. તેની જાનુયાં તેનું સમુ કંઈ નથી. પરંતુ એક નવ-દશ વર્ષની બાલિકા તે જે માને તે સારી ઠાઠર કરે છે. રાધા માટે તે હાજરને ત્યાંથી દવા લઈ આવે છે, એને માટે પોતાને ઘેરથી માતાને કબીને મેસબી પણ લાવે છે તેનો રસ કાઢી તેને પીવાડે છે. ડરી ડરી રાધાને બેઠાં થઈ તકિયે બેસવાની કઠિબા થાય છે તો બેળી તેને માટે તકિયાની ગરજ સારે છે. અને ડરી ડરી રાધાનું સરીર કુખનું મેલ છે ત્યારે તેના દાઢ પગ પપોળા રવાને પણ છે.

ચલ, ઉઠ, નવજુવાન !

ચલ, ઉઠ, નવજુવાન,  
આવી ગયું છે જો તુફાન  
તારી માતા મુક્તિ કાઢે  
જિંદગી કુઠાવી જા (૨) ચલ ઉઠ.

જિંદગીમાં શી મળ,  
જે દીલને નથી કંઈ કળ  
જિંદગીની એ મળ  
જિંદગી કુઠાવી જા (૨) ચલ ઉઠ.

દરેકે પગ આકાશમાં,  
આજ તારી આશમાં  
એની કુધિર ખાસમાં  
જિંદગી કુરબાન હો (૨) ચલ ઉઠ.

મુખે સમગાન હો  
આઝાદી તુજ માણ હો  
આઝાદીનો મંઝીકપર  
રેહનાં લલિલાન હો (૨) ચલ ઉઠ.

દૂધ કદમ મિલાવી જા,  
મુક્તિમીત મુજાવી જા  
એ ચીતની જસ પ્રીતમાં  
જિંદગી કુઠાવી જા (૨)

ચલ ઉઠ નવજુવાન.

શ્રી. પ્રતોષ દેસાઈ

એ દેશમાં પચીસેક વર્ષો થયા હું સ્કૂલ-  
કોલેજનાં છાત્રો સાથે નિકટના પરિ-  
ચયમાં છું. પરંતુ હું પ્રમાણિકતાપૂર્વક નથી  
કહી શકતો કે, એક શિક્ષક નરી કે તેમના  
શિક્ષણ કાર્યમાં હું કંઈ મદદરૂપ થયો હોઉં.  
કારણ કે તેમને માટે હું ગમે તેટલો ઉપ-  
યોગી હોઉં તો પણ પુસ્તકોના વાતાવરણમાંથી  
નીકળી મેં તેમને જીવનોપયોગી એવું કંઈ જ  
જ્ઞાન નથી આપ્યું. એમાં કેટલોક દોષ મારો  
પણ છે. પરંતુ વિનમ્રતાપૂર્વક હું એટલું તો  
કહી શકું કે, આજકાલની શિક્ષણસંસ્થાઓનું  
જે રીતે સંચાલન ચાલે છે તે પણ  
આવા દોષમાં કેટલેક અંશે કારણભૂત છે.

એક રીતે તો દેશમાં જે સાક્ષરતાવિકાસ  
થઈ રહ્યો છે તેનાથી હું ખુશ થાઉં છું, જો  
કે એનો વિકાસ કંઈક કીડીને વેગે વધી રહ્યો  
છે. પરંતુ ત્યારે હું આ બાબત પર બેંડી  
નિગાહ નાખી વિચાર કરું છું ત્યારે મને અત્યંત  
દુઃખ થાય છે કે, શિક્ષણને નામે શિક્ષણ  
પ્રાપ્ત કરનારને જે અપરવચ્ચ નામ મળતું  
પણ જ્ઞાન મળે છે તેનો પણ તેઓ તેમના  
બાવિ જીવનમાં જરા પણ ઉપયોગ કરતાં  
નથી. આવી ખેદજનક ખામીથી દેશને જે  
તુકસાન થઈ રહ્યું છે તે અર્થવ્યય અને  
મગજમારીના મુકાબલે ખરેખર, અપરવચ્ચ-  
રૂપ જ લેખી શકાય. આ વાત, આજની  
નવશિક્ષિત બહેનો તરફ દષ્ટિ કરતાં સહેજે  
જણાઈ આવે છે. સૂક્ષ્મ કે કોલેજમાં તે જે  
કંઈ શીખે છે જ્ઞાન, દર દસ બહેને સાત  
બહેનોના આગામી જીવનમાં તો એમના  
મગજના કોષ્ટક અવારનું ખુલામું લપાઈ  
જ રહે છે. તેના વ્યક્તિગત કે સામાજિક  
જીવનમાં કેમ જાણે કંઈ જ પ્રભાવ પડતો  
જણાતો નથી. એટલું જ નહિ પરંતુ એ  
બધી ગણીને જાણે બેઠી મુશ્કેલીમાં જ પડી  
દોષ તેમ તેને લાગે છે. તે તેના સાંપ્રત

## ભણેલી બહેનો!

લેખક :

જીવનમાં કંઈ ઉપયોગી નીવડી શકતી નથી  
તેમ જ તે પોતે બદલાતા સમાજને અનુકૂળ  
પણ થઈ શકતી પણ નથી. આનું પરિણામ એ  
આવે છે કે, તેના જીવનમાં કંઈક અંશે જાડી  
નિરાશા જ વ્યાપી જાય છે. આવી બહેનોમાં  
જે સ્થિતિસંપન્ન હોય છે તેઓ તો  
ક્લબોમાં કે પાર્ટીઓમાં પોતાનો સમય  
વીતાવે છે, અને જેઓ મધ્યમ સ્થિતિની  
હોય છે તેઓ, કેટલાક અપવાદને  
બાદ કરતાં, ઘણી ખરી, નવીન વિચારો કે  
કાર્યોની શરૂઆત કરવામાં ઈચ્છુભૂતે કે મદદ-  
રૂપ થવાને બદલે પોતાની જાતિ અથવા  
કામની શક્તિ અને નિષ્કર્મતાના વાતાવરણમાં  
હંકારી રહે છે. એથી બિઝનેસ, ગરીબ બહેનો  
સૂક્ષ્મ કે કોલેજનાં વર્ષો દરમિયાન તે જે કંઈ  
શીખે છે તે બધું જ લગતગ પાછળનાં વર્ષોમાં  
ભૂલી જાય છે.

આપણા દેશની શિક્ષિત બહેનોના મોટા  
ભાગ મુખ્યત્વે મધ્યમવર્ગના છે. જો તેઓ  
ત્યાગની ભાવનાથી કામ કરે તો તેઓ  
“ઉચ્ચ” ગણાતી અને “નીચી” લેખાતી  
બહેનો વચ્ચે સાંકળની કડીરૂપ બની શકે. પરંતુ  
ખેદની વાત છે કે, ઘર કે સમાજનો કોઈ  
સમન્વય સાધી શકતો નથી. તે મિન્ન મિન્ન  
કોટુંબિક કાંચોમાં પણ કંઈ સક્રિય કાર્ય કરી  
શકતી નથી તેમ જ એ સામાજિક જીવનના  
શ્રેયાર્થે કરવામાં આવતા કોઈ પણ પ્રયત્નમાં  
સાથ પણ આપતી નથી. આ ઉપરાંત અન્ય  
લોકો સાથે પોતાનો મોજ ન મળવાને કારણે  
તેના જીવનમાં, સમનને અંતે બારે નિરાશા  
ફેલાઈ જાય છે. તે સંસ્કૃત કુટુંબનો સંબંધ

# કયે રસ્તે ? ? ?

શ્રી. શુકુ દયાલ

તોડી નાખે છે, તેનું જે પરિણામ એને ભોગવવું પડે છે તેનાથી કંઈ જ વળતું નથી. અને જો તે પોતાના શુદ્ધચેત્ત્વમાં રહી-પચી રહે છે તો નોકરો પર કુદમ કરવાને જ નાજો એ સર્વોચ્ચ હોય તેવું પણ પારખુ કરે છે. કારણ કે સંયુક્ત કુટુંબમાં, સ્ત્રીને એને માતા અથવા સાસુ પાસેથી ધરનાર સંભાળવાનું શિશુનું તો મળ્યું હોતું નથી એટલે દરેક, એને ધરનાર અપરવાનું બનેલું બનાવવા માટે તેમ જ સંધ્યા-નાશિયા માટે પુસ્તકોનો આશરો લેવો પડે છે અને તે પણ નવે નાજો જ !

પાછળથી સંતતિ જન્મતાં તેના પર વળા એક નવી આરાત આવે છે. કારણ કે તેથી જીવનનો ઐતરિક તેમ જ જ્વલનદારી વિનાનો આનંદ ભોગવવાને માટે એ દમેમાં પોતાના બાળકને દૂર ને દૂર જ રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. આના પરિણામે કુનિષાડારીના જાન વિનાશી અને જડી પુરાણા વિચારોથી બરેલી એવી આપણોના આશરે એના બાળકને એ રીધે છે. આથી એના બાળકને મતાપિતા સાથે મેસી જમવાનો, રમવા-ખેલવાનો, વાતચીત કરવાનો કે પ્રાર્થનાનો કોઈપણ પ્રકારનો માળાપનો સંકાર મળતો જ નથી-એનાથી એ વંચિત જ રહે છે.

આ પ્રમાણે, એના બાળકના વિચારો અને રોજ પાઠવા માટેનાં શુદ્ધચેત્ત્વના પાંચ વર્ષ તેા નિરવંક જ રીને છે. એનામાં સારી રીતો કે સુરચિના કોઈ સંસ્કાર પડતા નથી. બાળકની આ આશયમાં બહાર સો શિશુને કરતાં એક માતાના સંસ્કારોની વધુ

છાપ પડે છે તેવી વયમાં એ બાળક બિલકુલ સંસ્કારવિહીન અને ડોહું જ રહી જાય છે. આવે વખતે પણ આ માતા પોતાના બાળકને પોતાની પાસે પણ રાખતી નથી કે તેના શિશુનું માટે કોઈ પ્રયત્ન પણ કરતી નથી. અરબસ્તાનના એક પયગંબરે કહ્યું છે કે, “ માતાનાં મરણોમાં સ્વર્ગ રહેલું છે. ” અને આ સ્વર્ગનાં દાર બાસ કરીને “ શિશિન ” ગણાતી માતાઓ પોતાનાં બાળકો માટે બંધ જ રાખે છે. કારણ કે એને માટે તો પ્રેમ, સુખ અને જીવનની જરૂરિયાતોની પવિત્રપિતિ સિવાય આ સ્વર્ગ છે પણ મુંડા તોડા-આકરો અને આપણોથી પંગાતાં-પોતાનાં આ બાળકોની સ્થિતિ જોઈને તો વિચારો વિસ્તાઓ પણ આંખોમાં આંસુ લાવતા હશે !

આ બાળકમાં કશિમગ્નની “ પિ ન્યુ સેવિજેસન ”માંથી એક અવતરણ ચર્ચી ઉતારી વિના રહી શકતો નથી:

“ માતાઓ ! તમારી પાસે આપણા ( મર્વેસ ) રાખવા નેહલી સંપત્તિ હોય તો પણ તમે તમારાં બાળકોને એ આપણને સુખન કરશો નહિ. તમે તમારાં બાળકોને તમારી પાસે જ રાખો. જો તમે તમારાં બાળકોને શીખરી શો તોમ ન હો તો પણ એને કોઈ મનેરન્ટક પ્રસાદમાંથી કંઈક વાંચી સંભળાવો, જેનાથી એને કંઈક આનંદ મળશે, અને જો તમે જીવાન હો તો એની સાથે એવી રમન રમવા સામે કે જે એ બાળકને ખૂબ જ મઠી જાય. એની સાથે ખેલવા-કૂદવામાં તમને પણ ખૂબ મજા આવશે. જો એ તમને દદ ઉપરાંત પગને તો તેડદો વખત તમે એને બંને દૂર રાખજો, પણ એની કોઈ વાતને અવગળી નાજશે નહિ. એટલું તો ખુસસ યાદ રાખજો કે, તમે તમારા ધર્મનાં મોલિક વધી રહો છો. તમારાં બાળકો તમે કેવી રીતે રાખો છો. એ બાળક

પાડોશી કે કોઈ પિજાનવાળાને કંઈ જ કહેવાપણું ન રહે તે ખાસ જોશો. "

પોતાનો વખત કલબોમાં બરબાદ કરવો અથવા બાળક પ્રત્યે બેદરકાર રહેતી માતા અને પોતાનાં પ્રેમ અને પ્રેરણાથી વંચિત રાખે છે, તેની પૂર્તિ એ બાળકો માટે હરકોઈ પ્રકારની સુખ-સગવડથી પણ નહિ થઈ શકે. કારણ કે પહેલી ચીજ માતાના આત્મવરદાનરૂપ છે અને બીજી તો ચાંદીના ટુકડાઓ વડે ખરીદી શકાય છે. જો શિક્ષિત માતાઓ આ બાબતનો વિચાર કરે, જો એઓ પોતાનાં બાળકોથી બેદરકાર રહેતી હોય તો તેને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે. બાકી, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના બહેનોના વર્તનથી તો તે પોતાની જ મહેન્દાઓની પૂર્તિ કરે છે. સમાજે તેમનું પર જે જવાબદારી નાખી છે

તેની તેઓ ઉપેક્ષા કરે છે અને બાળકને પોતાના સહકાર સંપર્કથી વંચિત રાખીને તેના શિક્ષણ માટે જરૂરી વાતાવરણ સર્જવતી નથી તેથી તેના એ શિક્ષણકાર્યમાં વિઘ્નરૂપ પણ થઈ પડે છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, "શિક્ષિત" માતાઓ પોતાના કર્તવ્યનું યોગ્ય પાલન ન કરવાથી તે પોતાના જ બાળકના શિક્ષણ-વિકાસમાં બાધક થઈ પડે છે. એટલું તો નક્કી જ છે કે, બાળક સર્વપ્રથમ પોતાની માતાના ચહેરામાં પ્રભુત્વ દર્શન કરે છે. ચહેદી ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, "ધર્મવરે કલું છે: હં સર્વ સ્થળે રહેવા ધર્મિણું છું;" અને એટલા જ માટે એણે માતાઓને ઉત્પન્ન કરી છે.\*

● આગર 'જે ના' વિશાલભક્ષત "માંથી.

## અંગાર

:: રાગ-મિશ્ર મધી તાલ-દાદરા ::

[ લય-મળી કાળી વાદળીમાં વીજળી અણુકે ]

મેઘરયામ વાદળીમાં અણકી સોદામિની,  
પળમાં તિમીર હરનાર.. નયણમાં જ્યોતિ ચમકાર-ટુંકો  
માન્યા ધનરાજ ઘોર છાયા અંધારથી,  
ભૂલી ! ક્યાં ? પંથ સૂઝનાર-નયણમાં  
ભોમિયે ભમાવી ભોળી ભાણ્યો સંસાર નથી,  
લૂંટયું પવિત્ર . કૌમાર...નયણમાં  
ભોળી ભૂલી ભોમિયાની મીઠાશથી,  
શ્યામવદને જીવન સડનાર...નયણમાં  
સડતી, પતન ન્યાળે મોહાંધ દૂરથી,  
રુઢિ કૂપ કાચર પડનાર...નયણમાં  
પ્રજળે પાશવતાને સળગ્યા સમાજથી,  
ઉડતા ચોપાસ અંગાર...નયણમાં  
ઉડી ચીનગારી કોઈ પ્રજળેલા ઉરથી,  
ભસ્મભૂત શાપિત સંસાર...  
નયણમાં જલતા અંગાર.

સૌ. હસુમતિ ધીરજલાલ દેસાઈ

# એન્નેસ રમેડલી

હિંદની રાજકીય કુદ્દિમાં રસ ધરાવનાર એક આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ-શીલ અમેરિકન સત્તારીની આ સંશ્લિષ્ટ જીવનકથા છે. કાપડેસર એ પરણી નહોતી, છતાં એક દિવસી માનિકાવીને એ દુહયના પ્રેમથી ચાલતી હતી. બ્રિટિશ સરકારે એને પકડવા વૉર્સડ કાટેજું ત્યારે ચીનતા. અમેરિકન એલચીને એણે કહેલું: "હું બ્રિટિશ પ્રજાનન હું" એમ જાણાવવાને બદલે મારી એળખ બદલે એક રખાત તરીકે અપાતી "

**આ** એક એવી જીવનકથા છે જે દરેક દિંદીએ ગજબની તોલએ. આ કથાની નાવિકા છે એન્નેસ રમેડલી અને એનો કથાસર છે: "સ્વાતંત્ર્ય."

હિંદીવાનેને આ કથા વાંચનાં આનંદ આપશે; જો કે તેને માટે હિંદના દરવાજા સદાને માટે બંધ જ રહ્યા. આ આત્માદ નારી બક્ષિમન તેમ જ રાજકીય દૃષ્ટિએ હિંદ સાથે ગાઢ સંબંધ ધરાવે છે.

એન્નેસ રમેડલી કોણ છે ?

ખરાબર છે; એ કોણ છે ? અને એને વળી હિંદ સાથે શું સંબંધ ? એના સંબંધે મેં જે પહેલાં પાંચેયું ત્રીજેયું તે ૧૯૩૭ માં અમેરિકન મેખા અપ્પન સિંગરે લખેલું:

અપ્પન સિંગરે જેવાના આ સંબંધો, સાથે જ એન્નેસની ખરી પ્રશંસાના ઘોતક છે. પરંતુ આઠમાથી કંઈ આપણને એના વિષેની પૂરી દર્શાવત મળી શકતી નથી. પરંતુ "મીનનું" યુદ્ધમીત" ગાતાં ગાતાં એ પોતે જ આપણને એની રાજકીય કહેલો: ખુશ્કા રિસયો, નિર્ભય-પણે, છતાં વિનયપૂર્વક, જેમાં એ કહી જાય છે રમતા "મીન"ના બળવાનો નાગરે ભેગેલો દત્તિકાસ.

સીઆનંત્રની હિમાયતી

એનો જન્મ તો મૈડનનું ગણાતા વર્ષનાં માગાપને ત્યાં દક્ષિણ-પશ્ચિમ અમેરિકાના નાના ગામડામાં થયેલો. એના સ્વભાવમાં, એને એનાં માગાપના બળવાખોર સંસ્કારો

સમક્ષ દુષ્કર્મોવખત હોકશાહી સંબંધે ઘણી વાર કહેતા. પરંતુ એ બધું નિરર્થક હતું; કારણ કે તેમાંનું કંઈજ હું મદદ કરી શકી નહિ. ”

એની માતા ગુન્દરી ગાંધ ત્યારે એએસ ૧૬ વર્ષની હતી. ત્યારે એણે ખાણેમાં કામ કરનારાઓની આર્થિક પરિસ્થિતિ અને ગરીબાઈ પરત્વે બળવો પોકારેલો. આમ છતાં એનો પહેલો બળવો સીઆ પ્રત્યેના પુરોના લુઓ પરત્વે હતો. આ ઉપરાંત સમાજમાં સીઆના તે વખતે પ્રચલિત, ગિતરતા દરજ્જા પરત્વે હતો. એ વખતે સીઆને ઘરમાં ગોંધાઈ રહી બાળકો ઉછેરવા સિવાય બીજી કંઈ જ શ્વર્તત્વતા ન હતી. એ જ દેશમાં પ્રથમ એણે મુકાબુ હતું અને છસાડોરા ડેન તેમ જ ધવેશમેનીનની મારક તેણે કામ કર્યું હતું. જાતીય વિગતને અંગે ત્યાં ત્યાં એએસ માટે ખૂબ જ ખોતાવું.

એ કહે છે :

“ પુરુષ અને સ્ત્રીની વચ્ચેની જાતીય અંધિ એ જ મકરનની વસ્તુ છે, એ સિદ્ધાંતની હું વિરોધી છું. મેં મારી જાને જાતીય સંબંધો માટે જરાય તત્પરતા દાખવી નથી. કારણ કે એને તો હું એક પિંજરાકે જે લેખું છું, કે જેમાં ગોંધાઈ સીઆની મર્યાદા જ બંધાઈ જાય છે. સીઆ માટે સખ એ સદર આર્થિક મૂડી છે, ત્યારે ગુલામીની એ પગકાટ પણ છે. આ પ્રત્યેના સરળ ઉદ્ધેશ આણે હોય તેવો કોઈ સમાજ મેં જોયો નથી, વર્ષો આદ લેનીનના બાવજાના પગથિયે જીવી રહીને રાતાશ્વનાં માનવીઓને મેં આ વિશે ઘણી વાર કહ્યું છે. ”

હિંદની આઝાદી માટે

એની વીસેક વર્ષની ઉંમરે, એએસ ૧૯૦૫ની ન્યુયોર્ક શહેરમાં આવેલી. ત્યારે એ

દિવસે કામે જતી અને રાત્રે ન્યુયોર્ક યુનિવર્સિટીનાં વ્યાખ્યાનોનો લાભ લેતી. .

ત્યારે એને રાજદારી વિષયનો ખ્યાલ પણ નહોતો. પરંતુ એના વતનથી હજારો માઈલ દૂર જે એને મન માત્ર ઔગોલિક જિન્દુ હતું ત્યાં એવા બનાવો બનતા હતા, જે આ અમેરિકન યુવતીને એટલે દૂર ખેંચી ગયા અને આમ એનો જીવનમાર્ગ અચાનક જ પલટાઈ ગયો. ૨૩ કે ૨૪ વર્ષની વયે એ શિક્ષિકા બની, પત્રકાર થઈ, એણે દાકતરીનો વ્યવસાય સ્વીકાર્યો અને એ ઉંમરે પરણી જઈને મુખી પણ થઈ હોય, પરંતુ હિંદ એના બાળ્યમાં કોઈ જુદો જ ભાગ બજરી બતાવ્યો.

ત્યારે હિંદમાં ક્રાંતિકારી ચળવળ પૂર-જેસમાં સાક્ષી હતી અને સંખ્યાબંધ ક્રાંતિકારીઓને હિંદ છોડી નાસી ‘ફ્લટ્સ’ પડ્યું હતું અને કોઈ સલામત ધ્યાને રહેવાનું તેઓ શોધતા હતા; તેઓમાંના કેટલાક ન્યુયોર્ક શહેરમાં રહેતા હતા. એ ક્રાંતિકારીઓના પ્રથમ સંસર્ગ સંબંધે રમેડી લખે છે:—

“ મને જે મિત્રો મળ્યા તે પેઠીના એક જૂથ પેા. લાલા લખપરાય હતા. તેઓ મને હિંદી ઇતિહાસ બજારવા. અને તેમાં તેમનો હેતુ મને શિક્ષિકા વરો હિંદ મોક્ષવાનો હતો. એમના કેટલાક જુવાન દેશરાષ્ટ્રીઓએ મને સમજાવેલું કે, જેમ ક્રાંતિ દ્વારા અમેરિકા મુક્તિને વધું છે તેમ હિંદ બ્રિટિશ વડમત દેશથી મુક્ત નહિ થાય ત્યાંમુખી હિંદ જરાપણ આજગ વધી શકતો નહિ. આ હોરાના કહેવાની મારા પર અત્તર વજ અને હું તેમની ધરનિઓના એ કેન્દ્રપ જા પડી હું તેમનો પચગરદાર તેમજ સાંવિત્ર બાપા અને સખામાં સ જતી આના પરિજામે ૧૯૧૮ માં મારો ધરપકડ થઈ, અને મને ન્યુયોર્ક શહેરની કબરોના એકાંતવાસમાં રાખવામાં આવી. ”



એએસે એના આ કારાવાસ દરમ્યાન લેખન કરતાં ધીમી લીધું અને સુદની મુલેહને અંતે એ બહાર આવી ત્યારે એની પાસે એણે લખેલ ટૂંકી વાર્તાઓ નામે 'Cell-Mates' (કેદનીનાં ભેડુ)ની હસ્તપ્રતો લઈ આવી.

૧૯૧૬માં એ યુરોપના પ્રવાસે ઉપડી. એ વખતે ત્યાંની પરિચારિકા તરીકે તેણે તેને પાસપોર્ટ કઢાવ્યો હતો. એ યુરોપના પ્રવાસે ઉપડી ત્યારે પોતે કયા નિર્ણિત સ્થળે જઈ રહેશે તે બાબત તેણે કંઈ જ ચોક્કસ ક્યું નહોતું. તેમ જ ત્યાં પોતે કયા ધ્યેય માટે જઈ રહેશે તે અથવા પોતે કયાં ઊતરશે વગેરે કોઈ બાબતનું કંઈ જ ટેકાણું ન હતું. તેને ત્યાંની કોઈ સંસ્થા સાથે સંબંધ પણ નહોતો, સિવાય કે દેશનિકાલ પામેલા ચોક્કસ હિંદી ક્રાન્તિકારીઓ. ત્યાંથી તેણે, સ્ત્રીમર પર કંઈ કામ મેળવી લઈને હિંદ આવવાનો મનસુબો સેવ્યો હતો.

તેને હિંદ આવવા માટેનો પાસ તો ન જ મળ્યો. આવી શાહીવિરોધી બાબતને બ્રિટિશ સરકારે ન જ જતાં દે એ પણ સ્વાભાવિક જ હતું. આથી તે હિંદ આવી શકી નહિ. પરંતુ શ્રીમતી સરોજિની નાયડુના બાઈ વીરેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય સાથે તેણે લગ્ન કર્યું હતું. એણે વિરેન સાથેના પોતાના જીવનનું સુંદર શબ્દચિત્ર આપ્યું છે:

“પહેલા જે માણસને હું ત્યાં (જર્મનીમાં) મળ્યો તે એક હિંદી ક્રાન્તિકારી વિરેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય હતા. તેમના વ્યક્તિત્વની મારા પર ઓપ પડી અને તેના વ્યક્તિત્વથી અંતરને દ્રશ્યિયાત તેમની સાથે બેઠાઈ, અને હા, એ લગ્ન કાયદેસરનું નહોતું. પરંતુ હું સર્વત્ર એના નામની બોળખ આપતી અને એટલે હું એની પત્ની તરીકે સર્વત્ર સ્થળે બોળખાતી -

“હું તેમને આહવાની છું કે નહિ તેની

મને ખબર નથી. તે પછી ઘણાં વર્ષે હું વિરેનથી છૂટી પડી. મારા એક અમેરિકન મિત્રને આ બાબતમાં મેં લખેલું યાદ છે કે ‘મારા આશય’ વચ્ચે વિરેન્દ્ર મારી અંતરની ભૂમિએના કેન્દ્રસ્થાને છે અને કદાચ એ કોઈ મુશ્કેલીમાં હોય તો હું એની હોડ લાંબી જીતીને ગમે તે સ્થળે એની મદદે દોડી જઈશ. આમ છતાં હું એની સાથે ૧૬ નહિ.’

“આ વાતને આજે ઘણો વખત વીતી ગયા છે અને સમયના પ્રવાહે દુઃખ ભૂતાવ-વાતું કામ કર્યું છે. એ મને આહતા એ વાત તો નિરાશ છે. આમ છતાં હું પણ એ નથી ભણતી તેમજ બીજાં પણ કોઈ નથી ભણતું કે કમ કે હારણ, સીએના પ્રશ્નોમાં એ બિલકુલ રસ ધરાવતો નહિ.”

વિરેનનાં અગાઉ લગ્ન થયેલાં તેથી તેઓના લગ્નને કાયદાની મદદર મળી ન હતી. તેણે એક આધારીય કેથોલિક બાળા સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં, પરંતુ પાછળથી તેઓ વચ્ચે ધર્મની બાબતમાં અપેક્ષા થયેલો. આથી એ લગ્નને કોઈ રીતે નિરર્થક બનાવી શકાયેલું નહિ.

એએસને વિરેન સાથેનું આ ગેરકાયદે લગ્ન એક રીતે ઉપકારક નીવડ્યું. બ્રિટિશ છૂપી પોલિસ ખાતાએ, એએસ એક બ્રિટિશ પ્રમુખજનને પ્રણેયી છે એમ જણાવી તેની ધરપકડ કરવા એ વાર પ્રયાસો કરેલા, પરંતુ એણે ચીન ખાતેના અમેરિકન એલચીને એની પરિચિતિ આ રીતે સમજાવેલી:

“આપ મને લલે રખાત તરીકે ગણો, પરંતુ બ્રિટિશ પ્રમુખજન તો હારી જ નહિ.”

એણે વિરેન્દ્રનું દોરેલું શાબ્દિક ચિત્ર આ રહ્યું:

“વિરેન્દ્રનાથ હિંદી ક્રાન્તિકારી ચળવળનો આગેવાન (Epitom) હતો, અને કદાચ પરદેશખાતેના એ એક તેજસ્વી સિતારો હતો. (Protagonist) એ સ્વામસ્વરૂપ સુકલ-કડી શરીરવાળા આદમીના માથે એવા જ

કાળા વાળનો મુઝ શોભી જઈતો. પરંતુ વચ્ચે વચ્ચે લમણા આગળ એ સફેદાંધ ધારણ કરતા જતા હતા. એનો ચહેરો કંઈક વિકરાળતાનો ખ્યાલ કરાવી જતો: મને તો વિજળી અને વરસાદના કડાકા જેવો એ ભાસતો.

“એ જે કંઈ કહેતો તે પ્રમાણે વર્તનમાં પણ ઉતારતો. તેની પાસે પહેરવાને માટે માત્ર એક જ જોડ કપડાં રહેતાં, જે હું તેને વખતોવખત સાંધતો, ધોતી ને અચ્છી કરી આપતી. એની પાસે કદી નાણું આપી પડે તો એ એની ખરી ગરિયાતવાળાને આપી દેતાં અચકાતો નહિ. આથી અમે હમેશાં દેવામાં ડૂબેલાં જ રહેતાં. એને મન, નાણું એ એના દેશની આઝાદી પ્રાપ્ત કરવા માટેનું માત્ર સાધન જ હતું. એ એના સ્વભાવ પ્રમાણે વંદોળિયા જેવો જ દીસતો. એ એના પણ સંબંધમાં આવતો તે સૌને એનો ચેપ લગાડતો.

“સ્વાતંત્ર્ય માટેની એની તમન્ના સદા જગત રહેતી. એના પરિચિત સૌનામાં એ આવના પ્રેરતો.”

“અમારો જીવનપંથ એ જ પસંદ કરતો, હું નહિ. અમારું ઘર તો જાણે હિંદના કોઈ સંયુક્ત કુટુંબનો જ ખ્યાલ આપે તેવું હતું. કોઈ પણ બિમાર હિંદને અમારે ત્યાં લાવવામાં આવતો અને હું તેની સારવાર કરતી. જેમ કોઈ હોટેલ કે રેલ્વે સ્ટેશન પર મુસાફરો જઈ ચડે તેમ અમારે ત્યાં હિંદુઓ તેમ જ મુસલમાનો સૌ આવી ચડતા. વિરેન મિત્રો વધારતો જ ગયો. પરંતુ અમારી ગરીબાઈને લીધે હું તો ડૂળતી જ ગઈ.”

એએસ લામણીપ્રધાન હતી અને તેથી આખરે ૧૯૨૮માં તેઓ બન્ને વચ્ચે ભંગાણુ પડ્યું. એણે એને છેલ્લો ૧૯૩૩માં મોરકો ખાતે ભેર્યેલો એની ધાંદ આપતાં એ કહે છે:

“અતે એ ૬ મહિને પહોંચતો જતો હતો, એનું શરીર વધુ સુકલકડી બનતું જતું હતું. એના માથાના વાળ સફેદ થતા જતા હતા. એને હિંદ-પાછા ફરવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી, પરંતુ જો એના દેહની રાખની ખાતરી યાચ તો જ બિટિશરો એનો વિશ્વાસ કરે તેમ હતું. તે પછી એનું શું થયું તેની મને ખબર નથી.”

ખરેખર, આ એક ભારે અગત્યનું કિસ્સો છે. એ વીરેન્દ્રનાથ ચંદ્રોપાધ્યાયનું પછી શું થયું? શું એ જીવતો છે? જો મરણ પામ્યો હોય તો એના જીવનનો અંત કેવી રીતે આવ્યો? હરેક સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી આ ભારતનાં માનવસિંહના જીવનઅંત વિષે જાણુવા ઇચ્છે એ સ્વાભાવિક છે.

\*

વીરેન્દ્રનાથની સાથે સાથે એએસ બીજાં પણ ઘણા નોંધપાત્ર હિંદીઓને મળી હતી. શાહીવાદ વિરોધી જે પરિપક્વ છેલ્લી યુગેસ ખાતે મળી હતી ત્યાં એ પડિત જવાહરલાલજીને પણ મળેલી.

એએસ રમેડલીએ ૧૯૨૮ થી ૧૯૪૩ સુધીમાં ત્રણ વખત સોવિયેટ યુનિયનની મુલાકાત લીધી હતી. તે દરમિયાન ચીનના આંતરવિભાગનો તેમ જ રાતા ચીનનો પણ એણે પ્રવાસ ખેડ્યો હતો. અને એને લગતું પુસ્તક પણ એણે લખ્યું છે. ત્યારે ચીનમાં ખેડૂનો, તેમજ વિવાદાંશોની પ્રવૃત્તિ પૂરજોસમાં હતી અને યૂસયુનીતિનો સખત વિરોધ થઈ રહ્યો હતો ત્યારે એ ચીન ગઈ હતી અને એ પ્રવૃત્તિકારો પ્રત્યે સકાનુભૂતિ દાખવી હતી.

તે ત્યાં એક જર્મન મવાસ પત્રની પ્રતિનિધિ તરીકે ગઈ હતી, પરંતુ પટ્ટીથી તુરત જ એ ઉદ્દામવાદીઓના પક્ષે બગી ગઈ હતી.

આથી એના પ્રત્યે સખત તકેદારી રાખવામાં આવતી. બ્રિ. - હુપી પોલીસ તેમ જ

ચીનની પોલિસ એની “બોલશેવિક આડતિયા” તરીકે પૂરતી તપાસ રાખતી. એની પાછળ એકાદ તો જાસુસ ચાલુ હોય જ. પાછળથી એને ધરમાં જ નગરરોડ રાખવામાં આવેલી. આ રીતે એની જીંદગી સતત જોખમ ભરેલી રહેતી.

\*

એણે ચીનની અનેક રીતે સેવા કરી છે- એક લેખિકા તરીકે, બહારની દુનિયાને ચીનના સમાચારોથી વાકેફ કરનાર તરીકે, એક શિક્ષિકા તરીકે તેમ જ રેડ ક્રોસની કાર્યકર્તા તરીકે.

૧૯૩૮ માં જ્યારે હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા

તરફથી ચીનમાં વૈવક્યાય મિશન મોકલવામાં આવેલું ત્યારે, તેનો હવાલો એન્નેસને સોંપવામાં આવેલો.

\*

એન્નેસે વિદ્યાર્જનાતંત્ર અને સામાજિક ન્યાય માટે કામ કર્યું છે.

દરેક હિંદીના હૃદયોણમાં રમેડલીનું નામ વાદગાર રહી જશે. કારણ કે એ હિંદી એક સાચી મિત્ર છે, જેની કુખો, ગરીબાઈ અને કારાવાસ વડે કસોટી થઈ છે.\*

\* તા. ૨૦-૮-૪૪ ના “જોર્જે કોનિક્ક” પરથી સામંતુવાદ.

શરીરના ઘણા રોગ દાંતના સડામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે !

એટલે જો તમારે

સંપૂર્ણ તંદુરસ્ત રહેવું હોય,  
મગજ સ્વચ્છ રાખવું હોય,  
દીર્ઘાયુષ્ય મેળવવું હોય,

તો

બનાવનાર:-

સેવાશ્રમ, ભરૂચ

દાંત પરની છારી,  
દાંતનો કુખાવો,  
દાહતા નયગા દાંત,  
પે દાંતો અવાજા,  
દાંતમાંથી નીકળતું લોહી અને  
દાંતના બીજા સર્વ રોગો પર  
રામજાણ ઉપાય સાખીત યજ્ઞ સુદેવ

“થાયમોસીન”

આજેના વાપરવાનું ચક્ર કરો.

દરેક દવાવાળા વેચે છે

જાણ એજન્સ:- ડી. એમ. ઠાકર એન્ડ કું. ૪૩, ચર્ચર્જિટ સ્ટ્રીટ,  
કોલ-મુંબઈ ૧

# માનવ દિલ

પ્રભુ, કરિયાં તેં મોટાં આકાશ,  
માનવ દિલ નહાનાં કર્યાં શે ?

પ્રભુ, ભરિયા તેં જગમાં પ્રકાશ,  
માનવ દિલ તિમિરે ભર્યાં શે ?

શોભા પ્રકુલ જૂળ ખીલે કુંજમાં;  
કેવી મીઠાસ ભરી ભમરોની ગુંજમાં !

પ્રભુ, કુદરતના કેવા વિલાસ !  
માનવ દિલ શોકે ઠપ્યાં શે ? પ્રભુ, કરિયાં

તારાના તેજ એ જ માનવને, ભીંજતાં;  
ચંદા ને સૂર્ય રૂપ-પીયૂષે સીંચતાં;

પ્રભુ, ઝુખડે એને ન ફૂલલાસ;  
માનવ દિલ અશુ નર્યાં શે ? પ્રભુ, કરિયાં

નહાના ટંટા ફિસાડ, નહાની આશા હુલાસ;  
જેવા વિરાટ, ધસ નયણે ભરવા ન પ્યાસ;

પ્રભુ, એને સહાય ત્રાસ ત્રાસ;  
માનવ દિલ મોઢે ભર્યાં શે ? પ્રભુ, કરિયાં

શ્રી. મનુભાઈ ત્રિવેદી



## ટાલરના ફૂલે

ચેલા ટાલરના ફૂલે ગદાઈ હેયું ઠયું,  
ગદાઈ ઉરમાં ઠયું,

ગદે તો નયને ભયું.

ચેલા ટાલરના ફૂલે ગદાઈ હેયું ઠયું.

એ તો આભને આરથી ઉમંગે ઉતયું,

રૂપ રૂપથી ભયું,

રસ જાણે તયું.

ચેલા ટાલરના ફૂલે ગદાઈ હેયું ઠયું.

એ તો રૂપેરી રંગનું ચાંદરણું જયું.

ગદાઈ ચિત્તમાં ચયું,

પમયું, પાંગયું.

ચેલા ટાલરના ફૂલે ગદાઈ હેયું ઠયું.

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી આજા

# કલાની ઉપકારકતા

લેખક :  
મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ  
બી. એ.

**સ**મગ્ર સૃષ્ટિ તેના સંજ્ઞાતું કલાસર્જન છે, આ દરમિયાન જન્મત ઇશ્વરની એક અનોખી કળા છે, કળાકાર સર્વદા પોતાના વ્યક્તિત્વ અને પ્રતિભાથી ઓતપ્રોત એવી પોતાની કળાને પ્રકટ કરવાથી વધારે પ્રસન્નતા અનુભવે છે. કળાને આમળ ધરી, પોતે પાછળ રહે છે, અદસ્યવત્ રહે છે. એ કળાકારનો નિરર્થ-પણાનો ભાવ-શુદ્ધ હેતુ વિશ્વકળાની રચનામાં સ્પષ્ટપણે દેખા દે છે. ઇશ્વરની અગમ્યતા આમળ એની કલાનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન આપણને સુગમ અને સુકમ થઈ પડ્યાં છે.

ઇશ્વરની સુરણા, ઇશ્વરની મૂર્તિ-સત્તા સર્વકળાઓની ધારી છે: સર્વ સંસ્કૃતકળાઓને પારણ્ય કરવા ઉપરાંત તે સર્વને પ્રકટાતી પોતે છે. સર્વ કલાઓનાં પ્રાણરૂપ સૌન્દર્ય અરણ્યનું મૂળ વિશ્વકલાના કમનીય સ્રોતમાં સમાયેલું છે. માટે જ, વિશ્વનું આ દેવી સર્જન એ સર્જનધારની અનોખી, અદિતીય અને સર્વોત્તમ શ્રેષ્ઠ કલા છે. એ કલામાં કોઈની અનુકૃતિ નથી કે કોઈ સમાંતર કલા-કૃતિની પ્રતિચ્છાયા નથી. એ તો આદર્શ રામરૂપિ, તેના રસશિરોમણિ કલાવિદનું મૌલિક પ્રેરણાસર્જન છે.

આમ, આ સૃષ્ટિ એ ચૈત-ચનો અવિ-ભાવ કોઈ, વિશ્વમાં બ્યાપ્ત થયેલી એની કલા પણ સજીવ છે, પ્રાણુત્તરથી સમર છે. જ્યાંયેમાં અંગોપાંગમાં, અણુઅણુમાં અવિ-કાર પામતી, જીવન-સંસાર જીવનરૂપે બ્યક્ત થતા પામતી, આદર્શ કલાકારની પ્રમુ-પ્રસાદી ઉપેક્ષા પાત્ર નથી. પ્રભુપ્રાપ્ત્યે જન્મતનો, જીવનનો, સંસારનો લુહિહીન રીતે નિર્દોષ પરિત્યાગ કરવામાં, કલાકારની, કલા-

કારરૂપે રહેલા પરમાત્માત્મ અને તેની સત્તાની મોટામાં મોટી મરકરી થવાનો સંભવ છે. કલાની ઉપકારકતાનો પ્રથમ અને મુખ્ય ઉપદેશ જ આ છે. કલા આ શિક્ષા ન આપે, તો તેની ઉપયોગિતા અને સાર્યકતા શી ? કલાની પ્રથમ શિક્ષા સમત્વથી શોભતું સંન્યસ્ત. યોગીપદની પ્રાપ્તિ.

આર્ષમંત્રકૃતિએ તેની પોષક ધાર્મિક અને અન્ય મંદિરાદિ સંસ્થાઓએ આ જ પ્રયો-ગની કલાને ઉચ્ચ સિદ્ધાસન સમર્પ્યું હતું. રક્તો થે સ્ત: ના મુદાશેખને મૂર્ત કરવા મથતી વૈષ્ણવી સિદ્ધાન્ત પ્રણાલિકામાં પણ આ જ રસ્ય ઘટાવવામાં આવેલું છે. વર્ણાશ્રમધર્મ-વ્યવસ્થાને ઓછી અનુરૂપ થતી જતી આગલી સમયોડીમાં, માત્ર ઉત્સવસમારોહો ઉજવવા પૂરતું જ 'વનપ્રવેશ'ને રવાન છે, હાં સંન્ય-સ્તને સાચા સંન્યસ્તને મૂર્ત સ્વરૂપમાં શોભા-વવાને અવકાશ ક્યાંથી જ હોય ! આથી 'સમતાના યોગ'ની ગીતાવાણી પ્રમાણે સંસારમાં રહીને જ સંન્યસ્તની શોભા પામવાની આદર્શ કલાનો આર્ષ સંદેશ, આપણે સનાતન ધર્મ: તત્ત્વજ્ઞાન અને કલાનો મિશ્રિત ઇતિહાસ આપણને સંભળાવે છે. કલાકાર અને સંન્યાસી ઉભયને એક સમાન કલામાં મુકવાનો, તે આપણને ઉદ્દેશ્ય કરે છે.

સુલે દુ:લે સમે જુગ્મા લામાલામો જગાજગો-માં વર્ણવ્યા પ્રમાણેની સુખદુ:ખ, હર્ષવિપાદ, દિલ્લહાનિ, જયપરાજય આદિની શુભાશુભ લાગણીઓથી વિરક્ત થવાની રિથિતિના અનુભવની અપેક્ષા નેટલી સંન્યસ્ત-માં રાખી શકાય તેટલી જ કલાકારમાં રાખી શકાય. કલાકાર એટલે સદ્ય-વંદન્ય વિમૂતિ,

કલાનો વેષ ધારણ કરવાથી સંન્યાસીનો ત્રિદંડ ધારણ કરી શકાય છે.

આ કલાની પ્રથમ ઉપકારકતા, સર્વ કાંઈએ લક્ષ્યમાં લેવા યોગ્ય છે.

કલાની દ્વિતીય ઉપકારકતા 'પૂર્ણદર્શન-પ્રતીતિ' પરવેની છે. મનુષ્ય માત્ર જૂલને પાત્ર છે, એ દલીલ વારંવાર આગળ કરવામાં આપણે મનુષ્યની તથા તે દ્વારા મનુષ્યને જીવવા માટેના જગતની અપૂર્ણતાના આરોપનો એકરાર કરીએ છીએ. જગત-સૃષ્ટિ-અદ્વાંડ સર્વેશ્વર કલાકારના અંશ હોઈ કદાચ આદર્શ આકૃતિ હશે, તો પણ (આપણે માયાવાદ વગેરે તાર્કિક ચર્ચાને અગ્રે નહિ લાવીએ) તે જગતને જગતની પૂર્ણ કલાના અંશોને જોતી મનુષ્યની દષ્ટિ પામેલી યોગ્ય વિકાસને વરેલી ન હોવાના કારણે, જગત કલાના સત્યપૂર્ણ સ્વરૂપને સરળતાથી ઓળખી શકતી નહિ હોય. તત્ત્વજ્ઞો તેમાં માયા દષ્ટિ-જીવત્વ કે આવરણ આદિને હેતુભૂત ગણાવે. પરંતુ આપણે સામાન્ય જીવન અને જગતના ભૌતિક-અભૌતિક એ સ્વરૂપોના સ્વીકાર્ય ખ્યાલથી વિચારીશું તો જણાશે કે, ભૌતિક વિશ્વ અપૂર્ણ છે, પ્રતિપૂર્ણ છે. દોષયુક્ત દુનિયાના આકારો પણ અંધૂરા અને ઓડ-ખાંપણવાળા હોય છે. પૂર્ણ સૌન્દર્યયુક્ત અને આદર્શ વિશ્વ કે વિશ્વના વિભાગને અવસોકવા માટે આપણને કલાકારની સહાયની અપેક્ષા રહે છે. કલા આ સંબંધમાં સુંદર સેવા પૂરી પાડે છે. માનવ માત્રમાં ગુપ્ત સુપ્ત રહેલી કલ્પનાને ઉત્તેજિત કરી, તે કલ્પના દ્વારા મનુષ્યને આદર્શમય સંપૂર્ણ સુંદર જગતના પૂર્ણ આકારોના સુભગ પ્રતિબિંબોનાં દર્શન કરાવવાનું અદ્ભુત કાર્ય કલા સાધે છે. દષ્ટાંતોની જરૂર નથી. કેવળ કાવ્યકલાના આ કાર્યની સાબિતિ સાદા આપણે, કૌટુંબિક આદર્શભાવ અને દામ્પત્ય

મંગલ સ્નેહના સુંદર આદર્શના દર્શન પામવા આપણે સહેજે પ્રાચીન મહાકાવ્ય રામાયણની આરસીમાં ડોકિયું કરી શકીએ છીએ. સામાન્ય જનતાની કલ્પનામાં સામર્થ્ય છે, પણ તે સીમાબદ્ધ છે. તેના જીરુપને શિષ્યર સુધી જામે નથી, તેના જોડાણ પાતાળ પર્યંત અગાધ નથી. પરંતુ કલાકાર મનુષ્ય મનની કલ્પનાને, તેની ઉણપ દૂર કરી સમૃદ્ધ કરે છે. કલા તેની કલ્પનાને આદર્શ-અનુકરણીય આલમની અજાયબીઓનાં, વિરાટ વિશ્વ-વિશ્વતિતા પરિપૂર્ણ સ્વરૂપોની સુંદરતા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય બનાવે છે. આદર્શ જગતમાં રહેલી વિવિધ આકૃતિઓની પૂર્ણતાના સૌન્દર્ય-પ્રતિબિંબોનાં દર્શન, કલાની સહાયે માનવ-કલ્પના કરી શકે છે.

કલાની ત્રીજી ઉપકારકતા, તેની પ્રેરણા-શક્તિને ગણવી શકાય. મનુષ્યનું જીવન તથા તેના પ્રાકૃતિક સ્વભાવ પ્રગતિશીલ છે. સામાન્ય સુધારણાની ચિનગારીથી માંડી છેક ક્રાંતિની એક સુધીની સધળી માનવપ્રવૃત્તિઓ પ્રગતિની પગથી પાડે છે. મનુષ્ય કાંઈ ને કાંઈ કરવાને ઇચ્છે છે; તે નિષ્ક્રિય બની જડ બનવા નથી માગતો. જુદા જુદા માણસો જુદા જુદા વ્યવસાયો આદરે છે. વિવિધ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ પોષણ કે પ્રોત્સાહન વિના મંદ પડી જાય છે, કદિ શિથિલ બની જાય છે. પ્રવૃત્તિઓના પ્રવાહ સ્થગિત ન થાય, પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ-વિરામ કે વિલય પામ્યા વિના પ્રાણુવંત બને, પ્રત્યેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિ અન્ય પ્રકારની પ્રવૃત્તિને વેગ આપે અને આમ પ્રવૃત્તિઓ પરસ્પર ઉપકારક નીવડે તે માટે પ્રેરણા તત્ત્વની જરૂર છે. પ્રેરણા એ દુનિયા કે દૈહિક તત્ત્વ નથી. પણ આત્મીય તત્ત્વ છે. પ્રેરણાના અણુઓને આલિંગકાર આપી, પ્રેરણાના પુટોનો અભ્યુદય કરી, પ્રેરણાને સ્ફુરાવી તેને પ્રકટ કરવાનું કાર્ય કલાનું છે. કલા

મનુષ્યના જીવનની સર્વપ્રકારની પ્રવૃત્તિઓને પ્રત્યેક પ્રેરણાથી પ્રોત્સાહિત કરે છે, જીવન અર્પે છે, સમૃદ્ધ બનાવે છે. આ કાર્યને આનુષંગિક અન્ય કાર્ય કહ્યા કરે છે તે પૂર્વ કલ્પનાનું છે. જીવનના અતીત અનુભવોનો જીવનના ન અમુકપ માટે સમુચિત વિનિયોગ કરવાનું-આપિ અનુભવોનું કલાપૂર્વકલ્પના કરે છે. આનાથી જીવનનો વિકાસક્રમ વિચિત્ર ન પડતાં, કડપી વેગમયો બને છે અને દીર્ઘદષ્ટિ ધરાવે છે.

કરવાના સદંતર અભ્યાસમાં વેગ વધારી, માનવી સુદમાનુભાવકતા કેળવે તો પ્રથમ પ્રકારના દુઃખથી નિવૃત્તિ મેળવી શકે છે. એવી જ રીતે હૃદયવૃત્તિના અતિસંગ્રમને દૂર કરી, સ્વાર્થનાં બંધનો તોડી ફેડી, માનવી ઐક્ય-સંવાદ-શાંતિના જગાવે તો જરૂર આંતરવૃત્તિનો વિસ્તાર પામી, ઉત્તરોત્તર વિકાસ સાધી, મનુષ્ય જ્ઞાન-અ-સુખ-આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકે.

વિશદ કાર્યની અસરની ખબર પડતી નથી. આમ માનવજીવનને તેની ભાવનાઓને વિચારણાઓને વિશુદ્ધિકરણ દ્વારા-બિધ્વંગામી હિંદુમતિવ બનાવવામાં કલાકાર અને કલા સંત-સમી સેવા બળવે છે.

કલાની પ્રાંચી ઉપકારકતા તેની શિક્ષણ-વૃત્તિ છે. શિક્ષણવૃત્તિ એટલે શિક્ષણની પેઠે ઉપદેશ આપવો તે નહિ પરંતુ શિષ્યોને નહિ સમજતી વાતો, કે સમજવામાં અધરી જણાતી વાતોને, સરળ કરી આપવી, ગ્રાહ્ય કરી આપવી તે. આ વિશાળ જગત અધ્યયન અને અધ્યાપનની પાઠશાળા છે. તેમાં જીવન એ જ એક શિક્ષણનો જાણે વિષય થઈ પડ્યો છે: જીવન આંદીધુડીથી ભરપૂર છે. તેમાં અનેક પ્રશ્નો અને અણઉકેલ કોયડા છુપાએલા છે. મનુષ્યજીવનની સામાન્ય દૃષ્ટિ, જીવનના શોજીદાના પ્રસંગોને, જીવન સમક્ષ સતત દૃષ્ટિગોચર થતા પદાર્થ કે પ્રશ્નોને અસાધારણ-થણે જોઈ શકતી નથી. જે મનુષ્યમાં વિશિષ્ટ દૃષ્ટિ-કલાનું દૃષ્ટિબિન્દુ હોય છે તે જ વિશ્વના સામાન્ય વ્યવહારનો અસાધારણ સત્ય અન્યથા કરે છે; તે જ મહાપુરુષ સામાન્યતામાં વિસરાઈ જતી મહત્તા-બલ્યતાના અંશોને તાજા કરે છે. કલા, આમ મનુષ્યને નવીન દૃષ્ટિ આપે છે, સાચો માનદંડ આપે છે, વસ્તુઓને તેના સૂક્ષ્મ આંતર-સ્વરૂપમાં ઓળખાવે છે. પદાર્થ કે પ્રસંગના ગર્ભભાગનો પરિચય કરવાની કલાને જિજ્ઞાસા હોય છે. જીવનમાં અંનાયાસે અણધારી પ્રશ્નોની પરંપરા જાળી થાય છે, ત્યાં તે નિરંતર સમી પ્રશ્નાવલિનો ચોંચ પ્રત્યુત્તર આપવા કલા મથતી હોય છે; તેના ગૂઢ રહસ્યોની સર્વસામાન્ય સપાટીથી બિન્ન અને નૂન પ્રકારની સમજૂતિ આપે છે. કલા વડે વિશદ બનેલી દૃષ્ટિથી મનુષ્ય પ્રત્યેક પ્રસંગનું, ઘટનાનું, ફૂટ પ્રશ્નનું કે ગહન રહસ્યનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે.

ત્રીજા મુદ્દામાં આપણે જણાવ્યું કે પ્રગતિશીલતા એ કલાની કમનિયતા છે. જ્યાં અને જ્યારે મનુષ્ય જે સ્થિતિમાં હોય ત્યાંથી અને ત્યારે તે સ્થિતિમાંથી તેને સહેજ પણ આગળપડતી સ્થિતિમાં કલા ન લઈ જાય તો તે કલા-શુદ્ધ કલા-પૂર્ણ કલાની કલા ન કહેવાય. જ્યાં કલાનાં પગલાં મંડાય ત્યાં મનુષ્ય અવશ્ય પ્રગતિ સાધે. આ પ્રગતિ-આ વિકાસ-પટ્ટી તેનાં બાહ્ય જીવનમાં હોય, કદિ આંતરિક જીવનમાં હોય. અને ઘણુંખરું-મનને જીવનના આંતરબાહ્ય એકરાગમાં પણ હોય. સંવાદિતા કલાનું કેન્દ્ર બની શકે. આમ કદો મનુષ્યની બાહ્ય કે આંતરિક કોઈ પણ મૂળ સ્થિતિમાં પકટો જરૂર લાવે છે. આ પકટાને જે આપણે સ્થિતિભેદ કહીશું તે વૈજ્ઞાનિક નિયમ પ્રમાણે આપણને કલાનો સૂજનધર્મ સ્વીકારવાની અગત્ય રહે છે, એટલે કે કલા, કૃત્રિમ-શ્રીનજરિયાત અને મનુષ્યની-જગતની પ્રગતિમાં પ્રતિરોધ કરતાં તત્ત્વોમાં ન્યૂનાધિક અંશોનો વિનાશ કરી, પ્રમુખ અંશોમાં પરિવર્તન કરી, નવીન જીવનને આવશ્યક અને નૈસર્ગિક પ્રગતિપોષક સારાં તત્ત્વોના અંશોનું સર્જન કરે છે. આમ સર્જન-વિસર્જન અને પરિવર્તનથી કલા પોતાની ઉપકારકતા સિદ્ધ કરે છે. આજ લક્ષણથી, કવિની ગણના મહાન કલાકારમાં થતી હોય છે.

આ સંસારમાં સર્વત્ર પરતંત્રતા સમાન કોઈ કુખ્ય નથી. કલા જે પરતંત્રતાને પોષતી હોય તો તે કલા નહિ-પણ કલાની દાસી સમજતી. તેમ, કલાકારને જે વીર વનરાજની ઉપમા આપીએ તો, કલાના આશ્રય વિનાના કલાકારને પરાધીન સિંહ સમાન કહેવો પડશે. કારણ કે બંધનયુક્ત મનુષ્ય કલા સાથે સંપૂર્ણ તાદાત્મ્ય સાધે છે. સારે તે બંધન-યુક્ત બને છે. જેમ આત્માનો ધર્મ નિર્વેપતા અને મોક્ષ છે, તેમ કલા પણ કલાકારને



નિર્દેષ અને નિર્બંધ બનાવવા મથે છે. ભારતીય સમર્થ સંસ્કૃત કાવ્યવિવેચક 'વાઙ્મેવતાવતાર મમ્મટ' કાવ્ય પ્રકાશની પ્રથમ જ કારિકામાં જ વિરચિની સૃષ્ટિથી સૃષ્ટિને ઉચ્ચ પ્રકારની ગણીવે છે. તે સુલનાના તત્વોમાં, એક તત્વ સ્વાતંત્ર્યનું આવે છે. બ્રહ્મા નિર્ધતિનિયમને આધીન રહી સૃષ્ટિ પડે છે; પરંતુ કલાકાર પોતે કુદરતી-કુદરતને જ હોવા છતાં, સર્જનકાર્ય સમયે, તદ્દન નિરબાધિત રહી સ્વતંત્ર નિરપેક્ષપણે કલા-સૃષ્ટિ સર્જે છે. એ કારિકાના એક વિદ્વાન દીકારાના કથન પ્રમાણે, દિક્ષ-કાશ અને કારણનાં બંધનોથી તે પર છે.

આપણે આપણી સાંકુચિત મનોદશાના દાસ છીએ. આપણે સ્વેચ્છાથી કેટલીક શુભાશુભ સમી-શુભકામો પડેલી લીધેલી હોય છે; કેટલીક ભાષાની બેડીઓ આપણને પૂછ્યા સિવાય, આપણી અનુમતિ કે મરજી વિના જ આપણી ઉપર લાદવામાં આવેલી હોય છે. આપણી મર્યાદાઓને આપણે સ્વીકારી લીધેલી હોય, આપણે આપણા સંજોગો, પરિસ્થિતિ અને અકરમોલના વર્તુલોમાં બંધાયેલા ગયેલાં હોય છે. તેમાંથી મુક્ત કરી સ્વાધીનતા આશ્રય અપાવનાર કોઈ તત્ત્વ હોય - તે તે કલા છે. કલા આ કાર્ય-બંધન મુક્તિનું કાર્ય-સુજનકારા કરતી હોય છે; મુક્તિની સિદ્ધિ માટે કલા અનિવાર્ય છે, કલાનાં સુજનમાં સ્વાતંત્ર્યતાનો મધુર રસ છે. તેના સુજનમાં સુખદુઃખ ઇત્યાદિ દ્વંદ્વોને સ્થિરતા મરી તટસ્થતા પૂર્વક જોવાની કે અનુભવવાની સામ્યદષ્ટિ છે. તેના સુજનમાં ઠણે ઠણે લાગણીવશતા, ભીમીની જડતા અને મલિની-

માંદતાની ગાંઠો તડાતડ તોડવાનો, પ્રેરક સ્વાદ છે. કારણ, કલાના સર્જનની ભૂમિકા આપણે જ અને આપણું વિશ્વ-આંતર અને બાહ્ય વિશ્વ-એ સિવાય અન્ય કોઈ નથી. આપણા જ અનુભવો, આપણી જ સારી-નરસી લાગણીઓ, આશા તૃષ્ણાઓ સુખદુઃખ તથા આનંદબેદના આપણા મધુવિષમ પ્રસંગો-માંથી, કલાના સર્જને પોતાનો અભવ-ગન્મ શોધી લીધો છે. આપણા કલેશ અને દુઃખથી, આપણી વિષમતા અને પ્રતિકૂળતાથી આપણે કંટાળીએ કે પરાભવ ન પામીએ; પરંતુ તેમાં કલાકૃતિ ગર્ભસ્થાન નિહાળીએ તો આપણને સર્જનનો આનંદ અપૂર્વ સ્વાતંત્ર્ય-સ્વાદ આપશે એમાં લેણ પશુ શંકા નથી. રસકલાનો અધિપતિ પ્રદ-ધીર પોતે પશુ સુજનની સાંકળોથી બંધાયેલો રહીને જ મુક્તિની મોજ માણે છે. આથી જ, આ લેખની શરૂઆત-માં કહ્યું તેમ, કલાને પ્રકટ થવાને પૂરતી તક મેળવવાનું સ્થાન કે સંજોગ બીજો કોઈ નહીં પણ આ સંસાર-ભવ જ છે. અને તેના હેતુ ભવબંધનમાંથી મુક્તિ આપવાનો જ છે.

આથી જ કલાની અસંખ્ય-અત્ર નિર્દેશ ન કરાયેલી-નાની મોટી ઉપકારકતાઓમાંથી, સૌથી પ્રથમ અને છેલ્લી ઉપકારકતા એ જ છે કે તેના બકતે-અને જીવન એ મદાન કલા છે તેથી દરેક જીવાત્માએ સમગ્રા અને સ્વતંત્રતાની પ્રાપ્તિ દ્વારા અદ્યક્ષત સામંજસ્ય સ્થાપી સાધુવત્ કલાવિદ્ધ યોગી બની રહેવું. અને એ સ્થિતિ માટે સંસારથી-ભવરંજુમાંથી બાગી જઈ બગવા પડેલાની જરૂર નથી. સંસાર, સૃષ્ટિ, જીવન એ એક સર્વોત્તમ કલાકારનું કલાસર્જન છે.

કોઈ સુભાગી કલાસિક તેને આજખશે ?

જૂજ નકશો શિલ્પકમાં છે : સત્વરે મંગાવી લ્યો :

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ધતિહાસ ભા. ૧-૨-૩ : મુદ્રા ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧૧

આજે જ લખો :— હુદાશામિત્ર પ્રિં. ગ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

# બાળક અને કેળવણી

લેખિકા : કુ. તરલાકુમારી

કેળવણી એ મનુષ્યજીવનનું ખાસ અંગ-  
ત્વનું અંગ છે. દરેક મનુષ્ય જન્મથીજ  
ઓછી વધતી ક્ષુદ્ધિ ધરાવે છે. પણ તેની  
કેળવણી ખીલવવી એ તેના વાતાવરણ અને  
સંસ્કાર ઉપર આધાર રાખે છે. દરેક મનુ-  
ષ્યનું જીવન તેની સારી કે નરસી કેળવણી  
ઉપર રચાયેલું હોય છે.

કેળવણી અર્થાત મનુષ્ય જાતની અણુ-  
ખીલેલી ક્ષુદ્ધિ, શક્તિ ને મનનો વિકાસ કરવો.  
કુદરતે મનુષ્યને જુદો જુદો જાતની શક્તિઓ  
આપી છે. તેને સંપૂર્ણપણે ખીલવવાનું કામ  
કેળવણી કરે છે. અને તેથીજ કેળવણી મનુષ્ય-  
જીવન સાથે અગત્યનો સંબંધ ધરાવે છે.  
કેળવણી એ મનુષ્યને ઉમદા રીતે જીવન જીવ-  
વાનું સરસ સાધન છે. કેળવણી અર્થાત ઘડતર  
સંસ્કાર પરંતુ હાલ કેળવણીનો અર્થ-અર્થેજ  
ભાષાપર કાણુ મેળવવો અને કારકુન બનવું  
એવો થઈ ગયો છે. પરંતુ તે યથાર્થ નથી.

નિશાળોમાં પણ વાચન એ તો કેવળ  
નિશાળોમાં પરીક્ષા માટે જ ઉપાડી લીધેલું  
વૈતરું છે. પરીક્ષા થઈ ગયા બાદ વિદ્યાર્થી એ  
બધું પુસ્તકોનું જ્ઞાન જૂલી જાય છે. તો કેળ-  
વણીનો અર્થ શું આજ છે ?

આજે સ્કૂલોમાં અર્થેજ ભાષાને અત્યધિક  
મહત્વ આપવામાં આવે છે. તેથી માતૃ-  
ભાષાનું સ્થાન નીચેજ. જતું રહ્યું છે. તેથી  
માનવભાષા પર કાણુ મેળવી લેવો જોઈએ.  
કેળવણીથી સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાની આદત  
પડે છે. ને સ્વતંત્ર વિચાર કરવાથી ક્ષુદ્ધિનો  
વિકાસ થાય છે. સ્વતંત્ર વિચારથી ક્ષુદ્ધિને  
સદુપયોગ થાય છે. અને તેથી ધર્મની મહત્તાને  
સારી રીતે જાણી શકાય છે.

કેળવણીથી આત્મજ્ઞાન થાય છે. આત્મ-  
જ્ઞાન એટલે પોતાના આત્માને પિછાનવો.  
પ્રાણીઓ તથા મનુષ્યો વચ્ચે ભેદભાવ રાખ્યા  
વિના સૌને એક સમજી વિશાળ દૃષ્ટિવાળા  
યજુ અર્થાત " આત્મચક્ષુ સર્વ મૂતેષુ " -  
ના મંત્રને શીખી ધર્મવરની સમીપ જવા  
પ્રયત્ન કરવો.

બાળક આત્મકાળમાં જ કેળવણી ગ્રહણ  
કરે છે. તેથી તે જરૂરનું છે કે તેઓ આત્મ-  
કાળને વ્યર્થ ન શુભાવતાં આત્મકાળમાં પોતાની  
અગત્યતાને બરાબર સમજે. બાળક એટલે  
દેશનો નાગરિક. ભવિષ્યનો એક નવયુવક,  
સમાજની એક વ્યક્તિ, ભાવિનો પિતા. આ  
કારણોને લીધેજ માતાપોતે જોઈએ કે બાળકો  
પર વિશેષ કાળજી રાખે. જેથી તેઓ સત્ય  
વિદ્યા સંપાદન કરી દેશનો ઉત્તમ નાગરિક  
બની શકે.

બાળક સૌથી પ્રથમ માતાની ગોદમાં  
અને ઘરમાંજ કેળવાય છે. ઘરના વાતાવરણની  
છાપ તેના પર જઠરી પડે છે. સ્ત્રી બાળકનું  
પોષણ કરનારી છે. તેના ઉપર બાળકના  
ચારિત્ર્યનો આધાર રહે છે. પિતાના સંસ્કારની  
છાપ થોડો વખત પુત્ર પર પડે છે. પરંતુ  
માતાની ખ્યારી ગોદમાં ખેલતું બાળક  
માતાના સંસ્કાર પર સુખ્ય આધાર રાખી  
રહેલું હોય છે. માટે સ્ત્રીએને કેળવણી  
આપવી એ પણ ખાસ જરૂરનું છે. ભાવિ  
પ્રભુઓનું ઘડતર માતાઓના હસ્તકમાંજ છે.  
મકાન નેતાઓ પણ માતાની કુખને દિશાથી  
ગયા છે. પુત્રને કેળવવાથી ફક્ત એકજ વ્યક્તિ  
કેળવાશે પરંતુ પુત્રીઓને કેળવવાથી બીજી

અનેક વ્યક્તિઓ કેળવણી, હમણાં જે આપણી કેળવણી બાળકો છે. તેઓ પર પણ આપણા કુસંસ્કાર જ પડશે. કારણ કે એક ગુદામયી ઉછળતાં બાળકો હમેશા ગુદામ વિચારવાળા જ હોય છે. તેથી માતા એ બાળકના નાનકું મગજ પર સદા સંસ્કાર મુક્ત છાપજ પાડવી જોઈએ. જેથી તે કોઈ મહાન કાર્ય કરવામાં સક્ષમ બને.

હાલની કેળવણીમાં બાળકો પર શિક્ષકો પુરું ધ્યાન આપતાં નથી. નિશાળનો શિક્ષક અર્થાત બાળકોનો પિતા, ઉગતી પ્રજાનો પ્રકાશક, ભાવિ પ્રજાનો તારક તેથી તેઓના વિચારો તથા આચારોનો પ્રભાવ બાળકો પર અહર્નિશ પડ્યાં કરે છે. તેથી શિક્ષકની જવાબદારી વધુ છે. તે રપટતપા વિદિન થાય છે. શિક્ષકે પોતાની શુદ્ધિના સદુપયોગ બાળકોને સુધારવામાં કરવો જોઈએ. એમાં જ શિક્ષકની સાક્ષ્યતા છે.

પ્રાચીન કાળમાં પુસ્તકોની અછત હોવાને લીધે ચોપડીઓથી વિદ્યાભ્યાસ થતો નહોતો. પરંતુ આજ દિનોદિન ચોપડીઓની સંખ્યા વધુ. પ્રમાણમાં ચતાથો પુસ્તકોની એવી પસંદગી કરવી કે જેથી બાળકોના આચાર વિચાર સારા રહે. વીર રસની ચોપડીઓ બાળકની કે જેથી સુવાનીતું રક્ત જોશભરે સંચિત થાય છે. ગ્રેમની વાતો બતાવી તેઓના કોમલ મગજો પર હલકી છાપ ન પાડવી જોઈએ. બાળકોને સાદું વાંચન કરાવતું કારણ કે આદર્શ વાંચન એજ મનુષ્યના સંસ્કારને જરૂરી છે.

માનવજીવનનો સાહિત્ય સાથે નિકટ સંબંધ છે. માટે જ કોઈએ કહ્યું છે કે-ઉમદા પુસ્તકો જ સન્નિમિત્ર અને સાચા સલાહકાર છે. આદર્શ કેળવણી એટલે ઉમદા રીતે જીવવાની

કળા. કેળવણી કાંઈ ચોપડીમાં નથી પણ વિચારમાં છે.

શુદ્ધિ કેળવવાના કામમાં માનસિક નૈતિક શક્તિના ખીલવવામાં સમાય છે. કેળવણીથી ખરું જોડું સમજાય છે તથા સંકુચિત મન, ઉદારતાને પ્રણમે છે.

કેળવણીથી ચારિત્ર્ય વધાય છે. તથા માણસની ગુપ્ત શક્તિઓ પણ વધે છે. કેળવણીથી સદ્ગુણો જેવા કે સ્વમાન, પ્રમાણિ-કતા, સત્યતા, વશદારી, શીર્ષતા, ખંત વગેરે ગુણો ખીલે છે. અને તેનું વ્યક્તિત્વ પ્રગટે છે.

માટે જ જીવનનો પાયો કેળવણી ઉપરજ નિર્ભર છે. કેળવણી વિનાનો માણસ જીવનની મજા માણી શકતો નથી. ત્યાં જીવન કરતાં મૃત્યુ બહુ છે. કેળવણી જ મનુષ્યને ખરે મનુષ્ય બનાવે છે.

બહુરૂપબરતું ઉત્તમ સાધન

—\* ગુજરાતી \*

ચિત્રમય જગત

મહા ગુજરાતના આ અગ્રેય માસિકનો ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે. દર મહિનાની પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંભીર લેખો, વાર્તાઓ, હળવા નિબંધો, રાજકારણી લેખો ને સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુનું સમા-લોચન એ અમારી ખાસ વિશેષતા છે. વાર્ષિક લઘુનમ રૂ. ૪-૮-૦ અને ૬-૦-૦

આ માસિકનો ફેલાવો ગુજરાત, કાશિયાવાડ ઉપરાંત હિન્દુસ્તાનના બધાં પ્રાંતોમાં છે, ખાસ કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો બંધ છે.

એનેજ-ચિત્રશાળા મેદા, પૂના ૨

# મચ્છરોનો માસ : બાદરવો\*

લેખક :

—વર્ષા ઋતુ હિતરતાં અને શરદ્ ઋતુના પ્રારંભિક સંધિકાળે રાખવી જોઈતી સાવચેતીનું લેખક આ

શ્રી. બબલભાઈ મહેતા

લેખમાં લોકલોચ્ય એવી સરળ શૈલીએ સૂચન કરે છે.

૬ વે બધાએ ખાવાપીવામાં જરા સંયમ રાખવો જોઈએ. પિત્ત કરે એવાં ભાજ્યોમાં સ્વાદ થોડી વાર જતા કરવા જોઈએ અને મહિનામાં એકાદ બે ઉપવાસ એવી કાઢવા જોઈએ; નહિ તો બાદરવો એટલે ટાઢીઆ તાવનું ધર. આખા વર્ષમાં સંધરી રાખેલી તાકાત બે પાંચ દિવસનો તાવ હરીને આપ્યો જાય છે. આ માસમાં એકાદ ઉપવાસ કરવો અથવા જુલામ લઈ લેવો સારો.

ખેંગ, કોચેરા, ક્ષય કે એવા ખીન બચં કર ગણાતાં અને જાણીતા થયેલા રોગોથી આપણા દેશનું સ્વાસ્થ્ય ખગડયું છે એના કરતાં મેક્સેરિયાએ ( ટાઢિયા તાવે ) આપણું અનેકગણું નુકસાન કર્યું છે. મેક્સેરિયાથી આપણે ત્યાંનું મરણપ્રમાણ ખીન કોઈ પણ દેશ કરતાં આગળ જાય છે. પણ એ તાવથી આપણે ત્યાં થતાં ખીન આડકતરાં નુકસાનો તો અનેક છે.

તાવના હુમલાઓથી શરીરમાં અશક્તિ આવે છે તેથી શરીર ખીન રોગો સામે ટકી શકતું નથી. એટલું જ નહિ પણ મોત્સમનાં કામો લોકો વખતસર ઉઠેલી શક્તા નથી. એથી એમની આર્થિક સ્થિતિ દિવસે દિવસે વિષમ થતી જાય છે. આમ અશક્તિમાંથી

મરીખાઈ અને ગરીબાઈમાંથી અશક્તિ એવું ચક્ર ચાલુ થઈ જાય છે.

બાદરવાથી ચેતજો.

પાણી ભરાતુ હોય એવા ખાડા પૂરી દેજો. લિંઝડાનાં પાનની ધૂણી કરજો.

\* \* \*

એમ કહેવાય છે કે ટાઢીઆ તાવનાં જંતુઓનો ફેલાવો મચ્છરો મારફત થાય છે.

મચ્છરથી બચવાનો એક ઉપાય મચ્છર-દાની બાંધવી એ છે. પણ ગામડાંનાં એકંદો કે કામઠા લોકો માટે એ સાચો ઉપાય નથી. સાચો ઉપાય તો મચ્છરના ઉપદ્રવને થતો જ અટકાવવો એ જ છે.

તજાવ કે કૂવાનાં ખાખોચિયાં પૂરી દેવાં, ખાજ કે કુંડીઓમાં ઘાસી પાણી ન ભરાવા દેવું, ઢોરની કોઠમાં છાણ-મૂતર એકઠું થઈને ગંધાવા ન પામે એની કાળજી રાખવી, ઘરમાં સૂઈને પ્રકાશ આવી શકે એવી વ્યવસ્થા કરવી તથા ઘર તેમ જ આંગણું વાળી બૂડીને લિંઝડાની ધૂણી કરવી—આ મચ્છરને અટકાવવાના અસહી ઉપાયો છે. એ ઉપાય લેવામાં આવે તો મચ્છરથી થતા અનેક રોગો તથા ત્રાસોમાંથી બચી જવાય.

\* પ્રકટ થતા “બીવપત્રો દ્વારા લોકશિક્ષણ”માંથી.

# ::: શ્વસનક્રિયા-મહાન શક્તિ :::

લેખક : સંચાલક ડી. રામતીથ યોગાશ્રમ, મુંબઈ ૪

**જે**વી રીતે શરીરના આરોગ્ય અને શરીર-બળને માટે કસરતની જરૂર છે તેવી રીતે મસ્તિષ્ક અને જ્ઞાનતંતુને બલવાન બનાવવા માટે પણ પ્રાણશક્તિના ઉત્પત્તિ-સ્થાનને પ્રાણથી ખૂણે રાખવાની જરૂર છે. સર્વથી પ્રથમ પ્રાણીવાળા અર્થાત્ જીવનને કાયમ રાખવાની હાલસાને અનેક પ્રયત્નથી સિયર રાખવી જોઈએ. જીવનનો સર્વ વ્યાપાર પ્રાણીયશ્ચા શક્તિ ઉપર અવલંબિત છે. એ પ્રાણીયશ્ચા શક્તિ કાનના પાછળના ભાગમાં અરધા ઇંચ નીચે ઊતરતું ન્હાં બ્રહ્મ મસ્તિષ્ક અને શરીરના સર્વ અવયવોના સંબંધનો જ્ઞાનતંતુ-અથવા કેન્દ્ર છે, તે સ્થાન પર પ્રાણ-અધિરૂપમાં સ્થિત છે.

જે-મનુષ્યમાં પ્રાણીયશ્ચા શક્તિની ન્યૂનતા રહે છે તે બાકિ અધિક કાસ પર્ણત જીવનને સિયર ટકાવી નહિ શકે, અને જોનામાં શક્તિ વિશેષ રૂપમાં હોય છે તેઓ રોગ, અકાલ મૃત્યુના સામે નિર્ભય અને દૃઢતાથી ટકી રહી શકે છે. તેમના પ્રાણમાં રોગોના પ્રવળ વૈગર્ને સહન કરવાની શક્તિ હોય છે એટલે સર્વ રોગોને દૂર કરવાનું તેમનામાં સામર્થ્ય આવી જાય છે.

જીવન ધારણ કરવાવાળા પ્રાણીમાત્રના જીવન પ્રાણ છે. સ્વચ્છ અને નિર્મળ પ્રાણ-વાયુનું સેવન જીવન માટે સર્વોત્તમ દિવ્ય રંસાયન છે. શ્વાસ પ્રશ્વાસ દ્વારા આપણે વિશ્વવ્યાપી પ્રાણને પ્રતિફલ્પ ગ્રહણ કરી રહ્યા છીએ. ત્યારે ફેફસાં કુત્રે છે ત્યારે બહારનો વાયુ અંદર આવે છે, એને શ્વાસ કહે છે અને ત્યારે ફેફસાં સંકુચિત થાય છે

ત્યારે અંદરથી વાયુ બહાર નીકળી જાય છે એને પ્રશ્વાસ કહે છે.

શ્વાસ લેવાની અને છોડવાની વિધિ પદ્ધતિસર ખચર હોય તો ખીજા વ્યાયામો કરતાં વિશેષ હાનિ મળે છે. વસંત ઋતુમાં જેવી રીતે જાડાં ઉપસાખા, પાંદડા વગેરે નવાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી રીતે આપણા શરીરમાં શ્વસનક્રિયા વખતે વિશેષ જીવાણુ અને તંતુ નવા ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્યના શરીર અથવા જીવનનો વિચાર કરવામાં આવે તો માત્રમ પડશે કે આખા જીવનમાં એક ક્ષણ પણ એવી નથી કે જે સમયે શરીર કેવળ ક્રિયા રહિત સ્થિતિમાં હોય; માત્ર મૃત્યુના સમયે શરીર ક્રિયારહિત થાય છે.

આપણા શરીરમાં જુના અણુઓને બહાર કાઢવાનું અને નવા અણુઓની રચનાનું કાર્ય ચાલુ જ હોય છે. દરેક શ્વાસની સાથે આપણે નવા આહાર ગ્રહણ કરીએ છીએ અને પ્રત્યેક પ્રશ્વાસની સાથે શરીરમાંના જુના કચરાને બહાર ફેંકી દઈએ છીએ. મસ્તિષ્ક, જ્ઞાનતંતુ અને રનાયુમાં ક્રિયા ચવાથી જ અણુજીવ્ણ યદને નિરૂપયોગી થઈ પડે છે અને મળરૂપ થઈને શરીરથી બહાર નિકળી જાય છે. મનુષ્ય ફેફસાથી શ્વાસ લે છે તે આપણે જોઈએ છીએ, પરંતુ સત્ય વાત એ છે કે શરીરના પ્રત્યેક હિદયી મનુષ્ય શ્વાસ લે છે. પ્રાણવાયુ ગતિમાન હોય છે, ત્યારે જ મનુષ્ય વિચાર કરી શકે છે.

## શ્વસનક્રિયા કરવાની પદ્ધતિ

શ્વસનક્રિયાનો અભ્યાસ કરતી વખતે હૃદયમાં કેઈ પણ પ્રકારની શંકા અને બળ

ઉઠવા ન દો. હૃદયી - અધિક શ્વાસ લેવાનો પ્રયત્ન ન કરો. તમારામાં શ્વાસ રોકવાની જેટલી શક્તિ છે તેનાથી વિશેષ બળપૂર્વક રોકવાનો પ્રયત્ન ન કરો. સુખપૂર્વક કુંભક કરો. પદ્માસન અથવા બીજા અનુકૂળ આસનથી કોઈ એકાંત અને ખુલ્લી જગ્યામાં બેસી જાઓ અથવા બિભા રહો. સુખ બંધ કરી લ્યો, અને નાસિકાના છિદ્ર દ્વારા ફેક-સામાં પૂર્ણ વાયુને બરી લ્યો. પછી બરેલા વાયુને પોતાની શક્તિ અનુસાર અંદર જેટલી સુખપૂર્વક રોકી શકો તેટલી વાર રોકો. શરીરને કંઈક ક્ષણ સહેજ અક્કડ બનાવો, શરીરના રોમ રોમમાં શક્તિનો સંચાર કરો અને પછી નાસિકાથી જ શ્વાસને રાત્રે:

રાત્રે: કાઢી નાખો. શ્વાસ બહાર કાઢતી વખતે શરીરના રોમ રોમથી દ્વિપિત વિકાર બહાર કાઢી નાખવા, દૃઢ ભાવના કરો કે મારા રોમ રોમથી દ્વિપિત દ્રવ્ય બહાર નિકળી રહ્યા છે. આ શ્વસનક્રિયાને પાંચ વખતથી આરંભ કરીને સાંજે અથવા સવારે રોજ બપોળે વધારીને ત્રીસ સુધી વધારી શકો છો.

આવી રીતે શ્વસનક્રિયા કરવાથી પાચન-ક્રિયામાં જ્ઞાનતંત્રાયકમાં, રક્તશુદ્ધિમાં અને શરીરમાં રહેલી શરદી વગેરેને આશ્ચર્યજનક ક્ષયદો જણાવા લાગશે. જરૂર, યકૃત, ફેફસા અને રક્ત વિકારમાં આ શ્વસનક્રિયા વિશેષ લાભદાયક છે.



કેટલું સુંદર બાળક ? કેવી સરસ નિદ્રા લે છે ?

કારણ કે

‘ મીરા ટીથીંગ નેકલેસ ’ એના ગળામાં છે ;

આ ચિંતામાં રહેવા માંડે છે; કારણ કે એના પ્રિય બાળકને દાંત આવવા માંડ્યા છે— એ દાંત આવવાના સમયે બાળકને કેટલાંયે ગંભીર દર્દો થઈ જવાનો સંભવ હોય છે— એટલે ‘ મીરા ટીથીંગ નેકલેસ ’ બાળકને પહેરાવવાની દરેક માતા બલામથલ કરે છે— કારણ કે ‘ મીરા ટીથીંગ નેકલેસ ’ સિવાય કોઈ પણ દવા કે વસ્તુ આટલી અસરકારક નથી. દૂધ સમયમાં એ સારીયે ફુનિયામાં બોઠપ્રિય બનવા પામી છે.

બાળક માટે ચમત્કારી મીરા ટીથીંગ નેકલેસ

તમામ દુકાનદાર પાસે મળશે.

સોલ એજન્ટ્સ—ડી. એમ. ઠાકોરની કુંઠ ૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ



## સુંદર વાળનું છુપું રહસ્ય

હમયંતીના જમાનાની માફક માથા વાળની આવજત રાખવાને દારીઓ રાખવાની જરૂર નથી.

રોજ માથામાં કોકોનેટ હેર ઓઇલ નાંખવાથી અને આવાડીએ શેમ્પુથી માથુ ધોવાથી વાળ ખુબસુરત અને ભરાવદાર રહે છે.

રોમ્કો કોકોનેટ  
હેર ઓઇલ અને શેમ્પુ



ધિ તા તા ઓઈલ મી દસ કું.; લી૦

# શયન-તંદ્રા-નિદ્રા



લેખિકા :

કુ. સ્વપ્નસેવી

ભાવના અને ઊર્મિ કાળે સરખાં ગદ્યસર્જનો આધાર કુ. 'સ્વપ્ન સેવી' તેમના આ ભાવ પ્રધાન લેખમાં, 'શયનખંડ'માં ઉદ્ભવતા વિચારો અને સ્પુરતું કાવ્ય આપી જાય છે. જેમ બાણે તંદ્રા-નિદ્રાની સંધિ સાધત ન હોય !!

જગતનાં અજ્ઞાનોં વિદાય લે છે અને આયતી તેજરેષાઓ મેરના પરંત પાછળ છૂપાય છે, હારે નિદ્રાની અમૃતપ્રાપ્તિ બધ રાતરાણી ધીમા નુપુર અણુકારે પૃથ્વીપર પગલાં માંડતી પધારે છે.

જીવનના ચાક અને દિવસનાં સુખદુઃખ પોતપોતાની કઢાણી બૂસવા મથે છે. અને જગત આપુ એક વખત નયનગીડી નિદ્રા-પરીની સોડમાં સમેટાય છે. દીપક ધીરે ધીરે ઓસવાય છે અને શયનખંડનો પડો ઉંચકાય છે, શ્રીમંત સોડ તાણે છે એના બાદશાહી હાઠમાં-ગરીબ સમાય છે એની શરીરૂડી સેજમાં !

પવનનાં આઠાં ગીત ગવાય છે, જળ-સુંદરી એની ઘેરી અને બળ્ય સિતાર પર અંગુલિઓ ફેરવી, સાગરના બિંદુ બિંદુને જૂઠાવી નિદ્રા પ્રદેશ પર અજળ સૌંદર્ય પાઠવે છે, ક્યાંક નૃત્યના આઠા રણકાર સંભળાય છે તો ક્યાંક સ્નેહનાં મદભર્યાં ગકન ચુંબનનાં અતિ પવિત્ર હાયગિત્રો અંકાય છે.

કુલોના શ્વાસ ધીમા સંભળાય છે. સુગંધકાવ્ય રેલાવતી ગુલાબ પાંખડીનાં ધીમાં હાલરડાં સંભળાય છે. આકાશનાં ટમટમતાં નક્ષત્રો, પાંખણ પલકાવતાં જગતના અજન્મે અને બળ્ય મીન તરફ આકર્ષાય છે. એક એવું મીન-જ્યાં સૌંદર્યના શયન ઉપર સૌંદર્ય-પ્રતિમા સરળ સ્મિતસહ નિદ્રા લેતી હોય !

જગતનું એ બળ્ય મીન, એને અવાજના

સ્પર્શથી જગાડશે નહિ એને હૃદયના કોઈ મસિત ભાવથી કંતુષિત કરશે નહિ. જગતનાં એ શયનખંડને પૂજા અને પ્યારનાં પવિત્ર પ્રસાદથી વધાવજો ! નિદ્રોષ અને સરળ હાસ્યથી સત્કારજો !! જીવનની એ પવિત્ર ક્ષણોને, રાતરાણીના એ હાસ્યભર્યા મીનને સર્જનનાં મનોરમ સ્વપ્નનાંતી જ પ્રુક્ષમાળા શોભે !!!

જગતનાં સુખદુઃખોને જૂઠાવતો એ શયનખંડ-માનવીને એના વિના કદી નહિ ચાલે, બચેને એ રાજમહેલમાં હો. અંગર ધરતીના ખુદશા મેદાન ઉપર હો ! એવું અસ્તિતવ તો સદાકાળ રહેશે. એની નિદ્રા લાવતી ધીરી વાણી તો માનવદેશ ઉપર સદાકાળ બૂસ્યા કરશે !

જ્યારે આત્મા થાકે છે, મન થાકે છે, દેહ થાકે છે, ત્યારે તે આપોઆપ નિદ્રા તથા સુખ શયન તરફ વધે છે. કલાકારનો આત્મા એને કુલથી શણગારે છે. ભક્તિનો આત્મા એને ભક્તિની સુવાસ ચઢાવે છે. જીંદગીનું સૌથી મહત્વનું રથાન શયનખંડ-એ તો સદાય પવિત્ર છે અને રહેશે !

પોતપોતાની દુનિયાને સુંદર બનાવવી, થા ન બનાવવી એ માનવીના સ્વદસ્તની વાત છે. એ ચાકે તો નયોં આંસુની દુનિયા સર્જાય-એ ચાકે તો ભલાઈ ભુરાઈની દુનિયા સર્જાય અને ચાકે તો વિશ્વપ્રેમ અંગર નયોં કાંટાના શયનની સૃષ્ટિ રચાય. ઈશ્વરે જગત ઉત્પન્ન કર્યું અને માનવીને આદેશ આપ્યો- એને ભોગવ અને ભરપુર થા !



પણ જીવનપંથ ખેડતાં ખેડતાં, કાર્યભાર વહતાં વહતાં આરામની જરૂર તો પડે છે. તાજગી અને તેજની એ જામ વિના સંસારચક્ર અટકી જ પાવાતું વિરામના એ પ્રવર વિના રમૂતિ અને જાગરણનો ખોજ ભારે જ પડતોને !

એટલે જ એવો યે સમય છે, એવું યે સ્થાન છે. ચાંદની હમઝુમતી આવીને શયન ખડમાં ડોકિયું કરી, શયનખડમાં જ વસી જાય છે. એ જીવાન હૈયાને હઠોળી અંતોખી તરખાટ મચાવે છે. એની નાકુલ પાંખો પ્રસારી હૃદયના સુવર્ણ તારને નેકુલ સાગણીથી રણઝણાવે છે.

ને એવી જ આવે છે કે અધારી રાત. તારનાં મોતીને ઝણપતા રાખી વિધિ આપું અધારપટ પાછળ ઢૂંખી જાય છે. ક્ષિતિજના ધુમ્મટ પરથી વધુ ને વધુ અધારપટ સરતો આવે છે. ચાંદનીને ઉત્સાહથી વધાવતી ધ્રુવી તે ગેહન અને ઉંડા અધકારને પણ વધાવે છે. રાત્રિની સ્તબ્ધતાને જાણે જરાયે તકલીફ ન પડેયે તેમ બહુ જ ધોરા વાતીલાપ સંભળાય છે, દિલ જાણે રેશમભરી માઈવતા ધારી કહે છે—“જરા ધોરે સે બોધ, કોઈ સુન મેગા !” અને સ્તબ્ધ બનેલો શયનખડ ક્યારેક ઝરતાં હાસ્ય અને નયનના ચમકારથી હાલી ઉઠે છે.

ને એમ ઉંડી દિલાઓ પાછળ રાંતરાણી સરતી જાય છે, શયનખડના ધૂપ અને પૂન પોતાના પાલવ સમેટતી જાય છે; એકલ સતીના સુતા કાંચ અને સુતા હૃદય ધડદાર પર બે આંસુનાં કુલ પણ વેરતી જાય છે.

“આવેને નાથ મારી સુતી સુતી જાય હો,  
રાતજી સદાજી રોઝ રોઝ જાવતી.”

પણ જગતની ધટમાળ વહેતી રહેશે. આવરી અને જરો, અધારા આવરી અને ઉંચસારો. એ પરિવર્તનને સહેતો સહેતો માનવી આખરે તો આરામની ઝંખના કરશે.

ને એ આડે છે કે જ્યાં એને નિદ્રા લેવાની હોય, જ્યાં માથું ટેકવાનું હોય, ત્યાં માથું અને સુખનાં જ શયન સંભવે ! નિદ્રાસ અને આંસુ ત્યાં કદી ન પ્રવેશે. દુઃખ અને વ્યવહારની અન્ય જાગ ત્યાં કદી ન લાગે. આશા અને તૃપ્તિના એ જગતમાં—એ ખડમાં સ્તેહનાં અમૃત સિવાય, વાતસલ્ય સિવાય બીજું કંઈ જ—બીજું કંઈ જ કદી ડોકિયું ન કરે !

ને એ શયનખડને કોણ નથી શંકુગારણ ! એમાં કલા અને કાવ્ય હોય એમ કોણ નથી ચલાવું ? કોઈ ત્યાં પ્રકૃતિ અને પરીઓનાં દર્યો ચિતે છે તો કોઈ ત્યાં પરમાત્મા અને મહામાનવોનાં ચિત્રો રાખે છે. કોઈ એમ પણ માને છે કે એકાંતની આવી અતિ ઉચ્ચ અને પવિત્ર જગમાં પોતા સિવાય બીજું એક પણ દર્ય ન હોય ! સંપૂર્ણ સાદાઈ અને સંપૂર્ણ શાંતિ ! ચિત્તટ્ટિ દુનિયાની બીજી એક પણ વસ્તુ તરફ ન દોરાય ! ! !

એ જ સાફ છે. માનવી પોતાના સ્વભાવ અને સ્વાદ પ્રમાણે શયનખડને સમવે, પક્ષ-હળીના શુંગાર અને પક્ષહળીની ચીજ તરફથી સુખસંતોષ તો જરૂર મળવાનાં !

પણ એક ! આટઆટલી સુખઝંખના હોવા છતાં, આટઆટલી મોઢી રચન તૈયારી હોવા છતાં કમભાગે કોણ જાણે ક્યાંથી થ પેસા શયનકમરામાં જીવનની જંગલના છંટા પ્રવેશી જાય છે. ભાવનાની ભરતીમાં આટની ઝાંખી ઘાય છે. માનવી અનુભવે છે અને પૂછે છે—ખીએકાં કુલ ઉપર, વિરામની અદ્વિત સંજીવની ઉપર, હૃદયના દૈવી ધાટ ઉપર આ ધૂળની રત્નકણ અને દુઃખનાં નેરાય શાં ? સ્તેહના ચીતળ અંકમાં આ કાંટાળાં દઈ શાં ? પ્રભુની આટઆટલી પૂન પછી યે આ વિવહના સંતાપ શાં ?

બલાઈ અને છુરાઈ, મિલન અને વિરહ, ગીત અને ગુંગન, સૂનકાર અને ધડકાર—એ તો એક સાથે ચાલતાં એક સાથે જ રહેવાનાં. નયન એક વખત પ્યારની અદ્ભુત વાતો જોલે છે તો એક વખત ચૂપચાપ આંસુ નથી સારતાં ?

ન્યાં છવન નહિ હોય ત્યાં મૃત્યુ ક્યાંથી હશે ? ન્યાં જામન નહિ હોય ત્યાં ઔપધ પથુ ક્યાંથી હશે ? કુલ સરખી ક્રામળતા જગતની કહણાઈએને કદી નહિં છરવી શકે. એ સૌને છતવા, છવનનાં ઝેરને ધોળા પીવા યોગીનું, યોગેન્દ્રનું હૃદય જોઈશે. દુઃખને દસી કાઢવાનો આદર્શ જોઈશે.

ને માનવીનો મુશીવાદ એને આખરે તો સમજવે છે:—

ઈંચા આઝારાપી પૂરપૂરપ ઝરતાં  
સ્વર્ગજાનાં નેચ:  
ધાવે ધાવે ડરે પ્રભુની પ્રતિમાને  
ખનતા માનવતા રેવ રે

જમ દેયાં જોણી જોણી જુઓ.

નાનાં મોઢાં મુખ દુઃખો પાછળ રેવા ખેસવાથી મુખ દુઃખો મટવાનાં નથી. વિદાય થવા દો એ જાગળને સૂઈના અસ્તાચળ સાથે જવા દો એ બધી ગડમથક અધિકારના પડદાને પેઢે પાર. એમને ન આવવા દેતાં—ન આવવા દેતાં કદી ય શયનખંડના દ્વારમાં. બાગકોનાં મધુરમુખ અને ત્રિયજનની છવન-સુવાસ ઉપર જ એની સારી આફુદેરી લખાવા દેજો !

આરામને સમયે આરામની જ આરાધા

છે. નિદ્રાને સમયે નિદ્રાની જ આરાધા છે. બધાંએ ચાહ્યાં જાવ—જગતનાં એા મુખદુઃખ તમે બધાંએ ચાહ્યાં જાવ ! નિદ્રાને ઝુંટવવાનો તમને શો અધિકાર છે ? બલાઈ, બલમનસાઈ, પ્યાર અને સચ્ચાઈનાં અમૃત સ્વપ્નાં ઉપર નિરાશાનાં સ્થામ વાદળ ફેલાવવાનો તમને શો અધિકાર છે ? ભીના જોષ્ટ અને ભીના ગાલ ઉપર રમતા રૂપકાવ્યને અસુંદર બનાવવાનો ય તમને શો અધિકાર છે ?

કોઈના ચે શયનખંડ અસુંદર ન હો ! કોઈની ચે નિદ્રામાં આંસુનાં સ્વપ્નાં ન હો ! ન્યાં આરામ છે, ન્યાં સૌંદર્ય છે, ન્યાં માનવીએ સર્જેલું માનવતાનું સ્વર્ગ છે ત્યાં સ્વાર્થ, ગ્લાનિ અને દાવાનલની એક ચિન-ગારીએ ન હો !

પથુ વાસ્તવવાદ કાદમ્બિક જગતને દસી કદીશે છતાં કોણ નહિ માને કે દક્ષા અને કદમ્બનાએ જ જગતને છે તેથી વધુ સુંદર બનાવ્યું છે ? તમે એવું નથી માનતાં કે જેવકાઈ કરતાં વશાઈ, ઉન્માદ કરતાં શાંતિ, જગરણ કરતાં સુખમસ્તી, દલીલ કરતાં ભક્તિ અને સંશય કરતાં—અદ્વાને જ છવનમાં વધુ યાદ રાખીએ તો નિદ્રાનો ખોળો પરમાત્માના હૃદય સરખો જ અનુભવી શકાય ? એવા અનુભવ વખતે તો શયનખંડ ઉપર વારી જવાય કે કવિના કાવ્યોદ્ગોર આપણા આપણા જ હોય તેમ એની ગેળે જ મનમાંથી સરી પડે—

“તેરે દી દામ આઈ”, તેરા દી મંત્ર ગાઈ,  
મન ઔર હૃદ તુજ પર બલિદાનમે ચંદાઈ.”  
( સંપૂર્ણ )

તેવાર છે :

શ્રીમંત સયાછરાવ ગાયકવાડનું છવન ચત્રિ (સચિત્ર) ભાગ ૧-૨ દ્વિમત રૂ. ૩-૨૨-૦૦

લખો : હુડાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

# છાત્રાવાસમાં પ્રથમ પ્રવેશતી વિદ્યાર્થીનીને

લેખક : શ્રી. ન. મ. પટવર્ધન

**વા** સહુ કુસહુ વગેરે તને ઉટકવા પડે છે અને બીજાં પણ થોડું થઈ કામ કરવું પડે છે એવું એમની પામેથી જાણવા પડી થોડો વખત જરા ઠીક ન લાગ્યું. તને તે ગમશે નહીં અને કઠામ કાગળ લખી તું તે સંબંધમાં ફરિયાદ કરીશ એમ એમને લાગ્યું હતું. પણ દીકરી, તું બંધી ડાહી છે ! પોતાના કામ માટે પારકા ઉપર શા માટે આધાર રાખવો ? માથુસ પોતેજ પોતાનું કામ કરે તો તેમાં કંઈ નાનમ નથી પણ જામડી મોઢાઇ જ છે. ડેડલાંક દિવસો પડેમાં આપણે રાત્રે કુખ્યમૂર્તિનું ચરિત્ર વાચતાં હતાં. સાકડાં શકવાં સુધીના બધાં કામો કુખ્યમૂર્તિ જાતે કરતા; અને તેજ વખતે ગાંધીજીની વાત પણ આપણને એમણે કહી હતી. પોતાનાં કામો ઉપરાંત બીજાનાં ડેડલાંક કામો કરવાં પડે તો માથુસે તે પણ ખુશીથી કરવાં જોઈએ. અહીં પર્વતેશ્વરનો આશીર્વાદ લાગે છે તે વખતે મામનાં બધાં જ સ્ત્રી પુરુષો કામ કરવા જાય છે. પુરુષો ત્યાં એમાં પગલાં ફેંકી દેવા સુધીનું પણ કામ કરે છે એથી તેમનો હરજોળે જાતરી જાય છે એવું થોડું જ છે ! હરજને પોતાનાં કામો ઉપરાંત બધાનાં એવાં કામો કામો દોષ છે જ, અને તે કરવાં ડેડલાંક મોઢાંએ તૈયાર થવું જ જોઈએ. કામો કરવાનાં તે હજી પૈસા મળે અને મરીઓએ જ કરવાં એમ નથી. ખીમ-તોએ પૈસા પૈસા વગેરે કંઈ ન મેળાં ડેડલાંક કામો કરવાનાં હોય છે. હું અહીં સ્ત્રીઓના વાચનાવધર્મો કામ કરું છું. તેને મઠે મને કંઈ પમાર નથી થયેલ તે કામ જુદું મન આપનારું અથવા એકાદ મહેનતનું હોય છે એમ પણ નથી.

એકાદ સમા બોલાવરી હોય તો બારણાં બોલી પાવરણાં પાવરણાં માંડીને બધાં જ કામો કરીને જાતે કરવાં પડે છે. આપણા મામમાં ગાંધીજી પધાર્યાં હતા તે વખતે ધણી શ્રીમતીના છોકરાઓ પણ સ્વયંસેવક તરીકે કામ કરતા હતા. ત્યારે મારે કહેવાનું એટલું છે કે પારકાનાં કામો કરવાં એ આવશ્યક છે અને ધણી કોંઈથી તું તે કરે છે એ સાંભળી બહુ આનંદ થયો.

વિદ્યા, વાસંતી વગેરે ઓગખાણની છોકરીઓની ઓરડીમાં તને મૂકી રાકાયું નહીં એ મને એમ લાગે કદું. ત્યારે પણ મને જરા ઠીક ન લાગ્યું. આપણા ઓગખાણવાળા સાથે રહેવાનું આપણને કમેશાં ગમે છે પણ તેમની જ સાથે કમેશાં રહેવા કરતાં જુદી જુદી રહેવાળા અને જુદા જુદા સ્વભાવના માથુસો સાથે રહેવું લાભદાયક છે એવું જ્યારે એમણે મને કદું ત્યારે મને બહુ બોલું લાગ્યું નહીં. તારી ઓરડીમાં રહેનારી નવી છોકરીઓ સાથે ખરાખર ઓગખાણ કરી લે. તેમની નવી નવી વાતો જાણી લે. તેમનાં બોલવા માલવામાં કંઈ નિરાશું લગે તો તે જોવાની તને મગજ પડશે. નવા વિચારો તું જાણી રાકીશ અને

ખરાખરીના નાતાથી આપણે વર્તવું નોંધ્યો એમ ગાંધીજી કહે છે, અને કહે છે એટલું જ નહીં પણ તેમણે પોતે જ એક અત્યંત કન્યા પોતાના સત્યાગ્રહાગ્રમમાં રાખી છે. ને કે ધર આગળ કેટલાકની સાથે આપણે હળતાં-મળતાં નથી અથવા કેટલાકને આપણે અડ-કતાં નથી તો પણ નિશાળો, ખોડિંગો વગેરે જેવી સંસ્થાઓમાં આ આમડછેટ પાળવી જ નોંધ્યો એમ નથી; ખુશીથી એમની સાથે હળીમળી રહેવું.

તારાં મેટનખાઇ પોતાના કામમાં બહુ યોક્ષસ દેખાય છે. સ્વચ્છતાની બાબતમાં તેમજ સોંપી આપેલું કામ કરાવી લેવાની બાબતમાં કડકાઇથી રહ્યા વિના છૂટકો જ નથી.

તારાં મિસ યાજ્ઞિકબહેને ક્યાં ક્યાં પુસ્તકો લખ્યાં છે તેની તપાસ કર, અને અહીંના વાચનાલય માટે ઉપયોગી હોય તો તે ખરીદ કરી અહીં મોકલી આપ.

સાંજે ગમતું નથી એમ તું કહે છે. શરૂઆતમાં તો આવું જ થાય. પણ તે વખતે રમવાનું રાખ અને તેમ કરતાં ને વખત વધે તો કંઈ ગૂંથવાનું કામ કર. એમના નામનું ઝીંદનું પાટિયું બરવાનું છે; તું બરીશ ને ? પણ સાંજે અધારાથી આંખોને ત્રાસ ન થાય તે માત્ર બળવળે, નહીં તો ઘરમાં બે ચરમાં લાવવાં પડશે !

છોકરીઓ દાગળો મોકલે તે ઉપર બાહને બતાવી મોકલવાનો હોય છે એ તને ખબર નથી ? તારા કાગળ પર તેમણે કંઈ લખ્યું નથી, માટે પૂછું છું. છોકરીઓનાં પત્રો Superintendent બાઇ કેમ વાંચે એ સંબંધમાં અહીં ખોટી ચર્ચો ચાલે. “ છોકરીઓ ઉપર બાહને કંઈ વિશ્વાસ તો નોંધ્યો જ. વાહ, તેમાં કંઈ ખોટું હોય, અથવા

તેમના માગાપ આગળ તેમને કંઈ ફરિયાદ કરવાનું મન થતું હોય તો તેમ કરતાં તેમને અટકાવવી એ કંઈ સાચો ઉપાય નથી. તકરારનું મૂળ કાઢી નાંખવું, અથવા છોકરી-ઓને વિશ્વાસમાં લઇ અમુક એક વાત ખોટી દેખાતી હોય તો પણ તે તેમના જ દાવદારી છે, અથવા તે કેમ દાગળી ચકાતી નથી તે છોકરીઓને સમજાવવું. ” એમ એમનું કહેવું છે. પણ હું કહું છું કે એટલું કાણ કરે છે ? અને કરવું પણ શા માટે ? તેનાં કરતાં પત્રો જોઈને જ મોકલી આપવાં એમ એક વાર ઠરાવી દેવું એટલે પાપું, શરૂઆતમાં છોકરી-ઓને જરા લાગશે, પણ એક વાર ટેવાઇ જશે એટલે એમ નહીં લાગે. ને શિસ્ત પાળવી હોય તો એનું કંઈ હોયું તો નોંધ્યો જ.

તારા લખવામાં થયેલી તારી ભૂલો તારા બાપુ ન જુઓ એટલા માટે હું તે પોતે જ તેમને વાંચી બતાવવાની હતી; પણ એમણે તે મારી પાસેથી ખેંચી લઇ પોતે વાંચ્યું જ, અને હાથમાંની પેન્સિલથી પાંચ-પચીસ લીટા ખેંચ્યા, ત્યારે કે સાસ્તર જ અનુલેખન તપાસતા હોય ! તેમ કરવું એ તેમની રેવ જ છે, પણ આપણે ભૂલો કરીએ છીએ એમાં ય કંઈ શંકા નથી. તારી ભૂલોની હું વાત કરું છું, પણ મારી ભૂલો પણ ક્ષેત્ર કેટલી નીકળશે કાણ જાણે ? સાંજે ઘેર આવશે કે તરત જ ‘ પત્ર લખ્યો કે ? ’ એમ પૂછતાં જ તેમને તે બતાવવાં પડશે જ. હીક, અહીંની કંઈ ફિકર કરીશ નહીં. અમે ખૂબ મજામાં છીએ. અખ્યાસ બરાબર કરજો અને શરીર સાચવતી જા. હાલ એજ.

તારા પિતાશ્રીને તને આશીર્વાદ.

તારી બા  
સુશિલાબહેન

# દાયરામાં ડોશીમા



\* જ્યારે ને ત્યારે વહુઓને નીચી કક્ષાએ ઉતારી પાડવી સાક્ષ્યોનો દાયરો જેવા જેવો હોય છે. એમાં આલતા સંવાદો પણ અંભણવા જેવા હોય છે. આ રહ્યાં તેમાંના થોડાક નમૂના :

\* લેખક : શ્રી. ડી. ડી. ખારેર

“આ પછે હવે થોડાં કાલમાં એટલાં કાલવા છે બા, આ બહુ તો પાંચ કે દસ વરસ. આપણું માનશે તો સુખી થશે. નકર સાગરો એવા લોગવરોનું તો ખડું કંઠું.”

“એ તો ખડુસ્તો જમના કાકી, પેલી મેંના બિચારીએ કવી રહીને જીવનાય દેયા વળી દોષા પણ ઇશ્વરીવાનાં વડુએ જરાય કાને ના દીધું;—તે જુઓ ધરના દાસ ! અને આપણી આ ચંચળના ઇગનની વડુ જુઓ, પુઝ્યા વગર પાણીએ નથી પીતી. વડુઓ ય કલાજરી હોય. તો હીક નકર બળ્યા એ ઠાકરા પરચાવવા.”

“બેન એ તો નશીબમાં લખ્યું હોય એવું આવે, પણ કાંઈ કુંવારા રખાય ! મારે, વળી ઇગનનું નથીય સાડુ તે બેંડે હીક મળ્યું. બધાંય સરખું કયાંથી હોય ? જમનાકાકી જેવાં તો કોંઈ જ નસીબદાર હોય, બેઝ વડુઓ દીતા જેવા છે—જેવું જેવું પૂન્ય.”

રોજના નિયમ પ્રમાણે જમનાકાકીને ત્યાં આજ પણ ચાર છ બેરોં બપોરનો નવરો સમય ચિતાવતાં વાતાંએ ચડ્યાં હતાં અને રોજ ચચોતો વિષય ‘વડુ’ ચર્ચાઈ રહ્યો હતો. આવા વિષયની ચર્ચાં સામાન્યતઃ વહુવાળાં બેરોં જ કરી શકે, એટલે દરેકની ઉમર ચાલીસી વડાની ગએલી હતી, અને સાક્ષુનં મનરંતું પદ પ્રાપ્ત કરી સુધી હતી. એટલે પાંત્રીસની આજુબાજુની શીખાડે

સામુએ પણ આ મંડળમાં અવારનવાર બેઠાતો અને સાક્ષુઓમાં જન્મસિદ્ધ લક્ષોનું સમર્થન કરી મંડળમાં કાચી સદસ્ય થવા મથતી. ચર્ચાં હમેશાં અવિધિસર રીતે થતી પણ જમનાકાકી સર્વમાન્ય પ્રમુખ હતા એમનું એ માનમયું પદ જળવી રાખવા કોઈ કોઈ વાર તેઓ મ્હાપાણી અને છીકણીની છુદાં હાથે દલાણી કરવાનું સુકતાં નહિ, એટલે સાક્ષુ મંડળની બધી જ બેઠકો ધણું ખડું એમને ત્યાં જ મળતી.

જમનાકાકી સુખી ગણાતાં. મોટા રિકરો સુખમાં કમાતો. બીજો જરા એકાદી અક્ષતો હોઈ, ધરતી જનીન ઝાડવાની દેખેખ રાખતો અને જમનાકાકીના સૌમાઅનાય તથા વર્ષથી પેન્ટન પર હોઈ નિજત જેવું જીવન ગાળતા. જમનાકાકીએ સહકારી નોકરીતો સ્તાદ ચાખ્યો દોરાયો એક ઉતરી ગએલા અમસદારની વડુનો કરસો એમનામાં હીક હીક હતો. પોતાની જાત કરતાં બધાં નીચાં, પોતાની અક્ષત આગળ પતિની જુદી પણ પાણી મરે એવી ફેટલીક માન્યતાઓ પણ એમનામાં હીક હીક વિકસી હતી.

“વડુ મ્હા મુક, ચાર થવા આવ્યા; બે ખાવા પાણી વધારે મુકજે, આ ચંચલ કાકી અને ધનકાર ને બધાં મારે.” જમનાકાકીએ બાળુમાં બેઠેલી, નાની વડુને કહ્યું. કોઈ કોઈ વાર સાક્ષુના સંસ્કાર ઝીલવા જમનાકાકીની વડુએ પણ નવરી હોય તો

એસતી પણ તેમનું કર્તવ્ય મોટાંઓનાં નાનાં મોટાં કામો કરવાનું જ હતું. ચર્ચામાં ભાગ લેવાનું નહિ.

“ મુકું બા ” ગોદાવરીએ ઉભાં ચતાં કહ્યું.

“ રે’વાઘોને જમનાકાકી. રોજ રોજ શું તમે ય ચંચળે વિવેક કર્યો.”

“ તે કંઈ ખાસ તમારા માટે જ થોડી મુકાવું છું. અમારે તો રોજ અત્યારે વ્હા થાય છે, એમને બે વખતની ટેવ છે. ” જમનાકાકીએ ‘ બે વખતની ટેવ ’ પર જરા બાર મુકતાં કહ્યું.

“ ચંપાબેન પીન ક્યાં મૂકી છે રટવની ” અંદરથી ગોદાવરીનો અવાજ આવ્યો.

“ ચંપા ઉઠ, એને તો કશું ય નહિ જડે. ” જમનાકાકીએ મોટા દિકરાની વડુને કહ્યું, અને “ એ આવું ” કહેતી ચંપા રસોડા તરફ ગઇ.

“ આ અમારે ગોદાવરી છે પણ ચંપા જેટલી ચંચળ નહિ. પીન ત્યાં જ પડી હશે પણ એને નહિ જડે. ” જમનાકાકીએ કમાતા અને નકમાતા દિકરાની વડુઓની તુઘના કરતાં કહ્યું, અને વિષય વ્હા પરથી પાછો વડુ પર ચડ્યો.

“ એ તો અમારે ય બેન નાની વડુ સાવ બોધ છે. ” ધનકુંવરે સુર પુરાવ્યો.

“ મારે તો બેન બે ઘર બગડત તે એક જ બગડ્યું; અમારા તત્તનિત જરા આગમુ એટલે એને વડુ પણ જરા એવી મળી અને મુરેય નાનપણથી જ જરા હોશી-યાર એટલે વડુ પણ એને એના જેવી મળી. ” જમનાકાકીએ વડુઓની તુઘના પછી દિકરાઓની તુઘના પર આવતાં કહ્યું.

“ એ તો બેઠતાને સોજાવું ” ચંચળે કહ્યું.

“ તમારી ચંપા તો બેન ચંપા જ છે,

તમે વચમાં બહારગામ ગયાં ત્યારે દુઃ એક દિવસ આવેલી, પણ મુછનો કાંઈ વિવેક ! ” ધનકુંવરે જમનાકાકીના પ્રમાણપત્રને પુષ્ટી આપતાં કહ્યું.

ચંપા તો અમારે આખું ઘર ચલાવે છે ધનકોર, મારી પેટીની ચાવીય એની પાસે હોય, અને મારી પાસે કેટલા સાદલા છે એ મને ખબર ન હોય પણ એને માલુમ હોય. વચમાં એ બે મહિના પીયર ગઇ ત્યારે મને કંઈ વીત્યું છે બાપ; એના વગર તો કંઈ નહિ. ” જમનાકાકીએ કહ્યું.

સાસુ મંડળની ચર્ચા જેની તરફેણમાં ઉતરતી એને તો ન્યાય જ કરી નાંખતી, અને જેના પર જરા વકદષ્ટિ કરતી એના બાર વાગી જતા. કેટલીકવાર ‘ કોરમ ’ના અભાવે કોઈ ખાસ અભિપ્રાય બંધાતો નહિ, જ્યારે કેટલીકવાર સપ્તશ્યોની હાજરી સારા પ્રમાણમાં હોય તો કેટલીએ વડુઓનું આવી બનવું; કેટલીએ સાસુઓનો વડુ-દીકરા તરફનો પૂર્વગ્રહ બદલાઈ જતો અને પરિણામે સાંજે કેટલાએ ‘ વડુ-વસુકા ’ દિકરાઓને પ્રિયતમાનાં આંસુ હોવાં પડતાં. આજે મહો-સ્વાના મુખ્ય મુખ્ય પ્રતિનિધિઓ હાજર હતાં એટલે પરિણામ તો ચોક્કસ હતું કંઈ વડુનો વારો આવે છે એજ નેવાનું હતું.

“ બા: દુધ તો ખાડું ચર્ધ ગયું છે, જયુને મોકલોને જરા જળરમાં, લઈ આવે. ” ગોદાવરીએ રસોડામાંથી દુધ મંગાવવા માટે વાસણ લાવતાં કહ્યું.

“ તે એવું કેવું દુધ મુક્યું કે ખાડું ચર્ધ ગયું !-ગરમ નહિ ક્યું હોય; એકેય કામ કદિ ચિત્ત દષ્ટને ક્યું છે ? ” જમનાકાકીએ જરા ગુરસામાં કહ્યું.

“ બા, દુધ તો ચંપાબેને ગરમ ક્યું હતું. ” ગોદાવરીએ બચાવ કર્યો.

“ ચં...ચળ બેને ક્યું હતું. ” તું શું જાણ મારતી’તી. એટલુંય તારાથી નથી ચર્ધ, બધું એ જ કરે છે તો, બધાં તમારાં કામ કરવાં...”

“ બચુ...ઓ બચુ, જો બેટા, દુધ લઈ આવવો એક આનાવું; તારી કાકીને તો દુધ ગરમ કરતાંય તાવ ચડે છે. ”

“ બા...પણ દું તો...”

“ જા જા છાનીમાની, તને જે ઘર સોંપ્યું હોય તો બધું સરખું કરીને મુકે. એક છટાપ અક્કલ તો બળી નથી; જેવો નવનિત એવી તું. એય માંચે પડ્યાં મારાં રોયાં. ” ગોદાવરી નીચું ધાલી ચાલી ગઇ.

“ હોય જમનાકાકી, બધ્યાં છે, બધુ થાય; આકળાં શું થાવ છો નકામાં ” ચંચળે જમનાકાકીને ચાંત પાડતાં કહ્યું.

“ અરે શું ચંચળ, આટઆટલું કેતાંય એને શરમ નથી ” જમનાકાકીએ કપાળે હાથ અડાડી ડોહું ધુણવતાં કહ્યું: “ બધ્યાં આ બેરાં, આનાથી તો થાક્યાં હવે ચંપા છેતો. પંજુ એના કામમાં કદી જેવુંજ ના પડે, આનાં તો ચણીયારાંજ ડેકાચે નથી. આખા ઘરની ચાવીએ, હમારે તો ચંપા પાસે; પૈસાદકાનો હિસાબ પંજુ એ રાખે; અમારે તો આખા ઘરની ધણીયાણીજ ચંપા

આના જેમ ડેકાણા વગરનું કામ કરે તો તો ઘર...”

“ બા, પટારાની ચાવી આપજો, ચંપા-જેનને ખાંડ કાઢવી છે. ” ગોદાવરીએ રસોડામાંથી પાઠાં આવતાં કહ્યું

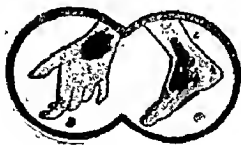
જમનાકાકી મનમાં કપાઇ ગયાં ‘ આ રાંડને તે કંઈ અક્કલ છે, સાંજે એની વાત, બધાં આગળ નાક કાપી નાંખ્યું ’ એ મનમાં બગડ્યાં અને ગુરસાથી ધુનતા હાથે કળમના ખીરસામાંથી ચાવી કાઢી ગોદાવરી તરફ ફેંકી.

ચંચળે ધનોાર તરફ એક અર્થસૂચક નગર ફેંકી અને બંનેએ આંધું હસી લીધું. ‘ મીન’ એ નહ્યું બેરાંના એક ઘર ચણી રિમલ ફરકી ગયું.

\*

રાત્રે બેડીપરથી ગોદાવરીનાં મુરકા સાથે સંજળાતાં હતાં.

## ખરજવા માટેના સચોટ ઉપાય



સ્માટું

# ‘ઝીમેકસ’

શુદ્ધ વનસ્પતિમાંથી બનાવેલ ઔષધ

—: સોલ એજન્ટસ :—

જેઓ ઇલેક્ટ્રીક, એકસ-રે અને

ઇનેકશનો લઇ થાક્યા હોય તેવા દરરીઓ માટે ઉપરનો ઉપાય.

ખરજવા

( સુકા તેમ જ લીલા ) તથા

ખીજાં ચામડીનાં દરદો માટેનો એકમાત્ર ઇલાજ.

ડી. એમ. ઠાકર એન્ડ કું. ૪૩ ચચંગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.



## જાગૃત નારી સમાજ

દિનપ્રતિદિન આમણો સ્ત્રી સમાજ ક્રમે ક્રમે જાગૃત થતો જાય છે. અને સ્ત્રીઓ જાતે જ હવે પોતાનાં દુઃખદર્દે જનતા સમક્ષ જાહેર આગળ આવે છે,

આપણે ત્યાં અસ્તિત્વ ધરાવતી અસંખ્ય પીડિત-દુઃખીત બહેનો આમ હિંમતપૂર્વક આગળ આવે તો ?

(૧)

નીચેનો પત્ર એક બાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ માટે "પ્રજાપંથુ" ને મળેલો તે પ્રસિદ્ધ કુરવાની શી જરૂર છે તે એ બાળા પોતે જ પોતાના પત્રમાં કહે છે. અહીં તે પત્ર તેની જ બાપામાં, તેમાંના ચખ્દોપોને સુધાપો વિના, જેમનો તેમ આ નીચે "પ્રજાપંથુ" માંથી ઉતાર્યો છે.

રા. રા. તંત્રી સાહેબ ઉદ્દિવદન કાંકર જોગ,  
જાત આમને લખવાનું કે દુઃખ એક ઔદિચ્ય સહજે જાણજી કુટુંબની ગરીબ બાળા છું અને મારી જીવનની વીતક કયાએ આપણા પેશમાં જાણવાની મુજ ગરીબી ઉપર કૃપા કરશે એજ.

મારી જ્યારે તેર વર્ષની. ઉંમર હતી ત્યારે મારા પિતાજીએ અમારી જાતિમાં ઉચ્ચ ગણાતા-કુટુંબમાં માઈ મારી અની-ચ્છાએ લગ્ન થયું અને તે લગ્ન મારા પિતાએ અમદાવાદ છોડી અને મને ગાંધીવાડી રાજ્યના ગામડામાં લઈ જઈ મને સુખી જોવાના કારણે મારા પિતાજીએ સદાગત અમારા સારા અને ઉચ્ચ દરજ્જાના ગણાતા

તે કુટુંબમાં મને મરણી અને તે લગ્ન મળી અમુક વરસ બાદ હું અમારા એ સમાજની દૃષ્ટિએ માતાતા મારા પતિને ત્યાં આવી. અને મારા એ મતિદેવનું પ્રથમ લગ્ન તો તે અમદાવાદમાં અમારી જાતિમાં થયું હતું તે પ્રથમની સ્ત્રી હાથમાં મોજુદ હોવા છતાંએ માઈ લગ્ન મારા પિતાએ મંજુર રાખ્યું. પ્રથમની મારી એ જેનેને અમારા પતિદેવે એમને પીપર મોકલી દીધા હતા તેવું મારા પિતાજીએ જાણવા છતાં એમને ત્યાં જાત અને ઉચ્ચ કુળને મોકલે અને પ્રથમની પત્ની બીજાર હોવાથી મારા સ્વાર્થસા પતિએ તેમની સારી ચાકરી બરદાસ કરેલી હોવાથી અને તે મારા પિતાએ નજરે જોવાથી મને ત્યાં પરણાવી. મારા પિતાજીને એમ કે તે માણસ આટલી ખાતર બરદાસ કરે છે. તો મારો છોકરીને અહીં કાષ્ઠપણ જાતનું દુઃખ નહિ પડે અને મારો છોકરી સુખી થશે. તે છંજાએ મારા મિતાજીએ કાષ્ઠમણ જાતના સ્વાર્થ સિવાય ઉચ્ચ મનાતાને ત્યાં મને પરણાવી. મારા લગ્ન પડેલાં મારા પતિએ તેમની પ્રથમ પત્નીને શાથી અને કયા કારણથી તેને ઘરમાંથી કાઢી મુશી અથવા તો જાતી રહી અને શાથી જાતી રહી અને કયા કારણ-સર કાઢી મુશી અથવા તો તે જાતી રહી અને શાથી જાતી રહી અને શા માટે કાઢી મુશી તે મારા પિતાજીએ કષ્ટપણ જોયું નહિ અને મને તે સગામતી લોગામાં લોગી દીધી. તે મજી દુઃખ મારા મતિના અનુભવમાં આવવા લાગી તો મને જાણાયું કે મારા પતિ કાષ્ઠ-



અગર આગળ અભ્યાસ કરવા દેતા નથી. મારા જીવનની વધુ વિગત જો મારા પતિ આ પત્રનો જુડો જવાબ આપશે તો આપ સાહેબને લખી જણાવીશ. અને હવે હું સમાજના વડીલો, વૃદ્ધ માતાઓ તેમ જ યુવાન બાઇઓ અને મારી બહેનો તેમ જ મુરખીઓને પુછું છું કે હવે મારે શું કરવું ? સમાજની ચક્રીમા પીસાએલી એક અજળા સમાજને પુછે છે કે મારે શું કરવું ?

[ “ પ્રત્યક્ષ ” માધી. ]

## (૨) શિક્ષિકાઓની પંજવણી

ભર્ય જિલ્લામાંથી એક શિક્ષિકા બેન લખે છે: પ્રાથમિક કેળવણીનો વહીવટ બોડોને સોંપવામાં આવ્યો ત્યાર પહેલાંની આ વાત છે. ડેપુટી સાહેબ મારી કન્યાશાળામાં પરીક્ષા લેવા આવ્યા. તેઓ સાહેબ ૪૦૦-૫૦૦ રૂપિયાના પગારદાર ભક્ષે મોટા ડેપુટી સાહેબ હોય પણ એમને પરીક્ષા લેતાં તો આવડતી જ નહોતી. એકાદ બે સવારો પૂછે ના પૂછે અને છોકરી જવાબ ના દે કે બોટા જવાબ દે કે એકદમ ચોક્કડી મૂકી દે. દિસાળ પણ એક બેજ લખાવે અને શેકોડ ચોક્કડીઓ મૂકવા માંડે. હું છોકરીઓને સમજાવવા વચ્ચે બોલું તો મને ધંમકાવી તરછોડી નાખે. વારંવાર ખીજવાઇ જાય અને દાંતીયાં કરે અને મોટા મોટા ધાંટા પાડે. મેં તો આ પહેલી જ વાર પરીક્ષા આપવી હતી એટલે આ બધો તાક-જોઇ હું તો ગભરાઈ જ ગઇ. એ સાહેબ પરીક્ષા પૂરી કર્યા પછી દરતે કન્યાશાળાના મકાનમાં ના તપાસે તેમ ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ પણ કન્યાશાળાના મકાનમાં ના બરે. પણ ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરાવવા અને દરતે તપાસાવવા મીસ્ટ્રેસને પોતાના મુકામે રાતના બોલાવે. અને પણ તેમણે દુકમ કર્યો કે. રાતે અમારા મુકામ ઉપર આવી ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરાવતી જશે

અને દરતે તપાસાવવા અને દરતે લેતાં આવજો એટલે હું તપાસીશ. હું તાજ જ. નોકરીમાં રહેલી અને મારી ઉમ્મર પણ ૧૯-૨૦ વર્ષની. અમારી નાતમાં મલાએ પણ બહુ સખત પાળવાનો એટલે દરતે. બતાવવા અને ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરાવવા મને સાહેબના મુકામ ઉપર ચોરે જવાનું કીક લાગ્યું નહિ. મારા સ્વામી પણ મારી માફક ત્રીજા વર્ષમાં પાસ થયેલા સીનીયર શિક્ષક હતા અને એ જ ગામમાં છોકરીઓની નિશાળમાં આસીસ્ટન્ટ હતા એટલે તેડાગરની પાસે દરતે ઉચકાવી તેઓ સાહેબના મુકામ ઉપર ગયાં. એમને જોતાં જ સાહેબનો મિજબ જલો રહ્યો અને તેઓ એમને ધમકાવવા લાગ્યા: “ તમે કેમ આવ્યા છો ? તમે કન્યાશાળાના ડેપુટીસ છો ? જાઓ ડેપુટીસને મોકલો. તમે જ એમનું કામ કર્યો જશો તો એ દરતરી કામ શીખશે ક્યારે ? ” મારા સ્વામીનો મિજબ આમ તો બહુ જલદ હતો. પણ કેણ જાણે કેમ તે વખતે તેમણે ખામોશી ધરી. તેમણે ઘેર આવી મને બધી હકીકત જણાવી. ગુસ્સાને લીધે એમનો ચહેરો લાલચોળ થઈ ગયો હતો. મેં એમને શાંત પાડ્યા. આ બાબત વિષે અમે બંનેએ ગંભીર વિચાર કર્યો અને નક્કી કર્યું કે ગમે તે વાત તો પણ ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરાવવા અને દરતે બતાવવા મારે તો સાહેબના મુકામ પર ના જ જવું અને પરિણામ જે આવે તે સહન કરી લેવું. રાતના ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરાવવા હું ગઇ નહિ એટલે સાહેબનો પટાવાજો ખીજ દિવસે અગીયાર વાગ્યે કન્યાશાળામાં આવી મને કહી ગયો કે આજે સાંજે સાહેબનો મુકામ અડીથી ઉપડી જવાનો છે માટે તમારે બપોરે મુકામ ઉપર આવી દરતે બતાવી જવું અને ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરાવતી જવું. મેં પણ ગુસ્સામાં જવાબ દીધો કે, “ સાહેબને ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરાવતી અને દરતે

તપાસવાની ગરજ હોય તો કન્યાશાળાના મકાનમાં આવીને રીપોર્ટ બરી જાય અને દફતરો તપાસી જાય. હું તો કોઈ કાંઈ પણ સાહેબના મુકામ પર આવવાની નથી.” મારા સંદેશાની સાહેબ ઉપર શી અસર થઈ તે તો હું જાણતી નથી પણ ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બધા વગર અને દફતરો તપાસ્યા વગર સાહેબ તો બીજો ગામ જીવડી ગયા. અમે ધણી-ધણીઆણી પણ આવું શું પરિણામ આવશે તેની આતુરતાથી રાક જોવા સાગ્યાં. આ બનાવ પછી ૭ સાત દિવસે અમને ખબર પડી કે અમારી બીટના આરો-સ્ટ્રંટ ડેપ્યુટી સાહેબનો મુકામ નગરોડના ગામમાં આવેશે દત્તો. મારા સ્વામી તે ગામ એમને મળવા ગયા અને બધી વાત તેમને કહી. એ સાહેબ હસી પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા, “ કાંઈ ઠરકત નહિ. આવતી કાલે

હું તમારા ગામ ઉપર આવી દફતરો તપાસી જઈશ અને ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ પણ બરી જઈશ. હું ત્રણચાર વાગ્યે આવીશ માટે તે વખતે તમે પણ કન્યાશાળામાં હાજર રહેજો.” એ સાહેબ કહ્યા પ્રમાણે આવ્યા અને દફતરો તપાસી ગયા અને ઇન્સપેક્ટરન રીપોર્ટ બરી ગયા. પરંતુ અમારી આ હિંમત માટે અમારે સહન કરવું પડ્યું. એક મહિના પછી નિવસાના ઉડાણમાં કોળીઓના ગામમાં અમારી બદલી થઈ. અને એ સાહેબ ત્યાર પછી ત્રણ વર્ષ અમારા નિવસામાં રહ્યા મુઠી અમારો એ ગામમાંથી બીજો બદલી થઈ નહિ. અને એ ત્રણ વર્ષ દરમિયાન એ સાહેબે કહી પણ એ ગામની કે મારી કન્યા-શાળાની મુકામત લીધી નહિ.

[ પ્રબંધમાધી ]

## —સ્ત્રીઓના—

પ્રકર, લોહીવા, સંતુરોષ, વંચ્યત્વ તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

# સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. ડિ. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ નાં રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

## બિ.આ. શર્માસી—

સોલવેજન્ટ : એસર્સ એસ. રમણ એન્ડ કું. માધી રોડ, અમદાવાદ, તથા લક્ષ્મીરોડ, પુના સીટી

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેટવે હીજે—

દરેક બાતની દેશી રૂપાએ માટે સુચિયત મફત મંગાવો.



# સ્ત્રી જાન

—કલોલના સરકારી ડાક્ટર શ્રી. અચ્ચિન મહેતાએ શ્રી. નાથીબાઇ ઠાકરસી યુનીવર્સિટીમાં રૂ. ૧૦૦ ભેટ આપ્યા છે.

—વડોદરા-જ્યોતિ મંડળનો શ્રી કૃષ્ણ જન્મ-ષ્ટમી મહોત્સવ તા. ૧૩ મી ઓગસ્ટે કોમર્સ કોલેજમાં મીસીસ દાણુના પ્રમુખપદે થયો હતો.

—વડોદરા-આર્યકન્યા મહાવિદ્યાલયમાં શ્રી કૃષ્ણાષ્ટમી મહોત્સવ દર વર્ષે માફક ગઇ તા. ૧૨ મી ઓગસ્ટે વડોદરા રાજ્યના લોકજ્ઞ નાથજી દિવાન રાજપ્રિય શ્રી. દિનસાજી દાણુ સાહેબના પ્રમુખપદે ઉજવાયો હતો.

—વડોદરા સ્ત્રી મંડળમાં ગઇ તા. ૮ મી ઓગસ્ટે વડોદરા રાજ્યના વિદ્યાધિકારી ડૉ. જ્યોતિભાઇ મહેતાએ “ રાષ્ટ્ર કેળવણી ” વિષે ભાષણ આપ્યું હતું.

—વડોદરા બાળસંરક્ષણ સંસ્થાને શ્રી. ઇન્દુબહેન યુનીલાલે શ્રેષ્ઠ તરફથી રૂ. ૨૮ અબઘાં ભેટ મળ્યાં છે.

—ડોહા-ભક્ત કવી શ્રી. દયારામભાઈ રમારક ફંડ ટ્રસ્ટના વ્યાજની રકમમાંથી ભક્ત કવિ શ્રી. દયારામ મહિમા અને બાળપુસ્તકાલયમાં પ્રીતિ શિષ્ટ વાચન પરિક્ષા થઇ હતી. ૭ બહેનોને રૂ. ૧૭ નાં અને ૧૪ બાળાઓને રૂ. ૧૨ નાં ઇનામ વડે ચલાવવા બચસ્થાપક સમિતિ તરફથી ભેગવાઇ થઇ છે.

—ઠાકા તથા કલકત્તા યુનીવર્સિટીની ડીગ્રી પરિક્ષાઓમાં જોનર્સમાં સ્ત્રી વિદ્યાર્થીનીઓએ પુરુષ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર ચાલુ સાથે સરસાઇ મેળવી છે.

—મેવાડની મહારાણી અને શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા ભક્ત મારવાડ પુત્રી મીરાંબાઈના પીયર મેડના ગામમાં “મીરાં મંદિર” સ્થાપવામાં આવ્યું છે.

—વાલીયરના શ્રી. સૌ. મહાકાણી સાહેબે સ્વ. કસ્તુરબા ગાંધી રમારક ફંડમાં રૂ. ૧૦,૦૦૦ બધોં છે.

—અમદાવાદ ગીતા મંદિરમાં ગીતાની હરીશય સ્વામી શ્રી. વિદ્યાનંદજીની હાજરીમાં ચર્તા સિદ્ધિદા નામની આઠ વર્ષની બાળાએ ગીતાના અરઠ અધ્યાયનો પાઠ મેઢેથી કરો ગીતા કષ્ટજીવો હતો.

હિંદી ચિત્રકાર મહિલાનું સન્માન કર્વે વિદ્યાપીઠનાં એક વખતનાં વિદ્યાર્થીની સૌ. ઇંદુમતી મરાડે. બી. ઇ. (ન્યુયોર્ક યુની.) નાં આઠ તૈલ ચિત્રોનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ ગઇ તા. ૨૭ મી એપ્રિલને દિવસે ન્યુયોર્કના કમ્યુનીટી ચર્ચ ખાતે ભારે દબદબાથી ઉજવાયો હતો. સ્વ. ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોર, પં. જ્યાદવ નહેરુ, ડૉ. સુન થાત-સેન, એબ્રાહમ લીંકન, જુકર. ટી. વોર્લીમન, ભગવાન જુદ, અને મહાત્મા ગાંધીજીના આ તૈલચિત્રો અનુક્રમે અમેરિકન મહાન લેખિકા પર્વળક, ઇડિયા લીગ એફ અમેરિકાં સંસ્થાના પ્રમુખ શ્રી. સરદાર જગતસિંગ, ડૉ. સિન યુદાંગ, અ. ભા. મહિમા વિદ્યાપીઠના અમેરિકા ખાતેના પ્રતિનિધિ ડૉ. કોક્ટનર, સિદ્ધ નીત્રોગાયક નટ ખેલ રોખસન, ન્યુયોર્કની વેદાંત સોસાયટીના સ્વામી ભોધાનંદ અને કમ્યુનીટી ચર્ચના ડૉ. જોન હોન્સને અર્પણ કરવામાં આવ્યાં હતાં. પર્વળક, ડૉ. લીન યુદાંગ અને પોત રોખસન આ પ્રસંગે હાજર રહી શક્યાં નહોતાં તેથી તેમના પ્રતિનિધિઓ તરીકે સૌ. મોડક, ડૉ. કંઓ અને ડૉ. જોન્સને તે ચિત્રોનો રવીકાર કર્યો હતો.



આવી હતી. શ્રી. રામજીએ રળુ કરેલ ઉકેલ સંબંધે, તેમાં કટલાક ફેરફારોના અપવાદને બાદ-કરતાં, એ બંને સંસ્થાઓ અંધે રસ્તે આવી એક થાય એવી આશા દેશભરમાં વ્યાપતી હતી સાં. મિ. જિન્હાની માંદગીએ એ વાટાઘાટેને અટકાવી દીધી. એ બંને કુદરતી કારણ હોય, પરંતુ આવાં દેશભરમાં અને દુનિયાના આગેવાન દેશોમાં આ આશા-હીપની જ્યોત જળ્યાતાં, પોતાના સામ્રાજ્યને રખેને ઘોડો પહોંચશે એમ લાગતા હિ. શાહીવાદે એ ઉકેલે ન આવે તે માટેનાં ચક્ષે પણ કહે છે કે, ગતિવાન કર્યો હતો.

અશક્ય જણાતી વસ્તુ શક્ય બનવા જણાય સારે એ શામીવાદી માનસ કેવા કેવા અંતરાયો ઊભા કરે છે એ આપણા રાજદ્વારી નેતાઓથી જરાય અગવડું નથી. પરંતુ અસાર સુધી એ વિષમાં જે મુપ્તપણે કામ લેવાતાં તે હવે પ્રુદ્ધતા થવા લાગ્યાં છે અને હિ. શાહીવાદનું દુર્બલ સ્વરૂપ હવે તો અમેરિકા-સરખા જગત સ્વાતંત્ર્ય માટે જંગમાં ઝુકારનાર રાષ્ટ્રથી પણ અગવડું રહ્યું નથી.

આવા અંતરાયો છતાં, સૌ ભારતવાસી જરૂર ધ્રુવે છે કે, રાજકીય મડાગાંઠોના સત્વર અંત આવે અને દેશની હાલની પરિસ્થિતિમાં પડેલા આવી વર્તમાન વિષ્ણુઓને તો અંત આવે.

કસ્તુરબા રમારક દાળો :

સ્વ. કસ્તુરબા રમારક દાળો સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિ અર્થે ઊભો કરવામાં આવેલ છે. ઉ. સ્વ. કસ્તુરબા સ્ત્રી જાતિની એક આદર્શ પ્રતીક હતા. તેમની માંદગીરી રમારક જળવાઈ રહે અને એ રમારક દાળામાં આવેલી રકમ સ્ત્રીઓના વિવિધ પ્રશ્નો અંગે વાપરનાર એ દાળો પુરુષો કરતાં બહેનોએ વધુ પ્રમાણમાં ઉધરાવવો જોઈએ. પુરુષો તો આવાં કામોમાં સદા આગળ આવે જ છે, પરંતુ સ્ત્રીજાતિના હિતાર્થે ઊભા કરવામાં આવેલા આ દાળામાં જેટલો પણ બને તેટલો સ્ત્રીઓ તરફનો દાળો વધુ ભરાય એ ખાસ ધ્યાનવા યોગ્ય હોઈને પોતે યથાશક્તિ પોતાનો યથાશક્તિ પોતાનો દાળો આપી બને તેટલા વધુ પ્રમાણમાં બહેનોએ જ ઉધરાવવો જોઈએ. બહેનોએ જ ઉધરાવવો જોઈએ. આ સિદ્ધાંત લક્ષમાં લઈને જેટલાંક શહેરોમાં તો એ કામ બહેનોએ ઉપાડી લીધું છે. એ રીતે ગામેગામ અને શહેર શહેર બહેનો આ કામ ઉપાડી લેશે તો યોગ્ય આદર્શ એ અનુરૂપ એ કાર્ય થઈ લેખાશે.

સ્વ. કસ્તુરબા રમારક દાળા માટે બહેનો આગળ આવીને એ માટે પ્રયત્નો કરવા ચાલુ કરે.

— તમારાં બાળકોને આ પુસ્તક જરૂર વસાવી આપો —

બુદ્ધિ બુદ્ધિ  
કવિઓનાં  
સુંદર બાલગીતોનો  
સંગ્રહ

ફલવાડી

પ્રકાશક :  
લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ બુક.

થોડી જ નકલો સિલકમાં છે. માટે આજે જ લખો—

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો સાચો  
ઇતિહાસ ગુજરાતીમાં રજૂ કરતું  
અગ્રેષ્ઠ પુસ્તક

**હિંદી રાષ્ટ્રીય  
મહાસભાનો ઇતિહાસ**  
[દરેક મહાસભાના પ્રયુખના ફોટા સહિત]

ભાગ ૧-૨-૩

મૂલ્ય રૂ. ૧૧-૦-૦

આશુભદ્ર-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિ-  
હાસિક વીર કુંવાર અને કંદણુરસથી  
બરપુર નવલકથા

**રાજયોગી**  
અને  
**પરમાર ધારાવર્ષાદિવ**

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય રૂ. ૮-૦-૦

**આ પુસ્તકો**

તમે

વસાવ્યા છે ?

ન વસાવ્યા હોય તો

આજેજ લખો—

**હુહાણામિત્ર પ્રેસ,**

**રાવપુરા**

**વડોદરા**

સાહિત્યસૃષ્ટિનું એક

અમૂલ્ય પુસ્તક

શિરાહીના ઇતિહાસના

સાચા હૃદયભેદક ખનાવો

રજુ કરતી પ્રેમ-સૌખ્યથી બરપુર નવલ.

**ખલહઠ ખંડાદેવડા**

યાને

**મહારાય સૂરતાણુ**

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય રૂ. ૬-૮-૦

**મગવેદ સંહિતા**

તું ગુજરાતી ભાષાંતર

ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫

અનુ. રા. મોતીલાલ ર. ઘોડા  
ખી. એ. એલએલ. ખી.

મૂલ્ય રૂ. ૧૦-૪-૦

આ માસિક વડોદરા-રાવપુરામાં થી હુહાણામિત્ર પ્રેસમાં અખાલાલ વિઠ્ઠલભાઈ દક્ષરે  
પોતાને મારે જાગી અને તેજ ડહાપુથી પ્રસિદ્ધ કર્યું. તા. ૧-૬-૪૪

ધર ધર દી વડા પ્રગટાવો  
ધર ધર તો રણીયાં બંધાવો  
માના નો રતા આ વ્યા



શ્રીમતી સુલોચના-  
વકીલ અને પાર્ટી

આવોને સેખી જલે-  
જલ્લીએ સગીર  
નાચે, નાચે, નાચે-  
અનીલની કહેરે-  
જળતરંગો.

ડી. એ. ૧૧૪૫૬

★

નવરાત્રના દિવસોમાં

ગરબે ધુમતી  
ગુજરાતણી  
માટે

ગઈન્દીયા

ના  
સંચાલકો રજુ કરે છે

★

ડી. એ. ૧૧૪૫૭  
શ્રીમતી નયોત્તમા મહેતા  
અવિનાશ વ્યાસ કૃત  
ગરબા રજુ કરે છે

★

નવયુગની નારી

ભાગ ૧-૨

ડી. એ. ૧૧૪૫૮

હરિશંકર જાની  
અને પાર્ટી

★

શ્રીમતી કુસુમ શાહ

ડી. એ. ૧૧૪૬૦

મંગાને યસુના તટ  
પર મંદુલી બંધાવો

મોડી મોડી લાગે  
એતી વાંચતરી

★

ધી નેશનલ ગ્રામોદ્યોગ રેકર્ડ

મેન્યુ. કંપની લિં

૧૧૦, મેટાલ સ્ટ્રીટ, સુબધ, ૧

નવા વરસમાં તમારી લાયબ્રેરામાં  
નોંધેનાં પુસ્તકો વસાવી દેવો

ગુજરાત અને એતા સીમાપ્રાંતોના પરમારો  
અને ચોહાણોના વીરતા અને નેક-ટેકના  
ઇતિહાસનું મૂર્ત સ્વરૂપ હુણડૂ રીતે રજુ  
કરતો વાતોનો અનેનો એતિહાસિક શ્રેય

પરમાર ધારાવપદિવ  
ભાગ ૧-૨ ] ક્ર [મૂલ્ય રૂ. ૮]

બુલહઠખડા દેવડા

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય રૂ. ૧૧

આ ઐતિહાસિક નવજને દરેક પુસ્તકાલયે  
વસાવવી જ પડશે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ  
જાણવા માટે વસાવો

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભાગ ૧-૨-૩

મૂલ્ય ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧)

ગુજરાતનાં બે મહાનગરો

વડોદરા અને સુરત

મૂલ્ય ૦-૮-૦ ભા. ૧-૨ મૂલ્ય રૂ. ૧  
બાળકો અને મોટરાંને આ બે મહાનગરો  
નો પરિચય સ્વચ્છ શૈલીએ આપે છે

મંગાવવા માટે આજેજ લખો:

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ-

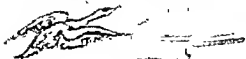
રાવપુરા, વડોદરા

# મહાગુણી અને આદિત્યવંશ

દીપોત્સવી અંક



અવસર :  
નવેમ્બર-સાલ ઠંડકર



તંત્રી :

શ્રી. જયવતી દેસાઈ

સહ-તંત્રી :

શ્રી. વનમાયા દેસાઈ, પી. એ.

શ્રી. રમા દાદેર, બી. એ.

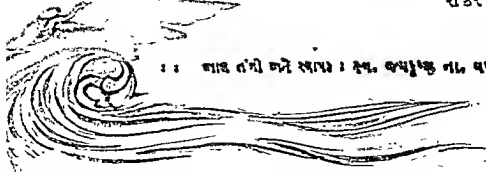
આ અંકના

ખાસ સંપાદકો

રામુ ઠંડકર

શંકર પંડ્યા

:: જાણ તંત્રી અને સંપાદક : શ્રી. જયમુખ ના. વર્ણી ::





ધર ધર દી વડા પ્રગટાવો  
ધર ધર તો રણીયાં બંધાવો  
માના નો રતા આ વ્યા



ડી. એ. ૧૧૪૫૭  
શ્રીમતી લલિતા મહેતા  
અવિનાશ વ્યાસ કૃત  
ગરબા રચુ કરે છે

શ્રીમતી સુલોચના-  
વકીલ અને પાર્ટી

આવેને સંખ્યા હસે-  
જીવોએ લગીર  
નાચે, નાચે, નાચે-  
અનીલની કહેરે-  
જળતરંગો.

ડી. એ. ૧૧૪૫૮

નવયુગની નારી

ભાગ ૧-૨

ડી. એ. ૧૧૪૫૯

હરિશંકર બાની  
અને પાર્ટી

નવરાત્રના દિવસોમાં

ગરબે ધ્રુમતી  
ગુજરાતણી  
માટે

ગંઈ ન્હીયા

ના  
સંચાલકો રચુ કરે છે

શ્રીમતી કુસુમ શાહ

ડી. એ. ૧૧૪૬૦

મંગાને યમુના તટ  
પર ચેદુલી બંધાવે

મોઢી મોઢી લાગે  
એની વાંસલડી

નવા વરસમાં તમારી લાયબ્રેરીમાં  
નોંધેનાં પુસ્તકો વસાવી દ્યો

ગુજરાત અને એના સ્ત્રીમાત્રાંતોના પરમારો  
અને ચોક્કાઓનાં વીરતા અને નેક-ટેકના  
ઇતિહાસનું મૂર્ત સ્વરૂપ હજુ સુધી રચુ  
કરતો વાર્તાનો અનોખો ઐતિહાસિક અંધ

**પૂરમાર ધારાવધાવ**  
ભાગ ૧-૨ ] ક્ર [ મૂલ્ય રૂ. ૮ )

**બલહઠબંકા દેવડા**

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય રૂ. ૧૫

આ ઐતિહાસિક નવલને દરેક પુસ્તકાલયે  
વસાવવી જ પડશે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાના ઇતિહાસ  
જણવા માટે વસાવો

**મહાસભાના ઇતિહાસ**

ભાગ ૧-૨-૩

મૂલ્ય ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧)

ગુજરાતનાં બે મહાનગરો

**વડોદરા અને સુરત**

મૂલ્ય ૦-૮-૦ ભા. ૧-૨ મૂલ્ય રૂ. ૧  
બાળકો અને માટેનાં આ બે મહાનગરો  
નો પરિચય રસમય ઈલીએ આપે છે

મંગાવવા માટે આજેજ લખો:

હુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ-

રાવપુરા, વડોદરા.

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ

મેન્યુ. કંપની લિં

૧૧૦, મેડાઈ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૧

## સંપાદકનું કથન

“શુશ્રુસુન્દરી”ના દિવાળી અંકનું સંપાદન ત્યારે અમે રચીશું ત્યારે એ કાર્યને આટલા ટુંકા સમયમાં પૂરોથી વધી ગયો કે નહીં એનો અહેસાસ હતો-પરંતુ અમારા લેખક મિત્રોએ અમારી હાન રાખી છે. અમે તેમના બહુ છીએ.

અંકની વાચનસામગ્રીની મૂલ્યવસ્તુ ઠગવાનું-અમે વાચકો અને વિલેચકો પર જ છોડી દીધું છીએ.

આથી વિશેષ અમારે કશું ઉમેરવાનું નથી

રામુ હમર

રાંદર પછા

## પ્રકાશકનું આભારદર્શન

દર વર્ષે ઠાણ ને ઠાણ ખાસ પ્રસંગે “શુશ્રુસુન્દરી”ના વિશિષ્ટ અંકો એના વાચકોના શ્રદ્ધાભાવનાં રજૂ કરવાની “શુશ્રુસુન્દરી”ના સંચાલકની શુભ નેમને બરાબર આપવાના અમારા પ્રયાસોમાં, અમને શુભર સાહિત્યના ગદ્યમાન લેખકો-સર્જકો અને સાહિત્યરસિકોનો સહકાર મેળો સોની “શુશ્રુસુન્દરી” પ્રત્યેની શુભભાવનાથી મળતો રહ્યો છે તે માટે સૌ પ્રથમ “શુશ્રુસુન્દરી” જનતાના એ માનસિક પ્રકાશકોનાં અમે અહીં ઉદ્દેશ આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

દર વર્ષે ઉત્તરોત્તર અડિયાતી વાનીઓ અને વિશિષ્ટતાઓ રજૂ કરતા દીપ્તિસવી અંકો અમે રજૂ કરતા આવ્યા છીએ. આ વર્ષે પણ સાહિત્યગતને મોખરે રહેલા એવા એ સાહિત્યકારો થી, રામુ હમર અને થી, રાંદર પંડ્યાને આ અંકના સંપાદનકાર્યમાં અમે સહકાર મેળવી શક્યા છીએ એ અમારું સદ્ભાગ્ય છે.

આ અંકનું સંપાદન રચીકારવા અમે એ જાણ્યોને વિનંતિ કરતાં તેઓએ તેનો રચીકાર કર્યો અને માત્ર અર્ધ સમયના ગાળામાં જ તેમણે આ અંકમાં પીરસાયેલા વિવિધ સાહિત્યસર્જનો વાચકો અમક્ષ રજૂ કર્યાં છે.

વાચકોને એમાં વિવિધતા જણાવે, અને એના લેખકો પણ આપણા સાહિત્યગતના જાણકારો લેખકોના છે. એ સૌનો આ અંકને સંપાદકો દ્વારા આપા રૂપમાં રજૂ કરવા માટે અમે એમનો નમ્રપણે આભારજીવો કરીએ છીએ.

આ ઉપરાંત, આ અંકની સમગ્રમાં અમે અન્ય પણ અનેક રીતે સદાયજીવ અપેક્ષા જણાવેલા સાદગ અને ‘વીરની વાનો’ના લેખક અને અમારા મુરખી વડીલ શ્રી. તારાચંદ્રભાઈ અદાનભને તો આભાર આપીએ તેટલો એકાંકી. અને અમારા વિજ્ઞાપન હાતાઓ નેમ જ તેમનો સહકાર મેળવી આપતા એઓના આગતિયાઓનો પણ આ અંક માટે વિજ્ઞાપનો આપવામાં આવે તેનો હિંમો નથી.

ઉપરાંત, પ્રેસના સધળા કાર્યદર્શીઓએ પણ ટૂંક સમયમાં આખોય અંક તૈયાર કર્યો તે માટે તેમને પણ અમારા મનવંદા.

અતે, વીર વિક્રમની વીસ શતાબ્દીઓ વડાવી આગે જીગતા એકવીસમી શતાબ્દીના એ પુરવ પ્રમાણે પરમનિયંતા પરમાત્મા પ્રત્યે અમારી નમ્ર પ્રાર્થના.

સર્વે સુખીનઃ સન્તુ સર્વે સન્તુ નિરામયા ।

સર્વે ભગ્નાણિ પર્યન્તુ મા કચિદ્ દુઃખમાપ્નુયાત્ ॥

॥ શ્રી ગણેશ ॥

નૂ. ત. ન. વ. પા. લિ. નં. દ. ન.



નવા વર્ષની  
નવી તારિકા .

મૃદુલા

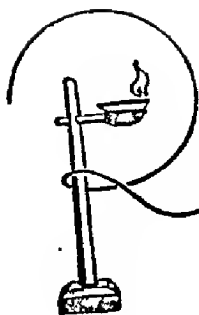
૦  
બૉમ્બે ટાઈપના  
આગામી ચિત્રમાં

# જવાર-ભાટા

નિર્મોતા :: રચયેષ્ઠ :: દિગ્દર્શક  
અમીય ચક્રવર્તી



‘ જવાર-ભાટા ’ એટલે ‘ ભરતી ઝોર ’



દાપોટ્યવી  
નવા વર્ષનાં

અભિનંદન

સ્નેહ સદાવાંતા કેરા. સંજીતે કુંજ વિથની,  
ફરી થુંછ હોડા; સામે ચાવરી પ્રલયકરી.  
માનવી માનવી હૈયે વિકસે। પુણ્યપથિની,  
સમતા છઠ્ઠતા કેરા પરાયે નિત્ય મહેકવી.



## પાણીશેરડે

સસ્તિનાં વહેતાં જળ સુકાવા આડે ત્યારે પણ વેળમાં પીરડા ગૂળતી  
પનિહારીઓના મધુરાં હાસ્યથી ગાજતો પાણીશેરડે અકુલ બને છે !



## બેસતે વર્ષે

ફનેક સદ્બોધના ઠેરા સંગીતે કુજ વિચિત્રી,  
હરી શુભ ઊડેા શાગે યવંરી પ્રત્યક્ષરી.

માનવી : માનવી હૈયે ચિત્તેા મુવપપમિત્રી,  
સમતા, મનુષ્ય ઠેરા પરાગે નિત્ય ગ્રહેક્તી.

ભડ ચેતન તરતોના સંવાદી શુભયોગમી,  
વિશ્વત્રી કુજ આ ચેત્રી બનો પીયૂષવિન્દી,  
કે હરી કાલ ઠેરા આ કલિતંદ્રીના તોટા પેર,  
પાંચજન્ય તણ, પાછા બંરેી રાસેશ્વર ઘટે,  
ને હરી અણુરૂપે રતો વે તઃ રમે ભરે.

શ્રી. મનમુખગાઝ બનેરી



કયાંયે એંધાણુ ના !

મનમાન્યાં માનવીના કયાંયે એંધાણુ ના !

ખૂંદી ધરતી, ખૂંદી વનરાંયુ, ડુંગરા,  
ખૂંદયા અંદર ને આવાસ;  
જલની ભૂલામણીમાં ડગમગ પગ માંડતા,  
આંખવાનું 'ઠેકિ' કિયે ઠામ ?  
—મનમાન્યાં માનવીનાં

ધખતા ઘોઘે રહ્યો હું રણમાંહી આથડી  
તોલવાને મૃગજળથી ધ્યાસ;  
સુણું બણકારા, બાણું અણસારે ફરથી,  
વચગાળો કપરો અપરંપાર !  
—મનમાન્યાં માનવીનાં

ડામણ વછોડી છૂટયા વીજ-તોખાર તેજ,  
મેંદુલિયો વરસ્યો મુશળખાર;  
ઉર અજ પેલું અંજા-આસન પર બેસી  
જમતું બૂલીને જાનસાન !  
—મનમાન્યાં માનવીનાં

આવો તો માંડું પંથે પાપણ-પયારી,  
પાવલિયે રેડું આંસુધાર;  
નાવો ને રાખો અમથા જલમાં જટકાવી,  
થશું હોંચે હોંચે તો ખુવાર !  
—મનમાન્યાં માનવીનાં

# સુંદરી-સંગીત

—શ્રી અને સાહિત્ય સર્જનકાળથી સાથે જ આવ્યાં છે. સાહિત્ય-સર્જનના આદિકાળથી એ સાથે રહ્યાં છે અને આજપર્યંત સાથે જીવે છે. મહુવિં બ્યાસની દ્રૌપદી અને મહાકવિ કાલિ-દાસના શામ્બુન્તલથી લઈને આજના શ્રી. પન્નાલાલ પટેલ અને આજની રશિયાની રજ્જુચંદી મુધોનો નારીએ સાહિત્યમાં ફેપ લીધું છે; આકાર લીધો છે, માટ પામી છે, એનાં વિવિધ ફેપાંતરોની રમ્ય કહાણી લેખક એની વેગવતી શૈલીએ અહીં કહી જાય છે.

લેખક :  
શ્રી. જિતુભાઈ પ્ર.  
મહેતા

**શ્રી** અને સાહિત્ય એકબીજાને વરસોથી સદાય કરતાં આવ્યાં છે. પુરુષના કરતાં ય શ્રીએ સાહિત્યના સખ્દોની મોટી સંખ્યા મેળવી છે. શ્રી વિના સંસાર આગળ આવી શકતો નથી 'એમ સાહિત્યનો સંસાર, પથ નારીજાતિ વિના એનાં પ્રક-રણો આગળ સખા રહ્યો નથી.

મદામારતમાં જુ' છે. પણ મદામારતમાં પાંચાળા ન હોત તે કોરવેનો નાચ કેમ થાત ? રામાયણમાં રીતા ન હોત તે રામને લાંબ કેળુ જમાવત ? કાલિદાસને કમળના પદેમાં ચકુન્તલા જડી, જમિની સાથે ફરેલી જડી, ને એની કવિતા શ્રીના ફપની આગળ વધી ગઈ.

પણ ત્યારે આશ્રમે દત્તા, નિર્મળ કરણું વહેતાં દતાં, સારસ અને સારસી દર મોસમે રક્ષાંતરની કિષા પ્રમાણે ફિંદ જડીને આપતાં દતાં; ફૂંધ અને ઝાંઝના પાંડોણમાં જીવન જીવાણું ફડું. કુદરતનો પરાગ ધોડતો ને માનવી ઉપર એ પરામના છાંડો ઊડતા.

જીવનના અર્થકાર તરીકે એજાબદી શ્રીનો માટ પછી ફરવા લાગ્યો. ફપ, જોગન, પ્રંચુપ, સંગાથ-આ જડી અવરસામાં શ્રીને મૂકવામાં આવી હતી. એ રાગ ફરી મયો.

શ્રી ધરતી પર આવી. એમની પ્રતિમા-એને પાછળ રાખી એ જીવન જીવવા આવી. શ્રીની કાયા પર યુવાનોએ ભાંગી ભાંગીને યુવાળી રંગ છાંટ્યો દત્તો એ કપના કપારક યુવાવા માંડી.

તોયે સાહિત્યમાં શ્રી એક શોભા તરીકે જળવવા લાગી. ધરતી એ શોભા હતી. ધરતી જદાર એને કેટલું સાહિત્યકારે જમ્યા ન આપી. સાદસ માટે શ્રીને આપી રાખવામાં આવી.

પુરુષે તલવાર ઉઠાવી, શ્રીએ પુરુષના કપાળ પર તિલક ફડું. રજુમૂમ ઉપર પુરુષે લોહી નીલાડું, ધરતી અંદર શ્રીએ આંખમાંથી નીર વળાડું.

સાહિત્યનાં પાનાં પર શ્રીને ખૂણો પાળવો પડ્યો. કારણ કે લેખકનું પ્યાન શ્રીનાં કોમળ અંગે પર લામેલું હતું. કોમળ અંગ માટે રક્ત મોષ ! એને માટે લોડું ન હોય !

પછી શ્રી જણવા લાગી. પુરુષ સાથે મયો કરવા લાગી, પ્રેમ કરવા લાગી, પ્રેમ-પત્રો લખવા લાગી. એના નિઃશાસો સંભળવા લાગ્યા. અનોઠ રરમાવ પલટલું મયો.

સરસ્વતીચંદમાં એ કુમુદ જની બોલતી રહ. કુમુદ જની એ રમણીય મુંડવજુ જમાડી રહી.



ગોવર્ધનરામભાઈ ત્યારે કલમ ચલાવતા હતા ત્યારે મહારાણી વિક્ટોરીઆનું રાજ હતું. સુખ હતું, સરકારી નોકરી હતી, રાજ્યની નોકરી હતી, ચેન્દન હતું, પાંચડી હતી ને ખેસ હતો. સલામતી હતી અને દિવોળાખાટ હતાં.

આસાનીથી સ્ત્રીને ઘાટ ધડાતો રહ્યો. સ્ત્રી રૂપ લઇને આવી, હૃદય લઇને આવી, સ્ત્રીએ આસપાસનાં પ્રકરણો બણી જોડું ને એ છતી ગઇ.

હિંદુસ્તાનમાં અને હિંદુસ્તાનને લઇને શુન્દરાતમાં પરદેશી સાહિત્યનાં પુસ્તકો આવવા લાગ્યાં.

એ પુસ્તકોની અંદર સ્ત્રી પણ આવી. નવો ઘાટ એ લઇ આવી. હૃદય ઉપરાંત શુદ્ધિ પણ એ ચમકાવવા લાગી. જામનો ફરતો ગયો અને કનૈયાલાલ મુન્શીના હાથમાં સ્ત્રી આવી. એને ઘાટ આવ્યો.

એ કલમમાંથી રસ ઝરતો હતો. એ કલમને જીવનનો ઉલ્લાસ ખપતો હતો. એટલે મંજરી, મૃણાલ, શશી, ચૌહાદેવી-સહુ આવી. તેઓ ઉજળા સંવાદો લઇ આવ્યાં. એ સોએએ ઉઘાડી રાતે રસસરિતામાં નાદરાની પ્રવૃત્તિ દાખ કરી.

મુન્શીના પહેલાં ભોગીન્દ્રાર દિવેડીઆએ સ્ત્રીને પ્રકરણની અંદર ગૂંથી, પણ એ ને જીવન આસપાસ ફરતી હતી એ જીવનમાં નવી સડીની સમજ નહિ, પણ નવી સડીનું રાચરચીકું હતું. ઠાંધ સ્ત્રીએ જરૂર એનો નવો ઘાટ દાખવ્યો, પણ આખરમાં એ સ્ત્રીના હાથમાં ગોહવાઇ ગઇ.

અને ત્યાં તો વડોદરાની ડાળેથી 'કાલિદાસ' ટહુકી. રમણલાલ દેસાઈ પાનાં પર નવી સ્ત્રીને લાવ્યા. ચળવળમાં બામ લેતી, પુરુષો સાથે બાળક કરતી, ક્યારેક કવિતા બોલતી, બારન વિષે ઉમંગી સેવતી, ચાંદનીમાં બેસી જીવનની દિલચૂપી ચર્ચાતી, પુરુષનું લેખ ક્યારેક દાખ કરતી નારીને એમણે નવાજી.

જીવનની બોલી બોલતી, જૂના હંમનો બોલ્યા વિના પહેપાત કરતી, મળકડે-મળતી અને મોડી રાત સુધી ધરનું કામ કરતી, એકલે ખૂણે આંસુનાં મોતી વેરતી, કંઠાવટીમાં ક્યારેક આંસુ ધોળતી, પુરુષને હાંક આપતી, ધરનાં ભીંતડાં રંગતી, સપરમે દિવસે થર ઉપર ઓળિયો કરતી, બારે મહિનાનાં મત કરતી, તુળશીના ક્યારા મોટે લાગણી રાખતી, ઓરડાની અમરાઈએ ચકચકતાં કામો ગોઠવતી, તળાવે લૂગડાં ધોતી, ગામડાના ગાડામાં બેસી કોં તો પિપર અથવા સાસરે જતી, ક્યારેક બહારે સુધી ઉપડી જતી, સાચી કલાહદયની નારી, ધરતીનાં ધાવણ પીનારી, હોકડું રડે તો તરત જ એને હાલું રાખવાની તરફી જાળતી સ્ત્રી કવેરચંદ મેઘાણીએ એમનાં પાનાં પર ફરતી કરી.

શ્રી. સુનીલાલ વર્ધમાન શાહે પણ સ્ત્રીનો ઘાટ ધડ્યો. સંયમ સાચવી એમણે એ ઘાટ જાળવ્યો.

વચ્ચે વચ્ચે ઠાઈ લેખકે ઓને માન વિલાસની તરવીર તરીકે ઓળખી. ઠાઈએ એની પ્રકરણમાં હેડછેડ કરી.

ધડાતાં ધડાતાં એ ઘાટ ઠે પલાલાલ પોલ સુધી આવી ગયો.

પનાલાલે સ્ત્રીના ઘાટમાંથી ખનાવટને જુદી મુદ્રા દીધી. ધરતીનો આ કુંવર, જીવીનાં ખોરડે ગયો. હોહો પીધો, ચલમની ફૂંક ચારી, ને જીવીને એ જામીનના કુંવરે બહાર કાઢી.

ધરતીની કુંવરી બહાર પડી. એની પાની કેવી ઉપડતી હતી ? એની જીવનપાઠ કેવી હતી ? ગેંગાના પાવા સાંભળી એના મનમાં કેવા સૂર ઉઠ્યા ?

શુદ્ધ રસવાર અને શુદ્ધ સંખ્યાથી ધડાએકું એ સ્ત્રીનું હૃદય માનવીનાં હૃદય જેવું હતું. કંઠડી આવી ને ગામડાંની બીજી સ્ત્રીઓ આવી. ગામડું જ કાનમાં બોલતું રહ્યું, ગામડું જ આંખમાં સમાતું રહ્યું અને જીવનનાં સુખદુઃખ સમજતાં ગયાં.

અને સ્ત્રીનો ઘાટ ધડાતો જ રહ્યો. ધડાતો જ રહેશે.

જગત વધુ ને વધુ પાસે આવી રહ્યું છે. ગુજરાતનું સાહિત્ય માત્ર ગુજરાતી ઓએના ધાટ એળખાવી જ હવે સતોપ અને એમ નથી.

જૂના જમાનામાં પરદેશી સાહિત્ય હિંદના કિનારે ઊતર્યું અને એની અસર પડી. આજે દેશ દેશના ખૂણામાંથી નવી વાતો આવી રહી છે.

જીવનની એકથી શોભા તરીકે જ સ્ત્રી હવે હિંદના કિનારે ઊતરતી નથી. શોભા અને અલંકાર બરેસા યાજી લઈ જતી સ્ત્રીને રચિયાની ગેરિસા કન્યાએ જરા રોજી છે અને એ માળની અંદર એ ગેરિસા કન્યાએ એનાં ઉતારી દીધેલાં ઘરેણાં મૂકી આપ્યાં છે.

મરેસા એ રચિયન કવિ પુરજીન અને પુરજીનની શેરીમાં એણેના નામની રચિયન કન્યા રજી પડી છે. રેસિનમાડેના બચાવ કરતાં એ ઉધણી પડી છે. એની વાત કહેના શોભાકુમારીને ગેરિસા કન્યાએ જરા રોજી છે.

એક દિવસ એ ગેરિસા કન્યા સાથે મોઝડી પહેરતી હતી; ને સંગીતના તાલે એ નાચતી હતી. પણ એના કાનમાં રાતે તાલ પડ્યો. એ તાલ અવાજ હતો છતાં એ તાલ એને પાસે મોઝાવતો હતો. બંદુકનો એ તાલ હતો, વિમળોનો એ તાલ હતો, શાદી પડતી પૂંથીનું એ અલંકાર સંજીત હતું. પણ જગતને એ સ્ત્રી ચાલી નીકળી.

સુંદરીને નવો ધાટ સાહિત્યની આંગળી પર ચડી રહી છે. ધરંબો શોભા તરીકે પંકાએથી ઓ. ધરિતી શોભા તરીકે પડાવવા તૈયાર થઈ રહી છે.

સ્ત્રીને માનવી તરીકે જીવવું છે ને મરવું છે. માતા તરીકે જીવવું છે, કન્યા બની જીવવું છે. પુરુષના સંગાથી બની જીવવું છે.

ધરંબો અંદર જીવવું છે અને ધરંબી બહાર પણ જીવવું છે. કમેરીમાં અને કારખાનામાં. જીવવું છે અને રસોડામાં પણ જીવવું છે; શયનખંડમાં જીવવું છે અને ખુશા મેલાનમાં પણ જીવવું છે.

સ્ત્રીને તમારા સાહિત્યમાં જીવવાની સમજ હોવી જોઈએ, સાહિત્યકારો!

## દીપોત્સવીનો

અજવાળાં સર્વો ગુણો આનંદ !

આ આનંદ એકે પુત્રને કંઈથી હોય એ એની માતાનું જીવન સમાજે જલાવી દીધું હોય તો !!!

આવતી કાલના

નાગરિકો ઘડનારી

માતાના જીવને જીવવલ

બનાવતા પુત્રની પ્રેરક કથા

મં

સેન્ટ્રલ

રફાઈયોઝ ચિત્ર...



પૂરખું

પાત્રો—  
મહેતાબ

ગોસ્વા, બચાવસિંહ, પાંડવ, શાહનવાઝ વિ.

દીગત્તઃ

કથા-૬ વાંદ

શ્રી. સોહરાજ મોદી

૫૦. ટાઈપ

આણ છે—વેસ્ટ એન્ડ

તૈયાર થઈ રહ્યું છે !

સેન્ટ્રલનું અ.ગામી ચિત્ર:

સંગ્રહિત સમાજે નેવું

મં

સર્વ કંઈ વૃદ્ધી લીધું હતું મેરા

વતીમ નવયુવકના

જીવનપ્રમાતની ચિત્રકથા.

ય. તી મ

દીગત્તઃ— શ્રી જીવ્યા સરવરી

સંજીત— પુરાઈ અન્ન

પાત્રો—ચાકુબ, લલિતા પપાર, ચન્ન-ભા, તરયકુમાર, રેવિડ, ધ બીલીગોરીયા, મુરો અડવાણી, લીલા પપાર.

સે ત દિશીનપ્રકાશ—

મિત્રદ્વારિયા-એડિશન ૨ સુંબાઈ ૭

## અચળ શ્રદ્ધાની ચાચના

પ્રભા ! આજે, આવી, તુલન-પર્વે દિવોત્સવી આ  
વધાવી હુવેથી, હૃદય-પુષ્પે મધુરાં  
વિસારી હોએ, સુખ સમજવું દિન આર,  
હસી લેવું પર્વે, ઘડીક ઉત્સવ-ઘેલણમાં.

જતાં દિવાળી કે, સુખ ક્ષણતણું પણ જતું રહે.  
ફરીને હોએમાં આ, હૃદય છવરાઈ જતું  
પૂર્વો દિપક તેલે-અખુર બળશે કિષમાળ,  
જતાં અંતે હાથો, દિવેલ ખુતાં અંધકાર.

ફસાઈ માયામાં, જીવન પણ ક્ષણમાં વહી જશે,  
જતાં ચે નહિ જાશે, મન કદી મનસ્વીપણાથી  
પ્રભા ! આ શુભ દિને, ફરી ફરી પ્રણામી હું યાચું,  
રહે શ્રદ્ધા હું-માં, તુજ ચરણમાં પ્રીતિ માચું.

સૌ. મનોમમા મોહનલાલ સંપદ

★

## ગજબની ખોટ સાહે છે

[ ગદ્ય ]

કવિ કેજે, પરિચય ના અતિશય છે ઘણો સારો,  
અવગ્યા ધાય છે જાણા પરિચયથી-તમે વાણે !  
કવિના ખોલ આ સાચા મને તારા-વિષે લાગ્યા,  
વિલોમ તેમ જો વ્હાલી ! વિરહના ઘાવ છે વાગ્યા.  
હતી જાણા પરિચયમાં ન પરવા આપતી ત્યારે,  
હવે છાતું ઉઘાડું છે રુદન હું દૂર છે જ્યારે.  
રિસાડને જતાં તારું વધ્યું છે મૂલ જો વ્હાલી !  
હું શું પ્રેમની વાતો ? થયું છે ઉર આ ખાલી.  
ગમ હું દૂર જો થાંલી ! અમારું નાવ હાલે છે,  
ફેંપ્યાથીય હું આલી, ગજબની ખોટ સાહે છે.

શ્રી રવિશંકર નરોત્તમદાસ પાઠક

# ઝમઝમતી વાહણી

નવ મેઘભરી મધુ વાહણી, ઝમઝમઝમ ઝમતી'તી;  
એને ઝીલવાં કે' કે' આંખ સન્તા ફુકડી રમતી'તી !  
એ ઝમઝમ ઝમતી'તી;  
—એને૦

પુકારે, હમકે ચડતો મેાર,  
નકારે વાહણી થઇ નહાર !  
અજબ એ હમણીને, ભર તોર મિઠી મસ્તી ઝમતી'તી;  
એ ઝમઝમ ઝમતી'તી;  
—એને૦

ઉઠે છે ચાતકે વાહણતીર,  
વાહણી અમૃત પાય લગીર;  
છાઇને ગોરમ્ભો ગંભીર, અધીરાં દિલડાં હમતી'તી;  
એ ઝમઝમ ઝમતી'તી;  
—એને૦

વાયુ ત્યાં મલયાગિરિના વાય,  
વાહણી મરકલદે- મલકાય;  
સમીરણને હેયે સન્તાપ: નખરે ટેલક નમતી'તી;  
એ ઝમઝમ ઝમતી'તી;  
—એને૦



# દેશવાડીની માલણીનો રાસ

હજિઓ જુમે છે તારા બાગમાં ગતિ; બેનડી !

—હજિયો જુમે છે તારા.

પાવે કાળ ભિના વાયરા ગતિ, બેનડી !

—હજિયો જુમે છે તારા.

આંસુનાં ઝોસ છુટ આજે ભડી ગયાં

ફૂક્યાં સરનાણુ જૂમિ મોતનાં.

તું છ માલણું રખવાળું

—અલિ, બેનડી !

માળી જાન્યો છ આજ ગોઠિયો કલાલનો

વેડીને માંડેવો શુભાળનો—

ઉઠ ર, બેડી કાં છવ માળ ?

—અલિ, બેનડી !

જગનાં જાડીમ જૂથ ઘેરે ઘર—આંગણાં

આવે હજાર-જાત વાયરા—

જાણી લે કોણ જાળનાર

—અલિ, બેનડી !

હજિઓને કાજ, કુળાં જાળકોને કારણે

વાકું સંભાળ આજ, ઝોયનાં ઉભારણે

માડી, તું ઢિંક રખવાળ !

—અલિ, બેનડી !

હજિઓ કાંપે છે તારા

બાગમાં !

# સિંહની ખાંડમાં

—મુગલ જમાનાની શૌર્ય અને સ્વામિભક્તિની અજોડ ગાથા અહીં રજૂ કરે છે.

○ શ્રી. રમણીકલાલ જ. દલાલ

“ર” રાડોએ કદી નમાવી લેશે નહિ” મારવાડના ખાલસુવરાજ અંગ-રક્ષક અને પ્રધાન દુર્ગોદાસ બોલ્યા. પધોરના યુવાન હોતો જ્યોત્સિહ એમની પડખે જ હતો. દિલ્હીમાં આવેલા મહારાજાના નિવાસની આગામી પર તેઓ દરેકતા હતા.

જ્યોત્સિહ હમણાં જ દિલ્હી પાછા ફર્યા હતા એટલે એમને જાણી કોટાકડીથી મારિતમાર કરવામાં આવ્યા. રજપૂત સ્વમાન ને મુગલ મદત્વાંકાશા વચ્ચે ઝઘડો હતો. કોઈ એક ખીળને જરાય નમતું આપતા તૈયાર નહોતા.

“રજપૂત સુવરાજ સુપસ જનાનામાં ઉછેર !” દુર્ગોદાસ રોષમયો આવતો બોલ્યા: “બાદશાહની તો અજ્ઞાત જ ખરે મારી અર્ધ જાણાય છે: રાડોડો એ વાત કદી વધારી ને નહિ, એ નહી વાત છે.”

“ઉપાડો ઝઘડો ન થાય એવો કાંઈ ઉપાય છે?” યુવાન હોતો પ્રશ્ન કર્યો.

“મને તો એક રસ્તો જાણ્યો નથી. સુવરાજને મહેલમાં લઈ જવાની આંડી વાલ ઔરંગઝેબે પોતે જ પડતી મૂકવી નેહએ. મહારાજા જયજીતસિંહજીના અવસાન પછી ઔરંગઝેબે મારવાડ ખાલસા કરવાનો વિચાર કર્યો હતો. તે વખતે મારવાડનો મહારાજા નહોતો, પણ પછી રાજકુમાર અગિલતને જન્મ લ્યો. એણે ખારે આગળથી ઉતી કરી. બાદશાહ તો હજુ પણ અગિલતને મારવાડનો માલિકો કાબેરનાર વારસ ગણવાની ના પાડે છે. અધુરામાં પૂરું સુવરાજને ઉછેરવા માટે પોતાને સમ્રાટ કરવા મનમુકો કરે છે. આપણ”

સ્વમાન કે સામાન્ય અજ્ઞાત પણ આપણને એ દરખાસ્ત સ્વીકારવા મનાઈ કરે છે. બાદશાહી મદત્વાંકાશા પોતાનો અંતિમ હેતુ પાર પાડવા શું શું કરી બેસે. ના, એ કદી ખાલી રાકશે નહિ.” દુર્ગોદાસે માથું ધુણાવ્યું, “અત્યારની પરિસ્થિતિમાં ઝઘડો થવા વખતે રહેશે જ નહિ. બાદશાહ પોતાની ધૂન નહિ છોડે તો આપણે સામનો કરવો પડશે. આપણા મહેલને તો ક્યારનીય પેરો ધાલવામાં આવ્યો છે. જો.”

ચાર પ્રવેશદાર આગળ ગોડવેશી લસકરી દુકડીઓ તરફ તેણે આંગળી કરી. “ખાલ સુવરાજને આ મહાલયમાં ખસેડવા આપણે પ્રયત્ન કરીએ તે ધૂળ મેળવવા બાદશાહે ક્યારનીયે તોદારી રાખી છે. બાદશાહના દુકમચી જ આ સેનિકો ઉપસ્થિત થયા છે.”

“મારવાડના ખાલમહારાજાને પરાણે ખૂંચવી લેવા ઔરંગઝેબ પ્રયત્ન કરશે તો મુપસ સામ્રાજ્ય માટે સ્થાય દિવસો ઊગશે એ નહી સમજવું. તમે ખાલમહારાજાને મળ્યા ?”

“હા. હું તેમને વંદન કરી આવ્યો. તેમની તબિયત તો સારી જાણાય છે. દારીના હાથમાં તેઓ કિલકિલાટ કરી રહ્યા હતા.”

“ક્યાં આમળ ?”

“રાણીજીના આવાસની બાજુના મુઘા-નક્તખંડમાં.”

સાંભળનારના વંદન પરથી એક દયામણી હાથ પસાર કર્ફ મર્ફ. એ યુવાન હોતોની નજર આવ્યા ને બચ્યા, ને બચ્યા.

એક છૂપી વાત કહું ? મને તારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તું એ પ્રમાણે—"

વાક્ય પૂરું કરે તે પહેલાં ખડખડાટ હાસ્ય તેમના કાને પડ્યું. હુગોદાસે ચૂંચી નહીં ચોમેર નજર કરી. અગાશીમાં તેમના સિંચાય કાઈ નહોતું. અગાશીના છેક છેડા સુધી જઈ તેમણે કહેરા પરથી નીચે નજર કરી. પાસેનું મકાન એક માળ નીચું હતું. જસવંતમદાલની પડખેની અગાશીમાં ઉચ્ચ વર્ગની રજપૂત રમણીઓ જોવા પોષાક પહેરેલી બે સ્ત્રીઓ તેમની નજરે પડી. એકને બાણે જ અદાર વર્ષ થયાં હશે ન્યારે બીજી, ઔઠા હતી. તેના એક હાથમાં ધતુરું હતું. અને બીજા હાથે એ શરસંધાન કરી રહી હતી. અગાશીના કહેરા પર કેટલાંક બીજા બાણ પથુ પહેલાં હતાં.

"આશો કુમારી" એની ઔઠા સહચારી બોલી "પેલી દિવાસ પરના કાળા કામ પર તીર તારો જોઈયો."

"તમે એમ માનો છો કે હું એ લક્ષ્ય નહિ સાધી શકું?" શરસંધાવતાં તે કુમારિકા બોલી. એના સ્વર રૂપેરી ઘંટડી જેવો હતો. એનાથી અધો મીઠો સ્વર પણ પોતે જીવનમાં કંઈ સાંભળ્યો નહોતો એવું સુવાન જ્યસિંદને લાગ્યું. કુમારિકાએ બાણ છોડ્યું. એની સાથીદારે સૂચવેલા સ્થાન કલાંકમાં તે આજાદ વાળું. ઔઠાએ તાળા પાડી એની સજ્જતા વધારી.

"કેવું સરસ ?" તે બોલી "તમારી ધનુર્વિદ્યામાં તમે ઠીક ઠીક પ્રગતિ કરી જણાય છે. પેલી બે ડાળાઓ છે: એ બે વૃક્ષોથી એકને પથુ સ્પર્શ કર્યો વિના આરપાર બાણ મોકલી શકશો ?" બહારની દિવાલથી થોડે દૂર આવેલા રૂઝોના ઝૂંડ તરફ એણે આંજળી કરી.

"જરૂર, પણ એમ મારે બાણ બગાડવાં નથી. મને વખતે તે આવાહન કર્યું. ને મેં છ બાણ બગાડ્યાં. હવે મારો પાસે થોડો જ રહ્યો છે."

"તેમાં શું થઈ ગયું ? બાણની ક્યાં ખોટ છે ?" પેલી ઔઠાએ તેના હાથમાં બાણ મૂક્યું, "પેલી બે ડાળાઓની આરપાર બાણ કાઢો. તમે આંખું હંપું એ સુવર્ણ-કંકણ કું હોડમાં મૂકું છું."

"પથુ એમ તો તને અન્યાય થશે. પ્રમા ?" પેલી કુમારિકા બોલી, "પરંતુ : તેણે બાણ લીધું ને એક જ દાણમાં ફરીવેલું, નિરાંત સાધ્યું. જાને ડાળાઓમાંથી પસાર થતાં એકાદને સહજ સ્પર્શ થયું."

કુમારિકા હસી પડી: "કું હારી મઈ. પમા ? સુવર્ણકંકણ તું જ રાખજે."

ઉપરથી બે પુરોહિતો તેમની તિસસાલ નિહાળી રહ્યાં હતા. એ હકોક્તથી આંખને યુવતીઓ અસાત હતી. "રત્ના ધનુર્વિદ્યા બેઠે છે" હુગોદાસ પ્રાણ ફરતા બોલ્યા, "એને ધનુર્વિદ્યાનો ખણો જ શોખ છે."

"રત્ના કાણે ?" આકર્ષક દ્રશ્ય એક દાણુભર પણ નજર બંધાર ને નીચે એવી કાળજી રાખી સુવાન કાંધે પૂછ્યું. એ જ પછે તે કુમારિકાએ ઉપર બોલ્યું. એનાં તરફ મોટ મોટી રહેલા સુવાન કાંધે એની નજર મળી. બીજી પછે એણે દષ્ટિ ડાળી દોષી. એક સુદર વદનની એને ઉડતી માંખી થઈ. હજી બાલિસતાની ડાયાઓમાંથી એ સાર સુસાઈ નહોતી. જ્યસિંદનું દેહું નાચી ઉઠ્યું.

"એ મારાડાની જ રોજકુમારી છે. મહંમ મદારાનની નજીકની સગી ચાચ." હુગોદાસ બોલ્યા, "પથુ પેલી બીજી બાણને મેં કહી નેઈ નથી. કદાચ કાઈ નવી દારી મુઝામાં આવી હશે." એણે સંકાશીલ દિશે ઉમેર્યું.

“ જુઓ જયસિંહ ” ફુર્ગોદાસે અધૂરી મોટલી વાત ઉપાડી, “ મારા સિવાય અયો અન મોજીસો જ આ વાત જાણે છે. તમે જે બાકમદારાગને વંદન કરી આવ્યા એ સાચા મદારાગ નથી, પણ એક ગોપાલનો બાક છે. ”

“ શું ? ”

“ એટલું જુઓ મોટી નદિ. દિવાલને પણ કાન હોય છે. અસારની પરિસ્થિતિમાં એટલી તોફાની રાખવી જરૂરી છે ”—

“ એટલે કુપરાગના જન્મની વાત જ ખતમ કરી છે ? ”—

“ ના. કુપરાગનો જન્મ થયો જ છે. માત્ર કુપરાગ ને રાણીએને અને કુપરાગી દીધાં છે ને સમાપ્ત થયે તેઓ મનમાં છે. ગોપાલની પત્ની ને પુત્રને અને રાણીના આવાસમાં રાખીએ છીએ. પેલી પછીતની દિવાલે આવેલી એરડી બેઠું ? રાજકુમારને ઉઠવો માટે વિચિત્ર જગા, નહિ ? ”

“ જયસિંહ અદર શ્વાસે આ અજાણ વાતો સાંભળી રહ્યો. ”

“ હવે થાં પછ પળે વરસો થશે. ” ફુર્ગોદાસે જોડા “ મારવાડના મદારાગના મદારાગમાં પ્રવેશ કરવાના સમાપ્તના સૈનિકોના તમામ પ્રવલનો સામે કરવામાં આવશે. સો માણસો તો આ ગડમાં જ છે. સો માણસો દિશ્વિમાં વેરવેર પડ્યા હશે. એમની કુમો આપણે મોજા સાક્ષાત્કારની સાથે બાક બીડારાની છે. આપણને દરારી ખતમ કરી રાજકુમારને કુપરાગ ખતમમાં સદ જગામાં આવે ત્યાં સુધી સામે કુપરાગ સમાપ્ત થયે પડેથી જશે. આ સૈનિકો ન જોડાયા હોત તો એ કુપરાગ રોતલા સાક્ષાત્કારમાં પડેથી જશે. આવવી કાંઈ છેડી વિનવણી કરવા કું કુપરાગ દરગાહમાં જવાનો કું. આવાડ મારી વિનવણી કરે

નહિ થરે તો કુપરાગ સાક્ષાત્કાર ને, રાજકુમાર સાથે કાપમનું વેર બંધાશે. આપણું નાનકડું જુદા નાણું થશે. પરંતુ, ઓરબેસને તો પોતાની જાણ માટે પ્રસ્તાવું જ પ્રસંગે. ”

“ દરગાહમાં જતું સમાપ્ત છે ? ” કુપરાગે શંકા કરી, “ તમને કેદ કરશે તો, આ નાનકડા થયે તો સમગ્ર સેનાપતિ અને ખેલ, બેરહીશ. ”

“ કું જતું જ સંભાળ રાખીશ. જાણી જોડે કું મારે ગમે કાંશે નહિ જ નાખવા હું. કું ન હોડું ત્યાં સુધી તારે ને રહુનાથે સંભાળવાનું. ”

પછી ફુર્ગોદાસ નીચે ગત્યો. જયસિંહ અગાધીમાં જ રહ્યો પેલી કુપરાગ રાજકુમારીના પુનઃદર્શન માટે એણે કરેલા પરથી ફરી નજર નાખી. સંખ્યા નમો રહી હતી. બારી પર દીપક મૂકવા એક સ્ત્રીનો કાવ સંભાળો. પરંતુ પવનના કપાટે દીપક ટોડવાઈ ગયો.

[ ૨ ]

બીજે દિવસે સવારે ફુર્ગોદાસ દરગાહમાં જાય ને પડેયાં જયસિંહ તેને મળતા, અયો. પરંતુ ગઈ સાંજના તે પાછા ફર્યા નહોતા એવી એક મેરડે ખબર આવી.

જયસિંહ મૂંઝવણો. એવામાં નાણાં કાપેલા પડસંગાર સંભાળે. પાછું જાણીને જોડું તો પેલી કુપરાગ રાજકુમાર ત્યાં જિભી હતી. એ પણ ફુર્ગોદાસને તાણે મળવા આવી હતી. ફુર્ગોદાસ અજુધારા અદર થઈ ગયા હતા એવી ખબર મળતાં જ તે બોલી ઉઠી: “ અજાણ જેવું છે. બંધિતઓ અજુધારી અદર થઈ ગયા છે. મારી નથી દાણી પડ્યા પણ કાંઈ દેખાતી નથી. ગઈ રાત્રે એના ખંડમાં પ્રવેશીને જોડું હતી. સવારે એનો ખંડ ખાલી હતો. આખા મદારાગમાં એનો પતો નથી. હવે ફુર્ગોદાસ અદર થઈ ગયા. ”



“ ધણુ જ અજમ જેવું ” જ્યસિંહ  
ખીજી કાંઈ જ કહી શક્યો નહિ.

એવોમાં રઘુનાથ ત્યાં આવી ચડ્યો.  
“ કદાચ કોઈ ઉઠે તે પહેલાં જ એ  
ચાલ્યા ગયા હશે ” એણે વાત ઉઠાવી,  
“ હું હમણાં જ કોઈને તપાસ કરવા  
મોકલું છું.”

પરંતુ ગઢની દિવાલની બહાર ઉભેલા  
લશ્કરીઓ કોઈને બહાર નીકળવા દેતા નહિ.  
તેમ કોઈને અંદર આવવા પણ દેતા નહિ.  
દરબારમાંથી એમને નવા હુકમો મળ્યા  
જણાતા હતા. મહાસપના દરેક જણને સાંપ્યું  
કે પોતે ઠેકી છે.

“ બસ, ખેલ ખાસ થયો ” રઘુનાથ  
બોલ્યો, “ રજપૂતો સ્વમાન માટે કેવી રીતે  
હાડી શકે છે એ બતાવવાનો સમય આવી  
પહોંચ્યો છે. કદાચ દુર્ગાદાસને આપણે જોવા  
પણ પામીશું નહિ. આપણે એકદમ તૈયાર  
થઈ જવું જોઈએ. ગમે તે પણ આક્રમણ થશે.”

રાજકુમારી રત્ના ક્યારનીયે પોતાના  
આવાસમાં રવાના થઈ ગઈ હતી. રઘુનાથ  
ને જ્યસિંહે ઝડપથી યોજના ધરી, એક હજાર  
સૈનિકોને ચાર દુકડીમાં વહેંચી નાખ્યા.  
દરેક દરવાજા ઉપર એક એક દુકડી  
રવાના કરી.

“ પેલી ઓરડીના બચાવ માટે કરી  
બચવશા નથી કરવી ? ” જ્યસિંહે પૂછ્યું.

ના આપણે ચાર મુખ્ય દાર પર જ  
લક્ષ્ય રાખીશું. ત્યાંથી પીછેઠઠ કરવી પડશે તો  
મુખ્ય મકાન સુધીની તસુએ તસુ જમીન  
માટે લડીશું. રાણીએને પ્રુડ પોપાક પકેરી  
સેવું કહીશું. આપણે લડતા હોઈએ તે  
દરમિયાન રાજકુમારને સર્થ એમણે છટકી  
જવાનું, એ જરાય મુંઝાશે નહિ. એમનાં  
હેપાં પણ રજપૂતનાં છે. એ બહાર પડે કે  
આપણું અધુરું કાપ પડે.”

શાંતિ ને ઝડપથી સમજાવી તૈયારીઓ થઈ  
ગઈ. રઘુનાથે મધ્યસ્થ મુખ્ય દાર સાંચવવાનું  
હતું. જ્યસિંહને ડાંગા હાથનાં દાર પર  
મુકાબામાં આવ્યો. દિલ્હીના કિલ્લાથી આ એ  
દરવાજા નજીક હતા. એના પર જ પ્રથમ  
આક્રમણ થવાની ધારણા હતી.

બહારના લશ્કરીઓએ દુર્ગમાં થતી  
તૈયારીઓ જોઈ. રજપૂતો કેસરિયાં કરશે એવી  
તેમની ધારણા હતી એટલે તેઓ આક્રમણ  
માટે તૈયાર થઈ ગયા.

બપોર થયાં આવ્યા. જે મુખ્ય અમલદારો  
ઘોડેસ્વાર થઈ મુખ્ય દાર પાસે આવેલા  
જણાયા. પાછળ મજબૂત ઘોડેસ્વાર દુકડી  
હતી. રઘુનાથે એ બન્ને અમલદારોને જોળખી  
કાઢ્યા. એક દિલ્હીનો સુબો ને બીજો અંગ-  
રેશ્વરોની દુકડીનો સેનાપતિ હતા.

થોડી જ વારમાં ઘોડેસ્વાર દુકડી અંધ  
દાર તરફ આગળ વધી. ત્યાં ઘેરા સહન કરે  
એવું મજબૂત દાર નડોતું. દાર આગળ જોતા  
રહી પેલા અમલદારે અંદરનાં સૈનિકોના  
નાનકડા વૃંદને પકકાર કર્યો.

“ દરવાજો ઉઘાડો. સમ્રાટનો હુકમ છે.”

રઘુનાથ થોડાંક ડગલાં આગળ આવ્યો.

“ સમ્રાટના હુકમની હકીકત જણાવો, પછી  
વિચાર કરીશું.”

અમલદારે એ નાનકડી દુકડી ને એના  
આગેવાન પ્રતિ દુશ્મકારભરી દષ્ટિ ફેંકી.

“ અહીં તમે નાયક લાગો છો. મહાંમે  
મદદારાજ જસવંતના અવસાન પછી અવતરેલા  
કહેવાતા રાજકુમાર અનિત નામના બાલકને  
પોતાની નજર તળે રાખવાની સમ્રાટની  
ધ્વજા છે. માટે દરવાજા ઉઘાડો ને સમ્રાટનાં  
અમલદારો માટે માર્ગ મોકળો કરો.”

“ ત્યારે અમારો જવાબ સાંભળો ”  
રઘુનાથ બોલ્યો, “ અમે મારવાડના મહારાજ  
જસવંતસિંહજીના વંશદાર અંજરસિંહજીએ

મુખ્ય જનાનામાં રહે તેના કરતાં કુમાર અગ્નિત  
ન્યા છે ત્યાં જ વધારે સલામત છે. જામ-  
મુવરાજનો કોઈને પણ સુપ્રત કરવાની અમારી  
છ્વિ નથી. ઔરંગઝેબ જાતે આવે તો પણ  
તેમની છ્વિ ખરે આવે તેમ નથી. "

" આ રાજદ્રોહ છે " ખેત્રો અમલદાર  
મળ્યો, " મૂખ, તું શું કરે છે એનું કોઈ  
ખાન છે ? આ ચાર માણસોની કુમકથી તું  
સમ્રાટની સત્તાની સામે યજ્ઞ ચડીય ? મારે  
શીધેશીધો માની જા. દાર ઉપાડી નાખ  
નહિ તો અમારે પણ વાપરવું પડશે. "

" પણ વાપરી શુઓ ત્યારે. "

એ કુકડી દારથી જતા પાછી હતી.  
સરકરને આશંકા કરતા અપના કુકડો એ  
પીર કુકડીએ સંભળ્યા બીજા જ કાળે પીસેક

મુખ્ય સૈનિકો મુખ્ય દાર ઉપર તૂટી પડ્યા.  
સાકાનો નાજુક રસ્તાએ વિનાશનું તરણે તૂટી  
પડ્યો ને શત્રુઓએ વિજયગર્જના કરી.

પરંતુ એ સાકા માખંમાંથી આમળ  
જથ્થા પડેલાં આમળી હરણની દષ્ટિ આમળ  
રજપૂત ભાયાઓ ચમકી રહ્યા. હાથોદાશની  
મખંકર સજાજ નામી. કાળે કાળે સાકા  
માખંમાં કાળોનો ઢગ વધવા માંડ્યો. રજપૂતોની  
પ્રાજ્ઞાનિ ઓછી હતી. કોઈ પતાયા વિના  
આકી રજુ નહિ. એમને બીજા કુમકની આશા  
નહોતી, ત્યારે બાદશાહના માણસો સી માણ-  
સોના જન સહેલાઈથી ફના કરવા તૈયાર  
હતા. એમણે બીજા દાર તરફથી સૈનિકોવાળા  
મુખ્ય દાર ઉપર જ ખાન રેન્ડિત કમું.

( અપૂર્ણ )

## જોગીના જોગનો કાચો રંગ

કુનીયાના આકર  
તાપમાં ઉડી ગયા

## પૂર્ણત પે અપના ડેરા

તારક-

★ વી. શાંતારામ



કવિ-સંવાદ-ગીતો

★ દીવાન સારાર

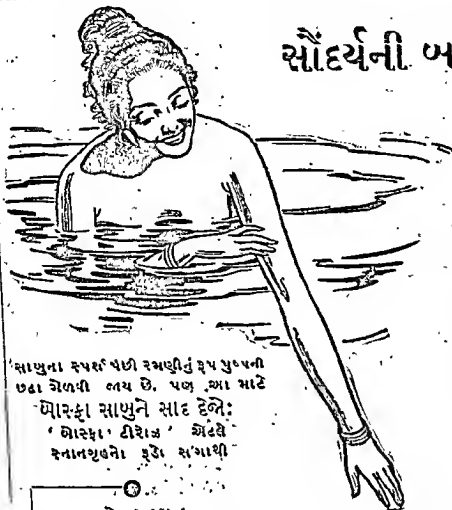
રાજકમલ ચિત્ર

કુંઠ સમયમાં  
વમારા શહેરમાં  
આવે છે.....

કુમિત્રા -

★ વનમાલા  
ઉલ્કારા

# સૌંદર્યની બહાર



જીવનનો  
રંગ

આ સાથે  
શરીર પરથી  
સરકવા ધો  
ઝોટલે દેહનું  
સૌંદર્ય ત-  
મને ફરી ફરી  
કઠી દેશે કે  
બોસ્ફા સાબુ-  
માં અનન્ય  
નંદુ બધો છે.

સાબુના સ્પર્શ વેળા રમણીનું રૂપ પુષ્પની  
જેવા જેવું લાગે છે. પણ આ માટે  
બોસ્ફા સાબુને સાદ દેજો:  
'બોસ્ફા' દીશેજ 'ઝોટલે  
રનાતશૃંગનો રૂઢો સંગાથી

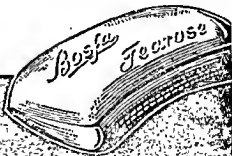
શો રૂબરૂ :

**બોસ્ફા**  
**સોપ ફેક્ટરી**

૧૦૫, અમદાવાદ રહેમાન સ્ટ્રીટ  
મુબમ ૩

બોસ્ફાના નાહવાના તથા  
પોષાના સાબુઓ, મેક્સ  
પાવડરો પરફ્યુમરી, હેર  
ઓઇલ્સ ઇત્યાદીનું સચિત્ર  
કેટલોગ ફ્રી મંગાવો

**Bosfa**  
**TEAROSE SOAP**



# અકાળે વૃદ્ધ !

લેખક :

શ્રી. મસ્તકીર

ગુજરાતના આ લાડીલા લાસ્યસભા અહીં તમને લખવું કે ઉત્કૃષ્ટ ધારણ આપતા નથી. પરંતુ અકાળે વૃદ્ધત્વને વરતા જણાતા ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતજોને પોતાનાં વેશભૂષામાં પલિત ફેરફારો કરવા સૂચવે છે. એ કહે છે :

ગુજરાતી બહેનોએ એક પરિપક્વ શરીર આ પોષાકનો પ્રશ્ન ચર્ચાવે છે. એક બહેન, અને સમિતિ ત્રીણી કયા પોષાકથી બહેનોનું ધીવનધન લાંબી સમય સચવાઈ રહે તેની વિચારણા કરતી જોઈએ. વિશેષ માર્ગદર્શન માટે બહેનોએ, સાદિત્ય-જીવનમાંથી હાત ઘરત નિરૂપિત સદને, સોરજી સજ્જમારને કોઈએક મનાવવા બદલ પડેલા બાઈ શ્રી. ટ્રવેરચંદ મેઘાણીની સલાહ લેવી પડે.

**મું** બધ સમાચાર મારફત કું દિંદના ચારે ખૂલામા પર્ષટન કરી આન્યો છું. હસિજુમાં છેક રામેશ્વર સુધી, ઉત્તરમાં હિંદી, નામપુર, હરોર, જાલિયર, આમા, કારી, કું પહોં સહેરોમાં રંગી છું અને મારા 'સાનુભવ પરથી કું' છું કે ગુજરાતી બહેનો જેવી સુપક, નાજુક, સુંદર સ્ત્રીઓ મેં બીજા ક્યાંય જોઈ નથી. તેમજ ઉત્તરદિંદ અને હસિજુની બહેનોની સરખામણીમાં, છુદ્ધ અને વ્યવહારકુશલતામાં ગુજરાતી બહેનો, જરૂર ચડી જાય છે.

ગુજરાત તરફના પશુપાતના પૂર્વમંડને સીધે કું આમ કું છું તેમ ન મમતા, પણ મારી નિરીક્ષણશક્તિથી આ અનુમાન પર કું આન્યો છું.

જ્યાં ગુજરાતી બહેનો અકાળે પીક જોઈ જવા જતી જાય છે એ વાત મને ખૂબ છે. મોઢ પંદર વર્ષે, ધીવનના ઉત્તરમાં જય માંડતાં, ગુજરાતી બહેનોની કુવાળી, ત્રીસ વર્ષેક વર્ષ સુધી માંડ રહે છે, જ્યારે મુસ્લિમ બહેનોએ મેં ચાલોસ-ચાલોસ અને

પચાસ પચાસ વર્ષની વય સુધી સૌંદર્ય દેખાતી રહેતી અને બદન અને મનની રુતિ અને ચંચળતાઓ જોઈ છે.

દિંદના બીજા પ્રતિની બહેનોની તો વાત જ ન કરો. બિહાર અને જોરિસામાં ત્યાંની સ્ત્રીઓ ઓગળ પડતાની એટલી કડક શિશુમાં રહે છે કે એમનો ધીવનકાળ દરિ આગનો જ નથી, જ્યારે ગુજરાતી બહેનો તો પેટમાં વરસ સુધી કુવાળી અને રુતિ પૂરેપૂરી જાળવે છે.

ગુજરાતી બહેનો અકાળે વૃદ્ધ જતી જાય છે તેનાં બીજાં સામાજિક કે શારીરિક બીજાં કારણો દશે. વારંવાર મતા બનવાથી ધણી બહેનોનું ધીવનધન લજ્જાઈ જાય છે, તેમજ સામુજ્ય અને સમાજના સીનમથી પણ ધણીયે ગુજરાતજોનાં રૂપ અને ચંચળતા છુટાઈ જાય છે. પણ અહીં મારે આ લેખમાં સમાજસીનમની મજીમાં પીસાની, આ ગુજરાતી પ્રમદાઓ તરફથી કહજાઈ કરવાનો કારણ નથી. મારે એક જીજી જ વાત કહેવી છે અને તે એ કે આપણી ગુજરાતજોની

પોષાકની પદ્ધતિથી ગુજરાતી બહેનોમાં અકાળે પ્રીતપણું આવી જાય છે.

\*

પુરુષોનો દાખલો લઈએ. આપણી પાંચડી-માથાનું અચ્છું આચ્છાદન છે. એ પહેરવાથી એક વ્યક્તિને સમાજમાં અને બજારમાં પ્રતિષ્ઠા મળે છે; પણ હું એમ માનું છું કે પાંચડી પહેરવાથી હિંદુસ્તાનના પુરુષો અકાળે પીઠ બની જાય છે. યુરોપના પુરુષો જુઓ ! મોટી ઉંમર સુધી ટોપી જ ધારણ કરે છે. એટલે સિતેર અને એંશી વર્ષની ઉંમરે પણ એ યુવાન જેવી સૂતિ અને ચપળતા જતાની શકે છે, ત્યારે શરબજરમાં જતો આપણો કોષ્ટ ગુજરાતી જુવાન, વીસ બારીસની ઉંમરે વડિલોની આગળે મોન આપી ત્યારથી પાંચડી અને એસ ધારણ કરતાં થીએ છે, ત્યારથી એના યોવનનો તનમનાટ એસરી જાય છે અને તેના વડિલોને ખુશ કરે એવું પીઠપણું અને ઠરેલપણું એનામાં આવી જાય છે, પણ એના સમવયસ્ક મિત્રોને ચીક ચડે એવી જૂનવણી ધરડમાં, પાંચડીને લીધે એ યુવાન પેસી જાય છે.

ગુજરાતી પુરુષોએ યોવન જળવવું હોય તો પાંચડીઓ કબાટમાં રાખી ચૂકવી લેઈએ અને વારતહેવારે જ એ બહાર કાઢવી લેઈએ. બાકી તો પુરુષોએ ટોપી કે સાકા જ પહેરવા લેઈએ. સાકાથી વૃદ્ધત્વ નથી આવતું, પણ કેટલાક દરેલ માણસો સાકાના ફેંટામાંથી પાંચડી બનાવી નાખે છે ત્યારે જૂઠાં કરે છે અને નકામું વૃદ્ધત્વ નોતરે છે.

\*

યુરોપની બહેનોનો પોષાક જ એવો છે કે એ એમની યુવાવસ્થાને પેસે છે. નિશાળે જતી છોકરી, ક્રીક કે બ્લાઉઝ પહેરે એ જ પોષાક

એક પરણેલી સ્ત્રી પહેરે. એવો જ પોષાક એક વૃદ્ધા પહેરે, ત્યારે આપણે ત્યાં નાની બાળાઓ દરેક પહેરે ત્યારે હરિણી જેવી ચપલ હોય. મોટી યુતાં મા ને દાદીને પણ ચાલી-સાણ કે સાડી પહેરે ત્યારે એનામાં ઠરેલપણું આવી જાય, એના યોવનનો તનમનાટ સાથો જાય. અને આપણે સાં ઉંમર વધતાં કપડાનાં રંગમાં પણ મર્યાદા જળવવાની હોય છે. પાંત્રીસ વર્ષની ઉંમરની બે ત્રણ છોકરાંની મા-કોષ્ટ યુવતીની માફક ચટકદાર લાલ રંગનો કસુંબો કે ઘેરા લીલા કે લાલ રંગની જામનમરી કે જલપુરી બાંધણી પહેરતાં બહીએ, સંકેત પાળે, એ તો જુવાન છોકરોઓને શોભે એમ માન્યા કરે-અને તેને બદલે દરેલ અને પીઠ લાગે એવા જ રંગના સાકા અને પોષાક પહેરે. આવા પીઠ પોષાકથી શાણપણ આવતું હશે, પણ યોવનનું ચાપલ્ય કે તનમનાટ એસરી જાય છે. મારી સલાહ તો એ છે કે ગુજરાતીઓએ પોતાની યુવાની ટકાવી રાખવા માટે મોટી ઉંમર સુધી ફ્રાકનો પોષાક ધારણ કરવો લેઈએ. અને અંગ્રેજી ફ્રાકની નકલ ન કરવી હોય તો એની જગ્યાએ એવો પોષાક શોધી કાઢવો લેઈએ.

\*

મારી સલાહ તો એટલે સુધી છે કે આપણી ગુજરાતી નાતોમાં કુંવારી છોકરીઓ જે જાતનો યોગી ચણિયો અને સુંદરિની પોષાક પહેરે છે-પણ પરણ્યા પછી સાણ અને સાડીઓ પહેરે છે, તેને બદલે આપણી સઘળી બહેનોએ પંચાસ સાઠ વર્ષની ઉંમર સુધી કુંવારી બાળા જેવો જ પોષાક પહેરવો લેઈએ. આ મરકરીની વાત નથી. ભરવાડણો, આઢી-રાણીઓ, રજારણો, આવા છૂટી સુંદરિનો પોષાક પહેરે છે તેથી મોટી ઉંમર સુધી યોવનનો તનમનાટ જળવી રાખે છે.

લાલ સૈનિકોની છવંચ પ્રેરણા સમી  
રશિયાના ક્ષેત્રી પરદાની સેવાલાવી અભિનેત્રી

## ઝેયો ફેડોરોવા

લેખક :

શ્રી. શાંતિકુમાર દાણી

**ફેડોરોવા** એક 'મીઝન' છે. રાષ્ટ્રપત્ર  
માટે અને રાષ્ટ્રપત્રનું કામ કર-  
નારા માટે એ એક 'મીઝન' છે. શ્રીફતમાં  
આરોપણ કરનાર એની આસપાસ એવા  
બેખધારીઓ જમાવનાર એક માત્ર સોવિયેટ  
રશિયાનાં ચિત્રપટો નહીં છે. અન્ય દેશોનાં  
ચિત્રપટો અને ચિત્રપટસર્જકો પ્રેરણાના  
દીમાગને હસાતી-મનાતી પોતાનું કામ સારે  
છે ત્યારે સોવિયેટની શ્રીમો એ પ્રકારના  
ખેલકોના મનોરંજન, અને ખેલકો દૂર જતા  
ક્યાનકોથી સદંતર દૂર દોષ છે.

સોવિયેટ રશિયાની શ્રીમકલાના પરિચયમાં  
આવવાનું આગશુષી એક યા ખીજે પારથે  
આપજે માટે સકય ન હતું, પરંતુ દમજાં  
દમજાં સોવિયેટની શ્રીમો એક પડી એક આપજે  
ત્યાં ઉતરવા લાગી છે. 'રશીયનમાઝ' જેવા  
ચિત્રને તો 'ડબ્બીંગ' કરીને પણ રજૂ કરવાનું  
શકય જન્યું છે.

સોવિયેટની શ્રીમો જોવાનું ત્યારે આપજે  
સીને માટે સરજ જન્યું છે ત્યારે એ સાથે  
સાથે ધ્રિઝનીય છે કે શ્રીમકલામાં રસ  
ધરાવનારાઓ સોવિયેટ શ્રીમની 'ટેકનીક',  
એની ટેકનીકના નવા ગોખા અખતરાઓ,  
એના ક્યાનકો, અભિનય, એમાં ઉત્તમ  
અભિનેતા-અભિનેત્રીઓની પિઝાન, ગોતી-  
એટ સરકારની શ્રીમકલાને સકાય એ  
જન્યું જાણી લેવાની પણ જરૂર છે. આત્રી  
શ્રીમો જોનારાઓ ન જુદે કે દિની ચિત્રો  
તેમ જ અમેરીકન કે બ્રિટીશ ચિત્રો આપજે  
કંઈક અંશે એના ક્યાનકો આકર્ષક અને  
મહત્ત્વ અંશે તો જોતા ખાતર કે મનોરંજન  
ખાતર જોઈએ હોય, પણ સોવિયેટ શ્રીમમાં

આનું અર્થકીન મનોરંજન કે દીમાગને  
પંખાળનારો વાતો નહિ મળે. "શ્રીફતમાં તો  
આનું જ દોષ" એમ ધારી સોવિયેટ  
શ્રીફત જોતા જતાંને મહત્ત્વ અંશે ભારી  
નિરાશા જ સાંપડવાની.

\* શ્રીમકોન્સ 'માં આપજેન્દરાઈન  
અમુખમાં જ સબળાવે છે: "ચિત્રક આમે  
છે ત્યારે ચિત્રકને સોવિયેટ રીતે ન રસવંતા  
દોષ એવા તેમ જ કલા, સંસ્કારનાં કાષી  
જથ્થે કરી દોવાનું આપજેને વારંવાર શ્રમા-  
વગામાં આવે છે. પણ એ શ્રમાન કરનારાઓ,  
જૂની જાણ છે કે ચિત્રકને ચાલતો રાખવાની  
પ્રેરણાને, એની આસપાસ ચાલતા સમૂહની  
દષ્ટિ અને સમૂહની પ્રેરણા જમા રાખવાની  
છરંત પ્રેરણા સમૂહને આપવાનું કામ સંસ્કાર-  
અને શ્રીમના ક્ષેત્રો જ માત્ર કરી શકે  
એમ છે."

સોવિયેટની શ્રીમો અને સોવિયેટ શ્રીફત  
તેમજ નાટકોએ અને એમાં કામ કરતા  
કલાકારોએ આ સિદ્ધ કરી જનારું છે.

ઝોયા ફેડોરોવા શ્રીફત અને નાટકની  
આત્રી બેખધારી કલાકાર છે. તાજેતરમાં જ  
એને સોવિયેટ ચિત્રમાં કલાકારોને અપાનું  
ગૌરવજન્યું સન્માન 'શ્રીફત પારિતોષક'  
ખીજી વખત અપાનું થયું છે. ૧૯૪૧ માં  
"શુક્રોચ્ચ સોરી" નામના ચિત્રપટ માટે

અન્ય કલાકારો અને કારીગરો સાથે તેમ જ ૧૯૪૨ માં “ ગર્લ ફ્રેન્ડ એટ ધ ફ્રન્ટ ” નામના ચિત્રમાંની એની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા માટે એમ બે વખત એને “રેસીન પ્રાઇઝ” આપવામાં આવ્યું છે.

ઝોયા ફેડોરેવા તરુણ કલાકાર છે. એની વયે પૂરાં ત્રીસ વર્ષ પણ નથી વટાવ્યાં. એની કારકીર્દિ તદ્દન સાદી સીધી છે. શાળાનાં વર્ષો પૂરાં કરીને એ મોસ્કો ખાતેની ઈંગ્લેન્ડી-કલ રફલમાં દાખલ થઈ, ત્યાં જ એ ગ્રેજ્યુએટ થઈ અને એ પછી એ જ યાએટરમાં અભિનેત્રી તરીકે જોડાઈ ગઈ. છેલ્લા નવ વર્ષમાં એણે પડદા પર ૧૭ જુદીજુદી ભૂમિકામાં જુદા જુદા પ્રકારની તરુણ સોનીએટ યુવતીની ભૂમિકાઓ ભજવી છે.

વર્ષ ૧૯૩૫ ના લાગ્યાં અને ફેડોરેવાની ભૂમિકાઓ વધુ અને વધુ તીવ્ર બનવા લાગી. એની દરેક ભૂમિકામાં માર્ગ શુદ્ધિ-કોશલ્ય, કે અભિનયપદ્ધતિ જ ને દર્શાવે, પણ ટેકનીકની દૃષ્ટિએ પણ એ ભૂમિકાઓ સંપૂર્ણ હતી. એની ભૂમિકામાં ડાકાયાં કરી જતી રશિયન યુવતીઓ શાળા, વિદ્યાપીઠ, કોલસાની ખાણો અને સામુદ્રિક ખેતરો પરથી આવેલી હતી. અને એ ક્યાં જતી ? ગામડાંની. છોકરી ગામડાંની જ નહોતી રહેતી. સોનીએટ તંત્રમાં અલેક્ષી વિશાળ તકાથી કોઈ એન્જનીયર બનતી તો કોઈ સરવ્યન બનતી, તો કોઈ મોટી વૈજ્ઞાનિક બનીને નામ કાઢતી. ઝોયા ફેડોરેવા પોતે પણ નાટક કે ફિલ્મની કામગીરી બાદ દેશના એક ખૂણેથી બીજા ખૂણા સુધી વાર્તાવિક જીવન વચ્ચે ઘૂમતી. અને જે જોતી એ રંગભૂમિ પર અભિનયમાં ઉતારતી.

રશિયાના જુદાજુદા ભાગોએ કેસીરોના આકર્ષણ સામે જે ઝીંક લીધી છે એની વિગત ઝોયા ફેડોરેવાના જ શબ્દોમાં જોઈએ:

૧૯૪૧ ના મે માસમાં “ ગર્લ ફ્રેન્ડ એટ ધ ફ્રન્ટ ” નામની ફિલ્મ સિનેમાઓમાં રજુ થઈ હતી, જેમાં સરકરી હોસ્પિટલમાંની નર્સ નરેશા મેટવીવાની મારી ભૂમિકા હતી. મારી આ ભૂમિકા મને ખૂબ ગમતી અને આ માટે તો અમને ‘ રેસીન પારિતોષિક ’ આપવામાં આવ્યું.

મારી મહત્વાકાંક્ષા મારી ભૂમિકાઓને વધારે ને વધારે સરસ બનાવવાની અને એ રીતે મારા દેશના લોકોને વધુ ને વધુ ઉપયોગી બનાવવાની હતી.

વિમલ શરૂ થયો અને મારી બધી યોગનાઓ પલટાઈ ગઈ. મારે મારા કામને ચોડા સમય સુલતથી રાખવાની જરૂર ઉભી થઈ; જો કે પ્રેક્ષકો સાથેના મારા સંપર્ક બંધ થયો નથી. અત્યારે મારા પ્રેક્ષકવર્ગમાં સિનિકા, સેનાનીઓ અને વિમલના કામમાં રોકાયેલાં સ્ત્રી-પુરો છે.

૧૯૪૧ ના ઓક્ટોબર-નવેમ્બરમાં ભવારે આકર્ષણકારો મોસ્કો તરફ ધસી રહ્યા હતા ત્યારે સરકરી સત્તાવાળાઓ તરફથી મને કલાકારોની દુકાડી સાથે મોસ્કો પર જવાની સૂચના મળી. અમારે સિનિકા માટે કોન્સર્ટની વ્યવસ્થા કરવાની હતી.

બીજા અભિનેતાઓ-ડીમીટ્રીય એરસોવ, લાડીમીર લેખેડેવ, લાડીમીર એપોલીનની સાથે દુઃખાઓ, સિનિકાની બેરેક, હોસ્પિટલો વગેરેમાં- ધૂમી વળી. ફેટલીક વખત કોન્સર્ટ ખુલ્લાં આકાશ નીચે, જંગલમાં કે મોટા વિમાનની પાંખ નીચે યોજાતું. ફેટલીક વખત દુશ્મનનાં વિમાનો એમને અંતરાશય બનતાં. ફેટલીક વખત લાલ સરકારના સૈનિકોથી રક્ષાકળે અને મોખરોની દરેકો પર પડેલી જતા. બરફ ખુંદતા-ખુંદતા અને મુશ્કેલીઓ વચ્ચે અને માર્ગ કાઢતા અને દરેક પર પડેલીને જોયો સરકરી મથો

ઝાડી સહ એમ નહોતા એવા સૈનિકો માટે  
કોન્ટેન્ટ મેળવતા.

અમારા કામનો સામાન્ય પ્રકાર આ  
મુજબનો હતો:

લાકડાની નીચી છતવાળી જમીન નીચેનાં  
રથાનોમાં નાની નીસરધૂવોટો અંગે અંદર ઉતરતા.  
જાંખો પ્રકારના અમારી આસપાસ પથરાયેલો  
રહેતો. એક નાના ઓરડામાં સૈનિકો-સૈનિક-  
નીઓ અમારી આસપાસ વોટળાઈને બેસતા.  
આખો ઓરડો ભરાઈ જતો. કેટલા બાંગેલી  
પુરણી પર તેો કેટલા પથારી પર આવી આવીને  
બેસી જતા. કેટલાની પાસે રાઈફલ તેો કેટલાની  
પાસે ઓટોમેટીક રાઈફલ હોય. 'ઓડીઅન્સ'  
અને 'એક્ટર' અને રંગમાં આવી જતા.  
અને આ રીતે અમારા કામની શરૂઆત થતી.

દીર્ઘકાળ ઓરડોપ શોમેપોવના "એન્ડ  
કવએન્ડ ફોર્મ ૪ ડોન "માંથી પ્રકારો રજૂ  
કરતાં. એના અભિનયશક્તિ મજબૂત છે.  
"ઓડીઅન્સ"ની ઉમિરને કમળે કરવાની એ  
બારે શક્તિ ધરાવે છે. એ પછી મારફીનાં  
રમુક કામો રજૂ થતાં.

એ પછી મારે વારો આવતો. ઓરડો  
મલાઈ થીએટરનો અગિનેતા નેરસોપ મારો  
આવીશાર જનને. ઓરડોવરખીનું પ્રદર્શન  
નાટક "મેરેકલ ઓફ આલ્મીમોનોવ" અંગે  
રજૂ કરતા. "ગર્લ ડેન્ડક એટ ધ રન્ટ એન્ડ ધ  
પેડીગ્રાફ" નામની મારી ફોર્મનાં ગીતો ફેં  
એમની સમક્ષ રજૂ કરતી. અમારો આ  
કાર્યક્રમ ૪૫ મીનિટ ચાલતો. એ પછી બીજા  
બૂથમાં રથાનોમાં જતા. આખું વખતવરખ  
ખૂબ ઉમિલ અને લેખાર રહેતું.

## આંખોની સુમાવેલી શક્તિ પાછી મેળવો



- \* આંખનો મોલીઓ અને આંખોને  
લગતા તમામ રોગોને ઓપરેશન  
સિવાય મટાડો.
- \* જગવિખ્યાત પ્રો. ડૉ. ફ્યુશ (વીએના)  
નું રૂસાયલ હિન્દમરમાં અને બહાર-  
ના હબરો ડોક્ટરોએ અજમાવ્યું છે.
- \* તાપ, તડકો, બગાડગાટ, ધુળ, ધુમાડો  
અને અતિ લમના વુકસાનકારક-  
પરીણામોથી આંખોને બચાવે છે.
- \* દરેક પેકેટ ગેરન્ટીથી બંધ કરવામાં  
આવે છે.

ફિમ્પટ ફા. ૩-૧૨-૦૦ દરેક પેકેટ ત્રી.  
પોરેજ અને પેર્મિંગ અર્થ 'ગુડ'.

દરેક દવાગણાએને ત્યાંથી મળે છે.

**EyeDol**  
વારિયો

અદરા સમેત

**બી. સી. ડીકેન્ડ એન્ડ કું.**

પો. એલ. મોડસ નં. ૧૧૬, મુંબઈ  
રોડીસ્ટ— પેરી એન્ડ કું. લી.

માંદેરા, મુંબઈ

અને

**બીલ એન્ડ કું.**

રાતર ટામટમોનસ, મુંબઈ



બની જતા. હું મારા કાર્યક્રમો દ્વારા તેમને મોસ્કોની, યુદ્ધને અંતે આવનારા શાન્તિના દિવસોની અને ઘરનાં મીઠાં સ્મરણોની યાદ આપતી. ઘણી વખત અમને સૈનિકો છાવણીના ડાકટરો અને નર્સો માની લેવાની શૂંસ કરતા.

મારા ખીજા બધા અભિનય અને ભૂમિકામાં મને સૌથી વધારે નેરેશા મારવીવાની ભૂમિકા ગમતી. મેં વારંવાર એ ભૂમિકા ભજવી છે.

ઘણીયે વખત એવું બનતું કે અમારો કાર્યક્રમ પુરો થાય ન થાય એટલામાં તો સૈનિકોને કૃત્ય માટે કે લશ્કરી પ્રવૃત્તિ માટે તૈયાર થઈ જવું પડતું. એવે વખતે સૈનિકો બારે ઉમિંસ વદને અમારી પાસે આવી આભાર માની આત્મા જતા. સૈનિકો મને એમથી ' નેરેશા માટવીવા ' કહેતા.

મને એ વખતે એ ખ્યાલ અકળાવી જતો કે આમાંના ઘણા સૈનિકો પાછા નથી ફરવાના; કેટલાય બહાદુરીથી મૃત્યુને શરણુ યવાના છે. આ સૈનિકોને આખરી અને અંતિમ દાણુની ફરજ, અને ઝીંદગીકીનો આનંદ મેં આપ્યો છે. સૈનિકો સાથે રહી મોખરા પર કામ કરતી અભિનેત્રીની જવાબદારી કેટલી મોટી છે એનો મને હંમેશં ખ્યાલ રહેતો.

દુશ્મનોના હાથમાંથી સુકત થયેલા વોલો-કોલામારક, ઇસ્મા, નોરોદોમોરક, કીન વગેરે શહેરોમાં અમે આવ્યા. કેટલીક વખત તો લાલ સૈનિકોનો માર ખાઈ પાછળ હઠતા દુશ્મનોનો પીછો પકડનાર દુકડીઓની સાથે સાથે અમે પણ જતા. આ રીતે વોલોકોલા-મારક ખાતે જતાં મને રોમન કારમેન મળી ગયો, એ વખતે એણે હીટલરના સૈનિકોની પાશવી અત્યાચારની અનેક તસ્વીરો ઝડપી

હતી. આઠ સામ્યવાદી તરુણોને ફાંસી પર લટકાવ્યા એ દૃશ્ય પણ એણે ઝડપી લીધું હતું.

મેં સેંકડો સ્ત્રીઓ, બાળકો અને સૈનિકોના મૃતદેહો જોયા છે, જેઓને રીખાવીને, ગોળીગારથી કે સળગાવીને મારી નાખવામાં આવ્યા હતા. મોસ્કોમાંથી પાછેહઠ કરી ગયેલા હીટલરના સૈનિકોના આવા પાશવી અત્યાચારોની સાક્ષી આપતા સેંકડો મૃતદેહો મેં જોયા હતા.

સૈનિકોના મથકો બદલાતા અને અમે પણ એક મથકથી બીજો મથક સૈનિકો સાથે ફરતા. સૈનિકો, ખોદકામ કરનારાઓ, વીમાનીઓ કેટલાયના સંપર્કમાં આવવાનું મારે બનતું. એ બધાની લાગણી, એમની સાથેની મિત્રતા હું કદી વીસરીશ નહિ.

મોખરા પરનું અમારું કામ કેટલું વિચાળ હતું ! એમાંથી સંખ્યાબંધ પ્રસંગો દૃશ્યો અને અભિનયની તરવીરો અમને અભિનયની જોડે વસનારીને મળી રહેતી.

" સૈનિકોની અભિનેત્રી મોખરા પર " આ શબ્દો હવે મને અસામાન્ય નથી લાગતા. એ શબ્દો મારા કામને વ્યક્ત કરે છે, અને એ થોડા જ સમયમાં આ કામ ફીક્ષમમાં રજુ થવાનું છે. મારી મહત્વાકાંક્ષા જે જે સ્ત્રીઓ અગ્નિ, અપરિચિત અને અધિકારમાં રહીને બારે બહાદુરીના કામો કરી ગઈ છે એવી સ્ત્રીઓની ભૂમિકા ભજવવાની છે.

ફરી હું લશ્કરી સૈનિકો વચ્ચે મોખરા પર જવા ઉપડું છું. મારા દેશનું બહાદુરીથી રક્ષણ કરનારાઓ સમક્ષ નવી નવી બાબતો રજુ કરવાની હું તૈયારી કરી રહી છું.

એટલે અત્યારે તો મારો આ પરિચય વાંચનારાઓને, સાચીઓને, પ્રેક્ષકોને મળી છેલ્લી વંદના છે. ફરી વખત હું તમને મળવાની છું, પરંતુ હવે તો હું તમને પડદા પરથી મળવાની આશા રાખું છું.

લોકરંજન



લોકશિક્ષણ

પ્રમાત વિચારા એવાં પાઠકોનું  
નવું લક્ષ્ય માનું શીખારા પત્ર!



સમજાવી

સમજાવું!



ચાંદ

લખાવું!



લખાવ્યા

લખાવું છે!



હમણે

લખાવું છું!

★ ★ ★ ★ ★  
નડિયાદના વૈદ્ય જગન્નાથ જી. ની બનાવેલી

# આલસાથી

★  
★  
★  
આળસોને વરાધ, રતવા, તાવ, ખાંસી, ઉઠાંટીયું,  
સસણી, પેટ ચઢવું, તાણુ, લીલા આડા, દાંત આવતી  
વખતની પીડા, અને બીજાં અનેક દરો ખાત્રીખંધ  
મટાડી તંદુરસ્ત-આનંદી રાખે છે. હજારો આલસો સાથે  
જેણાં ત્રીસ વર્ષોથી ઘેરેઘેર

## આલસાથી

જ વપરાય છે.

★  
નકલી માલથી સાવચેત રહેજો.

★  
અધા ફવાવાળા આલસાથી વેચે છે.

★  
અથવા લખો:—

★ ★ ★ ★ ★  
વૈદ્ય જગન્નાથ જી. વરાધ ઝાંરીસ, નડિયાદ.

# બૈરાં બુદ્ધિ પાનીએ ?

|||  
: સંખ્ય :  
ઓ. જડુરાય દી.  
ખંધડીઆ

—મું આ કહેવત સાગી હશે ? અને તે પણ આ એકવીસમી  
સાતાબ્દીના પ્રારંભકાળમાં ? ઘણાય પ્રસંગોમાં એ ખોટી ઠરી  
ચૂકી છે; અને હવે પણ વાર એને ખોટી પૂરવાર કરવા મયદાને  
આવ્યા છે આપણા હારપરસંગી ધોધજરી સરિતા પહેચડાવ-  
નાર ધી. જડુરાય ખંધડિયા. એ તો કહે છે: પુરુષ બુદ્ધિ  
વાણીએ અને સરદાર બુદ્ધિ કાપઢે !!! આ દલીલખાણ  
વાંચતા મુઠી તમારા પેટને મજબૂત પકડી રાખજો.

## ૧. પુરુષબુદ્ધિ વાણીએ

મગનભાઈ : “ તારા જેવી ઓ તેટલી  
ચાહેરી અને મામ્ય ચતુરા હોય છતાં બૈરાંની  
બુદ્ધિ પાનીએ જ ને ? ”

મેં કહ્યું : “ એમ નહિ; તમે ધોસો  
સવાય ખરોખર નથી, મગનભાઈ ’ એમ  
પૂછ્યું તોણએ કે : “ તમારા જેવો અનેક  
ચાહેરી અને મામ્ય ચતુરા હોવા છતાં ‘ બૈરાં  
બુદ્ધિ પાનીએ ’ એમ શા માટે કહેવાનું થયે,  
ચતુરામાં ? ”

ચતુરભાણી : “ તમે જાને એ કહે  
વત જ સમજતા નથી. એનો અર્થ એ જ  
છે કે બૈરાંની બુદ્ધિ ઝીણી ઝીણી બાળનેમા  
પુરુષો કરતાં સવાઈ છે, એ કહેવતમા તો  
ઓંચેલી પ્રમાણ બરી જો. ”

Fiasco of the bhai—જતાં તેમાં પણ બૈરાંની  
ઝીણી બુદ્ધિ કામ કરતી હશે. દાખલા તરીકે  
તમારા નજના પાણીમાં કોશરીન વાસ માટે  
એટલું જ નહિ પણ પેટના વાયુથી પીડાતા  
પુરુષોને એ પાણી માફક ન આવતું હોય  
ત્યારે તેની પડુએ ઝાઝરી દલીલખાણ  
કરવાને જડે પોતાના પુરુષોને કુવાના પાણી  
પાણે નિરોધી રાખવા ઠોસીય કરી રહી હશે.  
ગોઝાસ રંગદાની વાની, એ કોશરીનવાળા  
નજના પાણીથી સારી નથી બનતી એ કારણે  
પડુ એ વાડે કુવાના પાણી લાવતી હશે.  
પણ કુવાને કાઢે ઓંચેલું એક જાનનું  
બ્રહ્મચારીય, મુલકદા ખોલે છે. આજું  
જીવન ઓંચેલે નાદવામાં ધોવામાં, પીવામાં,  
રંગદામાં, એવાડમાં, પાની સહાધુરીમાં

ચતુરભાભી : “ પણ છે શું, ડાહીખડેન ? ”

ડાહીખડેન : “ આ તમારા નગીન-બાઈના બવાડા જ તો; બીજું શું હોય ? ”

ચતુરભાભી : “ પણ મારા નગીનભાઈ તો અત્યારે નોકરી પર ગયા હશે ને છ વાગે છટીને ઘેર આવશે ને અત્યારે એમણે કયો બવાડો આપ્યો ? ”

મને અજણવાને જોઈને ડાહીખડેન ખોડતાં અચકાતાં હતો એટલે ને કહ્યું :

“ ભાઈડો શબ્દજ એ બવાડા શબ્દનો અપભ્રંશ છે એટલે એમાં કંઈ નવાઈ પામવા જેવું નથી. અને ચતુરભાભી, ડાહીખડેનને મારી હાજરી ખાતલ વાંધો હોય તો હું નગીનભાઈ પાસે જઈને વધારે બવાડો કરું. ”

ચતુરભાભી : “ તમારું બીજું વાક્ય, પડેલા વાક્યના પુરાવા તરીકે છે, એટલે તમે અહીંજ પડી રહો. એમાં એમની સહાયતી છે. નારદજીને દેવલોકમાંથી શ્રુતલોકમાં કહી જતા ન દેવા જોઈએ. વાહ, ડાહીખડેન! તમે એ જુદાબાઈની ચરમ કે ખીક રાખ્યો નહિ. એ તો રમુજ છે છતાં મદદરૂપ થાય તેમ છે. માટે ખુશીથી દીલ ખોલીને જોશો કે શી વસ્તુ છે. એ તો પુરુષજીવિ વાણીએ જ હોય છે. ”

\*\*\*

## ૨ સરકાર ખુદિ કાયદે

ડાહીખડેને પોતાની આપવીતી સંભળાવતાં કહ્યું : “ ચતુરખડેન, તમારા ભાઈ ‘મેટ્રીક’ પાસ થયાને પાંચ વરસ થયાં. પણ ટેકડાની અછક્ક નહિ. દિસાજ ગણતાંજ ન આવડે એટલે જ એમનું નામ ન-ગીનદાસ હતો. પાંચ ટેકાણે નોકરીમાંથી બળે દિવસે પાછા ફર્યા. જેમ ‘આપ મારી કાણી કયાંય ન સમાણી’ તેમ દરેક નોકરીમાંથી નારીયેજ લઈને પાછા આવતા ને બેકારીમાં દિવસ કાઢતાં. મારા દાર્જીના વેચાને શુભરાત અર્થ કહી હું વખત સંભાળી મેંતી હતી. છતાં શું સારું થયું ના.

રાશનો પાર નહિ. દિવસમાં દસ વખત ચાહ લેંછએ ને વધારામાં ટેળાઆ દોરતારોને સાથે લેતા આવે એટલે. મારે ઘેર તો કેમ જાણે નગીન-ડોટલ હોય તેમ ચાહ દિવસ ને રાત ઉકળ્યા જ કરે. વારંવાર રૂંટવ પર ચાહ થાય એટલે ધારસેટ પણ ખૂંચ ખેંચે. એને ખાવા ન મળે તો ચામે, પણ ચાહ વગર ન ચામે. એટલે અમારે ત્યાં દાણા કરતાં ચાહનો અર્થ વધારે અને દૂધ કરતાં ધારસેટ વધારે ખેંચે. એમાં આનંદ રેશનિંગ. એક તો સરકારને મૂળમાં જ કાપદા કરવા સિવાય બીજું અછક્ક મળે નહિ તે છતાં ઘઉં, ધારસેટ, ખાંડ ને છેવટ જાણમૂળા રીંગણા બટાટા જેવા બકાલીના ધંધામાં પણ આંચ મારીને રેશનિંગ કરવા માંડ્યું. બાકી હતું તે તમારા ભાઈ જેવા મેટ્રીક ને જોન્યુએટ ઇન્સ્પેક્ટર. બાકે રાખીને તેમણે દાણાવાળાને બકાલ પનારીને સરકારી ફકોનોએ માથ વેચવા ખેસાડ્યા. ન તો દાણાફુણીને વીણતાં ચૂંટતાં કે તેમ પાતાં આવડે કે ન જાણમૂળાને પાણી છાંટતાં આવડે. ખસ, ખુરસિયજ પર બેસીને બેટાને કસમના ગોદા માખી કરે. એટલે લોકોને ખાવખોરાકની ટેલથી હાલાકી પડતી હશે એ તો બધા જાણે છે. પણ મારે તો વળી ખાસ નવી જ જાતની હાલાકી છે. તમારા ભાઈ, જેને કોઈ નોકરી પર નહોતું રાખતું, ને જેની દસ રૂપરડી નીચે કિંમત નહોતી તેને સરકારે ધૂબ્બ લઈને સિત્તેરને પગારે ઇન્સ્પેક્ટર નીમી દીધા. સુખ્ય કામ લોકોને ઘેર ઘેર ખાંડ-ધારસેટની ચોરી પકડવાતું. હવે જાણે એ નોકરીએ ચકા ને ટેકાણે પડ્યા એ તો જાણે નિરાંતની વાત ગણાય, પણ એમણે એ પોતાના કામમાં વેદીયાપણું આદ્યું છે તેથી તો હવે હદ યઈ છે. નોકરી મળી તે જ દિવસે તેમણે મને રાફ મોરતાં સાદ સંભળારી દાણું કે—

“ જો ડાહી ! આજથી હું સરકારી ઇન્સ્પેક્ટર નીમાયો છું. ત્યારે આપણાં

દસ મિનિટમાં હાથમાંની સિગરેટ ખતમ કરી વર્મા ઉપર પોતાના મકાનના વરંડામાં બેઠો. એણે જોયું તો એની પાછળ પાછળ જ એનો નોકર બજારમાંથી શાક લઈ આવી રહ્યો હતો. ને નોકરની પાછળ એ જ પેલી પરિચિત કોયલાવાળી પીઠ પર કોયલાનો કોયળો ઉંચકી હાંકતી હાંકતી આવી રહી હતી.

કોયલાવાળાએ ફરીથી દસીને એક સલામ કરી. કોયલાનો કોયળો બાલુ પર રાખીને એ સામે આવી ઊભી. એના ડાબા હાથમાં કોયળો બાંધવાનું દોરડું પકડેલું હતું. એની બડા કપડાની મેલી આદર, બેપરવાઈથી વાળીને એણે માથા પર મૂકેલી હતી. એના શરીર પર ઘુંટણ સુધીનું બડા કપડાનું કુરતું હતું. ગળામાં પાવલીઓ. પરાંતીને બનાવેલી એક કંઠી હતી. એ કંઠીની નીચે ગોળાકારમાં કંઈક ઉઠાવ હતો. પરંતુ એ તો જુવાન છોકરી હતી-યુવતી એને ન કહી શકાય. શું જંગલમાં ફરનારી કુંવારી ઘરણિને પણ યુવતી કહેવાય ? એના યોવન તરફ એ બિલકુલ નિરપેક્ષ હતી. એની પગની પીંડીએના ગોળાકાર એનાં તંગ પાંખળમાંથી કળકી

રહ્યો હતો. ડાબા પગના અંગુઠા વડે જમણા પગની એડી ખંજવાળતાં ખંજવાળતાં ને જમણા હાથની હથેળીમાંનો અંગુઠો રૂપિયો બતાવતાં બતાવતાં એણે કુરુણ સ્વરે કહ્યું : “આટલો બધો બાર ઊંચકી મરી ભારે માથ આઠ આના ! કંઈક બક્ષિસ આપત તો...”

વર્માએ ખિસ્સામાંથી રૂપિયો કાઢીને એના તરફ ફેંક્યો. છોકરીનો મહેરો ચમકી ઊઠ્યો. પ્રસન્નતાપૂર્વક, ચમકતી આંખોએ, જમીને સલામ કરી એ ચાલવા લાગી. પણ પાછો ફરી દસતાં દસતાં હાથની મુઠીને તમાકુ પીવાના ઢંગે હોઠ પર મૂકી કંઈક સંકાયપૂર્વક બોલી : “બાલુ, એક ચિટ્ટ આપ !”

‘જગત’ પાસે એક સિગરેટ મંગાવી વર્માએ એને અપાવી. વર્મા એ જ જગાએ ખુરશી પર બેસી રહ્યો. એ જુવાન કોયલાવાળાની આંખો વિશાળ હતી. દાંત સફેદ દાઝમની કળાઓ જેવા હતા. ને હોઠ પાતળા-પાતળા, લાલ-લાલ, એના નાકની નીચે એક નાનટકું નથનીનું મોતી ‘સટકી રહ્યું હતું’, એનું ચોં ખરેખર સુંદર લાગતું હતું, પણ વર્માનું એ તરફ બિલકુલ ધ્યાન નહોતું, બિલકુલ નહિ. (અપૂર્ણ)

— તમારાં જાળકોને આ પુસ્તક જરૂર વસાવી આપો —

જુદા જુદા

કવિઓનાં

સુંદર બાલગીતોનો

સંગ્રહ

**ફલવાડી**

૧

પ્રકાશક : હુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ બુદ્.

થોડી જ નકતો સિલકમાં છે. માટે આજે જ લખો—

હુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.



નૂતન વર્ષની નૂતન પગલીએ  
ઉઘડતી ઉપાંગે અલંકાર ખની

ફેરી પડારે

રંગતની રૂપાળી

૧૪ ન્યો તે

હાલમાં કરવા

નવલું નયન મનોહર

સામાજિક

કલા-પુષ્પ

પુર્ણિમા પ્રોડક્શન

નવા વર્ષની

મંગલ વાંચના

શાધે

બેઠ પડે છે-!

# સામાજિક

નારક મંડાળ—

નરહીસ

પહોડી સન્યાસ

મંદમોહન

અમીર કલ્યાણી

કનેયાલાલ, મોની

ધોરજી અને

ગીસ રોજ

— વિચરક —

સર્વોત્તમ જદામી

: ગીત :

(જોકસ)

: સંગીત :

એસ. એન. ત્રિપાઠી

★

આજના

આપણા

ગૃહસંસારનું

શુલાખી પ્રતિબિમ્બ બીલતી તત્ત્વીર

★



વિજન મારે લખો—

પુર્ણિમા પ્રોડક્શન્સ

૧૧૦ ટોનંબી રોડ, સુંબઈ-૧

અંગ્રેજ કંપનીઓના અનેક 'શેર' અને પદાદી બંગલાઓનો ભાવિ માલિક હોતા અને બીજી એ તંદુરસ્ત, સુશીલ, અને રૂપાળો યુવક હોતો. લાલા બાનમલે સગાઈની વિધિઓ કરી વર્માને 'રિઝર્વ' નહોતો કરી લીધો; કારણ કે વર્મા હાથમાંથી ચાલ્યો જશે એવી એમને ગિલકુલ આશંકા સુધાં નહોતી.

રૂપા રૂઢને રસ્તે ચોપડીઓની આડ કરી લઈ વર્માને બાળતી હતી, પણ રૂપાની મા એવી નિષ્કુર નહોતી. એ વારતહેવારે વર્માને પોતાને ત્યાં આમંત્રણ આપતી. પોતે તો જેમ તેમ કરી માત્ર થોડી પંખળી બાપા કદી વાંચતાં લખતાં રાખી હતી, એટલે પોતાની એકની એક લાડકી દિકરીને અંગ્રેજ ભણાવવાનું એને પુષ્કળ અભિમાન હતું. ભરતચૂંચણના કાર્યક્રમનું અંતિમ અંગ રહેતું, વર્માને રૂપાની ઠાઈ રૂઢની નોટખૂં બતાવવાનું કે ભરતચૂંચણના નખૂના બતાવવાનું. પોતાના અગામમાં ને એ કદીક ભૂમિતિની નોટ તે કદીક રૂઢમાં દોરેલા નકશાની નોટખૂં બતાવી દેતી. એમાં અંગ્રેજ લિપિમાં મોટે અક્ષરે લખેલું હોતું—  
Room Room. પુનઃ આભાવે એ બિચારી ભાવે જમાઈને બોલાવી બોલાવી પોતાનું મન બહેલાવતી. એ વખતે લગ્નળુ દીકરી પાલવ વડે મોં ઢાંચી પોતાના ગિજાનામાં પડી રહેતી. એનું હૃદય કોટ દળવાના સંચાની જેમ ધક-ધક થતા લાગતું.

વર્માએ પોતાના ભવિષ્યના છવનનાં અનેક રમ્ય ચિત્રો તૈયાર કર્યાં. દનાં કેવી રીતે એ કોઈ મનોહર પદાદી પર એક મુદર બંગલો બનાવીને રહેશે વિગેરે. એ ચિત્રોનું કેન્દ્ર હતી રૂપા. એ ચિત્રો કેટલાં મોડકાં હતાં ને કેટલાં માલક હતાં !

હોતો, ને લગ્ન કરવામાં માત્ર એક જ વર્ષનો ગાળો હતો—રૂપા મેટ્રિકની પરીક્ષા આપી લે એટલી જ વાર હતી, એ વખતે પંચાવન વર્ષની વયે વર્માના મોટા કાકાને શી ખબર શું સૂઝી—સમાજસુધારાને નામે એમણે એક વિધવા બેઠે પુનર્લગ્ન કરી લીધાં, ને એ 'પુનઃ સૌભાગ્ય મંડિતા' એ આવતાં વેંત એક વર્ષમાં જ 'વંશધર' ને લગ્ન આપ્યો.

આર્યસમાજ પડિતે વૈદિક વિધિપૂર્વક એનું નામ 'વંશધર' રાખ્યું ને વર્મા પ્રત્યેના વિધિના આ પરિહાસને પૂર્ણ કર્યો. આ નવો આગ-તુક પોતાના નિર્જળ નાનકડા હાથમાં ઝડપીને વર્માનું ભાગ્ય ગળી ગયો. વર્માને એની ખાસ મિત્રા નહોતી. એણે કહ્યું કે 'હું કંઈ સંપત્તિનો લોભી નથી.' એને લાલા બાનમલની સંપત્તિનો સારો એવો આશરો હતો.

વર્માના ભાગ્યની સાથે સાથે લાલા બાનમલનું દિમાગ પણ ફરી ગયું. એમણે તુરત વિદાયતથી પાછા ફરેલા એક દેશી-રાજ્યના દિવાનના દોકરાને રૂપાના સગપણનો ચાંદલો કરી લગ્નનો દિવસ પણ નક્કી કરી લીધો. આવી પરિસ્થિતિમાં વર્માને મોટે વકીલાતનું બહુતર બહુવું અસંભવિત થતી ગયું; કુખ્ય અને વિરક્તિથી એનું મન ભરાઈ ગયું.

એક પણ શબ્દ એણે કોઈની વિરુદ્ધ ઉચ્ચાર્યો નથી. પણ એણે ગિલકુલ મોં બોલવું જ બંધ કરી દીધું. જ્ઞાનિમાંથી મનને મુક્ત કરવા ખાતર પિતાએ એને તરા બંદારગામ ફરી આવવાની રજા આપી. એટલે એણે આવીને અહીં બાગસુમાં રહેવા માંડ્યું.

આ દંડીના દિવસોમાં ભાગમનું ખબર મોટે ભાગે બંધ રહેતું. સડકો સતી રહેતી. સાંજ, સવાર, ખપોર, મને તે સમયે એ



ખડાર કરવા નીકળી પડે. ને સડગને કિનારે  
કાંઈ મોટા પથ્થર પર બેઠો. બેઠો સૂર્યનાં  
કિરણોમાં સ્નાન કરતો. ધડીકમાં એ  
દુઃખે પર આમથી તેમ ઉઘાડઃ કરતાં પછીએ  
જોઈ રહેતો તો ધડીકમાં એની દષ્ટિ પાદ-  
દીની નીચે ખીજમાં ચરનાં દોર તરફ જતી.  
એક એક જાએની દારમાં ડાવસા બારે દોષમાં  
માથે છંદોને આવતી પરાડી ઓઝો તરફ પજુ  
એની નજર જતી. ખચ્ચરો પર બારે મોજ  
સાતીને આવવા જતા મોજો પર પજુ એની  
દષ્ટિ પડતી. પજુ એની એ લૂપી ને સૂધી  
આંખો તળે કહું જ નેનો નડેલી.

ક્યારેક તો એના દાદની સિમરેટ આખી  
સળમી જાહે એની આંખોએને દાદની  
ત્યારે એ ચોંટી જીતી એને ફેંકી દેતો. ને  
ક્યારેક એકાદ દમ ખેંચીને જ એને નીચેની  
જીતો ખીજમાં ફેંકી દેતો. ક્યારેક પેલી ડાવ-  
સાવળી બાદએ સાથે ચાલતાં નાનાં નાનાં  
છાંદોં થોડે છેરે જીમાં જીમાં એનો પાસે  
પૈસા માપવા લાગતાં. એ કહું જ સાંભળતો  
નહિ. ને કહિ સાંભળતો તો ચોંટી જીતી  
હાથે રસ પૂગી બેસતો- 'શું છે ?' છોડાં  
અમરાઈને બામો જતાં.

જીવ છોડો છોડીતો પડી ગયો ને એની  
સાથેનો જીવાન છોડીતો કમરે વોંટાળ  
ગયો. છોડીએ હસીને એની નિઃસંકોચ  
દષ્ટિ વખોની આંખમાં પરાડીને છોડીતી  
પીડ પચાવતાં પોતાની બાધામાં કહું-  
'શી ગયો !'

વખોએ ફરીથી પૂછ્યું- 'શું ?'

વખોના જમજા દાદમાં એક મોટી  
સિમરેટ સળમી રહી હતી. એના તરફ  
છયારો કરી છોડીએ દારને ખીજ દાદની  
મૂળે પોતાના દોડ પર લમાડ પીવાના હાથે  
મૂળે કહું- 'જાણ, ચિરં આપ.'

એ વિરકિનની અવસ્થામાં પજુ વખો  
એની વાત સમજી ગયો. એણે કંઈક આશ્ચર્ય  
પામી ફરી પૂછ્યું- 'શું ?'

# આચાર્ય આર્ટ પ્રોડકશન

મંગળ દિવસો પાછળ રહેલી ભાવના  
શા માટે મંગળ દિવસો ?  
માનવજાત ધડીબર રાગદેષ મુલી નાની-  
મોટી પ્રવૃત્તિઓને ઠારે કરી, આનંદ  
પ્રમોદ કરે, એકબીજાથી હળે મળે  
અને ભાઈચારે। કેળવે એજ મંગળ  
દિવસો યોજવા પાછળની ભાવના છે.  
મલમિત્ર પણ સીધી યા આડકતરી રીતે  
આજ ભાવનાને કેળવે છે અને પોણે છે  
અને આચાર્ય આર્ટ પ્રોડકશનનો  
પણ એજ ઉદ્દેશ છે.



‘ આગે કદમ ’ જેવા સ્વચ્છ

મનોરંજક ચિત્રની લોટ ધરનાર

શ્રી. એન. આર. આચાર્ય

દેવે આપે છે

# પરિસ્તાન

તારલાઓ

- \* અંગલિફેવી
- \* પહાડી સન્યાસ એક
- \* મુનાસિનીફેવી નવીજ
- \* રણજીતકુમારી ફૂલ ગુલાબી
- \* પદમા બેનરજી ગૂંમણીનું
- \* મોની ચેટરજી વાતો-કતેવર
- \* અમૃતલાલ લખ
- \* અન્વરી હાજર.
- \* કમલ ઝમીનદાર યશ.
- વગેરે \*

: નિર્માતા :

એન. આર. આચાર્ય

: દિગ્દર્શક :

મહેશ દેસા



આચાર્ય આર્ટ પ્રોડકશન્સ  
હાદર... ... મુંબઈ ૧૪.

# પ્રેમની પારશીશી

મુદ્રક : શ્રી. પરાપાણી  
અનુભવ : શ્રી. મુબદ્દા ગાંધી

**મા** મહત્તર મદિનામાં જે માણસ 'માનસ' બન્યો તે તે 'હાં' તો ડાહ્યરના આદેશથી એવો દોષ, હાં તો અંસારથી વિરમ્મ ક્યો એવો દોષ. મામથમ્મની દંડીમાં વર્મો સમયમ્મની વૃત્તિ પરત્વેમાં વર વધને એકો દોષ એ આશ્વના જીવન કારણે એટલું મોક્ષક.

અંસારનો વિચિત્રનું કારણ પશુ કંઈ નાનું મુદ્દાં નહોતું. એ વગર ક્યો પરીણાનું સ્વપુત્ર કર્યો દોષ. કંઈ ખાસ જરૂર નો નહોતી, પશુ લગન પૂર્વેનાં જે વાં મમે તેમ કરી પીનાવવાનાં હતું. જે મોટા કાકળો એ આદેશ દોષ. એટલું વર્મો પોતાના પિતાનો પ્રત દોષ ખરો, પશુ લોકો એને પ્રિત્તિદાન મોટાકાકળો હોયો જ મદના.

ત્રીસ વર્ષથી જેનો જન્મલતા દત્તા જે લાગા મિત્રારોહાકળી સંપત્તિનો પાત્રસદાન વર્મો જ છે. એટલું એનો કુલેર-જેવળની વગેરે ખાન બાઈઓ કરતાં કંઈ જુદાં જ-જુદા અમીરી હોયેલાં દતાં. લોકો ખોટું નથી કહેતા— 'માયા ડો માયા મિયે, કર કર લખે દાય' (લગ્નમાં લાંબાને લાંબા દાય કરી કર્યો મમે છે.) વર્મો દજ સગાની કહેવતના જીવન વર્ષમાં બહુતો દોષ એટલામાં નો સાસા બાનસમે એમની 'જ્યા' મારે વર્મોને વર તરીકે પમંદ કરી લીધો દોષ.

'જ્યા' 'મેમંતન મક્ક' રૂદ્ધમાં મેદિકના કપાસમાં બહુની હતી. વર્મોએ જ્ઞાને નેહ લીધી હતી. મળી વાર એ મક્ક મુકાને રસ્તે ટાવન દોસની કાળી બાજુની રક્ષકદામાં દાયમાં મોપડી લઈ દેડેલો. તમરે પડેલ એ જ્ઞાની મોટરના દોળના અવાજને જરાજર એવળખતો હતો. જે મોટરનો પ્રાધ્યર વર્મોને જોઈને સકાલમતિપૂર્વક દોળ વગાડવા લાગ્યો.

'નૂની કહેવત છે ૧—' માણસોને તરતાં યોગ્યનું પશુ નથી. 'એવી જ રીતે કંઈક વર્ષનાં કાળિયોને પ્રજ્વળના જેવરા યોગ્યદાવા નથી પડતા. એ તો પ્રકૃતિ-સિદ્ધ આપણ છે, જ્યા વર્મોને જોઈને પોતાની નાટ્યકી રેડવના મોટરના ખુખામાં સપાટી હતી. માત્ર આખજર જ્યા બાકી રાખી નિશાળની નોટબજની આઃમાંથી એને નેહ લેતી. કવચ માણસો કહે છે ૧—' સજાય એ તો યોગ્યનું લાગુ છે. '૬' એ વાનના વિરોધ નહિ હાં; કારણ જે કાલા માણસોના પચક-માંથી મારે માથે નામ બાનત્ર નથી કરાવતું. પરંતુ એટલું હદી લેવામાં કંઈ વાંધો નથી કે 'સજાય એ પ્રજ્વળ પર પાતો અદાવતો' એક કપાલ છે, જે પાટી તો જોઈ રીતે મોટરની દુકો દાયમાં ગળી ફુટરાને પૂછી પડપડાવતો જેવામાં મત્રા આવે છે એવી જ રીતે.

'નારી' જે મારે 'પ્રજ્વળ'ની બાહુ-જ્યા જ એના જ્ઞાણના પ્રમાણની કમોડી છે. જે નારીને મારે મેદિકનું પ્રજ્વળ કવચ પ્રેમના અગ્નિમાં પમપમું નથી એવું જીવન અર્થ છે... જપણી સતોષ મત્રા રહેતો દોષ. '૬' તમને કહેનાં બુદ્ધી મમે ૧ જ્યા એના જાણની એક માત્ર લાગણી પ્રવી હતી. લાલા બાનસમે સડો જનાવાના રેન્દ્રાકટ-માંથી સારો એવો પેશો પેલા ક્યો દોષ. એમનો વિચાર દોષ ૧ પેલાની બધી મિત્રન હોયીને પસામાં આપી હઈ એને જીવનની સર્વ પ્રકારની મિત્રાઓથી મુક્ત કરી દેમે. વર્મોને એમણે 'વર તરીકે પમંદ કમી દોષ એનાં એ કારણો દનાં—એક તો એ સાસા વિદારીસાગના ટાટા મિત્રાના જે જીજ જનેત

દેશ-દેશાન્તરમાં પ્રખ્યાત ।

પ્રદર્શનોમાં પ્રભાવશીલ ।

લોકપ્રિય અને સ્વદેશી સાહસ

# ધી ગોલ્ડ ફીલ્ડ લેધર વર્ક્સ

સુટકેસ, એટેચકેસ, સ્કુલબેગ, સાઇકલબેગ, હોલ્ડલ, હેન્ડબેગ, ક્રીટબેગ, બુવેલ બેગ,  
ટ્રેસીંગ ક્લેઇસ, થરમોસ કેસ, પાછીટ, પટા, ફેન્સી ચેપલ, શુઝ, સ્લીપર્સ-ટુંકામાં  
તમામ વસ્તુઓને લાતલાતનો ગુણગુણી માટે તેમજ હરકોઇ  
સુખસગવડ માટેનો માલ નીચે જણાવેલાં સ્થળોએ  
તૈયાર અથવા ઓર્ડર આપવાથી મળી શકશે:—

આમદાવાદ—અગ્રમૂળ બી:ડીંગ ૬૬૬/૨ ગાંધીરાડ, ટાઠારી પોળના તાકે.

હેડ ઓફીસ તથા શો રૂમ

૧૫૭-૧૬૧ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

મુંબઈની શાખાઓ:—

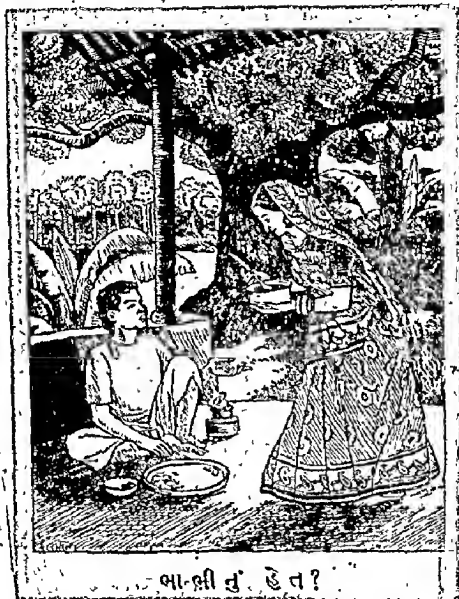
(૧) ધી રીઅલ લેધર વર્ક્સ. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ

(૨) ૧૭૨, અખટુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, ટે. નં. ૧૩૮૬૭

(૩) પીરબાઈ મેન્ચન, સેન્ટરલ રોડ, ટે. નં. ૪૨૫૬૨

( ચેપલ અને શુઝ ડીપાર્ટમેન્ટ )

કારખાનાંઓ:—ધારાવી અને લાંગવાડી



શ્રીમંત બાબી પોતાના ગરીબ દિયરને ડામવા માટે, પોતાને ત્યાં ઉગ્ગણીમાં બીજાને મિથામ જમાડે છે ત્યારે દિયરને સૌની પાછળથી જમવા બેસાડી તેને થેંસ પીરસે છે. દિયર ચકિત બની પૂછે છે:—

સો બાપ 'સાજ રાજ, મારે ભાગ થૂલી;  
 હું કરમનો બાગળાયા, કે તું પીરસતાં ભૂલી?...  
 બાબી મ્હોં મચકોડીને મેલું મારે છે:—  
 નથી કરમનો બાગળાયા (કે) નથી પીરસતાં ભૂલી;  
 મ્હોં ભ્રષ્ટ્રને દીકું કીપું, હાપદ બેઠો થૂલી.†

# સુપ્રીમ ફિલ્મ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

પોતાના ગ્રાહકોને અભિનંદન આપે છે

ઝોન. આર. પ્રોડક્શન્સનું  
ગરબું  
સમાજચિત્ર

પી. આર. પ્રોડક્શન્સ (કલકત્તા)  
પોતાના બીજા  
સમાજ ચિત્રની  
લેટ થરે છે.  
જેમાં  
મ દ લ ર ને ના

## ગાલી

## કાનન

દિગ્દર્શક  
ઔધરી  
—જે છે ત મ ને  
(આંખમીચાલી)  
જેવું કલાચિત્ર આપ્યું  
જૂમિકા  
કોલિવુડની  
નિર્માણ  
મંજુલા  
(પ્રતાપ તારિકા)  
કરણ દીવાન  
ચાકુળ  
કેનેયાલાલ  
આનંદપ્રસાદ  
મુનાલિનીદેવી  
★  
અમર રુડીઓ  
માં તૈયાર થયેલું  
કલા ચિત્ર

અવનગરની  
કલાસિદ્ધિ  
દાખવે છે  
★  
દિગ્દર્શક  
નીરેન લાહિરી  
જૂમિકા  
કાનન  
કૃષ્ણકાન્ત  
અહિન ઔધરી

અમર ચિત્રચર્ચાનું  
મહાત્માકોક્ષી સર્ગન  
**રેત્ના વલિ**  
જેમાં અમર છે રમણીય રતનમોહી

વધુ વિગત માટે લખો—  
**સુપ્રીમ ફિલ્મ ડિસ્ટ્રીબ્યુટર્સ**  
૮૫, દાદર મેદન રોડ, મુંબઈ ૧૪

ક્યાંય ભેટું થાય તેવું દેખાતું ન હતું. એ વખતે તો હું કહે, રાખતો:

‘રામશંકર ! નસીબમાં હશે તો બારણું ઠોકતું આવશે. આપણી ઉતાવળ કંઈ કામમાં આવે ?’

‘હાજ તો વીરમબાઈ, નસીબની વાત ન્યારી છે.’

એ મન મનાવતો ખરો પંજુ મને લાગ્યા કરતું કે રામશંકરનો જીવ અમુકાય છે. અને એવી ને એવી જતો જેવામાં રામશંકર તો દેવસેક થયો. ઉમિયાશંકરે સીનિયરની પરીક્ષા પાસ કરી અને ગામમાં જ માસ્તર થયો. નિશાગમાંથી પગાર મળતો એટલે યજમાનવૃત્તિની તેને કંઈ પડી ન હતી. કોઈ અવસરે બોલાવે તો જાય એટલું જ, બાકી કોઈની પેઠે ‘બાંમણનું તરભાણું ભરોજ ભરો’ એવું નહિ. એથી ગામમાં એની લાપટી પણ સારી હતી. આ બધાં કારણોને લીધે મને ઉમિયાશંકર મારે હૃદયની લાગણી હતી. મારા મનને એમ કે કોઈનું સારું થતું હોય તો કરી છૂટવું. એમાંયે આ તો બાઈગંધનો દીકરો છે અને પછો બામણ છે, એની આંતરી દરશે તો ઉપરવાળો આપણી કારશે.

મેં તો ઓળખપીછાન હતી ત્યાં બધે બાળ કરાવી કે ક્યાંય ઉમિયાશંકર ભેગ કન્યા હોય તો, પણ ક્યાંય મેળ ખાતો ન હતો. ઉમિયાશંકરને ખાસાં ત્રીસ વરસ તો થઈ ગયાં હતાં. એ બિચારો મનમાં તો બહુએ મુઝાતો હોય, પણ શું કરે ? એ મારે ત્યાં કોઈકવાર આવતો જતો, પણ એટલે કોઈ દાંડે હરદે એ બાળતનો કાઢ્યો નથી. પણ માંતવીના દિલની વાત ક્યાંય છૂપી રહે છે ? એ તો એની આંખો જ કહી આપતી હતી કે હવે આ જીવ હાથે રોટલા ફૂટી ફૂટીને ફેંદાવ્યો છે.

એક રાતના ઉમિયાશંકર મારે ઘેર આવ્યો. એનાં મોં પરથી જ હું કળી ગયો કે એને કંઈ કહેવાનું છે.

‘કેમ માસ્તર, કંઈ કામ હતું ?’

‘કાકા, જરા વાત કરવી છે.’

‘કહી દેને, એમાં વિચાર શો કરે છે !’

‘એ તો એમે કે મારા મામા આવ્યા છે. કહે છે કે તેમની ધ્યાનમાં એક કન્યા છે.’

‘તો પછી શાનો વિચાર કરવતો છે ?’

‘પણ હજાર રૂપિયા અને પાંચસોનાં ધરણું મળે છે.’

‘કન્યા તો સાબૂત છે ને ? બીજી તો વાક વાક થઈ જશે.’

અને હું ઉમિયાશંકર સાથે એનાં ઘેર ગયો. એના મામા સાથે બધી વાત કરી. એના મામાએ કહ્યું કે કન્યા તો કાઠિયાવાડની છે. બાંમણ છે એમાં તો શક નથી. પણ એનો કાકો જરા લોભી છે. મને થયું બે થતું હોય તો મુઆ બે પૈસા વધારે ધસાઈ શું...અને હું એના મામા સાથે એમના ગામ ગયો. મેં કન્યા જોઈ. ઉમરેલાયક થઈ ગઈ હતી. હોંશિયાર અને બારે ચકોર દેખાઈ. ગમે તેવું તોયે બાઈજીનું લોહી ને ! મારા દિલને તો ઠસી ગયું ઉમિયાશંકરનું. ઘર અજવાળે એવી બાઈ છે. એના કાકા સાથે વાતચીત કરી કહ્યો કાઢ્યો. પાંચસોનાં ધરણું અને કરાવીએ, પાંચસોનાં એ કરાવે અને પાંચસો રૂપિયા એના કાકાને રોકકા આપવા બધી વાત નક્કી કરી મેં તો લગનની તિથિને પૂછી લીધી.

ઉમિયાશંકરને વાત કરી એટલે એ તો કંઈ

‘કાકા, તમે કહો એમ કરીએ. મારી પાસે તો પાંચસો સાતસો હશે અને મારી માનાં થોડાંક ધરણું...’

‘એ તો બહુ થઈ રહેશે. બાંમણને હોય પૈણાઈશ તો કાંઈ નકામું નવાડું છે.’

થોડીવાર ઉમિયાઈ કર ચૂપ રહી બોલ્યો.  
'કાકા, આ છાપામાં આવે છે એવો  
તો દિવસ કોઈ થાય હમ નથી ને ?'

'મને કંઈ સમજાયું નહિ.'  
'કે થોડા દિવસ રહી એ બાઈ ધરણી-  
માં સહ ચુસર થઈ ગયો.'

'એ શું બોલ્યો, આ વીરમડોડો એમ  
છેતરાવ તો ઘોળામાં ધૂળ પડી. અત્યા માન-  
વીની મોકળાશ જોઈને પાળી નાં જઈએ તો  
છત્તુ' શા કામનું ? મેં એ કન્યાને જોઈ છે.  
તારે પાછું વાળાને જોયું પડે તેમ નથી.'

—અને વાગતે વાગતે લગન થઈ ગયાં.  
દાઢ, મારા છત્તને દબે ટાંક થઈ. ઉમિયા-  
ઈ કરનું ધર મંડાયું એથી મને ખૂબ  
આનંદ થયો.

અંધા માથે પાણીનું બેડું લઈને નીકળતી  
ત્યારે હું પડીબર જોઈ રહેતા. શું એની  
આલવાની છટા, ધરતી પર પગ અડ્યો ન  
અડ્યો ને માથે બેડું હોય તોયે ચારે તાપ.  
મામના બેસાંધે કૂવા કાંડે વાનો કરતાં.'

'વીરમડોડાએ માલતરીની વડુ તો  
સારી સોંપી કાઢી દે. એનો કામનો રડો  
જાહેર છે. બોલાયે વસાયે પણ ગરીબડી છે.  
માલતર અને અંધાની જોડ રાખી મળે છે.'

હસેક દિવસ થયા ત્યાં તો મારી આગળ  
ઢોર કરનારા પણ કહેવા લાગ્યા:

'ડોલા, નક્કી, મેરુ' ધર કરીને રહેશે.  
એનો જાણીતો પોત તો કપાળનું ચુસર  
થઈ ચું હોત.'

આ સાંભળીને મારી આંખેડી ફરી.  
ઓહામાં પૂરું ના તો પાડતો રજો તોયે  
ઉમિયાઈ કર મારી દાંતવળને એના ધેર  
જમવા સહ મયો. અંધાના માથની રસેઈ  
જાળીને મને પેર પેર હોડી ચડયું. એ દાંડે  
મેં અંધાને એક મારે સાથે પડેલાયો.

ઉમિયાઈ કર પણ ત્યારે મને ત્યારે ખુબ

ખુશાલ દેખાય. મને જોઈને એનું મોં મરજી  
ગય. એનું ધર હસતું થઈ ગયું. એથી માડું  
કેવુંયે હસતું થઈ ગયું.

પણ આ શું ! આવો કપાળો ધરસંસાર  
ચાલતો દનો ને અંધા નાસી કેમ ગઈ ?  
પંદરમા દિવસના સવારે હું આ શું સાંભળું.  
હું ? હેં ! ઉમિયાઈ કરની વડુ નાસી ગઈ ?  
અરે... આ શું થઈ ગયું ? અચારો ખાંભણનો  
છેલો રખડો મયો !

મારાથી રહેવાનું નહિ. હું સીધો ઉમિયા-  
ઈ કરના ધેર મયો. ઉમિયાઈ કર સમજે દાઢ  
છત્તને બેડો દતો. મને લાગે છે કે એ બિચારો  
મારી પેડે જ વિચાર કરતો ફરી કે આ  
એકદમ નાસી કેમ ગઈ ?

( ૨ )

હું એ જ વિચાર કરું છું કે અંધા નાસી  
કેમ ગઈ ? ગામ આખું એ કહે છે કે નાસી  
ગઈ. પણ માડું મન માનતું નથી. ગઈ કાલ  
રાત સુધી તો એ મારી કેરી ખાતર રાખતી  
હતી. મારી કેરી સેવા-આહરી કરતી હતી.  
તેવું મેલાતું હસતી હતી; પછી. હું કેમ  
માનું કે અંધા નાસી ગય ?

એ તો એણે ધરમાં પમ મૂક્યો તે દિવ-  
સથી ધરનો જગલો સહ બેડી હતી. કેલ  
વસતી દિવસ કદતી પડી નથી. રસેઈ તો  
કહેશે વેળાસર તૈયાર. ધરનું રામચંદ્રનું પણ  
કેવું ગોઠવી દીધું. જે સાવ ઉકરડો જેવું ધર  
હતું એને ચાર દિવસમાં તો ગમતો મારનું  
ખનારી દીધું. કામની ચીવટ તો જાહેર  
જ્યારે મુજો ત્યારે હસતી જ હોય, પણ  
માનવા એકલી હતી ત્યારે કંઈક જાડો જાડો  
વિચાર કયો કરતી. મનમન ક્યાં સુધી બેતી  
રહે. મેં એક વાર પૂછ્યું:

'અંધા. શું વિચાર કરે છે ?'

ત્યારે એકદમ ચમકી ગઈ અને હસવાનો  
પ્રયત્ન કરી બોલી,



‘કંઈ નહિ, કંઈ નહિ...એ તો અમરથી...’

‘તોયે, તને તારું પિયેર સાંભરે છે ?’

‘કશું નહિ, મારે વળી ક્યાં પિયેર છે તે સાંભરે ?’

અને ઊંડી મારી પાસે આવી મારે માથે હાથ ફેરવવા લાગી. કેવા ભાવથી તે મારા દિલને સ્પર્શતી હતી. ધીમે રહી મને કહે:

‘તમે કેવા બક્ષા માણસ છો !’

‘તો, તું ક્યાં નથી. તું તો મારા કરતાંએ...’

‘એવું બોલશો નહિ. હું ક્યાં ને તમે ક્યાં ?’

અને આવા વિચારમાં ગમગીન થઈ હતી. પણ થોડી વાર જ. પાછું એની આંખમાંથી હાસ્ય ફરતું અને મને અનવાળી જતું.

ચંપા-ધરેકામમાં પાવરધી હતી. બોલવા સાંભળવામાં સાક્ષાત્ હતી. સૌનાં દિલ છતી લે એવી શ્રેમાંજ હતી. મારે મટે એવારી જતી હતી, પણ મને એક વસ્તુ નહોતી સમજતી. હું રોજ નાહીધોષને ભગવાનનો દીવો કરી માળા કરવા બેસતો. હું ચંપાને પણ કહેતો:

‘ચંપા, તારે રોજ પૂજાપાઠે કરવો જોઈએ. બ્રાહ્મણનો અવતાર લઈ સંધ્યાપૂજા કર્યો વગર ચાલે ? સાંજના દાંડે આયમ્યા પછી ઘરમાં રોજ દીવો કરવો જોઈએ.’

હું કહું તે બધું સાંભળી લે પણ તે પ્રમાણે કરે નહિ. સાંજના ક્યારે હું કરવા ગયો હોઈ ને મોડો આવું ને જોઈ તો ભગવાનનો દીવો થયોજ ન હોય. બધા કામમાં પાવરધી આ ચંપા આ કેમ બૂલી જાય છે ? મેં જરા ટકોર પણ કરી.

‘ચંપા, રોજ રોજ કહું છું તોયે તું બૂલી જાય છે ! પ્રભુની પૂજા કરવામાં આજસ રખાય ? એને લીધે તો આપણે ઉજળા છીએ.’

એ કંઈપણ બોલ્યા વગર સાંભળી રહેતી,

મારી સામે તે ટગર ટગર જોઈ રહેતી, કંઈ જ ન બોલતી.

‘કેમ ચંપા હરી ગઈ ? તને ખોડું લાગ્યું ?’

‘નારે, ચાલો જમી લ્યો.’

અને તે સીધીથી વાત બદલી નાખતી અને મનેએ હસતો કરી દેતી.

તે જેમ આ ભગવાનના દીવાને ખુલાસો નહોતી કરતી તેમ હું એના પિયેરની વાત પૂછતો તેના પણ જવાબ ન આપતી. એક દિવસ તો મેં ખૂબ આગ્રહ કરીને કહ્યું તારે તેણે કહ્યું:

‘મારા પિયેરમાં મારી જાત શિવાય કોઈ નથી. આ વિશે તો. તમે મને કંઈ ન પૂછો તો સાડું.’

એ એવી રીતે બોલી કે, દિલમાં કરુણા થાય. મને લાગ્યું કે તે વચ્ચે વચ્ચે ગમગીન થઈ જાય છે તેવું કારણ આ તેનું એશિયા-જાપણ હશે. પછી મેં એ વાત ચૂંચવાતી છોડી દીધી.

હું એને ભગવાનની મૂર્તિ આગળ જઈ નમન કરવાનું કહેતો તોયે તે ન કરે. બસ દરથી બે હાથ બેડો નમન કરી લે. હું કહું:

‘પણ, તું ભગવાનથી ઓટલી ડરે છે કેમ ? તને એ કરડો તો નહિ ખાય ?’

‘કરડો ખાય તો પછી તમે શું કરશો ?’  
અને મારી મૂળ વાતને હડસેલી તે મને ક્યાંય ને ક્યાંય લઈ જતી. પછી તો મેં મન વાળી દીધું કે ધીમેધીમે બધું જાહેવાઈ જશે.

એક વાર બજાવાની વાત નીકળી એટલે મેં પૂછ્યું:

‘ચંપા, તું કેટલું ભણી છે. ?’

‘અક્ષરે નહિ ?’

‘હૈં ! બ્રાહ્મણની છોકરી થઈ ભણી નથી ?’

થોડી વાર તે ચૂપ રહી બોલી:

‘અમારા ગામમાં નિશાળ નથી.’

‘ તો હું બચાવું તો તું બચીશ ? ’

તેણે ‘ માથું ’ હલાવી હા કહી. મારા મનને એમ હતું કે જો એ ચારપાંચ ચોપડીઓ બચી હોય તો પરીક્ષા અપાવી મહેતી બનાવી દઉં, કંઈ નહિ, ધીમે ધીમે શીખશે.

પંદર દિવસ, ગયા તે બાજે ખબર ન પડી. ચંપાની હાજરીમાં ખબર ન પડે કે રાત્રી છે કે દિવસ છે. નિશાળમાં બહાર તો એ જીવ તો ઘેર જ રહે. વચ્ચે કંઈનું કંઈ બહાર કાઢી હું ઘેર આંટા મારી આવતો. બેઠોને બહાર આવે એવી ચંપા હતી. સાચે જ, ચંપા તો ચંપા જ છે !

કેટલાક ગામ ગોઠિયા મને કહેતા :

‘ માસ્તર, બેરાને સાચવતા રે’ને હોં. કઠિયાવાડી બૂલબૂલ લાખા છે, પણ જોજો, જોડી, ના બાપ. ’

ત્યારે મને થતું, ‘ આ ડોકોના શું સમજતા હશે ને મારી ચંપા મને મૂકીને ક્યાં જવાની હતી ? ’

લોકો તો જોને જોમ રાવે તે વાતો કરે ! ચંપા બીજાં બેરાં જેવી નથી. બીજા સ્ત્રીઓ તો વાત લઈ મને આ કરાવે ને તે કરાવેમાંથી જ જીંવી આવતી નથી. ચંપા તો જીલડી સાદાઈ પસંદ કરે છે. વીરમકાશએ આપેલી સાડી પહેરવાનો આમ્રહ ક્યો તો એ કહેશે :

‘ કાંઈક અવસરે પહેરીશ. ’

પાછી ધરેણાં એ કાઢી કાઢી મને આવે બાપ છે.

‘ આ કંઠી અને લોકોને કેમણે મૂકે ને ? આ, સોનાની બંગડીઓ હવે નથી પહેરવી. ’

હું મને તેટલો કડું તોયે કહેશે :

‘ ના, મને ધરેણાં નથી રાવતાં. ’

તોયે હું આમ્રહ કરીને થોડાંક તો પહેરવતો, તોયે ગઈ કાલ રાત્રે મને આપી દીધાં,

‘ સ્ત્રી, આ ચીટી, આ દોરો અને આ એરિમ મૂકી દોને. ’

‘ કેમ તે’ ધાણું’ છે શું ? આવી અકબાણી ફેરવું તો લોકો શું કહે ખબર છે ? આટલાં તો પહેરવા રાખ. ’

‘ મારે તો કંઈ પહેરવાં નથી. ’ એમ કહી તે કાઢવા લાગી, પણ મેં સમ ખવરાવ્યા ત્યારે એટલાં ધરેણાં અંગ પર રહેવા દીધાં. દેવી સાદાઈ ! ચંપા તે ચંપા જ છે !

હું વાતો કરવા લાગ્યો તો એ હસતી હસતી બળતી વાતો કરવા લાગી. પણ થોડી વાર થઈ તે બોલી જોડી :

‘ મને તો ઉંધ આવે છે, હવે વાતો કરાવશો નહિ. ’

‘ ચંપા, સાચે જ તું તો દેવી છે. તું ન મળા હોત તો મારી જિંદગી ધૂળધાણી થાત. ’ મારાથી બોલી જવાણું.

‘ એવું ન બોલશો. હું તો..... ’

એ સમજા ગયા ગઈ અને પાછી બોલી, ‘ હવે તમે બોલશો નહિ; મને જીંધ આવે છે. ’

‘ સારું, મારાં દેવી, તમે પોઠો, કહેતાં હો તો પવન નાણું. ’ અને હું હસી પડ્યો. મારા મનમાં એમ કે હમણાં ચંપા કંઈનું કંઈ બોલશે, પણ એ હાથે મોં દબાવીને એ સંધ ગઈ.

( ૩ )

હું શું બોલું ! મારે બોલવું હોય તોયે મારાથી બોલી રાકાય તેમ ન હતું. માસ્તર મને ચંપા...ચંપા, મારી દેવી કહેતા ત્યારે મને કંઈનું કંઈ ચર્ચ જતું. હું ક્યાં અને માસ્તર ક્યાં ? એ બાહ્યજી અને હું ? મારી જાત શાદ કરે છું ને મને કમકમાડી વધતે છે. મેં આ શું કરવા ધાણું’ છે ? મારે જીવનમાં કેટલા પાઠ જનવવાના છે ? અત્યારે તો હું ખૂદ માસ્તરને કહું કે હું જાતે વાધરજી તોયે તે ન માને. પણ વાધરજી હું તે હકીકત હકીકત છે. આ દેહે હું એક વાર પટલાણી બની છું, સોનારજી બની છું, વાણીજી

બની છું અને છેલ્લે ચંપા બ્રાહ્મણી બનીને  
આવી છું. કોણ જાણે ક્યારે મારા જીવન-  
નાટકનો અંત આવશે ?

પણ આ જિંદગીના ખેલનો કંટાળો  
આવી ગયો છે. પણ પેલા મારા કંપાં જાણ  
છોડે છે ? પેલા મારા કાકા બનોને ફરે  
છે એ છોટાલાલ બચકર માણસ છે.  
એણે જ મારી આ દશા કરી છે. હું મારા  
માથાપં સાથે વાડી કરીને લીલા લહેર કરતી  
હતી. મારા માથાપે નાતમાં મારું ક્યાંય  
કેકાણું પાડી દીધું હોત, પણ એ જ દિવસોમાં  
આ છોટિયો બેટી ગયો. મને ધરણીની અને  
કંપાંનો લાલચ આપી ધીમેધીમે તેની કરતો  
ગયો. મારાં ફરી આં હતાં તે એની જ  
આંખે જોવા લાગી. અને એક દિવસ  
એણે કહ્યું :

‘ઝમકું, મારું માનતી હોય તો ચાલ  
કોઈક શહેરમાં જતા રહીએ.’

અને હું એની આંખમાં ધરણે શહેરમાં  
આવી. એનામાં મેં એવું તે શું જોયું હતું  
પ્રિય ખખર પડતી નથી. શહેરમાં એકાદ  
હિનો તો કાઢ્યો. પૈસા બેટલા હતા ટ્રેટલા  
વપરાઈ ગયા. હવે શું કરવું ? છોટાલાલ  
મુંજાણો. તે ક્યાંય કામ ધંધે જતો નહિ.  
તેને કંઈ કામ સહે તેમ ન હતું. એક દિવસ  
અમારી ચોરડીએ બેએક માણસોને લપ્પને  
આવ્યો. ચા-પાણી થંપાં અને કંઈક ધુસપુસ  
વાતો કરવા લાગ્યો. એ બધાના ગયા પછી  
મને કહે :

‘જે ઝમકું, કોઈ પૂછે તો કહેજે અમે  
પાટીદાર છીએ અને કહેજે આ મારા  
કાકા છે.’

‘હે, તેમ મારા-કાકા...’  
હવે સાંભળ તો ખરી. ‘તું તો  
જખરી ડાપલી. અહીં કંઈક રસ્તો કાઢતા  
હોઈએ ત્યાં...’

‘પણ મારે કંઈ રસ્તો કાઢવો નથી.’  
‘તો આજે અહીં એકલી બેટી બેટી  
હું કહું તેમ કરવું પડશે, નહિ તો રસ્તા  
વચ્ચે રાખશે, મૂકીને ચાલ્યો જઈશે.’  
‘તો હું મારે ગાડીમાં બેસી ઘેર જઈશ.’  
‘જાજેને ! હવે તારો બાપ તને સંધ-  
રશે એમ ને ? કયો વાધરો તારો હાથ  
પકડવાનો હતો ? છાંની માંની અહીં શહેરમાં  
આવીને મજા કરને ...’

‘પણ તમે તો...’  
‘તું બધી વાત શાંતિથી સાંભળાશ કે  
બસ એમ તેમ...જો હું તને બહાણે હોઈશ  
તો હું મને વહાણી નહિ હોય. તારા માટે  
માથા ન હોત તો તને અહીં શું કરવા લઈ  
આવત. જો, આપણે ચારેક દાંડા નાટક  
કરવાનું છે. આ પેલા આવે છે તેનું તારે  
ધર માંડવાનું, એક બે દાંડા થાય એટલે  
ધરણી ગાંઠાં લઈ ભાગી નીકળવાનું. એ પછી  
આપણે વળી ક્યાંય નીકળી જઈશું.’

‘મને તો એ ન કાવે. હું તો તમને  
પરણી ચૂકી છું. બીજાને ...’

‘એટલે બીજાને પરણવાનું ક્યાં છે ?  
‘તું વાધરણ છે, પણ ચાલાક નથી  
લાગતી. વાધરણને વળી આટલું સમજવવાનું  
હોય ? આ તો બે ઘડી ખેલ કરવાનો...’

આવું આવું સમજાવી, મનમાં કંઈની  
કંઈ લાલચો આપી મને તૈયાર કરી. હું  
એવી રીતે તેના હાથમાં પડી હતી કે મારે  
તે કહે તેમ કરી સિવાય છૂંટકો જ નહોતો.  
મને પટલાણી બનાવી. ‘મારું નામ ગંગા  
રાખ્યું. અને ગંગાના રૂપમાં ત્રીજો દિવસે  
હું નાહી.

‘આજે એ યાદ કરું છું ને મન ધરણી  
બેઠે છે કેટલું બચકર ! જે કેટલાં માણસોના  
જીવનને સાથે ખેલ ખેલ્યા છે. પેલા સોની તો  
બિચારો બસો માણસ હતો. આ માંસર

એવો સુવાળો. મને યશુ છે. છોટિયો રોયો  
ઝોટા મારો કરતો. હું તો મારે આનું ધર  
માંડી લીધાંદેર કરીશ. પણ એમ છોટિયો  
મારો ક્યાં છાત્ર છેડે તેમ હતો. ગામની  
ભાગોળે આંટા માર્યા કરે. મને કહેવરાવી  
દીધું કે ભાગી છૂટ, નહિ તો તને ઉપાડી  
જીવંતું. અને એક રાતના બારણે દોરો  
યશુ અને મારે નીકળવું પડ્યું. પછી તો  
છોટિયો-મારા પૈસાના બેરે મોટા વેપારી  
બની ગયો. કોઇક વાર મને તેની બાથે  
બનાવે, કોઈક તાર તેની વહુ બનાવે, કોઈક વાર  
મને સગી બનાવે; એક દિવસ આ શહેરમાં  
તો એક દિવસ પેલા શહેરમાં. પાણીની પોંડે  
પૈસા વાપરે. કાંઈ મજા કરી, મને કાંઈ  
મજા કરાવી છે. પણ સાચી મજા ક્યાં છે ?  
અગ્નિના બડકાની પોંડે એ એ એશઆરામ  
દેખાડી રહ્યો છે. આજે એનો વિચાર કરું  
છું ને થાય છે 'ગે' હાથે કરીને મારી જિંદગી  
બગાડી. મેં જુવાનીના નશામાં આમળ  
પાછળનો વિચાર ન કર્યો ને એવા માણસના  
હાથે પડી કે જે મને નચાવે જાય છે, મારે  
હવે નાચ્યા વગર છૂટ્ટો નથી.

ના...ના...હવે મારે નથી નાચવું. મારે  
આ નાટક પણ હવે નથી બજવવું. કેટલાની  
જિંદગી બગાડવી ? કેટલાને રોતા કરવા ?  
કેટલાનાં ધર બાળવાં ? એમાં મને શું  
મથવાનું હતું ? છોટિયો તો મારી જુવાની  
પર નાચે છે. કાલે મારી હંમર 'ધણે' પછી  
મારું કોણ ? એનો સરોડીઆનો શો બરોસો  
.....તો આ મારતરનું જ ધર માંડીને  
રકું તો ?

ના, ના...ખીલે કોઇ નહિ ને આ મજા  
માણસનો મનખો શીદ બર્જાણું. બિચારો કેવો  
બાંધણું છે ! મારા ધર કેવો બાપ રાખે છે !  
આવા માણસ સાથે દગો રમું. મને કુનિયા  
છોડશે, છોટિયો છોડશે, પણ ઉપરવાળો કેમ

છોડશે ? આ મનખાદેહ લઇને આવું કરવાનું !  
ના...ના...નહિ. એક ભવમાં અનેક ભવ નથી  
કંવા. આ પવિત્ર બ્રાહ્મણનું જીવન નથી  
બગાડવું. બિચારો કેવી ભાંડત કરે છે. પ્રભુ  
પર કેવી આસ્થા રાખે છે ! મને પ્રભુનું બાન  
કરવાનું કહે છે. પણ કયે હાથે પ્રભુની સેવા  
કરું ! આ દેહ અપવિત્ર છે. આ હાથ પ્રભુના  
દીવા સ્પર્શ કરવા માટે નાનાવક છે. શહેરમાં  
રખડી રખડીને રીડી યજ્ઞ છું. આપી સ્વીપીને  
ખોત્તાં આવડે છે, સારો દેખાવ કરતાં આવડે  
છે, નાટક બજવતાં સાડું આવડે છે. પણ  
એમાં શું વળ્યું ! એ બધું કોઇની જિંદગી  
બગાડવા ? અને ખીલત કોઇની નહિ ને આ  
બ્રાહ્મણની !

કોણ જાણે કેમ પણ આ મારતરના ધરમાં  
પગ મૂક્યો ને મને કંઈનું કંઈ થવા લાગ્યું.  
જાણે કે- એવા પવિત્ર વાતાવરણમાં આવી  
હું કે અંદરનો પાપી જીવ અકબાય છે. મને

જાહરખપ્પરનું ઉત્તમ સાધન

—\* ગુજરાતી \*—

ચિત્રમય જગત

મહા ગુજરાતના આ અગ્રેડ માસિકનો  
ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે. દર મહિનાની પહેલી  
તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંભીર  
લેખો, વાર્તાઓ, હાસ્ય નિબંધો, રાજકારણી  
લેખો ને સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લગાઈનું સમા-  
લોચન એ અમારી ખાસ વિશેષતા છે.  
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-/- અને ૬-૦-૦

આ માસિકનો ફેલાવો ગુજરાત કાઠિયાવાડ  
ઉપરત્ત દિન-કુસનના બધા પ્રાંતોમાં છે. ખાસ  
કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકસો જાય છે.

એનેજર—ચિત્રશાળા પ્રેસ, પૂના ૨

એકે કારણ મળવું નથી કે જ્યેથી મને આ માસ્તરને દગો દેવાનું મન થાય. શાં માટે આ માણસને તરછોડવો ? ધડીબરૂ તો થયું એની જ થઈને ચંપાના નામથી નિંદગી પૂરી કરી દઉં. પણ જીવ અકળાય છે. એમ થાય છે આ ભવે તો ઠેકાણું ન પડયું પણ આવતા ભવે શું થશે ? બ્રાહ્મણનું જોણિયું અમડાવી હું શું કાંદા કાઢવાની હતી ?

મારી અને છોટિયાની શસ્ત્ર પ્રમાણે તો મારે ચોથા દા'ડે રાત્રે નાસી જવાનું હતું. છોટિયો ગામને રસ્તે આવીને પાછો પે ગયો હશે. પણ હું કેમે કરી આ માસ્તરને ન છોડી શકી. કદાચ છેવટ સુધી ન છોડી શકતું. પણ અંદરનો જીવ જ અચૂકાય. અંદર બળતરા થયા કરે કે હું કાંઈક ખોટું કરી રહી છું. મનને થયું મેં મનાવું પણ દિલ ગોઠેન નહિ.

પાછી છોટિયાની બીક મારે હતી હું તેનાથી-પછટવા મધું પણ તે મને છોડે તેમ ન હતો. એ તો દુનિયામાંથી મને પકડી પાડે તેવો છે. કદાચ આ માસ્તરનું ધર કરીને રહી તેણે તે હખ નહિ આવવા દે. કદાચ માસ્તરને નંનામે કાગળ લખીને જાણવી પણ દે કે ચંપા તો વાધરણ છે. એ દિવસે માસ્તરની શું દશા ? ભલે આદમી ફાટી જ પડે ને ! પછી મને એક દા'ડાયે ધરમાં કેમ રાખે ! અને બધા બ્રાહ્મણો ભેગા થઈ એની શું દશા કરે ! આવા ભલા માણસને વગર લેવા વગર દેવા આવી દશા શીદને કરવી ?

ભલે માડું થવાનું હશે તે થશે પણ આ માસ્તરનો મનખો તો નહિ બગાડુ. મને એની, એની ભક્તિની, એની સમ્યાઈની બીક લાગે છે; એ બધાને લાયક હું નથી. હું અધમાધમ તેની સાથે કેમ રહી શકું ! છોટિયો બાળ પ્રુલ્લી પાડી દે તે પહેલાં મારે જવું રહેવું છે. પણ કેમેય પગ ઉપડતા નથી. નથી

રહેવું એમ જીવ કહે છે, પણ માસ્તર મારેના મારા પગ ઝકડી રાખે છે.

ના, આજ તો જવું જ છે. આજ રાત્રે નીકળી જવું છે. હવે વધુ વખત માસ્તરને નહિ બનાવું. હવે મારાથી તેને વધુ નહિ. છેતરાય. છોટિયો મારા પહેલાં ધડો ફેડી નાખે તે પહેલાં નાસી જાઉં.

માસ્તર જાણે છે, ધસધસાટ જાણે છે. હું ઉભી થઈ. અખડાટ ન થાય તેમ ધીમેથી સરકાને એસસીમાં આવી. મારા દેહ પર હતાં તે બધાં ધરેણાં કાઢી પાણિયારી પર મૂક્યાં. હવે મારા દિલ પર માસ્તરની કાંઈ ચીજ નથી. જે સાલ્સો પહેરીને આવી હતી તે જ પહેરીને નીકળું છું. જતાં જતાં માસ્તર સાંમે નજર કરી જોઈ. પ્રજુને બે હાથે દરથી નમન કર્યું.

‘પ્રજુ ! આ પાપીણીને માફ કરજે, હવે હું તારે રાજે છું. હું આવાં ભોળાભંભાં માણસોની નિંદગી નહિ બગાડું. ભગવાન મને તું દારે છે.’

અને ધીમેથી, આસ પણ મૂકતાં અવાજ થાય તેના કરતાં ધીમેથી મેં બારણું ખોલી દીધું. પછી સીકતથી બહાર નીકળી ગઈ.

હું ગામ બહાર નીકળી ગઈ છું. ક્યાં જાઉં ? હવે માડું કાણ ? જ...જ...જન્મમાં જ. નરકમાં પડ. પણ આવા લોકોના મનખા ન બગાડ. ઉપર આજ તે નીચે ધરતી. હું ચાલી જ જાઉં છું છોટિયાથી દૂર અને મારા પાપોથી દૂર. પણ એમ પાપે કંઈ મને છોડશે ? તે તો મારી પાછળ પાછળ મારી છાયા બનીને ચાલશે. ભલે માડું થવાનું હશે તે થશે પણ હવે આ દેહે હું કાંઈ બરાબ નહિ કરું. હવે મારે જીવનનાટક નથી બંજવવું. કાંઈ નહિ સંધરે તો આ ધરતી માતા તો સંધરશે ને ?



શો ભ ના દે વી  
—દમયંતી તરીકે  
પૃ થવી રા જ  
—નલરાજ તરીકે

# નલ અને દમયંતી

નો ખરેખરો ખ્યાલ જરૂર આપશે.

નાયકપદવી  
ડવીડ, ત્રિલોક  
ભુદો અડવાની  
નિઝાલકર

જનક પીકચર્સ  
સહર્ષ  
રજૂ કરે છે.

સરોજ બોરકર  
જલ્દુબાધ  
ચંદિકા  
ગુલાબ

સંગીત :  
રામચંદ્ર પાળ

દીરકટર :  
શુન્નલ

વાલો :  
કે. એસ. ઠાકરે

કુગાવો અટકાવો : જેથી ભાવ નીચા જાય

અને

કારખા મોંઘવારીમાંથી કંઈક રાહત મળે

આ માટે શું કરશો ?

ખીન જરૂરી ખર્ચ કાપી નાંખો, થોડી થોડી બચત તો કરોજ

અને

ખચાવેલાં નાણાં સહિસલામત રોકવા તથા સાફ વ્યાજ મેળવવા તેને

---

**નેશનલ સેવિંગ્સ સરટિકીકેટો**

---

ખરીદવામાં રોકો.

૪૩૬ ટકા વ્યાજ....બાર વર્ષે દોઢાં નાણાં

ચાર આનાથી માંડી રૂપિયા પાંચ હજાર સુધીની બચત રોકવાનું અત્યંત સાધન

**નેશનલ સેવિંગ્સ સરટિકીકેટોજ છે.**

ક્યાંથી ખરીદશો ?

૧. શ્રીમંત સરકારે દરેક મહાલમાં નીમેલા અધિકૃત આડતીયા પાસેથી,
૨. સહકારી મંડળીઓ પાસેથી.
૩. વધુ હકીકત માટે પુછો:

**પ્રકાશન કચેરી, વડોદરા.**

# મં ગુ

લેખક :

શ્રી. "વિનોદકાન્ત"

—આ દુઃખાન્ત નાટકનું સૌથી દુઃખી પાત્ર તો હું છું, કેમકે હું નક્કી માનું છું કે અમને બીજી માઇ મળશે, પણ બીજી મં ગુ નથી મળવાની. કમનસીબી...

તે દહાડે સવારે જ્યારે જાણ્યું કે મં ગુ દહેથી કામ પર આવવાની નથી ત્યારે મને એના અનેક સદ્ગુણો યાદ આવવા લાગ્યા. જરા અનરવી, પણ કેટલી બધી ખાઇ હતી! જાતે દુખખા કેમની, પણ ઉજાણિયાતોના સંસ્કારની તેને બહુસ હતી. દેખાવે સુધક અને નમણી; બોલે, તે જાણે લાડ કરતી હોય તેમ—“ બિન્દુમેન ! ” એ તેની શેઠાણી માટેનું. સંબોધન જ્યારે જ્યારે સાંભળું ત્યારે એ શબ્દના અર્થને અક્ષરમાં તો યુ-ગના-માનમાં સુદાં કુમાર બરી હોય એવું લાગતું. એનું કામ ‘મોખખું’, તેમ હાથની પણ મોખખી હતી. એક બીજી ખાઇએ પહેલાં એક વાર અમારો એક સરસ જર્મનનો લોટો ચોરેલો, અને અમે એના યુના બદલ પમારમાં રૂપિયો આપ્યો. આપણું એમ કહ્યું ત્યારે હો-હા કરી આખી શેરીમાં અમને બદનામ કરવા મંડેલી, તેવું મં ગુ કરે એ કાળી પણ ચકાસ તેમ નહોતું. એની સાથેની બેઠીનાં નહોતાં એવાં કામો ખતરનો આટો ફેરા કે ઉપરતો નળ હડતાળ પર જાય ત્યારે નીચેથી પાણી ચઢાવવાનું-રાહજીવીથી કરી આપે એની તો જાણે બહુ નવાઇ નહિ. પણ અમને આઠ-આઠ વરસે પણ દહા પારકા પહેરા જેવા લાગતા આ ગામમાં એ સર્વગ્રાંથી સુરતજે અમારા-ખરી રીતે, ખાસ કરીને તો, બિન્દુના-ગાનમાં જે શ્રદ્ધિ કરી દીધી તેનાથી મને તો વારંવાર આશ્ચર્ય થતું. ટકાડે ચૂસે કે સપડી, ‘ હુછાં મરીનાં ’ લાકડાં, સુન્દર મટલી, મજબૂત ઝાડ કે ઉત્તમ છાંય આ

દેહ-એ લાખની ( કે જે હોય તે ) વસ્તીના વિશાળ સુરતમાં ક્યાં મળશે, એ માનની તે અમારી એકમાત્ર યુગ હતી. એવી બીજી તો હવે મળે ત્યારે. હમણાં તો મારે તેનો એટલો જ આગાર માનવાનો છે કે તે જતી જતી પણ મારા જેવા બેઠાણે છુદિછીને અમથવી સ્વાશથી બનાવતી ગઇ છે—પાણીની ડોલો ને ડોલો મારે હાથે ચડે ન ચડે છતાં દાદરે ચડાવવારો મને બનાવતી ગઇ છે. વધુમાં, એના પગાર ઉપરાંતના અમારા આઠ આના-તેની પાસે છે ( ને કદાચ હમેશાના રહેશે ), એની પ્રત્યે મને અનાસક્તિયોગના પાઠ પણ પડાવતી ગઇ છે.

એવી એ યુરુદેરીમાં-કેટકટલાં ય દેવ-દેવીઓમાં હોય જ છે ને ? એવું-મનરવીપણું પણ, માગે તેટલું દત્ત. પણ એનો લકાવ તો મારા કરતાં બિન્દુમતીને જ વધારે મળેતો. મં ગુના પગારના પૈસા ( મારા પગારમાંથી જ, અલખત, ) ખરચતી હતી એ શેઠાણીને મં ગુએ નોકરાણી બનાવી ચૂકી હોય એવો વખત અઘવાડિયે એક વાર તો આવેતો જ. તેની વગર નોટિસની ગેરહાજરીનો એ પ્રતાપ. તેને આવવાનો વખત વીતી જાય એટલે, રાતનાં અછકાં પહેલાં વાસણ બિન્દુથી દોઢાં જાય જ નહિ. “ છ તે આજ આવવાની છે કે નથી આવવાની ? ” આ કે એવા બીજા સવાલો તે તો પૂછવા માંડવાની ને મારી મીઠી હાંવને વાંખવાની જ. એ ઘાંટાઘાંટ વખતે તેનો રમેશનો સંસ્કારી કંઈ તરફાળે એવો બની જતો કે મારી હાથ ખમડે એના દુઃખ



# દેરીનાં અવરોધ

★

દેરી તુડી ગઈ હતી; કારણ કે ગામ સુધરતું હતું; ગામ સુધરતું હતું કારણ કે અર્વાચીન યુગનાં મહાલુ થતાં હતાં; વીસમી સદીના કુકાતા પવને ભગવ નને એક બાલુ હાસેલી હીધા હતા. દેરીનાં અવરોધ એ આગની સંસ્કૃતિનું રૂપ હતું.

★ લેખક : શ્રી. અંદુલાલ પટેલ

હી

રા કુંભારના ધરના આંગણમાં એક નાશી-શી બાંગેલી તોરી દેગે હતી. પચાસેક પચાસેને ગોઠી, માટીથી લીપી એ સ્થાનક બનાવવામાં આવ્યું હતું અને એની ઉપર એક મૂર્તિ બેસાડી દીધી હતી. વાર તહેવાર અને અગીઆરસની રાતે ત્યાં બેસીને હીરા બજનો હોડનો અને એનાં કંઠ તથા બગ્ગેનો રસાસ્વાદ કરવાનાં હેતુથી આશ્રુમ ગામ, બાલુક દિશે ત્યાં ઉમટતું.

ગોડી રાત મુઠી મથરા ને કરતામના નાદ માથે હોડતા. હીરાનો કંઠ તથા બગ્ગોની તાળીઓના ઠેકા, વાગિંગોના જ પડ્યા હોય એવા એકરસ બની બજનને બહેકારી જતા. આરતી થતી, ટોપસંની કટકીઓના પરસાદ વહેવાનો અને પંજી બુધાં વીખરાઈ જતા.

ગામની પશ્ચિમ દિશાએ આવેલા ઉકરડાથી થોડેક છેડે આ હીરાનો નિમાડો હતો. આમનાં કરેક ધરની દિવાલ, આ હીરાના નિમાડાની છટ્ટી જ બની હતી અને એ દિવાલો પગનાં છાપરાં એનાં જ નળિયાં વડે છાપાં હતાં.

એક દિવસે હીરાને મોટો ઘોડર મળ્યો. ને રોટના તાપમાં આ ગામ હતું એ રોટને એક અમસદાર, પચેકે જળુના કાપલા સાથે અહીં આવી ચડ્યો હતો અને ગોમતીને ત્યાં ઉતર્યો તો.

બે એક દિવસ સુધી એ હાથે જળુ

ગામમાં ફર્યા હતા અને કામગીર પર આડા અવગા વિંટા તાણીને કેટલીએ જાતના દિસાપ કર્યા હતા. હાકો ગળુગળુતા હતા કે ગામમાં મદરની 'પપ' (Pip) નાખવાની હોરાયો એ બધું નિરીક્ષ્ય થતું હતું.

એક દિવસે સવારે, હીરા હજી રોટના ને મરચાનો નાસ્તો કરી ઉઠાયો તોડોના ત્યાં તો ગોમતીનો માથુસ આવીને એને બારણે બોલો મળ્યો.

"હાં મેધા !...અટાણે ?"

"તમને ગોમતી ખરે છે ! હાડને હાડ એક આંટો આવી જાવો !"

"અમસદાર સા'બ ગ્યા ?"

"સાંજકનાં જાવના છે, એમનું જ કામ છે, જદું આવજો !"

"એવને અત્થડી આપું છું. છું જા, મારો ખાપો !"

અને પંજી માથે શણિયું લીધી હીરા ગોમતીના પેર પડોંગ્યો, અને જોતાં જ ગોમતીએ અમસદારને કહ્યું : "હીરા કુંભાર આવ્યા છે."

પંજી તો અનેક વારો સંધ. ગામમાં મટર નાખવાની હોરાયો પચાસેક હજાર છોડો ઘોડર હીરાને આપ્યો. બાવતામ નોકરી કરી હીરાએ રાત જોતાં કહ્યું, "જનારી કંઈ આંખાપ. મારી ક્યાં ના છે !"

“ એક અઢવાડીઆમાં જ નેહએ. દીક નંદ હાથે ? ” ગામેતી બોલ્યા.

“ આઠમે દિ’ નો થાય, પછે કાંઈ ? ”

અને હીરા નિભાડે પડોંચ્યો. પાંચેક વધુ માણસો રાત્રી એણે ઈરાતું કામ ધમધોક શરૂ કર્યું.

બેપોરના ત્યારે એ ઘેર જમવા ગયો ત્યારે એણે પોતાની સ્ત્રીને ‘ આરડર ’ની વાત કરી. એની વાત સાંભળતાં જ એની પત્નીએ કહ્યું “ બધો પરતાપ મારા રામજીનો, પણ તમને એનું ચાનક સુધારવાનીયે ક્યાં દુરસદ છે ! ભગવાન બહેને પાણાનાં દગલાં પર બેઠા હોય. આટલી બધી ઈરા બતાવો છે તો પછી રામજીની દેરી કાં ચણાવતા નથી ? ”

બીજે જ દિવસે ઘટોતો એક દગલો હીરાના આંગણમાં ખડકાએકા ગામદોઢાએ લેયો. એક જણે પૂછ્યું, “ કાં હીરાભાઈ, ભગવાનનું મંદિર બાંધો છે ? ”

ત્યારે હીરાએ નમ્રતાથી કહ્યું, “ મંદિર બાંધવા જેટલી ત્રેવડ તો નથી તરબેરામ ! પણ દેરી બાંધવાનો વિચાર છે. ”

પછીને દિવસે દેરી પણ ચણાઈને નૈયાર લઈ ગઈ. એ રાતનાં મંજરાને કરતાજ ખૂબ તોરતોરથી રણજણ્યા દત્તા અને હીરાને શુભંદ સૂર, ભગનના શબ્દોને લઈ, ગામના એક ખુલ્લો બીજ ખૂબા સુધી ધૂમરીઓ ખાઈ ગયો દત્તો. પરસાદના ટોપરા-બેગી દોડીક સાડર પણ બગી ગઈ હતી.

અઢવાડીઆમાં તો હીરાએ ઈરાતો આણે ગંજ નિભાડા આગળ ખડકી દીધો. એક દિવસે સવારના પચાસેક માણસનું ધાડું ગામમાં આપ્યું. એમની પાછળ ટાય, ટોદાળી પાવડા ને ટોલસા ભરેલું એક ગાડુ પણ આપ્યું.

...ને નૈસર્ગિક સૌંદર્યથી આપતા એ ધૂળિયાઈ ગામડાના ચોરામાં આગરેતો ખલુખલુટ જાગી ઉઠ્યો.

પછી તો ઉપરીના કુકમેલું પાત્રન કરતાં વૈતરાં ધરતી ખોદવાના કામમાં લાગી ગયાં. મોટી મોટી પાછળો આવીને આ ગામમાં ઠંચવાવા લાગી. સાત કુટ પડોળા અને પંદર કુટ ઉડા ચીરા, ધરતીનાં હૈયા પર અંજરની આકે આઘોટવા લાગ્યા.

વધતો વધતો એ ચીરા, ગામની ગલીઓ ફરતો ફરતો એ ખાડો, હીરા કુંભારના ધર આગળ આપીને બેઠકથો.

ત્યારે સાંજ પડી હતી. હીરા નિભાડેથી ઘેર આવતો હતો. એને જોતાં જ નેહએ કહ્યું, “ હીરા ભગત ! જરા આ દેરીને ખસેડવી પડશે. ગટર અધીરી સોસરી નદીમાં ઠાંકી છે. ”

હીરા ઉંબરમાંજ યંબી ગયો. “ ગટર આંધળો ઠાંકવાનો છે ? ”

“ ઉપરીનો કામ છે. આ ગુલાને નકરો. ” એમ કહેતાં એણે ખિસામાંથી એક કાગળ કાઢી હીરાની સામે ધ્યો.

“ પણ એલા આંધ તો ભગવાનનું ચાનક છે. ”

“ ચાનક જરા બાગુએ દટાવવું પડશે. ”

“ ગટર બાગુમાંથી તો લય ? ”

“ ઇ તો ગામેતી વળે, ને મોમલતનાર વળે ! ” એમ કહી એ લોધો વળતા રવા.

જમી પરવારી હીરા પડોંચ્યો ગામેતી પાસે. “ ગાંમજીનાઈ ! આ તો ધરમની વાત છે, ઇ ચનક નંદ દરે ! ”

“ મારાયાં કાંઈ નોં થાય મામજતદારનો ટુમાર છે ત્યાં દું શું કરે ? ટું વળુ ને ઇ બલે ! ”

પરથી આજીવનને કાપણાપણે અતિ  
૧૫ દીરો નિરાશા સહને જ પાછો ફર્યો. એ  
આખી રાત એના કાનમાં ફેલ-ફેલગીના  
જિજ્ઞાસા ગાળતા રહ્યા.

સવારે પેલા માણસોએ આવીને બગવા-  
નની મૃતિને જવાર કાંડીને દેરી તેડી નાખી.  
મૃતિને પરમાં મુકતાં એક જણે કહ્યું.  
“બગન! આ મૃતિ આંધ્ર મૂકે છું.”...  
૧૫ બગને જવાબ ન દીધો.

...અને બગવાનનાં રથાનકને ખોલી,  
જાંતીનમાં ચીરાક પાડતા ફેલ-ફેલગીને  
પાવણ આગળ વધી ગયા.

જરૂર આગવાની દીઠ; બગવાન દી

ગયા મામ સુધરવાનું હતું અને સુધરાના  
માર્ગમાં અંતરાપરૂષ બનતા બગવાનનાં  
રથાનકના શુક્રા ખોલો ગયા.

પરતીમાં ૧૫ની ચીરાક, દીરાનાં દેખાં  
ચીરી ગયા. માંતોમાંથી માટી ઉડેમાલી દની,  
દીરાનાં અંતરમાંથી નિશાસ.

હા, દેરી તૂટી ગઈ હતી, કારણ કે મામ  
સુધરતું હતું: મામ સુધરતું હતું કારણ કે  
અર્જીયીન કુખનાં મકાજુ થતા દર્દી પીસખી-  
સીના કુકળા ૧૫ બગવાનને એકાગ્ર  
દામેથી લાપા દતા.

આખતી સંસ્કૃતિનું આ ૧૫ હતું.

શરીરના ઘણા રોગ હાંતના સકામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે!

એટલે જો તમારે

બનાવનાર:-

સેવાધર્મ, બરુચ

‘થાયમોસાન’

આજેનાં વાપરવાનું યુગ ફરો.

દરેક દવાવાળા વેચે છે

સાક્ષ એજન્સ:- ડી. એમ. હાફાર એન્ડ કું. ૪૫, મથુરા સ્ટ્રીટ,  
કોલકાતા-૧

# જે મે સ્ત્રી

૨૪૨૮૬ નં. ૨૦૦૦

ખંડેનો ! જેમસ્ત્રી જેની ખરી ખાત્રીનો શક્તિવર્ધક દવા તમારી સેવામાં તૈયાર છે તો પછી ખીલ અબાણી આડીઅવળી દવાઓ વાપરવાના અખત્રા કરવાની શી જરૂર છે ? એમ કરતાં કદાચ પૈસા ને શરીર બેય ખગડે તો જેમસ્ત્રીના દરેક ડોઝમાં એટલી બધી શક્તિ રહેલી છે જે એક વાર વાપરે છે તે તો પોતે જેમસ્ત્રી જ વાપરે છે અને ખીલ ખંડેનોને પણ જેમસ્ત્રી વાપરવા ભલામણ કરે છે. તમને એમાં શંકા છે તો ખાત્રી કરો.

ખત્રા દવાવાળા જેમસ્ત્રી વેચે છે.

એજન્ટો—કુંચનલાલ વાડીલાલની કું.

મંગલદાસ રોડ, મુંબઈ ૨.

● ● સ્વપ્નામાં તું શીદ આવે છે ? ● ●

સ્વપ્નામાં તું શીદ આવે છે ?

ન્યારે સાથ - સદાનો છૂટી ગયોઃ

સૌભાગ્ય-સિતારો તૂટી ગયોઃ

નિરાશ બનેલા ઉરને શીઃ પછી તું

આશાની જ્યોત જાતાવે છે ?

સ્વપ્નામાં તું શીદ આવે છે ?

\*

ન્યારે શુધ્ધ રસોનો ભાર વધ્યોઃ

ને હુઃખતણું સૌ સાર લઈયોઃ

આવીને મમ મરુ-ઉરમાં શીદ પછી તું

તૃષ્ણાની આગ જલાવે છે ?

સ્વપ્નામાં તું શીદ આવે છે ?

\*

ભાવિએ જ્યાં મુજને હીન કીધોઃ

ને જીવનનિધિથી હીન કીધોઃ

માયાના બન્ધનમાં રે ! શીદ પછી તુંઃ

મુજને જકડી લયે છે ?

સ્વપ્નામાં તું શીદ આવે છે ?

શ્રી. રમણિક દિશનલાલ મહેતા

હોવાથી મારા પિતા જે કંઈ કમાતા તેમાંથી અમારે ચત્રાવતું પડતું. બાપદાદાની તો કંઈ મિશ્કત હતી જ નહિ. અધૂરામાં પૂરું મારી પાંચ વર્ષની ઉંમરે મારા પિતા દેવગત પામ્યા અને અમારી દુઃખનો કોઈ પાર રહ્યો નહિ. પણ એ બધી વાતો કહીને નકામા તમને હેરાન નહિ. કરું માત્ર એટલું કહીશ કે આ કારણોસર હું કશું બણી શકી નહિ અને આ કારણોસર જ મારાં લગ્ન વહેતાં થઈ ગયાં. બંગાળમાં છોકરીઓને જુદું નાની પરણાવવાનો રિવાજ છે એ તમે જાણતા હશે.

મારાં લગ્ન થયે મારી મા મારી લપમાંથી છૂટે તેમ હતી એ કારણે એ પહેલેથી જ મારાં લગ્નની તજવીજમાં હતી. અહીં જ આજ લગતામાં અમારાં ઘર હતાં. હું બારેક વર્ષની થઈ હોઈશ ત્યારે મારા ભાવિ પતિદેવની બીજી પત્ની સ્વ. ધામ સંચરી. તેમની શારીરિક અને આર્થિક સ્થિતિ સારી હતી એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ તેમનો ફરી પરણવાનો વિચાર હતો. ગમે તેમ કરીને મારી મા તેમને મનાવી શકી ( જે કે પાછળથી તેમના કહેવા મુજબ એ તરત માની ગએલા અને મારાં તેમની સાથે લગ્ન થઈ ગયાં. હું નશીબદાર તો ખરી, કારણ કે બંગાળમાં છોકરીઓ પરણાવતાં શું વીતે છે એ તો વીતી હોય તેજ જાણે.

હું નવા ઘરમાં તો આવી પણ મને કેમે ય કાવતું નહોતું, કારણ કે મારે ત્યાં ન છૂટકે મારી માને મને પછી છૂટછોટા આપવી પડેલી ન્યારે અહીં ધરતું બંધન થયું આકરું હતું. મારા પતિદેવ ધણી

ધર્મિષ્ઠ મણુસ હતા, અને તેમની દેવસેવાનો ધણો ભાર મારે જવાડો પડતો. પરંતુ મારાથી ક્યાંયે જહાર નીકળાતું નહિ, કે યુરોને મોડું બતાવતું નહિ. એક રીતે કહું તો હું ઘરમાં કેદી જેવી હતી. રરોડું અને પૂનમાં જ મારે મારો તમામ વખત પસાર કરવો પડતો. મારે એક આરમાન દીકરો છે. પણ ત્યારે તેને ને તેના બાપુને કદી બનતું નહિ એટલે એ છાત્રાલયમાં જ રહીને બહુતો-કલકત્તામાં ઘર હોવા છતાંયે. રમણમાં કે આકોબવળો એ કોઈ કોઈ વાર ઘેર આવતો, પણ ત્યારે પણ મહે-

માન જેમ ન રહેતો અને અમારી સાથે બહુ બળતો નહિ. હું તેના તેજ સ્વભાવથી હાથેમાં કરતી અને તેની સાથે વાત કરવાની ભાવેન દિમન કરતી.

આમ ને આમ કેટલાં યે વર્ગો વાતી ગયાં. નાની છોકરી મદીને હું ગૃહિણી બની ગઈ. તેમની પશુ ઉંમર ઘણી અને ધંધામાંથી તેમણે વધારે ને વધારે ધન્યરૂપનમાં ખ્યાન પરાંન્યુ. મોહીન ( મારા આરમાન પુત્ર ) અમારાથી છૂટો થઈ જુદો રહેવા ચાલ્યો ગયો હતો. તેણે લખ દર્શો' હતાં અને એક સરસ બાળાનો પિતા પશુ થયો થયો હતો-હું' દાદી બની હતી ! પશુ મેં એ બાળાને એક ન વખત નોએસો-આવો અમારી વચ્ચે સંબંધ હતો. મારી પુત્રવધુને પશુ મેં એક ન વખત નોએસી મારે પોતાને તો કંઈ સંતાન ન નહોતું.

૧૯૩૬-૩૭ વર્ષ આન્યુ, અને લકાઈ શરૂ થઈ, પશુ મારા પર એની કંઈ અસર થઈ નહિ બહા-રની ફુનિયાની મને કંઈ ન જાણુ નહોતી. પિતાપુત્રના ઝગડામાં ગાંધીજી અને દેશ આનતા એટલે એ બે સન્દોથી હું પરિચિત થાએલી. ગાંધીજી ખરેખર કોણ છે એ વિષે મને ખાસ ખબર નહોતી. તો પછી દેશની તો શું વાત કરવી ? પશુ હું વાંચી લખી નહોતી સકતી ને ! નહિતર આવું કદી વાત ?

મારું આવું બંધિયાર જીવન ચાલ્યું જતું હતું તેમાં પહેલો ધા પડ્યો મારા પતિના મૃત્યુથી. ૧૯૪૨ ની શરૂઆતમાં એ મૃત્યુ પામ્યા, અને હું તદ્દન અનાથ થઈ ગઈ.

● પનિહારી ●  
( જાને જાને રેન'દના કિયોર ! માણસ ચાર ૧-૬૫ )

આવી, આવી, ભરી જળહેલ,  
શી અલખેલ !

પ નિ હારી ! પ્રભુતા ભરેલઃ  
શી અલખેલ !

ત્હારો ધરૂલો મંદાકિનીમાં રૂખે,  
મુરમંગાલ ત્હારે ધરૂલે છુપે;  
ત્હારી હૈયાની હેલ, સંસ્કૃતિ ભરેલ.  
શી અલખેલ !

પરમ પ્રેરણાસચિત તરસ્યાં ને પાતી,  
પન્યબ્રહ્મા પથિકોને માર્ગદર્શિની થતી;  
પૂણ્યધવલાં ઉર-શા ધવલવસનો સળેલ.  
શી અલખેલ !

જીવનવાટે અનેક ત્હને કંટક નટે,  
કટૂ વાયરા સમાજનાં દુઃખદા પીટે;  
પૂનિત અણમાખ્યા સેવાનાં પન્યતે' શ્રેલેલ.  
શી અલખેલ !

છી. પુખ્ત શુકલ

જેસે ટકે અમારી રિયતિ ખાસ ખરાબ નહોતી, પશુ સ્ત્રી માણસથી એકબીજા કેમ રહેવાય ? મેં મોહીનને ધણીવાર કહેવરાવવાનો વિચાર કર્યો, પશુ તેના પિતા સાથેના ઝગડાને અંગે હું પશુ તેનાથી વિમુખ થઈ ગઈ હતી એટલે કશું નક્કી કરી સકતી નહોતી. છેવટે એકવાર કરતાં કરતાં તેને કહેવરાવ્યું, - પશુ એ વખતે તેને કોઈને મળવાનો વખત નહોતો. તે કંઈ મોટા કામમાં પડ્યો હતો, અને થોડા દિવસ પછી પાછો યુવાન જવાનો હતો. યુવકથી આપ્ત પછી બધું નક્કી થઈ શકે એમ તેની

પત્નીએ જવાબ આપ્યો. મને મારી જાત પર જ આ જવાબથી તિરસ્કાર આવ્યો.

પણ જાત પર તિરસ્કાર લાગ્યે ચાલે તેમ નહોતું. કારણ કે લડાઇની અસર ચારે બાજુ જવાબ લાગી હતી. મારા પતિના મૃત્યુ બાદ થોડો વખત તો મને કરી મુશ્કેલી ના આવી, પણ પછી વ્યાસતેજ ખલાસ થયું સારે ખમર પડી કે હવે બજારમાં મળવું પણ મુશ્કેલ હતું. કલાકોના કલાકો કતારોમાં ઉભા રહો તો પણ મળે તેની કોઇ ખાત્રી નહોતી. શરૂઆતમાં તો પડોશીઓ ભલાઇ કરી મને આવી ચીત્તે લાવી દેતા, પણ ધીમે ધીમે એ પણ અશક્ય બનતું જતું હતું. પોતાનું જ જ્યાં માંડ થતું હોય ત્યાં ખીજતું કોણ કરવા જાય ? વ્યાસ-તેજની બાબતમાં આમ હેરાન ચર્તા હતાં ત્યાં ખાંડની તકલીફ શરૂ થઇ. મારે આ તો તદ્દન બંધ જ કરવી પડી. રાત્રે પણ વ્યાસતેજ ખચાવવા કોડિયાં કરતી. એક પછી એક ચીજ રોજબરોજ મોંઘી થતી જ જતી હતી. રોજબરોજ તમામ ચીજના બાવ ચડતા જ જતા હતા. મારી સ્થિતિ તો પૈસે ટકે સારી હતી, પરંતુ મારા પડોશીઓની સ્થિતિ દિન પર દિન ખરાબ થતી જતી હતી. આ ગરીબ મધ્યમ વર્ગના લોકો છે. કોઇના પગાર ૫૦, કોઇના ૬૦ તો કોઇના ૪૦. આટલામાં આવા સમયમાં કુટુંબનું ક્યાંથી પૂરું ચાય ? મારે ઘણી વાર મદદ કરવી પડતી. મારા પતિ પણ ઘણાને આવી રીતે મદદ કરતા. આટલું આટલું છતાં હું હજી કંઈ સમજતી નહોતી કે આ બધું શું ચાય છે અને કેમ ચાય છે. હું હજી પણ જૂની દુનિયામાં જ જીવતી હતી.

એવામાં એક દિવસ પડોશીઓ ખમર લાગ્યા કે મુંબઈમાં મોહીનને સરકારે ખીજ કેટલાયે દેશનેતાઓની સાથે પકડી લીધો છે અને જેલમાં પૂર્યો છે. મોહીન જેલમાં ? એના પ્રત્યે નાખુશ હોવા છતાં યે મારાથી આ

સહન કરી શકાયું નહિ, અને માનાપમાનના બધા ખ્યાલો છોડીને હું સરખતે મળવા દોડી. સરખતે પણ એ સમાચાર મળી. ગયા હતા. પણ મારા જેટલી એ ડરતી નહોતી. એને આગળથી જ ખબર હતી કે મોહીન જે કંઈ કરી રહ્યો છે તેમાં જેલમાં જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે. મેં પૂછ્યું: “તને ખબર હતી તો તે અટકાવ્યો કેમ નહિ ? એવું તે એ શું કામ કરતો હતો ? અને એવું તે કયું કામ હતું કે જેથી સંસ્કારને તેને જેલમાં પૂરવો પડે ?”

સરખએ મને સમજાવ્યું કે અત્યારે વ્યાસ-તેજ ખાંડ વગેરે મળતાં નથી, બધી ચીજ મોંઘી થઇ ગઇ છે અને જીવનું અધરું થઇ પડ્યું છે તેનું કારણ લડાઇ છે. અને આ લડાઇનું કારણ સરકાર છે. એ સરકાર પાસેથી હિંદની આઝાદી મેળવી આ બધી મુશ્કેલોનો ઉકેલ કરવાનો મહાસભા પ્રયત્ન કરે છે, એટલે સરકારે બધી મહાસભાવાદી નેતાઓને જેલમાં પૂરી દીધા. છે કે જેથી તેઓ સરકારનો વિરોધ ન કરી શકે. અલબત્ત આને જેટલી સહેલાઈથી આ બધું તમને કહી શકું છું તેટલું કંઈ હું તે દિવસે સમજી નહોતી. મારાથી એ સમજાય તેમજ નહોતું. મેં જીંદગીમાં કદી એવી વાત સાંભળી જ નહોતી. મેં તેને ઘેર આવવાનું કહ્યું, પણ તેણે ના પાડી. તે હજી મુંબઈ જવાની હતી અને સારાગદ મોહીનનું કામ ચાલુ રાખવાની હતી. હું તો એમાં માત્ર એટલું જ સમજી કે મોહીનની પાછળ એ પણ કદાચ જેલમાં જાય. “બાપાનું શું ?” સરખએ કંઈ જવાબ ના આપ્યો.

આ બનાવ મને ગમ્યો તો નહિ, પણ એટલું સમજી કે આ બધું સરકારને કારણે છે. આ પછી મારા પડોશીઓને ઘણીવાર હું આ બાબતમાં પૂછતી. એમાંના ઘણા ઘણું ઘણું બોલતા હતા, અને ધીમે ધીમે હું પણ થોડું ઘણું સમજવા લાગી.

(અપૂર્ણ)

# શહેન શાહ ખાખર

ત્યારે એમની સાથે આવ્યા  
કલા, સંસ્કૃતિ ને સમૃદ્ધિનાં  
નવાં તેજસ્વી કિરણો.

આને એ કિરણો  
હિંદમાં પ્રેરણા ને  
આનંદના દીપકો  
પ્રકટાવી રહ્યા છે.

૭

રણુ છત્રનું

અદ્ભુત ઐતિહાસિક ચિત્ર

: ભૂમિકા :

ખુરશીદ

ચેખ મુખ્તાર, સુશીલ કુમાર,  
લાલા ચાકુભ, સુલોચના ચેટરજી

લિપિકા :

વજાહત મીરજા

સંગીત :

ખેમચંદ પ્રકાશ

૦ અછત પ્રકાશન ૦

રોયલ ઓપેરા હાઉસ

દરજી : ૪, ૭, ૧૦,

શનિ-રવી તહેવારે એડીની ૧-૩૦.

એડવાન્સ બુકીંગ : હા થી ૧૨૧૧ ને ૩ થી ૬૧૧



નુતન વર્ષાભિનંદન

ફ્રી ઈન્ડિયા

પાતાના પેદ્રનો - પોંદ્વીસી હોદ્દરો અને  
એવન્ટોને નુતનવર્ષાભિનંદન પાઠવે છે.

ફ્રી ઈન્ડિયા

જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લી.

સ્થાપના : ૧૯૩૪

હેડ ઓફીસ : કાનપુર

ચેરમેન—

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર—

શ્રી પદ્મકાન્ત સીંઘાનીયા, કે. ટી.  
(મીલમાલિક-એન્ડર)

શ્રી. નવલકિશોર લારતીયા  
(બી. એ. એફ. સી. આઇ.)

ચુકવેલા દાવાઓ:—**રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦**

\* જીવંતી \* આગ \* મોટર \* અકસ્માત

\* કામદારોના બદલાના વિમાનું કામકાજ કરવામાં આવે છે

વધુ વિગત માટે મળો યા લખો:—

**શાન્તીલાલ કે. ત્રીવેદી,** પ્રાન્થ મેનેજર

—: મુખ્ય શાખા :—

રહીમપુરલા બીહારીંગ, હોમજી સ્ટ્રીટ, ફોર્ટ, મુંબઈ.

—: શાખાઓ :—

કલકત્તા — લાહોર — અજમેર — પટના....વગેરે.

# ::: આપણાં સાહિત્યનાં સ્ત્રી પાત્રો :::

**સ** સરસ્વતીચંદ્રે ગુજરાત સ-  
મક્ષ, આદર્શ શૃદ્ધીણીનો  
નમુનો રજૂ કર્યો છે. બાવનામૂર્તિ  
કુસુમ અને કુસુમના પાત્રો પણ

●●●●● લેખક ●●●●●  
**શ્રી. નીરત**

પુરાણ સામયિકો ઉચ્ચાવી જવા  
પડશે. આજની ત્રણ ચાર દાયકા  
પહેલાં જે લખાતું તે બધું મંથ-  
રય થયું જ નથી. અરે! લખા-

ગુજરાતને આગણે યુગતા દેખાડ્યા. એ દિવસો  
એવા હતા કે જ્યારે નૂતન સંસ્કૃતિનો પ્રકાશ  
ત્રીલવા જતાં કદાચ આપણી અસારની શાંતિ  
ખોવાઈ જશે તો ? એ ખીંકે લોકજાગૃણી  
આવાં પાત્રો સાથે ઓળખાણ કરતાં અચકાતી.  
પરંતુ એ જમાનાના યુવક વર્ગે તો કુસુમ  
સુદના ઘડતરમાં તેના કર્તાએ કાગે લગાડેલા  
માદશીને ઉરના ઉડાણ સુધી પહોંચાડી જાણ્યા  
તા. એ યુગે ધણીએ કોણેજાણે આ પાત્રો  
સાથે તાદાતમ્ય સાધ્યું હોય તેવી હાલતમાં  
ખાતા અનેક યુવકો સ્વપના સૈવતા કે મારી  
માયી કુસુમસુંદરી જેવી જ હોવી જોઈએ.  
દૃઢજનનમાં પ્રવેશ કરતી વેળાએ આ સ્વપન-  
સેવીઓને અણુધંડ અને નિરક્ષર કન્યાનો જ  
હાથ મદલ્ય કરવો પડતો. ધીમે ધીમે સ્વપના  
સરી જતાં, અને એ વર્ગે પણ જેમ તેમ  
નિભાવી સેવાની વૃત્તિને અપનાવી દેતો. આ  
પ્રકારના લગનમાંથી નિષ્પન્નતા માનસિક અસ-  
તોયને જીરવવાની આ વર્ગે કોશીસ કરી હશે.  
તેમ છતાં એ વર્ગનો અસંતોષ સાહિત્યના  
પ્રદેશ સુધી પહોંચી શક્યો છે.

કોઈ કોઈ શિક્ષિત વાતોઓ લખી,  
એકાદ બે નવલકથાકારોએ પણ આ પ્રકારની  
અસમાનતાને ઠાવડાવું રૂપ આપ્યું. અને એ  
રીતે આપણા સાહિત્યમાં વાસ્તવિક પરિચિ-  
તિનું નિરૂપણ શરૂ થયું. વાસ્તવિકતા સિવાય  
બધું કલ્પનાગમ્ય મિથ્ય જુનું જ હતું.  
એવી માન્યતાના રથમાં બેસીને દોડદોડી  
કરનારાઓએ જુના મંથન, અને

એલા સાહિત્યનો જે ભાગ પણ આજે મંથ  
સ્વરૂપે મોજાડ નથી. એ સમયે માલતાં  
સામયિકોમાં રજૂ થતી વાતોઓના પાત્રોને  
આજે આપણે ઓળખતા નથી. એકાદ  
અમરદારને અણુધંડ પત્ની સાથે પનારો  
પડ્યો હોય અથવા એકાદ શિક્ષકને નિરક્ષર સ્ત્રી  
સાથે જીંદગી માળવી પડતી હોય, એવા પાત્રો  
લખે આપતી વાતોઓ, તે જમાનાના વાંચ-  
નાર વર્ગનો આદ મેળવી શકતી. થોડા દિવસો  
પછી બધું જુલાઈ જતું. આવી વાતોઓમાં  
એક થોડો દોષ હંમેશ માટે અમરદારને રહી  
જતો. વાતોઓના પાત્રોમાં લગભગ સામ્ય  
રહેતું. વાતાવરણમાં સહેજ સાજ મિનતતા  
કે પ્રસંગો જરાજરા જુદા પડી આવતા  
હોય. બાકી એક જ હાળમાં હળાએલી  
અણુધંડ યુવતી અને તેના શિક્ષિત પતિને  
વાતોના નિરૂપણમાં લાવવામાં આવતા.  
એટલે, એ સમયથી વાસ્તવિકતાના વધુ પડતા  
અંશે ધરાવતા સ્ત્રી પાત્રો આપણે ત્યાં  
આકાર લેતા યથા.

રચિત્ર પણટાવું. નથી હવાએ સમૃદ્ધ  
માનસ અને ખાસ કરી શિક્ષિત વર્ગ પર  
બારે અસર ઉપજાવી. એ પરિવર્તનનું  
પ્રતિબિંબ સાહિત્યમાં પડ્યું. નવા ખ્યાલોએ  
નવી જ પરિચિતિનું નિર્માણ કર્યું.

એ સમયે સાહિત્યના પ્રદેશમાં ફરતાં  
સ્ત્રી પાત્રોની કક્ષાએ પણ પલટો લાધો, અને  
જનવાઓએ વૃત્તિથી બરેલી યુવતીઓના

કોઈએ ખરેખર કાંતિ કરી, કોઈના ગળવાના પ્રયાસો અર્ધે રસ્તે રોકાઈ પડ્યા. પરંતુ અમળાના બદલે સળળા લેખાય તેવી સ્ત્રીઓની મુશ્કેલ શક્ય બની. એ દિવસો પણ ગયા. બદલાતા યુગે પકડેલી ઝડપે આલેખન અને વસ્તુના અવસ્થા બોળાઈ પડી. પલટાવી દોધુ. અને શ્રી. કર્નયાનાથ મુનશીની તનમને વાંચનારી આલેખને મોહિની લગાડી દીધી. તે પછી રમૂ થયેલા સ્ત્રી પાત્રોથી આ યુગ પરિચિત છે જ. નવા યુગની નારીત્વના પ્રતિક સમી સંખ્યામાં યુવતીઓ શ્રી. રમણનાથ દેસાઈની નવલકથાઓમાં કંડારાઈ છે. ત્યારે શ્રી. મેધાણીની નવલકથાઓ તથા નવલકથાઓમાં આવતી સ્ત્રીઓ આપણને કાઠિયાવાડના તળેપદા તરુઓની પિછાન આપી બધ છે. શ્રી. સુનીયાથ શાહના સ્ત્રી પાત્રોમાં એકાદ સાહસિક યુવતી ઉપરાંત જુદા જુદા વર્ગોના પ્રતિનિધિય રમૂ કરતી

સ્ત્રીઓ હોય છે. આ પાત્રોનો વિસ્તૃત પરિચય વિસ્તાર માગી લે છે.

અને નવલિકાઓમાં શ્રી હુમકેતુના નમણ તથા હિર્મિની મૂર્તિ તરીકે આવતા પાત્રોએ આપણી સાથે દોસ્તી બાંધી છે. શ્રી. ઉમાશંકર વિ. વિ. ના પાત્રોને પણ આપણે ઓળખાએ છીએ, ગાંધડાની કન્યાઓ, યુવતીઓ વિ. નો આપણને સારો પરિચય થયો છે. ત્યારે તાજેતરમાં લખાતી વાર્તાઓના પાત્રો તરીકે હાજરી આપવા મોકલાતી યુવતીઓની મનોદશાનું આલેખન વધુ ચીવટ માગી લે છે. આજે રમૂ થતા યુવતીના પાત્રોને આદર્શના નમૂના નહિ જ કહી શકાય. તેમજ તેઓને વાસ્તવિકતાની દુનિયાનાં રહીશ તરીકે પણ નહિ જ ઓળખાવી શકાય. એ પ્રકારની પાત્ર સૃષ્ટિ સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં કોઈ રીતે ઉપકારક લેખાય જ નહિ.

—: નૂતન વર્ષાભિનંદન :—

શ. મ. તી. થ. આ. હી. તે. લ.

સ્પેશીઅલ નં. ૧



મગજના જ્ઞાનવસ્તુઓ ગળવાન બને છે. ધોળા વાળ કાળા થાય છે ખરતા અટકે છે, ટાલમાં વાળ ઉગે છે. જોડો મટે છે. ચાલશક્તિ ; અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે, હરેક ઝડપમાં ગહેનો, પુ યો અને જાણકો માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

રતલો બાટલીના રૂ. ૩-૮-૦, ૮ આઉટલેટ રૂ. ૨-૦-૦

બધે મળે છે.

શ્રી શ. મ. તી. થ. યોગ શ્રમ ૪૪૮ સેન્ટ્રલ રોડ, મુંબઈ ૪.

# આબ્બાદ ચુકિત !

પ્રગ લેખિકા :  
શ્રીમતી શુભિલા ભાર્ગવ,  
એમ. એ., ડી. ટી.

અનુવાદક :

કુ. રમદેવી તારાચંદ અમલગ

‘ધ’ હીમ ! કરીને કંઈક ધણાકો યથે.  
ધરના માણસો જ્યાં રોડ્યા આત્મા.  
‘શું થયું ? શું થયું ?’ એમ પૂછતાં સો  
ગોઠ જાતજાતનાં તકે ‘વિતક’ કરવા લાગ્યા.  
‘જુઓ તો ખરા ! ગોઠ પેટી તો પડી  
ગઈ નથી ને ?’

‘અરે પેટી પડે તેમાં ‘શું’ થઈ જવાનું  
હતું ને ? ‘શું’ તો એમ ‘પણ’ ‘હું’ ? ગોઠ  
હિંચુ’ છોડક’ તો પડી ગયું’ નહીને ?’

‘શું’ પણ પેટી વાત કરે છે ? આપજો  
ત્યાં વળી હિંચુ’છોડક’ ગોણું હતું ? હા, જાકી  
સંજની મોજ માણવા આવેલા આ તારા  
પિયરીયાના કંઈ રંગધણા નથી ! આપજો  
બોમ્બેને સરસામાન ગોણતાં પણ ‘પૂર’ ક્યાં  
આપડે છે ? આપજો દિલ્હીસ્તાની તો છેક  
દિલ્હીસ્તાની જ રંગા ! આપજામાં એવી લાવ-  
કા આપવાની જ નહિ !’

ગુલરાણીએ હાજી કયો, ‘હવે જરા  
છામ ઉપર ઠાલુ રાખશો ? ગોઠ સિંચ-  
જારી તો...’

એ આગળ બોલે તે પહેલાં કાન ફાડી  
નાખે તેવી ત્રીસ રીતે સંજગાળ. ‘અરે રે !  
મરી ગઈ ! દોડો, દોડો, અને બચાવો !’

ધરમાંથી જ્યાં જ રૂઝિયામાં ધરી આવ્યા  
ત્યાંનું ક્ષેત્ર તોફાને સો આત્મા જની મળા  
જમીન ઉપર ભેળી વડી રહ્યું હતું. શત બેજ  
વિવસ પડી ને મસ્તક સોમાત્મ સિંહની  
લામાલથી સુરોબિન જનવાનું હતું તે આજે  
ભેળીથી રંગાઈ ગયું હતું-ગોઠ મનુષ્યના

દાણે નહિ, પરંતુ ધરતીમાતાના પ્રકારથી !  
જો ધરમાં પડી પડેલાં સુરેખાના સંજના  
ગંગા ગીતો મવાઈ રંગાં દતાં ત્યાં અત્યારે  
જૂમરાણ મન્દી રહ્યું. સુરેખાની મા-માસતી  
પુરીનું મસ્તક પોતાના બેભામાં લઈને તલ્લે  
જૂમ રડવાનો પ્રયાસ કરી રહી હતી. એક-  
એક આવી પડેલા કુખના શોકાંબિધી નેના  
આંસુઓ આનું આનું કરનાં અટકી જતાં  
દતાં. સુરેખાના પિતા સિવદયાએ ડોકડરને  
નાખડેલા બોલાતી લાવવા માણસ રોડાખેલા.

ડોકડર નસને સાથે રાખીને આવ્યો. ત્યાં  
નાકની ગિરદી કરતા શ્રી પુરોગે તેજો  
દાગ્યા, અને હાંનિ કાળજીપૂર્વક તે તપા-  
સવા લાગ્યો.

જૂમ ગંબીર ગંદેરા સાથે ડોકડરે અભિ-  
પ્રાય આપ્યો, ‘શી સાદેજ, કેસ તો બદ્ધ  
‘સીરીસ’ છે. આપના ધરમાં દમજાં  
માણગોળી જૂમ બીડાખીડ લેતાથી મને ચિંતા  
રહે છે કે ડોક્ટરીની જરાજર સારવાર નહિ  
લાવ. એટલા માટે...’

માથાની વચમાં જ બેળી ઢીલી ‘ના,  
ના, ડોક્ટર સાદેજ ! તમને તો ક્યાંથી  
ખબર હોય, પણ આ સુરેખાના તો  
જન્મની તૈયારી માટે છે ! ‘શું’ એ  
જાદી સાજ રૂપ જરો ? મને તેમ કહે, પણ  
એ જાદી સાજ રૂપ જાવ દેવા પ્રયાસો કરો.’

ડોક્ટર-‘જ્વેન, આમ ચિંતા ન કરો,  
માર્ગ કશું તો મળે તો એને મારે પેર લઈ  
જવા દો-આવ જલ્દી છે તો ખરા કે મારી

બહેન પ્રભા સુરેખાની બહાલી સહિયર છે. એ સ્નેહના ખરા ઉમંગકાથી સુરેખાની સેવા ચાકરી કરશે. હું પણ સુરેખા લગ્ન પ્રસંગે સાથ થઈ જાય તેવા સવળા પ્રયાસો કરીશ. બાકી અગાઉના જેવું આરોગ્ય મેળવતાં એકાદ પખવાડિયું તો જરૂર લીધી જશે. '

પણી માલતી બોલી ઉઠી, ' પરંતુ ડૉક્ટર સાહેબ...'

શિવદયાલ બીજાબંધે બોલી ઉઠ્યો, ' હવે રહેવા દે તે તારું દોડહડાપણુ ! આ સુરેખાની હાલત તરફ તો જો ! 'તું' તો આડી અવળી વાતો કરવામાંથી પરવારવાની જ નહિ ? '

માલતીને ડૉક્ટરની દરખાસ્ત માન્ય રાખવી પડી.

x x x

આજે લગ્નનો મંગલ દિવસ હતો; પરંતુ જેના લગ્ન ચવાના હતા એ સુરેખા જ ધર આગળ નહોતી. માંડવે આવેલી સ્ત્રીઓ તેમજ પાડોશીઓ ટોળે મળીને અલકમલકની વાતો કરી રહી હતી. ' આ પણ નસીબની વાત જ છે ને બાપ, અહિં જનનું સામૈયું ' કરવાની તૈયારી ચાલે છે ને ત્યાં કન્યા 'તો માંદગીના બિછાને પડી છે ! ' કાલે ભાભી એને જોવા ગયા હતા ત્યારે માંડ પા કલાક એમને મળવા દીધા. કહે છે કે આગળ કરતાં સ્થિતિ સારી છે, પરંતુ એ આમ પડી ગઈ શી રીતે તેજ સમજાતું નથી. '

બીજી સ્ત્રી આકાશ તરફ આંગળી ચિંધતા બોલી, ' એ તો ઉપરવાળો જાણે ! ભગવાનની લીલાનો કોઈ પાર પામ્યું નથી. આજે લગ્ન છે ને બે દિવસ પહેલાં તો આવો અકસ્માત થયો ! એમણે (પતિએ) કહ્યું હતું કે નાહક રેલમાડાનું ખર્ચ ન કર, પરંતુ મેં જ મૂખીએ ન માન્યું, એને ' મહેનત બરબાદ અને શુન્હા: લાજમ્ જેવું થયું ! '

ત્રીજીએ ટાપસી પૂરી ' મારે પણ એવું

જ થયું ને ! બાકી : ડૉક્ટરની બહેન પણ સેવા કરનારી જખરી છે હો ! સુરેખાની સારવારમાં એને ' ખાવાપીવાનું ' પણ બાન નથી ! '

ચોથી સ્ત્રીએ આડીઅવળી નજર કરી. કોઈ સાંભળતું નથી એવી ખાતરી કરીને ધીરે રહીને તેણે મમરો મૂક્યો, ' એ બધું તો ઠીક, પરંતુ આવી સમજણમાં આવેલી છોકરીને પારકે ઘરે મોકલી એ અને ઠીક નથી લાગતું. અહિં ઇલાજ કયો હોત તો શું ખાહુ'મોણું થઈ જાત ? '

એની પાડોશમાં જ બેઠેલી પાંચમી સ્ત્રીએ આ નિંદા ન ગમી. ' અરે બાપ એવી બોલી ટીકા કાં કરો ? એ બિચારી મરવા પડી હતી ત્યાં આવી આડીઅવળી વાત ક્યાંથી સૂઝે. અરે ! એ તો હંમણાં અહિં આવશે અને કાલે તો એ પારકું ઘન બની જશે. '

' બધાં ય આવશે, આવશે, કહે છે પરંતુ આવશે તે ક્યારે ? કહે છે કે લગ્ન અગાઉ અડધી કલાક પહેલાં તેને અહિં લઈ આવશે, આ તે કેવી નવાઈની વાત ? '

આવી કુચકીમાં રસ પડતો હોય તેમ એક બાપ બોલી ઉઠી, ' અરે બાપ ! તમે તમારે જે થાય તે જોયા કરાને, મેં તો સાંભળ્યું છે કે સુરેખાએ સ્વંયમાંથી પોતાનું નામ પણ કાઢી નંખાવ્યું નથી. કેમ જાણે એ કદી સાસરે જવાની જ ન હોય. અને ભણ્યા જ કરવાની હોય ! '

પણી એક બાપને શરાતન છૂટ્યું, ' એ વાતમાં શો માલ છે ? એનાં સાસરિયાં તો એવા જુના જમાનાનાં છે કે ભણવાની વાત તો ક્યાં રહી, પણ એક વખત ઘરમાં પેદા પછી એને બહાર પગ પણ મૂકવા નહિ દે ! '

એટલામાં માલતી ત્યાં આવી લાગી. એના હાથમાં કંઈ ચીઢી જેવું જોઈને એક

મહિલાએ પૂછ્યું, 'કાકી ! આ શેની ચીઠ્ઠી છે ? સુરેખાં હજી નથી આવી ?'

'ના, લીલા, શેને તું જ ચીઠ્ઠી વાંચને. આજે લગ્નની ધમાકમાં હું સુરેખાને જોવા પશુ નથી જઈ શકી. પ્રભુ જાણે એની તબિયત કેવી હશે !'

સૌ ઠાઈ સાંભળે તેવા મોટા સાદે લીલા ચીઠ્ઠી વાંચવા લાગી—

પૂજ્ય બહેન,

આજ આપ સુરેખાને જોવા ક્યાં ન આવ્યા ? સવારથી સુરેખા પ્રસન્ન હતી. તમને અંખ્યા કરતી હતી. પરંતુ કોણ જાણે કેમ બરોડ પછી એકાએક તેને મૂર્છા આવી ગઈ ! અમે જાતજાતના પ્રયત્નો કરી જોયા, પરંતુ કંઈ સુધારો નથી. લગ્નની બાબતમાં હું શું કહું ? શે શિવદયાલ પોતે પશુ અહિં બેઠા છે, જાનને પાછી લઈ જવાતું કહેવા તેઓ હમણાં જ જાય છે. તમે અહિં આવીને સુરેખાની તબિયત જોઈ જાવ એમ કહ્યું છું. ડૉ. દિનાનાથ

માલતીના મોલિયા મરી ગયા. એક તરફ પુત્રીની મિત્રતા, બીજી તરફ જાનને શે જવાળા આપવો તેની હિપાધી ! આજના સુદર્ભ પછી પાંચ વર્ષ સુધી લગ્ન જ નીકળતાં નહોતાં. 'અરે બક્ષા બગવાન ! આ તે કેવી અવસ્થા ?'

સ્ત્રીઓ એક બીજાના કાનમાં કંઈકંઈ વાતો કરવા લાગી. બહારગામથી આવનારને લાગ્યું કે સુસાદરીનો પરિશ્રમ અને ખર્ચેલા પૈસા બંને છૂટી પડ્યા. કેટલાક સમજી સગા-ઓએ મન મનાવ્યું, 'હશે એ બહેને કુટુંબ મેજા તો થશે !'

x x x

જાન પાછી ફરી. માંડવો પશુ ખાલી થયો. ચાર દિવસની ચાંદની પછી અંધારી રાત આવતી હોય તેમ મધકાલના બર્ષાભાવો ધરમાં રૂકત શિવદયાલ અને તેની પત્ની

તથા વૃદ્ધ પિતા માત્ર રહ્યા. દંપતી દિવસમાં બે વાર સુરેખાની ખબર કાઢી આવતા, અને પિતાજીને સમાચાર આપતા.

લગ્ન અટકી પડ્યાં એ વાતનું માલતીને બારે કુખ લાગતું. છતાંય પુત્રી ખચી એ વિચારથી તે મન મનાવી શેતી. નાતીલાઓ દીકા કરે તો બહેને કરે ! રતન જેવી દીકરીના જીવ બચે એ કંઈ એાજી વાત છે ?

અઠરમાત થયાને આઠ દિવસ પીતી ગયા. ડૉક્ટર દિનાનાથ શિવદયાલને ત્યાં આવ્યો. માલતીને હૃદયેશીને તેણે કહ્યું, 'સુરેખા તમને બહુ યાદ કરે છે.'

માલતીએ કહ્યું 'બાઈ, શે કપડાં પહેરે છે, તે તેવાર ચાલ એટલે તેની સાથે જ આવું છું.'

સુરેખાને મળવા દેવા પહેલાં ડૉક્ટરે એ દંપતીને દિવાનખાનામાં બેસાડ્યાં, અને કહ્યું, 'કહો શે સારું ! સુરેખાને સાચું કરવા માટે મને શું ધનામ આપશો ?'

'તમે જે માગો તે, ડૉક્ટર, સુરેખાના જીવ કરતાં બીજી કંઈ ચીજ ચડીયાતી છે ?'

'અરેઅર હું માથું તે આપશો ?'

'જરૂર, જો એ મારો શકિત બહારની વસ્તુ નહિ હોય તો.'

'હીક છે, શેજી. આપ આ વચન આપો છો તે બરાબર લક્ષમાં રાખજો. આપ જાણો છો તો ખરા કે મારી બહેન પ્રેમા અને સુરેખા વચ્ચે કેવી મિત્રાચારી છે. આજે જરા એ બંનેની વાતચીત તો સાંભળી જુઓ ! તમે અત્યારે અહિં આવવાના છો એ વાતની સુરેખાને બિલકુલ ખબર નથી. એમની વાતચીતમાં આપને કંઈ અનુચિત જણાય તો આપ નારાજ ન થશો. અને બહેન, તમને પશુ મારી એજ વિનંતી છે.'

'બલે, જેવી મારી દીકરી સુરેખા તેજો મારે મન પ્રમા. અત્યારે તો સુરેખા કરતાં ય

પ્રભા મને વધારે વહાલી છે, કારણ કે એણે સુરેખાની જિંદગી જાણી છે. '

• ત્યારે મારી વાત કબૂલ ? '

• હા ભાઈ હા, એક વાર નહિ, પરંતુ હજાર વાર કબૂલ. '

• તો આવો અહિં ચૂપચાપ બેસી જવ. અને જે વાતચીત થાય તે સાંભળો. '

સુરેખાના ખંડમાં નીચે સુન્ય વાતચીત ચાલી રહી હતી.

સુરેખા—' અરે શું કહું પ્રભા ? તે દહાડે તો એવી ગમ્મત પડી ! આપણે પણ કેવી આમાદ યુક્તિ લડાવી ! તમે જ્ઞેન-ભાઈની મદદ ન હોત તો હું એ દંદામાં ફસાઈ જાત, અને આજે તો પારડા ચાપણ થઈ જાત. '

માસતીએ આ સાંભળ્યું, અને એ બેઠી હતી ત્યાંજ ઉંચી નીચી થવા લાગી. તે બબડી ' ગમ્મત પડી ? અજબની વાત છે ! આવી જબરી પછાડ ખાધી તોય છે કંઈ જરાય પરવા ? '

ઠાકતરે નાક ઉપર આંગળી મૂકતાં ધીરેથી કહ્યું ' હં, હં, તમે તફન ચૂપ રહો. નહિં તો એ પાછી કંઈ વાતજ નહિં કરે. '

પ્રભાનો અવાજ સંભળાયો, ' ખરેખર, તું બહુ હોશિયાર છે. હા, પણ એ બધું બન્યું શી રીતે ? એ સાંભળવામાં મને બહુ રસ આવે છે. ફરીફરીથી એની એ વાત તું મને સંભળાવ તો પણ મને કંટાળો આવવાનો નથી. '

• એમ હોય તો લે સાંભળ. મેં જાને બહુ કાલાવાલા કથી કે મારે આગળ બજુવું છે માટે માફ નામ રકુવમાંથી કઢાવી નં નાખ, પરંતુ એ તો માનેજ નહિ ! તેણે મને એક મહિનાની શ્રી પણ નં આપી. છતાં મેં તો રૂલમાં જવાનું ચાલુજ રાખ્યું. નાસ્તાપાણી માટે મને પૈસા મળતા હતા તે બચાવીને મેં

શ્રી ભરી દીધી. —જાને જ્યારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેણે મને આ પૈસા આપી દીધા. '

પ્રભા—' એનો અર્થ તો એ થયો કે તારા માતૃશ્રીએ તારા નામ ચાલુ રાખવામાં સહાયતા કરી. '

સુરેખા—' આ તો બહુજ ભલી છે ! મારા ઉપર તેને ખૂબજ પ્રેમ છે. માત્ર એ નાતિ-લાઓથી ડર છે તેથી મારા લગ્ન જલદી કરવાની તેને જરૂર લાગતી હતી. આ તો એક છેલ્લા મૂર્કત સુધી લગ્નની વાત ટાળ્યા કરતી હતી. '

પ્રભા—' છેલ્લા મૂર્કત સુધી ? જરાબર, જોરઆપા કહેતા હતાને કે પછીના પાંચ વર્ષ સુધી લગ્નનું મૂર્કત જ નથી નીકળવાનું ? '

સુરેખા—' હા, એટલે જ તો મારા બેડો પાર થયો. હમણાં હું પ્રીવીયસમાં તો છું, અને પ્રશુ કૃપાએ તો ત્રણ ચાર વર્ષમાં બી. એ. બની જઈશ. '

પ્રભા—' તારા માતૃપિતાએ તારે માટે વર પણ જોયા જેવો શોધી કાઢ્યોતો ! પૂરો મેટ્રીક સુધી પણ નહિ પહોંચેતો ! '

સુરેખા—' પણ એમાં માફ કંઈ ચાલે એમ ક્યાં હતું ? બહુ ચળે તારા ભાઈ ડા. દીનાનાથજી કે એણે મને જણાવી લીધી ! '

માસતી અકળાવા લાગી, ' બસ, બસ, સાંભળી લીધો બધો વાત. હવે મને એની પાસે જવા દો, ઠાકતર ! '

ઠાકતર—' આમ આકળા ઉતાવળા કાં ચાવ ? ખરું રહસ્ય તો હવે જાણવા મળશે. '

ફરીથી સુરેખાનો સ્વર સંભળાયો.

• સાંભળ, પ્રભા, ઠાકતરે આમાદ લોહીના રંગનું મિશ્રણ ફક્ત બનાવ્યું હતું. તેમાંનું થોડુંક મેં જમીન ઉપર ટોણ્યું, અને થોડુંક મારા શરીર ઉપર. બધી સ્ત્રીઓ ટોળે વળાને બેઠી હતી ત્યાં થોડો વખત તો હું ફરતી રહી,

‘જેથી હું ત્યાં હતી તેની બધાંને ખબર પડે.  
પછી બ્યારે બધી સ્ત્રીઓ ગીત ગાવામાં મથ-  
ગૂંચ બની ત્યારે તેમની નગર ચૂકવીને હું  
નીચે છટકી આવી.’

પ્રભા—‘એ વખતે તને મનમાં ડર તો  
ખૂબ જ લાગતો હશે ?’

સુરેખા—‘એની તો વાત જ ન કર  
બહેન, જલ્દી નીચે આવીને મેં જોરથી કુટ-  
બોલને દુગ્ધિયામાં ફેંક્યો, અને તરત જ હું  
ધરતી ઉપર ઢળી પડી. પરંતુ હું બચું છું  
પ્રભા કે તું તો કદી પણ મારા વખાણ  
નહિ-જ કરવાની ! બોલ, મેં મારો વેપ  
કેવો બજાવ્યો ?’

માલતી-ચમકી ઉઠી, ‘હે ! આશું ?  
કેવળ હોંમ જ ? સુરેખા ખરેખર પછાડા  
નહોતી ? ઠીક છે, હું તમે બધાની ખરાબ  
ખબર લઇ નાખીશ ! સુરેખા પણ શી રીતે  
છટકો બચ છે તેનો હવે ખબર પડશે !’

શિવદયાલ—‘અરે ! આ કહે છે તે  
બધું સાચું છે ! લગ્નને દિવસે તો તેની  
તબિયત ઘણી ખરાબ હતી !’

ડોક્ટર—‘હો, તમે તો આમ ચીડાઇ  
જવા લાગ્યા ! પૂરી વાત સાંભળો તો  
ખરા ?’

પ્રભા—‘હા બાપુ હા. તારી આ  
આખાદ મુક્તિ માટે તો તને એક ચાંદ-એડલ  
અપેણુ કરવો જોઈએ.’

સુરેખા—‘પરંતુ પ્રભા, લગ્નને દિવસે  
આદતનું વાદળ શી રીતે વિખરાયું એ તો  
મને સમજાવ ? તે દિવસે હું તો એટલું બધું  
ઉંઘી હતી કે મું બન્યું તેની અને ખબર  
જ નથી !’

પ્રભા—‘ભાઈ સાહેબે તને એહોશ  
બનાવવાની દવા આપી હતી. વારંવાર તારા  
તાવ માપતાં તો તે ૧૦૫, ૧૦૬ ડિગ્રી  
મપાતો હતો. બહારથી જુઓ તો ચરીર  
ફેંડગાર અને અને તાવ જુઓ તો એટલો

બધો ! બધાંય એમજ સમજતા કે અંદરનો  
તાવ છે. ભાઈએ એક ખીજા ડાકતરને પણ  
સાંધ્યો હતો. ચરમાગીટરને ઉંધું રાખીને  
ઝટકા મારો એટલે તાવ ઘણી ડીગ્રી ચઢી  
બચ. બસ એ રીતે મોકકો સચવાઈ ગયો  
અને કામ પાર પડ્યું !’

સુરેખા—‘વાહ ભાઈ વાહ ! ખૂબ મઠા  
પડી ! મુક્તિ પણ આખાદ સૂઝી આવી !’

શિવદયાલ અને માલતીની ધીરજ ખૂટી.  
બંને એકદમ સુરેખા પાસે ધસી ગયા. સુરેખા  
અવાજ બની ગઈ.

માલતી—‘કેમ સુરેખા ? કેવી મગ્ન પડી તે  
ખતાવું તને ? હવે ઘરે આવવું છે કે નહિ ?’

x x x

સુરેખા સાચું થયે ઘરે આવી તે માટે  
આડોશી પાડોશી અને નાતિલાઓ માલતી  
પાસે કરખ કરવા આવ્યા, અને સુરેખા સાચું  
થાય તો જીભણી આપવાની શિવદયાલે લીધેલી  
પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ કરાવવા લાગ્યા. આ બધી  
કેવળ મુક્તિ-બનાવટ હતી એમ સ્પષ્ટ કહેવાય  
તેમ ન હોવાથી જીભણી આખા સિવાય  
શિવદયાલનો છટકો ન થયો.

નિંદાખોરાના મોં બંધ કરવા માટે  
સુરેખાને એક કાગળ આપતાં શિવદયાલે બધાં  
સાંભળે તેવી રીતે બેંગમાં કહ્યું ‘લે, હવે  
તો તારું નામ સુલમાંથી નીકળી ગયું ! આ  
રહી તેની રસીદ !’

સુરેખાએ એ ડાંગળ હાથેની નાંચવા  
માંડ્યો. એના પિતાએ સોકેગવણીના હિતેજ-  
નાથે એમાં રૂપિયા એક હજારનું દાન જાહેર  
કયું હતું !

સુરેખાએ મહામહેનતે હાસ્ય છપાવ્યું.  
એના અંતરમાં ખનિ જાગ્યો, ‘લોકોના મોં  
બંધ કરવાની આ પણ એક આખાદ  
મુક્તિ !’

● મૂળાહરીવાર્તા ઉપરથી કથિત ફેરફાર સાથે.





નામાંકિત

ડૉક્ટરો

શક્તિ માટે

નામાંકિત

દવાજ

ખતાવે છે

અંડુનું નામાંકિત રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ નળજાં સળજાં બધાને ઉપયોગી છે. સાત માથુસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નળજાઈ નાબુદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુનું રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને તાપ્રીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં બાળકો તેમજ ગ્રાંટાં સો ફોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે પોષણ આપનાર, સ્ફુર્તિ આપનાર અને ખાસ કરીને લોહીની લાઘી વધારનાર—



અંડુ રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ



અંડુ

રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ

એક વાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્મા. વર્કસ લી. મુંબઈ-૧૪

વેપારના એજન્ટો :—

- (૧) પેઠ ભવાનીશંકર અને હરીશંકર કં,
- (૨) મેસર્સ બી. એમ. હક્કરની ફા.

દાવર પાસે, વડોદરા.

# રાં ડ મી ઢી

કોઈ સત્તમહારાજના જન્મદિવસે, કોઈ ખિસ્તી સાલગુણરહનો લઘાણી મસ'ગે કે કોઈ રાજદરબારના મુજરા વખતે વિવિધ ઇલકાઓ અને માનવાંઈની લઘાણીઓ થાય છે. આવા માન-અકરાઓની યાદી બહાર પડતી વેળા અનેક માનવાંધુઓ આતુરતાપૂર્વક એની રાહ જોઈ રહે છે: પરંતુ લેખકે અહીં રહ્યું હત્યો છે એક નવો ઇલકાખ: " રાંડ મીંઢી ! "

દીવાળીના સપ્તરમા દિવસે આપણા સમાજની કેટલીયે વહુવાડુઓ આ વલ્લુમાળ્યા ઇલકાઓ-સ'કોથપૂર્વક પામતી હશે ! અહીં એવી જ એક ગણક વહુવાડુની વીતકકથા લેખકે રહ્યું દરી છે.

: : : : : લેખક : શ્રી. મણિલાલ પ્ર. વ્યાસ

**લ**લિતા સુશીલ હતી, હંછ ગયે વરસે જ આ ઘરમાં આવી હતી; અને તેમાં પણ ધરમાં કોઈનામ કરતાં વધુ અલ્પ સાસુજીવું હતું. એ એમનાથી ડરતી, ચોંકતી રહેતી. સસરાજી માયાણુ હતા, પરંતુ એમની માયાણુતા આ બદ માતા આગળ નિરર્થક નીવડતી. પતિદેવ માતા-પિતાના આગ્રાધારક આર્થ પુત્રના અવતાર હતા; એટલે એઓ તો માતાપિતાનો પડયો બોત્ર ઝીંકી લેતા અને એમની આગ્રાવું પલિન કરવા સદા તરફ રહેતા.

આવા સંજોગોમાં પણ લલિતા એનો સમાસ કરી લેતી. સાસુનાં મેણાં સામે એ એક શબ્દ પણ ન ઉચ્ચારતી, માતાના જે ઇપકા પતિદેવ મારફત મળતા તે પણ એ ગળ્યા ઘૂંટડાની જેમ ગળે ઉતારી ન્તી. આખો દિવસ એ ધરના કામકાજમાં રચીપચી રહેતી. અને બ્યારે ખૂબ સતામણી થવા છતાં પણ એ કંઈ જ દરફ ન કાઢતી ત્યારે એને એ અપ્પો સાસુજી તરફથી એમના ઇલકાળક્રમે મળતા: " રાંડ મીંઢી ! " કારણ, એમને પોતાનાથી ઊતરતા બળતા ફરાવતા લાલક આ પાત્ર સાથે પોતાની અચૂક જિતનો વિશ્વ-ગર્વ નહોતો મળી શકતો. એ લાભથી એ

વંચિત જ રહી જતાં, અને પોતે ધરનાં શાસક છે એટલું જ માત્ર અભિમાન મેળવી શકતાં. છતાં એ ગૌરવ પણ સાસુજીને માટે ઓછું નહોતું. અને એ ગૌરવને આધારે તો એ પોતાની સમવયસ્કા મોઢ નારીજનોને કહી શકતાં: " વહુ એની મેજે બધું કરે છે; પછી મારે શું કામ કંઈ કરવાપણું રહે. પણ કુંકાડો રાખું નહિ તો એ રાંડ મારું ઘર વણસાડી જ દે. "

\*

બરાબર નવ વાગ્યા હતા. લલિતા ધરમાં હતી. નાની નણુંદ એના વીરા સાથે ખેલતી હતી. સાસુજી પડોશીને ઘેર પટલાઈ કરવા ગયાં હતાં. સસરાજી દુકાને સિધાવી ગયા હતા. ધરમાં હતી માત્ર લલિતા.

"સી...તા રા...મ" કરતો રામજી મંદિર-તો પૂનરી આવી આંગણે ઊંચો રહ્યો. એણે બને કાવડ ભેરવેલી હતી. એ કાવડપરની નાની નાની ઘંટડીઓનો સુમધુર રણકાર સંભળાયો. આ બાવાજી દરરોજ આ વખતે આવતા. સાસુજી કોઈ વાર મૂડી ઓખા એ મહારાજના અક્ષયપાત્રમાં નાખતાં, તો કોઈ વાર ધરમાંનું વાતાવરણ કંઈ ધુંધવાયેલું હોય ત્યારે અક્ષય-પાત્ર પણ ખાલી લઈને એમને પાછા ફરવું પડતું.

આને સામુજી ધરમાં નહોતાં. નાની નણ્દી કોઇ કોઇ વાર આ બાવાજીના પાત્રમાં મૂકી નાંખી જવાનો લાભ લેતી, પરંતુ આજે તો તે પણ નહોતી; હતી માત્ર લલિતા.

ધંડીએનો રણુકાર સાંભળી લલિતા ધરની બહાર ઓટલે આવી; તેણે મહારાજને “જય સીતારામ” પણ કહ્યા અને સાથે સાથે તેમને નિરાશ ન કરવા માટે મૂકી અનાજ તો નહિ પણ મીઠી વાણી તો આપી:

“બાપજી ! આજે મારાં સામુજી ઘેર નથી. મારાં નણ્દીના એમના વીરા સાથે રમવા ગયાં છે. કોઇનેય મૂકી આપવાનો મને અધિકાર નથી; ઓટલે હું દિલ્લગીર છું કે, હું આપને કંઈ આપી શકીશ નહિ. કૃપા કરી મારાં સામુજી આવે ત્યારે આવજો.”

લલિતાના આ શબ્દો સાંભળી મહારાજ આગળ ચાલ્યા; પરંતુ સાક્ષાત્ ચંડિકાના અવતાર સમાં જાણે નવરાત્રિના ગરબે રમીને ઘેર આવતાં જોગમાયા. સરખાં સામુજીને સામે ઘેરથી આવતાં જોઈ બાબાજી ચંબ્યા, અને પાછા તુરતે જ આગળ વધ્યા. લલિતાને બાવાજી ચંબ્યાની ખબર નહોતી; કારણ કે એ તો ઉપશ્ચિત્ત શબ્દો કહીને ધરમાં એના કામે લાગી ગઈ હતી.

મહારાજ સામે જોઈ સામુજીએ પૂછ્યું:

“કેમ, બાપજી ! પાછા આવો. કહો, એ શંખણી તમને શું કહેતી હતી ?”

“બાઈ ! એણે તો કહ્યું કે, મારાં સામુજી ઘેર નથી અને એમની આજ્ઞા વગર હું મૂકી આપી શકીશ નહિ.” બાવાજીએ જવાબ દીધો.

“એમ ! તારી જાતની હરામખોર ! તારી આટલી શુંબશ ! હું કયાત હોવા છતાં તમને મૂકી આપવાની ના કહેનાર એ કોણ ! એની શી શુંબશ !” ચંડેરાનો રાતોપીચો રંગપલટો દાખવતાં સામુજીએ એક હાથની

હથેલીમાં બીજા હાથની મુઠી પકાડી. અને કહ્યું.

“બીબા રહો, મહારાજ ? હું. એને અહીં બોલાવી લાવું” કહેતાં ધુવાધુવા થઈ જતાં સામુજી ધરમાં ગયાં. જાહેર લલિતાને બહાર બોલાવી લાવ્યાં. બન્ને સામસામે બેઠાં રહ્યાં; જાણે કોઇ બળવાન અને નિર્બળ વચ્ચેના દંડમુદ્દની તૈયારી ન થઈ હોય.

મહારાજ ચૂપચાપ બેઠા રહ્યાં. તેઓ એક ક્ષણે કોઈથી લાલચોળ બનેલા સામુજીના ચહેરા સામે જોતા, તો બીજી ક્ષણે ધૂંધવતા વાંધ સામે થરથર કંપતી બિભેશી બકરી જેવી લલિતા સામે સહજ દષ્ટિપાત કરતા.

સામુજીએ સાક્ષાત્ની ફક્ક ખોરી અને શરૂ કર્યું.

“હરામખોર ! તારી શી શુંબશ કે મારી ગેરહાજરીમાં હું મહારાજને ના પાડી શકે ?”

“બાઈ ! મારે મૂકી નથી જોઈતી; મને જવા દો. બિચારી આ બોળી વહુઆર પર આટલો બધો ક્રોધ મારે ખાતર ન કરશો. હું તો આ ચાલ્યો.” મહારાજે નમ્રતાસૂચક અવાજે પોતાની આ ધરની મુઠી જતી કરતાં કહ્યું.

“ના, પણ તમને ના પાડનાર એ કોણ ? આજ્ઞાલની આવેલી એ તમને ના કહેવામાં શું સમજે. મુકી આપવાનો કે ના પાડવાનો એને શું અધિકાર ! ધરની માલિક હું છું; ધરની કુલ મુખત્યાર હું છું. હા, કદાચ નાની તમને મુકી આપે તો તે હું જતી કરું.” સામુજીએ વધુ ઉત્તર દાખવ્યો.

“પણ બાઈ ! હું કદં છું ને, કે મારે

મુઠ્ઠી નથી જોઈતી ! ” મહારાજે ફરીવાર નમ્રતા ઢાળવતી,

“ ના, પણ એ ના કહેવાનો અધિકાર તો મારો જ છે. તમે શું ના પાડતા હતા : હું જ કહું છું કે ” જાવ, તમને મુઠ્ઠી નહિ મળે. મારા ઘરમાં મારું જ ચામે. ના કહેવાનો અધિકાર પણ મારો જ. જાઓ, મારે ઘેરથી તમને મુઠ્ઠી નહિ મળે.

\*\*\*

મૂપચાપ ચાલ્યા જતા મહારાજ જિયારા મુઠ્ઠી મળવાની આશાએ પાછા ફર્યા હતા ; કારણ કે સામુએ તેમને પાછા જોડાવવામાં એ પોતાને માન માન સમજ્યા હતા. પરંતુ એ

મદાયંડી મમ્માપાએ તો મહારાજ સમક્ષ પોતાનો હક્ક પૂરવાર કરી બતાવ્યો. ‘ ના ’ કહેવાનો અધિકાર પોતાને જ છે એમ મહારાજનું અપમાન કરીને પૂરવાર કરી બતાવ્યો.

જિયારા મહારાજ અપમાનનો આ ઘુંટડો મળી જઈ પોતાના રસ્તે પડ્યા. અને સામુએ ધસાવેલા પાવની મારક યરમાં ગયાં. હસિતા પણ કંઈજ જોડવા માડવા વિના ઘરમાં જઈ કામે લાગી. આ પ્રયંડ ટોપ દરમિયાન પણ હસિતાએ તો એની મુખમુદાને ડેવળ સાંત જ રાખી હતી. એના હોઠ પણ ખીડાયેલા જ રહ્યા હતા. અને સામુએ પેલા બે રાબડોનો છેલ્લો હકાણ સંભળાવ્યો : “ રાંડ મીંઠી !! ”



પ્રગટ થય ચૂકી છે

મુંદર સચિત્ર

તૈયાર છે

**કાઠિયાવાડની દંતકથાઓ**

૩૦ વાતો :

૨૨ ચિત્રો :

૩૭૪ પૃષ્ઠ :

**સૌરાષ્ટ્રની પ્રેમકથાઓ**

૬ પ્રેમકથાઓ : ૩૧ ચિત્રો : ૩૩૦ પૃષ્ઠ :

દરેકની કિં. રૂ. ૩૦. નવેમ્બર આખર સુધી પોસ્ટેજ માફ.

હવે પ્રગટ થશે

**કાશ્મિરી ગુલાબ**

હૃદયંગમ સામાજિક નવલકથા : કિં. રૂ. ૩)

લખો :— ટી. પી. અડાલજી, કોડી પાસે, વડોદરા.



**Afghan  
SNOW**



**Afghan  
Lipstick**

LIGHT - MEDIUM - DARK

*Two Great  
Beauty Aids*



"...સોંદર્યવતીની જોડકામાં વધારો કરે છે. સ્વચ્છન્દરીના મનમોહક હોઠને મખમલ જેવા મુલાયમ બનાવે છે. જાંને બનાવટો સમાપ્ત કરે એટલીના કાંમામાં નિયુક્ત અરેખાંતની કીર્તીમાં વધારો કરે છે રેરકે ઢાંચે મળે છે.

MANUFACTURED BY: E. S. PATANWALLA, BOMBAY 12  
SOLE AGENT

**PATANWALLA LTD**

182-184, ABUL REHMAN STREET, BOMBAY 3;  
'GRAMS: "OTTODUNYA" 'PHONE: 20769

# :: પ્રેમની પરાકાષ્ટા ::

[ પ્રેમ-માટેના અદ્વિત-ત્યાગની સૌરાષ્ટ્રની એક પ્રેમકથા ]

લેખક : શ્રી. તારાચંદ પો. અગાસન, એલ. ટી. એમ.

‘બા! બા! વધાર્ધ! પરમ  
બહેનનું વેવિસાળ થયું!’  
‘શું કહે છે! કાની સાથે?’  
‘કાચ્યા સાથે!’ હાસીએ માર્મિક  
કટાક્ષ કર્યો.

બાબીએ પણ એ કટાક્ષમાં પેતાનો  
પેતાનો મુર પૂરાવ્યો, ‘ત્યારે તો પરમમાતા  
નસીબ ઉધેડી ગયા!’

‘મારી બહારાત કાચ્યા સાથે પરણે  
છે?’ પરમમે મ્હોં મચોડાયું.

‘બાક! એટલામાં ખીજવાઈ ગયા! અમે તો સદાજ હાંસી કરતા હતા! કાચ્યો  
એ જળમાં રહેનારો છવ નહિ, પરંતુ મારા  
તમારા જેવો છવતો જામનો રૂડોરપાળો  
જુવાન! કાચ્યો એ તો એનું નામ છે  
અમમ્યા મારા કાજાકમરા નહુંદ!’

પરમ અજાણને ભેલી ઉઠી,  
‘બાબી મેલું મ’માર, કાચ્યાને પાણું નહિ  
હીરા માલેજનો દાર, પાણી સાથે પરું નમ.’  
તમે ગમે તેમ કહેવો, પરંતુ હું કાચ્યા  
સાથે નહિ પરણું તે નહિ ન પરણું!’

અને ‘હસન.માંસી આમ અસવું’  
થયું જોઈને બાબીનું દેહું ફડો ઉઠ્યું.

બાબીએ, બાહ્યે, માતાએ અને પિતાએ  
હો શોધએ એને ખૂબ સમજાવી, પરંતુ એ  
તો એકની એ ન ન થઈ

કાચ્યા જેવા રૂપવાન અને શુદ્ધવાન  
જુવાનને તો એને બરે એકાંત જન્મ  
ક્યા આપવા તૈયાર હતા, એટલે બીજા

સ્થળે તેનું વેવિસાળ કરીને ઘડિયાં સભ  
લીધાં. જાન પરમમાતા મામતા પાદર  
થઈને નીકળી, અને પતપટ ઉપર પાણી બરવા  
આવેલી પરમમે સડમ નિગાસાપૂર્વક વરસાળ  
તરફ જોયું.

‘ઓહ! આ કાચ્યો આવો રૂડો  
રૂપાળો અને નવજુવાન!’

પરમ પાણીપાટ, સાદેજી શું વિત નમ.  
હેડે માડયું દાર, કડિ મરામ કાચ્યો.

કાચ્યાને જોતાં જ પરમ પેતાની સાથે  
જળ બરવા આવેલી સાહેલીઓને બૂકી મઈ  
અને કાંઠે સાંઠણી ઉપરના સ્વાર-વરસાળ-  
કાચ્યાને એટી ટરો જોઈ રહી.

કાચ્યાની પોને કરેલી અવગણના માટે  
પરમને તેની મારી માગી; કેવળ અજાનતાના  
આવેશમાં તેણે ખોટી છદ્ પકડી હતી એ  
પણ જાણ્યું, અને તેને નમ્મરે જોયો ત્યારથી  
પોતે પોતાનું દિલ તેને અર્પણ કરી દીધું છે  
એવો પેલાનો દઢ નિશ્ચય પણ જાહેર કર્યો.

કાચ્યો વર વસુધ કરતો ફોલ તેમ ફાક-  
માંથી નોત્યો,

દીપા પેલા કામ, પગી આવી પ’પાળવા;  
મોવું અમવું નામ. દરે સાનાં હેતડાં!

૪૨૫ ૧૨૫૦ નવ, પાછળથી જાનાય;  
ફળ એક ન માત્ર, તરે મારે મેળ થો!

પરમ મળમળી જતો વિનવે છે—  
‘ઓ અનન, બદ. બનામા અસવ નહિ;  
નિશ્ચી અમે વાત, અપામો અનવા કરી.



હાટે વલગી વેલીએ, પંખી વનગીત ગાય;  
હાથ જતાવો પંથડો, પરચમ ચીલાવો શાય !

પરંતુ જનહરમાં અપમાન પામનાર કાયળો  
ઠાણપણ રીતે એને દાદ દેતો નથી.

જન તો ચાલી ગઈ, પરંતુ કાયળાની  
મનોહર મૂર્તિ તો પરચમના મનમંદિરમાં  
ઠાયમને માટે વસી ગઈ.

પરચમને માત્ર કાયળાનાજ વિચારો  
આવતા હોય્યા. એની જૂન અને તરસ ઉઠી  
ગઈ. નિંદ્રાદેવી પણ એનાથી નિસાહ ગણા  
એના ચિત્તમાં એકજ પ્રકારનું ચિંતન  
થવા લાગ્યું—‘ક્યારે હું કાયળાનો પ્રેમ  
પ્રાપ્ત કરી શકું ?’

માથાપનો સ્નેહ, સદિયરોની મીઠી મરહરી,

સગાંવહાલાંની મમતા; એ  
એકે સીંચમાં એનું મન ન  
પરોવાયું. ઇચ્છિત વસ્તુ  
પ્રાપ્ત કરવા માટે તેણે  
પોતાના વતનનો ત્યાગ  
કયો. પ્રેમની એ જોગણ  
પોતાના પ્રિયતમને શોધવા  
નીકળી પડી.

એ કાયળાનાં ગામે  
આવી. ‘કાયળાના’ કુસળ  
સમાચાર પૂછતાં ગામશે-  
ઠોએ જણાવ્યું કે ‘એ-તો  
વડુરાણીના પ્રેમમાં આંધળો  
બીંત બની ગયો છે. એ  
વીસનોરીએ\* એને આવે  
તો વશ કરી દીધો છે કે  
પરણીને આવ્યો છે સારથી  
એ કદી પરચમકાર પણ  
નીકળ્યો નથી.’

પરચમનાં ગાંઠ ગળી  
ગયાં. જો આમજ હોય  
તો કાયળે પોતાનો પ્રેમ  
સ્વીકારે એવી આશાજ થઈ.

રહી કે છતાં ‘આશા અ-મર છે’ એ ન્યાયે  
ઠદાય એને આંખની શરમ આવશે. એમ  
માનીને પરચમ કાયળાને ત્યાં પહોંચી ગઈ.

હજિયામાં પચ મૂકતાંજ—

અંકે ખાસનાં દડાં, (કાઠ) માણીગર હાંચ મલપતા;  
પરચમ પાપ નર્યાં, કોષે ચર્યા કાયળો.  
હીડાળા ખાટે. હીંચતાં પ્રેમી દંપતીને  
જોઈ પરચમે ઉડો નિઃશ્વાસનાખ્યો.

એણે કાયળાને ખૂણ સમજાવ્યો. એના  
પ્રેમને ખાતર તો પોતે પરચમ તરફ એનો  
આશ્રય માગતો અહીં આવી છે એમ. પણ

\* સ્ત્રી:

કેળ્યાણુ. પરંતુ કાચખાએ એના તરફ નેહભરી નજર ન ફેંકી, એટલું જ નહિ, પરંતુ એનો તિરસ્કાર કરીને ત્યાંથી હાંકી કાઢી.

પરપમને હવે હિમા રહેવાનું ટેકાણું ન રહ્યું. એણે માખાપ તત્ત્વાં. એના મનના માન્યા મનેદેવતાએ એને તણું. હવે તો એને માત્ર ઉપર આમ ને નીચે ધરતી જેવું રહ્યું.

આવી બેકદર દુનિયા અલ્લે એને કૃષ્ણ પેદા થઈ. સામારિ હવે એ જંગલમાં પાણું ? એને બદલે પ્રભુમગ્ન કરી કાપાનું કસ્યાણુ કાં ન સાધવું ?

એણે નિઃશ્વ કરી લીધો. જેને પોતે પ્રેમી માનતી હતી, તેના તરફથી જલકારે પડેલી આ પ્રેમની જોગણુ ખરેખરી સંસારની પથુ જોગણુ બનવા માટે જંગલમાં જવા નીકળી પડી.

કૂંદરતે નૈસર્ગિક સોન્દર્યથી સમર બરેલા એક અરણ્યમાં આવતાં જ એને સાચું કે અડી એના તનને આરામ અને મનને શાન્તિ મળી શકે.

એણે ત્યાંજ ધામા નાખ્યા, સરીતા તીરે જાતમકેનલથી એક નાનીસી ઝૂંપડી બનાવી લીધી, અને સરજાકારે વિના મૂંઝ બણેલી વાની-કંદમ્બ અને રણ ખાધને જીવન ટકાવતી તે પ્રજ્જરમરણમાં દિવસો તિર્મગ્ન કરવા લાગી.

એવું તપ રણતું હોય કે દેવી નિમોણુ હોય તેમ કાચખાને અનખાસે જ પરપમ થાક આવે એવો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો. એની પરણેતર એનેમેવશ તીવરી નીતિથી અ-

કાચખાન બનેલા એના ચંચળ ચિત્તનો તેમજ નરદાઇ બરેલા વર્તનનો કાચખાને સાક્ષાતકાર થયો અને એની કાયા કંપી ઉઠી. મનુષ્ય માત્રને જીવનમાં અણુધાર્યો જીવતેણુ કટકો પડતાં તેના જીવનમાં એકાએક પડેલો આવી મ્લય છે. એવું જ પરિવર્તન કાચખામાં થવા પામ્યું. સ્વાર્થો અને વિષયલોભ એ પત્નીનો તેણે સદાને માટે લાગ ક્યો, અને પોતાની ઉપર શુદ્ધ સાત્વીક પ્રેમથી મરી શીટનારી પરપમની શોધમાં તે નીકળી પડ્યો. કેવળ પરપમનું રટણ કરતો કાચખો જાગેગામ પરપમ વિને પૂછમાઝ કરતો છેવટે નિર્ગન અરણ્યમાં આવી ચડ્યો. બાનમૂલા આત્માની માફક તે વનવગડામાં ઝડપ વેલી અને પશુ પંખીઓને હિંદેરી બોલ્યા—

અરે વગમી વેલીએ, પંખી વનગીદ માય;  
શીટ બતાવો પંથો, પરપમ મીરાવો માય !



જેમણુ વનરાવની. કે જેમ કહેલો વાક;  
દર ન જાણે અર, છાંઈ કુપી કારે રુ.



પરંતુ ગિયારાં અમેલ પ્રાણીઓ અને  
જડ વનસ્પતિ એને શા જવાબ આપે !  
જવાબ મળે કે ન મળે. એનું ધ્યેય એક જ  
હતું. એણે પરમ માટે ભેષ ધારણ કર્યો હતો,  
અને એ મળે નહિ ત્યાં સુધી એને જીવનમાં  
કેઈ જાતનો રસ નહોતો.

સરિતા તીરે તથા છીપાવતાં તેને લાગ્યું  
કે કેવળ નિર્જન આરણ્યમાં વૃક્ષોની શીતળ  
છાયામાં એક ખૂંપડી બાંધેલી છે. રખેને ત્યાં  
વસનાર કોઈ ભોગી જાતિએ પરમને ભેષ  
હોય એવી આશામાં એણે એ ખૂંપડી તરફ  
પગ ઉપડ્યા.

રહેજ દુરથી તેણે જોયું કે વટવૃક્ષની વનરાજી  
નીચે મુગયમ ઉપર આસન જમાવીને કોઈ  
યોગિની ધ્યાનમગ્ન બની બેઠી છે !

જડા આગળ-અને એને લાગ્યું કે પોતાની  
આંખો ઢગો તો દેતી નથીને ! આ તો પરમ !  
ખરેખર પરમ યોગિની બની ગઈ હશે !

ઉત્સાહના તોનમાં એણે દોડ મૂકી. છેક  
નજીક આવતાં એ પરમ જ છે એવી એણે  
ખાતરી કરી લીધી. તે પરમના પગ આગળ  
ઢગો થઈને પડ્યો.

પરમને તેના મસ્તકે હાથ ફેરવ્યો. એ  
રહેઠમણી હાથની હુકમી કાચખાની કળ વળી.  
એણે ઉચું જોયું. કોણ પરમ ! તું અહીં ?  
આના વેશમાં ?

શાન્ત રિયર ચિતે પરમને ઉત્તર આપ્યો:-  
મેં કાચબ કરવાનો, મથો ધર્મો હો ભેષ;  
મારા કરમની દેખ, લાવે મનુ જગતનો.

કાચખા ! તું બધે આવ્યો. આટલે લાંબે  
વખતે તેં મને યાદ કરી એ પણ મારા  
સદ્ભાગ્ય. પરંતુ હવે તું મને બૂઝી જા. મેં  
પ્રજુ (કરતાર-કરિતાર) ના નામની અદાવેક  
જગતી છે. મારા ભાગ્યમાં કદાચ એજ વસ્તુ  
નિમોણ થઈ હશે.

‘ગાંડીરે ગાંડી ! તું જ્યારે મારા પગે  
પડતી આવી હતી ત્યારે મેં તને લાત મારી,  
હવે હું જ્યારે તને શોધતો આવ્યો છું ત્યારે  
તું મને દમ્બિત કરશે ? એમાં શેઠાં ન કાઢ !  
સમજુ થઈને. યાત્રા મારી સાથે. મારી  
પરજીવનનો મેં સદાને માટે દયાગ કર્યો છે,  
એટલે હવે આપણે સુખી સંસાર ભોગવીશું.  
‘સો વાતની એક વાત, કાચખા !

સંસારમાં હવે મારું મન ખૂંચી શકે એમ  
નથી. તને ખરેખર મારા તરફ રહે-  
બરી લાગણી ઉપજાડે હોય તો તું પણ  
ખુશીથી મારી સાથે રહે. તું જોને મારા  
તરફનો પ્રયત્ન પ્રેમ કહે છે તેને પ્રજુ તરફ  
વાળ, અને તારા જીવનનું સાચું સાર્થક  
સાધી લે.

મનુષ્યને કોઈ વાર એવી યામ્પડ લાગે છે  
કે તેનું અજ્ઞાન દુર થઈ સાચી વાત દીવા જેવી  
સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય છે. કાચખાની બાળ્યમાં  
પણ એવું જ થયું. એની ખાતરી થઈ ગઈ કે  
આજ સુધીનું એનું જીવન એણે ગયું છે.  
પરમને પોતે કરેલા અન્યાયનું પ્રાપ્તિત  
કરવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો. મહત્ત્વ સ્વરે તેણે  
પોતાનો નિર્ધાર વ્યક્ત કર્યો.

તું જોજી વનરાયની, હું જોજી શિવો શાશ્વત;  
હવે ન પાછો જાઉં, જીવતાં સુધી સાથે રહું.  
તારી આટા એ જ હવે તો મારી  
જીજી, પરમ ! હવે આ જગત એ જ  
મારો સંસાર. તું મારી યુગ અને હું તારો  
શિષ્ય. ખોળાઓમાં પ્રાણ હશે ત્યાં સુધી હું  
કદી પણ તારો સાથ નહિ છોડું.

ધન્ય છે કાચખા ! મને તો સાંક-સમ-  
જાઈ ગયું છે કે;

શિશ્યા માયા ભગ, જોડો-આ જગતના છે  
કોણે જ્યારે કાળ, ઉપડી જાશે એકલા.

× × ×  
લાવે સજી જગતના, સાથે રહી આપણ સહા;  
અતે ચક્ર વેમાન, સંગે ભય સમયમાં.  
માટે આ મહાભોંયા માનવેદનું સાર્થક કરવા  
આતો આપણે બન્ને અંડીજ ધૂણી ધમાલીએ,  
અને પ્રજુનો સાચો પ્રેમ સંપાદન કરીએ.

પ્રજુનકિતમાં લયલીન બનેલી પરમ પોતે  
તો સંસારથી તરી ગઈ, પરંતુ જેના ઉપર  
પોતાને સાચા દિવનો પ્રેમ હતો એ પોતાના  
પ્રેમપાત્ર કાચખાને પણ એણે તાર્યો. પ્રેમની  
આ રીતી પુતીત પરાક્રમ ! \*

● હમજાન પ્રજુ ધરેલા સચિત્ર પુસ્તક  
‘સોશાની પ્રેમપાત્રો’ ઉપરથી.

# રૂપી જનરલ

પોતાના માનવતા ચેત્તે  
પોલીસીહોદ્ધરો તથા એજન્ટોને

★ નૂતન વર્ષાભિનંદન ★

પાઠવે છે અને નુતન વર્ષ તેઓને  
યશસ્વી લાભદાયી અને સમૃદ્ધ  
નીવડે તેવી અભિલાષા સેવે છે....

હિંદની  
અગ્રગણ્ય  
સ્વદેશી  
વીમા સંસ્થા



## રૂપી જનરલ ઇન્સ્યુ. કું. લી.

હેડ ઓફીસ :

રોગેન :

શ્રી. ખી. કે. સેતલવાડ

કલકત્તા

શ્રી. ખી. એમ. ખીરલા

જનરલ મેનેજર ઇન ચાર્જ

ઈન્ડી, આમ, ફરીયાદ, મોટર અકસ્માત,  
મોરી-કુટાઈ, કામદારોના જવાબદારી વિમાન  
કામકામ લાખવામાં આવે છે.

જોખે ડીવીઝન  
ઈમ્પીરીયલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા  
ફોર્ટ મુંબઈ.

ટે. નં. ૨૦૫૧૦-૩૧૬૨૬

ટેલીગ્રાફ :

RUBINSURE

: શાખાઓ :

શ્રી જયંતીલાલ ગીરધરલાલ શાહ

ખાન્ય મેનેજર (જનરલ)

કારંજ વાડ, અમદાવાદ

શ્રી સવાઈલાલ ડી. દોશી

ખાંચ મેનેજર (જનરલ)

રાજકોટ

લાખકે ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી. ખી. એમ. દેશમુખાણા ખાંચ મેનેજર

કલપીક, સુરત

જોજોબનદાસ કે પટેલ, ખાન્ય મેનેજર

રાવપુરા, ગડોદરા

લાખકના વીકે એજન્ટસ

૧ મેસર્સ પી. અંબુલાલ એન્ડ કું. ઓ

ઈન્ડિયન એજન્ટ

નાતાલ બીહીંગ, ચાર રસ્તા,

અમદાવાદ

૨ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. મોદી

પંજ, કાપડ, રાજકોટ

# સોનાના સુંદર અલંકાર

સોની ઘડે છે તેવી જ રીતે 'ખાલવિનોદનું' ખાલસાહિત્ય '  
ખાલકોના સરકાર ઘડે છે. તમારાં ખાલકો માટે

**'ખાલવિનોદનું' ખાલસાહિત્ય 'વસાવો.**

\* 'ખાલવિનોદ' ના બે સેટમાં ૭૦૦ ચિત્રો,

૧૫૦૦ પાનનું વાંચન ને ૪૨ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના સુદર બોક્સના રૂ. ૫-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૧૨-૦

બેઠ સેટના બે બોક્સના રૂ. ૧૧-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૧-૪-૦

\* 'અશોક' ના આઠ સેટમાં ૧૦૦૦ ચિત્રો,

૩૭૦૦ પાનનું વાંચન ને ૮૩ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના મનોહર બોક્સના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૮-૦

આઠ સેટના આઠ બોક્સના રૂ. ૨૮-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ ૨-૮-૦

\* ખાલવિનોદનું ખાલસાહિત્ય સર્વોત્તમ છે.

એકંદરે દસ બોક્સના રૂ. ૩૯-૮-૦

વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૩-૮-૦

+ તમારા બુકસેલર પાસે માગો

અથવા આજે જ લખો—



જાલવિનોદ ને અશોકના

ખાલસાહિત્યના ચોર જોઈએ

**ખાલવિનોદ કાર્યાલય:**

૧૪૬, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબર્ષ

વડોદરાના એન્ટ-ખાલજીવન કાર્યાલય, આજવાડા-વડોદરા.

**ક** નકપુરનો જાળીનદાર રાવખડાદુર અમરેન્દ્ર એને જાનરૂ-દ “અમરખાણુ”ના લાંઠીલાં નામથી સંબોધે છે. એને ખૂબ પેસો છે. ઘેર શાણી સતી છે-નામે નિર્મળા. જેણું નામ તેવાં ગુણુ ‘દંપતીને મોડું’ કુઝ છે-સંતાનવિહીનતાનું.

જપ વર્ષની હંમર થઇ છે પરંતુ પુત્ર નથી !

એથી અમરખાણુને ચિંતા થાય છે. એક વિદ્વાન જોડી અંચાનક તેમની ખ્યાતિ સંબંધિતને તેમને ત્યાં આવી ચડે છે. અમરખાણુ તેની સલાહ લે છે. જોડીરાજ પુત્રેષ્ટિ યગની સંસાદ આપે છે. એ યગ કરવા છતાં ય નિરાશા !

અમરખાણુને સ્ત્રીઓ અને સગાંઓ નવી સ્ત્રી પરજુવા કહે છે. અમરખાણુનું મન માનવું નથી. એક સ્ત્રી દયાત છે, સતી છે, સદ્ગતી સ્વરૂપ છે. એની જોડ બીજા પરમાં ભાવ્યે જોડે-આતી સ્ત્રી પર બીજા કરે નહીં.

નિર્મળા જ્યારે એ વાત જાણે છે ત્યારે પતિ પાસે જાય છે, ખોળા પાયરે છે, પણી આછાછ કરે છે: “દેવ, નરી કરો. મારે એના પુત્રનું થોડીક કુઝાવણું છે. મારે એના પુત્રને મારે મસ્તકે ચડાવી રમાડવો છે.” અમરખાણુ નાટકે સમંતિ આપે છે.

૨

નિર્મળા, સાતી આર્ષપત્ની, નરી વડુ શોધી લાવે છે અને લગીરે કચવાટ વિના ઇન્દુ નામની એ નવોડાણું સખ અમરખાણુ સાથે કરી નાંખે છે. ઇન્દુ દેહનેત્રસ સ્ત્રી છે. અમરખાણુ એના સર્વ કોડ પૂરા કરે છે.

વસો, ઝવેરાત, દાગીના વગેરેની કમીના નથી. મોડરો, નોકરો અને નોકરડીઓ સદાયે સેવામાં હાજર રહે છે અને જ્યાં પાણી મોંગે ત્યાં દૂધ હાજર થાય છે.

જૂની સ્ત્રી નિર્મળા ધાર્મિક છે. હજોળાં પ્રાતઃકાળમાં દેવપૂજમાં એના વખત પીતે છે. નવી સ્ત્રી પતિદેવને તેણે જ કરી આપેલી તેણે તે હપ્તોથી બચા જતી નથી. પણ આર્ષ ધર્મ અનુસાર એને અપનતી લે છે. હમેશાં દેવપૂજા અંતે પ્રસુને તે પ્રાર્થે છે: “દેવાધિ-દેવ, એના કોડ પૂરા કરજો. અમારા વંશનું નામ રાખનાર કુળદીપક એને આપજો.”

નિર્મળા કદી મોંમાંથી કદુ વેણ કાઢતી નથી. કદી ઇન્દુનો દોષ દેખાડતી નથી. એને કપોડો લે આપતી નથી.

પરંતુ ઇન્દુને એ ‘પરડી શોકપ’નો સંતાપ સામે છે. નિર્મળા તરફ એને ખૂબ અણમોઝા આવે છે. નિર્મળાને ઇન્દુ ધિઃકારે છે.

ઇન્દુ અમરખાણુ સાથે સિનેમાએ જાય છે, વિવિધ સરોએ જાય છે, પોતાની સખી સાહેલીઓમાં પતિની સંપત્તિનું અભિમાન જતાવતી હરે છે.

૩

થોડાં વર્ષ પીતાં. હપરે અમરખાણુ સામે જોણું. ઇન્દુને પુનરત્ન પ્રસન્નો.

નિર્મળા પ્રસુને પ્રાર્થે છે: “મારી પ્રાર્થના તમે સાંભળી તમારી દયા, પ્રસુ ! હવે બીજા પ્રાર્થના કરે છું. એને દીર્ઘ-મુખ આપો.”

દરેક સરારે નિર્મળા એ જ પ્રાર્થના કરે છે.

ધન્દુનું શરીર સુવાવડમાંથી બગડે છે. તે ખૂબ માંદો પડે છે. એને સુવારોગ થયો. નિર્મળા તેની સેવામાં ખડે પગે હાજર રહે છે. બાળકનું જાતન પણ તે ખૂબ વહાલથી કરે છે. ધન્દુની માંદગી તથા માસ પર્યન્ત રહે છે.

મોટા ડાક્ટરો અભિપ્રાય આપે છે :  
“એની આ માંદગીમાં એનો જીવ બચશે નહીં.”

અમરબાણ કહે છે : “ચાહે તેટલા પૈસાનું ખર્ચ થાય તો પણ તેને બચાવો.”

સુખ્ય ડાક્ટર જવાબ દે છે : “જો પૈસા પડે પણ એનો જીવ બચાવી શકાતો હોત તો અમે બચાવત. પણ જીવ મૂકવો એ કેવળ ઈશ્વરની સત્તાની વાત છે.”

ધન્દુની મૃત્યુની ધડી આવે છે. જો નિર્મળાને તે ધિક્કારતી હતી તે જ નિર્મળા મધ્યરાત્રિ પણ તેના ગિજાના આગળ સુતેલી હોય છે. તેની ગાદમાં ધન્દુનું બાળક હોય છે. નિર્મળાનું આટલું બધું વહાલ જોઈ ધન્દુનું હૃદય દ્રવે છે. એને જાગ્રત કરીને એ પગે લાગે છે.

“બહેન, શું હું મા નથી ? મને હૃદય નથી ? બેરીકર રહે.”

ધન્દુ એના બોગામાં દગ્ગા પડે છે. અમરબાણ આવે છે. આ દૃશ્ય જોઈ આનંદ પામે છે; પણ હા ! એ ક્ષણિક દૃશ્ય હતું. ધન્દુ મરણ પામે છે.

૪

ધન્દુના મૃત્યુ પછી અમરબાણનો કેવળ આનંદ છે—નિર્મળાનો પણ કેવળ આનંદ દીપક છે. બન્ને જાણે એને માટે જાત કુરબાન કરવા તૈયાર છે.

૭ માસ વીત્યા. અમરબાણને લકવો થાય છે. પક્ષપાતની બિમારીથી પોતે પથારીવશ રહે છે.

૫

નિર્મળાની બહેન નામે રાધા અને તેનો પુત્ર દામુ હવે નિર્મળાને ત્યાં રહેવા આવે છે. રાધા ગરીબ છે. એનાં સાસરોઆમાં એનું કાર્ષ સથું રહ્યું નથી. વિધવા છે. ધરખાર થેસા નથી. ઉદાર મોટી બહેન નિર્મળા એને આશ્રય આપે છે.

દીપક સુલક્ષણો છે, દામુ કુલક્ષણો છે; બન્ને લગભગ સરખા ઉંમરના છે. બેઉ સાથે રમે છે.

દરેકને હવે નિર્મળા આગળ દામુનાં કુલક્ષણની ફરિયાદ આવવા લાગી છે. રાધાને નિર્મળા કહે છે : એને શિખામણ દઈને સુધાર. રાધા કહે છે : પણ બહેન ! દામુ, દીપકની વાંદે ખરાબ થઈ ગયો છે.

દીપકને નિર્મળાએ ઘણી સરસ ટેવો ખાડેલી છે “માતા સો શિક્ષકની ગરજ સારે છે.” એ ઉક્તિ એણે ખરાંખર અમલમાં મૂકેલી છે. દીપકનો રાશુંદો જીવનક્રમ આ છે : પ્રાતઃકાળે નાહી પોષ્ટ પ્રભુપ્રાર્થના કરી માતાપિતાને પગે લાગવું, નિશાળના પાઠ કરવા, દૂર દૂર ફરવા જવું, નિશાળે નિયમિત જવું. ઘેર આવી ફરીથી લેશન પર ધ્યાન આપવું, રાતે પ્રભુપ્રાર્થના કરી સૂઈ જવું.

દામુનો એવો ક્રમ નિયમિત છે જ નહીં. એ ઉટે છે જ કાયમ મોડો. ન્હાતો નથી, માથી-માસાને પગે લાગતો નથી, ઘર બહાર નીકળી પડે છે. નકારા છોકરાની સોજાત કરે છે, નિશાળના પાઠ કરતો નથી.

એક બાજુ ન્યારે દીપક સ્વચ્છ અને સાદાં કપડાં પહેરે છે ત્યારે દામુ ગંદાં કપડાં પહેરે છે. મોર્ષ વાર વળી કપડાંના ખૂબ દોરો કરે છે. દામુ ખીન્ન છોકરાઓ સાથે મારામારી કરે છે. દીપક એ તોફાની છોકરાઓને સમજાવે છે ત્યારે ‘વેલ્ડ’ કહેવું નહીં માનીને તેની મરકરી કરે છે.

દામુ અને તેના ખરાબ દેરતો રસ્તે જતા ફેરીઆઓને સતાવે છે. શાકવાળાઓને હેરાન કરે છે. કુંગરી અને ગીમડાં કે ફેરી ચોરી લે છે. શાકવાળાઓ મારવા દોડે છે એટલે ખીન છોકરાં તેના માસ જમીન પર નાખી દબને તેને હેરાન કરે છે !

દામુ ચોરી કરતાં શીખે છે, નિશાળમાંથી અપોલીઆં કરે છે.

નિશાળમાંથી દાદિ વિષે ફરિયાદ લાકને આવે ને નિર્મળા પાસે તે જાય છે. રાધા, દામુ અને દીપક ત્યાં હોય છે. શિક્ષક દામુ વિષે ફરિયાદ કરી રહેતાં, નિર્મળા રાધાને મૂક કપડો આપે છે: " બહેન, આપણને આ ન શોભે. "

" તો હું માશી જાઉં. " રાધા કહે છે: " કું મરીમ છું: એટલે જ તું મારું સગપણ કે સંબંધ રાખવા માગતી નથી. તને તારા પૈસાનું અભિમાન છે. તારો દીપક તેથી જ તને સારો લાગે છે અને મારો દામુ ખરાબ લાગે છે. પણ એવું કાંઈ છે જ નહિ. મારો દામુ રેવ જેવો છે; તારો દીપક જ ખરાબ છે. "

રાધા આંત્રાં દલકાં વેણુ કહે છે, પણ તેમ છતાં નિર્મળા સહન કરી લાકને તેને માણું લાગવા દેતી નથી, વધુ કપડો આપતી નથી.

શિક્ષક તો એનો કહેવનો પર્મ જાળીને જાય છે.

નિર્મળા દામુને એકાંતમાં બોલાવે છે. તેને એવી મૂડતાથી, એવી વદાલમરી પ્રેમજતાથી તે શિષ્યામણુ આપે છે કે-તે છોકરો પોતે છે અને કબૂલ માય છે ૧, સુધરીય, તોશાન નહીં કરું.

ધીમે ધીમે નિર્મળા તેને કાયમ સમજારી પટ્ટાવી શિષ્યામણુ દ્વારા તેનું વર્તન સુધારે છે. પણ વસ્તુતઃ દામુનું એ દંભી જીવન છે.

નિર્મળા આગળ તે મરીળ માપ જેવો બનીને પાંસરો ચાસે છે, પણ પીક પાછળ ' શેકની શિષ્યામણુ ગાંધા મુખી ' એવી રીત અખત્યાર કરે છે.

અંદરથી ખરાબ પણ બહારથી સારો— આ દામુનું દંભી જીવન.

અંદરથી પણ સરસ: બહારથી પણ સરસ—આ દીપકનું જીવન.

૬

વરો વીતે છે. ૨૦ વર્ષના બે ડિશોરા— દીપક દામુ તેઓ કોલેજમાં બહુવા લાગ્યા.

કોલેજ જીવનમાં દીપકને યશોધરા નામે એક કોલેજકન્યા સાથે પ્રેમ થાય છે. દામુ, એ જોઈને, અંદરખાનેથી બળી જાય છે.

યશોધરા પર દામુ પણ પ્રેમ કરવા લાગે છે. દીપક અને યશોધરા એકલાં દરવા જતાં હોય તો ' કવજમમાં હામકું ' એ ઉર્દુ કહેવત અજાળ, દામુ તેમાં વચ્ચેથી દખા પડીને તેમનો હૃદયનાંદ બગાડે છે.

પણ યશોધરા ચાણી કન્યા છે, દામુને તે તરછોડતી નથી, તેને કવેણુ કહેતી નથી. તેની સાથે એ નિર્દોષ વાતો કરતી રહે છે.

દીપકને આ મારે કંઈ જ દુખ નથી.

દામુ સાથે યશોધરા દસીને વાતો કરતી રહે છે અને શિષ્ટ વર્તન રાખે છે તેથી દામુ એમજ સમજે કે, યશોધરા મને માહે છે. અને એવી ગેરસમજને લીધે એકવાર દીપક સાથે દામુ તકરાર કરે છે. યશોધરા મારે જ એ તકરાર થાય છે. એ તકરાર પ્રેમ અંગેની હેરાવો કંઈક ઉગ સ્વરૂપ લે છે. ત્યાં યશોધરા આવે છે અને બન્નેને મુક્તિપૂર્વક સાન્ન પાડે છે. દીપક હૃદયનો એવો સાહ છે ૧, દામુની મેરી માગે છે. યશોધરા, એ ઉપરથી દામુ પાસે પણ દીપકની મારો મંગાવે છે.

અન્ને વચ્ચે આ તકરાર સંબંધી 'મારી આપો અને ભૂલી જાઓ' એ રીતનું વર્તન કરાવીને યશોધરા જતી રહે છે. દીપકે આ તકરારનો પ્રસંગ તે ઘડીએથી ભૂલી જાય છે. દામુના હૃદયમાં તેનો ડાંખ કાયમ રહે છે.

૭

દીપક સામે દામુ એક જાનરહસ્ય કાવતરું રચે છે. પોતાના દુષ્ટ દોસ્તદારને ચહેરે બહાર એક નિર્જન સ્થાનમાં છુપાવીને દામુ, દીપકને કરવા લાઇ જાય છે. ઝાડ નીચે તેઓ બેસે છે. દામુની ઇચ્છાતથી શુડા દોસ્તો દીપક ઉપર સખ્ત હુમલો કરે છે. દીપકને તેઓ એવો માર મારે છે કે, એના પગનું એક હાડકું ભાંગી જાય છે.

દેખાવતી ખાતર દામુને પંથુ થોડોક લેહીયુક્તાળ કરવામાં આવે છે. શુડાઓ જાયે કોઇ અનુવંધો દુષ્ટો હતા, એમ નાસી જાય છે. દામુ થેર જઇ જનાવડી વાત કરે છે કે કોઇક હુમ્મ્યાઓ અમને મારીને નાસી ગયા. ઘેરથી નોકરો ! મ્યુનિસિપલ એન્જીન્યુઅર્સ ની મદદ લઇને દામુ સાથે જંગલમાં જાય છે. દીપકને થેર લાવવામાં આવે છે.

હાડવૈદને બોલાવવામાં આવે છે. હાડકું બેસાડવા તજનીજ થાય છે. હાડવૈદ પોતા બાધે છે. પરિણામે દીપકને ખાટલાવરા રહેવું પડે છે.

લકનાવરા પિતાના ખાટલાની બોડે જ પગ ભંગિય પુત્રનો ખાટલો બિછાવાય છે.

[ આ વાર્તાનો રસિક ભાગ આવતા અંકે ]

પનથ સ્ટ્રીટ,  
૨૭ અગીઆરી લેન,

ટોપી  
જ. ચંદુલાલ એન્ડ કું.

રીશબનરી બીલ્ડીંગ,  
સુઆઇ નં. ૩

**અમારા માનવંતા ગ્રાહકોને સાલ સુખારક**

ચહેરાને દીધાવવા સારૂ  
માયાના મુગટ સમી

ચહેરા એ માણસના હૃદયની આરસી છે  
પહેલી સુલાકાતમાંજ સામાનું મન છૂતી લો  
અને ધારુ કામ પાર પાડો.

**ટોપીઓ**

માટે અમારી સુલાકાતથી સંતોષ મેળવો.

એક અથવા અનેક ટોપીઓના માદકને પૂરા સંતોષ આપવો એ અમારા મુદ્દાલેખ છે. મનપસંદ, ટકાઉ અને દરેક વ્યક્તિને શોભે તેવી ટોપીઓ જ્યાંજ તથા છુટક ખરીદવાનું બરોસા પાત્ર મધક.

બહારગામના ઓર્ડર ઉપર પૂરતું ખાન આપવામાં આવશે.

શકોની શુભામીમાંથી  
જા રતને સુકત  
કરનાર રાજવીના  
જીવનનું યશસ્વી ચિત્ર.



૨૦૦૧

—ના વર્ષમાં  
પ્રકાશ રૂપેરી  
૫૩૬૧ પર લાવે છે...

— પ્રકાશન મહાન ઐતિહાસિક ચિત્ર —

★

: કલાકાર :

પૃથ્વીરાજ  
પ્રમખદીબ  
બાબુરાવ  
—૧૯૪૨૨  
રત્નમાલા  
રંગના

★

: સિદ્ધાંત :

વિજય ભટ્ટ

•

: કલા :

કંઈ દેસાઈ

★



# વિઠ્ઠલ માહિત્ય

‘ભરતમિત્રાપ’ અને ‘રામરાત્ર્ય’ જેવા ચિત્રોની સર્જક સંસ્થાનું પ્રભાવી ઐતિહાસિક ચિત્ર

ચીફ એજન્ટ :— એવરેસ્ટીન પીકચર્સ : સકલાત હાઉસ, કવી-સરોડ, મુંબઈ ૪.





Mohenjodaro



Bharhut



## સુંદર વાળનું છુપું રહસ્ય

વાળ એળવાની અનેકવિધ સુંદર રીતોએ દરેક નમાનામાં દરેક દેશના સ્ત્રીપુરુષોના જીવનમાં મહત્વનો વાળ ભાગ્યો છે. હિન્દમાં આ રિવાજ ૫,૦૦૦ વર્ષ પહેલાં પ્રચલિત હતો અને એની પ્રતીતિ યોદ્ધા-જોડારોનાં યોદ્ધાઓમાંથી મળેલી વસ્તુઓ ઉપરથી થાય છે.

એજ પ્રમાણે આજે પણ નિરાશી થળકતા અને ભરાવદાર વાળ આકર્ષક અને સુંદરતાનાં ઉપેક્ષા કરે છે.

ટોન્કો કોકોનટ  
હેરઓઈલ  
અને  
શેરુ



Gandhara



Kushana

ધિ તા તા ઓ હ લ મિ દ્વે સુ. લી મી ટ ડ.

# ● માકસવાદ, સોવીયેટ-સંઘ ને નારી-સમસ્યા ●

લેખક : શ્રી. ધનવન્ત ઓઝા

**મા**કસવાદની દૃષ્ટિ એટલે વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ એ કદાચ નહીં સિદ્ધાન્ત-રચના નથી. સનાતન સત્યનો એ સ્વીકાર કરતી નથી. પરિસ્થિતિ અને વ્યક્તિ એમ બંને તરફ નજર રાખીને સામાજિક પ્રગતિને અનુકૂળ એવી કાર્ય-પદ્ધતિ એ યોજે છે. નવી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે ત્યારે એ નવી પદ્ધતિ યોજે છે. જે સોય પરિસ્થિતિ-પરિવર્તન જોઈ શકતા નથી, જે સોય સામાજિક સંબંધો પરત્વે સાતત્ય જાળવતી ધરાવતા નથી એ સોયો ધણી વે વાર માકસવાદી વિચારધારામાં વિરોધી દેખાય છે. એમાં હોય માકસવાદનો નથી. જોનારની અવૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિનો જ હોય છે.

નારી-સમસ્યા વિષે પણ એવું છે. માનવ-માનવી સમાનતાની વાત બ્યારે માકસવાદ કરે છે ત્યારે સ્ત્રી-પુરુષનો સમાનતાની વાત પણ એ કરે એ સ્વાભાવિક છે. પણ માનવ-સમાનતાનો અર્થ જડ રીતે એમ ન કરી શકાય કે બધા માનવીને એક જ જિંદગીમાં કાળવાં જોઈએ. ચોક્કસ ઉંમર, ચોક્કસ વજન, ચોક્કસ રૂપરંગ, ચોક્કસ ઈર્ષિ-તંત્ર-આત્મ બધું બધાં માનવી માટે કરવાની કલ્પના કરનાર તો પ્રૃતિનાં રચયે જ નથી સમજતો એમ કહેવાય. ગ્રાહ્યરીક્ષની પગાડી જેવો આ ખ્યાલ છે. એ ખ્યાલનો અમલ એટલે જંગલનો વિનાશ.

સ્ત્રી-પુરુષની સમાનતાનો પણ ખ્યાલ જડ અર્થ ન સંભવે. પ્રૃતિએ દૃષ્ટિએ જ સ્ત્રી ને પુરુષ વચ્ચે જે ભેદ છે તેને જુસી ન શકાય. ને કદાચ જુસવાની શક્યતા હોય તોયે એની જરૂર નથી, એ માર્ગ કિતકર પણ નથી. જીવન જીવવાને યોગ્ય રહે છે, માનવીમાં જીજીવિયા રહે છે તેમાં અનેક કારણોમાં મદદલતું એવું સિંચમેદનું પણ કારણ છે. એટલે એવા ભેદ મિટાવવાની કોઈ કોણીયની જરૂર નથી.

## ★ પુરુષ-સમોષી ★

“આર્થિક, શબ્દીય, સાર્વિકારિક, સામાજિક અને વહીવટી ક્ષેત્રોમાં, સોવીયેટ સંઘમાં, નારી ને પુરુષ-સમા અધિકારો આપવામાં આવ્યા છે.”

—સોવીયેટ શંખના ઘાસન-તેજની ૧૨૨મી કક્ષમ

વૈજ્ઞાનિક સામાજિક નિયમન ઉમાં કરે. એક વાતનો અવશ્ય ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે. માકસવાદી સમાજ-વૈભવિક કોષ એવું નિયમન નહિ થયે જે જીવનરૂપ બની રહે. સિંચવુંદારા જેટલું થઈ શકે તેટલું એ કાનુનદારા નહિ કરી શકે. કાનુન તો છેવટની માત્રા છે. એનો ઉપયોગ તો પુરતી સામાજિક તાલીમ પછી કેદસાંક વિગત તત્ત્વને કાણમાં સાક્ષવા જ કરવાની હોય છે.

નારી-સમસ્યા પરત્વે માકસવાદનું આત્મ દૃષ્ટિનિંદુ રહ્યું. સ્ત્રી-પુરુષને વિજાસની સમાન તક એ આપે છે. વૈજ્ઞાનિક અવસરની પસંદગી કરવાની સમાન શ્વંત્રતા બંનેને છે.

એમ એ સ્વીકારે છે. પણ સામાજિક જીવનનાં અંગસમી કુટુંબ-સંસ્થાની યોગ્ય દિશામાં વિકાસ થાય એમ પણ એ ધ્વજ છે. આ બંને હકીકતો એક બીજાથી વિરોધી નથી જ, એક બીજાની પૂરનારીને ગમે તે વ્યવસાયમાં જવાની સ્વાતંત્ર્ય આપતી અનેક માકસંવાદી એને સલાહ તો કુટુંબસંસ્થાને અનુસરિને વ્યવસાયની પસંદગી કરવાની જ આવે. હા, એને તાલીમ બધી મળે. એવી પરિસ્થિતિ નારી પુરુષ-સમોવડી બનીને તેનાં ક્ષેત્રમાં પણ જઈ શકવી જોઈએ અને નર સ્ત્રી-સમોવડી બનીને તેવાં ક્ષેત્રમાં ઉપયોગી થવી જોઈએ. પછી એ તો અપવાદરૂપ સંબંધોમાં જ.

આ દષ્ટિને અનુસરીને જ સોવીયેટ સંઘમાં નારી-સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવામાં આવ્યો છે. સંબંધોમાં એની વિગતો આપણે જોઈ જઈએ.

૧૯૨૦ ના ઓક્ટોબરમાં ક્રાંતિ થઈ. પછી લિંગભેદને કાનુનપોથી ઉપરથી રૂબરૂ મળી છે. સોવીયેટ તંત્રના મોટા ક્ષેત્રમાં એવા ભેદનો સ્વીકાર નથી. એ ક્રાંતિ પછી જે નવી સરકાર અસ્તિત્વમાં આવી એમાં એક સ્ત્રી મેડમ એલેક્ઝાન્ડ્રા કોલોનટાઇ એક પ્રધાન બની હતી. એજ કોલોનટાઇ આજે રશીયનમાં સોવીયેટ એલચી છે ને કુનિયાના ઇતિહાસમાં આવું સ્થાન ધરાવતી પહેલી નારી છે. લેનીનની પત્નિ કૃપરકાયા પણ એ કાળે આગેવાન સ્થાન ઉપર હતી. એમની આગેવાની નીચે સોવીયેટ નારી આગળ આવતી હતી.

પણ પહેલી પંચવર્ષિય યોજના આવી ન આવી ત્યાંસુધી આ પ્રગતિ પ્રમાણમાં ધીમી હતી. યોજનાઓના કામ માટેની પૂર્વજૂમિકા ત્યારે દયાતી હતી સચોટત સમાગત તંત્ર, અર્થ તંત્ર માટેની તાલીમ ત્યારે અપાતી હતી.

૧૯૨૮ માં પહેલી પંચવર્ષિય યોજનાનો અમલ આરંભાયો તે પહેલાં આ રથાનિક સોવીયેટમાં સ્ત્રીઓ ચૂંટાઈ આવતી હતી.

સોવીયેટ સંઘમાં વરિષ્ઠ ધારામંડળમાં પણ દર અંગીયાર પુરુષે એક સ્ત્રીનું પ્રમાણ હતું. સોવીયેટ નારી પત્રકાર બનતી, મજૂર-સંઘમાં મહત્વનું સ્થાન ધરાવતી, પૂર્વના પ્રદેશોમાં સ્ત્રીઓની એક પરિષદમાં છુરખા પહેરીને પ્રતિનિધિઓ : આવી હતી ! શિક્ષાવૃત્તિ, વેસ્માસંસ્થા વગેરે અનિષ્ટોના નાશ થયે ન હતો. અર્થતંત્ર જ બધા સંબંધોના પાયમાં છે. એટલે જ્યાંસુધી દારિદ્ર્યનો નાશ ન થાય ત્યાંસુધી આ અનિષ્ટો શી રીતે ટળે ?

પંચવર્ષિય યોજના આવી ને તેને પરિણામે સ્ત્રીઓનો માર્ગ ખુલ્લો થયો. સ્ત્રીઓ કારખાનામાં આવવા લાગી. ‘સમાન કામ માટે સમાન રાજી’નો સિદ્ધાન્ત અમલમાં આવ્યો. સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળી. ૧૯૩૫ માં તો સ્થિતિ પછી મોટા : હતી. એ વર્ષમાં આગેવાન સ્ત્રી-કાર્યકરોની મિનિસસમાં સ્ટાલીને કહ્યું હતું : ‘મેં પણ મારા જગતમાં સ્ત્રીઓને જોઈ છે. કેટલાએ સ્ત્રી-પુરુષોના સંબંધમાં હું આવ્યો છું. પણ આજે મારી સામે જે હું જોઉં છું એ તો નવી જ માનવતાનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી નારી છે.’

સોવીયેટ નારીની પ્રગતિ વિશે આંકડા આપવાની મારી ધ્રુજા નથી. ‘તમી’ માર્યાની નાટાલતું સોવીયેટ સંઘનું કોઈ વર્તમાનપત્ર જોશો તો તેમાં એવા આંકડા જરૂરક ભર્યા દશે. એ દિવસ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્ત્રી-દિન તરીકે સોવીયેટ-સંઘમાં ઉજવાય છે. પ્રતિવર્ષ વધારે ને વધારે સ્ત્રીઓ શિક્ષણ લે છે ને જીવનમાં એકેએક ક્ષેત્રમાં આગળ પડતો સ્થાન ઉપર આવે છે.

આ બધું એક રાષ્ટ્રમાં લીન થઈ ગયું. એક આખા રાષ્ટ્રસંઘનું માનસ પદ્ધતિ વાર લાગે જ. પણ સતત તાલીમ ને શિક્ષણ એ જ રીતે તો શક્ય જ છે.

સ્ત્રી અને પુરુષના સંબંધમાં પણ પરિવર્તનની જરૂર હતી જ. આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય મળતાં સ્ત્રીએ જેમ વેસ્માવૃત્તિ જેવાં અનિષ્ટોમાંથી સ્વાધિનતા

મેળવી તેમ જ સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધ કૃત્રિમ મટીને અકૃત્રિમ બન્યા. પ્રેમના જ પાપા છપર સખ-સંસ્થા સુકાઈ. પણ સ્વતંત્રતાનો અર્થ સ્વચ્છંદતા ન બને તેને માટે પણ સોનીયેટ માર્ગદર્શકો બ્યાન રાખતા જ હતા.

૧૯૩૬ માં છટાછેડાના કાલુનને વધારે કડક બનાવવામાં આવ્યો. ત્યાં સુધીમાં સખ-સંબંધની ગંભીરતા વિશે પૂરતો પ્રચાર કરીને છટાછેડાનું પ્રમાણ પટાડવામાં તો આશ્ચર્ય જ હતું. એવી જ રીતે બુલુકલ્પા-વિરોધી કાલુન પણ થડાયો. આ કાલુનનાં ઘડતરની માતણી તખીબી બ્યવસાયમાંથી આવી હતી. અને સોનીયેટ સંબંધમાં તખીબી સ્ત્રીઓ પુરુષ કરતાં વધારે છે. દર પાંચ તખીબે ચલુ સ્ત્રી ને બે પુરુષ છે.

સોનીયેટ નારી તેનાં સોન્દર્યની ખૂબ કાળજી લે છે. તેને માટે જરૂરી સાધનો તેને વધારે પ્રમાણમાં મળે એવી બ્યવસ્થા પંચવર્ષિય યોજનામાં હતી. મુદની પરિસ્થિતિએ તેમની આ દિશાની પ્રગતિ રૂપી છે.

સોનીયેટ નારીને મુદ નોછવું ન હતું. તે

ચાંતિ-પ્રિય હતી. તેમને સાથે સાથે સોનીયેટ સમાજના વિકાસને મુદ રૂપે છે. પણ બ્યારે જરૂર પડી છે ત્યારે એ પાછળ પડી નથી. બધાં જ કામ તેણે સંભાળ્યાં છે. ને સોંપમાં પણ એ પુરુષ-સંગોવડી રહી છે. ગેરીલા-ક્ષેત્રમાં તો તેણે અદ્ભુત પરાક્રમ કર્યો છે. લડાઈનાં મેદાન પર પણ એ ગઈ છે. બુખીયા રીઝોસોવરકાયા, તાન્ગ્યા, વેન્ડેનીન, મીમો-કુરીવા, નીના ઝોનીયેટવા, ગેરીલા રોસોવા, મુઝીલા પાવલીયેનો-આવાં આવાં સોનીયેટ સંબંધી નારીઓના ઇતિહાસમાં અમર બનેલા નામની તો હારમાળાઓ થઈ શકે.

સંશેષમાં કહીએ તો સોનીયેટ સંબંધી નારી એ નવી નારી છે. એ પુરુષ-સંગોવડી છે અને તોયે તેનામાંથી સ્ત્રી-વિશે લેખ નથી થયો. સમાન દોઢો ભોગવતી, જરૂર પડ્યે પુરુષ ને કામ સંભાળે છે એ સંભાળતી એ પ્રેમાળ માતા, પુત્રી, ભગિની ને પ્રિયતમા બની રહે છે ને કુનિયામાં બીજે ક્યાંય ને સંસ્કૃત, સંસ્કારી ને પ્રમતિથીય નારીનાં ઇશન નથી વતાં તે અર્ધો ઘાય છે.

## —સ્ત્રીઓના—

મહર, લોહીવા, જતુરોષ, વંધ્યત્વ તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

# સુંદરી સંજીવની

અકસીર છે. ડિ. શીશી એકેનો ફ. ૧) તથા શીરી ૩ ના ફ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

**બિ.આ. ફાર્મસી—** સોલવેનન્ટ : એસર્સ એસ. રમણ એન્ડ કું. આંધી રોડ, અમદાવાદ, તથા ભદ્રોદ, પુના સીટી

૧ દરેક સ્થળે સોલવેન્ટો ભેપ્પે છીએ—

દરેક ભતની ડેરી દવાઓ માટે સુચિપત્ર મફત મંગાવો.

વીર વિક્રમની

૨૧ મી શતાબ્દીના આરંભકાળે  
વડોદરાનું

પ્રભાત ટૉકીઝ

એના કદરદાન પ્રેક્ષકોને પાઠવે છે:

નૂતન વર્ષાભિનંદન

પ્રભાત ટૉકીઝના સંચાલકો, તેમણે સારાચ વર્ષ દરમિયાન રજુ કરેલાં સંસ્કારી  
અને પ્રેરણાતંત્ર ચિત્રપટોને વડોદરા શહેર અને માછલો સુધીની બહાર  
જનતાએ આદર પૂર્વક આવકારવા તે માટે હાર્દિક આભાર વ્યક્ત કરે છે.

આજરાત્રે

તેજસ્વી ૩ જુ

અઠવાડિયું

દીપોત્સવીના પ્રકાશવંત દિવસોમાં એકજ આકર્ષણ

મિનર્વાનું આણુમોલ સર્જન

પૃથ્વી વલ્લભ

આ સમયમાં દિવસોમાં પ્રભાત વડોદરાનાં સૌ નાગરીકોને  
જાણગોપાલ સહિત આમંત્રે છે.

સમય દરરોજ

૭-૧૫, ૧૦-૦;

ચાલી, ૨વી, બુધવારે  
વધારાનો ૪-૩૦ કલાકે.

આવતાં આકર્ષણો—

પ્રભાત ચિત્ર “રામશાસ્ત્રી”; ખગ્ગનચીના ખાનદાનના  
સર્ગીય તદ્દન નવીન સંગીતની રમઝટ નમાવણું સચિત્ત  
સંગીત ચિત્ર “પૂરુ” તેમજ પદ્ય ચિત્ર “પોલીસ”;  
ઉપરાંત રામદાસ વગેરે..

પ્રભાત ટૉકીઝ

૨. નં. ૭૧૮  
લહેરીપુરા વડોદરા

# પુરુષનું પ્રતિકાવ્ય

ક્રેમક :  
શ્રી, " ૪૩ "

જેમ સાહિત્યમાં પ્રતિકાવ્યનું રચન વિશિષ્ટ રીતે નિર્માણ થયું છે, તેમ પ્રશુભાગનું પ્રતિકાવ્યનું રચન, સમય સુધિમાં, અનાદિકાગ્રથી થયું છે, અને એ પ્રતિકાવ્ય એટલે પુરાણનું પ્રાણી " શ્રી. "

શ્રીજીવનની સમવિદ્યમણીએ, શ્રી સ્વાતંત્ર્યની, શ્રી-સિદ્ધાન્તના અગ્રગ્રંથ દોષ-કાળોનું સાંજુ વિવેચન કર્યા સિવાય રહ્યું ચાર-પાંચ વસ્તુઓ પ્રતિ જ આપણે લક્ષ્ય કરીએ.

આદિકાગ્રથી નગતના દરેક દરેક ખૂણે-ખૂણામાંથી નગતનરના મદાન ચિંતકોએ, મહા પિંડાનગોએ શ્રી એટલે "એક અગ્રગા" એવી દ્રષ્ટી અને દુઃખ વ્યાખ્યા આપી છે. અતિ આદિ કાગથી આપણે દિંદુકાગમાંથી પણ ભેટા આપ્યા છીએ કે શ્રી મનુમદારાજે તો જાણે કે શ્રીને એક ઓરડાના ચાર ખૂણા વચ્ચે પૂરી રાખી ન દોષ એમ એના અધિકારો, એનું આપ સ્વાતંત્ર્ય, એની સિદ્ધિ અને આદિ શુભો પર-દરેક દરેક સુરમ-તર વસ્તુ ઉપર અનિચ્છવાભેગ પ્રકાર કરી શ્રીને ઘુમ્મ અને મગતરો થી ચીતરી એનું સમય જીવન રૂપી નાખ્યું છે. મનુસૂત્રિયાં શ્રીએએ શ્રી મનુના એના કપો અપરાધ કપો છે કે શ્રી મનુએ શ્રીએને.

" નિરિગ્નિયમમગ્રગ્રાણ સિદ્ધમુખમિતિ સ્થિતિઃ । શ્રીએ એટલે હન્દિપરદિત અને અસત્ય એ તેની સ્થિતિ આમ વર્ણવી છે । ત્યારે શું શ્રીએની આંખ, તેનું નાક, તેનાં કાન-એ શું ખાલી ખોડોમાં જ છે । હન્દિય

નથી તો શું છે ? શ્રી મનુએ તો મને સાગે છે તેમ અનુભવસિદ્ધ વાતો કરી સાગતી નથી. શ્રી મનુમદારાજ પછીથી તો અનેકોએ મનુના એ શ્રીએને ધિહારતા અપમાનમતક ઉદ્ગારોને અપનાવ્યા. એ સ્વાર્થો પુરુષોને તો પોતાની સ્વતંત્રતાના પાયા ઉગમગતા સાગ્યા એટલે સ્વાભાવિક રીતે શાસ્ત્રજ્ઞાદિએ શ્રીમનુ-મદારાજનો એ " પરમ વિચાર-કલિકા "ને વધારી ત્યાંસુધી ચાલ્યું ત્યાંસુધી તેમણે શ્રી-સકિની સકિત ઉપર દાખ રાખ્યો. આ વસ્તુ જોડતો આપણે ત્યાં હતો અને તેવને પૂજવા કરતાં તેવના પૂજકને પૂજનારા આપણે ત્યાં જેમ વધી પડ્યા તેમ પૂજીના યજ્ઞન કાગથી ભારતવર્ષની બદારના પ્રદેશોમાં-પાષિમાત્વ પ્રદેશોમાં પણ અતિમદાન ચિંતકો અને શિશુઓએ શ્રીને પોતે વિનયધન્ય બની સન્દોષમાંના અતિદીનમાં દીન સન્દોષ વાપરી શ્રીએને ઉપાડે છે એ એક નિર્માણ અને દુટ પ્રાણી તરીકે વર્ણવ્યું છે. સોફીસ્ટ નેવા મદાન ચિંતક કહે છે, " હુનિયાના આભાષ અને ચિંતાપો પરિણમે છે શ્રીને લઈને. " આભાષ કહે છે :

" The poor young men who seek women in matrimony are like fish which go to meet the hook. "

સોશિયલ-હમરાજનો રાખ એક ને નદિ પરંતુ ૭૦૦ શ્રીએને પરણ્યા પછીની " અનુભવ સિદ્ધ " વાત પરથી શ્રી વિષે કહે છે કે,

" Woman is more bitter than death God beating is

better for her than a collar of pearls.

વળી ગ્રીસનો એક બીજો મહાન શીલ્પક નાટ્યકાર એઇસ્કીલસ કહે છે:

"O sex detested by the wise! Let no woman either in my days of misfortune or in those of prosperity sleep under my roof (મારાં સુખ કે દુઃખના દિવસોમાં મારાં ડુંપડાંમાં એ સ્ત્રી ન સૂએ )

\* \* \*

એ સનાતની વૃત્તિવાળી વાગ્ધારા પરિણમી છે એ મહાયિતકોના પૂર્વ-સંકલ્પિત દેવ કે વૈમનસ્યને અંગે જ. બીજો એક ચિંતક વળી કહે છે કે

"She is an animal who is unable to love more than an hopr."

\* \* \*

મનુ દળર વર્ષો પછી પણ અમુક અંશે ખરો પણ હશે, સેકેટીસ અત્યારે પણ પૂજ્ય છે, પરંતુ પૂર્વમંદને લઈને એ મહાયિતકોના મત ક્યો તો નથી જ. છતાં સ્ત્રીઓના જીવનનાં દરેકે દરેક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રી પૂર્ણતા પામી છે એમ માનવાનાં કંઈ કારણો નથી. Woman is a single Unit (અંશ) એમ પણ ન કહી શકાય. સ્ત્રીઓમાં અમુક ક્ષતિઓ ને ધર કરી બેઠી છે તે તો સ્ત્રી-જીવનના સારાણે માર્ગમાં ખાંડાની ધાર જેવી છે.

\* \* \*

સ્ત્રી જગતનો માનવતાને મહાદાઓ તે વાતોડિયાપણો.

સારીયે માનવતાને એ ચક્તિએ ને સુંદર, અંગેડ, પ્રબોધક દાળો આપ્યો દોષ તો તેનું વાતોડિયાપણું જ છે. એક સ્ત્રી હશે તો પણ બેઠી બેઠી બદલારો કે ગણી;

બે સ્ત્રી બેગી થશે તો શું રાંધ્યું અને શું રાંધ્યું છે તેનાં રાજકરણની ચર્ચા કરશે, અને અનેક સ્ત્રીઓ બેગી થશે તો તો જાણે દુનિયાનો વિશ્વવ ચર્ચવા માનવમેદની બેગી ન થઈ હોય એવો ખ્યાલ આપશે. દાખલો શોધવા દૂર જવું પડે તેમ નથી. દાંડાની માછણોનો દાખલો એક જ પ્રતિનિધિરૂપ બસ છે. માછ-! ચર્ચા એ તો સ્ત્રીની બેનપણી છે. પુરુષો એક વાત એક કાનમાં સાંભળી બીજા કાનમાંથી કાઢી નાખશે, પરંતુ આ પ્રાણી તો એકે દાનમાંથી. એક વાત સાંભળી મોંમાંથી એ વાતને બહાર કાઢશે. દુનિયામાં આ રીતે પ્રચાર કરવાનો બોટો? જગતમાં ત્રણ વસ્તુઓ એવી છે કે જેનાથી એક વસ્તુ બેઠીને બીજો પ્રસિદ્ધ કરી શકાય. બે વસ્તુઓ તો માનવ પેશાનિકે શોધી છે. ત્રીજી શોધી છે અતિ માનવ પેશાનિકે. (God) એ વસ્તુઓ તે— "Telephone," "Television" અને "tell a woman." સ્ત્રીઓના "આદર્શ-દાળો"ને લઈને જ એક ચિંતકે કહ્યું છે કે,

"The tongue of woman ought to be made to go seven times round her mouth before being allowed to utter a sound

બહુ વાચાણુતા કે અતિ વાગ્ધારા સ્ત્રીઓ દજપણુ છોડી દે તો જગતની સારીયે પુરુષ જાતનું બીજી અન્ય રીતે નહિ તો પુરુષોનું માનસિક દુઃખ ઓછું કરી શકે, અને આ રીતે એક ઉત્કૃષ્ટ સેવા કરી ગણાયો.

ત્યારે પશ્ચિમમાં એક મહાન અભ્યાસાર અને લાંઘવનુત્ય બેલાઈ રહ્યું છે, ત્યારે માનવી માનવી તરીકેની પોતાની બધીવ પુરુષ દરજ્જેનું ઉદ્ધરધન કરે છે, ત્યારે સ્ત્રીઓએ એનાં વાતોડિયાપણાં કે ને એનું મોહું કશિયાર છે, કે જેના વડે જગતની એ ચાંતિના સરેશવાદક તરીકે એક અતિશેર ગણાયું.

આવડું હથિયાર અદ્ય સમયમાં ધણીજ કુદ-  
રતી રીતે એ હથિયારને લઇને સારો ફાળો  
આપી શકે એમ માનું માનવું છે.

\* \* \*  
માનવજાતને સ્ત્રીનો બીજો સુન્દર દિસે  
તે એકનિષ્ઠાથી અને પરમેશ્વરાર્થે કરતી  
“ હેતરપીડી.” એરીરટોશી-સ-પ્રોસનો એક  
મહાન હાસ્યસિક નાટકોનો લેખક એ સંબં-  
ધમાં કહે છે.

“ A woman can never be  
deceived, for they are accus-  
tomed to deceive everybody.

વિચિત્રતાને તો એ વરી છે. ક્યારે એ  
બે-પણ પ્રાણી રિસાઇ નથી કે ક્યારે કોધામિ  
જળી. ઊંઘેરો અથવા ક્યારે એ રિમત વદન  
રાખવાનો ડોળ કરશે કે ક્યારે એના રીઢ  
સ્વપ્નની અસૌકિંતા પ્રદર્શિત કરશે એ તો  
વર્તમાનયુગનો ફાવડો છે. જીવનના પ્રત્યેક  
ક્ષેત્રમાં કંઈક રચનાત્મક કાર્ય કર્યું કરતાં  
અશુભાનિર્દેશ જ કર્યો છે. અદ્ય બાગ લઇને  
સ્ત્રીએ કાવચાએલું જ સર્જન કર્યું છે.  
કાર્યની રૂપરેખા કરી શકે છે. વાસ્તવિક રીતે  
કહીએ તો એમ કહી શકાય કે પુરુષ જનારે  
છે, પરન્તુ પુરુષપોષા તો પુરુષોને જ ખનાવી  
આપવાનું કહે છે. સર્જન કરતાં નાશ કરવાની  
વિવેચનશક્તિ આ પ્રભાવશાળી વ્યક્તિમાં  
વધારે હોય છે. પુરુષોને દરેક ક્ષેત્રમાં સાથ  
આપી સહાયી બને છે, પરંતુ એ જાનવાળા  
એની પક્ષે કે વેણીની મિટ્ટી મરકરી એનાયી  
સહન થઇ શકતી નથી.

\* \* \*  
ત્રીજો મહાન ફાળો તે તેની વિરલ ધર્મ-  
માત્રના. સ્ત્રીનું ચિદ્ધણ એટલું બાજ અને  
ઉપરછંદુ હોય છે કે એક વસ્તુને સ્વતંત્ર રીતે  
વિચાર કરવાનો મોહો અને મગતો નથી. સ્ત્રી  
ચિદ્ધણમાં ધર્મને સ્થાન વિશેષ આપવું જ  
જોઈએ. નવલકથા અને પ્રેમલાપ્રેમભીની વાતો

સ્ત્રીઓથી દૂર રાખવી જોઈએ. વિદ્યાનના  
પ્રત્યેક વિભાગનું આવરક જ્ઞાન સંપાદન  
કરાવવું, ધર્મમધ્ય કાર્ય ઇત્યાદિ વસ્તુનું સંપૂર્ણ  
જ્ઞાન સ્ત્રીઓને આપાવવું જ જોઈએ. પરમે-  
શ્વરના અસ્તિત્વમાં સ્ત્રીઓએ પહેલેથી જ  
વિરોધ કર્યો નથી કારણ વિરોધ કરવા જેટલી  
શક્તિ પશુ જ હોય, અથવા વિભિન્ન ચર્ચા-  
સ્પદ વિધોમાં તટસ્થ રહી, મૌન સેવવાનું  
સ્ત્રી સમાજે પરાપૂર્વથી નજી કર્યું લાગે છે.  
સ્ત્રી શક્તિની અન્ય વિશિષ્ટતાઓ જોઈએ.

આમ બધું હોવા છતાં, કાર્યપૂર્વક જ  
જોતાં, સ્ત્રી માટે એટલું તો માનપૂર્વક કહેવું  
પડશે કે સ્ત્રીમાં એક એવા વિશિષ્ટ અને  
પદાસત ( Concorato ) ગુણ છે કે જેને  
સમગ્ર પુરુષ જાતિએ રાત અને દિ ચિરકાળ  
પર્યંત અનુરદ્ધ્ય કરી, સ્ત્રીનો પ્રાણી બની,  
અનુચરણ કરવું પડશે. તે ગુણ તે સ્ત્રીનો  
અસામાન્ય સદનચીલતાનો. પરમેશ્વરની એ  
રમ્ય રાત્રિમાં, અમ્મદરતી રીતે જોઈએ તેટલું  
તિમિર વાતાવરણ પ્રસરાવવામાં આવશે, પરન્તુ  
શકેનો એક તારો, કે અગ્નિની એક ચીનગારી  
જેમ સારાથે વાતાવરણને દેદીપ્યમાન બના-  
વવામાં અનુકૂળ બને છે તેમ સ્ત્રી જગતનો  
આ એક ગુણ તેની સારો દુનિયાને પ્રકૃષ્ટિત  
બનાવશે. મનુષ્યના જીવનમાં ટાઢ અને તકો  
કે બરતી અને ઝોટ આવ્યા કરે છે. આરામ  
અને નિરાશાના સામરમાં એ તરતો હરો,  
પરન્તુ આપતિ વિપત્તિઓમાંથી દૂર કરવા,  
સ્ત્રી પોતે આદર્શભૂત ઉપયોગી બની, જીવ-  
નની સારી મુશ્કેલી અને દુઃખ સહન કરી  
પુરુષની કલ્યાણવાત્તામાં કે વિકાસવાત્તામાં સહ-  
યોગિની બની અંતરમાપક યંત્ર બને છે. સ્ત્રી  
શક્તિના વિધિનિયેષ પક્ષોની સુક્ષ્મ પરીક્ષા  
કરી, સન્માનપૂર્વક કહેવું કષ્ટ છે કે સ્ત્રીનો  
આ પરંપરાગત આવતા આ ગુણનો જગતમાં  
જોડો નથી.



પછી આવે છે. આ અને રાજકારણ અતિ ગંભીર બુદ્ધિસૂક્ષ્મતાની આવશ્યકતાવાળા વિષયોથી આ એક દિવસની જેમ અલિપ્ત રહેવા માગે છે. સંઘર્ષિયુ એ એનું રાજકીય મેદાન છે. કુટુંબમાં એ ઉબચતા માપકશાળી મંત્ર અને છે. પ્રજાતંત્રવાદ કે જે એના નિયમ વિરુદ્ધ છે તેનાથી એ દૂર રહે છે. વ્યક્તિવાદ એ જ વિકાસવાદ એએનો મહાશ્વન મંત્ર છે. વાદોમાં તો પ્રવીણ હોઇ દરેક વાદમાં dictatorship કે એકતંત્રતામાં એકતંત્રવાદમાં માનનારી એ વ્યક્તિ છે. શું સંધિયું અને કેમ સંધિયું એ એની dictatorship નું રચનાત્મક કાર્ય છે. કાર્યનીરૂપણતા બીજા ઉદામવાદીઓમાં અભ્યારો નેવામાં આવે છે, પરંતુ આ માનવબૂમિની એક વિરલ અલુદામવાદી વ્યક્તિમાં તો સચોટ કાર્ય કરવાની આવડત છે.

જ્ઞા અને નીતિ સાથે એનો શો સંબંધ હોઇ શકે. એ વિચારનુક્રમે અસારે ન ચર્ચાએ તો જ છટ મણાયા. છતાં ઉપર-છટ્ટું બિના વિચાર કહેવાની ધૃષ્ટતા કરે છું. એટલું તો હું જરૂર માનતો આવ્યો છું કે આધુનિક સહશિક્ષણની ક્ષુદ્રતા અને ક્ષુદ્રકતાને લઇને આઓમાં નીતિચર્ચતાનાં બીજનો ફળુઓ પૂરવા પામ્યા છે. જેમ સર સંઘર્ષિયુન કહે છે તેમ નીતિચર્ચતા તો આધુનિક સમાજમાં એક પ્રુપ્ત ફરજ મનાય છે. નીતિચર્ચતા એ તો વિશિષ્ટ પ્રકારનો ગુણ અને દ્વાલો ગણાય છે. આત્માની સુદરતા કરતાં બાહ્ય સુદરતા પ્રતિ લક્ષ દેતી એવી રૂપ ક્ષણિક સુદર રહે છે. વર્ણમાં બે કુટુંબતા બે ફુલીઓ હોય તો તો તેનો અંત જ હોતો નથી. તે તો શાશ્વત રહે છે. એ બાહ્ય રૂપશયુગારને લઇને આએ પ્રરુષોને વ્યવહાર-ક્રશળતાને બદલે વિકાર-ક્રશળતા શીખવી. (શિક્ષણમાં તો આ બહુ સારી શિક્ષિત બની જ કર્યા છે કે

એટલે જ બિચારા ડોક્ટર બેઠ-સનતે કહેવું પડ્યું ને કે Woman preaching is like a dog walking on his hind legs.)

કલામાં એટલી અતિપ્રવીણ છે કે અંગ-મરોડ કે જેને સારા શબ્દમાં નહીં કહેવાય છે તે વધુ રસમય બની પ્રગતિ સાધે છે. એચ. જી. વેલ્સ પાછળ આપણે પણ કહીએ કે પ્રગતિએ આને તુચ્છ બનાવી છે. અને આએ ચારિત્ર્યની સમ્યતાને તુચ્છ માની પોતે પોતાની અમુક દિવ્ય શક્તિઓનો નાશ કરી નાખ્યો છે.

સાહિત્ય કે રાજકારણમાં ધણીવાર અદ્ય ક્રાંતિના પ્રતિભાષીનું રોપાય છે. તેમ આ જગતમાં યુગો પણ આવે છે. અભ્યારનો કાળ છે ગાંધી. યુગનો મહિના મહિના પછી મહિનાઓ ગયા પછી જગતના આ શાંતિ સદેશવાકક પંચમથરે આ જીવનના અનેક અભેદ દિવસોમાં તોડી, અણુકેસાયેલ કેપડાઓનો ધધા સમયે નિષેડો આણી, ભારતના એ વીરલાને લઇને રાજકીય ક્ષેત્રમાં કે રાષ્ટ્રોન્નતિમાં એ ગાંધીને લઇને

સો સ્વાતંત્ર્યમ્ ન અર્હતિ એ મનુ મહારાજનો મદામંત્ર ગોખાલી ગોખાલીને બૂલાવી દીધો છે. કાશુભર ખોટા પાયો છે.

જીવન સાહત્ય કે કાર્યસિદ્ધિથી અભિમુખ રહેવાનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરાવ્યાં છતાં અવ્યયીત સમયમાં પાશ્વિમાલ દેશનું અંધ અનુકરણ કરી આપણી પ્રાચીન પ્રણલિકાનો સંવિનય બગ કરી મહીનતાના એ સાંગેરમાં લપસી જઇ, ભારતીય સંસ્કૃતિના વિકાસકેમના પડેલે પંચશિયેથી જ વિરામસ્થાન લીધું એટલું દેશને નસીબે સારું છે. શિક્ષણથી એણે માન સાથે આનંદ લેતો. યરમ અને બીકથી

મુક્ત થઇ ભારતની પ્રાચીન સ્ત્રીશક્તિની ચંચળતાને આ યુગમાં ખ્યાલ આપ્યો. જીજ્ઞાસુ, વાતસલ્યતા, ચંચળતા ચાંદબીબીની અને અહમ્યાબાદની અગતાતું આટલે વધે અદૃશ્ય સ્વચ્છિત દેખાડુ. સાદાકામાં જ મુખ્ય છે એ મંત્રને ગોખવા કરતાં ટૂંકે કેશી થઇ, રાધા બની નૃત્ય ખેલવા શરુ કર્યો. એમાંથી પરિણમી નીતિબદ્ધતા કે જે કદાચ સ્ત્રીશક્તિના વિકાસમાં એક અવરોધકશક્તિ બનશે. સહ-શિક્ષણ એ કદાચ જૂની વસ્તુ બની જશે. પૂ. ગાંધીજીએ પણ વિકાસવાદની આટલી ત્વરિત ગતિ સ્વપ્નામાં પણ નહિ જોઇ. દુઃખ યાચ છે જોઇને કે સ્ત્રીઓને રોટલો રાંધતો ન આવડયું, પણ ચોટલો કાપવામાં તો કુશળ બની. કદાચ એ ચોટલો કાપવામાં સમાન-હક્કની વસ્તુ આવી જતી હશે.

અતિપ્રવૃત્તિની અતિસપ્તામાં પુરુષ કે સ્ત્રીની શક્તિ વૈકલ્પ જન્ય છે. પરન્તુ સ્ત્રીએ -તો સાદાકાનો સમૂળગો ત્યાગ કર્યો.

જુગજુગથી આપણે તો જોતા આવ્યા છીએ પુરુષ આગળ તો એ બક્તિ અને નમે છે. જીવનમાં તરવરાટ કરી, પૃથ્વી પર પરિક્રમણ કરી 'હવે' કિંદાઓ બાંધી, અંતે આવે છે પુરુષની પાસે. શ્રી. મુનશીની દરેક નવલકથા ઉપરથી આ વસ્તુ જોઇ શકારો. "ગુજરાતના નાય"માં મંજરીની અકલંતા અને વાકપટુતા શરુઆતમાં બહુ જ દેખાય છે. કોકને એક બહેનિયા સમો મળ્યો છે, પરન્તુ અંતે કાવંદશતાના એ બક્તને નિખાલસતાના અદિતીય પરમ સેવકને બહેનિયામાંથી વિરાટ થતાં જોઇ તેનું જ સ્વામિત્વ તે સ્વીકારે છે.

ઓ સામણી પ્રધાન બહુ જ બની અ બહુ જ પારે છે એમ કહેવાય છે. પરન્તુ સામણીપ્રધાન નથી એમ વેદાંતિનો કહે છે. એ અમુ પડે છે તેનાં નજાં *Laerymal* હાલતને સમજે અને કોટુમ્બિક અવસ્થાએતું વધાસમયે સર્જને કરી, યથાર્થે નાશ કરી,

સમયના પ્રવાહમાં વાતોના વનમાંથી દૂર દૂર ક્ષિતિજમાં જતી દેખાય છે. પાછળ એનાં જ સ્નેહીજનો વિજ્ઞાપ કરે છે. તેમાં ય સ્ત્રી તો વિજ્ઞાપને એથી વસ્તુ બનાવી, આજ્ઞાપ સાથે કરે છે, સાંભળાને કદાચ ભાવનગરની બેસ પણ ખડ ખાતી બંધ થઇ જાય.

અંતમાં પ્રેમના મુરખ્યાથી અચિત્ત રહીને સમભાવતાથી અને સહૃદયતાથી માતું છું કે જે પ્રતિકાવ્યે જગતની માનવગતને રેડિપમશોધક મહાન વિદુષી મેઝમ ક્યુરીને, કે પરમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની ભક્તપરાયણતામાં તક્ષીન બની, ભજનો ગાઇ-ગાવરાની એ કવયિત્રી મીરાંબાઈને ધસાદિને જન્મ આપ્યો. એ સમય જાતિ શું આપણને આટલે જ વિરમી, ક્રાંતિમંદિરે જતાં અટકશે એવો સવાલ ઉદ્ભવ યાય છે.

એટલું તો ચોક્કસ છે કે ધરતીસમી એ સ્ત્રીશક્તિ અહિંસાત્મક હિંસાધારી બની, સહનશીલતાની પ્રેરણાદાત્રી ભવ્ય ભૂતિ બની, વિચિત્રતાને વરીને, પુરુષનાં સામાં સ્નેહ અને પ્રાર્થનાની અધિકારીશુ બની છે.

પુરુષ તો ક્યારે સ્વાર્થી બની હસોટીની બહિમાં તને મૂકતો ભારે તું વધુ રિમતવદન રાખી, આત્માનંદ લટીને અનેક દુઃખો સહન કરી કવિ, ચિંતક, અને કલાકારોને, 'તું એકથી અનેકવાર પ્રેરણાસકિત બની, પુરુષ અને સ્ત્રી જીવનના વિકાસક્રમમાં, પ્રગતિને ઉચ્ચત સિખરે પહોંચી તારી સદાનુભૂતિથી, સહૃદયતાથી અને તારા નિર્મળ સ્નેહથી તું ભ્યારે જીવનમાં પોષપણ દુઃખનો ભાર ઓછો કરવા અસમર્થ બને છે ત્યારે તારા સુકામળ હસ્તથી રાતદિ જોવાં વિના તું વિકટર જુગો કહે છે તેમ "દિલ્લચકિત" બની એજ સક્તિથી દુઃખને એક ભૂતકાળની વસ્તુ બનાવે છે.

સુ ર લો ક માં થી  
ઉતરીને સીધી  
ઉ ર લો ક માં  
વસવા આવે છે—

# ઉ વ રી

ઉરે ઉરે એને સલ્લવ  
લેવાની જાંખના છુરે છે  
આને એ સપનું સાચું કરે છે

— જયંત કિન્નસનું બળ્ય કંલાસજૂન —

દિશિક :

બાણુલાઇ જાની

હાવાકલા :

જયંત જાની

ખનિરખા :

બાણુલાઇ જાની

પટકલા સંવાદ કલાનક :

પંડિત શિવકુમાર :

ગીતા : પંડિત રઘુવીર

સંગીત : રયામચુંદર

કલા નિયંત્રક :

મુધાંરુ ચોધરી

જયંત કિન્નસ

નગીનદાસ

મેન્શન

બાણુલાઇ

કેસ રોડ,

મુળાઇ-૭

શુભિકા :

\* નૃત્યાંગના

\* સાધના બોજ

\* શોભના સમર્થ

\* પ્રેમચ્છદીબ

\* કુસુમ દેશપાંડે

\* નિંબાલકર

\* સુમતિ શુભે

\* નંદકિશોર

\* શાંતા પટેલ

\* મિશ્રા વગેરે....

# સુ પ્રી મં અને સાગર

નૂતન વર્ષે અભિનંદે છે પોતાના પાલકોને

આજે ચાલુ છે....

ૐ નમઃ શિવાય :

કે લા સ

એટલે કુદરતની રમણીય તકશીની પરાકાષ્ઠા....

છતાં ત્યાં જન્મ્યું વિનાશકારી તાંડવ નૃત્ય....

## શંકર પાર્વતી

રચણતરુ મન્ય પાર્મિષ્ઠ ચીત્ર

—: શ્રુતિશા :—

સાધના બોઝ, આરણ, મિ. કમલા એટરણ

સુ પ્રી મં : વડોદરા : ટ. નં. ૬૧૬

વિષય પેરેડાઈઝ ચિત્ર—

## માયા નગરી

યશવંત દેવે, ચંદ્રિકા, રાજકુમારી.

સાગર : રાણપુરા, વડોદરા.

તમા વર્ષમાં સુપ્રીમ અને સાગર

માં આવતાં અવનવાં આકર્ષણો.

મહેબુબ ચિત્ર

## તકદીર

જેમાં :

આલી, નરગીસ, મોતીલાલ,

ચંદ્રમોહન

★

લક્ષ્મી પ્રોડક્શન

## કાદમ્બરી

શાંતા આપ્ટે, પહાડી સન્યાસ

★

સુરલી સુવીટીઝ ચિત્ર

## કુરબાની

ઇશ્વરલાલ : વાસંતી

દુર્ગા ખોટે : કૌસલ્યા

★

# “ પ્રવાસી ”

[ શરાબો સોચ ન કર મતવાસે—એ રાગ ]

પ્રવાસી ! શાને તું ગભરાયે,  
 શાને હિંમત હારે—પ્રવાસી.  
 જીવન પંથે છે અનેક કંટકો,  
 અનેક માયા સતાવે;  
 પ્રવાસી અનેક માયા સતાવે.  
 શાને તું અચકાચ મુસાફીર,  
 જંગ છે રંજ બતાવે;  
 પ્રવાસી જંગ છે રંજ બતાવે.  
 જે તારા ઠમમાં સચ્ચાઈ છે,  
 કંટક કાં ન હટાવે !  
 પ્રવાસી કંટક કાં ન હટાવે !  
 હાં, જીવન છે એક જ્યોત જીવકતી,  
 પ્રેમથી જગને જીતાયે,  
 પ્રવાસી પ્રેમથી જગને જીતાયે.  
 —શાને હિંમત હારે  
 —શાને તું ગભરાયે  
 પ્રવાસી ! શાને તું ગભરાયે, શાને હિંમત હારે.  
 શ્રી. પ. ર. તા.



## ગોકુળની ગોવાલણી

હું તો ગોકુળની ગોવાલણી (૨)

મારાં દૂધલડામાં ન પાણી....હું.

મારો ધમ્મર ઘાઘરો ધૂમે	લાલે કુમકુમ ટીલડી ટમકે
મારે ઠમકે ધમકે ધુધરી....હું.	સેંથે સીંધૂર રેખા તાણી....હું
મારે ઝાઢણે તારા ટપકી	મારી ગોરી ગાવલડીના દૂધકાં
મારે ઠમખે મોરની બાતડી...હું	લાગે સોને મીઠા મીઠા....હું

શ્રી. નયના પંડ્યા

# અંજોડ

રાગ : મિશ્રકાફી. તાલ : ખેમટા.

જગનાં અંજોડ જોયાં વિરલા મહાન,  
જેણે યજ્ઞ-ધ્યા સ્વતંત્ર મંત્ર હિંદે ગાળે.  
પગલાં અંજોડ ત્વરિત વિદ્યુત થાં ગતિમાન,  
એણે યજ્ઞ-ધ્યા વિજ્ઞાન તંત્ર જંત્ર આળે.  
આણીકય શુદ્ધિ તેજ સુધં ક્રોધિ નેત્રમાં,  
માણીકય સુકતા રત્ન વિદ્યા નિજ સુત્રમાં;  
એકતાન ધ્યાન સુગંધ વાણી સંત પાન,  
એવા ભારત ચોકે નરવીરો ગાળે.  
હીરલા અમૂલ્ય સંત દિવ્ય આત્મજ્ઞાન,  
એણે ક્રોધી અંખવાય હીર હિંદુ રાજે.  
ભાવિ કદાપી પળમાં તિમીર વિપદ ટાળતા,  
નમો અદ્ય માનવ પુનિત પદ ભાળતા;  
વિરલાની શક્તિ થકી ભક્તિ જય ગાન,  
એવા બ્રહ્માંડ લેહી બળ્ય મહાત્મા ગાળે,  
જગના અંજોડ આત્મ ઉરનાં સનમાન,  
એણે સુક્ત હાસે ઝીલ્યાં ન્યાળી અરિદળ લાળે.  
શ્રી. “ જયસંત જ્યોત ”



## મંગળ પ્રભાતે

નવસા પ્રભાતે, સુમંગળ સુદિને  
નમું હું પ્રીતે, પ્રાર્થુ પ્રભુને.  
નવલી જ આશા, નવલા ઉમંગો;  
શહેતા પરાશા, દીવના તરંગો.  
સ્ફૂર્તિ, આયુ, બળ, સ્વતંત્ર, અમોલી;  
વસે, અન્ન, જળ, પરતંત્રતા ઉજેડી.  
અર્પે એજ જનને, વંદુ હું ભારતીને;  
અંતે નમું ‘ ભાષુને ’ મંગળ પ્રભાતે.

શ્રી. દુર્ગા ત્રિવેદી

# અપૂર્વ ભેટ

શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર માતીલાલ દેસાઈ  
બી. એ.

“... ( અત્યાર સુધીના પ્રસંગો ઉપર આપણે અતિશયોક્તિ વિના કહી શકીએ તેમ હોય છે ) પ્રતિગ્રહ અને પુરુષાર્થના શુભિ સંયોગનું રહસ્ય પ્રકટ કરનાર, શુદ્ધ સાત્વિક દાન કરવામાં શિષ્યો કે સાધકો પાસેથી કાંઈ કઠાવી લેવાની બદ્ધાનત નહીં રાખવામાં તથા તેઓનું કલ્યાણ કરવામાં કોઈ ખાસ આર્થિક અંતરાય નહીં રાખવામાં, અને ધર્મ-સંપ્ર-દાય, રંગ-વર્ણ વિગેરેનો ભેદ નહીં પોષવામાં કુશળ-એવા થી. નૃસિંહાચાર્યજી ઉત્તમ કોટિના વ્યવહાર ગુરૂ હતા. વ્યવહાર ગુરૂઓ, ગૃહસ્થા-શ્રમી હોઈ, સન્યાસીઓથી, બેધપ્રદાનની રીતિમાં જૂઠા પડતાં હોય છે. વ્યવહાર-ગુરૂ-ઓનાં નિત્યજીવનમાંથી, સામાન્ય વ્યવહાર કુબ્ધ જનતાને પુષ્કળ શિક્ષાગ્રંથો કરવાની મળે તેમ છે. ‘સિદ્ધાન્તસિન્ધુ’ ‘ગિજુવન-વિજ્ઞાપી ખડુ’ ‘ભામિનીભૂષણ’. આદિ ગ્રંથોમાં શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીએ અતિચિદ્દેવો-ભયની નીતિના પાલન પરત્વે ખૂબ મહત્વ આપ્યું છે; તે પ્રમાણે તેઓશ્રીએ તે નીતિનું સાચું ગૌરવ પ્રમાણિત કરી બતાવ્યું છે, પોતાને લો પધારેલા કોઈ પણ મનુષ્યને લોગન લીધા વિના, અગર તેની અનુરૂપતા પ્રમાણે વ્યવસ્થા પૂરી પાડ્યા વિના, પાછો કાંઈવામાં તેમનું ચિત્ત અપ્રસન્નતા અનુભવતું, જેમ અસત્ય પ્રતિ તેમને તિરસ્કાર હતો, તેમ આમંત્રક અતિથિના અનાદર પ્રતિ પણ તેમને ધૂણા હતી.”

એક સમયે આશ્રમમાં (વડોદરા-નૃસિંહા-શ્રમમાં પોતે એકલા જ હતા. પોતે જાતે જ રસોઈ વિગેરે કરતા હતા. સાતેક સાધકો તેઓશ્રીએ સ્થાપેલી સંસ્થાનું નામ ‘શ્રેય-

રસાધક અધિકારી વર્ગ’ છે અને વર્ગના સદસ્યો તથા તેઓશ્રીના શિષ્યો સામાન્યપણે ‘સાધકો’ તરીકે જ ઓળખાય છે.) બહુ-રગમથી વડોદરા આવી પહોંચ્યાં. જે કામે તેઓ આવ્યા હતા તે કાર્ય શહેરમાં સવારે જ પતાવીને, તેઓ પરત જવાના હતા. પરંતુ આચાર્યશ્રીએ ગ્રેમપૂર્વક આગ્રહ કર્યો: “પ્રસાદ લીધા વિના ન જવાય. જમીને જ જામે.”

ખાંપજીશ્રીની (સાધકો તેમના ગુંડને ‘ખાંપજીશ્રી’ કહી સંબોધતા) પ્રસાદભાવના અને આગ્રહ સાધકોને આજ્ઞા સમાન જ હતાં. તેઓને ખબર ન હતી કે રસોઈનું કામ તે દિવસે શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીના માથે હતું. તે લોકો તો શહેરમાં ફરીને દશ-સાડા દશ વાગે આંબ્યા. શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીએ તેમને આતુ-રતાથી પૂછ્યું:

“બહુ વાર લાગી કાંઈ? રસોઈ તમારી ક્યારની રાહ જોઈ રહી છે!”

“એટલી વારમાં રસોઈ બની ગઈ?” સાધકો આશ્ચર્યચકિત આંખોથી જોઈ રહ્યા.

સૌ જમવા બેઠા. રસોઈમાં એવો સુંદર સ્વાદ અને આલ્હાદ હતો કે સૌ કોઈ જમવામાં જ નિમગ્ન થઈ ગયા હતા. વચમાં, શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીએ એક વીરમગામ રહેતા સાધકને ભાવપૂર્વક પૂછ્યું:

“કેમ ભાઈ, ઠીક છે ને? વીરમગામ જેવું તો ક્યાંથી હોય?”

“વીરમગામ કરતાં વડોદરા જાય તેમ નથી, ખાપજી! આપ વીરમગામ પધારો.”

\* અહ્ય સમયમાં પ્રસિદ્ધ યતાર “શ્રીમન્ન-સિંહચાર્યજી” પુરતબના એક પ્રકરણમાંથી.

એને આ શુના ધરની સામગ્રીનો સ્વીકાર કરી, ફેલાઈ કરે. ”

“ સંયોગાનુસાર એમ પણ થશે. પણ આજ તો આ સામગ્રીનો સ્વાદ કરે ને. આ બીનઅનુભવી હોયોએ કરેલી વાનગીઓ, તમારો સર્વના મુખમાં રસપૂર્વક સ્થાન પામે છે, એ જોઈ મને આશ્ચર્ય કરતાં આનંદ વિશેષ થાય છે. ”

“ આ બીનઅનુભવી હોયો ” એ શબ્દો હરતાબિનયસદ ઉચ્ચારાતાં સાંભળી સાંધોના-મુખ મુંઝી ગયેલા ડોળીવાસદ-હાથ રથંબિત થઈ ગયા. શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીએ સર્વને સચેત કયો કે,

“ ચાલો જામી થો. ગાંડીનો સમય થઈ જશે. ”

સર્વેએ ચૂપચૂપ જામી લીધું. પણ દરેકે મનમાં સંકેપ કયો કે પોતે શ્રી. ( નૃસિંહાચાર્યજી ) આપણા ઘેર બોજન કરવા પધારે ત્યારે જ આ ‘મ્હણનો’ અંશતઃ પણ બદલો વાળી શકાય ! તેઓનાં મનના સંકેપની નોંધ લીધી હોય તેમ વગર પૂછે જ, શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજી બોલી ઊઠ્યા.

“ તમે કાંઈ યરમારો નહી. હું તમારે ત્યાં આવીશ ત્યારે તેમારો કરતાં જમણું જમીશ. ”

તેઓથીએ સાતે સાંધોને પ્રસન્નતાપૂર્વક વિદાય આપી-નેટલાક જે વડીલ સમાન હતા તેમને પ્રણામ પણ કર્યો. તે પ્રસંગ પછીના વર્ષોમાં, જુદા જુદા વખતે, નૃસિંહાચાર્યજીએ વીરમગામવાળા, હરિભાઈ સિંતાવના સર્વ સાંધોના નિર્મત્રણને સ્વીકારીને તેઓને ઘેર પધારવાના વચનનું પાલન કર્યું, અને તેઓને પ્રસન્નતા અર્પી. વીરમગામવાળા હરિભાઈ ચાલકની ડોકે વર્ષો સુધી શ્રી. સદ્ગુરુના આજમનની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. લગભગ ૧૯૬૬-૧૯૭૦ માં, શરીરપ્રકૃતિને કારણ

કાઠી, શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજી વિરમગામ ગયા પણ શ્રી. નાથાભાઈ નામના બીજા શુરો સંધિકને ત્યાં ઉતારો કયો. તેમના વીરમગામ પધારવામાં, અનેકના જીવનનો ક્રમ પરિવર્તો-વવાના સંકેતો છૂપાયેલા હતા. શ્રી. હરિ-ભાઈને આપેલું વચન તો ઓંદિકારણ હતું. દૂર સમયમાં જ શ્રી. નાથાભાઈના પત્ની દેવલોક પામ્યા હોવાથી, તેઓ ગમગીન અને ઉદાસીન રહેતા. શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજી તેમને બીજું લગ્ન કરવા કલ્પા કરતા હતા. મુશ્કેલી-ઓ અને પ્રિદગ્ધાંઓથી અકળાવતા નાથા-ભાઈ, પોતાના ઘરમાં શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીને પધારાવી, થોડા માસમાં વિવાહ સંબંધી વિચારને તદ્દન વિસરી જ ગયા હોય એમ લાગતું હતું. શ્રી સદ્ગુરુની વારંવાર પૂછપરછ થવાથી, નાથાભાઈે ફરી વિવાહ નહીં કરવાનું ખરું આર્થિક કારણ કહી સંબળાવ્યું.

“ આપણા સાંધોગાંધી કાંઈ તમને પેસા ધીરે તેમ નથી ? ”

“ ધીરે. પણ બાપજી ! માંમલું ને મરતું બન્ને બરાબર છે. તે તો આપ જણો છો. ”

એમાં શું ? તમે આપણા હરિભાઈ પાસે જાઓ. હરિભાઈ વગર માથે તમને પેસા ધીરશે. ” શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીએ અર્ધરેહાટ-ભરી વાણીમાં માર્ગ દર્શવ્યો. પોતાને હરિ-ભાઈની સેવા સ્વીકારવાની કૃપા કરેલી હતી, તે મુશ્કેલી પ્રકટ ન કર્યો.

નાથાભાઈ હરિભાઈને ઘેર ગયા. ડેટથીક વાતચીત પછી, નાથાભાઈને સંકેપ ન થાય તેવી રીતે, હરિભાઈને પોને જ ‘લગ્નનું કાંઈ નહીં થયું’ કે નાથાભાઈ, થોડે ક્યારે ચડવાના. અમારા લાયક કામકાજ કહેજો...” એમ વાતોની સ્વાભાવિક શરૂઆત કરી. અને નાથાભાઈ નાણા વિના અટકી પડ્યા છે એ



જાણી લેતાં, શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીના સદ્દર્શિણ  
શ્રી. હરિભાષ્યએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“ નાથાભાષ ! હું તમને એક શરતે  
પૈસા આપું ! ” નાથાભાષના મનમાં  
વ્યાગનું નક્કી કરવા સંબંધી શરતની ધારણા  
હતી. તેથી તરત જ કહ્યું.

“ મારે તમારી શરત કબુલ છે, ખુશીથી  
કહો, હરિભાષ ! ”

“ તમારે ત્યાંની હું કહું તે ચીજ તમે  
મારે ત્યાં છ માસ સુધી ગીરો મૂકો તો હું  
તમને પૈસા ધોરું. ” આટલું કહી હરિભાષ્યએ  
ગંભીર મુખમુદ્રા કરી. નાથાભાષના દિલમાં,  
શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યના આ શિષ્યની પ્રામાણિકતા  
માટે પૂર્ણ ખાતરી હતી. તેથી તેમણે કહ્યું.

તમે કહેશો તે વસ્તુ હું છ માસ માટે  
તમને આપીશ. ”

પરસ્પર વચન અપાયાં. મુખથી, કાગળ  
ઉપર નહિ. વિશ્વાસના વહેણમાં ઉભય તથાયાં.  
હરિભાષ્યએ પુશ્કિત ગાત્રો તથા ગદગદિત  
કંઠથી કહ્યું :

“ વસ્તુમાત્રની સારવંસ્તુ શ્રી. સદ્ગુરુ  
ભગવાન તમારા જેવા પ્રુણશાળીને ત્યાં હાલ  
વિરાજમાન છે. તેમની હું માગણી કરું છું.  
ખીજ કોઈ દુન્યવી વસ્તુની મને જરૂર નથી. ”

નાથાભાષ હરિભાષ્યને અકલ્પ્ય ગુરુશ્રાવ  
કળી ગયા. શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીને પણ પોતાના  
સાધકને પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલા જાણી  
ખુબ સંતોષ થયા. એ રીતે તેઓશ્રીએ  
પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી અને હરિભાષ્યએ  
પણ પોતાના સદ્ગુરુની સેવાનો લાભ લેવાનો  
સંકલ્પ સિદ્ધ કર્યો. આ સઘળી શ્રી સદ્ગુરુની  
જ યોજના હોવી જોઈએ, એમ તેમને ચોક્કસ  
ખાતરી થઈ.

\* \* \*

કેટલાંક ધર્મસંસ્થાઓના ગુરુદેવોની શિષ્યો  
કે ભક્તોને ત્યાં પધરાવણી કરાવવા માટે,

તેઓના તરફથી સર્વોપાય કે સવાસોથી મોટી  
મોટી રકમની બેટોની દરજ્યાત અપેક્ષા  
રખાય છે તે સિવાય, ભાવિકના હૃદયનો શુદ્ધ  
ભાવ ચરિત થઈ શકતો નથી. પરંતુ, શ્રીમ-  
ન્નૃસિંહાચાર્યજીએ પોતાની બોધશ્રેણીમાં  
સદ્ગુરુને ઘેર પધરાવવા સંબંધમાં બહુ મહત્વ  
આપ્યું નથી, તથા તે તરફ કોઈ સાધકના  
ચિત્તનું આકર્ષણ થવા પ્રવૃત્તિ કરી નથી.  
છતાં કોઈ શુદ્ધ અંતઃકરણના ભાવથી પ્રેરાયલા  
સુઘ સાધકની, કોઈ કારણસર; તેને ઘેર  
પધરાવવા વિનંતી થતી, તો તેઓ તેનો  
સંકલ્પ સ્વીકાર કરતા, તથા તેમ કરવામાં  
કોઈ પ્રકારની બેટસોગાદોના કરની અપેક્ષા  
કરતા-કહેતા નહિ, કે પોતાના ખાસ માણસો  
દ્વારા કહેવકાવતા નહિ. આવા પ્રસંગોમાં,  
પોતે જોને ત્યાં પધારતા, ત્યાંના વાતાવરણમાં  
અલૌકિક દેરદાર થતો, અને આજુબાજુની  
જનતાને તેમાંથી કોઈને કોઈ શિક્ષણ મળ્યા  
વિનાં રહેતું નહોં. આમ તેઓશ્રીની કવચિત્  
થતી પધરામણી પણ સાર્થક થતી. કોઈ  
સાધક તેમના ચરણમાં સ્વેચ્છાથી કોઈ દૂલ-  
પાંખડી મૂકવા આચક કરતો તો તે બંકિતની  
હૃદયભાવના ઉપરાંત, તેની આર્થિક પરિસ્થિ-  
તો ખ્યાલ કરીને જ આચાર્યશ્રી સાધકના  
સંતોષ ખાતર, તેનો સ્વીકાર કરતા પણ એ  
દ્રવ્ય કે બેટનો, બનતા સુધી તે સાધક કે  
સાધક સમુદાયના કલ્યાણમાર્ગમાં જ વિનિ-  
યોગ થતો.

એક વખતે ઉમરેકમાં રા. મોતીલાલ  
કુશળની દાક્તરે શ્રીનૃસિંહાચાર્યજીને પોતાને  
લાં વાજતે ગાજતે સ્વારી કાઢી પધરાવ્યા.  
આ બધું અવસોષી રહેલા અને આચાર્યશ્રીના  
સાંમર્થ્ય, બોધ ધર્સાદિના સંસ્કારોથી સુખ,  
બનેલા, શ્રી. સોમેશ્વરભાષ નામના સાધારણ  
રિચિતિના સજ્જન વિદ્યાર્થીના મનમાં શુદ્ધ  
સંકલ્પ સ્ફુરણ પામ્યા કરતો હતો કે

શ્રી.મારે ત્યાં પધારે તો તેવું ! પણ પધરા-  
મણીમાં પ્રુક્કળ પૈસા ખર્ચ થતા હશે ! આ  
વિચારોનું ઉદ્ભવવું અને આચાર્ય શ્રી  
ખડકીમાંથી બહાર નીકળતાં પૂછે છે :

“ સોમેશ્વરભાઈ ! તમારું મકાન આજ  
મહોત્સામાં છે ને ! આવો જોઈએ ! ” સ્વામીને  
વિદાય કરી, પોતે સોમેશ્વરભાઈને ત્યાં  
પધારી, તેને પૂછ્યું સતોષ આપ્યો...આ  
સર્વથા સફળ પાસે મોટા નાનાનો લેશ માત્ર  
પણ બેઢભાવ ન હતો; પૈસા આપે ત્યાં જ  
પધરામણી થાય તેવું ન હતું. પોતે તો  
ભાવના જ જૂળ્યા હતા. સર્વે શિષ્યોનું શુભ  
જ તેમના અંતરે પસેડું હોવાથી, સર્વના  
ઉપર તેઓશ્રી અમૃત વર્ષાવતા હતા. શિષ્યોના  
વિત્તનું હરણ કરનારા ગુરુઓ ધણા હોય છે,

શિષ્યોના ચિત્તના સંતાપનું હરણ કરનારા  
સફળ ગુરુઓ જ મળી શકે છે તેથી ઉદ્ધિત  
છે. શિષ્ય હોય કે સન્નિધિ હોય, તેના પૂજ્ય-  
ભાવથી કરેલા આમત્રણથી પ્રેરાઈને પોતાના  
સ્થાનથી વાહનમાં બેસીને ત્રણ ચાર માઉ દૂર  
પણ જવાને તત્પર થયેલા અને તેવાઓની  
છપ્પા સ્વીકારી હોય એવા અનેક દષ્ટાન્તો  
છે. પરંતુ, શિષ્યે કે અસિધ્યે પૂજ્યભાવ અને  
પ્રેમથી માત્ર મનમાં જ કરેલી સ્પૃહાથી પ્રેરા-  
ઈને તેના સંકલ્પને ઠોધ પણ પ્રકારના અંત-  
રાય વગર, પોતાના મકાનની પાછળ માત્ર  
સૂત્રને તાંતથે દોરાનાર સફળ તો શ્રી દુર્લભ-  
રામજીના પુત્ર એવા દુર્લભ જ. ( શ્રી. નૃસિં-  
હાચાર્યજીના પિતાશ્રીનું નામ દુર્લભરામ હતું.

( અપૂર્ણ )

## શ્રી કેળવણી

“ ગુણસુંદરી ”ના રીવાજી અંક માટે “ શ્રી કેળવણી ” સિવાયનો બીજો કયો  
વિષય સાધક મણાય ?

આગથી સો વરસ પહેલાં સાત્ત્વનિક શ્રી યા કન્યા કેળવણી હતી જ નહિ. તે  
સમયના નેતાઓ સ્વ. દાદાભાઈ નરસિંહજી જેવાઓ અને એ પ્રકારની કેળવણીની જરૂર જોઈ,  
જાતે કન્યાઓને શીખવવાનું માથે લઈ નિશાળો કાઢી. એ ઈષ્ટ પ્રવાસને પરિણામે શ્રી કેળ-  
વણીનો જે આજે આપણે જોઈએ છીએ તે સુધારો વધારો થયો છે. સુદક્ષિણજીને લીધે  
એમાં કેટલાંક અનિષ્ટ પરિવર્તન થઈ ગયાં છે, તે આપણી દાહની કેળવણી આપવાની રીતને  
આભારી છે, સ્વતંત્રતાને નામે કન્યા અને મોટે ભાગે-કોલેજની કેળવણી લઈ. સ્વચ્છંદતા  
તરફ ધરી રહી છે. કેળવણીથી કન્યાઓને ન શોભે તેવું વર્તન કરી રહી છે. એક ધણીઆણી  
હયાત બેઠી હોય, તેને છોકરાં હોવા છતાં તેની શોભા તરીકે જઈ બેસે છે. મુઠ્ઠા વિરામ્યાદ  
દાહમાં અપાતી કેળવણીની રીત તથા તેના તત્ત્વમાં પણ ધણા ફેરફાર થશે તે ચખતે જરૂર  
આપા પ્રત્યે પણ હજારો. અને કેળવણી આપવાના એ રીતમાં જે જે ઉજુપો છે, તે ઉજુપો  
નીકળી જશે, એવી આપણે આશા તો રાખી રહીએ.

શ્રી. મણીલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

# દરેક લાયબ્રેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસમાજના	
ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩	૧૧-૦-૦
૨ રાજયોગી યાત્રા	
પરમાર ધારા વર્ષોદેવ ભા. ૧-૨	૮-૦-૦
૩ બલહં બાકી દેવડા ભા. ૧-૨	૬-૮-૦
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	૪-૦-૦
૫ વિશ્વભારતી	૧-૦-૦
૬ કલવાડી	૦-૪-૦

## શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા

શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડનું જીવનચરિત્ર	
ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર)	૩-૧૨-૦
૧ મગધે સંહિતા ભા. ૧ થી ૫	૧૦-૪-૦
૨ વેપારની આવી	૧-૧૨-૦
૩ વિદ્યુત	૧-૧૨-૦
૪ વિજ્ઞાનના વિધાયકો	૧-૧૨-૦
૫ માઈ જીવન અને કાર્ય ક્ષેત્ર	૧-૧૨-૦
૬ ઇત્સીંગના સમયનું હિંદ	૧-૧૦-૦
૭ જુવાનીની આવી	૧-૮-૦
૮ કેનેડાનું જવાબદાર રાજતંત્ર	૧-૮-૦
૯ કેળવણી	૧-૮-૦
૧૦ ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર	૧-૬-૦
૧૧ આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર	૧-૪-૦
૧૨ ઉદભોજની ઉત્ક્રાંતિ	૧-૪-૦
૧૩ કળા અને ભગવાનો	૧-૨-૦
૧૪ ભાષા વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
૧૫ મહાપતરાન	૧-૧-૦
૧૬ નેસ્તનનું જીવન ચરિત્ર	૧-૦-૦
૧૭ વસ્ત્રભા	૧-૦-૦
૧૮ ઇંગ્લાંડ અને હિંદુસ્તાન	૦-૧૪-૦
૧૯ ખેતીના ઉપદ્રવો	૦-૧૪-૦
૨૦ સરોવરના જીવો	૦-૧૪-૦
૨૧ અ વિદ્યા	૦-૧૨-૦
૨૨ સૂર્ય	૦-૧૨-૦

૨૩ મુખ્ય ક્રમણ	૦-૧૨-૦
૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨-૦
૨૫ હિંદુસ્તાનમાં જુદા જુદા શક	૦-૧૨-૦
૨૬ નરસિંહ મહેતા	૦-૧૧-૦
૨૭ સામાજિક સુખરૂપતા	૦-૧૧-૦
૨૮ નોકાખળ	૦-૧૧-૦
૨૯ મન વિદ્યા	૦-૧૧-૦
૩૦ હિંદની સદર નીકળેલા	
વસાણુવટીઓ	૦-૧૧-૦
૩૧ પરિવર્તનવાદ	૦-૧૦-૦
૩૨ હિંદુસ્તાનના લોકો	૦-૧૦-૦
૩૩ પ્રાણીઓનાં શુભાશુભ લક્ષણો	
તથા વય વિજ્ઞાન	૦-૧૦-૦
૩૪ સ્થાનીક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ	૦-૬-૦
૩૫ જગતની રાજનીતી અને હિંદ	૦-૮-૦
૩૬ મેગેસ્થીનીસના સમયનું હિંદ	૦-૮-૦
૩૭ રેડીઓ અને ટેલીવીઝન	૦-૮-૦
૩૮ કળા વિષે પ્રવચન	૦-૭-૦
૩૯ તરવાની કળા	૦-૭-૦
૪૦ વડોદરા	૦-૮-૦
૪૧ સૂરત (ભાગ ૧-૨)	૧-૬-૦

## શ્રી સયાજી ખાલજ્ઞાન માળા

૧ પંચતંત્ર વાતો ભા. ૧-૨	૧-૦-૦
૨ સૂર્ય નમસ્કાર	૦-૮-૦
૩ સીતા	૦-૬-૦
૪ જુદા ભગવાનની વાતો	૦-૬-૦
૫ મહમદ મેગડો	૦-૬-૦
૬ વાધેલાઓનું શુજરાત	૦-૬-૦
૭ આયોનું આદિ નિવાસ સ્થાન	૦-૬-૦
૮ કરોળીઓનાં કાવત્રાં	૦-૬-૦
૯ શીલની મુલાકાત	૦-૬-૦
૧૦ પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬-૦
૧૧ છોડવાનું જીવન	૦-૪-૦

આંજોજ લખા:-

ન્યવસ્થાપક : લુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા

ધર ધર દીવડા પ્રગટાવો  
ધર ધર તોરણીયાં બંધાવો  
માના નોરતા આ વ્યા

ડી. એ. ૧૧૪૫૭

રેકર્ડ ૭૫૨

શ્રીમતી જ્યોત્સ્ના મહેતા

અવિનાશ વ્યાસ

કૃત

બે ગરબા

૧મુ ૪૨ છે



ઉપરાંત:-

તાજના ગરબોઓની

બીજી રેકાર્ડ

ડી. એ. ૫૬૫૧

ડી. એ. ૫૬૬૭

ડી. એ. ૫૮૦૪

ડી. એ. ૬૫૧૦

ડી. એ. ૬૫૧૧

ડી. એ. ૬૫૧૨

ડી. એ. ૬૫૧૩

ડી. એ. ૬૫૧૬

ડી. એ. ૬૬૧૭

‘પૂર્વતમે’ અપના હેરા

‘રાજકુમાર કંઠા મંદિર

ચિત્રતા ગાયનોની

રેકાર્ડ

યં ગઈ ન્હી યા

પર

સાંભળવા તૈયર રહો

\*

\*

: ૫૫ ચિત્ર માટે સજો :

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ

‘મેન્સુ. કંપની’ લિં

૧૧૦, મેડાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૧

નવા વરસમાં તમારી સાથે શ્રેયીમાં  
નોંધનાં પુસ્તકો વસાવી દ્યો

ગુજરાત અને જોના સીમા પ્રતોના પરમારો  
અને ચાંદાણોના વીરતા અને નેક-ટેકના  
ઇતિહાસનું મૂર્ત સ્વરૂપ હવે સીતે રજુ  
કરતો વાતોનો અનોખો ઐતિહાસિક ગ્રંથ

**પરમાર ધારાવર્ષાદેવ**  
ભાગ ૧-૨ ] ક્ર [ મૂલ્ય રૂ. ૮)

**બલહળખંડ દેવડા**

ભાગ ૧-૨ મૂલ્ય રૂ. ૧૫

આ ઐતિહાસિક નવતરે દેરા પુસ્તકાલયે  
વસારવી જ પાડે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહારાજાનો ઇતિહાસ  
નજીવા માટે વસાવો

**મહારાજાનો ઇતિહાસ**

ભાગ ૧-૨-૩

મૂલ્ય ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧)

ગુજરાતનાં બે મહાનગરોં

**વડોદરા અને સુરત**

મૂલ્ય ૦-૮-૦ ૫૧. ૧-૨ મૂલ્ય રૂ. ૧)

બાગકો અને માટેસંને આ બે મહાનગરોં  
નો પરિચય રસમય રીતીને આપે છે.

મજાવવા માટે આશ્ચર્ય લખો:

હુડાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ-

રાવપુરા, વડોદરા.

# શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત નાટક સમાજ

વાંકાનેર થીએટર, મદનઝાંપા—વડોદરા.

યશસ્વી નાટ્ય પ્રયોગ વીરપસંદીની મંપુર્ણ સફળતાપૂર્વકની રજુઆત પછી રંગશુભિના રસ રસીકો સમક્ષ જણીને હુંદર નાટ્ય પ્રયોગ નૂતન વર્ષના મંગળ દિવસે રજુ કરે છે. વિશ્વને ભારતી સંસ્કૃતે અને તત્ત્વજ્ઞાનના પિયુષ પાનાર જાગૃતના સુપુત્ર 'સ્વામી વિવેકાનંદ'ની જીવનગાથા સચો નાટ્ય પ્રયોગ,

દરે શનીવાર  
તથા રવીવારની  
રણીયામણી રાત્રે

## વિવેકાનંદ

લેખક :  
કવિશ્રી વૈરાગી

કાવ્ય વિભાગ :  
રસકવિ શ્રી રઘુનાથ બ્રહ્મભટ્ટ

પ્રદર્શન :  
શ્રી બાણુ ઝોઝા

દિગ્દર્શક :  
મી. વિકુલદાસ ભોજક

સંગીત વિભાગ :  
મી. મોહન (ગુનીવર)

સેટ્ડિંગ વિભાગ :  
શ્રી. શંકર ધી. પ્રધાન

સાહિત્ય સંગીત અને સ્થાપત્યનો સુચેષ સાધતા નાટ્યપ્રદર્શનના કુશળ કળાધરો—

મદારાષ્ટ્રીય રંગશુભિનો અધિનેતા સંગીતજ્ઞ મી. ચાનકર, આ. વસંત, મી. રામજીવ, મી. ભોળીલાલ (કોમીક), મી. સોમનાથ, મી. પરસોત્તમ, મી. મોહન (દકકર), મી. પરસોત્તમ મારવાડી, આ. ગોવિંદ, મી. વામુદેવ, મી. કાળુજી મારવાડી, મી. બળદેવ, મી. ચંદુ (કોમીક), મી. ધીક, મી. બખલદાસ ભોજક, મીસ કેસરબાઈ, મીસ રામખારી, કુ. વત્સલા, કુ. વિજયા, કુ. સુન્દી, કુ. શાન્તાદેવી...

તદ ઉપરાંત કુચળ નૃત્યકાર શ્રી ક્ષીતિચંદ્ર રોયના દીગ્દર્શન જાગૃતી દત્ત દિલ્લિ ડોલાવશે નવીન સીનસીનેરી, નવીન ટ્રેસ, નવીન રોક બીએસ તથા ઇલેક્ટ્રીક લાઇટના પુર બકારમાં તા. ૧૮-૧૦-૪૪ બેસતા વર્ષના મંગળ દિવસે બજારી બતાવવામાં આવશે.

સીઝર્ન-માટે જ્ઞાન ખુલ્લો છે,

લીકીટના દર રાખિતા સુખબ.

અમદાવાદમાં રીઝર્વેશન જે. એમ. શાહ રીડરોડ,

૨. નં. ૬૨૬૪ માર્ગત અગાધી કરવામાં આવશે.

વ્યવસ્થાપક : મણિક— શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત નાટક સમાજ



# દરેક લાયબ્રેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો	
ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩	૧૧-૦-૦
૨ રાજ્યોગી યાત્રા	
પરમાર ધારા વર્ષાદેવ ભા. ૧-૨	૮-૦-૦
૩ બલદત્ત બંકા દેવગા ભા. ૧-૨	૧-૮-૦
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	૪-૦-૦
૫ વિશ્વભારતી	૧-૦-૦
૬ કલ્યાણી	૦-૪-૦

## શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા

શ્રી. સયાજીરાવ ગાયકવાડનું જીવનચરિત્ર	
ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર)	૩-૧૨-૦
૧ જાગૃત સંહિતા ભા. ૧ થી ૫	૧૦-૪-૦
૨ વેપારની ચાવી	૧-૧૨-૦
૩ વિદ્યુત	૧-૧૨-૦
૪ વિગાનના વિધાપત્રો	૧-૧૨-૦
૫ મોરું જીવન અને કાર્ય ક્ષેત્ર	૧-૧૨-૦
૬ મુક્તિગાના સમયનું દિવસ	૧-૧૦-૦
૭ જીવાનીની ચાવી	૧-૮-૦
૮ મુક્તિનું જવાબદાર રાજતંત્ર	૧-૮-૦
૯ મેળવણી	૧-૮-૦
૧૦ ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર	૧-૬-૦
૧૧ આર્થિક પ્રાચીન રાજતંત્ર	૧-૪-૦
૧૨ હિંદીભાષાની ઉત્કૃષ્ટતા	૧-૪-૦
૧૩ રાજાઓના જીવિતો	૧-૨-૦
૧૪ ભાષા વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
૧૫ મહાવિજય	૧-૧-૦
૧૬ નેરોસનનું જીવન ચરિત્ર	૧-૦-૦
૧૭ વલ્લભ	૧-૦-૦
૧૮ ઉગ્રસેન અને દિલ્હીસ્તાન	૦-૧૫-૦
૧૯ ખેતીના ઉપદેશો	૦-૧૪-૦
૨૦ સરોવરના જીવો	૦-૧૩-૦
૨૧ ગર્ભ વિદ્યા	૦-૧૨-૦
૨૨ સુધ	૦-૧૨-૦

૨૩ મનુષ્ય ભ્રમણ	૦-૧૨-૦
૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨-૦
૨૫ દિલ્હીસ્તાનમાં જુદા જુદા	૦-૧૨-૦
૨૬ નરસિંહ મહેતા	૦-૧૧-૦
૨૭ મામાજીક સુખરૂપના	૦-૧૧-૦
૨૮ નીકામળ	૦-૧૧-૦
૨૯ ધન વિદ્યા	૦-૧૧-૦
૩૦ હિંદીની સફર નીકિતેશ	
વદાબુવટીએ	૦-૧૧-૦
૩૧ પરિવર્તનવાદ	૦-૧૦-૦
૩૨ દિલ્હીસ્તાનના લોકો	૦-૧૦-૦
૩૩ પ્રાણીઓનાં શુભાશુભ લક્ષણો	
તથા વય વિજ્ઞાન	૦-૧૦-૦
૩૪ રચનાત્મક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ	૦-૮-૦
૩૫ જગતની રાજનીતી અને દિવસ	૦-૮-૦
૩૬ મેગરધીનીસના સમયનું દિવસ	૦-૮-૦
૩૭ રેડીઓ અને ટેલીવીઝન	૦-૮-૦
૩૮ કળા વિશે પ્રયત્ન	૦-૭-૦
૩૯ તરવાની કળા	૦-૭-૦
૪૦ વડોદરા	૦-૮-૦
૪૧ સૂરત (ભાગ ૧-૨)	૧-૬-૦

## શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાન માળા

૧ પંચતંત્ર વાંચો ભા. ૧-૨	૧-૦-૦
૨ સુધ નમરકાર	૦-૮-૦
૩ શીતા	૦-૬-૦
૪ જુદા બગવાનની વાંચો	૦-૬-૦
૫ મદમદ મેગડો	૦-૬-૦
૬ વાણિજ્યોનું સુગંધ	૦-૬-૦
૭ આર્થિક આદિ નિવાસ સ્થાન	૦-૬-૦
૮ કસોટીઆનાં કાવનાં	૦-૬-૦
૯ મીલની મુલાકાત	૦-૬-૦
૧૦ પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬-૦
૧૧ હાલવાનું જીવન	૦-૪-૦

આંદોજ જાણો:-

વ્યવસ્થાપક : હુડાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા



ના માંકિત  
ડૉક્ટરો  
શક્તિ માટે  
ના માંકિત  
દવા જ  
ખતાવે છે

અંડુ ના માંકિત રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ  
નબળાં સુખળાં બધાંને ઉપયોગી છે. શાળાં  
માણસોની શક્તિ એનાં સેવતથી સચવાઈ રહે  
છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નબળાઈ  
નાશુદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુ રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ સ્વાસ્થિ અને  
લાંડે તાજગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં  
બાળકો તેમજ મોટાં સો  
કોઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે  
ચોખ્ખા આપનાર, રક્ત-  
આપનાર અને ખાસ કરીને  
બોલીની લાલી વધારનાર—



અંડુ રકતો  
ફોસ્ફો-મૉલ્ટ

અંડુ  
રકતો-ફોસ્ફો-મૉલ્ટ

બેક વાર અવશ્ય બજાયાવો !

અંડુ ફાર્મા. વર્કસ લી. મુંબઈ-૧  
વેપારના એજન્ટો :—  
(૧) વૈા બનાનીશંકર અને હરીશંકર ડા,  
(૨) મેસર્સ બી. એમ. દક્ષરની ડા  
રાતર પાસે, વડોદરા.



દેશ-દેશાન્તરમાં પ્રખ્યાત ।

પ્રદર્શનોમાં પ્રભાવશીલ

લોકપ્રિય અને સ્વદેશી સાહસ

# ધી ગોલ્ડ ફીલ્ડ લેધર વર્કસ

સુટકેસ, એટેચકેસ, સ્કુલબેગ, સાઇકલબેગ, હોલ્ડલ, હેન્ડબેગ, ફીટબેગ, બુવેલ બેગ, ફેર્સીંગ કેઇસ, થર્મોસ કેસ, પાકીટ, પટા, ફેન્સી ચંપલ, શુઝ, સ્લીપર્સ-ટુકામાં તમામ જાતનો ને બાતલાતનો સુસાદરી માટે તેમજ હરકોઇ સુખસગવડ માટેનો માલ નીચે જણાવેલાં સ્થળોએ તૈયાર અથવા ઓર્ડર આપવાથી મળી શકશે:—

અમદાવાદ—અવનૂજ બીહરીંગ ૬૬૬/૨ ગાંધીરોડ, કોઠારી પોળના નાકે.

હેઠ ઓફીસ તથા શો રૂમ

૧૫૭-૧૬૧ પ્રિન્સસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

મુંબઈની શાખાઓ:—

- (૧) ધી રીઅલ લેધર વર્કસ. પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ
- (૨) ૧૭૨, અબદુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, ૨. નં. ૨૩૮૬૭
- (૩) પીરભાઈ મેન્શન, સેન્ટ્રલ રોડ, ૨. નં. ૪૨૫૬૨  
( ચંપલ અને શુઝ ડીપાર્ટમેન્ટ )

કારખાનાંઓ:—ધારાવી અને ભાગવાડી

# સોનાના સુંદર અલંકાર

સોની ઘડે છે તેવી જ રીતે 'બાલવિનોદનું' બાલસાહિત્ય  
બાલકોના સંસ્કાર ઘડે છે. તમારા બાલક માટે

**'બાલવિનોદનું' બાલસાહિત્ય 'વસાવો.'**

\* 'બાલવિનોદ' ના બે સેટમાં ૭૦૦ ચિત્રો,

૧૫૦૦ પાનનું વાંચન ને ૪૨ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના સુંદર બોક્સના રા. ૫-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૧૨-૦

બેક સેટનાં બે બોક્સના રા. ૧૧-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૧-૪-૦

\* 'અશોક' ના આઠ સેટમાં ૧૦૦૦ ચિત્રો,

૩૭૦૦ પાનનું વાંચન ને ૮૩ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના મનોહર બોક્સના રા. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૮-૦

આઠ સેટનાં આઠ બોક્સના રા. ૨૮-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ ૨-૮-૦

\* બાલવિનોદનું બાલસાહિત્ય સર્વોત્તમ છે.

એકંદરે દસ બોક્સના રા. ૩૯-૮-૦

વી. પી. ખર્ચ રા. ૩-૮-૦

+ તમારા બુકસેલર પાસે માગો

અથવા આજે જ લખો—



**બાલવિનોદ ને અશોક ના**

બાલસાહિત્યના સેટ બોક્સ

**બાલવિનોદનું કાર્યાલય**

૧૪૬, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબાઈ

વડોદરાના એજન્ટ—બાલજીવન કાર્યાલય, આનંદામ-વડોદરા.



પુસ્તક ૪૩૩.

ડિસેમ્બર : ૧૯૪૪

અંક ૪ થો

## તું આવી જા

જે, આવી જા. (૨)

દીલની દુનિયા વસાવી જા

તું આવી જા.

મીરાંએ ઝેર પીધાં

નવલાં જીવન તે' દીધા

નરસિંહના સાથી બની,

કાર્ય બધાં તે' દીધા

મહારા સંગાથી બની જા

તું આવી જા...

સોચનીયું નિરખી તારું

નાથે બ્રહ્માંડ સારું

ખીવાને પાન અમી

તલસે એ દીલ મારું

પ્યાસી પ્યાસ છીપી જા...તું આવી જા.

સંસાર સાગરે નાથ મહારી ડાલતી

તહારા ચરણે મહીં કંઈ વિરામ જોળતી

નૈયાને પાર લઇ જા...તું આવી જા.

પુણ્યની પગધાર પર પાપની પગલી પડી

મત્ત બન્યા માનવીની નાથ જીવન આથડી

માનવને માર્ગ દઇ જા

તું આવી જા.

શ્રી. પ્રબોધ કેસક

# શકુન્તલા

નિસર્ગ કેરા

સુરમ્ય ને માદૈવશિન્ધ્ય જોળ લે,  
નિસર્ગ ને માનવ દેવ ~~કેરા~~ કરા-  
અલભ્ય અદ્વિત સુપુષ્પ શી, લહેને,  
સોળે કળાએ ખીલતી, વિકાસતી,  
યુવા અને મોઝધતણા સુસંમમે  
વસન્તની શ્રી તનપે ધરાવતી,  
તપોનિધિ ભવ્ય શ્રીકૃષ્ણકેરા  
જીવિતસર્વસ્વ શી, ગ્રેરણા શી,  
ને આશ્રમે પ્રેમજ્યેષ્ઠ રત્નદીપ શી,  
શકુન્તલાને શતકોટિ વાર  
નમી રહે મસ્તક આ વિનમ્ર ! ૧૨

પરન્તુ જ્યાં શાપવિમુદ્ધ ચિત્ત એ  
દુષ્યન્ત ના આ ર સ પ્દા જી બ હ  
પ્રાસાદપે, ચંડ-પ્રચંડ અગ્નિમાં  
સુકેમળી કે ફલની કળા સમી,  
ન્દાણું લહેને અંતરદાહ દગ્ધા,  
નમે નમે આ સવિશેષ મસ્તક ! ૧૮

ન જાણતી શાપવૃત્તાન્તે છું, છતાં  
' ન યાદ કે કોદિ' મંજ્યો ય હોઈ '  
દુષ્યન્તનો ઉત્તર કૂર સાંભળી,  
ન કોપમાં ધમ્મ જૂલો, ન વા છું  
પત્નીત્વની, શોભન ભવ્ય ભાવના  
ચૂંકી; પરન્તુ નિર્જન આ દશાને  
કુદૈવનું કારણ હું જ પોતે '  
એ શ્લાઘ્ય તે સ્તુત્ય, પવિત્ર નિશ્ચય  
હેયે ધરી તે લહી દુષ્ટિ આત્મમાં: ૨૭

આર્પત્વ ને સ્ત્રીત્વ તણે ઉદાત્ત આ  
સિદ્ધાન્ત તે માનવમાત્ર કેરી  
સીંચી દીધો મંગલસજ્જ મંથિમાં;  
એની તિ મૂર્તિ સુત પશ્વિનીન્ત ને  
શકુન્તલાને કયું આપે હેયું  
સમર્પવા સ્ત્રી ન શસ્ય અર્ધ્ય ? ૩૩

શ્રી. જયપ્રસાદ દવે

**શિ** રીષ એના કુટુંબમાં, ત્યાં ત્યાં  
ભાવ્યથાળી ગણાતો, કારણ કે  
એને વિભૂતિ જેવી વદામસોઈ જીવનસાથી  
સાંપડી હતી.

અને ખરેખર, વિભૂતિ પણ ગ્રેમ અને  
મમતાની મૂર્તિમત્ત વિભૂતિ જ હતી ! ડાહ્ય  
કારણસર શિરીષ અબોલા સેતો તો મમે તે  
પ્રકારે તેને પુનઃ બોલતો કરવા તે પ્રયત્ન  
કરતી; પણ શિરીષના એવા અબોલા ડાહ્યક  
વાર આંધાડીઆ સુધી ચાલુ રહેતા અને એ  
અબોલા મારે કાંઈ પણ સખજ કારણ નહોતો  
કે કાંઈ જ નહિ ! એની ઇચ્છા વિરુદ્ધ કાંઈ  
પણ બળત અને કે સામસા જ અબોલા શરૂ—

એક જ પ્રસંગની વાત—

શિરીષની મોટી બેન બદારમામ બિમાર  
હોવાનો થોડા દિવસ પર પત્ર આવ્યો હતો.  
તેમાં થોડાંક પૈસાની પણ માગણી કરી હતી.  
તે મુજબ શિરીષે વિભૂતિ મારાત પચાસ  
રૂપિયાનો મનિઓર્ડર પણ કરાવી દીધો હતો;  
અને તે મોકલ્યા પછી વિભૂતિ શિરીષને બેન  
પર પત્ર લખવાનું પત્રમે પત્રમે માદ કરતી  
હતી; પણ શિરીષ કામગીર લખવામાં પડ્યો  
જ કારણ હતો.

રાત્રે બાજુ કપી પડી એ આરામપુરસી  
પર પડી કાંઈક પુસ્તક વાંચતો હતો.

“ મનિઓર્ડર મોકલ્યે પણ આઠ દિવસ  
જમ મથા. પડોંચ પણ આતી ગઈ; પણ  
મીનાબેનને તાલ ડેવો આવે છે, ડેરસા  
વેસથી આવે છે. દવા વૈદ કે ડાહ્યરની  
સાથે છે-એ બધું બજવાને કામગીર લખવો  
દેહમે રોં-તમે તમારા આગસમાં કામગીર  
ખના નથી તે વિના કારણ એમને બોલું”

નહિ લાગે ? ” વિભૂતિએ બચકારુચળતાની  
પરાકાષ્ટા બતાવતાં કહ્યું.

“ હવે તારીની ! આતી કે માથા આગળ  
તારી દરદર ચાલુ થઈ ! સવળ મોઢા કે  
તારાથી દેખી ખમાવું નથી ભણે ! શું છે ?  
શાને કામગીર લખવો છે ? કામગીર, કામગીર  
કામગીર ક્યારની કરી રહી છું ? ”

કામગીર ઇન્ક પર રીસ ચડાવી શિરીષે  
બેન તેડશે બાર મૂક્યો. એ ઉઠ્યો, ટેનડની  
પાસે જઈ બેઠો, યુરસામાં ને યુરસામાં ટેન-  
લનું ખાનું ખોમ્યું અને ત્રણ ચાર પત્રો  
પસડી કાઢ્યા; સરનામા હરીવાર વાંચી જઈ  
એ તારાગ ઉઠ્યો અને બદાર જઈ ટપાલ-  
પેડીમાં કામગીર નાખી આવ્યો.

માનવિક રીતે વિભૂતિનું કહેવું બીલકુલ  
ઝેરવ્યાગળી ન હતું, પણ આ વખતે એ જ  
શિરીષના કાંઈ અને અબોલાનું કારણ થઈ  
પડ્યું. અબોલા ગાર દિવસ સુધી ચાલુ રહ્યા.  
અને પતિના આટલી લાંબી મુદતના અબો-  
લાનો પડેલો જ પ્રસંગ વિભૂતિએ અનુમન્યે.

શિરીષનો સવારનો વખત ડાહ્ય ? પુસ્તક  
વાંચવામાં જતો જતો પછી ઓરિસ-અને  
રાત્રે સેઠી મિત્રોને ત્યાં મિત્ર રમવા ઉપડી  
જતો. આથી વિભૂતિ સાથે અબોલાવાળા  
વાતમીત કર્યો વિના પણ તેને કાંઈ અપડું  
લાગતું ન હતું; પણ વિભૂતિની જાતનમાં  
એમ ન હતું. આવા અબોલાવાળા પતિને  
આતી તોહડકથી વળતો જ્ઞેતાં એને બારે  
કું-ખ ઉપન્યું.

૨

તે દિવસે કોઈક મુજબ શિરીષે નાની-  
સેટ પરવારી લીધું અને રો-મીમાંથી કપડાં

સાધ આવવા એ બહાર નીકળ્યો તે લગભગ અર્ધ કલાકમાં ઘેર પાછો આવ્યો; પણ ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં જ વિભૂતિનું રુદન અને કુરકાં તેના સાંભળવામાં આવતાં જ એ સીધા રસોડા તરફ ગયો.

ડાખા હાથના પંખા વડે વિભૂતિ જમણા હાથને સખત દબાવતી હતી; વચમાં વચમાં તેના પર મોં વડે કુરકાં મારતી હતી !

“ શું થયું વિભૂ ? હાથે દાઝી ? એમ કહેતાં શિરીષ તેની પાસે દોડી આવ્યો. તેનો જમણો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ એ કુરકાં મારવા લાગ્યો. “ બહુ દાઝી ? હે ? ” પણ કેમ કરતાં દાઝી ? ”

શિરીષે ધણા દિવસના અખોલા પછી મારે પ્રેમથી પ્રશ્નમાળા શરુ કરી.

વિભૂતિને વધારે રડવું આવ્યું. “ ભાતનું અધરણુ સમડી પરથી ખસી ગયું અને હાથે દાઝાયું. ” એમ એણે રડકણા સ્વરે કહ્યું.

“ તું બહુ ઉતાવળીઅણુ છું હોં-વિભૂ ? તારું ગભરાટીઆપણું જ તને નડે છે ચાલ હશે, તું ઉઠ. જોઈ ચૂકા આગળથી ? જરા બહાર કાઢ પર સૂઈ જા ” એમ કહી એ તેને બહાર લઈ આવ્યો.

વિભૂતિ કાઢ પર સૂઈ ગઈ. શિરીષ તેની પાંસે જોડો અને પંખા વડે તેના હાથને પવન નીપવવા લાગ્યો.

“ ઓહોહો-પરસેવાથી તારું કપાળ કેટલું બોંબલ ગયું છે ? ” એમ કહી શિરીષે પોતાના ઘોંટીઆની ફડકવડે તેનું કપાળ ઘૂંટી નાખ્યું; અને કંકુના ચાંદલાના સીતારામ થયા. એને હસવું આવ્યું.

“ કેમ હસ્યા ? ”

“ ચાંદલાના સીતારામ—”

અને રડતી રડતી વિભૂતિથી પણ હસી દેવાયું.

“ હજી બહુ બળતરા બળે છે ? ” શિરીષે ઠાવકાશથી પ્રશ્ન્યું.

“ અ-હં. હવે જરા ઓછી થઈ છે. ”

વચ્ચે વચ્ચે બંને વિવિધ વાર્તાલાપે ચડેલાં. થોડી વારે કાંઈક યાદ આવતાં વિભૂતિએ ઉઠવાનું કરતાં કહ્યું “ ચાલો તમને જમવાનું પીરસું, મોડું થશે ને ? ”

“ જમવાનું તૈયાર થયું છે ? ”

“ હો વળી-હવે ભાત થઈ ગયો હશે-દાળશાક રોટલી તો તૈયાર જ છે. ”

“ ઠીક, ચાલ, આજ આપણે સાથે જ જમવા બેસી જઈએ. ”

બંનેએ સાથે જમી લીધું અને શિરીષે કમરમાં બદલી ઓફિસ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

૩

ઓફિસમાં શિરીષે હંમેશા મુજબ કામ કરવાં માંડ્યું, પણ કેમે કંઈ એનું ચિત્ત આજ કામમાં ન જ ચોંટ્યું. એના મનમાં વિચારોની દોડદોડ ચાલી રહી. “ ખોટી શબ્દોથી જ મેં વિશ્વની સારવાર કરી ? મારે એને કાંઈપણ દવા લગાડવી જોઈતી હતી. અમસ્થો સોડા લગાવવાનું પણ યાદ ન આવ્યું ! ડોક્ટરને બતાવ્યું હોત તો !-એમાંનું કાંઈ જ કંઈ વિના હું. ઓફિસમાં કેમે આવતો રહ્યો !-” એવા એવા વિચારોએ એનું મન ચૂંટી ખાધું “ કેવી બિચારી રડતી હતી ? બહુ દાઝી હશે ત્યારે જ ને ? સાંજે મારાથી જતા સૂંધીમાં તો એનો હાથ કેટલો સૂજી ગયો હશે ? ”

ફેલ્લા ઉઠ્યા હશે-ફેલ્લા ફેડી ન નાખે તો સાફ-બહુ બળતરા બળશે-અરે ! હમણાંનો હું એ બિચારી પ્રત્યે બહુ નિર્દય તાથી વર્તું છું. ”

તે દિવસે એણે જલદી ઘેર જવાનો નિશ્ચય કર્યો; પણ કામ એક પછી એક એવાં જરૂરી નીકળતાં ગયાં કે જલદી ઘેર જવાનો મેળાજ ન પડ્યો. દરરોજ સાડાપાંચે છૂટતો શિરીષ આજે સાડાજ પછી જ ઓફિસની બહાર નીકળ્યો.

દીકાજીવી કવાની હતી. શિરીય રસ્તે આશ્વો આવતો હતો, પણ મનમાં વિચારમાળા ચાલુ જ હતી. "હવે ક્યારે પેર પડોંચાશે અને વિમુક્તે ડાકટર પાસે લઇ જવાશે ?—હોશ્વા ફૂટી ગયા હશે તો કેવી ઇજા થતી હશે ?—એની પીડાને એને તાવ તો નહિ આવ્યો હોય ?—

વિચારમાં તે વિચારમાં એ પેર આવી પડોંચ્યો. બારણું ખુલ્લું હતું. તે બોલી શિરીય અંદર ગયો. વિમૂતિ બકારના ખંડમાં ન દેખાતાં એ વચલા ખંડમાં હાજર થયો.

વિમૂતિ મૂકા આગળ બેઠી હતી; એટલે પૂઠેથી ચોરૂપમને જઈ શિરીયે પોતાના હાથ વડે તેની આંખો ભેરવી દબાવી.

"ઇન્ડુ-ઝોડને ઉભી રહે ચીખાવવી નથી સંભળતી હતી, હોય—"

વિમૂતિ પાડેશની દંડુ આવેશી સમજી કહેવા લાગી.

એટલામાં શિરીયે તેની આંખો પરથી હાથ હોડી દીધા.

"એતુ તમારીની ? આવી હોઝરવાડી—" માથ ફેરવી તે બોલી. "

"વારુ, વિંધુ, એ બધી વાત પછી— પહેલાં તો તારો હાથ મને ભેરવા દે—

"મારો હાથ ?—હાં, આ રહ્યો—" એટલું કહી વિમૂતિ ઉઠી અને પોતાનો જામણો હાથ પતિ સામે ધર્યો.

"ઓ હો—એટલામાં મટી ગયો ?" શિરીય આશ્ચર્યચકિત થઇ બોલ્યો "અને આસ્તેથી તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો.

"હા, તદ્દન મટી ગયો. જુઓને, ચામડી પર સડેજો હાથો જણાય છે ?" વિમૂતિ ફરતી.

"પથ એકું તેં શું લગાડ્યું ? કેવી રવા કરી ?"

"એક જણના પ્રેમજી મીઠા શબ્દોની—"

"હત તારીની ? ખરી પછી ? અને બનાવ્યો ? હવે મને સમજાય પડી કે આમ બાળત છે—"

હસતાં હસતાં શિરીયે તે કૃત્રિમ હાથેલા હાથને મૂકી લીધી.

"સારે શું કરે ? કહે છે ને કે મૈયું બાળવું તે કરતાં હાથ બાળવા સારા—"

અને શિરીયે વિમૂતિના માથે એક વડાસ બરી ચીમરી દીધી.



## પત્રાવલિ

( મિત્રો )

ગયા અમારા સ્વજનો, સુદૃઢો  
આનંદની મંજલકુંજ રિયે,  
પ્રભુ તલો પ્રેમપરાગ પામવા,  
હણાં દિગેયી !

ઉતાં ઉરે કાં રમૂતિ વેદતાના  
જાખો કરી અંતર રોજ બાળવા  
મૂકી ગયા પ્રેમપીયૂષ વહેતી  
પત્રાવલિ સ્ત્રીમની ! !

મી. શશિન્દ્ર ઝોષા

# કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?

[ પિયરમાં ગયેલ પત્ની વિયોગ દુઃખથી અકાળાઈ રહી છે. તેની ક્વી રીતિ છે તે તેણે લખેલ કાવ્યમાં જણાવી છે. પતિ તેના સામસામે પાને રહ્યું કર્યાં છે એક કદી પત્નીના કાવ્યની વાંચવી અને

આવો આવો છે રવિ કંજો છે રાત, ક્યારે  
 ઉગશે એ અણ્મૂલ પ્રભાત રે !  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 કંખી કંખી ને મારું અંતર અકળાય, ક્યારે  
 મનડું કંજો છે દિન રાત રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 દિવસ ને રાત સુખે નીંદર ના આવે, જોડું  
 સ્વપ્નામાં એક મારા ક્યામ રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 ઘરમાં ને બહાર બધે દેખું તમેને બહાલ  
 સંભારું પ્રેમ કેરાં ધામ રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 ધીરે ધીરે તે બહાલ પાછળ શું આવો, હું તો  
 જાણું તમારી રીતબાત રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 તીરછી નજરું એ મારાં નયનો લોભાબ્યાં, ત્યાંથી  
 જાણી મેં અન્તરની વાત રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 બહેલા પધારે મારા મનના માલિક તમે  
 રિજખીને નણહજના તાત રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 વસમાં આ ધામ હવે લાગે વિયોગે બહાલ  
 માની ન ગમતી બેહોલાત રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 હર્શનને કાળ બહાલ નયનો લોભાય, કરી  
 હર્શન એવારું જાત રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 લાથે કરીને દુઃખ બેહોયું છે કંથ, હવે  
 ગમશે ના પિયરની વાત રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 સાચું કહો ને બહાલ ક્યારે પધારે નાથ  
 શમવો ને જામિ તલસાદ રે,  
 કંથ મારા ક્યારે આવો રે ?  
 શ્રી. લીલિલા ભટ્ટ.



# ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે ?

પતિને તેડવા આવવા માટે વારંવાર આમંત્રણ મોકલે છે. પિયરમાં  
જયારે કાબજમાં જ આવે છે. આ બંને સવાલ-જવાબ રૂપ ગીતો અહીં  
તેના જયારે રૂપે બીજી કહી પતિના કાબજની વાંચણી—અમે બે. ]

“ આધો આધો છે રવિ ” ના કરો  
હું તો કાણું એ અણમૂલ મહાત્મ રે  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
અનંતર અકળાય ધડી, તો ય શું ?  
જાણો કપરી છે પ્રેમ કેરી વાદ રે,  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
નીંદર તે આવે ક્યાંથી આ ધડી,  
બહાલી, વસમી વિધોબના હામ રે,  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
પરમાં ને જહાર નથી, ઉરે પૂપાધો હવે  
લાગે બધું જ શુનસામ રે,  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
બાંસાવો ત્યાં રે હું તો આવતો  
એમાં શાની વગોવો ખેડારી જાત રે,  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
હો બી હ તાં જ ત મે પ્રેમ નાં  
અને સોસાયાં, એમાં રી વાત રે ?  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
મારી નથી તે કરું વાતહી  
હવે આપો દેશે જ જ્યાં રે તાત રે,  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
વસમી વિધોગે, ધડી-બહાલી કરશે જ ફરી-  
મલિયરની મોંથી ખેડોલાત રે,  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
દર્શન કરાવી ધન્ય હું બનું ?  
વિના દર્શન તમારું શું વાત રે ?  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
હાથે કબુ ન કઈ, મા કહો:  
“ હવે મમરી ના પિયરની વાદ રે ”  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આલું રે.  
હેયે વધરી ઉજાળ, સાગરે  
જ્યાં રે ચહરો જુવાળ એવી રાત રે  
ચન્દ્રરાણી ચાક્યો આપીશ રે.

# માતાનું હૈયું

લેખક :

શ્રી. ધનજીત. બોલા

છઠ્ઠાંડની આ વાત છે. લંડનના પૂર્વ છેડા ઉપરની મજૂર વિસ્તારની એ કથા છે. એ વિસ્તારમાં એક દિવસ એક સરકારી તપાસનીસ આવ્યો. આવીને તેણે એક ડોશી-માનાં ઘરની ખજાર કાઢી. કોણે તેમને એ ઘર બતાવ્યું. તપાસનીસે ડોશીમાને કહ્યું: માણ, તમારી વિધવાને મળતાં પેનશન માટેની અરજ સરકારને મળી છે. પણ એમાં એક અડચણ છે. અમે બહુ બહુ તપાસ કરી પણ તમારાં તમારા પતિ સાથેનાં લગ્નની સાબિતિ મળતી નથી. ને તમે તમારાં લગ્નનો પુરાવો મોકલ્યો નથી."

"તે એમાં પુરાવો શો નોંધ્યો? મારા ત્રણ છોકરા લગાઈના મેરગે છે ને ચોથી છોકરી આ ઉભી. પ્રભા બધું જાણે છે મારાં લગ્નની વાત. પછી જુઓને કે હું.....ની વિધવા છું કે નહિ? આ લગ્નમાં અધાય જાણે છે."

"પણ માણ, એમ ન ચાલે. સરકારને તો પુરાવો નોંધ્યો. તમે જ્યાં લગ્ન કર્યાં હોય એ દેવળનું સર્ટીફિકેટ નોંધ્યો. તમારી પાસે એ તો હશે જ ને?"

"એ તો હોય જ ને! પણ મારે એ ક્યાં ગોતવા જવું?"

"પણ જરા જુઓને? એ તો તમને મળી જશે."

ડોશીમા ઘરમાં ગયાં. બધી જ પેટીઓ એમણે વીંખી નાખી. અને પછા જંદાર આવ્યાં. "હવે એ તો ક્યાંય નથી જડવું. જાવ તમતમારે. મારે નથી નોંધવું તમારું પેન્શન. હું તો અરજ જ કરતી નહોતી. તેમાં વળી આ છોકરી ને પડોશીઓ પાછળ પડ્યાં ને અરજ કરી. મુઠા આ બધી માથાફુટ."

ડોશીમાં ઉરઘેરોટમાં આંટલું બોલી ગયાં: પણ તેમની છાતીએ ડૂંઘો બરાથો હતો, એ

તો જમીન પર ઢસડાઈ પડ્યાં. તપાસનીસે તેમની પુત્રીની સહાય લઈને અંદર ખાટલાં ઉપર તેમને સુવડાવ્યાં. થોડીવારે તેમને બાન આવ્યું. પછી તેમણે તેમની પુત્રીને જંદાર જવાનું કહ્યું: પછી તેમણે તપાસનીસ સાથે વાત કરી: "ભાઈ! સાચી વાત એમ છે કે અમે લગ્ન જ કર્યાં ન હતાં. અમે એમને એમ જ સાથે રહેતાં. પણ છોકરાં એ વાત જાણતાં નથી. મારે તેમને એ કહેવું પણ નથી. તો આ જાત હવે આટલેથી જ અટકાવી દો ને?"

તપાસનીસ ડોશી તરફ તાણી રહ્યો. આ ડોશીની મહત્તાનાં તેને ત્યાર જ દર્શન થયાં. વિચાર કરીને તેણે કહ્યું: "માણ! ચિંતા ન કરતા. જુઓ તમે છોકરાંઓને કહેજો કે એમના પિતા ઘણા લાંબા સમય સુધી બેકાર રહેલા અને તેમને આ પેન્શન માટે જરૂરી પુરાવાં લવાજમ જ નહિ બરેલાં. એટલે આમ પણ પેન્શન મળે એમ નથી. માટે નકામી માથાફુટ જ નથી કરવી. ને હું આ વાતની કોઈ ખબર નહિ પડવા દઉં હો માણ!"

"ભગવાન તમને સો વર્ષોના કરે." ડોશીએ સાંતિ અનુભવી ને આશીર્વાદ આપ્યા.

તપાસનીસ ઉઠ્યો. ને જતાં જતાં ડોશી-માની પુત્રીને કહેતો ગયો: "આમ પણ પેન્શન મળે એમ તો છે જ નહિ. આજ તો અમારે અમારી ફરજ બજાવવાની એટલે પુરાવો માગવા આવવું પડે. નહિ તો તમારા પિતાએ છુટાં લવાજમ નથી બર્ચાં એટલે પેન્શન મળવાનું તો નથી જ."

જંદાર નીકળતાં તપાસનીસે ખીજી તપાસનાં રચણની નોંધ નોંધ અને ૨૪ નંબરની ટ્રામની રાંઘ જોતા ટ્રામના રેન્ડ પાસે ઊભો રહ્યો. \*

\* અંગ્રેજ ઉપરથી.

લેખિકા : સ્નાતિકા મંજુલા કુમારી

તે ક’ અને કસોટીની અનેક અગ્નિપરીક્ષાઓ પછી પાશ્વત્ય અને પૂર્વના વિશિષ્ટવિદ્વાનોએ અનિવાર્ય, પ્રત્યક્ષ સત્ય તારવ્યું છે કે માનવવંશનો પ્રાચીનતમ આદિમ અંચ ઋગ્વેદ છે. વેદ-ગાન-સપૌરુષેય છે. વેદમાં કથાંય સ્ત્રીને અગ્નિજ્વાલા લેખી નથી તેમજ તેને કુદ વિશેષણો અને ઉપનામો આપી અવગણી નથી. તેમાં તો સ્ત્રી અને પુરૂષ ઉભયને સમાન કક્ષાએ સન્માન્યાં છે. જાતીય કાર્ય, દોષ અને નિર્જાલતાજનિત વાદવિવાદો અને અર્થવાદોથી રહિત પ્રકરણનુસાર ઉત્કૃષ્ટ સંબોધનોથી સંબોધ્યાં છે.

વેદોએ સ્ત્રીની સાર્વભૌમતા અને શ્રેષ્ઠતા કબૂલી છે અને “શ્વસુરે સમ્રાજી મય” કહી તેને સમ્રાજીના અધિકારો ને જવાબદારીઓ સોંપી છે.

અથર્વવેદ જણાવે છે કે “મદ્ધચર્ચેણ કથ્યા યુવાનં ક્રિન્દતે પતિમ્” અહ્યારિણી કન્યા મુવાન પતિને પ્રાર્થયછે “વીરસુ” વીરોની જનની અને છે.

આદ્યવ્યાકરણત્રયાર્થ મહર્ષિ પાણિનિ પત્નીનો વ્યુત્પત્તિ કરતાં કહે છે કે “વસ્યુર્નો યજ્ઞસંયોગે” સ્ત્રી પુરૂષની યજ્ઞસહધર્મ્યારિણી બની પત્નીપદને પ્રાપ્ત થાય છે. પતિનો યજ્ઞ પતિનિ વિના અપૂર્ણ છે, સૂનો છે. તેથી જ સ્ત્રી અને પુરૂષ ન્યારે શુદ્ધસ્યાશ્રમમાં પ્રવેશે છે ત્યારે પુરૂષ-સ્ત્રીને “દાસી કિકરી” આદિ ન કહેતાં “સત્ત્વે સપામશી મય” કહીને પોતાના જીવન-ચત્રની સદચરી તરીકે મહત્વ કરે છે.

સ્મૃતિકાર મનુ મહારાજ નારીપૂજનું મહત્વ જણાવતાં લખે છે કે—

પિતૃભિર્માતૃભિષ્ઠેતાઃ

પતિભિર્દેવેસ્તયાં

પૂજ્યા મૃષયિતવ્યાઘ

યદુવાલ્યાનમિપ્સુમિઃ ॥

યથ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે

રમન્તે તથ દેવતાઃ ।

યથૈતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે

સર્વાસ્તિષ્ઠાઽફલાઃ ક્રિયાઃ ॥

ન્યાં સ્ત્રીનું પૂજન થાય છે ત્યાં દેવો અવતરે છે ને તેની અવગણના થતાં સર્વ ક્રિયાઓ નિષ્ફળ જાય છે. મનુ મહારાજના એ જ આદેશોનુસાર ગાન અને તપઃપૂત સદીઓનું અનુભવવૃદ્ધ પાંડિત્ય પ્રકટે છે—‘કર્મ્મણાં ચત્તુર્ધર્મ્યાણાં સત્પરત્ની મૂલધારણમ્’ સંપૂર્ણ ધર્મ કાપોનું આદિમૂળ સત્પત્ની છે.

જે પ્રમાણે પ્રકાશની રશ્મિઓ પાણીમાં વક્રગામી થાય છે, તેવીજ રીતે સદ્-ધર્મ્યોએ પુણ્ય બદુધા માનવી-કુર્જાલતાના સંપર્કથી વિવશ અને છે તેથીજ સ્મૃતિઓ, સ્મૃતિઓની સ્ત્રી પ્રત્યેની સદ્ભાવનાઓ હોવા છતાં તત્પ્રચાલતા અધ્યાત્મજીવી સ્વાર્થી પડિતોએ “હી શુભ્રો ના ધોયાતામ્” અને “ન હી સ્વયંતંત્ર્યમર્હતિ” ના મનઘડત મિથ્યા અર્થવાદોથી પોતાના ગાન અને સામર્થ્યને ટકાવવાના અલ્પ પ્રયાસો કર્યા છે. ‘મદ્ધ મળનો’ ન્યાયે સ્મૃતિઓનાં ‘પ્રક્ષિપ્ત’ પ્રકરણો ઉમેર્યાં છે. અમર સ્ત્રીના સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વને અવગણીએ તો “સ્વયંતંત્રા કતા” ની કનૃત્વની પરિભાષા-વિરૂદ્ધ તે કનૃત્વવચિત કરણ ( સાધન ) બની જશે ને તેના પાપપુણ્યનો ભોક્તા તે ન રહેતાં તેના સ્વામી

ગણાશે. પણ તેમ નથી. પ્રાચીન સ્વયંવરથી  
ત્રી સ્વાતંત્ર્યની સાક્ષી છે.

ક્રુતિઓ અને સ્મૃતિઓનું નહીં અપિતુ  
માનવવંશની અનુભવગાથા ઇતિહાસ અને  
પુરાણો પણ પૂરવાર કરે છે કે ત્રી 'નિરિન્દ્રિય'  
અખાળા, તુચ્છ પ્રાણી નથી પણ શિવમાં  
શક્તિ, વિષ્ણુમાં લક્ષ્મી, ગાનમાં સરસ્વતી,  
યોગમાં સિદ્ધિ ને ન્યાયમાં નીતિરૂપે ધિરાજ  
છે. ધર્મ અને વિજ્ઞાન, સાહિત્ય અને રાજ-  
કારણ, કલા અને નીતિની પૃથ્થૂભિ પર માતા,  
પ્રિયતામા, પત્ની, યુત્રી, ભગિની ને શિષ્યારૂપે  
ગ્રેશ્યા-સૂત્રધારિણી 'સ્ત્રિયો દિ દેશસમ્પદા'  
છે ને 'સ્વર્ગાદિપિ ગરીયસિ' મહીયસી છે.

નગાધિરાજ હિમાલયની હિમસિકત  
અધિત્યકાએમાં અને ગંગોત્રી જન્મોત્રીની  
પ્રસન્નશીતલ-જલઘૌત સરિતા-તટોપર  
'અસ્તિ-નાસ્તિ'ના બેઢ બોલનાર ગાનપૂત,  
મંત્રદ્રષ્ટા મહર્ષિઓની ગ્રેશ્યા તેમની પત્નીઓ  
દત્તી. અત્રિની અનસૂયા, વસિષ્ઠની અરુન્ધતી,  
યાજ્ઞવલ્ક્યની આત્રેયી, ભારતી ને મનુની શ્રદ્ધા  
તેના છત્રીત, પ્રત્યક્ષ સાકાર ઉદાહરણો છે.

માધવરાવ અને કૃન્જયનની ગિરીતળેટીના  
દંડકારણ્યોમાં 'તેમ્યોધિગમનું નિગમાન્ત  
વિષાં વાલ્મિકી' પાશ્વદિશક વિચરતી  
આવેલી, વનદેવતા વાસંતી નાનાદિવન્ત-  
પાવનકારી ભક્તિજિઓ ને રાત્રિજિઓથી  
વિમંડિત વિદેહરાજ જનકરાજની સમા-  
લંકારિણી સુલભા કિરકિરાંગનાઓની  
દેવતાણીથી ચળવાયમાન ઉટંગબેળોની 'શ્રી'  
ભારતી, પોતે બેઠેલી ડાંગને કાપનાર મૂર્ખ  
હથિયારા કાસિદાસમાંથી ચકુન્તલમ ને 'રઘુ-  
વંશમ'ના પ્રણેતા કવિ કાસિદાસની નીવડાવ-  
નાર રાજકુમારી વિદ્યોત્તમાની મૌન શક્તિ  
કવિવર લલિતની અમર પંક્તિમાં ગૂંજે છે—  
'નરને નીવડાવનાર નારિ! તું નારાયણી "

સૂર અને તુલસી, આલમ ને ધનાર્નદ,  
નંદદાસ ને કલાપી સર્વની ગ્રેશ્યા તેમની  
પત્ની. 'ત્રી ગ્રેરે તેટકુ' જ પુરૂષ ઉડે  
તેના પ્રશારે સામાન્યો ધડાયાં. તેના વેણે  
મહાભારત રચાયાં. તેના સ્વમાને રામાયણ  
સર્જ્યાં. ઇલિયડ ને ઓડીસીનાં વિધાન થયાં.

વિશ્વવંદ પયગમ્બરોની જનની, ઇન્દ્રાસન  
ડોલાવનાર ત્રિભુવનમહિષી સમ્રાટો ને પરિવા-  
હોની જનની 'ત્રી' મહાન શક્તિ છે. તેના  
કાર્યતઃ સદયોગથીજ ડોહપંજુ આંદોલન,  
સુધાર, પ્રચાર સફળ સ્થિર ને શીઘ્ર-વ્યાપક  
ગને છે. ધર્મના ઇતિહાસો તેની સાક્ષી પૂરે છે.

પૂર્વનેજ નહીં પશ્ચિમનેય જુવો. પાશ્ચાત્ય  
સભ્યતાનો આદ્યમંત્રજ ત્રીસ્વાતંત્ર્ય છે. તેમને  
લાં તે 'ત્રી સ્વાતંત્ર્ય' જ સભ્યતા અને  
સંસ્કૃતિના વિકાસમાપક છે. સાહિત્ય અને  
ઇતિહાસમાં ઠેકાણે ઠેકાણે તેમના એ ઉલત-  
ભાવો પ્રતિબિંબિત થયેલા છે.

કવિવર Wordsworth ત્રીનો આદ્ય  
પોતાની કવિતામાં રજૂ કરે છે કે—

"A perfect woman, nobly  
planned,

to warn, to comfort and  
command;

And yet a spirit shall  
bright with something of  
an angel light."

Middleton ત્રીના પ્રેમની અગોષ્ઠતા  
આશીર્વાદોની સ્થંસ્તિભયતાનો અનુભવ કરતાં  
જણાવે છે કે—The treasures of the  
deep are not so precious. As  
are the concealed comforts of  
a man. Locked up in woman's  
love, I scent the air. Of ble-

ssings, when I come but near the house. What a delicious breath marriage sends forth. The violet bed's not sweeter.

વિદાન વિચારક Washington Irving વૃદ્ધ દેશને સ્વાર્થજીથી ટીકા આપતી એની વર્ણવે છે કે...

So is it beautifully ordered by Providence, that woman, who is the mere dependant and ornament of man in his happier hours, should be his stay and solace when smitten with sudden calamity, winding herself into the rugged recesses of his nature, tenderly supporting the drooping head, and binding up the broken heart.

આમ 'પુરુષના પ્રતિકાત્મક' 'પુરુષ-જૂતા પ્રાણી સ્ત્રી' ની સુખન જૂની એકતરને અવગણતી એ સત્યનો દોષ છે. ઇતિહાસ સાથે કુચેષ્ટા છે. 'વધમાનુત'ના માનવખતને મહાનકાળાઓ શુ 'પાતોડિયાપથ' ને 'હેતર-પોડી', 'વિકારકુસંગતા'ને 'વિનાશક વિવેચન શક્તિ'માં જ વિરમ્યા. ગરબીના સંપર્કથી ઉચ્ચ પાણીને રપર્થી ઠાઉ ક્ષણિક, પ્રાચીનિક, અર્થવાદી વિવેચક 'અવલુચોતતા'ના પ્રકૃતિ-સત્ય સિદ્ધાન્ત વિરુદ્ધ 'કરોચુ ઉચ્ચતા' કહે તો તે સર્ગજનનિક સત્ય નથી, ન્યાયોચિત નથી તેમજ "દોર મેંચાર પચુ અદ્ય મારી કે સજ તાકનકે અધિકારી" ને She is an animals અને is bitter than death ના અર્થવાદી ચિંતકોનું ક્ષણિક ચિન્તનન જ સત્ય માનવું એ હુદિનું દેવાણું મળવું છે.

સ્ત્રીમાં વાદપદતા છે, વાદવિદગ્ધતા છે. તે પોતાના મંજુલ આચર્યો એકાન્તની શુભગાવનારી ધન્યતાને સંસ્કરની આપે છે, પાતોડિયાપથ નહીં. સત્ય અવગણતી એ તો શીશવતી નારીનું ભૂખણ છે. પારિવારિક અથડાએને પતિના દુઃખેને વ્યસનો આપતને મર્ષાદા ખાતર શુભ રાખનારી નારીને બ્રાહ્મણને પ્રચારક કહેવું એ અન્યાય છે. ત્યાં દોડાની માઠાએને સાધારણ મનુષ્યોના સમર્પથી અગર સમસ્ત નારીસમાજ માટે એ અભિપ્રાય બંધાય તો પછી નિમ્નપ્રેક્ષીના મનુષ્યો ને કાળીઆઓનાં ય ઉદારરજો શોધવા પડે તેમ નથી.

'માનવખતને ઓળે જીતે સુન્દર દિરસો તે એકનિખાથી અને પરમસેવાઈ' કરતી 'હેતરપોડી' અર્થેષક કે હેતરપોડીનો વારસો આપનાર નારી સદા હેતરપોડી બની છે. એ હેતરપોડીના મેદ-પ્રમેદ પીઠાજીનાર પેટમાં હેતરપોડીવિચારક દરી. રાખમાં દર લેવા જતું પડે તેમ નથી કાતનો ને દેહમેા, પગલીક પાંચો ને મીનેમાયદોને વિવશી વિચા-પીડો જતી ગ્રમ છે. ત્યાં પ્રતિદિન પ્રેમનાં નાટકો મળવાર છે. મોટા કુમારી જાતાએને રસાવરા નાચો પ્રેમની મનુષ્યો મારી, પ્રેમ-જનો મખશે, મોટા મેકકણી ને આમ કુખ સિંગારી વાંસળીના મેકક મુરોલો મોળાં દરજીને રસાવી ન્યારે તેને તીરથી વોંધી વડકાને છે ત્યારે. અરે હેતરપોડીના મજૂલ ઉદારરજો સંમળ્યાં છે કે રાજાજી મીઠરે અમુક શેઠની હોડીને પરખવા બંધા, મોટર ને દરનીચર માટે તપ વેસતાલીની જળ પાયતી સભ કપી.

પુરુષજાતિ તો હેતરપોડીના પેટમાં વા-વેચ જાણે છે. રાજનીતિમાં તો કાણે કાણે હેતરપોડી ચાલે છે. પાંચમી દત્તર ને એ આખા ડી આપના ( જે ગાનનનિક હેતર-

પીડીઓ દાવપેચમાં તો તે સ્નાતક છે. સ્ત્રીનું જીવન જ છેતરપીંડી ગણાય તો ) થદ્યા ને વિશ્વાસ પર અવલભેલું છે તેની કવિવર પ્રસાદજી કહે છે—

નારિ ! તુમ કેવલ થદ્યા હો

વિશ્વાસસ્મત નગપદ્મ લયે

પોયુષ છોત સો વહા કરો

જોયન કે સુંદર રામત લયે ।

પ્રકૃતિજન્ય કાર્યક્ષેત્રની ભિન્નતાને પરિણામે બની શકે તે સ્ત્રીએ રાજકરણમાં પ્રત્યક્ષ સહકાર ન આપ્યો હોય પણ ' જે કર બુધાવે પારણ ' તે દુનિયા પર શાસન કરે ' સુજન્ય તેની પરાક્ષ પ્રેરણાઓ મહાન છે. સમય આવ્યે તેણે શત્રુ સાથે મેલેલી માંડી દાંત ખાટા કર્યો છે ને સિંહાસનોપ સંભાળ્યાં છે. અદૃશ્યા ને લક્ષ્મીપ્રાપ્ત, જીમ્મપ્રાપ્ત ને આંદોષીપ્રી, રૂપસુંદરી ને મિનજાહેરી, ઇશ્વરીપ્રેમ અને વિકટોરીઆને ઇતિહાસરસિકો ભૂલ્યા નથી ને ?

વર્તમાન રાજકરણમાંયે અનેક સ્ત્રીઓએ પ્રત્યક્ષ અને પરાક્ષ સહકાર સાધ્યો છે. રાજકોષ સ્વાતંત્ર્ય ખાતર સત્યાગ્રહો ને ચળવળો આદરી છે, કારાગારોપ વેઠ્યા છે. આમ છતાં સ્ત્રીને રાજકરણથી હેતુદિવ્ય નથી. તે ડીક્ટેટર-શીપમાં માનનારી છે, આવા અભિપ્રાયો-પૂર્વગ્રસ્ત અને એકતરફી વિચારણાથી બચાયા છે.

સ્ત્રી કલાસ્વામિની છે, કલાને નીતિ તેના જીવનમાં વણાયેલાં છે. ગાયન, વાદન, નૃત્ય, ચિત્ર, અભિનય, શીલ્પ, પાકાદિ નાનાવિધ કલાઓમાં તે સદૃશ નૈપુણ્ય મેળવી શકે છે. તેની ચાલ, સંભાષણમાંયે કલા નીતરે છે. કલાપ્રાતીક્ષથી સ્ત્રી કાંટાવાળી વાડીને કુસવાડી બનાવે છે, પથ્થરના પારસ કરે છે. ચત્યાની અદૃશ્યા સર્જે છે, નરને નારાયણ નીવડાવે છે,

સ્ત્રીને લક્ષિતકલા પ્રત્યે વિશેષ રૂચિને આકર્ષણ હોય છે.

નીતિ સ્ત્રીની આત્મા છે. માનવતાની ગમજતી નીતિને ટકાવનાર ' સ્ત્રીની વિરલ ધર્મભાવના ' જ છે. આચારશુદ્ધતાને નૈતિકતાથી જીવન વીતાવનાર નારીસમાજ નીતિપ્રજ્ઞ મનાય કે હોટલોમાં માંસ મચ્છી ખાનાર, ક્લબોમાં પરસ્પરી જોડે મોલ ડાન્સ કરનાર, પીકામાં ગયા ને છૂત રમાનાર, પૈસાને સીમે-રેટાના શોખમાં કુંકનાર, રસ્તે જતી સ્ત્રીનું અપમાનસૂચક અસ્વીક શબ્દો ને સીડીઓ ને વાહાત ગરબોથી અપમાન કરનાર, સમાજ તરફ લક્ષ્ય તો કરે. નવવાણુ ટકા સ્ત્રીઓ નીતિમય જીવન વીતાવે છે, બ્યારે વિપરિત જાતિ વિપરિત દશામાં, અને વર્તમાન સહ-શિક્ષાના પ્રભાવે બાણેલો નારીસમાજને આ અનીતિના અખાડા તરફ દોરનાર કેણુ ? પુરૂષો છુટે છે કે તેમની બાવિ પત્નીમાં આ આખતોમાં દોરવડ ? ( ? ) બને. બહેનો પણ પોતાના બાવિ પતિને અનુકૂળ થવા એ પ્રભાણે શિક્ષણ લાઇ અવળા માર્ગે દોરાય છે. તેમ ન કરે તો બાવિજીવન ટ્રેન્ડેડીમાં પરિણમે છે.

વર્તમાન પ્રચલિત વિદેશી સહશિક્ષણનો અમે પ્રાણપણથી વિરોધ કરીએ છોએ. આ શિક્ષા ભારત માટે લાયક નથી, કારણુ તે તેના હૃદયની વસ્તુ નથી. શિક્ષા પણ એક છોડવા જેવી હોય છે. જે અનુકૂળ હવા પાણીને જમિમાં વિકસે છે ને પ્રતિકૂળમાં કેહોવાળી નાશ પામે છે. ધાર્મિક શિક્ષણ સ્ત્રીજીવન માટે જ આવરવક નથી, પણ સમસ્ત માનવજાત માટે અનિવાર્ય છે. અત્રવિના દેહ ન ટકે તેમ આત્માનેય મોજન જોઇએને ? પ્રચલિત સહશિક્ષાને પહેલી તકે અરબી સમુદ્રમાં સમાધિ આપી, પૂર્વપશ્ચિમ શિક્ષાપ્રણાલી ને

મણિકાંચ-અદ્યોગ સાધી બાવિજીવન અને  
જ્ઞાનાનુભૂતિ શિક્ષા આપવી જોઈએ. વર્તમાન  
શિક્ષાના સુત્રધારાથી એ આશા અનુચિત નથી.

શ્રીમાં આત્મસમર્પણ વધારે હોય છે.  
પંદેલાં તો તે પાત્રની કસોટી કરે છે ને ન્યારે  
પાત્રનું અસાધારણ મહત્ત્વ તેના હૃદયને અભિ-  
જૂત કરે છે ત્યારે તે જાણવાની આકાંક્ષા વિના  
પાત્રના ચરણોમાં જીવનનું મધુમય દાન કરે  
છે, પાત્રનું સાદચર્ય સ્વીકારે છે. એમાં જીવન-  
સાહસ્ય છે. આમ ઉભય જાતિમાં આત્મા  
પ્રસન્ન થઈ છે તેમાં નાનમ નથી, અધિક  
ઝોર પડે છે; એ જ જગત્પ્રતિનું ચેતન સ્વરૂપ છે.

આમ વિશાળ દષ્ટિએ જોતાં શ્રીએ સમા-

જ્ઞાની અધિષ્ઠાત્રી રેવી છે, જીવનનું નર છે,  
સંસારનું સતીત્વ છે. સ્વર્ગની મુખા છે.  
કામા, દયા, પ્રેમ ને લાગણી તેનું જીવન  
પદાર્થ છે. શ્રી પુરુષથી તેટલો જ શ્રેષ્ઠ છે  
જેટલો અધારાથી પ્રકાશ; પ્રકૃતિથી પતિ  
પત્ની કરતાં મોટો છે પણ માતા કરતાં  
પિતા મોટો નથી. ઝોરવમાં ય નહીં જગત્પ-  
જ્ઞાત્રીમાં ય નહીં. તેથી જ તેને રાજ વખણે  
કે વગેરે, સન્માને કે અપમાને પણ વિશે-  
ષની આપાત્રને મૂકમાને નહીં વિશ્વનું  
માનવત્વને સર્વને “જાતનાત્માની” મણી  
વાસ્તવ્યથી હરે છે. જો કોઈ કાલ, માતર  
કમાતર વાલ !

## અખલા ?

( અનુક્રમ )

તમેને અડગાડી ના મેં દયણીય આંગળી  
પાડીને નામનું આમું  
નેરથી નાનકું આમું  
ધર, ગિરો, સર્ગાંજ્ઞાતાં, સંબંધી, સાકરે મહી  
જાણાણ કરી નાખી તમે તો મારી રેવડી !

મી. સરિન્ આચા

જગ નામો શિવમાં છે : સત્તર મંગળી છો :

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩ : મૂલ્ય ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧)

આજે જ તમે :— હુદાણામિત્ર મિ. પ્રેસ, રતનપુરા, લડોદરા.

# સ્ત્રી જીવનના બદલાતા આદર્શ

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, ડી. પી. એચ.

વેદના જમાનાથી અત્યાર સુધીનું સ્ત્રી જીવનનું અવલોકન કરીએ તો આપણને તેમાં અનેક રોમાંચક વિવિધતા જણાશે, આર્થિક-વર્તની સ્ત્રીજાતિનું જીવન દેવા પ્રકારનું જુદા જુદા જુદા યુગોમાં હતું તેનો ચિતાર આપણા ધર્મ અને ઇતિહાસના ગ્રંથો રજૂ કરે છે. આથી આપણે તેને યુગવાર તપાસીએ.

વેદ અને બ્રાહ્મણ ગ્રંથોના જમાનામાં આ દુનિયામાં વસતી ઓછી હતી. જીવનની હાડમારી હતી નહિ. તે જમાનાની સ્ત્રીઓ પોતાનું જીવન કુટુંબ સેવા અને ધર્મજ્ઞાન સંપાદન કરવામાં ગાળતી હતી. વેદના જમાનાનો સ્ત્રીઓનો જીવન આદર્શ કૃષિ પત્નિઓનો હતો. સાદા વસ્ત્રોમાં સજ્જ થઈ, ગળામાં ઉપવિત ધારણ કરેલી. શરીરે લંડરસ્ત અને ધર્મજ્ઞાનમાં તે જમાનાની સ્ત્રીઓ લગભગ પુરૂષની બરાબરી કરતી હતી. અર્ધી, અનમુદ્રા પહેરે સતિઓ તે જમાનાના જીવનના આદર્શનો ખરો ખ્યાલ આપે છે પતિ સેવા, રાત્રી સેવા અને ધર્મજ્ઞાન અને યોગ સાધનાને લીધે તે જમાનાની સ્ત્રીઓ મોટા મોટા ઋષિમુનીયોને પણ હર્ષવતી હતી. પોતાના તપોભળથી ચકલીને બરમ કરી નાખનાર તપસ્વી ઋષિનો અહંકાર આર્થવર્તની તે જમાનાની સ્ત્રીઓ ઉતારી શકતી હતી. બેદરકાર અને બીન જવાબદાર લેખકો અને રાજકીય ઉચ્ચ-પાયકને લીધે પ્રાચીન આર્થ સ્ત્રીઓના જીવન ચરિત્રમાં અનેક અનીચ્છીય વધારા થયા પામ્યા છે છતાં પણ આપણે એટલું તો જોઈ શકીએ છીએ કે પ્રાચીન ભારતની સ્ત્રી ધરની રાણી સમાન અને

સમાજમાં પૂજનીય હતી. રાજકીય ક્ષેત્ર, વ્યાપાર, વાણીજ્ય અને સામાજિક ખટપટમાં ખટપટમાં તે પડતી નહતી. 'કવિ' મૈથીલી-શરણ સુપ્તની નીચેની કહીએ આપણને આર્થસ્ત્રીના જીવનનો ખરો ચિતાર આપે છે.

અગ્નિ-અનમુદ્રા સમુદ્ર પ્રાહ્લિષ્ઠ્ય દુલ્ભ સ્વર્ગમાં, હાંપત્યમાં જે સુખ હતું જે સુખમળે અપવર્ગમાં; નીજ સ્વામીયોના કાર્યામાં સંમતાય જો લેતી ન તે, અનુરાગપૂર્વક યોગ જો એમાં સદા દેતી ન તે; તે ક્યમ કરી કહાવે સદા, અર્ધાંજનાં સુકુમારીયો, તાત્પર્ય કે અનુકૂળ રેતી નરવરો ને નારીઓ, અવળા જનોનું આત્મભળ હતું હિંદમાં એવું અરે, ચાહે સતિ તો અધિક છું ? રવિ હૃદય પણ રેણી શકે. જે જીવદ સુદીની દષ્ટિથી, બળી પડી ભૂમી પર પડ્યું. તોયોગભળ સતિતેજ આગળ નક્ક થયને નભી પડ્યું.

મહાભારતની લંકાપ પછી ભારતવર્ષમાં અર્ધકાર વ્યાપે છે અને સ્ત્રીઓની અધોગતિ થાય છે તેમની સામાજિક પ્રતિષ્ઠા ઓછી થાય છે. મધ્યકાળના ધર્મ અર્ધકારોએ પણ સ્ત્રીઓની અવગણના કરવામાં બાકી રાખી નથી. છતાં પણ આર્થવર્તની સ્ત્રીઓએ પોતાનું પ્રાચીનગૌરવ બને તેટલું જાળવી રાખ્યું. મધ્યકાળમાં સ્ત્રીઓને વિદ્યા સંપાદન કરવામાં અનેક મુશ્કેલી નહી. તેઓ લગભગ અજ્ઞાન થઈ ગઈ છતાં પણ તેમણે પોતાનો ગૃહસેવા અને સતિત્વનો આદર્શ અજાન-પણામાં પણ જાળવી રાખ્યો. મધ્યકાળની આર્થવર્તની અનેક સતિઓના જીવનચરિત્રો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. ઉંચી કેળવણી લીધા વગર સતિત્વના ઉંચા આદર્શનું પાલન કરવું અને ઉચ્ચકોટીનું ધર્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું તે મધ્યકાળના જમાનાની સ્ત્રીઓની ખાસીયત હતી. મોરાંબધ, સંયુક્તા, પદ્મિની



રાજકુટુંબી અને જસમા વગેરે સંતિયોના જીવનચરિત્રો આની સાક્ષી પૂરે છે.

વળી જન્મનો બદલાવ છે, દેશની રાજ્યકીય અધાધુષ્ટીમાં ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓ લગભગ નીસરાઈ નાવ છે, અત્રી અને અનુસુયાની પુત્રીઓ ધર્મરાત્રી, વિરલ અને રાજકીય, સેત્રમાંથી દુર થાય છે. તેને માટે ધરની ચાર દીવાલો તેજ આપી દુનિયા બને છે. ભારત-વર્ષના રાજકીય સામાજિક તેમજ ધાર્મિક જીવનમાંથી સ્ત્રીઓનો અવાજ લગભગ નાશુદ થાય છે અને સ્ત્રીઓ સામાજિક અવનતિમાં છેક તળાંપે આવી બેસે છે. સામાજિક અધિકારમાં પુરુષોની સ્વાયત્તિને લીધે અને મધ્યકાળમાં રચાયેલા ધર્મગ્રંથોની અસરને લીધે સ્ત્રીઓનો દરજ્જો ઘણોજ દલકો થઈ ગયો. સ્ત્રીઓનું અસ્તિત્વ રૂઝા ગુલામને મળતું થઈ ગયું. સ્ત્રીઓની મનોદશા પણ ગુલામ જેવી થઈ ગઈ, પુરુષો અને સમાજની દશા પર તે જીવવા લાગી. તેના હક અને સામાજિક અસ્તિત્વ જેવું કંઈ રહ્યું નહિ. ઉંચી કેળવણી અને ધર્મરાત્રી તેમનામાંથી નાશ પામ્યા. એટલું જ નહિ પરંતુ તેમનામાંથી અક્ષરજ્ઞાનનો પણ નાશ થયો. તે જન્મનાની સ્ત્રીઓની દશા ઘણીજ દયાજનક થઈ. સ્ત્રીઓની સામાજિક તેમજ ધરની સ્વતંત્રતા જેવું કંઈ રહ્યું નહિ. તેમના બધા હકો છીનવાઈ ગયા. આજથી લગભગ ચાલીસ વર્ષ ઉપર સદગત ગોવર્ધનરમો સ્વેચ્છા સરસ્વતિચંદ્ર નામના પ્રયત્નમાં, પ્રમાદ-ધનની એકી યાત્રીમાં કુસુદસુંદરીએ અને શુદ્ધિધનની એકી યાત્રીમાં ગુણસુંદરીએ અને બીજી સ્ત્રીઓએ પણ ચોતપોતાના પતિની આપેલી થાળીમાં વિનાશકોને ભોજન દેવાનો ઉદ્દેશ્ય ત્યારે મેં વાંચ્યો. ત્યારે મને એમ લાગ્યું કે ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓનો કોઈપણ હક છીનવાયો વગરનો બાકી રહી ગયો હોય

તો તે પતિની એકી થાળીમાં જમવાનો છે ! આ પછી યુગ બદલાતો ગયો. બ્રહ્મસમાજે આધુનિક કેળવણી અને પાશ્વિમાત્મ સંસ્કૃતિના આધારે અને આર્થસમાજે પ્રાચિન સંસ્કૃતિના આધારે સ્ત્રીઓનો દરજ્જો વધારવાનો નિયોજ્ય કર્યો. સ્ત્રીઓમાં કેળવણી વધતી ગઈ. સામાજિક અને રાજકીય ક્ષેત્રના દાર કરીને સ્ત્રીઓ માટે ખુલ્લા થયાં. ઉપાડે પગે ચાલનારી સ્ત્રીઓએ સપાટ પહેરવા માંડી. તે જન્મનાના અધઃપદાણુ અને સાંકડાક વિચારના લોકોથી સ્ત્રીઓ ધગધગતા ગરમ રસ્તાથી બચવા સપાટ પહેરે તે પણ જીવવાનું હતું નહિ સ્ત્રીઓની આડી સેથી આખી બાંધના પોલકા અને પગની ચપ્પોમાં ધર્મચુસ્તોને સામાજિક અધિગતિ દેખાઈ. બદ્દમદો અને તેમણે સ્થાપિત કરેલી સંસ્થાઓએ સ્ત્રીઓની પ્રગતિ વિરૂધ્ધ બળે. જ ઉદાપોદ કર્યો. પરંતુ સ્ત્રીઓના સ્વતંત્રતાના પૂરતા પાણી તેમનાથી વળાયા નહિ.

જન્મનો આગળ વધતો ગયો. સ્ત્રીઓએ અંગ્રેજ કેળવણી લેવા માંડી, તેમના પહેર-વેશમાં ફેરફાર થયો, તેમની મનોદશા પણ બદલાઈ અને જે સ્ત્રીઓ ધરના ઉપરાથી બહાર પગ ચુકતી ન હતી તે પુરુષવર્ગના દરેક ક્ષેત્રમાં ભાગ લેવા માંડી રાજકીય આંદોલને તેમને આકર્ષ્યા અને દેશની આઝાદીના પ્રયત્નમાં સ્ત્રીઓએ અગ્રણ્ય અને આશ્ચર્યજનક કાળો આપ્યો. જે જેલખાનાથી પુરુષો પણ યરથરતા હતા તેમાં સ્ત્રીઓ રાજીખુશી અને હોંશથી ગઈ. કોંગ્રેસની સ્વયંસેવીકાઓની કેસરી સાડીએ જગતનું ખાસ ધ્યાન ખેંચ્યું. આધુનિક યુગની હોદી સ્ત્રી દવે રૂઝા ધરની ચાર દીવાલોમાં જ રહેવા માંગતી નથી. ધર ચલાવવાની દરજ્જા ઉપરાંત તેમણે પુરુષોના દરેક કાર્યક્ષેત્રમાં ફતેહમાંદીથી ભાગ લેવો છે. ધર્મચુસ્ત અને જુના વિચારના લોકો એ પણ તેમની ચોંચતા

સ્વીકારી. સ્ત્રીઓના કુટુંબમાં ગયલા હક્કો પાછા આપવા માટે એ બે નવા કાયદાઓ ધડાયા બીજા ધડાવાની તૈયારીમાં છે. હાલની સ્ત્રી એક મૃદુલીન બનવા ઉપરાંત ચોગ્ય શહેરી અને દેશની આઝાદી મેળવવા માટે સૈનીકા બનવા માંગે છે. તેની મનોદશા અને

“સૈનીકા” બનવાની ધમકીને ખરો ચિતાર ઉત્તરહિંદના પ્રખ્યાત હીંદી કવી માખનલાલ ચતુર્વેદીએ પૌલખેલા સૈનીકા નામના કાવ્યમાં આમેદુબ આપ્યો છે. આ કાવ્ય ધણુંજ વેધુ મધુર અને સુંદર માટે તેનો શુભરાતી અનુવાદ હવે પછીના અંકમાં આપીશ.

## દૂર જતી સખીને--

જાતાં જાતાં તો જરા થોભ.

સખીરી જાતાં જાતાં તો જરા થોભ.

તહને હૈયાને હેતે સુણાવું.

સખી અશ્રુના નીરે નવરાવું.

જાતાં જાતાં તો જરા થોભ.

તહને પ્રેમને પૂછ્યે વધાવું.

સખી પુષ્પના પરાગે મહેકાવું.

જાતાં જાતાં તો—

તહને નયનોના તેજે બળકાવું,

સખી વાણી વિલાસે રંગાવું.

જાતાં જાતાં તો—

તહને પ્રેમની ખંસી સુણાવું

સખી ઉરને હિન્ડોલે હીંચાવું.

જાતાં જાતાં તો—

તહને સૌજન્યના શબ્દગાર સજાવું,

સખી ચેવાના મંત્ર હું સુણાવું.

જાતાં જાતાં તો—

તહને સાડી લલ્લની મહેરાવું,

સખી પ્રેમનાં પુષ્પે વધાવું.

જાતાં જાતાં તો જરા થોભ

સખીરી જાતાં જાતાં—

સૌ. સત્યબાળા વિમોચનરાવ દેસાઇ

# સિંહની બાંડમાં

લેખક :  
શ્રી. રમણિકલાલ જી. દલાલ

[ ગયા અંકથી ચાલુ ]

રઘુનાથની સરદારી નીચેની દુકડીમાં બાર જ યોદ્ધાઓ બાકી રહ્યા. દરેક સખત ધરાયા હતા. એમણે મહાલય તરફ ઝડપી પીછેહઠ કરી, એવામાં ડાબી બાજુથી વીર-ગંગના ગાથ રહી. જ્યસિંહે બાજુ પરથી શત્રુઓ પર હલ્લો કર્યો. બીજા દરવાજા પર મૂકેલી દુકડીઓમાંથી અર્ધા સૈનિકો બોલાવી, મુખ્ય દાર પડતાં, એ કુમકે દોડી આવ્યો. ગમણા જોરથી રજપૂત દુકડી હુરમનો પર તૂટી પડી. પરંતુ એ વચ્ચે શશિક જ હતું. સમ્રાટના કસાયલા સૈનિકોએ પરાક્રમ દાખવવા માંડ્યું ને રજપૂત દુકડી ફીણ થતી ગઈ. એમના સંપૂર્ણ વિનાશ માટે હવે સમયની જ વાર હતી.

રઘુનાથ હડતાં હડતાં મરાયો એટલે જ્યસિંહ એકસોળ સેનાપતિ રહ્યો. વીરદુકડીની આગેવાની લઈ એણે તમુએ તમુ જમીન માટે યુદ્ધ માંડ્યું. એક મુઘલ નલવારના પ્રદારથી એની તલવાર તૂટી ગઈ. હાથમાંથી સસ્ત્રાજી જ્યસિંહ શત્રુની દયા પર રહ્યો. એને છેવટેના ધા કરવા તલવાર ઉચ્ચકાર્થ પરંતુ એ નીચે આવે તે પહેલાં જ એનો સામનો કરનાર જમીન પર ઢળી પડ્યો. એક તીર એના વક્ષઃસ્થાનની આરપાર નીકળી ગયું. જ્યસિંહ અજાણ થઈ નગર માંડે ત્યાર પહેલાં બીજું તીર આવી આગળ વધતા બીજા સૈનિકને વધેરી ચૂક્યું. પાછળ ઉંચેથી તીર આવતાં હતાં. ગઈ સંધ્યાએ ધનુર્વિદ્યા અજમાવતી કુમારિકા એને યાદ આવી. એણે નગર ફેરવી તો એજ નાચુક આકૃતિ પાછળની અગાથી પર ઉભી ઉભી શરસંધાન કરી રહી હતી. લાંબો સમય એ ચંબી શક્યો નહિ.

એક મૃત સાથીદારની તલવાર ઉચકી એણે યુદ્ધમાં અંતરાગ્યું.

હવે મુકામનો ઘણોજ અસમાન યુદ્ધ પડ્યો હતો. સમ્રાટના સૈનિકોની એક મોટી સંખ્યા આંગણમાં ધસી આવી. એક મજબુત પ્રહાર જ્યસિંહના મેરુતક પર પડ્યો. એ જમીન પર ઢળી પડ્યો, આગળ વધતા સૈનિકો નીચે કચરાયો. સૈનિકો ગદ તરફ દોડ્યા. પછી બધે અધકાર વ્યાપી ગયો.

ત્યારે જ્યસિંહ બાનમાં આવ્યો ત્યારે આંગણમાં રાખેલા ટંગણા પડ્યા હતા. મહાલયનો કબજો કરી બેઠેલા મુઘલ સૈનિકોની છુમાછમ એ સ્પષ્ટ સાંભળી શકે. કોણીને ટેકે લીધા થઈ એણે ચોમેર નજર કરી તો રાજકુમારી રતના એની પડખે જ ઊભી હતી.

“એ લોકો ગદ લૂંટવામાં પડ્યા છે.” એની વણબોલી પૂછતો એણે જવાબ વાળ્યો, “બાલકુમાર ને શણીઓ હમણાં જ એમના પંજામાં સપડારો. આપણે ધાર્યું ધૂળ મળ્યું.” બોલતાં બોલતાં એનો સ્વર સહજ ધૂન્યો.

“ધૂળ મળ્યું ? ના. ના. પ્રભુની કૃપાથી હજી એ વિજય આપણેજ થશે. ત્વરાથી એ ગદ પાછળ સરકી ગયો ને પાછળની ઓરડી તરફ ડગલાં ભર્યાં. રાજકુમારી એની પાછળ જ રહી. એમના પર કોઈની યે નજર પડી નહિ. સૈનિકો રાજમહાલય લૂંટવામાં પડ્યા હતા.

જ્યસિંહ ઝડપથી પાછળની ઓરડીએ પહોંચ્યો, એક જર્જરિત દારને ધક્કો મારી તેણે અંદર પ્રવેશ કર્યો. ઓરડી ખાલી પડી હતી, પરંતુ તેની એક દિવાલમાં તાણું વિશાળ ગાંધુ પાંડેલું જણાયું. થોડે દૂર

એક સંત્રી ને એક સ્ત્રી બિનાં હતાં. સ્ત્રીની નજર જયસિંહ પર પડી કે બન્ને તેના તરફ દોડી આવ્યાં. આવનાર સ્ત્રી બીજી કોઈ નહિ પણ ખોવાયેલી દાસી પદ્મા જ હતી.

“અરે, આ તો રાજકુમારી રતના” પાસે આવતાં જ પદ્મા મનકમાં બોલી, “આ લોહીછાંટયો વીરયુવાન કોણ છે ? તમે ઓરડીનાં વાસીઓની ચિંતામાં પડ્યાં જણાઓ છો. પરંતુ એમને ગમે તો એક કલાક ઉપર થયું. તમે આગણું મુખ્ય દ્વાર રક્ષવાની પંચાતમાં પડ્યા હતા તે વખતે કેટલાક મુધલ અમલદારો આ દિવાલ તોડી બાહ્યવરણ ને છૂપાયેલી શણીઓને ઉઠાવી ગયા, અરે, આમ બાધા કેમ બની ગયા ? કોઈ જાણતું નહોતું એવો તમને ખ્યાલ હતો પરંતુ અહીંની તમામ હિંમતવાળી દરબારને નિયમીત રીતે વાઙ્કે રાખવામાં આવતા હતા.

જયસિંહના પગ રિથર રહી શક્યા નહિ. રતનાએ એને - ટોકો કર્યો ન હોત તો એ જમીન પર હળી પડત, હવે તો એમની બાજુ નિષ્ફળ ગયેલી જ ગણી શકાય. એમનાં બધાં જ પરાક્રમ, આટલા બધા વીર યોદ્ધાઓનું આત્મસમર્પણ: બધું જ વૃથા ગયું ! ને બધું જ આ સ્ત્રીબાસના પાપે. કુશળતાની રચેલી તમામ બાજુ એણે ધૂળ મેળવી. એનું સંપૂર્ણ તેજ દહાઈ ગયું. ક્રતા દિવાલને ટેકે જ એ ટકી રહ્યો.

આ નિરાશાના ક્રોધમાંથી એને રતનાએ સાવધ કર્યો એનો હોય જાતી એને ઝૂંપડીમાંથી બહાર લીધો.

“આપણે અહીંથી સત્વર રવાના થઈ જવું જોઈએ.” એના કાનમાં તે બબડી “સૈનિકો આ બાજુએ જ આવી રહ્યા છે.”

“ભલે આવે, આપણી બાજુ ધૂળ મળ્યા ગઈ છે. હાથમાં તલવાર સંખી રાખીને પેટે હસતે મોઢે મરવા જિવાય હવે શું બાકી રહ્યું છે ?”

“હજી ઘણું થે બાકી રહ્યું છે, અમાર સુધી ઘણાજ રાજકેદીઓને અગાઉ છોડાવવામાં આવ્યા છે. એવો પ્રયત્ન કરનારની હજી ખોટ પડી નથી.”

પ્રવૃત્તિની આશાએ જયસિંહ સજીવન થયો. પાસે જ એક હથથાળા હતી. એમાંથી બે ઘોડા તૈયાર કરી તેઓ સ્વાર થયાં ને આગણું મુખ્ય દ્વાર સુધી હાલતે તે તરફ દોડાવી ગયા. સાંધી રસ્તો કરી નૈઋત્ય માર્ગે પરવર્ષો. કેટલાક સૈનિકોની એમના પર નજર પડી પણ કોઈએ એમની આંકે આવવાની હિંમત કરી શક્યું નહિ.

“આજ રસ્તે તેઓ ગયા લાગે છે.” રતનાની અવલોકનશક્તિ સતેજ થઈ “જુઓ આ રહ્યાં ઘોડાનાં પગલાં. શરૂઆતમાં દસ બાર ઘોડાનાં જ પગલાં હતાં પરંતુ પાછળથી બીજા ઘોડા તેમને આવી મળ્યા જણાય છે.”

“તમારી દૃષ્ટિ ચક્રાર લાગે છે, રાજકુમારી ! પરંતુ એ દિલ્હીથી દૂર શું કામ જાય ?”

“વધારે શુભતા જાળવવા કોઈ વેરાન કિલ્લો કેદખાના તરીકે પસંદ કર્યો હોય, એ બનવા બેગ છે” રાજકુમારીએ કંપના દોડાવી.

ઘોડેસ્વારોનાં પગલાં અનુસરતાં એ ઘણું જ સહેલું કાર્ય હતું. તેમણે દિલ્હીની હદ સત્વર વટાવી દીધી. ઘોડી જ વારમાં વસતી જંગલી પ્રદેશમાંથી તેઓ પસાર થઈ રહ્યા. હવે સૂર્ય પશ્ચિમ તરફ નમતો હતો. બન્ને ઘોડેસ્વારોએ પોતાના ઘોડાને એડી મારી. રાત્રિ પડતાં પ્રદેશમાં આગળની ટુકડીને પહોંચી વળવા તેમણે નિર્ધાર કર્યો.

આમ દિલ્હીથી નવેક માઇલ કાપ્યા ત્યારે ક્ષિતિજમાં ધૂળનાં વાદળ ચઢતાં દેખાયાં. ઘોડેસ્વારોની એક ટુકડી આગળ કૂચ કરી રહી હતી. એથી વધારે તેઓ કાંઈ જ કળી શક્યાં નહિ; કારણ કે ધૂળના ગોટા સમગ્ર આવરી લેતા હતા.

“ રાજકુમાર જ હોવા જોઈએ ” રત્નાની અધીરાઈ વધી પડી.

“ એમ જ સાગે છે ” જ્યસિંહે હાથેથી જણાવ્યો.

તેઓ ધીમા પડ્યા. તેમની ધ્રુવના એ દુકડીને નગર બહાર ન જવા દેવાની જ હતી. થોડીક વારે રત્ના એકાએક શંભી ગઈ.

“ આ શું ? ” તેણે ધ્યાનથી કંઈક સ્તંભવી પૂછ્યું. પાછળથી પણ ફેટલાક થોડેસ્વારો મારતેથોડે આવી રહ્યા હતા.

“ થોડેસ્વારોની દુકડી! આપણી પાછળજ તે પડી જણાય છે. ”

“ રાજકુમારને લઈ જતી દુકડીની ક્રમને આવતી હોય ” જ્યસિંહ બોલ્યો.

હવે થોડાની ખરીઓના અવાજ સ્પષ્ટ સંભળાવા લાગ્યા. આશુભાણુ નગર કરતાં એકં શુદ્ધ જેવું જણાયું. બન્નેએ પોતાના થોડા એ તરફ વાળી લીધા. એક નાનકડી રેકરીની પછીતે લપાઈ ગયાં. એક મુલત્ર થોડેસ્વાર દુકડી આગળના થોડેસ્વારોની દુકડીને પહોંચી વળવા આકાશપાતાળ એક કરી રહી હતી.

હવે આગળ જતી દુકડીને પાછળ આવતી દુકડીનું ભાન થયું. આગલી દુકડીનો એક ભાગ પાછો વળતો જણાયો. પાછળ આવતી દુકડીની સામે આવી રહ્યો.

“ આપણે જૂલ કરી ” એકાએક રત્ના બોલી ઉઠી. આગલી દુકડી રજપુતોની હતી.

એનું કંઈકું ખરું હતું. બન્ને દુકડીઓ પૂરજોસથી અચડાઈ ને થોડોજ ક્ષણમાં ઘણા થોડેસ્વારો ધૂળ ચાટતા થઈ ગયા. પછી રીતસર યુદ્ધ મંડાયું. ઘણા મુલત્રો રણમાં રોળાવા. રજપુતો પણ છેલ્લી લડી સુધી લડી રહ્યા. એમનાં શનુ ઉપર થઈ ગાડીના બાદ-ચાકી કૈનિકો આગળ વધ્યા.

રેકરી પાછળના બન્ને થોડેસ્વારો આવું જોઈને યુદ્ધ નિહાળી રહ્યા. એક વાર જ્યસિંહે પોતાના થોડાને એડી પણ મારી. કુદમાં હાથ અજમાવવા એ તલપાપડ થઈ રહ્યો હતો, પરંતુ મુલત્રળ લવાયતો ને થાકી ગયેતો હોવાથી એ પ્રયત્ન એને બારે પડ્યો. એ મૂચળો ખાઈ દળી પડ્યો. રત્નાએ સારવાર કરી એને જાગૃત કર્યો. બીજો પ્રયત્ન કરવા એ ખૂબજ અસક્ત બની ગયો હતો મુલત્ર દુકડી પણ એમની દૃષ્ટિમર્ધોદાની બહાર નીકળી ગઈ હતી.

એક કક્ષાકે પછી પેલી મુલત્ર દુકડી એમની નજરે ફરીથી પડી. એમની સંખ્યા ઘણી જ ઘટી ગઈ હતી, થોડેમાં પ્રાણીઓને આવ્યા એ રસ્તેજ તેઓ પાછા દોરી રહ્યા હતા. એમની પાછળ લવાયતો ને મૃત્યુ પામેલા કૈનિકો વચ્ચે આઠ થોડેસ્વારો શુભ્રઓને પાછા જતા જોઈ રહ્યા હતા.

## જાહેરખબરનું ઉત્તમ સાધન —\* ગુજરાતી \*— ચિત્રમય જગત

મહા ગુજરાતના આ અનોઢ માસિકનો ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે. દર મહિનાની પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંભીર લેખો, વાર્તાઓ, હળવા નિબંધો, રાજકારણી લેખો ને સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુનું સમાચારન એ અમારી ખાસ વિશેષતા છે. વાર્ષિક લગભગ રૂ. ૪-૮-૦ અને ૬-૦-૦

આ માસિકનો ફેલાવો ગુજરાત કાઠિયાવાડ ઉપરાંત દિન્દુરાતના બધા પ્રાંતોમાં છે. ખાસ કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો જાય છે.

એનેજર—ચિત્રશાળા પ્રેસ, પૂના ૨

જ્યસિંહે એમને તુરત જ પીછાની લીધા ને તાજડોળ એમને જમ મળ્યો.

“કેવું લોહીઆળ કામ ?” એમને આગેવાન બોલ્યો, “પરંતુ છેવટે આપણે વિજય થયો છે. જુઓ, શત્રુઓ નિર્જલ પગે દિલ્હી તરફ ચિધાવી રહ્યા છે.”

“પરંતુ રાજકુમાર ક્યાં ? ફુગીદાસ”

“યુવરાજ સંધામત છે. મુઘલો આપણી છૂપી વાત જાણી ગયા છે એવી મને ગંધ આવી. મેં આપણી યોજના એકદમ બદલી નાખી. આખી રાત મેં આપણાં માણસો દિલ્હીમાંથી એકઠાં કરવામાં ગાળી. તમે ને રઘુનાથ શત્રુને આગે દરવાજો રોકી રહ્યા હતા તે વખતે અમે ધીમેથી પાછલા ભાગમાં ગયાં ને દિવાલમાં ગાયકું પાડી રાણી ને રાજકુમારને સ્વાધીન કર્યો. અમે મુઘલ સ્વાર્ગમાં હતા એટલે બહારના સંત્રીઓએ પણ અમને મદદ કરી.”

“પણ મુઘલો આપણી છૂપી વાત જાણી ગયા હતા એ તમને શી રીતે સમજાયું ?”

“કેવળ કિસ્મતની કરામતથી. રાજકુમારી રત્ના ધતુર્વિદ્યા બેઠી રહી હતી એ આપણે ગપ સંધ્યાએ અગાધીમાંથી જોયું. મેં નવી દારીને ધીમેથી એક બાજુ ઉપાડી રત્નાને આપતાં જોઈ. દિવાલ બહાર આવેલા વૃક્ષોના ઝૂંડમાં એ બાજુ ફેંકવામાં આવ્યું. હું આ જોઈ વિચારમાં પડી ગયો. એવામાં તે દિપકથી નિશાન કરતી પકડાઈ. હું એકદમ બહાર ગયો. પેલા વૃક્ષના ઝૂંડમાં ફરી વળ્યો. પેલું બાજુ શોધી કાઢ્યું. એના છેડે એક ચીઠ્ઠી બાંધેલી હતી. તે ઉપરથી આપણા પર જાણ મળી ચક્ર રહી હતી તેનો મને ખ્યાલ આવી ગયો. આપણી વાત છૂપી રહી નહોતી એમ હું તુરત કળી ગયો હું પાછો ફર્યો તો

સૈનિકોએ મને અંદર પ્રવેશ કરવા દીધો નહિ. એટલે પગલું હારવાનો સમય બરાબ ચૂક્યો હતો એની મને ખાતરી થઈ. ને મેં કાર્ય આરંભી દીધું. પ્રભુનો આભાર માનો કે ગાયકુવરાજ જોધપૂરનો માર્ગે વિદાય થઈ ગયા છે.”

[ ૪ ]

“તમારી ધતુર્વિદ્યાનાં તો મન્ય પરિણામ આવ્યાં, રાજકુમારી” અર્ધ કલાક પછી જ્યસિંહે કહ્યું. ફુગીદાસ ને સૈનિકો આગળ હતાં આ બે જાણુ જાણી જોઈને ધીમાં પડ્યાં હતાં.

“મારી દાસી દગાબાજ નીવડી તેમાં મારો શો દોષ ?” રાજકુમારીએ ઉત્તર દીધો.

“એમાં તમારો દોષ નહિ પણ ખીજ શરસંધાન માટે તો ખરો જ.”

“તમારા પર તૂટી પડનારના જન લીધા એ”

“હા, તમે મારા માણુ બચાવ્યા એ વાત હું વિચર્યો નથી, પણ હું તો ખીજ જ શરસંધાનની વાત કરું છું.”

“ખીજ કેવાં શરસંધાન ? વળી” રત્ના ચકિત થઈ.

“કામદેવનાંસ્તો. એમણે તો એવા ધાવ કર્યા છે કે રાજા પણ મુશ્કેલ છે. તમે ઉપાય કરો તો જીવી વાત.”

રત્ના સુગી રહી.

“મારે ઉપાયની આશામાં જીવવું કે ધાની પીડાથી અપશરણ થવું ?” જ્યસિંહે ફરી વિનવણી કરી.

“હું શી રીતે ના પાડું ?” રત્નાએ છેવટે ઉત્તર દીધો, “રજપુતના ગૌરવ માટે તમે જે કહ્યું તે આજુ છે ?”

(સંપૂર્ણ)

# બેરાં બુદ્ધિ પાનીએ ?

લેખક :  
શ્રી. જુહારામ ડી. ખંધડીયા

[ ત્રયા અંકથી આશુ ]

૩ રેશનીંગ ખાતું ચાલ પીએ છે !

અમે બધા ડાહીબહેનના ઘરમાં આવીને બેઠા. ચાર વાગ્યાને ટકોરે નગીનબાઈને તેના ચાર ઇન્સ્પેક્ટર સાથેઓ જ નહિ પણ તેના ખાતાના અમલદાર અને પચાસ ઇન્સ્પેક્ટરોનું ઘાડું આવી ચડ્યું. ઘરમાં આવડું મોટું લશ્કર માય તેમ હતું નહિ એટલે ડાહીને મારવા આવેલાં આ કટકમાંથી જ ને બહાર ઉભા રાખ્યા ને તેનો પારસી મુખ્ય અમલદાર નગીનબાઈ અને તેના દસ ઇન્સ્પેક્ટરોને લઈ ધૂરમાં દાખલ થઈ, અમને સૌને સાહેબજી સલામ કરી, ડાહીબહેનની ઓળખાણ કરીને તેને ઉદ્દેશી કહ્યું:—

અમલદાર : “ ખાતું, મને માર કર્યો, બેચડખી; પત, આય ટમારાં માટીરાં, મીરતર નગીનબાઈ જેવજી સરકારના વશદાર ઇન્સ્પેક્ટર છે, તેમજે આચ્ચાડીસમી પોતાના જ ઘેરને વરે કાઠીજમરના ખાંત-ધારેતેજ ઘેરમાં ટમોએ છપાવીઆય ટેની ફરિયાદ કાઢીય કારન કે ટેવનના કહેવા મુજબ ટમો એવન ને એવનના ડોરટ આપનાવે ને રોજ ૩૬ વડર વખટ ચાજ પીનારે જાએય ટે મકુને એટલા ખાંત-ધારેતે ટમે મહારીતી ટોપડીની માફક ઘેરમાંથી કડારોજ ટે કડાંની નીકલેય ટે શોડી કડારવા અમે આવાય માને ટમે જે માની બધને બટાસો ટો ટમારો ગુન્ડે માફ કરીશું ને નહિટર...”

ડાહીબહેન : નહિટર બહિટર ફાંસિએ ચડાવળે. જાણે જાએને સાહેબ, મારા ઘરમાં ખાંડ પારસેટ છે જ તે હું સાચું કહું છું પણ તે તમારા ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની આવકની રેનો જાળવવા. હતાં તેમજે આ દરોગે

પોતાને જ ઘેર પડાવ્યો તો બહે. તેમનામાં એકઠામાં દોંમત નહિ હોય તે તમને જાણને સાથે લઈ આવ્યા. તો બહે આ રહું ઘર. તમે ખૂણે ખૂણે તપાસી દ્યો. ને તાકાત હોય તો ખાંડ ધારસેટ શોધી કાઢો. જો શોધી કાઢો તો મને સજા કરાવજો એટલું જ નહિ પણ હું તમને મારી આ સોનાની માળા ઇનામમાં આપીશ. આ તો એક સરકારી બુદ્ધિ અને ભાવજા બુદ્ધિ વિરુદ્ધ બેરાં બુદ્ધિની ફરતી છે. માટે જાઓ-શોધી કાઢો. ”

મારા પેટમાં તો તેજ રેડાડું હતું કે આવા વશદાર ને બહાદુર ડાહીબહેન ખીચારા પકડાઈ જશે તો ? મગનબાઈ, નગીનબાઈ તરફ જરા ઘુરસાથી જોતા હતા. પણ ચતુર-ભાખી તો ડાહીબહેનને ન્પડખામાં લઈ તેની પીડ પર હાથ ફેરવતા હતા.

એ એકાવન સરકારી ભાવજાએએ આખું ઘર વીંચ્યુ. બરણી, ડખ્ખા, પીપ, પાણીની પવાડી, પેડી, પટારા, કપાટ, ટેવજ તેમજ બોંચ અને જોત પણ ખખડારી જોઈ. પણ ક્યાંય ખાંડ કે ધારસેટ હાથમાં ન આવ્યા. રટવ ખાડી હતો. ખાંડની બરણીમાં નવટાંકે ખાંડ પડી હતી. આજી હતું તે નગીનબાઈ કાઢાઓ કાઢ્યો. ઉંચો પાડીને તપાસતા હતા. પણ તેમાંથી કાતસા જ નીકળ્યા, એટલે હાથ કાળા થવાથી ચોક્કસ પાસે પડેલા ઉનડું પાણી કરવાના બંબાનો નળ ઉઘાડી હાથ ધીરા મથા. પણ બંબો ખાડી જણાયો એટલે એમજે જૂસ મારી કહ્યું:—

“ કેમ નાદરલી ? આજે બંબો પાણીથી નથી બચ્યો ? ”

ડાહી કહે : “ બંબો પવાડી, એક

તાંજાની ને એક પિત્તળની તો જરી રાખું છું પણ કેટલુંક પાણી જોઈએ ? વળી તમે કોઠાએ કાલસાને કઠોલ કરીને તે પણ મોંઘા કર્યો એટલે હવે બંધો વાપરવો બંધ કર્યો છે ને દેગડીમાં ચૂલા પર પાણી ગરમ કરી લઉં છું. "

આ સાંભળી નગીનભાઈએ પિત્તળની પવાલીને નળ ખોલી તેમાંના પાણીથી હાથ ધોયા. તે જોઈ ગાંઠીખંડેત બોલ્યા:—

ગાંઠીખંડેત : " એ પિત્તળની પવાલીનું પાણી તો વાસી ને ડોણું છે તે તમારે હાથે કીડીઓ ચટકાં મરશે માટે પેલી તાંજાની પવાલીમાંના સ્વચ્છ પાણીએ હાથ ફરી વાર ધોધ નાખજો. "

નગીનભાઈ અને તેનો પારસી અમલદાર આ રીતે ધોયેલ ચૂલા જેવા ચાટ પડ્યા ને ધરમાંથી કંઈ નીકળ્યું ત્યારે પેલો અમલદાર નગીનભાઈને આવી ખોડી દરિયાદ કરી પોતાની વ્હાલી પત્નીને મુશ્કેલીમાં મૂકવા માટે અને આખા ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરોને હેરાન કરવા માટે વહવા માંડ્યો. એ સાંભળી, ગાંઠીખંડેત બોલ્યા:

ગાંઠીખંડેત : " તમે તેમને અમથા ન વડો. એમની વાત તો ખરી છે જ. બહારી તમને કોડોને દરોડો પાડતાં અને ઘેરાંઓની છુદ્ધિ પકડતાં નથી આવડતું. મારા ઘરમાં ખાંડ ધારસેટ ધણા છે. મરકરી નથી કરતી. કહેતા હો તો પાંચ કપ નહિ પણ તમારા બધા ઇન્સ્પેક્ટરોની પલટણુ માટે હમણાં જ રસોડામાંથી ૫૦ કપ ચાહ ૨૮૫ પર બનાવીને હાજર કરૂં. પણ એક ચરતે કે હું મરખદણુ હોવાથી નાહીને ચાહ બનાવીશ એટલે રસોડામાં બારણા બંધ કરીને મને નાહવા દેવી પડશે. "

પારસી અમલદાર : " ટમારી ચરટ માય કબુલ છે ને જે દમે ૫૦ કપ ચાહ

બનાવી દાવો દો હું દમુને ૫૦ રૂપીઆ ઇનામમાં આપસ ને વહારામાં આપ દસારા માટીરાને દમે કહો દે સમ્મ કરસ. "

તે પછી ૧૫ મીનીટમાં ગાંઠીખંડેતે રસોડામાં નાહી લઈને બારણા ઉઘાડી ૫૦ કપ તૈયાર ચાહ હાજર કરી, ત્યારે અમને સર્વને આશ્ચર્યમાં મરકાવ કરી નાખ્યા. કહેવાની જરૂર નથી કે પેલા અમલદારે ૫૦) રૂપીઆ ગાંઠીખંડેતના હાથમાં ભાઈ તરીકે મુક્યા ને તેની છુદ્ધિની કદર કરી અને નગીનભાઈને ગાંઠીખંડેતની આજ્ઞા મુજબ એવી સમ્મ કરી કે તેણે હવે પછીથી ૫૦) રૂપીઆની શી સિવાય આવા દરોડા પોતાને ઘેર ન પાડવા અને ચાહપ પીવી ઝોણી કરવી.

અમલદાર : " ગાંઠીખંડેત, અમે હારીયાય. ટમારી ઘેરાં છુદ્ધિ મહેરબાની કરી કહો કે ખાંડ-ધારસેટ તમે કહાં છુપાવી વ ?

હજી તો ગાંઠીખંડેત બોલે તે પહેલાં જ ચતુરભાણી બોલી ઉઠ્યા:—

ચતુરભાણી : " માફ કરજો સાહેબ, એ વાત નહિ અને. જોઈએ તો તમારા શ. ૫૦) પાછા લ્યો. અમે ઘેરાંઓ સરકારને અમારી ઘેરાંશાહી રીતો શીખવાડોને ખીજના ઘર બંગાવવા નથી માંગતા. "

મગનસાહ : " સાહેબ, Be a sport and don't press such a point of Self-confession "

એ કહ્યું : " બાવાજી, દમે તો Romantic કેમ છેઓ. નાં ખટી કરીને વરી અને જરા વેટી જઓ કારન કે ટમારા ગીયા પછી એ ખાનગી વાટ જનવા હું પોટે બી દલને પાપડ ઠાપ રહોય કરીને. "

મારી વાત સાંભળીને પારસી બાવા પોતાનું ધાડીયું લઈ હસતાં હસતાં ચાલ્યા ગયા ને નગીનભાઈને મૂકતા ગયા.



‘મેં કહ્યું’ : “ ડાહીબહેન, અમારી તો બધાંની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ છે, કેમ સમજી નથી પડતી. હવે તો તમે ક્યાં ખાંડ ધારસેટ રાખો છો તેનો ખુલાસો કરો તો સમજાય પડે ને અમને પણ એ ગુરખો કામમાં સામે. ”

ડાહીબહેને નમોનમાઈ સામુ જોઈ ચતુર-બાળી તરફ સૂચક દ્રષ્ટિ ફેંકી. એટલે ચતુર-બાળીએ કહ્યું :—

ચતુરબાળી : “ બુચો જુદામાં, સાચું કહેવાની મનાઈ છે. પણ તમે પેલી કહેવત બોલ્યા હતા તેમાં જ એ ખુલાસો

જાણી ગય છે. બેરાં બુદ્ધિ પાનીએ એમાં જ ખાંડ ધારસેટ છુપાવેલા હતા અને છે અસલ કહેવત એમ છે કે

બાળક બુદ્ધિ વાંકર મરતી,  
પુરૂષ બુદ્ધિ વાણીએ;  
સાહી બુદ્ધિ જામ નાહી,  
બેરાં બુદ્ધિ પાણીએ

હવે સમજી શકે છો ? હજીયે ન સમજી શકો એવા ઠોઠ હો તો પેલો બંધો ઉઘાડોને સંધી બુચોને, પીતળની પચાવીતું પાણી માળી બુચોને—”

(સંપૂર્ણ)



કેટલું સુંદર બાળક ? કેવી સરસ નિદ્રા લે છે ?

કારણ કે

‘ મીરાં દીથીંગ નેકલેસ ’ એના ગળામાં છે;

માથિતામાં રહેવા માંડે છે; કારણ કે એના પ્રિય બાળકને દાંત આવવા માંડ્યા છે— એ દાંત આવવાના સમયે બાળકને કેટલાંયે મંબીર દર્દો યથ જવાનો સંભવ હોય છે— એટલે ‘ મીરાં દીથીંગ નેકલેસ ’ બાળકને પહેરાવવાની દરેક માતા બચાવણ કરે છે— કારણ કે ‘ મીરાં દીથીંગ નેકલેસ ’ સિવાય કોઈ પણ દવા કે વસ્તુ આટલી અસરકારક નથી. દૂધ સમયમાં એ સારીયે કુતિયામાં લોકપ્રિય બનવા પામી છે.

બાળક માટે ચમત્કારી મીરાં દીથીંગ નેકલેસ

તમામ ડ્રગનશર પાર્સે મળશે.

સોલ એજન્ટ્સ—ડી. એમ. હાકોરની કુંઠા ૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, ડાહ, મુંબઈ

# પ્રેમની પારાશીશી

[ ગયાં અંકથી ચાલુ ]

સૈદ્ધ્ય જોવું એણે હવે છોડી દીધું હતું. એણે સૈદ્ધ્ય પૂર્ણતયા જોઈ લીધું હતું ! એક જ વાત એના મનમાં સમાઈ રહી હતી. એ હતી પેલી છોકરીની નિષ્કંટ સહલતા. સંકાય અને લજ્જાથી એવડી વળી જનારીઓ શરમથી લાલ દીવા જેવી બની જનારીઓને એણે ખૂબ જોઈ નાખી હતી. અને હવે તો એમની વાતનો વિચાર સુધાં કરવાનું એને મંજૂર નહોતું. પરંતુ મનુષ્યના દુઃખને વધારે તીવ્ર બનાવવા માટે અદ્દત્તે એ જ યોગ છે કે જેને માણસ ભૂલી જઈ મનથી દૂર કરવા ઇચ્છે છે, એ જ વસ્તુ માણસના મનમાં એથી વ વધારે સ્પષ્ટ રૂપે પ્રતિબિંબિત થઈ ઊઠે છે.

એની એ વિરોધમાં રૂપા પ્રત્યે ઘૂણા જગવવા જતાં ને એની સ્મૃતિને ધુતકારી કાઢવા જતાં એ નિરંતર જુદે જુદે સ્વરૂપે આવીને વર્માં સામે ખડી થઈ જાય છે. રૂપા પ્રત્યેની ઘૂણાના આ ગાઢા ધુમ્મસમાંથી અસ્પષ્ટ, કંપતા પ્રકાશનું એક બિંદુ એને દેખાયું. પિતૃજ્વાના અધાગ સમુદ્રમાં તરફડી મરતો વર્માં એ બિંદુ તરફ જોવા લાગ્યો. વર્માંએ એનો આશરો પામવા માટે હાથ લગાવી દીધા. એ પ્રકાશ હતો-પેલી કાંચલાં વાળી, ડાળા પગ વડે જમણા પગની એડા પંખાળતી જમણી હાથ લગાવી, સિગરેટ માગતી હતી-કેવી નિષ્કંટ સરળતા ? એને સિગરેટ માગતાં ય બિલકુંલ સંકાય થતો નથી. કેટલા વિનયપૂર્વક, પરંતુ નિઃસંકાય ભાવે એણે કહ્યું. " બહીસ આપત તો... ! "

પેલાં શિખરે પરના યોગળા જતા બરફના જળ જેવી નિર્મળ ને કાઠળનાં બિંદુ

જેવી સ્વચ્છ ! - વિચાર કરતાં કરતાં જ આખરે એ નિશ્ચય પર પહોંચ્યો કે જિ ઉપરના બનાવડી શૂંગારની કૃત્રિમતા એ તરફ મૂકી દઈએ તો આ કાંચલાવળી કરતાં ક્યાં વ અધિક સુંદર છે... પણ સૈદ્ધ્ય શી વસ્તુ છે ? મનુષ્ય શું એક રમકડું છે કે એની કિંમત આ રીતે આંકીએ હોય ?

ઘણી વાર આપણે જેવરવાઈ... ઘણાં જ એવાં વિધોને ઝોળાંગી જઈએ. જે સામાન્ય રીતે જાણી સમજીને વાત બહુ મુશ્કેલ હોય છે, મુશ્કેલ જ નહિ પણ એ વિધો વટાવવાની કોશીશ કરીને આપણને યોગ્ય નથી લાગતું. ખરેખર બપોરે વર્માં પુણી, દિવાલ પર જઈને વાનું મન થયું. " સંબતાના વિચારે એ સંકાય એને ઘેરી વળતાં એ વેરના અભિસંજગી ઊઠ્યો.

એ ત્રણ કાચલાવાળીઓ નીકળી મવા પડે એની પરિચિત કાચલાવાળી આવી. પરિચર અને પરસેવાથી યાકેલા સુખ પર હાલતમાં એણે સલામ કરી. વર્માંએ એ જ રીતે જવાબ આપ્યો. થોડાંક પગલાં આગળ જઈ કાચલાવાળીએ પાછળ ફરી કહ્યું. " ત્રણ કાચલા લેશે ? " વર્માંએ કકાર ભર્યો.

પોપનો વરસાદ ! ને તેમાં વ વળી ભાગ્યે સુનો વરસાદ !! ત્રણ દિવસથી પાણી રહે રહ્યું હતું. સગડીમાં કાચલા સગમી રહ્યા હતા ને વર્માં એની આગળ શાન એટલે એ હતો. વાંચવાનું તો એણે કહ્યું પેલાં છોકરી દીધું હતું. એ ધીમે ધીમે સિમરે રહ્યો હતો, ને કદાચ મનોભવની

પથ્થી રહ્યો હતો. હું તો કહું છું કે એ કોયલાવાળીની જ વાત એ વિચારી રહ્યો હતો.

એ વખતે વરંડામાં કોકનું પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. વર્માને એથી કંઈ કૌતુહલ ન થયું. એને ત્યાં આવનાર જનાર હતું જ કાણુ ! બનરમાંથી તોફર પાછો આવ્યો હતો. પાંદડાની છતરી વરંડામાં મૂકવાનો અવાજ સંભળાયો. તોફર અંદર આવ્યો, એના હાથમાં કંઈક વસ્તુઓ હતી. એ બનરમાંથી આવ્યો હતો. તોફરે કહ્યું- 'કોયલાવાળી કોયલા લાવી છે. ખરીદી લઉં ?'

વર્માએ વિરમયપૂર્વક પૂછ્યું- 'આવા વરસાદમાં કોયલાવાળી ?'

એ બિડીને ખાસ આગળ આવ્યો. વરંડામાં ભારે કોયલાનાર ભાર નીચે દબાયેલી કોયલાવાળી બિબી હતી. એના કોયલા પર મોટાં મોટાં પાંદડાની બનાવેલી છતરી જેવું કંઈક મૂક્યું હતું. કોયલા સેનાથી ટંકાઈ રહેતો હતો. પરંતુ એના શરીરને હેમંતની વધીથી બચાવવાનું એની પાસે કશું સાધન નહોતું. એનાં કપડાંમાંથી પાણી ટપકી રહ્યું હતું. એના દાંત કડકડી રહ્યા હતા.

વ્યાઘ્રજતાથી હાથ વડે સંકેત કરી વર્માએ કહ્યું- 'કોયલા અહિં જ મૂકી દઇ તું અંદર સગડી પાસે આવ !' પીઠ પરના કોયલાનો ઘેસો ઉતારી એણે ત્યાં જ દિવાલને ટેકે મૂકી દીધો. ઠંડીથી ધૂનતી ધૂનતી, બીનાં કપડાંને લીધે સંક્રાંતિ સંક્રાંતિ, વાંદરૂં એ પગ પર બિંમુ થઇ ચાલે એવી રીતે એ આગળ વધી. મુરશીની પીઠ પરથી ડુવાલ લઇ, એના તરફ ફેંકતાં વર્માએ કહ્યું- 'શરીર લૂંછી નાખ !'

કોયલાની સ્વચ્છતા જોઇ એને સંક્રાંતિ જોઇ વર્માએ હુકમ કરતાં કહ્યું- 'જલ્દી કર.' કોયલાવાળી હસીને મોં લૂછવા લાગી. વર્માએ જિત્તાકમાં થોડા અવોમ્બનું બાન ભૂલી રહી

નાખ્યું- 'આ બધાં બીનાં કપડાં કાઢી નાખી આ શાલ ઝોલી લે.'

કોયલાવાળી ઝોંટી બિડી-એણે હસીને ગરદન હલાવી કહ્યું- 'ના !'

વર્માએ એની પરવા ન કરતાં કહ્યું- 'બલે, અહીં સગડી પાસે બેસી જા.'

એ સગડી આગળ ઉભડક પગે બેસી ગઇ. એને ઠંડીને લીધે ઢીલી પડી ગયેલી હાથની આંગળીઓને સગડીના દેવતા પર મૂકી દેવાનું મન થઇ ગયું. હજી પણ એ થરથર કંપી રહી હતી. ચાર પાંચ મિનિટમાં તો સગડીની ગરમીથી એનાં બીનાં કપડાંમાંથી વરાળ નીકળવા લાગી.

વર્મા એની વિચારધારામાં વધી રહ્યો હતો- 'આ કોયલાવાળી કોયલાનો ભારે જોળે પીઠ પર લાદીને ઠંડીના આ વરસાદમાં ઠરી રહી છે, ત્યારે બીજા લોકો એના કોયલાની સુખદ શેઠમાં ચિરૂટ પી રહ્યા હોય છે. ને આ કોયલાવાળી ઠંડીમાં પોતાની જાતને સેકવા જેટલા કોયલા ય પામતી નથી.

હમ હમ વરસતા પાણીમાં, પીઠ પર કોયલાનો ભાર લઇ, બનરના કોયલામાં એને દિવસભર રખડવું પડે છે, ને મળે છે ત્યારે શું ? અડધા પોણા દામમાં પોતાના કોયલા વેચવાની એને ફરજ પડે છે. ન વેચે તો જા્ય ક્યાં જિયારી ? કરે શું ? એની પાસે કોયલાની શુણે મૂકવાનાં ગોદામ થોડાં જ છે જે ૧ વધી, તાપ, આંધી બધું એને સહેવાતું. આ લોકોની કમ્પનીઓમાં પ્રખ્યાતી કમાઇ લીધેલા ધન વડે પડાડો પર બંગલા બને છે, શહેરમાં હવેલીઓ ખરી કરવામાં આવે છે, ને જે મહિનામાં પોષ મહિનો ને પોષમાં જે મહિનાની મજા લોકો ભોગવે છે, એ એના નસીબમાં ક્યાંથી ?

વર્માએ પોતાની સામે જમીન પર ઉભડક બેઠેલી કોયલાવાળી સામે જોયું. એનાં કપડાં-

માંથી વરાળ ઊડતી હતી. ચહેરાપરની નીલાશ દૂર ચઢી ગઈ હતી. સગડીના આઠા આઠા તાપે મોં પર લાકડી તરીકે આવી હતી. વર્મોએ સંતોષને એક દમ ખેંચીને કોમલાવળીને એક સિગારેટ આપી, અને એક પોતાના મોંમાં લઈ, દિવાલની સળગાવી એના તરફ ધરી, પરંતુ આટલી વારમાં તો એણે સગડીના દેવતા વડે પોતાની સિગારેટ સળગાવી લીધી હતી.

પોતાની સિગારેટ સળગાવી લઈ, સળીને સગડીમાં ફેંકતાં એણે પૂછ્યું-‘તારું નામ શું?’

કોમલાવળીએ જવાબ આપ્યો-‘પંખડ.’

વર્મોએ કહ્યું-‘પંખડ ! વરસાદમાં ભીંજીને તું કોમલા વેચવા ના જતી. તે દિવસના ( વરસાદ હોય તે દિવસના ) કોમલાના પૈસા હું તને ચૂકવી દઈશ !’

પંખડને હસીને વર્મો તરફ નેણું ને અતુભતિમાં માથું ઝૂકાવી લીધું.

થોડી વાર પછી વર્મોએ કહ્યું-‘પંખડ, આટલી ઠંડીમાં તું આવું ભીતાં કપડાં ક્યાં સુધી પહેરી રાખીશ ?’

પંખડને કહ્યું-‘પણ બીજાં મારી પાસે છે જ ક્યાં તે !’

વર્મોએ કહ્યું-‘તમે લોકો ખધાં આ જ રીતે ઠંડીમાં ને વરસાદમાં કોમલા વેચવા નીકળો છો ?’

પંખડને હચેચી પર ગાઢ ટેકવી કહ્યું-‘હા, મફત નથી જતો. હવે તો એ એક બાબતે ત્યાં રહે છે. બાકી તો ખધાં કોમલા વેચવા જાય છે. એક દિવસનું હોય તો ન જઈએ તો ચાલે, પણ અહિં તો રજા વરસે છે !’

વર્મો થોડી વાર સુધી કંઈક વિચારતો રહ્યો. પછી પોતાની પથમીની શાવ ઊતારીને પંખડના ખભા પર મૂકી એણે કહ્યું-‘તું આવું તું તારે માટે કપડું સીવી સેન્ને. પછી હું તને બીજું એકવાલું આપીશ.’

પંખડ ક્યાં સુધી તો એ શાવ તરફ નોંધ રહી, પછી એણે એ લઈ લીધી.

x x x

સાંજ સુધી વર્મોએ કંઈક અસ્વસ્થતામાં આમ તેમ આંટા ભાળી ક્યાં. વરસાદમાં ખડાર નીકળાય એવું હતું નહિ. ધડીકમાં પોતાના ચોરડામાં તો ધડીકમાં વરડામાં આવી તેણે આંટા માપી ક્યાં. કપારેક મોં ઊંચું કરી હત તરફ એ નોંધ રહેતો, પછી જરા ડોકું ધુણાવી ‘ખારી ખડાર’ ઝાંખવા લાગતો.

મોઢે ધાપલ ચપેલા ફૂતરાને માખીઓ ઝાંખવા દેતી નથી. એને વારે વારે માથું ધીંક્યાં કરવું પડે છે. એવી જ હાલત અનેક વિચારો અને કલ્પનાઓએ વર્મોની ડેરી મૂકી હતી.

વરસાદ બંધ ન થયો. ઠેડલી વ્યાકુળતા-ભરી પ્રતીક્ષા પછી બીજા દિવસની અપેક્ષા આવી. વર્મો વરડામાં જ બેસી રહ્યો. પાંદડાંની છતરીથી વરસાદના મારથી બચવા મથતી પંખડ આવી.

વર્મોએ એકદમ આગળ આવી કહ્યું-‘પંખડ, તું હવેથી કોમલા વેચવા ના જતી.’

‘નેણું એ પણ કાલે આ વાત કહેવાતું જુલો. ગયો હતો. પંખડને જરા હસી એની વાત કજૂલ રાખી. જતી વખતે વર્મોએ એને એક કમિશન અને એક શાવ હાથમાં આપી.

x x x

લગભગ મહિનો માંસ વીતી ગયો. મહા મહિનાના દિવસો હતા. કપારેક તડકો તો કપારેક વાદળોં છવાઈ જતાં. વર્મો સવારે સાંજે દર દર સુધી ફરવા જતો. રૂપને એ આજ સુધી જુલો શક્યો નહોતો. પણ હવે સાચેસાચ એણે એને વિચારી દીધી હતી. કદીક પંખડની સરખામણીમાં એ માદે બ્યારી જતી, તો એ ધુણાવી નાક ધુલાવી કહેતો-‘પાખંડી, પૈસાની ગુલામ, લાલચુ !’

પખર કઢીક સવારના પડોરમાં આવી જતી, કઢીક બપોરે તો ક્યારેક સાંજે. આસ-પાસના પડોરીઓ વર્માની પીઠ પાછળ જે જતો કરતા હતા, એ બધું જાણવા છતાં એ બધાની તરફ ઉપેક્ષા દર્શિથી જોતો હતો. સન્માનિત, સમ્યક કહેવાતા બદ મોઢોની ઉપેક્ષા કરવામાં એને એક જાતનો સતોષ મળતો હતો. એ દરવા જતો ત્યારે સુંદર-સુંદર જાંઘણી ફૂલો પખરને માટે ચૂંટી લાવતો. એ જ રીતે પખર પજુ એને માટે ફૂલ ચૂંટી લાવતો. એ પંખરને 'પુખરાજ' કહીને બોલાવતો.

x x x

ત્રીજો પડોર પાછી ખૂબ જોરથી વરસી રહ્યું હતું. કંઠી પજુ પુછકા હતી. વર્માને નોકર રસોડામાં બેરો. બેઠો તપેલીમાં જોરથી કઠ્ઠી દલાતી રજો હતો. વર્મા આરામખુરશી પર બેઠો હતો ને 'પુખરાજ' ખુરશીના દાયા પર બેઠો હતો. એણે વર્માની સાથલું કુશું ને પાવનમો પડેલી હતી. એક સુંદર શાક બેપરવાઈથી એના માથા ને ખભા પર પડી હતી. 'પુખરાજ'ની નજર સગડીના અંગારા તરફ હતી. અંગારાના તાપથી એનું મોં સિંદૂરની જેમ લાલ બની ગઈયું હતું, ને આંખો તથા હોઠ પર એક રક્તમય રિમત દેખી રહ્યું હતું. વર્મા વારે વારે બપોરના રહે પુખરી રલો હતો—'કહેને, કહેતી કેમ નથી ?'

વર્માએ જનું આમલ કયો ત્યારે 'પુખરાજ' પીરલો કહ્યું—'મને તમારી વાદમોરી માટે ડાહ્ય બીજા....! ' એકદમ આનંદમાં આવી જઈ વર્માએ 'પુખરાજ'ને પોતાના

ખાદુમાં જકડી લઈ એનું મુખ ચૂમી કહ્યું—'મારી પુખરાજ! હું તને મારી છત્રી આપતો જાઉં છું.'

'પુખરાજે જરાય ઉત્સાહ ન બતાવ્યો. એ બેસી-છત્રીને શું કરે ?' વર્મા કંઈ સમજ ન રાખ્યો.

એણે પૂછ્યું—'કેમ ? તો પછી શું જોડએ તારે ?'

પુખરાજે આંખો ઝીંચી કરી કહ્યું—'મગીને માવાળા ખાતુએ સોનાનો અડોડો આપ્યો છે, હું ૫ કંઈક સોનાની વસ્તુ લઉં છું.'

યોડી વાર ચૂપ રહી, સ્તલ અવાજે વર્માએ પૂછ્યું—'સોનાને શું કરીશ ?'

પુખરાજે દક્ષીને કહ્યું—'પડપડમાં ફું શું ખાઈશ ?'

જાને દાણે માથું ખસી વર્મા ક્યારે સુધી ચૂપચાપ વિચારમાં બેસી રહ્યો. પછી કાપો, બીજા જોરમાં જઈ દેઠો યોડી એણે જોડું—એકસો છેતામીસ રૂપિયા એમાં દલા છે. રૂપિયા લાતીને એણે પખરની ઝોળીમાં સેરતી દીધા ને વરસના વરસાદમાં એને બર બદાર કાઢી જાતલું વાસો એ પાછો આવી ખુરશીમાં બેસી રહ્યો.

તેવાર છે :

શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડનું જીવન ચરિત્ર

મુદ્રિત આગ ૨-૨  
૧૯૨૨ શ. ૩-૧૨-૨૨

લેખક : શુદામ્ભિક પ્રેમ, લાલુચ, પોસ્ટર.

એ જિલ્લે રાતનો વખત હતો બધા  
 બધા જગ્યાની તૈયારી કરતા હતા ત્યાં અચા-  
 નેક બધા બધાની ચેતવણી વાગી. બપોની  
 વિમાનો આવીને બોમ્બોળા ફેંકશે અને  
 ત્યારે આપણે શું કરવું એમાંથી થોડું ધણું  
 હું પંથુ હવે જાણતી થઈ ગઈ હતી. ખત્રી  
 ઠારી ડામચિયા નીચે હું સંતાઈને બેસી ગઈ.  
 અમારો ધરથી થોડે જ દૂર આ સામે પેલું  
 મકાન દેખાય તેથી જરા વધારે દૂર-ઝેક  
 બોમ્બ પડ્યો અને ત્યાં પેલી દુકાન છે-રેલ  
 બ્રધર્સના પાટિયાવાળા-તેના પાટિયા પર  
 મૂતેલો એક બિખારી તેનાથી ઠીક ઠીક ઘવાયો.  
 અને અંગે તે રાડરાડ પાડવા મંડ્યો, પણ  
 ખીકમાં પડ્યા હતા હાં તેનું કોણ  
 સાંભળે ? વિમાનો ચાલ્યાં ગયાં, પણ રસ્તા  
 પર સન્નાટો છવાઈ ગયો હતો. અંકે ધરમાં  
 કોઈ વાતચીત કરવાની પણ હિંમત નહોતું  
 કરતું ત્યાં રસ્તા પર નીકળવાની તો શું વાત  
 કરતી ? હું પણ ખીતી ખીતી ડામચિયા  
 નીચેથી નીકળા. ત્યાં ગે' રસ્તા પર વાત થતી  
 હોય એવા અવાજ સાંભળ્યા. સરખાવે  
 સંભળાય એટલા માટે મેં ખારી ઉઘાડી તો  
 નજીકથી કે પેલા બિખારીની પાસે બેઠી  
 રહીને એક છોકરી તેની સાથે વાત કરતી  
 હતી અને તેને કેવુંકે વામું છે તે તપાસતી  
 હતી. અને ખભે એક બોળા હતી. ખારી  
 ઉઘડવાનો અવાજ સાંભળી એ નજીક આવી  
 અને પૂછ્યું: " માછ થોડુંક પાણી આપશો ?  
 આનો ધા ધોવો છે. "

આવા કામની હિંદુ ઓથી કેમ ના

પડાય ? પાણીનો લોટો લાઇ હું નીચે ઉતરી  
 અને તેમની પાસે ગઈ. બેયું કે એ હજી  
 માંડ અઢાર વર્ષની હતો. તેના ખભે રહેલી  
 બોળામાં દવાઓ હતી અને પાટાપોટી બાંધ-  
 વામાં એ હોશિયાર હતી. મેં પૂછ્યું, " બેટા,  
 તું કોણ છો ? આટલી રાતે કેમ નીકળ્યા છો ? "

" મા, હું સ્વયંસેવિકા છું અને સરકાર  
 આવા કામ બરાબર કરી શકતી નથી એટલે  
 અમે બધા હવાઈ હુમલા પછી ધાયલ માણુ-  
 સોની સારવાર કરવા નીકળ્યાએ છીએ. "

સરકાર ! માહીન પણ સરકારને કંઈક  
 જ જ્ઞેલમાં ગયો હતો. આ છોકરી પણ  
 સરકારની વાત કરતી હતી. પહેલી જ વાર  
 મળતી હોવા છતાં પણ આ છોકરી મને  
 આત્મીય લાગી. " તે તું આટલી રાતે એકલી  
 કેમ નીકળ્યા છે ? ખીક નથી બાગતી ? કોઈક  
 હેરાન કરશે તો ? " આ એકલી રાત્રે નીકળે  
 તેમાં નવાઈ લાગે એમાં શું નવાઈ ?

" ના, મા, હું એકલી નથી અને દસ  
 બહેનપણીઓ છીએ. એક તો એમાં દાકતર  
 છે. એ બધા આ બાગુ એક મકાન પડી ગયું  
 છે ત્યાં ગયા છે. આનો અવાજ સાંભળી હું  
 આ બાગુ આવી. " ધા ધોઈ પાટો બાંધતાં  
 તેણે જવાબ આપ્યો. બિખારીને ખાસ ધન  
 નહોતી થઈ. પોતાની દવા થઈ છે એ જાણી  
 તેનું પોથું દઈ આણું થઈ ગયું. એણે  
 કરતુરિને ( છોકરીનું નામ કરતુરિ હતું. )  
 આશીર્વાદ આપ્યા અને વિમાનોને જે પાંચ  
 સંભળાવી આગેકદમ કર્યાં.

કરતુરિ પોતાના લોહીવાળા હાથ ધોતી

હતી ત્યાં સામેથી ત્રણ ચાર જણ આવતા જણાયા એ બધાં કસ્તુરીનાં મિત્રો હતાં. એમાંના એકના હાથમાં આઠેક વર્ષની એક બાળકી હતી. 'જે મકાન પડી ગયું' હતું તેમાં તેની મા દટાઈ ગઈ હતી. તેના જીવતા નીકળવાની કોઈ આશા નહોતી. કોઈ અકસ્માતથી આ છોકરી નજીકમાં જ હોવા છતાં બચી ગઈ હતી. પણ એના મન પર બહુ જ ખરાબ અસર થઈ હતી અને તત્કાલ દાકતરી સારવાર આપવાની જરૂર હતી. તેમણે જે ત્રણ ઘરનાં બારણાં ઠોક્યાં હતાં, પણ ત્યારે લૂંટારા ને ગુડાના બંધથી કોઈએ જવાબ નહોતો આપ્યો. એ છોકરીને મારા ઘરમાં લઈ ગયા અને દાકતરે સહુથી પહેલાં તેને એક ઈન્જેક્શન આપ્યું. મને તો આ બધામાં કરી ખજાર નહોતી પડતી. મારું કામ હતું એ લોકોના 'પાણી લાવો, કપડું લાવો' વગેરે હુકમોના અમલ કરવાનું. આખરે તેમની સારવાર ફળી. અધી કલાકે છોકરીએ આંખ ઉઘાડી. એ બેભાન છોકરી તે આ અગારી પૂર્ણ—જે મને બોલાવવા આજે આવી હતી. અત્યારે એ હવે મારી સાથે જ રહે છે. મારી એ વધારેમાં વધારે લાડપા દીકરી છે અને બીજો લાડકો મારો આ બાબે—મોહનને દીકરો.

હું પણ તે દિવસથી મારી છાંદગી ફરી ગઈ. કસ્તુરી મારે ત્યાં અવારનવાર આવવા લાગી. એ સામ્યવાદી પક્ષમાં કામ કરતી હતી. પોતે તે કંઈ કામ કરતી હતી અને શા મટિ કરતી હતી એ બધું એ મને સમજાવતી. સરકારી અનાજની દુકાનો પર એ તથા એની બહેનપણીઓ વ્યવસ્થા સાચવવા ઉભી રહેતી. હું રોજ તેમને ત્યાં તડકે શેકાતી બેતી અને ઘરમાં બોલાવીને કંઈ ને કંઈ ખવરાવતી. એ પણ મને રોજ ને રોજ નવી નવી વાતો કરે. પોને કેટલું કેટલું કામ કરે છે એ જણાવે. ધવારે એ મજૂરોનાં છોકરાંની નિરાજ

ચલાવતી. રાંધતી નોકરીએ જતી, બપોરે અનાજની દુકાનો પર સ્વયંસેવિકા તરીકે આવતી. સાંજના દાકતરી વિદ્યા શીખવા જતી—એમ માનીને કે આ લાડપામાં દરેકે દરેક સ્ત્રીએ થોડું થોડું દાકતરી જ્ઞાન જણવું જ જોઈએ, જેથી કરીને તે પોતાની અને પોતાનાં દેશભાઈઓની સેવા કરી શકે. રાત્રે નારીરક્ષા સમિતિ વગેરે સ્થળોમાં જવાનો વખત તેને ક્યાંથી મળતો હશે એની મને હંમેશા નવાઈ લાગતી, આ ઉપરાંત આખી દુનિયાની એ મને વાત કરતી અને રોજ ને રોજ દુકાન પર વ્યવસ્થા બજાવવા આવવા આમદ કરતી. સ્વયંસેવિકા તરીકે જવામાં લારે મને બહુ જ શરમ લાગતી, પણ મેં કબૂલ કર્યું કે જે તે મને લખતાં વાંચતાં શીખવવાનું માથે લે તો હું અવારનવાર દુકાન પર આવતી જાઉં અને મારી જે થોડીધણી લાગવગ છે તેનો ઉપયોગ કરી શાંતિ બજાવવામાં મદદ કરીશ. પૂછું તો અલગત કે' દીની જવા માંડી હતી, પણ આમાં કસ્તુરી મને છેતરી ગઈ. જે ત્રણ દિવસમાં તો તેણે મને નિયમિત દુકાન પર આવતી જતી કરી દીધી. એટલું જ નહિ પણ એક દિવસ મને બજાવતાં બજાવતાં વાત કરી. "મ, ચોખાના ભાવ ૫૦ રૂપિયા થઈ ગયા છે. આપણા લતામાંથી મોટા ભાગના માથુસોને માટે ભૂખે મરવા સિવાય બીજો કાંઈ રસ્તો નથી. આવી મોંઘવારીમાં તેઓ કાંઈ રસ્તો ? પણ આપણે તો કરવું બીજું કરે પણ શું ? પણ આપણે તો કરવું જોઈએ. આપણે એક રસોડું કાઢીએ."

મેં અધવચન પૂછ્યું, "પણ બધાને ખવરાવવાના દાણા કાઢશે ક્યાંથી ? બજારમાં તો અનાજ મળતું નથી અને મળે છે તે ખાનગી રીતે કાળ બજારના ભાવે મળે છે, એટલા પેસા ક્યાંથી મળશે ?"

"એ મારે માથે, જે તમે રસોડું ચલાવવાનું માથે લેતા હો તો."

કસ્તુરી એક વાત મનમાં લે' પછી તેને જુદે રસ્તે વાળવી મુશ્કેલ હતી. ઉપરાંત હું મોટી મોટી વાતો, હિંદુમુસ્લીમ એકથ, પાંચમી કતાર, રાષ્ટ્રીય સરકાર, વગેરે-માં તો હવે ન સમજતી પણ એટલું જરૂર સમજતી કે તે કંઈક પણ ઉપાય નહિ કરવામાં આવે તો આ લત્તાના અનેક માણસોને મારે એક જ આશ્વર્યચક્ર રહેવાનું છે અને તે રમશાન. મારી આજુબાજુના મકાનના રહેવાસીઓ દિનપ્રતિદિન ક્ષીણપ્રાપ્ત થતાં જતાં હતાં એ હું ક્યારેય તો પણ સારી નજર બહાર જાય તેમ નહોતું; વળી રસોડું કાઢવાથી મને અનેક નવી દીકરીઓ મળશે અને મારે સારા કામમાં સમય જશે એ મણતરી કરીને મેં હા પાડી. ના પાડ્યે આવે એમ પણ ક્યાં હતું? આમાં પણ મને કસ્તુરીએ છેતરી, કારણ કે રસોડું શરૂ કરતાં પહેલાં તેણે જાહેર ક્યું કે આપણે એક મોડું સરખસ કાઢી માછરોટ્ટે પાસે જશું અને દર અઠવાડિયે આપણને જોઈતા દાણા સરકારે બાંધેલા બાવે આપણને પૂરા પાડવાની સગવડ કરવાની ફરજ પાડીશું. આ સરખસની આગેવાની મારે લેવાની હતી. ના પાડ્યે કશું વળે તેમ નહોતું, એ હું જાણતી હતી એટલે મેં કબૂલ ક્યું.

નિર્ણાત દિવસે ૨૦૦-૩૦૦ લોકો અને તેથી બમણાં છોકરાં લઇને અમારું લરકર ઉપડ્યું. મને તો કોઈ જાતની શંકા નહોતી કે અમારા આ "તમાશા" થી કશું વળશે; પણ મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે મેં જોયું કે અમને ધૂતકારી કાઢવાને કે અમારું અપમાન કરવાને બદલે માછરોટ્ટે અમારી સાથે સહુકાંઈબરી વાત કરી અને અમને અમારે જોઈતી તમામ સામાન પૂરા પાડવાનું વચન આપ્યું. તે દિવસથી હું સમજી ગઈ છું કે લોકોની સંયુક્ત માગણીનાં જીવમીમાં જીવમી રાજ્ય-કર્તા પણ ઇનકાર કરી શકતા નથી.

જસ. અમારું રસોડું ધમધાકાર શરૂ થઈ ગયું. અમે સ્ત્રીઓ જ રાંધીએ છીએ, અમે જ પીરસીએ છીએ. અમે જ હાથે વાસણ માંછીએ છીએ. વાની છોકરીઓ અમને આ કામમાં મદદ કરે છે. ઘણીયે છોકરીઓ મોંઘવારીને લીધે નિશાળમાંથી હટી ગઈ હતી તેમને મારે અમે રસોડામાં જ નિશાળ શરૂ કરી, આજે પૂણી મારા કરતાં પણ વધારે શીખી ગઈ છે અને બધાં બંગાળી છાપાં કડકકાટ વાંચે છે. થોડા વખતમાં તો હવે એ અંગ્રેજી પણ શીખી જશે. અને મોટી મોટી ચોપડીઓ વાંચશે. કેમ પૂણી ખરું ને ?

આ નિશાળમાંથી જ અમારો બાળસંઘ પણ શરૂ થયો. બાળસંઘમાં નાનાં છોકરાંઓ ભણે છે, રમતગમત શીખે છે, અમારા રસોડા માટે ઘેર ઘેરથી દ્રવ્ય અને દાણા એકઠા કરે છે, સરકારી ડુકાનેથી નોકરિયાત માણસોને અનાજ લાવવામાં મદદ કરે છે, દવાદાર પહોંચાડે છે, સાદસરી તો એમનું જ કામ. એ શ્રેષ્ઠ કરે છે તેના તો કોઈ હિસાબ જ નથી.

રસોડું શરૂ કર્યા પછી અમારા લતામાંથી બૂખમરાતું પ્રમાણ ઘટ્યું હતું. બાળકો ભણતાં હતાં તેમને કામ મળતું હતું. શ્રદ્ધા આત્મ-વિશ્વાસ અને આત્મહત્વ વાતાવરણ ખડું થયું હતું. "અરે પણ તમને એક વાત કહેતાં તો હું તદ્દન ભૂલી જ ગઈ. અમારું રસોડું ચાલુ થયું અને મેં સરખસની આગેવાની લીધી કે તરત સરખ પેતાના બાબતે લઈ અમારી સાથે રહેવા આવી ગઈ અને અમારા રસોડામાં જોડાઈ ગઈ. આજે આખું રસોડું એના જ હાથમાં છે. હિસાબકિતાબ બધું તે જ સંભાળે છે. મારું તે વળી એ બધામાં શું જન્મું? પહેલાં તેને સામ્યવાદીઓ નહોતા ગમતા, કારણ કે એ કોંગ્રેસની વિરુદ્ધ પ્રચાર કરતા હતા. આજે તો એ પણ મારી



મારૂંક માને છે કે રાજકારણ પછી અને ભૂખ્યાંને અન્ન પહેલાં તેના અમારી સાથે આવ્યાથી અમારી રિયલિટી ઘણી સુધરી છે. કેટલાયે મહાસભાવાદી કુટુંબોનો આજે અમને સારામાં સારો સાથ છે. મુસ્લીમ લીગીઓ પણ આજે અમારી સાથે છે અને અમારા રસોડામાં મુસ્લીમો પણ જામે છે. અમારું રસોડું આજે ખરું જાતના રસોડું છે. તેમાં કોઈ જાતના બેદખાવ નથી.

આટલાથી અમને 'સંતોષ કેમ થાય ?' અમે જોયું કે અમારામાં ઘણી સ્ત્રીઓ નવરી રહેતી હતી. જે તેઓ કંઈક કામ કરે તો તેમને આવક થાય અને આવા કપરા જમાનામાં મદદ મળે, તરત અમે રેડિયો મેળવ્યા અને કાંતવાનું શરૂ કર્યું. કરગરી અને મારી દોઝી વિજ્યા હાથકાગળ બનાવવાનું શીખી લાવી. કોઈકે વળી રમકડાં બનાવવાં શરૂ કર્યાં તો કોઈકે વળી નેતરનો સામાન. આજે અમારા આ ઉલોગો ઘણા ધમધાકાર આવે છે. અને અમારાં રસોડાંને મદદ કરે છે.

મારી વાત બહુ લાંબી થઈ ગઈ. હવે

બંધ કરીશ. તમે મુબઇના માણસોને અમારા રસોડાં વતી કહેજો કે બંગાળ ક્ષણમાં બરેલો એકએક પૈસો એકએક પાઇ મૃત્યુના મુખમાં ઉભેલા માણસોને પાછાં લાવે છે એટલું જ નહિ પરંતુ મારા સમી મૃત્યુ સમાન અધકારમાં પડેલી અનેક સ્ત્રીઓને દેશની સેવા કરવા અધકારની બહાર ખેંચી લાવે છે. અધકારમાં પ્રકાશ ફેલાવે છે. એ એકએક પૈસો એ એકએક પાઇ અમારે માટે તો સંજીવની છે.

અને એના બદલામાં હું અમારા વતી અને આખા બંગાળ વતી મારા મુબઇના દેશબાંધુઓને વચન આપું છું, શપથ લઉં છું, 'કે સ્ત્રીઓનું શિષ્યણ હરનારા અને કુમળાં બાળકોને બેયોનેટની અણીએ લઇ કસરત કરનારા એ જાપાની હત્યાચારોને અમે બંગાળની નારીઓ કદી આપણી પુનિત માતૃભૂમિ પર પગ ફેરવવા નહિ દઇએ."

આજાદ ભારતના ભાવિમાં શ્રદ્ધા લઇ અને હૃદયમાં આ નાના મહાત્મા માણસોને અભિનંદન આપતો નવી દૃષ્ટિ લઇ હું પાછો ફર્યો. (સંપૂર્ણ)

## —સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, મતુદોષ, વંધ્યત્વ તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

# સુંદરી સંજીવની

અકસીર-છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨ ૧૦-૦,

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

## બિઝા ફાર્મસી—

સોલજેન્ટ : મેસર્સ એસ. રમણ એન્ડ કું.

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, તથા લક્ષ્મીરોડ, પુના સીટી

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સુચિપત્ર મફત મંગાવો.

કચ્છરી એક વાત મનમાં લે' પછી તેને જુદે રસ્તે વાળવી મુશ્કેલ હતી. ઉપરાંત હું મોટી મોટી વાતો, હિંદુમુસ્લીમ એકથ, પાંચમી કતાર, રાષ્ટ્રીય સરકાર, વગેરે-મા તો હવે ન સમજતી પણ એટલું જરૂર સમજતી કે તે કંઈક પણ ઉપાય નહિ કરવામાં આવે તો આ લતાના અનેક માણસોને માટે એક જ આશ્રયસ્થાન રહેવાનું છે અને તે રમસાન. મારી આજીવનના મકાનના રહેવાસીઓ દિનપ્રતિદિન ક્ષીણપ્રાય થતાં જતાં હતાં એ હું ઇચ્છું તો પણ મારી નજર બહાર જાય તેમ નહોતું; વળી રસોડું કાઢવાથી મને અનેક નવી દીકરીઓ મળશે અને મારો સારા કામમાં સમય જશે એ ગજુતરી કરીને મેં હા પાડી. ના પાડ્યે આસે એમ પણ ક્યાં હતું? આમાં પણ મને કચ્છરીએ છેતરી, કારણ કે 'રસોડું' શરૂ કરતાં પહેલાં તેણે જાહેર ક્યું કે આપણે એક મોટું સરઘસ કાઢી માથરટ્ટે પાસે જઈએ અને દર અકવાડિયે આપણને જોઈતા દાણા સરકારે બાંધેલા બાવે આપણને પૂરા પાડવાની સગવડ કરવાની ફરજ પાડીશું. આ સરઘસની આગેવાની મારે લેવાની હતી. ના પાડ્યે કશું વળે તેમ નહોતું, એ હું જાણતી હતી એટલે મેં કબૂલ કયું.

નિર્ણીત દિવસે ૨૦૦-૩૦૦ સ્ત્રીઓ અને તેથી બમણાં છોકરાં લઈને અમારું લસકર ઉપડ્યું. મને તો કોઈ જાતની ટ્રદા નહોતી કે અમારા આ "તમારા" થી કશું વળશે; પણ મારા આશ્રય વચ્ચે મેં જોયું કે અમને ધૂતકારી કાઢવાને કે અમારું અપમાન કરવાને બદલે માથરટ્ટે અમારી સાથે સહકાષ્ઠમરી વાત કરી અને અમને અમારે જોઈતા તમામ સામાન પૂરા પાડવાનું વચન આપ્યું. તે દિવસથી હું સમજી ગઈ છું કે શેડોની સંયુક્ત મુશ્કેલીનાં જીવનમાં જીવનની રાજ્ય-કર્તા પણ હનકાર કરી શકતો નથી.

બસ. અમારું રસોડું ધમધાકાર શરૂ થઈ ગયું. અમે સ્ત્રીઓની સંખ્યાએ છીએ, અમે જ પીરસીએ છીએ. અમે જ હાથે પાસણ માંછીએ છીએ. વાની છોકરીઓ. અમને આ કામમાં - મદદ કરે છે. ઘણીયે છોકરીઓ મોંઘવારીને લીધે નિશાળમાંથી છડી ગઈ હતી તેમને માટે અમે રસોડામાં જ નિશાળ શરૂ કરી. આજે પૂર્ણ મારા કરતાં પણ વધારે શીખી ગઈ છે અને બધાં બંગાળી છાપાં કંકકાટ વાંચે છે. થોડા વખતમાં તો હવે એ અંગ્રેજી પણ શીખી જશે. અને મોટી મોટી ચોપરીઓ વાંચશે. કેમ પૂર્ણ ખરું ને?

આ નિશાળમાંથી જ અમારો બાળસંઘ પણ શરૂ થયો. બાળસંઘમાં નાનાં છોકરાંઓ બધે છે, રમતગમત શીખે છે, અમારા રસોડા માટે ઘેર ઘેરથી દ્રવ્ય અને દાણા એકઠા કરે છે, સરકારી દુકાનેથી નોંધરિવાત માણસોને અનાજ લાવવામાં મદદ કરે છે, દવાદાર પહોંચાડે છે, સાફસૂરી તો એમનું જ કામ. એ બોલે છે છે તેના તો કોઈ હિસાબ જ નથી.

રસોડું શરૂ કર્યો પછી અમારા લતામાંથી બ્રૂખમરાનું પ્રમાણ ઘટ્યું હતું. બાળકો બહુતાં હતાં તેમને કામ મળતું હતું. થકા આત્મ-વિશ્વાસ અને આનંદનું વાતાવરણ ખરું થયું હતું. "અરે પણ તમને એક વાત કહેતાં તો હું તદ્દન બૂલી જ ગઈ. અમારું રસોડું ચાલુ થયું અને મેં સરઘસની આગેવાની લીધી કે તરત સરકાર પોતાના બાળાને લઈ અમારી સાથે રહેવા આવી ગઈ અને અમારા રસોડામાં જોડાઈ ગઈ. આજે આખું રસોડું એના જ હાથમાં છે. હિસાબકિતાબ બધું તે જ સંભાળે છે. મારું તે વળી એ બધામાં શું ગળ્યું? પહેલાં તેને સામ્યવાદીઓ નહોતા ગમતા, કારણ કે એ ક્રેસિસની વિરુદ્ધ પ્રચાર કરતા હતા. આજે તો એ પણ મારી

માફક માને છે કે રાજકારણ પછી અને જૂખ્યાંતે અન્ન પહેલાં તેના અમારી સાથે આત્માથી અમારી સ્થિતિ ઘણી સુધરી છે. કેટલાયે મહાસભાવાદી કહ્યુંબોના આને અમને સારામાં સારો સાથ છે. મુરશીમ લીગીઓ પણ આને અમારી સાથે છે અને અમારા રસોડામાં મુસ્લીમો પણ જમે છે. અમારું રસોડું આને ખૂં જનતાનું રસોડું છે. તેમાં કોઈ જાતના બેદબાવ નથી.

આટલાથી અમને સંતોષ કેમ થાય ? અમે જોયું કે અમારામાં ઘણી સ્ત્રીઓ નવરી રહેતી હતી. જે તેઓ કંઈક કામ કરે તો તેમને આવક થાય અને આવા કપરા જમાનામાં મદદ મળે. તરત અમે રેડિયા મેળવ્યા અને કાંતવાનું શરૂ કર્યું. કેરતુરી અને મારી દોકરી વિજ્યા હાથકામગળ બનાવવાનું શીખી લાવી. કેટલેક વળી રમકડાં બનાવવાં શરૂ કર્યાં તો કેટલેક વળી નેતરનો સામાન. આને અમારા આ ઉછીંગો ધણા ધમધાકાર ચામે છે. અને અમારાં રસોડાંને મદદ કરે છે.

મારી વાત બહુ પ્લાંબી થઈ ગઈ. હવે

જાંધ કરીશ. તમે મુંબઈના માણસોને અમારા રસોડાં વતી કહેજો કે બંગાળ કાળામાં બરેસો એકએક પૈસો એકએક પાઈ મૂલુના મુંબઈમાં ઉમેશ માણસોને પાછાં લાવે છે એટલું જ નહિ પરંતુ મારા સમી મૂલુ સમાન અધિકારમાં પડેલી અનેક સ્ત્રીઓને દેશની સેવા કરવા અધિકારની બહાર બેસી લાવે છે. અધિકારમાં પ્રકાશ ફેલાવે છે. એ એકએક પૈસો એ એકએક પાઈ અમારે માટે તો સંજીવની છે.

અને એના બદલામાં હું અમારા વતી અને આખા બંગાળ વતી મારા મુંબઈના દેશબાંધેને વચન આપું છું, શપથ લઉં છું, કે સ્ત્રીઓનું શિષ્ય હરનારા અને કુમળાં બાળકોને બેચેનિટની અહીંએ લઈ કસરત કરનારા એ જાપાની હત્યાચારોને અમે બંગાળની નારીઓ કદી આપણો ધુનિત માનુષ્ય પર પગ ઠેરવવા નહિ દઈએ.

આગ્રહ ભારતના બાવિમાં અદા લઈ અને હૃદયમાં આ નાના મહાન માણસોને અભિનંદન આપતો નવી દૃષ્ટિ લઈ હું પાછો ફર્યો. (સંપૂર્ણ)

## —સ્ત્રીઓના—

મંદર, લોહીવા; મુગુડોપ, વંદ્યત્વ તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

# સુંદરી સંજીવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨ ૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાત છે.

## બિઝા કાર્મસી—

સોલજેન્ન્ટ : મેસર્સ એસ. રમણ એન્ડ કું. ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. તથા લક્ષ્મીરોડ, યુના સીટી

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેઠએ છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચિપત્ર મુક્ત મંગાવો.

દેશ-દેશાન્તરમાં પ્રખ્યાત ।

પ્રદર્શનોમાં પ્રભાવશીલ !

લોકપ્રિય અને સ્વદેશી સાહસ

# ધી ગોલ્ડ ફીલ્ડ લેધર વર્કસ

સુટકેસ, એટેચકેસ, સ્કુલબેગ, સાઇકલબેગ, હોલ્ડર, હેન્ડબેગ, કીટબેગ, જીવેલ બોક્સ,  
ટ્રેસીંગ કેઇસ, થર્મોસ કેસ, પાકીટ, પટા, ફેન્સી ચંપલ, શુઝ, સ્લીપર્સ-ટુકામાં.

તમામ જાતનો ને લાતલાતનો સુસાફરી માટે તેમજ હરકોઇ

સુખસગવડ માટેનો માલ નીચે જણાવેલાં સ્થળોએ

તૈયાર અથવા ઓર્ડર આપવાથી મળી શકશે:—

અમદાવાદ—અગ્રભૂજ બીડીંગ ૬૬૬/૨ ગાંધીરોડ, કેઠારી પોળના નાકે.

હેડ ઓફીસ તથા શો રૂમ

૧૫૭-૧૬૧ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

મુંબઈની શાખાઓ:—

(૧) ધી રીઅર લેધર વર્કસ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ

(૨) ૧૭૨, અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, ટે. નં. ૨૩૮૬૭

(૩) પીરમાઇ મેન્શન, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, ટે. નં. ૪૨૫૬૨

( ચંપલ અને શુઝ ડીપોર્ટમેન્ટ )

કારખાનાંઓ:—ધારાવી અને ભાંગવાડી

ટેલીફોન નં. ૨૬૪૭૭

ટેલીગ્રાફ સરનામું—'NOTECASE'

# સોનાના સુંદર અલંકાર

સોની ઘડે છે તેવી જ રીતે 'ખાલવિનોદનું' ખાલસાહિત્ય,  
ખાલકોના સંસ્કાર ઘડે છે. તમારાં ખાલકો માટે

**'ખાલવિનોદનું' ખાલસાહિત્ય 'વંસાવો.'**

\* 'ખાલવિનોદ' ના બે સેટમાં ૭૦૦ ચિત્રો,

૧૫૦૦ પાનનું વાંચન ને ૪૨ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના સુંદર બોક્સના રૂ. ૫-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૧૨-૦

બેઉ સેટનાં બે બોક્સના રૂ. ૧૧-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૧-૪-૦

\* 'અશોક' ના આઠ સેટમાં ૧૦૦૦ ચિત્રો,

૩૭૦૦ પાનનું વાંચન ને ૮૩ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના મનોહર બોક્સના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૮-૦

આઠ સેટનાં આઠ બોક્સના રૂ. ૨૮-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ ૨-૮-૦

\* ખાલવિનોદનું ખાલસાહિત્ય સર્વોત્તમ છે.

અંકંકર દસ બોક્સના રૂ. ૩૬-૮-૦

વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૩-૮-૦

+ તમારા બુકસેલ, પાસે માગો

અથવા આજેજ લખો—



**ખાલવિનોદ ને અશોક**

ખાલસાહિત્યના સેટ બોક્સ

**ખાલવિનોદ કાર્યાલય**

૧૪૬, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબાર્થ.

વડોદરાના એજન્ટ—ખાલસાહિત્ય કાર્યાલય, આજવાડા-વડોદરા.



પુસ્તક ૪૩૫

ગાન્યુઆરી : ૧૯૪૧

અંક ૫ મો



જગતસ્ત્રીઓમાં

અલોક

ગુજરાતણી

ગુજરાતણી સાડી શ્રીજગતની  
અલોક પરિધાનરોપા છે. જ્યહાં અને  
જ્યહાં પારિસની રસરસિયેણ અને  
જર્મનીની ઘરરણુ ગૃહિણીનો સુયોગ  
થયે, ત્યહાં અને ત્યહાં યૂરોપઅમેરિકામાં  
ગુજરાતણી જન્મયે. યૂરોપઅમેરિકાના  
ઝાલ નૃત્યોમાં ગીતના કવિતજ્ઞકારનો  
માધુર્યસંગમ થયે, ત્યહાં ગુજરા-  
તણી રાસ જન્મયે. ગુજરાતણી રાસ  
જગતનાં સર્વોત્તમ Lyric છે.

—મહાકવિ નંદાનાલાલ

# ઊરના અનંતમાં

( નૃત્યરાસ )

છાને ટહુકી રહ્યો એ દૂર દૂર

ટહુકન્તો મારા ઊરના અનંતમાં

મહૂલીઓ ગળે ધન વાંદળીમાં દૂર દૂર

પડઘન્તો મારા ઊરના અનંતમાં.

છા ને.

સાખી

ચોલા કુંદર સાંધ્યની, ખીલી રહી પ્રપુલ્ક,

સાગર ઉર ઝોલે ચડયું, ચઢતા લોહિ અતુલ.

ઘેરાં ઘેરાં ગંભીર એના ગાને

ગળન્તો એ લબ્ધ આદિગંતમાં

ધીમે ધીમે સપિરણુ લાવે

મધૂર સુર ઊરના અનંતમાં

છા ને.

સાખી

જીવનવાડી પ્રકુલ્લતી, શરદ પૂનમને ચંદ

હેયુ ઉભસે સખી! મુખડું મલકે મંદ.

છા ને જીલન્તો ચન્દ્ર દીપ કરે

ઝળકન્તો, મારા ઊરના અનંતમાં

એની જ્યોત્સ્ના પ્રકાશ મારે હેયે

ચળકન્તો બહેની જીવન વસંતમાં

છા ને.

શ્રી. દીવાળીબેન ભટ્ટ

★

## હો કૂલડાં

હો કૂલડાં! કેને ગમે નહીં ખીલવું?

ભલે ખીલવણી આતે વિનાશ રે.

હો કૂલડાં! કેને ગમે નહીં ખીલવું?

ભલે મૃત્યુમાં રહી નવી આશ રે.

હો કૂલડાં! કેને ગમે નહીં ખીલવું?

શ્રી. મનુભાઈ ત્રિવેદી

હિંદુસ્તાનના કોઈ શ્રીમંતનું ઘર. એતો આઝીયાન મહેલ, વીચ પચીસ નોકરચાકર, વિચાળ અગીચો, જતનતના ફુલ છોડો. આંખને આહુસાદ આપતા ફુવારા. દેશ પરદેશની એકઠી કરેલી અન્યથાઓથી છલકાતું દીવાનખાનું. દિલ બહેલાવવા માટે એકઠી કરેલાં, અને આખરે ઉધડીને ખોરાક બનવા રખાએલાં સેંકડો પુસ્તકો. બાપદાદાએ એકઠી કરેલી આપત્તિ માટે, એમનું ક્ષણ ચૂકવવા ખાતર તૈયાર કરાવેલું મોટું તૈલચિત્ર, અને એની અડોઅડ રહેલી, ધંધામાં કરાએલા બધાં પાપોની માફી માગવા માટે રાખેલી બેંગવાનેની છબી. અને આ મહાલયમાં વસતાં આશિષ વધે પડેએલાં નિઃસંતાન દંપતિ.

આ છે આપણી કથાનું પદ્માદ્ભૂમિ, સમૃદ્ધિની આ છાંકમછોળ વચ્ચે પણ આ આનંદ-ભવન સાવ સુનું લાગતું-કારણ કે અહીં એક પારણીની ગેરહાજરી હતી. એની ઝંખના આ આઝીયાન ઇમારતના પથ્થરે પથ્થરે જીવતી હતી.

આ ઇમારત શેઠ જગજીવનદાસ વિમા દલાલની પોતીકી માલિકીની હતી અને પિતાએ પાછળ મુકેલી અડળક સંપત્તિને સદૃશ્ય કરવા અને એમની શ્રીમંતાઈની સંસારમાં રચાવર જોડરાત કરવા મોટા આ મહાન ઇમારત બંધાવી હતી. શેઠ જગજીવનદાસના સાગીદો તો એમની આ ભવ્ય મહેલાત બેઠીને અંજલિ ગયા હતા. એમાં એ વળી એમણે એકઠી કરેલી દેશપરદેશની અન્યથાઓ-એમના કલાપ્રેમની સાબીતિ સમાન હતા.

: અનેકવાર તેઓ એમના મિત્રોને દેશ પર-

દેશનું ચક્રણ બતાવતા. સિદ્ધાઓ બેળા કરવાનો એમનો શોખ બુધ બાળીતો હતો. એમની પાસે સમ્રાટ અશોક હર્ષના સંમયના પણ કેટલાક સીકાઓ હતા અને મોહન જો-ડેરાના અવશેષોમાંથી જડી આવેલી કેટલીક સામગ્રી પણ એમણે બારે કિંમતે આપીને ખરીદી રાખી હતી. આ બધી પ્રવૃત્તિઓ એમના વ્યયિત હૃદયને જરા સ્વસ્થ રાખતી કારણ કે આ બધું હોવા છતાં પણ કમલા શેઠાણીનો ખોખો સાવ ખાલી જ હતો. આ એક જ વાતની જગજીવન શેઠને ખોટ હતી અને એટલે આ બધું હોવા છતાં તેઓ ઘણીવાર વેરાગી જેવું મન કરીને બોલતા. આ બધું ય છે પણ ઠોના માટે ? મારે આ બધી સમૃદ્ધિને શું કરવી છે ? નિઃસંતાન હોવાનો પરિણામ એમના દિલમાં સળખા જ કરતો.

કમલા શેઠાણીના દિલમાં પણ એનો એછો રંજ નહોતો. એમણે પણ આ વાંઝિયા મહેલું ટાળવા માટે ઓછા ઉપાયો ચોંચ્યા નહોતા. દેવમંદિરે જઈને અનેક માનતાઓ કરી હતી. અનેકવાર જાહાણ જમાડ્યા હતા. અનેક અગીઆરશો કરી હતી અને છેવટે વૈદ્ય-હકીમોની જડણીઓ પણ અળંગાવી એક હતી. પરંતુ એમનો એવં ઉપાય કારણત નિવડયો નહોતો.

જગજીવન શેઠ પણ આયુર્વેદની અનેક નામચીન દવાઓનું સેવન કરતા હતા અને આશ્રેયવધે પડેએલા હોવા છતાં પણ કોઈ શંકા જીવાનને ધરમાલે એવું કોવત એમનામાં હતું. પરંતુ આવા ઉપચારો પછી પણ જ્યારે જગજીવન શેઠ નિઃસંતાન રહ્યા



ત્યારે એમણે કેવળ નશીબ પર જ બધું  
છોડી દઇને પોતાના કામ ધંધામાં રમ્યાપર્યા  
રહેવાનો મનસુખો કર્યો.

આજકાલ લડાઇ ઘાટી નિકળી હતી  
એટલે સહેજે દરેક ચીજોના બજારો ઉંચા  
ચડ્યા હતા. શેઠને ત્યાં બે ત્રણ મીથો હલી.  
આ સિવાય શેરબજાર અને બીજી નાની મોટી  
લીમીટેડ કંપનીઓમાં એમના મોટાં હિતોનો  
વિચાર કરી એ તો એમની સમૃદ્ધિની કાંઇ  
મીમા નહોતી.

આ લડાઇના સમયનો લાભ લઇને કેવળ  
અઢળક કમાણી કરવા સિવાય, બીજું કોઇ  
કામ એમને મળ્યું નહિ. એમની આજીવન  
હવે નાના મોટા વેપારીઓનું મોટું ટોણું  
મંધમાખીઓની જેમ રૂથો કરવું-કારણ કે  
શેઠની ખુશામદ કરીને જ એમને પાંચ પૈસાની  
પ્રાપ્તિ થતી. આ બધી કામગીરીમાંથી  
શેઠને ભાગ્યે જ કુરસદ મળતી અને એટલે  
એમની અંતરની સળગતી વ્યથા જરા  
હળવી બનતી.

કમકા શેઠાણી પણ દિવસ દરમ્યાન  
ભુલાઓ જતીઓ, જંતર મંતર, દેવ દર્શન  
અને કૌંઠ કૌંઠવાર સાહેલીઓને મળવાની  
કામગીરીમાંથી ઉંચે આવતા નહીં. આમ આ  
બે જીવો-જીવી વિશાળ કામ ઇમારતમાં,  
એમના જીવનની એકલતા વિચારે પાડવા  
મથતાં, પરંતુ રમતપણે બંનેના હૃદયમાં  
એક જ વિચાર ઝળકી જતો અને એના  
ઘરમાં હજુ આવડી ઉંમરે પણ પારણું નથી  
બંધાયું એનો બંને મનમાં સમસમી  
રહેતાં; બંનેની આંખમાં એ એક જ વ્યથા  
વાંચી શકતી અને બંને જણાં રાત્રીના એ  
સૂનકાર વાતાવરણમાં ગંભીર બાવે એકબીજા  
સાથે એકપણ શબ્દની આપ-લે કર્યા વિના  
સુઇ જતા. પરંતુ આખી રાત દરમ્યાન  
બંનેનાં મનમાં એ એક જ વિચાર  
ઘોળાયા કરતો.

શેઠ એના આંકડાઓની પરિભાષામાં  
વિચારતા-કારણ કે આંકડાઓ એમનું  
જીવન હતું. આ દશ વર્ષમાં હિંદુસ્તાનની  
વેસ્તી કેટ તેનીસ કરોડમાંથી ચાલીશ કરોડ  
થઇ છતાં એને ઘેર પારણું બંધાયું નહીં.  
બંગાળમાં આશરે ચાલીશ લાખ માણસો  
કેવળ ભૂખમરાથી મરણ-શરણ પામ્યા. અરે !  
મારે ત્યાં તો લક્ષ્મીની લીલા લહેર છે !  
મારા લાલને તો હું સોનાને પારણે સુવડત,  
બંગાળમાં આટઆટલાં માણસો ભગવાને  
દયાહીન થઇને મારી નાખ્યાં. એનાં કરતાં  
આ લડાઇમાં પૈસાદાર યજ્ઞો શેઠિયાઓને  
ઘેર ગળે ત્રણ ત્રણ છોકરાંઓ વધુ દીધાં  
હોત તો શું ખોટ જવાની હતી ! ભગવાન  
પણ કેવો નિર્દય છે ! અને આવો અન્યાય  
લડાઇમાં લાખો માણસો કપાઇ મરે છે, છતાં  
શેઠ જગજીવનદાસને ઘેર પારણું નથી બંધાયું !  
જે એને જીવ સાટે જીવ જ ભેદતો હોય તો  
આટલા મરે છે એમાં એક વધુનો ભોગ લઇ  
લે-પણ શેઠ જગજીવનદાસની સમૃદ્ધિનો ઉપ-  
ભોગ કરનારો, લાડીશે તો આપે ! પણ  
એને ક્યાં કુરસદ છે ! ભગવાન ! જે તું  
મને દિકરો દે તો તને દશ હજાર રૂપિયા  
આપું ! બૂલ્યો તને નહીં-તારા નામે કૌંઠ  
પૂર્ય કાર્યમાં દશહજાર રૂપિયા આપું ! દશ  
નહીં વીસ-કીક ચાલે પચીસ ! પચીસ  
હજાર કાંઈ જેવી તેવી રકમ છે ! - તોય  
માનવું નથી. ઠીક કહું છું લઇ લો. પચીસ  
હજારમાં સોદો જરાય ખોટો નથી. પણ  
શેઠ જગજીવનદાસની વિનંતિ અસ્વીકાર્ય જ  
રહી-આખરે શેઠે બહુ બહુ કરગરીને એક  
લાખ રકમ અર્ચવાનો પોતાનો આખરી  
નિર્ણય બહેર કર્યો-અને એમની આંખ  
ઉઘડી ગઇ.

આવું તો અનેકવાર બનતું ! શેઠની  
અનેક રાતો-આવા ઓધાર વચ્ચે પસાર

થતી. અપાર સમૃદ્ધિ વચ્ચે પણ એમની  
છત્ર-સંતાન-પ્રાપ્તિ માટે તરફડતો અને આ  
તરફડાટ એટલો તો તીવ્ર બન્યો હતો કે  
એમની અનેક રાતો આવી અનેક વિધ તરંગ  
તરંગમાળા વચ્ચે વ્યતીત થતી.

કમકા શેઠાણી પણ ભગવાનને જાહેર  
અને છાતી અનેક પ્રાર્થનાઓ કરી છૂટ્યાં  
અને અલક-મલક સંધિ-જાતિ ભુવાઓને  
અજમાવી ચૂક્યા હતાં પણ બધું વ્યર્થ !  
રાતે એમની આંખ સામે નિરંતર બાળકોના  
કંદન અને ક્રીલક્રીલાટ ઉપસી આવતા.

કોઇ મરીબ મીઠા મગુરને ઘેર એક ડકન  
બાળકોની કતાર લાગી હતી અને બાપ  
પરિણ હાથતમાં અર્ધો પગાર ઉડાવીને ધરમાં  
દાખલ થતો. છોકરાં બિયારા કોઇ આશાએ  
ટળવળતાં હતાં-એમને ખાવા માટે ય સારું  
હતા ! આવા ધરમાં છોકરાંઓની મોટી  
મોટી લંધર લાગી હતી અને કમકા શેઠાણીને  
ખોળો ખાલી હતો ! કેવું બપુંકર ! ભગવાન  
પણ કેવો અન્યાયી હતો ! આ કમલા શેઠા-  
ણીના લમણમાં વળી કોઇવાર બાળકના  
ક્રીલક્રીલના પડ્યા પણ જાગી જતા. કોઇ  
મધ્યમ વર્ગના સુખી બાળકને બાપામાડીમાં  
જવું જોઈને શેઠાણીની આંખો ભીની થઇ  
જતી ચાલી. પુત્રપ્રાપ્તિ માટેની એક જલદ  
અંખના-આ આલિયાન ઇમારતના ખડે-  
ખડમાં પથ્થરે પથ્થરમાં એના જગીયાના  
પાંદો પાંદો એના કુલે કુલે જાગતી, અને  
જવતી.

આવી સ્તનકાર અને મેંકાર એકસતનો  
અંત આણવા માટે શેઠ અને શેઠાણી બંને  
એક નિશ્ચય પર આવ્યાં હતાં. શેઠાણીને  
ખોળો ભરાય કે ખાલી રહે પણ પુત્ર માટેના  
એમનાં અધુરા રહેલા વાત્સલ્યને વ્યક્ત કરવા  
માટે પણ કોઇને ખોળે લઇ લેવા. આ માટે  
કોઇ સારા, સરકારી શેઠના મોખાને છાજે

તેવા, બંને ત્યાં સુધી એમના જ કોઇ દુરના  
સગાંને અને ઓછામાં ઓછું એના કોઇ  
ન્યાયીકાને જ દત્તક લેવાનો એમણે  
નિર્ધાર કર્યો.

આ નિર્ધારની જાણ પછી તો એમને  
ત્યાં અનેક સગાં-હાલાંઓની આવ જ શરૂ  
થઇ, અને એમના સંબંધો સાથેની ચર્ચાઓ  
માત્રવા લાગી.

શેઠ જગજીવનદાસના આ મનસુબાને પણ  
યોગ્ય પ્રસિદ્ધિ મળે અને એમની નામના વધ  
એ હેતુથી અનેક અખબારોએ એમને અભિ-  
નંદન આપ્યા-અને એમને માટે નીચે  
મુજબનો અહેવાલ પ્રસિદ્ધ કર્યો. અજબત  
અખબારે કરેલી આ સુંદર સેવા બદલ એના  
તંત્રી તેમજ જતાંત નિવેદકને શેઠાએ સારી  
એવી નવાજેશ કરી હતી. પરંતુ એ એટલી  
મહત્વની વાત નથી. અખબારમાં પ્રસિદ્ધ  
થએલે અહેવાલ વાંચકોની જાણ ખાતર  
અહીં અક્ષરશઃ ઉતાર્યો છે.

“ એમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે  
હિંદના જાણીતા ધનાઢય, અને મીઠા માણેક  
શેઠ શ્રી. જગજીવનદાસ-એમની જાતિમાંથી  
અથવા એમના સગાં બહાણાંઓમાંથી કોઇ  
સાધક જીવાનને દત્તક લેવાનો નિશ્ચય કર્યો  
છે. આ બનાવનું મહત્વ એટલા માટે  
વિશેષ છે કે શેઠ શ્રી. જગજીવનદાસ સુધારક  
વિચારના અને દયાપ્રેમી છે અને શ્રી. રામ-  
ચંદ્રજીના આદર્શોને માને છે. આજકાલ  
અનેક ધનાઢયો પોતાને સમાજ સુધારક  
કહેવાનો દાવો કરવા છતાં પૈસાના જોરે  
એક ઉપર બીજી કરે છે. હમણાં ચોડા સમય  
પહેલાં જ આપણા એક લક્ષ્મીનંદને એવું  
પર્વણ બપું હોવાનો બનાવ વાંચકોની  
સ્મૃતિમાં તાજે જ હશે ! પણ આટલી  
અઘડક હોલત હોવા છતાં પણ શેઠશ્રીએ,  
એક પત્નીવ્રતની બાવનાને મુસપણે વગમી

રહીને, જે દાખલો બેસાડ્યો છે એ ધડા  
લેવાં નેવો છે. અને શહેજના નિર્ણયને  
અનુમોદન આપીએ છીએ અને અમારી  
હાર્દિક શુભેચ્છાઓ પાઠવીએ છીએ."

x x x

સોવિયેટ રશિયાનું કોઈ ગામકું એના  
હર્ષભર્યા ખેતરો; સામુદાયિક ખેતી, ધાન્યની  
સણધારી કરતો, વિશાળમય ટ્રેક્ટરો દોરના  
છાત્રની જેમ હંકારતો-એ પુરૂષોનો સંમુદાય  
આવા ગ્રામવાસીઓ વચ્ચે કામ કરવું એક  
કુટુંબ. ચાર જુવાન ભેષ દિકરા-એક વૃદ્ધ  
ડોસો અને ધરનો બધેય વહીવટ સંભાળતાં  
ડોસીમા.

ધરમાં આનંદ મંગળનું વાતાવરણ પ્રસરી  
રહેતું. સવારે કામ અને સાંજે આનંદ-પ્રમોદ.  
ઠાઈવાર નાટકો, ઠાઈવાર બોલપટો, ઠાઈવાર  
સભાઓ, ઠાઈવાર ઉત્સવો અને ઠાઈવાર  
ગાનગોષ્ઠિઓ. આખા વૃદ્ધ બધાં રોજ  
વળાને બેસતાં અને આ નવીન અને સુકત  
જીવનનો આનંદ લૂંટતાં.

જેણે ગિરનો જામનો ભેયો હતો એવી  
જુહીમા, એમની અનુભવ કથા કહેતી અને  
એ જમાનાના જીવનનું દરિદ્ર સ્વરૂપ-જુવાનો-  
આંખ સામે ઝળકી જતું.

કંઈ રીતે ગામડાનો પોલિસ-પટેલ એને  
રંગડતો. કંઈ રીતે એ ધરના ઘેરાંએને  
સતાવતો. કંઈ રીતે ચડી મએલો કર ન  
ભરવને કારણે પુરૂષોને હાથ-બાંધીને લઈ  
જવામાં આવતા; અને ત્યાં અમલદારો કેવો  
જુલ્મ શુભરતા. નિશાળો અને દવાખાનાઓનું  
નામ-નિશાન નહોતું. આ બધી સામાન્ય  
બાજોતોથી માંડીને પછી, એમનાં વ્યક્તિગત  
અનુભવોનું વર્ણન આવતું અને જુવાનો  
મધ્યકાલના અને આજના જીવન વચ્ચેની  
ગુણના કરતા.

આ બધાં વચ્ચે પણ કેટલાક જુવાનો  
આસપાસની દુનિયા અને એના સ્વરૂપની  
સમજ આપતા અને જે સમાજ વ્યવસ્થા  
વચ્ચેનો ફરક સમજાવતા અને એમની આ  
સમૃદ્ધિ વચ્ચે પણ આસપાસના દેશોમાં જે  
જાતના રાજકીય બતાવો આકાર લેતા હતા  
એનું વિવરણ કરતા હતા. થોડા મુડીવાદી-  
એના અને શાહીવાદીઓના સંયુક્ત કાવત્રાં  
એને પરિણામે અવતરેલો ફાસીવાદ કેવી રીતે  
એના સુખી અને સમૃદ્ધ જીવનને બિન્ન  
બિન્ન કરી નાખશે. અને સમગ્ર દુનિયા પર  
એની કેવી ગંભીર અસર પડશે એની ચર્ચા  
કરતા. આમ એમની પોતાની અને આજુ-  
બાજુની દુનિયા પર એમની સદા જાગૃત  
દષ્ટિ પડી ચૂકી હતી.

એ ફાસીવાદનો ભય-ભયંકર આક્રમક  
સ્વરૂપ ધરીને એમની ધરતીને ચગદી નાખવા  
આવ્યો હતો. એના આગમનની સાથેસાથ  
સમગ્ર સોવિયેટ દેશનો સીનો પટ્ટાઈ  
મયો હતો.

એ વૃદ્ધ ડોસીમાએ, ગામના ખેતરોનું  
રખોપું કરવાની ન્યાયદારી સંભાળી હતી.  
એની સાથે એનો વૃદ્ધ પતિ પણ સાથ  
આપતો અને બીજાં વૃદ્ધોએ પણ એ કામ  
ઊપાડી લીધું હતું. ન્યારે જુવાનો એક પછી  
એક, દેશના મોટા શહેરોમાં લસકરી સરતી  
માટે ઊપડવા લાગ્યા હતા.

આ ડોસીમા ચાર દિકરામાંથી ત્રણને  
એણે હસતે મોંએ વિદાય કર્યા હતા. ન્યારે  
ચોથાને આજ ગામના અન્ય યુદ્ધકાંઈમાં  
રોકવાની અને એ રીતે એની આંખ સામે  
રહેવાની વિનંતિ કરી. સોવિયેટ-પંચાયતે  
એની એ માગણીને માન્ય રાખી.

મોટા દિકરા દવાઈદગમાં ભેગાયા હતા  
અને જરૂરી તાલીમ લઈને એને સીધો ઘડાપક  
પ્રવૃત્તિમાં અપસાવવાનું હતું.

એનાથી નાનો બાઈ, ગામનો સારો એવો તારો ગણાતો અને એના યાજ્ઞાદીય જીવન કરમ્યાન એણે તરવાના અનેક ઇનામો જીત્યા હતાં. એટલે-એણે તેા સાલ નોકાદળમાં નેડાવાનું પસંદ કર્યું.

ત્યારે વચેટ બાઈ લાલ સરકરમાં બરતી થયો હતો અને ટેક તેમજ તોપખાતની કામમાં હસ્તગત કરતો હતો.

આમ ત્રણેય બાઈઓ, એમની નિજની ભૂમિ પર ઉતરી આવેલા નાઝીબગર ધાડાં-એને રહેંસી નાખવા હસતા ખેતરો મુકાને મોતની આ આતશખાત ખેલવા રવેલાએ આવ્યા હતા.

રોજ રોજ ગામડામાં મુદ્દ સમાચારો ઝળઝી જતા અને છુટા મા-બાપ અને સોયી નાનેરો ભાઈ-અખતારોનાં મયાળાં વાંચીને તરત જ ધાપશે તેમજ યહીદ શએ-લાઓની યાંદી વાંચી જતા અને એમાં જે એમનાં સ્વજનોનાં નામ મેરહાનર હોય તેા નિરાંતનો શ્વાસ બરતાં. કોઈવાર વળી એના પુત્રોની પરાક્રમ કથાઓ પણ અખતારને પાને અળકી જતી, વિમાની દળમાં નેડાએલા દિકરાએ ત્યારે જન્મને પર વર્ષોવેલી તરીમાર અને એની કરેલી અસંખ્ય તારાછીને અડે-વાય પ્રસિદ્ધ થયો ત્યારે એ જૂદ મા-બાપની છાની ગંજમજ પુલી હતી અને ત્યારે એના પરાક્રમનું સોવિચેટ સરકારે બહુમાન કરીને એને ખેતાખ અનાયત કયો ત્યારે તેા એમના હર્ષનું પછું જ શું ?

જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચેની આ હાથો-હાથની ઝપાઝપીમાં, રોજની ધવાએલાઓની અસંખ્ય માદીઓમાં એમની આંખ સામે આવતી જ ગઈ, પણ એની આંખ સામે આવેલી એક માદીએ એમનો હૃદય પર જખરો આઘાત કયો. તે દિવસે એમનાં મોં પર શોકની કાપિમા છાઈ ગઈ હતી, એ

બાદીમાં એનાં મોટા પુત્ર, જે વિમાની દળમાં હતા એની અવસાન નોંધ આવી હતી.

ત્યાર પછીના થોડા દિવસો, એમની ગ્લાનિ વિસારવા માટે પસાર થઈ ગયા અને ધીમે ધીમે આ જૂદ યુગલ એમના રોજીદા કામમાં મન પરાવવા લાગ્યું-ત્યાં વળી વિજળીનો કડાકો થાય એમ એમના હૃદય પર વીએ પ્રકાર થયો. એનો વચેટ દિકરો-જે રજુશ્રમમાં લડતો હતો એ પણ લડાઈમાં ખપી ગયો હતો.

આ આઘાતે એમના નર્ગરિત સરીરને વધુ ખખડાવી નાખ્યાં પણ આ છુટ્ટાંઓ-એમના પર તૂટી પડતી તમામ ચાતુતાએને મુઝે મોંએ સહન કરતા શિખ્યાં હતા. એટલે એમના દિલ એ વ્યથાએ અનુભવતાં રેવાઈ ગયાં હતાં દુઃખનાં અગ્નિમાં પ્રજ્વળતાં આ છુટ્ટાંએ ત્યારે લાલનોકાદળમાં નેડાએલા પુત્રના મૃત્યુ સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે એમને પહેલાં જેવો આઘાત ન થયો. મૃત્યુ એણે હવે રોજીદો મટના હતી. બપોએ જીવનને એ દિકરાએ આંખના પલકારામાં નળે મૃત્યુ મુખે હાસેલાઈ ગયા હતા-ત્યાં ત્રીજાના મૃત્યુ સમાચાર, એને અધિક આઘાત આપી શકે તેમ નહોતા.

પણ એમની રહીસલી આશાના કોઈએ ચૂસ કરી નાખ્યા હોય તેા એના નાનેરો પુત્રે, ત્રણ ત્રણ દિકરાઓ, શમાળા પછી નાનાને એમની આંખથી અળગો કરવાની ઇચ્છા નહોતી. પંચાયતે પણ એને ગામમાં રહેવાને વિનવ્યો હતો. પણ એ એકનો એ ન થયો.

જન્મને એર કયો, વિના પાછો નહીં ફરે આટલો સંદેશો. લખીને એ એક રોતે ઘર છોડીને ચાલ્યો ગયો. અને સંદેશમાં લશ્કરી બરતીમાં દાખલ થયો. એનો કોડ-બિંક ઇતિહાસ તપાસતી વેળાએ બરતીના

અમલદારે કહ્યું કે તમારા કુટુંબની સેવાઓ પ્યાનમાં લેતાં તમારે લશ્કરી સેવાઓ ન સ્વીકારવી હોય તો ચાલશે-પણ જીવાનના રામદાસે જાણ લાગી ગઈ હતી. એણે તો રણભૂમિમાં લડવાની તાલાવેલી લાગી હતી.

જરૂરી લશ્કરી તાલીમ પછી એ લાલ લશ્કરની રણભૂમિ પર જતી ટુકડીમાં રવાના થયો. એ દરમ્યાન એણે ધણી સૈનિક સાથે મૈત્રીની ગાંઠ બંધાઈ. બધાએ એના ઝોળખ્યો. એના બાઈઓની બહાદુરી અને શહાદતની, પ્રશંસાએ એનું હૃદય દર્પથી છલકાઈ ગયું.

એક વખત નિરાંતની વેળાએ લશ્કરી જૂંપડીમાં બેઠાં બેઠાં, એ એના એક મિત્રને એના દિલની વાત કરતો હતો. "મારા ત્રણ ત્રણ બાઈઓ યુદ્ધમાં ખપી ગયા છે. હું પણ આમાંથી બચી શકીશ કે નહીં. એની અને ખબર નથી. પણ મને વધુમાં વધુ જો કાંઈના માટે લાગવું હોય તો એ મારાં વૃદ્ધ માતાપો માટે. એમનું જીવન કેવું એકલાયું બની જશે. એનો વિચાર કરું છું; અને આ મારાં એકલાના માતાપોની વાત નથી પણ આવાં કેટલાં માતાપો આપણાં દેશમાં હશે જે સોંપે છે તે પુત્રે આને પુત્રવિદીન બનીને એનાં દિવસો પીતાવનાં હશે ! ખેર ! બીજું તો કંઈ નહિ પણ જો હું આ લડાઈમાં ખપી જઈશ તો મારી આ લાગણી તું જાહેરમાં જાહેર વ્યક્ત કરજે. "

અને થોડા દિવસ પછી રણભૂમિ પર લડતા એક સૈનિકે "રેડટાર"ના અધિપતિને જો એક પત્ર આવ્યો એ પત્રની વિગતેને મોટું મધાણું આપવામાં આવ્યું એ આખા યે પત્રની વિગત નીચે મુજબ છે.

"આજે હું પત્ર એટલા માટે લખું છું કે તમને મળે જ મારી સાથે દસને માટે પ્રિય બિરાદર જન્મનો સાથેની લડાઈમાં

માર્ગે ગયો છે. જો એ આ લડાઈમાં ખપી જાય તો એની લાગણીને જાહેર રીતે વ્યક્ત કરવાનું એણે મારી પાસે વચન માગ્યું હતું. એટલે એ આ પત્ર દ્વારા જણાવું છું.

એ વોલ્ગા નદીના કિનારે આવેલાં એક નાના ગામડાનો રહેવાસી હતો. લડાઈ પહેલાં એનું કુટુંબ, એનાં મા બાપ, અને ચાર બાઈઓ સામાયિક ખેતી કરતાં. આમાંના ત્રણ તો લડાઈની શરૂઆતમાં જ, હવાઈ દળ, પાયદળ અને નૌકાદળમાં જોડાયા હતા. અને ત્રણેય શહીદ થયા હતા. આખરે એ પણ એનાં વૃદ્ધ માતાપોને એકલાં મુકીને આ જગ્યામાં જોડાયો હતો-પણ એના દિલમાં એ જ જગ્યાના જગતી હતી. મોટા થયા પછી મારાં વૃદ્ધ માતાપોનું જીવન કેવું સુખ અને એકલાયું લાગશે ! જેની કુખે મારે ચાર ચાર પુત્રો પાક્યા હતા એ જનેતા આજે પુત્ર વિદીન હતી આને આવી તો હજારો માતાઓ પુત્ર વિયોગે ઝુરતી હશે. એમની વૃદ્ધાવરમાં કોણ એનો સહારો થશે ! આવા માતાપોની દૂર એકલતા દૂર કહવા માટે, સોવિયેટ દેશના જીવાનોએ આગળ આવ્યું નેહએ. એમને આસ્વાસન આપ્યું નેહએ. એમનાં જીવનમાં રસ લેશે નેહએ. "

આ પત્ર પૂરેપૂરો હાથ પછી વપુમાં 'રેડટાર' એમ પણ ઉમેર્યું હતું કે આ મુદ્દો ખુબ જ અગત્યનો છે. સોવિયેટ દેશના જીવાનોની સામાજિક જવાબદારી છે કે યુદ્ધમાં ખપી ગયેલા હોય એવા સૈનિકોના પુત્રવિદીન માતાપોને તેઓ પોતાના માતાપ સમજીને એની સાથે વતે અને રહે. "

બીજે અને ત્રીજે, દિવસે 'રેડટાર'ની કટારો સેંકડો જીવાનોના કામગીરી ઉભરાર્થ મળી હતી. એ બધા કામગીરીને ખબર એક જ હતો : "અમે એવાં પુત્ર-વિયોગી

મા-આપોનાં સંતાનો ચવા ખુશી છીએ.  
અમને એમના સરનામાં મોકલો. ”

.. થોડા દિવસ પછી પેલા વૃદ્ધ મા-આપને  
ત્યાં મેટી ટપાલનો ઢગલો આવ્યો હતો.  
તેમાં અનેક જીવંતો અને સુવર્તિએલી  
છબીઓ હતી. સાથેના કાગળોમાં એક જ  
લાગણી ટપકતી હતી:

“ પૂજ્ય પિતાશ્રી અને માતૃશ્રી,

અમારા પ્રજ્ઞામ સ્વીકારશો. મને તમારો  
જ દિકરો સમજાવો. તમારી સેવા ચાકરી  
મટે થોડા દિવસમાં જ હું હાજર થઈશ. ”

દરેક કાગળમાં એની એ વાત હતી.

કોઇ યુવક તો કોઇ યુવતિ-આ-વૃદ્ધ મા આપ  
એમની સેવા કરવાની તક આપવા માટે  
સામે ચાલીને માગણી કરતાં.

વૃદ્ધ ડોસાડોસીની આંખ આનંદથી  
છલકાઈ ગઈ ! એના મોંમાંથી ઉદ્ગારો  
સરી પડ્યા ! ધન્ય દેશ ! ધન્ય પ્રજા ! ધન્ય  
તારો તારજુદાર ! જેણે કેવળ માણસની  
આર્થિક સંપત્તિનો જ વિકાસ કરવાથી જ  
નહિ પણ માણસના માનુષી સંસ્કારોને નવે  
રૂપે ધડવાની અને એના અંતરાત્માને હોય  
લઈ જવાની કાળજી કરી છે, એવી નૂતન  
સૃષ્ટિના સપ્તાઓને હજાર હજાર ધન્યવાદ !



## લીકું બાવી

ખરે ! મધ્યાને પ્રયત્ન કરતો, ભુખ લાગવા ત્યાસે  
કાંટયે, તુટયે વસે જોપતો, સુકા કાઠા કાચ રૂપે  
બાઈ બાપ ને અન્નદા, પુકારો લાગતો પાયે  
શેરી શેરી ઘર ઘર ભટકી, બન્યો નિરાશ હીણ ભાગ્યે  
કૂસી પ્રાપ્તીના, પ્રયત્ન કરતા, કંઈ જીન આર્ત નાદે  
પણ ના કોણે આશ પુરી, રોટલી એક દુક કાળે  
પુનઃ આશાની, વેગ વધતો, દઈ આશ પોળ વાટે  
ગૃહ ગૃહ ભટક્યો, અનેક રાહો, સરતો કઠોર શબ્દે  
અંતીમ દો, એ-ન ભુખ લાગી, પ્રભુ અર્જ એક મારી  
લેને હવે સ્વધામ તારા, દેહ છોડુ ભૂખધારી.

કી. ચંદ્રકાન્ત ત્રિવેદી

તેયાર છે :

શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડનું જીવન ચરિત્ર (સચિત્ર) ભાગ ૧-૨ -  
કિંમત રૂ. ૩-૧૨-૦

લખો : હુદાહુદામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

## એ ઘર

હુલાવે ખોળે મા અશરણ  
લાડમાં પૂજ્ય લડાવે બાપ;  
ભાઈ ભાંડુનાં હેત અપાર,  
સ્નેહી ન્યાં સદાય છે સુખકાર,  
પ્રણુપ્રિય એ ઘર ચાહું હમેશ;  
નિકટ કે હોઈ કદિ દૂર દેશ.—

પ્રભાતે પડતો પુણ્ય પ્રકાશ,  
આંગણે પમરે પુણ્ય સુવાસ;  
પંખીનાં મધુર મધુર કલ્લોલ,  
કરતાં અંતરને અણુમોલ.  
પ્રણુપ્રિય એ ઘર ચાહું હમેશ;  
નિકટ કે હોઈ કદિ દૂર દેશ.—

નથી ન્યાં કલહ-કલેશના કંઠ,  
રોજ ન્યાં રેલાતો આનંદ;  
સહુને સહુથી છે સહચાર,  
એકને એક બીજા પર ખ્યાર.  
પ્રણુપ્રિય એ ઘર ચાહું હમેશ;  
નિકટ કે હોઈ કદિ દૂર દેશ.—

બાલપણ ખીલાબુ ન્યાં સુખધામ;  
લીધી ન્યાં રમતરમત આરામ,  
સુભગ એ ઘર છે સ્વર્ગ સમાન;  
ગાંઉ એનાં ગરવાં ગુણગાન.  
પ્રણુપ્રિય એ ઘર ચાહું હમેશ;  
નિકટ કે હોઈ કદિ દૂર દેશ.—

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી આજી

## ચુંદડી

( રાસ )

એની બાંધણી બાંધનારો છેત,  
બાકુગર એક જ છે;  
એમાં ચિતયાં ચૌદ બ્રહ્માંડ,  
-આભની અટારી છે.

મારી ચુંદડીમાં ટપકે રંગ,  
બ્રહ્માંડ એમાં નાહે છે;  
કોરે આભલાં જોડમજોડ,  
ચૌદલોક અગવે છે.

એ તો મૂલવી છે મોંઘે દ્રલ,  
પ્રીતમ ઘેર પેરવી છે;  
ભૂલી ભૂલી હું દેહના બાન,  
ચુંદડી ચમકે છે.

ઘેને ઘેરાય મારાં નેન,  
અદૈત રસ ટપકે છે.

શ્રી. મનોરમા મંગળજી શાસ્ત્રી

# જો હવે બકનો ગુણ

૧

મારામાં અને સરલામાં

જે પ્રણય પ્રસંગો

પેશ કરે છે

શ્રીયુત્ ભગીરથ મહેતા

અમુખ ભેદરકાર અને તોફાની યવાનો  
મારામાં શુણે આપ્યા હોય તો તેનું કારણ  
હું જાણું છું તે તો જાણે સમજી શકાય છે.  
પરંતુ તેનું એક બીજું પણ કારણ છે. ને  
તે છે મનોરમા. દીર્ઘ સમય સુધી હું જ્યાં  
વિદ્યાર્થી અવસ્થા પસાર કરી આવ્યો તે  
શાળામાં એ રાજ આવતી ને સારી શાળાને  
પેલાના દોરદમામ અને કાઠપી બરી હતી.  
ત્યારે બોહ વાળવાળી વિમલા પણ આવતી.  
એ પણ મનોરમાનો વિચાર મનોભૂમિમાં  
આવતાં આંખોમાં તરતરે છે. એ પણ ત્યારે  
દમામબેર નિયાળમાં જતી અને કાઠમાઠ  
સજીને રસ્તે નિકળતી ત્યારે એમાં અને  
મનોરમામાં મને કશો જ ફરક જણાતો  
નહિ. ને જ્યારે વિમલા પેલાના નાગુક  
બદન ઉપર નિત નવીન કંપડાં લેવડે શકતી  
અને નિયાળમાં ઉમરાતા મેઘધનુના રંગો  
વચ્ચે ચમકી ઉઠતી ત્યારે તો મને એ વિમલા  
કે મનોરમા તેની પરખ કરવી મુશ્કેલ લાગતી.  
પણ તેમાંય વળી એક બીજી વાત. મનોરમા  
જેવા ઝીંપીઝીંપીને 'સુદર મરોડદાર મોતીના  
દાણા જેવા અક્ષરો' પણ વિમલા ક્યાં ક્યાં  
શકતી હતી? ને બહુવામાંય વિમલા ઠ હતી.  
વિમલા મનોરમા જેવી ગુણીય ન હતી.  
વિમલાના રૂપની નિયાળમાં ઝાઝી ચર્ચા ન  
થતી. ને સરખા જે શેરડા ઘડીબરમાં  
મનોરમાના ચાલને રતુંમડા કરી મૂકતાં એ  
ચરમ કે લગ્ન વિમલા પાસે હતી જ ક્યાં?  
મારંબમાં મનોરમા ઉપર માત્ર મીઠી  
દ્રષ્ટિ ફેંકી જ હું ધન્યતા પામી રહ્યો. ત્યાર-

પછી એક દિવસ બહુ વિચિત્ર પ્રસંગ બન્યો.  
હું ન જાણતો હવે તો પ્રેમાનંદના જ કાચોનો  
વિષય હતો. પ્રેમાનંદ લખેલું એકાદ કાવ્યનું  
કડવું અમારે ગોખવાનું હતું તે બાઇસાએ  
કડવું લાગે છે માની ગોખ્યું નહીં. પણ તે  
ન ગોખવાના મારા ગુન્હાને કારણ શું કિર્તિ-  
વંત કવિ પ્રેમાનંદની કીર્તિ ઘડી જવાની  
હતી? પણ મારા જેટલી અછલ નિયાળના  
શિક્ષકોમાં હતી જ ક્યાં? અને તેમાં વળી  
એમને તો શીખવવાની અને સમજ કરવાની  
ટેવ પડ્યા પછી બીજું કશું જ ક્યાં આવડતું?  
જસ, મારા આ ગુન્હા બદલ મારા વર્ગ  
શિક્ષકે મને તે દિવસે પાટલી પર ઊભો જ  
રાખ્યો. બરાબર તેજ ગખતે મનોરમાની દ્રષ્ટિ  
મારા પર પડી હતી. પણ તે વખતે  
મનોરમાનો અભિનય મને રમરે છે. મને  
જાણે ખચર ન હોય તેમ મનોરમા મને  
જોવાનો ડોળ કરતી હોય તેમ વારેઘડોરે એક  
ચોથીમાં પેલાનું માથું બેરબી દેતી અને  
જાણે કેમ બહુવામાં મારા કરતાં વધુ હોંશી-  
યાર હોય નહીં તેવો દેખાવ કરતો. અને  
તેની સાથોસાથ મને ભુની જવાનો પણ  
પ્રયત્ન કરતી, પણ હું તો રિસેસમાં કેમ



તે પ્રસંગે તેને મળી સેવા મળતો. એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને મળી શકે તેવે સ્થળે હું પહોંચતો. આમ મનોરમા અને ક્યારેક જોઈ પશુ જતી. એ વખતે એને આશ્ચર્ય આનંદ પશુ થતો. કોઈ વખત તો વળી આમ અચાનક મને બાળી જઈને એ શરમાઈ જતી અને પોતે તે વખતે જે કંઈ પશુ કામ કરતી હોય તેમાં ખૂબ જ એકાગ્ર પશુ બની જવાનો ડોળ કરતી.

પશુ મને આમ સંતોષ ન વળ્યો. એક દિવસ મનોરમા આવે તે પહેલાં હું બહુ વહેલો આવી ચઢ્યો. ને તે દિવસે મારા મોઢા પર મેં પાવડરના લપેટા કર્યા હતા. મારા આંદા દિદાર જોઈ મનોરમા બડકી ગઈ. મારો આવો વેશ તેને ગમ્યો નહિ. તેણે મને પાવડર કાઢી નાખવા માટે સૂચના કરી...મેં આ સૂચન મળ્યાને મારા ધન-ભાગ્ય ગણ્યા.

ને ત્યારબાદ દર જ દિવસ રહીને આવેલા સોમવારને તો હું જુલો જઈ ચકું તેમ છું નહીં. તે દિવસે પહેલા ક્ષમ્યમાં હું પેન્સીલ વખર આવ્યો હતો અને પેન્સીલ વિના ચાલે તેમ હવું જ નહીં. ને શિક્ષક જરી વધુ પડતા આદર્શવાદી એટલે તેમની જાણમાં મારી જુલ આવી એટલે તેમનું વ્યાખ્યાન પેન્સીલ પર ચાલે ! એટલે તેમને ખજર પડે તે પહેલાં પેન્સીલ વેચાતી લઈને હું જોશબેર ત્યાં પાછો ફર્યો ત્યારે રિસેસ થઈ ગઈ હતી. હિતાવળે હોડતાં હું અચાનક જ મનોરમા સાથે અલગાઈ ગયો. મને લાગ્યું કે એને મારા આ પાપથી રીસ ચઢી: પશુ એ તો મારી સામું જોઈને સહેજ રિમત કરી પછી "એમાનંદનું કાવ્ય ગોખ્યું !" પૂછી દસતી દસતી ચાલી ગઈ.

મને બેદરકારીએ રાજ ન થયો હોત તો મનોરમાની હાસ્ય યુક્તવાણી પણ સમજાવવાને

મળી ન હોત. ને પછી તો હું તેના વાક્યો વિશે કલ્પનાઓ કરતો, છેવટે તો પછી હું એને પરણવા માટે જ જમ્યો. છું એવું પશુ કલ્પના લાગ્યો. છેવટે અમારા વિવાહની ધામધુમથી વતો થવા લાગી. નિયત સ્થળેએ હું લગ્ન કરું તો તેમાં ય નવીનતા આણવાને મેં નિશ્ચય વ્યક્ત કર્યો. ને મને મારા કાર્યમાં યશ પ્રાપ્તિ યશે કે નહીં તે વિશે અમારી નિશાળના કુતરોને પૂછ્યું અને તેનો કાન પકડી તેની પાસેથી પશુ હા પડાવી.

અમારી નિશાળની બાજુમાં ગાડીના લાંબા પાટા પડ્યા હતા: હજુ ય હશે. ત્યાં બેસી એક દિ હું ચાકુની ધાર કઢાવતો હતો. અને સાથેસાથ ચાકુને એ રીતે લોહચુંબક કરવા મથતો હતો. બરાબર તેજ સમયે મનોરમા મારી બાજુમાંથી પસાર થઈ ગઈ અને તેણે મને પૂછ્યું કે: 'થું કરો છો ?' મેં ઉત્તર રૂપે કહ્યું કંઈ નહિ. મારા આ ઉત્તરથી તે હસી. તેને ખબર હતી કે ગાડી ચાલી જતાં પાટા પર ચાકુ ધસવાથી લોહચુંબકનો શુભ તે પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અને એટલા ખાતર જ પ્રપત્ન કરી રહ્યો હતો. પશુ મારામાં લોહચુંબકનો શુભ ન હોય તે હું મારા ચાકુને તે શી રીતે આપી શકું ? મનોરમા વીણતી હતી એટલે હું કશું કરતે નહિ વાત એને પગવતી નહિ.

...પશુ ત્યાં તો મારું ચાકુ લોહચુંબક બન્યું ને તેની સાથે મારામાંય લોહચુંબકનો શુભ આવ્યો. આમ ચતાં હું પશુ અંધકારનો લાભ લઈ મનોરમાની લગભગ અડોઅડ ઉભો રહ્યો અને પછી તેના બોલવાળી પ્રસંગો કરતાં કશું..... મનોરમા તું ખુબસુરત છો.

બસ...ચકું...ચકું... ચકું. સાર. પછી એકબેકને પ્રેમ કરતા જ આગળ બંધે ગયા.

જાત જાતની કલ્પનાઓ કરીને પડખેની વાડીમાં એકલા જાળીને ધરાઈ ધરાઈને જામડેલો ખાંધો. એવા તો કેટલાય દિનો વહી ગયાં. પછી અમારી પ્રેમચેષ્ટા મારા એક મિત્રને ખૂબ ખટકી. તેણે મારામાં ભાગ પડાવવા માંડ્યો. ને એક દિવસ જ્યારે સકારણ મેં મારા આ કિતશનુને નિરાળમાં એક ફેટ મારો ભોં ભેજો કરી દીધો ત્યારે તો મનોરમા મારી શક્તિ ઉપર આક્રોશ થઈ ગઈ.

પછી ત્યારપછી તો મારે મુખે આવાવાનું થયું. અમારા સાહસની અને પ્રેમની વાતો જાહેર રીતે ચર્ચવામાં આવી. હું આપી કરી ગયો. મેં ફરી મનોરમાને યાદ ન કરી. પણ પછી પેલી વિમલા ક્યારેક મળવા લાગી. ને ખરું પૂછો તો મનોરમાને કારણે હું તોડાની બન્યો હતો; પણ એ જાતના તોડાનથી વિમલાને મેં ઉગારી લીધી હતી. ને પાછળથી વિમલા પરથી ચૂકી એવું જાણવા મળ્યું ત્યારે હું રાજ થયો. પણ જો તમે મનોરમાની વાત કરતા હો તો હું હજીય તેને જુદી શંકો નથી, આજે તો એ કોરોળમાં છે એટલે મને એક ખીજ શંકા રહ્યા કરે છે. શું તે મારા જેવા અબજુ બેદરકાર અને તોડાનીને હજીય યાદશે કે કોઈ દારૂડિયા, અરિઅણીન સુકસકડી કોરોળિયન પર પોતાની પસંદગી ઉતારશે ?

સરલા પીરસતી હતી.

પોતાની છોકરીને પછી તેની વય મને સેટલી હોય, જો એક મા હિપર હિંચકીને તેના હોંઘોશ આત્મા જાળ ત્યાં સુધી ઠેકાણી પર પહોંચી શકે તોજ એક સ્ત્રી મા થવાને જરૂરી લાયકતા ધરાવતી ગણાય. સરલાની માની આટલી લાયકાત હતી જ. પણ સરલા તો

હજી કિશોરી હતી. હજી સત્તર વર્ષ જ તેને થયા હતા. અને અધુરામાં પૂરું તેનામાં લોહચુંબકનો ગુણ હતો. મને તો કોણ જાણે તે દિલ્હીમાં ચાંદની ચોક મૂકીને અહીં અમારી પાડોશમાં રહેવા લાગી ત્યારથી જાણું, મૂળ તો સરલા હતી જ અમારા ગામની પણ દશબાર વર્ષથી એ દિલ્હી જ રહેતી. એજણુ દિવાળીઓથી એ અમારે ગામ ઓવી હતી.

જ્યારે તે પહેલી આવી ત્યારે તેને ખબર નહીં કે અહીંની છોકરીઓના માથામાં જી હોય છે. એની કોઈ બેનપણીને ઘેર એક દિવસ તે મુર્છા ગઈ અને તેના માથામાં પુષ્કળ જી થઈ. કોણ જાણે કયા કિતશનુની એણે સલાહ માગી અને કોણ જાણે કયા કિતશનુએ તેને સલાહ આપી એ ખબર નથી પણ સલાહ હતી માથામાં પારો ધસ-

જાહેરખબરનું ઉત્તમ સાધન

—\* ગુજરાતી \*

ચિત્રમય જગત

મહા ગુજરાતના આ અંગ્રેક માસિકનો ફેલાવો સર્વ સ્થળે છે. દર મહિનાની પહેલી તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંભીર લેખો, વાતોઓ, હળવા નિબંધો, રાજકારણી લેખો ને સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુકથા સમા-લોચન એ અમારી ખાસ વિશેષતા છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૮-૦ અને ૬-૦-૦. આ માસિકનો ફેલાવો ગુજરાત કાઠિયાવાડ ઉપરાંત દિ-કુસ્તાનના બધા પ્રાંતોમાં છે. ખાસ કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો જાય છે. મેનેજર—ચિત્રશાળા પ્રેસ, પૂના ૨

વાની અને એ રીતે જુ કુર કરવાની સવા-  
રના ન્હાતો વખતે તેણે પોતાના માથામાં  
પારો ઘસવાની સલાહ આપનાર અને પારો  
આપનારનો આભાર માન્યો. કદાચ, એ  
વ્યક્તિ હું પોતે જ હોઉં. પારો ઘસી રવચ્છ  
થઈ તે મારી બેન પાસે માથું હોલાવવા  
બેઠી. મારી બેન અને સરલા બેનપણીઓ.  
ગમે તે હોય પણ ન્યારે સરલા પોતાના  
સુંદર લાંબા વાળ હોલાવીને ઊઠી અને  
ન્યારે પોતાની લટમાં ફૂલ નાખવા હાથ  
ઉઠ્યો કરવા ગઈ ત્યારે તેને ખબર પડી કે  
તેની સોનાની મોઢી બગડી અને સોનાની  
મોઢી વીંટી પારાની અસરથી સફેદ દુધ  
બન્યા હતા. ગભરાતી સરલા મારી પાસે  
આવી ગભરાટમાં અમે બે સોની પાસે ગયા.  
હું બંગડીઓ સોની પાસે લઈ ગયો ત્યારે  
સરલાએ મને કહ્યું કે મારે તે બંગડીઓ  
સોની પાસે સુની મૂકી આવવી નહિ અને  
ત્યારે મેં તેને કહ્યું કે હું મુખ ન હતો.  
સરલાની બંગડીઓ સોનીએ તપાવી  
આપી લાં સુધી હું સોની પાસે જ બેસી  
રહ્યો અને પછી તેની બંગડીઓ સો-  
નિય સોનું થઈ ત્યારે જ ત્યાંથી હું  
ઊઠ્યો. અને ત્યારે સરલાએ માત્ર મારો  
આભાર માન્યો જે મેં દસતે મોંએ રવીકારી  
લીધો. પણ ત્યારે મેં 'નેહું કે સરલાને હું  
જે દિવસે તરીકે સલાહ આપતો હતો ને  
તેને ગભરાટને સમયે ને મુશ્કેલીને સમયે  
મદદ કર્તા થઈ પડતો હતો ત્યારે હું ક્યાં  
પણ ચમક લાવતો ન હતો. પણ સરલામાં  
જે લોહચુંબક હતો. તે મને તેને માટે કંઈક  
કરી છૂટી તેની નજીક ને નજીક પુકારી રહેતો  
હતો. અને હું એ પુકારને નકારી ચકતો  
ન હતો.

એક વખત તો સરલાએ ખરેખર પુકાર  
કર્યો. દિવાળીનો સમય હતો. કેણુ નળે

મારી બેનને સરલાની મદદ બેઠતી હતી.  
મારી બેન સરલાને બોલાવી અને તેની પાસે  
ધુધરા અને પુરીઓ બનાવવામાં મદદ લીધી.  
સાંજે ઘેર આગ્યો ત્યારે સરલા જવાની  
તૈયારી કરતી હતી, તેની મારી સાથે બોલવા  
ધમ્મજતી નહતી છતાં તે બોલી...આજે ધુધરાં  
ક્યાં છે...આખી બેન...મેં તેને કહ્યું કે  
એ ધુધરા કરવામાં સરલાનો હાથ તો નહોતો  
ને ? ત્યારે સરમથી લગ્નજત થતાં તેણે કહ્યું  
કે તેણે જ ધુધરા કર્યા હતા. મેં તેણે 'કહ્યું  
કે હું તેના બધા જ ધુધરા ખાઈ જઈશ  
ત્યારે તે કંઈ જ બોલી નહીં...માત્ર દોડી  
ગઈ. શા કારણથી તે હું કળી ચક્યો નહીં.

ધુધરા તો સરસ થયા જ હતા. ખૂબ જ  
સરસ. મારી બેન ન્યારે મને પીરસતી હતી  
ત્યારે તે સાથે સાથે પુરીઓ પણ તરતી.  
બન્ને પ્રવૃત્તિઓ એકઠે હાથે ન થઈ શકે  
એટલે મારી બેન. મને પીરસવાને સરલાને  
બોલાવી. સરલાને આવવું પડ્યું. સરલા મને  
પીરસવા લાગી. તે જે જે લાવતી તેના  
નામ તે એટલા ધીમે બોલતી કે તે મને  
સંબળાતા નહતા. કદાચ કેમ તેનો અવાજ  
સાંભળી નય અને તો તે નિર્દોષ ન રહે  
એટલે તે ધીમે બોલતી હતી. પણ મારે તેને  
બળે વખત તે પીરસતી હતી તે શું હતું  
તે પૂછવું પડ્યું પછી તો એટલી બધી  
તકલીફમાં હતી કરતાં સરલા જે પીરસે તે  
લઈ લેવું ઉચિત ધાયું. ન્યારે તે મને  
પીરસી લેતી ત્યારે તે સરલાની જાણમાં જઈ  
ઉભી રહેતી. પણ ને ત્યાંથી સંતાઈ ચકતી  
નહિ. તે ઊભી રહેતી કારણ કે તેને નેહું  
પડ્યું કે મારે શું નેહુંતું હતું અને તે ત્યારે  
મારી સાથે જ બેઠી હતી. અને હું તેની  
પાસે કંઈ માથું નહીં ત્યાંસુધી તેને ખબર ન  
પડતી કે મારે શું નેહુંએ છે. તોય મારામાં  
લોહચુંબક તો નહતું. લોહચુંબક તો હતી

સરલા. તે બ્યારે મને શાક પીરસતી કે  
ધી પીરસતી ત્યારે હું તેને ખસ કહેતો  
નહીં ને તે આખી થાળી ભરીને જ નતી.  
તે પીરસતી ત્યારે હું તેને હાથ જ નેતો  
અને તે શું પીરસતી તે બધી જતો. તેણે  
મને હાથ આપી અને તેમાં માંખી પડી તોય  
મને ખબર ન પડી. ને બ્યારે એ ફરીથી  
ખીજી હાથ લેધ આવી ત્યારે મેં તેને તે  
મૂકવા મારા પાટલા પર જગા ન આપી  
એટલે તે હાથના ઝાસને ગમે ત્યાં મૂકીને  
જતી રહી. મેં તેની પાસે શાક મંગાવ્યું  
ત્યારે તે ખાળી હાથે આવી કારણ કે શાક  
ખલાસ થયું હતું... પણ તેના ખાલી હાથ  
મને ખાલી ન લાગ્યા, મેં થાળીમાં મારા  
હાથ ધોઈ નાખ્યા ત્યારે તે પાપક લાખને  
આવી અને આંખો ઝીંકીને તેણે પાપક  
પાણીમાં નાખ્યો ! ખીજે પાપક મેં મંગાવ્યો  
ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું ખીજ પાપકને લાપક  
નથી. ત્યારે તો મને ખબર પડી ગઈ કે મારામાં  
કશો જ લોહચુબકનો ગુણ ન હતો. જમીને  
બીજો થાઈ છું ત્યારે સરલા મને પાન

સોપારી આપવા ઉપર આવે છે. મારી બેન  
તો હજુ પુરીઓ લખે છે. ત્યારે સોપારી લેવા  
જતો હતો ત્યારે સરલાએ મને કહ્યું કે મેં  
લીધી હતી તે સોપારી સહેલી હતી. ત્યારે  
ખીજ સોપારી લેવાને બદલે આમ અવસ્થ  
થવાને બદલે મેં સરલાને મારી પાસે બેસવા  
કહ્યું. અને તે વખતે સરલાએ મને એકજ  
પ્રશ્ન કર્યો-કેમ ભગીરથ મહેતા જમ્યા ? મેં  
તેને ઉત્તર આપ્યો...હા, સરલા ધરાધને ..  
અને પીરસતી તો તું જને ? ત્યારે સરલા  
શરમાઈ ગઈ. અને તે દિવસને વખતે રંગોળી  
પુરવા માટે તેની પાસે ડિઝાઇન હતી તે  
બીંત પર ચિતરવા લાગી. મેં તેને કહ્યું કે  
સરલા આ ડિઝાઇન ખરાબ છે અને મેં કહ્યું  
કે મને નવી અને સારી આવડે છે અને હું  
તને બતાવીશ. હવે સરલાને કંઈ જ કહેવા  
કરવાનું રહ્યું ન હતું અને તેનામાં લોહચુબ-  
કનો ગુણ છે જે ખબર તેને પડી ગઈ હતી  
એટલે હું જેમ તકીયા પર પડ્યો તેમ તે  
મારી નજીક અને હું એ લોહચુબક અતિ-  
આકર્ષાયો છે.

## —સ્ત્રીઓના—

મદર, લોહીવા, ઋતુદોષ, વંધ્યત્વ તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

# સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. (કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

**બિ.આ. ફાર્મસી—** સોલએજન્ટ : મેસર્સ એસ. રમણ એન્ડ કું. ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, તથા લક્ષ્મીરાડ, પુના સીટી

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેદે છીએ—

દરેક ભતની દેશી-દવાઓ માટે સૂચિપત્ર અંકેત મંગાવો.

લેખક : શ્રી. બાલકૃષ્ણ જોશી

**જ**ગીરદાર સાહેબનો ખંડો આજે પૂર, બપોરથી દીપી ઉઠ્યો હતો ! બધા યોગાનમાં ભોજન પાટ્ટીની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી ! રંગોળી, પાટલાની મુંદર વ્યવસ્થા થઈ હતી. સુગન્ધિદાર ધૂપસળીથી આખું વાતાવરણ મધમધી ઉઠ્યું હતું.

જગીરદાર કસનજ દેસાઈની એકની એક લાડકી પુત્રી ઉમાની વરસગાંઠેનો આજે જન્મસો હતો ! પ્રખ્તવર્ષનાં આમંત્રિત-મેમા-નેની પંક્તિથી થોડે દૂરના ખેતકમાં ઉમાની શાળાની સર્વ સહાધ્યાયીનીઓ પણ જોવાપાછા ગઈ હતી.

ઉમા ક્રીમતી વસ્ત્રાલંકાર સજ્જ સખી-ઓની પંક્તિમાં ઘૂમતી હતી, અને તેમના આનંદી વાર્તાવિનૌદયી હાસ્ય અમૃતના કુવારા ઉડી રહ્યા હતા.

લાડકી ઉમા સામે પ્રેમથી જોતાં જગીર-દારજી ગજરાયા પતિને કહેતી હતી “આપણી ઉમા કેટલી સરસ લાગે છે-મુખને પહેલી તો મારી જ નજર-લાગશે-જુઓને, પેલી જન્મ એની સાથે ઉમી રહી વાતો કરે છે તે જરાએ શોભતી નથી.

જિયારી જન્મ ? મધ્યમ સ્થિતિનાં મા-આપની તે પુત્રી હતી. તે સાદાં સાદી પોશાક પહેરી ઉમાની પાછળ પાછળ નાહક અટવાયા કરતી હતી; ગર્ભ શ્રીમંતાઈને દીમાક તેનામાં જણાતો ન હતો !

જન્મજુવાર ઘર ચપો; અપોચનને બાત ખલાસ થતાં જમનારાઓનાં દાઢ આભાવિષ્ટ રીતે ખામુદી-પૂરી તરફ વળવા લાગ્યા. ત્યાં ખૂમ સંભળાત “ ઉમા, એ ઉમા. ”

ઉમાએ ગભરાઈને અવાજ તરફ નજર નાખી; અધી છોકરીઓ ચરચરી ઉડી; કેમ કે જગીરદાર સાહેબે પોતાના પઢાડી અવાજે ગર્જના કરી કહ્યું “ ઉમા, પેલી મણુકાને કોણે જન્મવા બોલાવી ? ગાંડી ! તને કાંઈ અકલ છે ? ને પાછી તેને બધાંની પંક્તિ-મેગી જન્મવા બેસાડી છે ને ? મૂર્ખા કંઈની !

પતિરાજ આટલા કેમ ઉકળી ગયા હતા તેનો હજી ગજરાને ખ્યાલ આવ્યો નહિ; અને તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ જ ન હતું, કેમ કે મણુકાને એ ક્યાંથી ઓળખે ? તે આસ્તેથી બોલી, “ એ મણુકા કોણ ? કાની છોકરી ? ”

જગીરદાર સાહેબે અવાજ સાતમા સ્તરે ચઢાવી દીધો, “ પેલી બેડી, પૂરજીવની પક્ષા સાથે; જોને ! ઉમાને તો અક્કલ નથી, પણ એ પોરી પણ નથી સમજતી કે પોતે ક્યાં ક્યાં જગ્યાએ બેસવું તે ! હઠરી-દૂબળાંની પોરી છે પણ અસલ અનાવળા જેવો ઠોરો કરીને આવી છે ને ? ”

હાજુવારમાં સૌની નજર મણુકા પર પડી. રેશમી સાડી પહેરી પીરસનારા પોતા પોતાની જગ્યાએ જ સ્થિર થઈ ગયા. ગભરાયેલી નજરે મણુકાએ ચોમેર જોયું અને મોં નીચું કરી દીધું, સંપૂર્ણ શાંતિના બંગ કરતાં ઊંચે ગજરાએ કહ્યું, “ રાજી, રાજી, આમ જોવા શું કરે છે ગાંડા જેવી ? પેલી મણુકાની પત્રાળી ઉપાડીને પેલા પટાવાળાની સોમલી સાથે જોાવી દેને-”

રાજી કામ કરનારીએ મણુકાની પત્રાળી ઉપાડી અને લથડતે પગે મણુકા સોમલી પાસે ગઈ બેડી.

આનંદ ઉદ્ઘાસથી જમણુવાર ખસાસ  
યથે જો ઉમાએ હસતાં હસતાં સખીઓની  
પંક્તિમાં મુખવાસનાં પાન-સોપારી, લવંગ  
એલાયચીની લઢાણી કરી. મેરેરાઓ પાન-  
સોપારી ખાઈ દીવાનખાનામાં ચાલ્યા જતાં  
ઉમાએ પોતાની બાથ મંડળીને થોડીવાર  
મોમેફોનના સંગીતનો લાભ આપ્યો. સો  
બાલિકાઓ આનંદમાં આવી મજ અને  
છેલ્લી રેકડ નરસિંહ બગતની ચડી મેરે  
અંગના મેં આવો મહારાજ-તુમ બિના  
સણી નગરિયા—

x x x

રેકડ ખસાસ થઈ અને સર્વ સખી-  
મંડળ ભેગી, મણુકી પણ ખિન્ન હૃદયે બહારથી  
હસતાં મોંએ ઉમાની રંગ લછ ઘેર  
જવા નીકળી.

(૨)

ખાર વરસ ખાદ્ય—જગીરદાર સાહેબનો  
બંગલો આજે પાછો ધણે વર્ષે આનંદથી  
ઉમરાઈ જતો હતો ! ધણે વર્ષે એમને ત્યાં  
હોદિત્રનો જન્મ થતાં પારણ બ્રહ્મવતો પ્રસંગ  
આવ્યો હતો ! અને તેનાં વારસા નિમિત્તે  
મિજબાનીનો ખારે જલસો હતો. વિજ્ઞાનિક  
રોશનીના લખલખાટ આગળ આકાશમાં  
ઉગેલા પૂનમનો ચંદ્ર પણ જાણે અંખે  
લાગતો હતો !

આજે બગીચાના ટેનિસ કોર્ટ પર ભોજન  
પંક્તિની ગોઠવણ થઈ હતી સાસરાનીયરના  
દાગીનાથી ખડકાપક્ષ શરીરે ઉમા ચેમ્પેર  
આનંદમાં ધૂમતી હતી.

નિમંત્રિત મેમાનો લગભગ સર્વ આવી  
મયા હતા. માત્ર ડૉ. મંજુલાબેન આવે  
એટલી વાર હતી. જગીરદાર સાહેબનો  
સ્વાભાવ મૂળથી જ બડમટીઓ હતો છતાં  
આજે કાંઈ એ ધણા ધીરગંભીર થયા નહતા  
અને વાતનો વિષય પણ કાંઈક બદલાયો  
જણતો હતો.

૩

આજે એમને ડૉ. મંજુલાબેન સિવાય  
કાંઈ સૂઝતું જ નહતું !

“ ધણી હોશિયાર બાઈ, દેખું—ખુદ  
મેતના મોંમાંથી આ વખતે એણે અમારી  
ઉમાને બચાવી-સ્વભાવમાં પણ કેટલી  
મીઠાઈ—” જગીરદાર સાહેબ એમણી.

તે સાંભળી તેમના જમાધરાજ બેરિસ્ટર  
અરવિન્દે સસરાને સાથ આપતાં કહ્યું  
“ ધનિયાની વાત બાબુએ રાખેને પણ  
ખુદ પુરોપમાં પણ એવી હોશિયાર-રમાઈ  
ડાકટર ઓછી જ જોવામાં આવે છે. ” એને  
સિગરેટ ખંખેરતાં પુનઃ જણાવ્યું “ આજે  
તો હું એમને ખાસ કહેવાનો છું કે તમારા  
જેવા રમાઈ અને મિત્રનસાર શિષ્ટ લેડિ  
ડાકટર એકવાર પણ પુરોપની સફર કરવી  
જોઈએ—તેમના વર્તનમાં ને બોલવા ચાલવામાં  
કેટલી મીઠાઈ-કેટલી સંસ્કારિતા—જમાધરાજ  
વધુ પડતાં વરસી ન જાય તે માટે કે શું  
પણ જગીરદાર સાહેબે વચમાં અંપલાયુ ”  
અરે આ પણ એ તો કહે છે કે મારી ઉમા  
ને એ એક જ વર્ગમાં બહુતાં પણ ઉમા  
રોતી ઓળખાણ રાખે ! છતાં ડૉ. મંજુલા-  
બેન એમની ખાસસખીને ભૂલી ગયાં નથી.

બીજી તરફ સ્ત્રી મંડળમાં ગજરા ગાજતી  
હતી “ કાણ જાણે અત્યારે કેવો કાંઈ  
અગત્યનો કેસ આવ્યો હશે, નહિ. ”

નહિ તો મંજુલાબેન વખતસર આવ્યા  
વિના રહે જ નહિ—ડૉ. મંજુલાબેન એટલે  
આપણા ગામનું નોક જ છે હો—ઓહો આલો,  
આવી પહોંચ્યાંને શું ? ”

બનારસી સાડીનો પ્રાકલ્પ સંકોચતાં ગજરા,  
અને દેશી દીપરની બીડીનો અગાધ દમ  
એવતાં જગીરદાર સાહેબ, બેરિસ્ટર, જમાઈ  
અરવિન્દની પાછળ પાછળ ડૉ. મંજુલાના  
સ્વાભાવ માટે દોડ્યાં.

બહુ મંડળ તેના માનમાં ઉઘું થઈ

અયું અને તે આવી જતાં સૌ પોતપોતાના બાણે જોસો ગયા. વિલાપત નદ્ર આવેલા સુધારક જમાઇ બેરિસ્ટર અરવિન્દ હાજર હોવાથી સી પુકયની પંક્તિમાં ન્તિભેદ જેવું કાંઈ રાખવામાં આવ્યું જ નહતું; એટલે ડો. મંજુલાનું બાણ પશુ અરવિન્દ અને ઉમાની વચ્ચે જ ગોઠવવામાં આવ્યું અને એ ત્રણે જણની સામે ખાસ ચોંડીના તાટ-વાડકીઓ ચળકતાં હતાં !

(૩)

સર્વ વાનીઓ પીરસાઇ રહેતાં જગીરદાર સાહેબના હરહર મહાદેવના અવાજ સાથે બોજનની શરૂઆત થઇ. પરંતુ ડો. મંજુલાએ ચોમેર નજર ફેરવવા માંડી. ઘણા જણની નજર એના પર ચોંડી ગઇ. તેા એના મુખપર હંમેશનું મીઠું હાસ્ય તરવરી રહેલું જણાયું. જમણા હાથે બેઠેલી ઉમાને એણે જરા મોટેથી કહ્યું “ તમારી રાત્રી કામ કરનારી ક્યાં ગઈ ? ” પશુ તે પ્રશ્નનેા જવાબ સાંભળવા નહિ શકાતાં પોતે કાંઇપણ બળકાટ વિના પાટલા પરથી ઉડી ને એક હાથે પાટલો અને બીજા હાથે એણે તાટ ઉપાડતાં ઉભી થઈ ગઈ.

સૌ જોઇ રહ્યાં. જગીરદારની જગતી ન્યેાત વાચા પશુ અત્યારે અચાનક : સાંત પડી ગઈ ! પંક્તિ છોડી આર હાથ છેડે ડો. મંજુલાએ પોતાના પાટલો ગોઠવ્યો અને નિર્બંધતાથી ચોમેર નજર નાખતાં તે બાણા પર બેઠી.

“ અરર, આ શું ? ” બેરિસ્ટર અરવિન્દે આશ્ચર્યચકિત થઇ નદ્ર પૂછ્યું.

“ અદ્વિતિત જગ્યાએ તમે મારું બાણ માંડ્યું—તેમાં કું શું કરે ? મારી વારાવિક જગ્યા આ છે—આપ સૌ જવાં ઉજળિયાત કામ સાથે એક પંક્તિમાં મારા જેવી કાળી-પરજની છોકરીએ જમવા બેસવું એ બેઠું—”

“ નો-સેન્સ ” બેરિસ્ટર અરવિન્દ વચમાં જ બોલી ઉઠ્યો.

“ વાહ, વહુ સરસ કામ ! આખરે મંજુલાબેન, તમે અમારી આવી જ કીંમતે કરી કે ? અને તો પછા સુધારક છીએ ને તમારા મનમાં આવો હલકો વિચાર પશુ શા માટે આવવો જોઇએ ? ” જગીરદાર સાહેબે કાંઇક ખસીયાણા પડી જવા છતાં રિમત કરતાં કહ્યું.

તેનાં સામું ટીકાને જોઇ રહેતાં ડો. મંજુલાએ તત્કાળ જવાબ આપ્યો. “ જગીરદાર સાહેબ, આરાં વરસ પરં ઉમા પહેનની વરસમાંકેને દિવસે જલસા પાર્ટીમાં આપે જ મને મારી જગ્યા નક્કી કરી આપી હતી તે આપ બૂલી ગયા હશે, પશુ હું તો તે પ્રસંગ બૂલી નથી. પહેલાંની મણુકી ને આજ આપ ડો. મંજુલાબેન કહો છો એટલો જ માત્ર ફેર ! ખાકી મારી બા તો હજી ‘પશુ મને મણુકી કહીને જ બોલાવે છે ! ને મારા જાતભાઈઓ અભિમાનથી શું કહે તે જણો છો ? ” આપણી માણુકી પોરી બાકી હાકતાર થઇ ગઇ—”

હરો, ચાલો એ વાત જવાહો—જમવાનું થઈ પડી નથ છે, મટિ કરો શરૂઆત—” એટલું કહી મંજુલાએ જમવાનું શરૂ કર્યું.

જગીરદાર સાહેબ ચડીચૂપ થઇ ગયા ! બેરિસ્ટર અરવિન્દે સસરા સામે જોયું તો તેમનું મોં છબી પાડવા જેવું લાગતું હતું ! તત્કાળ બેરિસ્ટરની નજર સામેના ચાંબલે ચોટલાં-રંગમેરં મી સુખાપિત છાપેલાં કાકી તરફ પડી તો તેમાંના એક પર નીચેના અક્ષરો દેવનગરી લીપીમાં જણાયાં—

ગુણોઃ પુજામયાનં મુણિષુ

ન ચ લિફ્ફ ન ચ લયઃ

અને સહેજ પુખ્તારો ખાતાં સંસ્કૃતનાં અજ્ઞાસી ઉમા-મંજુલા અને બેરીસ્ટર ત્રણેય તે પર લક્ષ ચોંટતાં તેમનું પરસ્પર રિમત બધું તારામિત્રક રચાયું.



## સાદું રહસ્ય

ટોમ્કો કોકોનટ હેરબ્રોઈથથી માથાને માલીસ  
 કરવાથી વાળનાં મુળીયાંને પોષણ મળે છે.  
 ટોમ્કો કોકોનટ બ્રોઈલ શેમ્પુથી હર અઠવાડીયે  
 માથુ ધોવાથી વાળ સ્વચ્છ અને કુંદરતી  
 ચળકાટ ધરાવતા બને છે.

ટોમ્કો સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ અચંગે સ્ટોટ મુંબઈ



# સ્ત્રી એટલે ?

લેખિકા : સી. સત્યબાળા વિભોચનરાવ દેસાઈ.

**મ**નવ જાતને ઉન્નત થવું હોય તો સ્ત્રીને સાચા સ્વરૂપમાં સમજવી પડશે. સ્ત્રીઓના ઉદ્ધારમાં માનવ જાતનો ઉદ્ધાર સમાયેલો છે. સ્ત્રીઓ તો જગતની જગદંબાઓ છે. અન્નપૂર્ણાઓ છે. સ્ત્રી ધરને ઘડે છે, એટલું જ નહિ તે પુરૂષને પણ ઘડે છે. અન્નપૂર્ણાની ભાવના એ સ્ત્રીની ભાવના છે. સ્ત્રીઓ એટલે માધુર્યનો પૂંજ, ને જગતને કેશરગે, કૃષ્ણ, રામ, ગાંધી ને રામતીર્થ સરીખડા પુરૂષો ધરતી રસાળી વેશ, નવજીવન પાંગરતી પૃથ્વીને પલિ પૂન્યતાને પાત્ર નથી શું ? પત્થર બની ગયેલાં હૃદયોને પણ પીગળાવવાની શક્તિ સ્ત્રીમાં છે. નિત્ય જીવનનાં અંગે એક બની જઈ, રમૂતિથી પર યાય છે. પરંતુ એમાંથી એકાદ અંગ નખડું હોય તો જીવન વીકટ બની જાય છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ સમાજનાં મુખ્ય અંગ, તેનાં તરફ બેઠરકાંડી રાખ્યે સમાજ પાંગળો, અધૂરો નહિ રહે ? સ્ત્રીના સ્ત્રીત્વને ધન વડે, કામ વડે, બળ વડે ને પ્રેમ વડે પુરૂષ તાપે રાખવા મથે છે. પાપનું મૂળ શાલિકા ! પરંતુ નારી દેહમાં પૂન્યભાવ સેવાય તો જગતમાં પયગમ્બરો ફુલ્લ નથી. નારી દેહના ઉપભોગમાં ત્યાગની ભાવના વિશેષ જગે તો ? પુરૂષની ભાવના કે ખેડને સમજીને તેના સાદૃશ્ય માટે પુરૂષ સરખો જ ભોગ આપતી પલિ પૂન્ય નથી ? કોણ કહેશે કે પૂ. મહાત્માજીના પ્રત્યેક કાર્યમાં કર્તુર-બાની પ્રેરણા નહતી ? સ્ત્રીનો માતૃપ્રેમ

વિશ્વને સજીવન રાખે છે. માટે જ તે સંજીવની છે, ચાક્યાનો વિસામો છે. પણ તે ક્યારે ? જ્યારે તેને સાચા સ્વરૂપમાં સમજીશું ત્યારે.

સારાયે જગતમાં પતિ અને પત્નિ વચ્ચેનાં સંબંધ કરતાં વિશેષ નિકટપણ કયાયે બાબુ નથી. માતાનું વાતસલ્ય એ અખૂટ ને અનંત ઝરો છે. એક માતા અનેક પેઢીઓના વારસની માતા છે. માટે જ ઉચ્ચ સંતતિને ચાહો તો સ્ત્રીને ઉચ્ચ બનાવો. કોણ નથી જાણતું કે "મૃત્યુને હસતે મુખે અર્ધોગતી, અગ્નિદાહ સરખા અસલ દેહકાષ્ટમાં આનંદ અવશેષોગતી, પ્રિયતમના આત્માની સાથે એકતા સંધવા દેહને બરમીશૂત કરેલી, આય અબજા આપીવર્તેલું અજેડ, અમર ને જીવંત ચિત્ર નથી ?" ને કહી કઠોરતા માધુર્ય પાસે ચડી બની જતી નથી ?

પ્રેમીઓ તો પ્રેમ યજ્ઞની આહુતીઓ છે. સમસ્ત વિશ્વમાં જોડે છે પ્રેમાહુતીના ધૂપ. એજ પ્રેમીઓની દાંમપત્ય પૂજા. ત્યાગ એજ જીવનનો જય. સંન્યસ્ત એ જ જીંદગીનું સાદૃશ્ય. વેધસ્થના મહાદુઃખમાં પણ કુડેબડ પોપણ કરવા મથતી, એક વિધવા માતા જગતનું પૂન્ય અને દર્શનીય ચિત્ર છે. ને માતા એટલે સ્વાર્થરહિત સ્નેહની જીવંત પ્રતિમા. સ્ત્રીનો સહચાર પુરૂષને સંસ્કાર આપે છે. સ્ત્રી ન હોત તો સંસ્કૃતિ ન હોત. પરંતુ એ સ્ત્રી પુણ્યવંતી આપી હોત તો !

જૂજ નકલો શિક્ષકમાં છે : સત્વરે મંગાવી લ્યો :

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩ : મૂલ્ય ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧)

આજે જ લખો :— હુદાબામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

# અમુઝણનો ઉકેલ

## [ રમુછ સંવાદ ]

૨૧૫૩ :: લેખક ::  
રવિશંકર નરોત્તમદાસ પાઠક

[ નોંધ—આ લખાણ મેં લખ્યું એમાં મારી-પોતાની ભલે ચિંતાય બીજા ધણાનું જલ્લ સ્વીકારવાનો અવસર આવે એમ છે. એ બધાનું ભહેર રીતે હું જલ્લ ન રવીકાર અને એકલો એકલો કીર્તિનો વારસદાર થઈ બહુ તો હું ન શુભે કહેવાઉં. પણ ન્યાં હું જલ્લ સ્વીકારવા તૈયાર થાઉં છું ત્યાં મને વિચાર આવે છે કે 'હું જલ્લ માનું સ્વીકાર' ? અને કાનું ન સ્વીકાર ?' જનનિયંતા પરમેશ્વરનું જલ્લ હું ના કબૂલ કરું ? એણે મને જન્મ જ ન આપેલો હોત તો આ લખાણ કદિ હું લખી શકત ખરે ? એટલે એનો આભાર મારે પ્રથમ માનવો જોઈએ ત્યારપછી ધણી સંભાળ રાખી પ્રેમથી ઘેરી મોટા કરનાર માબાપના ઉપકારને હું સ્વીકારવાની તક લઉં છું. તે પછી મોંઝા ગામની નિરાળના મેંતાણ કે જેમના હાથે સૌથી પહેલાં એકડો મેં છુંડ્યો હતો તેમનો આભાર માનું છું. કારણ કે હું ભણ્યો ન હોત તો આ લખવાની શક્તિ કંઈ મારામાં આવવાની હતી ? તે પછી સીંછડનો, પેનનો, કામળનો, ચોપડનો, જે જે ચોપડી હું ભણ્યો તેના તેના લખનારનો અને છપાવનારનો, તથા ન્યાં ન્યાં એ પુસ્તક છપાયાં હશે તે તે મુદ્રણાલયોનો અને એના માલિકોનો આભાર માનું છું. તે ઉપરાંત મેંતાણની સોડીનો, જે નિરાળના મકાનમાં પ્રથમ લખવા કાળજ થયો તે મકાનનો, તે મકાન જે સ્થળે આવ્યું તે સ્થળનો, અને તે સ્થળ જે ગામમાં આવ્યું તે ગામનો એટલે કે મારા ગામનો હું આભાર માનું છું. તદુપરાંત બીજા અનેકાનેક પુસ્તકો, માસિકો, ચોપડાઓ, વાંચ્યાં તે સર્વના લેખક, પ્રકાશક, મુદ્રક તથા મુદ્રણાલયોનો હું આભાર માનવાનો વિચેક કરું છું. અને આવો વિચેક જે અક્ષરો, શબ્દો અને વાક્યોથી બતાવી શકાય છે, તે લખાણો પણ હું આભાર માનું છું. આમ આભાર માનવાનો વિચાર કરતાં બરોબર પ્રકાશ બંધ-જેનો મારે આભાર માનવાનો એમાં નામ-મારા મગજમાં આવી ભય છે. પણ એ બધાંનો ઉલ્લેખ કરી જતાં આ લખાણના કરતાં આ ઉપકાર નોંધ સદસધણી વધી ભય એવી બીજી લાગે છે. એટલે જેને જેને પોતાનો ઉપકાર આ લેખકે માનવો જોઈએ એમ લાગે તે તે ઉપકાર/મતાઈ-જેણે છે-એમ સમજી લેવા કૃપા કરે. કારણ કે વ્યક્તિગત-નામ લઈ લઈને આભાર માનવાનું ખરેખર અસંભવિત છે. ]

### પાત્રો

- |                              |                     |
|------------------------------|---------------------|
| (૧) લાખાશાસ્ત્રી બ્રજણદાસ    | (૩) સનાનીઆ શાસ્ત્રી |
| (૨) માસ્તર મંગળદાસ મલીઠાવાળા | (૪) ગમનલાલ ગરખડીઆ   |

અંક ૧ લો

( લાખાશાસ્ત્રી બ્રજણદાસ પોતાના મકાનમાં બેઠા છે ત્યાં માસ્તર મલીઠાવાળા આવે છે. )

બ્રજણ.—આવો આવો, મલીઠાવાળા ! ઘણે

દિવસે કેઈ દેખાણા

મલીઠા.—અરે શું બ્રજણદાસ સાહેબ,

અમારી માયાકૂટમાંથી પરવારીએ ત્યારે

કેની બહાર નીકળવાની કુરસદ મળે ?  
અમારું માસ્તરનું તે કેઈ જીવન છે ?

બ્રજણ.—કેમ તમારું જીવન શું ખોટું છે ?  
માસ્તરના જીવનના જોડાનું બીજાનું  
જીવન તો બતાવો ?

મલીઠા.—ના, અમારા કમનસીબ જીવનનો  
જોરો તો બીજો મળે એમ લાગતો નથી.

બ્રજણ.—એમ નહિ, તમારા ઉંચા જીવનની—

પવિત્ર જીવનની વાત કરે છું. પેલા નવલરામે પણ શું કહ્યું છે ?

‘મે’તાજી, બહુ મોટું તુજ નામ તેમ છે કામ, કર ખતે મનસેત્રની ખરી ખેતી ધરી ધામ.’

**મલીલા.**—એ નવલરામના વખતમાં હશે. બાકી અસારે તો માસ્તરોની નથી પડી. વિદ્યાર્થીઓને કે વિદ્યાર્થીઓના માખાપોને. પહેલાંના વખતમાં તો શિક્ષક એટલે વિદ્યાર્થીનો દેવ. વિદ્યાર્થીનાં માખાપ પણ શિક્ષક માટે સારો આદર ખતાવે. આજે તો બધી દશા ફરી ગઈ છે. ‘સંસ્કાર’ જેવા સચરીતો કોઈ શબ્દ જ હવે રહ્યો નથી.

**ભૂખણ.**—ખરું પૂછાવો તો મલીલાવાળો સાહેબ ! એમાં શિક્ષકોનો પણ દોષ છે. પહેલાંના જેવા સેવાભાવી, કર્તવ્ય સમજનાર, શિષ્ય પ્રત્યે છોકરા જેવું વહાલ રાખનાર અસારે શિક્ષકો કેટલા છે ? અસારે તો કોઈ કામમાં મગજ ચોટ્યું નહિ કે લાગણી માસ્તર ચંવા નીકળે છે. એવા માસ્તરોથી શો શુક્રવાર વળે ?

**મલીલા.**—બધા જ કંઈ એવા હોતા નથી. આ અમારા જેવા કર્તવ્ય સમજનાર હજી માસ્તર નથી શું ? પણ સાળો આખો સમાજ જ સગી ગયો છે એટલે કોને દોષ દેવા જઈએ ? અને શું સાહેબ, અત્યારના વિદ્યાર્થીઓથી તો તોખાદ ! એમની અને રામની સેનાના સૈનિકોની વચ્ચે કરો જ ફેર નથી. સવારે યાજ્ઞમાં જઈએ ત્યાંથી સાંજે ઘેર આવીએ ત્યાં સુધીના સમય દરમિયાન માથા ઉપરની પાપડી સલામત રહેશે કે કેમ ? એની પણ હવે હમેશાં ચિંતા રહ્યા ફરે છે. કારણ કે કયે વખતે દીકરાઓ એને ઉપાડી જઈ વેગી ખાય એની મ આપણને ખબર ના પડે. વળી એ લોકો

કચકચીઆ પણ બારે હોય છે. પોતાના શિક્ષકને કંઈ રીતે મુઝવવો એની જ શોધમાં એમનાં મગજ ‘હ’મેશાં લાગેલાં હોય છે. મઘ કહે જ મારા વર્ગમાં એક બનાવ બન્યો છે.

**ભૂખણ.**—અને ત્યારથી જ તમે ચકરાઈ ગયા હો એમ લાગે છે.

**મલીલા.**—ચકરાઈ ના જાય ત્યારે કરે શું ? સાળાંની બેવકૂફી તો જુઓ, મઘ કહે વર્ગમાં ‘મહાપુરુષોના જીવનમાંથી આપણે શું શિખવાતું’ છે ? એ વિષય ઉપર હું બોલી રહ્યો હતો ત્યાં વચ્ચે એક ચિખાવણે ઉભા થઈ કહ્યું, ‘ સાહેબ, વિધવા સ્ત્રી હોય, એના નામની આગળ ગંગા-સ્વરૂપ કેમ લખાય છે ? ’ હવે લોક મહાપુરુષોના જીવનને અને વિધવા સ્ત્રીને શો સંબંધ આવ્યો ? પણ એમ ના કરે ત્યારે એમની લાયકી શી ?

**ભૂખણ.**—હાં પછી ?

**મલીલા.**—પછી વર્ગના અધ્યાસને પ્રસેલ પડેલાંચાંનાં પેલા ચિખાવણને જરા ગુસ્સામાં મેં કહ્યું, ‘ અક્ષલના દુસ્મન, ચાલુ વિષયને અને તારી વિધવા સ્ત્રીને સંબંધ શો છે ? બેસી જ. ’ તો કહે ‘ મારી ચંકા, દૂર કરો નહિ તો હું હેડ-માસ્તર સાહેબ પાસે જઈ જાહેર કરું છું ’ કે, અમારા શિક્ષક અમને બેઠતી ચંકાઓતું સમોધાન કરતા નથી. અને એમાં હાજીદા કરનાર એની પાછળ ખીન્ન દસ ઉભા થયા. હવે તમે જ કહો, એક તો વર્ગમાં ચાલતા વિષયમાં મગ પાડે અને ઉપરથી પાછી ધમકી આપે એ વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે પોતાના દીકરા જેવું વહાલ શું ઉપજે ?

**ભૂખણ.**—માળા બારે તોફાની છોકરાઓ.

**મલીલા.**—અરે તોફાની તે કેવા ? મેં વિધવા

સ્ત્રીના પ્રશ્નને હાથમાં લેતાં જરા વાર  
; લગાડી એટલામાં તો બધા ઉભા થઇ  
ગયા અને બાંકડા ઉપર ચોપડીઓ પછાડી,  
એકમેકમાં ધક્કામુઠ્ઠા કરી, સીસેપ્ટીઓ  
વગાડી, એવો કચકચાટ કરી મૂક્યો કે  
મારું તો માથું પાડી આવ્યું.

બૂખણુ.—પછી શું કહ્યું ?

મહીદા.—પછી શું કરે ? શિક્ષા કરવા  
જાએ તો અપમાન કરી બેસે. અને  
હેઝમસ્ટર પાસે હકીકત રજુ કરીએ તો  
છોકરાં દાખમાં રેતાં નથી એવી હકી-  
કત એ સમજા બેસે. એટલે આવા  
પ્રસંગે ચઢી આવતા મિત્રજનના ઘેડાની  
લગામ જરા ખેંચી રાખી વિદ્યાર્થીઓના  
વિજયને કું સ્વીકારી લઉં છું.

બૂખણુ.—તે તમે સિખવવાનું બાજુ પર  
મૂકી દીધું ?

મહીદા.—હા હા, મારા સાહેબ, બહુવ-  
વાનું અટકારી દીધું અને ત્યાર પછી જ  
ખરી હકીકત જાણવા જેવી બની.

બૂખણુ.—એમ ?

મહીદા.—હા, છોકરાંએ કચકચાટ બુદ્ધ કયો  
એટલે મેં ચોપડી બાજુ પર મૂકી દઇ  
પેલા છછુંદરાને પૂછ્યું, ' બેઠા તારી  
શી શંકા છે ? ' એ સાંભળી સભ્યતાને  
માથે મૂકી ફૂદનારા બધા વિદ્યાર્થીઓ  
પોતપોતાની જગ્યાએ બેસી ગયા અને  
શંકા ઉઠાવનાર છોકરાએ કહ્યું, ' સાહેબ,  
મારી શંકા એ છે કે, વિધવા સ્ત્રીના  
નામ આગળ ગં. સ્વ. ને લખવામાં  
આવે છે એ બૂલભરેલું છે. વિધવા સ્ત્રીના  
નામ આગળ ગંગામાતાના પવિત્ર નામને  
મૂકી શકાય જ નહિ. ' મેં કહ્યું,  
' ગંગાસ્વરૂપ ન મૂકાય ત્યારે સિંધુસ્વરૂપ  
' કે પ્રજાપુત્રાસ્વરૂપ મૂકાય ? અકકધના  
બારદાનો ! ' એ ઉપરથી પેલાએ કહ્યું,

' એમ મુસ્સે નહિ થાવ સાહેબ ! વાત  
જરા વિચારવા જેવી છે માટે તો આપને  
અમે પૂછીએ છીએ. સ્ત્રી વિધવા થઇ  
એટલે એનું બધું સૌભાગ્ય જતું રહે છે.  
એના જીવનમાં ઉલ્લાસ કે જોમ પછી  
રહેતું નથી. અને નિદ્રાગીતું નર જતું  
રહેતાં આપુલ જીવન એનું છિન્નમિન્ન  
થઇ જાય છે. હવે આવા જીવનવાળી  
વિધવાને ગંગાના સ્વરૂપ જેવી કહેવી એ  
ખોટું નથી ત્યારે શું સાચું છે ? વિધ્વ  
ભગવાનના પાદપદ્મમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી  
બુને અનેકરત્નો તથા મહામૂકી ઔષધિ-  
ઓથી સમૃદ્ધ થયેલા પર્વતરાજ હિમા-  
લય ઉપરથી વહી આવતી ગંગામાતા  
શું સૌભાગ્ય વગરની છે ? તકુપરાંત  
પૃથ્વી ઉપર પોતાના અમૃતસમા જળને  
ઉલ્લાસથી ઉછાળતી એ નદી પતિ સાગ-  
રરાજને મળે છે અને જે જે પ્રદેશમાંથી  
એ વહી આવે છે તે તે પ્રદેશને એ ખૂબ  
કસવાળા અને નવધાન્યથી શાભિતો  
બનાવી મૂકે છે. આવી સૌભાગ્યવતી-  
નિત્ય નવા જીવનવાળી, સિંધુરાજને ઉછ-  
ળતા જળથી મળતી ગંગાદેવી, પતિ  
જેનો દૂર થયો છે, ઉલ્લાસે અને ચેતને  
જેમાંથી વિદાય લીધી છે, એવી દુઃખથી  
બળા રહેલી વિધવા સાથે સરખાવાને  
ચોખ્ખું છે ?

બૂખણુ.—તમારા વિદ્યાર્થીઓ ય અજાણ છે  
માસ્તર ! અમારા જેવા ભાષાશાસ્ત્રી-  
ઓને ય ચક્રકરમાં નાખે એવા.

મહીદા.—અરે જુઓ તો ખરા, મારા ખેટા  
કેટલા કાળેલ છે તે ! ઉપરનું વિવેચન  
સાંભળી મેં કહ્યું, ' બ્યાખ્યાન વાચ-  
રપતિ !, તું સમજ્યો છે એવી સમજથી  
આપણી ભાષામાં ' ગં. સ્વ. ' વિધવાના  
નામ આગળ લખવાની પ્રથા વિદ્વાનોએ

પાડી નથી. વિધવાનું જીવન છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે એટલે' પછી એ દુઃખી વિધવામાં કંઈ જળ આવે, કંઈક નવીન પ્રેરણા બાકીની જિંદગી ગાળવા માટે મળે, એટલા માટે એમના નામ આગળ ગં. સ્વ. શબ્દ વપરાય છે. ગંગામાતા પતિતપાવની કહેવાય છે. એનું માહાત્મ્ય ખૂબ છે. ગંગાદેવ પીથું એ પવિત્ર થઈ ગયો. એના તટનાં જોણે દર્શન કર્યાં અને એમાં જોણે મનન કર્યું એ કલિમલથી શુદ્ધ થઈ ગયો. આવી મોટી પવિત્ર નદીની સરખામણીમાં વિધવા પોતાને મૂકેલી જીવે અથવા એ મુજબ સંબોધાતી જીવે એટલે એનામાં બાકીનું જીવન પવિત્ર રીતે ગાળવાનો શુદ્ધ વિચાર આવે અથવા એમ કહેવો કે વિધવા જીવન એને અકાશ લાગે એમાં કાંઈ આવા સારા શબ્દોથી આશ્વાસન મળે અને કદાપી કહે છે એમ,

'સહન કરવું' એય છે એક સ્દાહ,

અને

છે વૈધવ્યે વધુ વિમલતા જન ।

સૌભાગ્યથી કંઈ ?

એવા હંચા વિચારે સમજવાનું ભાન યાય.

ભૂખણ.—શાખાશ માસ્તર શાખાશ ! તમે પણ અમહું બ્યાખ્યાન આપ્યું. તમારો વિદ્યાર્થી આ જવાબથી ચૂપ થઈ ગયો હશે.

મહીદા.—અરે, શું ચૂપ થાય ? મારી વાત સાંભળી એણે જવાબ આપ્યો, 'આપની વાત ખરી છે સાહેબ !' પણ મંગાની સાથે વિધવાની સરખામણી બરાબર નથી લાગતી. આયે જ તે દિવસે એક કવિતા શિખવતાં કહ્યું હતું કે, સરખામણી કરવામાં ય ઔચિત્ય હોયું જોઈએ. દા. ત. એક સુંદર સ્ત્રીના મુખની સરખામણી કરવી હોય તો ચંદ્ર સાથે જ

થાય. અને ચંદ્રમુખી-ચંદ્રીવદનાં એમ કહેવાય. અથવા તેમની સરખામણી કમ્પી હોય તો હરણુંતી. આંખો સાથે અથવા કમલ સાથે કરીએ તો શોભે. જેમકે, હરિણાક્ષી અને, કમલનંધના, પણ એને બદલે કુંભાર ચંદ્રમુખી કે ધંતુરા પુષ્પનંધના કંઈ કહેવાય ?

ભૂખણ.—ઓ મારો બેદી, વકીલની માફક બોલતો હતો શું ?

મહીદા.—અત્યારનાં છોકરાઓને બધી ય કલા ગાત હોય છે. એ ધારે તે રીતે બોલીચાલી શકે છે.

ભૂખણ.—ખરી વાત છે. હાં, પછી તમારા વાદવિવાદો નિર્ણય શું આવ્યો ?

મહીદા.—નિર્ણય તે શા આવે ? છોકરાં કંઈ આપણી વાત માને એવાં આજાં છે ? અને એમની અર્થવગરની વાતોને આપણે પણ ક્યાં સ્વીકારીએ એવાં હોય ? તો પણ 'વિધવાને મંગાનદી સાથે નાજ સરખાવાય' એમ વિદ્યાર્થી પક્ષની દલીલ સાંભળી આખરે 'મેં પૂછ્યું', 'ત્યારે તમે ગં. સ્વ. શબ્દને બદલે કયો શબ્દ પસંદ કરો છો ?' અસાર સુધીના વિદ્વાનોએ જૂઠું કરી તો તમે એને સુધારો. તમે ય ભવિષ્યના સમાજસુધારકો અને બાધાશાસ્ત્રીઓ જ છો ને. 'આમ હું, નરમ પડેલો જોઈ એક બે ખીજા વિદ્યાર્થીઓએ કહ્યું, 'સાહેબ, અમારી નજરમાં તો ગં. સ્વ. ને બદલે 'સરસ્વતી સ્વરૂપ' એમ વિધવા સ્ત્રીના નામ આગળ લખાય તો વધારે યોગ્ય છે એમ લાગે છે.

ભૂખણ.—શું સરસ્વતી સ્વરૂપ ? અરે, એ તે કંઈ શોભે ?

મહીદા.—બ્રહ્મતનયા વાગેવી 'સરસ્વતી' છે, એ નદિ, પણ સિદ્ધપુર આગળ વહેતી

સરસ્વતી નદી છે એની સાથે એને  
સરખાવવા એ લોકો માગે છે.

ભૂખણ.—એ કેવી રીતે બંધબેસતું આવે ?  
મહીદા.—એઓનું કહેવું એવું છે કે સર-  
સ્વતી નદી સમુદ્રને મળતી નથી. અને  
રણમાં સુકાઈ જાય છે. એટલે એનું  
જીવન એક રીતે છિન્નબિન્ન થઈ જાય  
છે. અને એથી વિધવા સ્ત્રીના નામ  
આમળ ગંગાના કરતાં એનું નામ વધારે  
બંધબેસતું આવે છે.

ભૂખણ.—એ વાત ખરી, પણ સરસ્વતી  
કુમારીકા કહેવાય છે એનો સમજ  
વિદ્યાર્થીએને તમે આપી કે ના આપી ?  
સરસ્વતી સામરને મળતા પહેલાં સુકાઈ  
જાય છે એટલે એ કુમારીકા છે. અને  
કુમારીકાને વિધવા સાથે કંઈ સરખાવાય !

મહીદા.—હા, એ વાત ખરી, આમ પૂછવું  
તો હું બૂઠી ગયો હતો. પણ હવે કાલે  
વિદ્યાર્થીએને પૂછો, એમના કચકચાટ  
આમળ અને આવા ઝડપી કોસ આમળ  
હું એવો ગભરાઈ ગયો હતો કે 'તમારી  
વાત વિચારવા જેવી છે. હું એ સંબંધી  
વિચાર ચલાવીશ. અને મને તમારી  
હલીક સત્ય લાગશે તો વિદ્વાનોની સાથે  
ચર્ચા ચલાવીશું.' એમ કહી ચર્ચા ઉપર  
પડેા નાખી દીધો.

( સનાનીઆ શાસ્ત્રી આવે છે. )

સ. શાસ્ત્રી.—ન્યન્ય ભાષાસ્ત્રી ભૂખણદાસ  
ન્ય ન્ય મંગળદાસ મહીદાવાળા ! શી  
ચર્ચા ચાલી રહી છે ? શાના ઉપર પડેા  
નાખી દીધો.

ભૂખણ.—આવો આવો સનાનીઆ શાસ્ત્રી !  
આ તો આ મહીદાવાળા માસ્તર અને  
એમના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે ચર્ચા ચાલી હતી  
એની વાત કરતા હતા. વિદ્યાર્થીઓ  
કહે છે કે વિધવા સ્ત્રીના નામ આમળ

ગંગા સ્વં નદિ વાપરતાં સરસ્વતી  
સ્વરૂપ એમ શબ્દ વાપરવો નોંધ્યો.  
કારણ કે ગંગા એ સામરને મળતી  
હોવાથી સૌભાગ્યવતી છે. અને સરસ્વતી  
રેતીના રણમાં સુકાઈ જતી હોવાથી  
કમનસીબ વિધવાના જેવા છિન્નબિન્ન  
જીવનવાળી ગણાય. હવે હું કહું છું કે,  
'સરસ્વતી સ્વરૂપ' એ શબ્દ ન  
ન વપરાય. કારણ સરસ્વતી નદી સમુદ્રને  
મળતી જ નથી. રસ્તામાં રણમાં સુકાઈ  
જાય છે. એટલે એ કમનસીબ કુમારીકા  
જેવી કહેવાય. અને કુમારીકાને વિધવા  
સાથે સરખાવાય નહિ માટે 'સં ૨૦૦'  
એ શબ્દ પણ બરાબર નથી.

સ. શાસ્ત્રી.—કેણુ સસરીનો કહે છે કે  
સરસ્વતી કદિ સામરને મળી જ નથી ?

ભૂખણ.—બધાય વિદ્વાનો કહે છે ને. અને  
તમને ખાતરી વતી ન હોય તો  
નોંધ આવો.

સ. શાસ્ત્રી.—કહું કહું બધાયે લોકોને બાન  
જ થું છે ! એક બે ચોપડાં આમથી  
વાંચ્યાં. એક બે ચોપડાં તેમથી વાંચ્યાં.  
પાંચ માણસો વચ્ચે એક બે બાવણો  
બરાડ્યાં. બે ચાર ટેકાણે અવળું સવળું  
લખી માયું એટલે થઈ ગયા વિદ્વાન !  
તમે બધા વિદ્વાનો આમ ને આમ જ  
હોધું મારો છો. દુનિયા સુખ છે કે  
તમે બોલ્યા એ બ્રહ્મવાક્ય માને.

ભૂખણ.—ધીરા પડો શાસ્ત્રી ! ધીરા પડો.  
આમ મિલજ થું ખોઈ બેસો છો !

સ. શાસ્ત્રી.—અરે મિલજ તો એવો ખોઈ  
બેસીસ કે ના પૂછો વાત. અસ્થા, સર-  
સ્વતી સામરને મળી જ નથી એ તે કંઈ  
જનવા જેવી વાત ! દરેક નદી સામરને  
મળે જ. પછી સરસ્વતી નથી મળી એ  
રોષ કેણે કરી ?

મહીદા.—સનાનીઆ શાસ્ત્રી ! તમે જ ત્યારે એ બધાનો ખુલાસો કરો ને ! કે કંઈ જૂલ હોય તો સુધરે

સ. શાસ્ત્રી—અમે કદિ શોષખોળ કયાં શિવાય ખોલતા જ નથી. કેક ઠેકાણે જે વાચુ છે કે, અત્યારે જે ઠેકાણે રણ છે ત્યાં પ્રથમ રણ નહતું. અને સરસ્વતી સામરને રીતસર મળતી હતી. પછી કાળક્રમે રણ થયું, અને સરસ્વતીનો પ્રવાહ ખળાઈ ગયો. અને સમુદ્રથીએ છૂટી પડી આ પાંચ પચ્ચીસ વર્ષની કંઈ વાત નથી. સેંકડો હજારો વર્ષની વાત છે. એટલે મહીદાવાળા—માસ્તરના વિદ્યાર્થીઓએ જે દલીલ કરી છે તે સમ્રાણ છે અને એથી સ. સ્વ. શબ્દ મં. સ્વ. ને બદલે બેસક વપરાય તો વધારે સારો છે.

મહીદા.—તમારી વાત ખરી હોય તો આપણે એ સંબંધી ચર્ચા જગાવીએ.

સ. શાસ્ત્રી—વાત ખરી હોય એટલે ! હું—ખાલજી શું બોલું બોલું છું ?

બૃખણ.—વળી મહીદાવાળા ! તમે જે વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ ભાષણ આપેલું તે વિચારે પણ સરસ્વતી સાથે બંધબેસતા આવશે. સરસ્વતી એ 'માતૃ ગયા' તરીકે જાણખાય છે એટલે એનું મહાત્મ્ય અને પવિત્રતા ગંગા કરતાં જરાપણ ઓછી નથી. તેથી સ. સ્વ. શબ્દ વાપરવાપરવાથી તમારા વિચારો મુજબ પવિત્ર

વિચારો અને ઉંચી બાવનાનો સંચાર વિધવાઓમાં થવામાં હરકત આવશે નહિ.

મહીદા—ચાલો ત્યારે, સનાનીઆ શાસ્ત્રીની શોષખોળના શબ્દો ઉપર વિશ્વાસ રાખી વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ મારો પરાજય કબૂલ કરી દઈશું. પુત્રાત્ શિષ્યાત્ પરાજયમ્ એટલે હરકત જેવું પંજુ નથી.

(ભાષાશાસ્ત્રીનો ઠાકરો બાધો આવે છે.)

બોધો—ભાષા ! ચાલો ખાવાનું તૈયાર થઈ ગયું છે,

બૃખણ.—હા ચાલ, હું આવું છું.

(જેઠવાની શક્તિ બતાવે છે.)

મહીદા.—(હિમા થતાં) ચાલો ભાષાશાસ્ત્રી ! ત્યારે અમે જઈએ.

સ. શાસ્ત્રી—અરે પણ હું તો આ ભાષા શાસ્ત્રીની પાસે આવ્યા જ બીજા વિષયની ચર્ચા કરવા આવ્યો હતો.

મહીદા.—આવો જ વિષય છે ? ત્યારે સાંજના મળવાનું રાખો.

બૃખણ.—હા હા, શાસ્ત્રી ! સાંજે જરૂર પધારો. મહીદાવાળા ! તમે પણ જરૂર આવજો. મજા પડશે. બે પાંચ પ્રશ્નો બેગા થાય તો આપણે સામટી ચર્ચા જમાવીએ. અને વર્ષોથી ચાલી આવતી જૂલને સુધારીએ.

સ. શાસ્ત્રી—(ઠીકતાં) સાંજે ત્યારે આપણે મળીએ કેમ ?

બૃખણ.—હા, હા, જરૂર.

(બધાં નય છે.)

(ચાલ)

— તમારાં બાળકોને આ પુસ્તક જરૂર વસાવી આપો —

લુહા લુહા

કવિઓનાં

મુંદર બાલગીતોના

સંપ્રદ

ચોડી જ નહોતો સિલકમાં છે. મારે આજે જ લખો—

ફલવાડી

પ્રમાણ :

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ ભુકં.

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

# ગુજરાતની ગુણસુંદરીઓ

અથવા

વ્યાખ્યાતા :

આપણી કુટુંબસાવના શ્રી. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

કુંકમ કંઠાવટી રે ! કે કૂલકાં કીધાં, સોદાગણ !  
નયનોનાં ઢાસધી રે ! કે કલ્પનાં કીધાં, સોદાગણ !  
ભારીઓમાં મહાલતી રે ! કે માટીના પેરે સોદાગણ !  
વર્ષાની વાડીમાં રે ! કે ઢાંસી સમી હેરે સોદાગણ !  
દીલદીની તારિકા રે ! કે હરદીની મ્હેરે સોદાગણ !  
મ્હેરમ્હેરી ડાળમે રે ! કે લમ્બમે મ્હેરે સોદાગણ !  
ભરી ભરી છાબ શી રે ! કે કૂલકે કૂલી સોદાગણ !  
કવિતાની વેલ શી રે ! કે પાંગરી-પ્રકુલ્લી સોદાગણ !  
સંકેરે સુલક્ષણ રે ! વર્ષાને વધામણે સોદાગણ !  
જગતને જાંખવે રે ! કાડ રે કામણે સોદાગણ !  
અમદાવાદની કાવ્યરસિકાઓ !

૧. વર્ષા વર્ષા ગઈ

અમદાવાદની કવિતારસિકણે આજ કવિ-  
તાને વધામણે નીસરી છે. ફરી એક વેળા  
અમદાવાદને આંગણે કવિતાનું આજ  
ઉત્સવપર્વ છે.

વસ્તુતાએ જગતની વાડીઓમાં આજે  
મહાનગરીઓની ભરમનાં ખાતર પૂરાય છે.  
કરોડોના નહિ; અબજોના નહિ; પરણીના  
હમલાઓમાં આજ અગ્નિ મૂકાય છે. સૈકા-  
બર ધરતીને ધરપે એટલેટલા લક્ષ્મીબંડારોનો  
ન્યાણસુખી ભખૂં છે વિશાળ વૈજ્ઞવતાનો  
કું તો વૈજ્ઞવ છું; ને વૈજ્ઞવો સદાના છે  
આશાવાદી. Somehow Good cometh  
out of Evil-હરિ કરે તે સૌ સારોને  
વિપદમાં વૈજ્ઞવો યદાવન્તા છે. એટલે મારી  
તો પ્રતીતિ જ છે કે આજના ભરમદમલા-  
ઓમાંથી કાઢે નવજગત પ્રગટી નીકળશે.

આવણું પ્રસે રે ! સહિવર ! સરવડાં

વર્ષા વર્ષા ગઈ.

આજં ચીર બીજવતો આજં વાદ્યો

આવણું સરવડે વરસી ગયો. ધર્મભાવિકાએ  
કલ્યાણનાથનું પૂજન કીધું ૧૧૧ વર્ષની  
દલપતવંશની અખંડજ્યોત કાવ્યોપાસનાની  
વર્ષાઓ પણ વરસી ગઈ; ગુર્જરી કુંજોને  
રસમીની કરતી ગઈ. ગુજરાત પાંગરી ઉઠયો;  
નવપદ્મવિત થયો. અમદાવાદની કાવ્યરસિકણે  
સોદાગણે કાવ્યદેવીને વધામણે આજ નીસરી  
છે. કવિતાવર્ષા ગુજરાતજનનાં કાવ્યદેવીને વધા-  
મણાં. કવિતા ભૂતિઓનાજે કાવ્યદેવીને વધાવે  
છે. દલપતવંશ તો પૂજરી છે કવિતાદેવીને.

૨. સંસારનું એકમ

વળી વળીને સંસારશાશ્વતો પ્રથ પૂછાય  
છે કે સંસારનું એકમ શું ? અને મ્હેરો  
ઉત્તર વારંવાર અપાયો છે કે પશ્ચિમમાં  
વ્યક્તિ ને આપણે ત્યાં ધર.

આપણે ત્યાં એમ પૂછાવું કે આ  
ગામમાં ઘર કેટલાં ? તમારી નાતમાં ઘર  
કેટલાં ? એમની પોળમાં ઘર કેટલાં ? આ  
ગામની વસ્તી કેટલી ? એ પ્રશ્ન તો પૂછાતો  
યથા આપણે ત્યાં પશ્ચિમપદ્ધતિએ વસ્તીપત્રક  
યથા પડી.

પોળનું પંચ કૃતો ગણાવે કે પોળનાં  
ખારણાં સમરાવે, તો વ્યક્તિ દીઠ નહિ,  
ઘરદીઠ પોળકર નંખાતો. નાને જન્મવાનાં  
ન્દોતરો ઘરદીઠ અપાય, લ્હાણું જ્યેઝાય તે યે  
ઘરદીઠ. ગામમાંથી વોય ત્યારે યે ઘરદીઠ  
જણી નીકળે. પોળપંચ, નાતપંચ, ગામપંચનો  
પાયો ધર.

Not individual; basis of  
Hindu Socley has been family.



અને ઘર કેમ ગણાતાં ? મનુ મહારાજ તો ઉપદેશી ગયા છે કે ગૃહણી ગૃહ મુચ્યતે; ને વસ્તુતઃ એ સૂત્ર પળાતું આજે House Tax નાંખાય છે ત્યાં ત્યાં વાસ્તવિકતાએ ચૂલાવેશે નાંખાય છે. સંસ્કૃતમાં ઘર એટલે ગૃહિણી; પ્રાકૃતમાં ઘર એટલે ચૂલો. એક ચૂલો જન્મે એ એક કુટુંબ. પિતાપુત્ર બેળા જન્મતા હોય ત્યાં એક ન્હોતરાં, એક લ્હાણું; ને ખા જન્મતા હોય ત્યાં બે ન્હોતરાં-બે લ્હાણાં.

આપણાં પોળપંચ, નાતપંચ ગામપંચ સંસારનું એકમ ધરને ગણતા.

એક ઘરમાં પરધણી ને બાકુવાત રહેતા હોય તો બન્ને મકાન એક હોય, ધર-કુટુંબ બે ગણાય, બન્નેને ન્હોતરાં મળે, લ્હાણાં મળે, બન્ને ય કર ભરે, જથ્થા આપે Social rights & duties in Hindu Society were determined on basis of family unit. કુકાનના ભાગીદારો બન્ને પાંચ હોય; મહાજન કુકાનને એક ઇજન મોકલે.

ધર એટલે કુટુંબ; દંપતિ અને પરિવાર. વિદ્યાચતુર ને શુણ્સુન્દરી એ વડલાના યડ. એ શુભને શાખાઓ ફૂટે, વેલીઓ ચઢે, વડવાઈઓ લીંટકે, ઘટા ગોરંભાય. એમાં માન્યતુરે સમાય ને ધર્મલક્ષ્મી એ સમાય; ગાન્યતુરે સમાય ને સુન્દરે સમાય; અને એમાં ચન્દ્રકાન્તે સમાય. મહેમાનને ઘેર ચૂલી ધર જન્મવાને ન જાય. એ સમગ્ર મંડળ પરિવાર કહેવાતો.

અને કુટુંબબંધારણ હતું Patriathal-વડિલરાજ્યનું, પિતૃદેવો મઘનું.

ત્યારે શું કુટુંબપરિવારે એકલથ્યુ-આપ-ખુદ સત્તા ભોગવાતી ? ના; વડિલ અધિકારને બે સંયમપાળો હતી. પિતૃદેવો મઘના મન્ત્રોચ્ચાર સંગાથે બીજું સૂત્ર ઉચ્ચારાતું ને પળાતું કે પ્રાપ્તેષુ પોઢશે વર્ષે પુત્ર

મિત્રસમાચરેત. મ્હોટા પુત્રને પૂછીને બહેપાર ખેડાય, ગૃહિણીને પૂછીને પુત્રપુત્રીનાં સગપણ કરાય; પરિવારને પૂછીને સગપણ મંડાય. અને એમાં ય તે શુદ્ધિ ડહાપણ પ્રતાપ-પુત્ર કે પુત્રીનાં-સત્કારાય. કેટલાં યે કુટુંબપરિવારોમાં અલકકિશોરીઓ પિતાનું પૂજ્યાધામ હતી, ને છે. Women have no voice in Hindu families એ અજાનનો ઉચ્ચાર છે. બહેપાર કુળનો પુરુષ-પરિવાર ખેડતો, પણ સંસારને સ્ત્રીમંડળ ખેડતું ને સોઢાવતું. શુભાન તો લક્ષ્મીનન્દનને ધમકાવી પણ નાંખે. વિદ્યાચતુરને શુદ્ધિધન શુણ્સુન્દરી ને સૌભાગ્યદેવીનાં સન્માન સાચવે. સત્કુળોમાં મનુ મહાજનનો મન્ત્રોચ્ચાર પળાતો કે

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે, રમન્તે તત્ર દેવતા. વિદ્યાચતુરો ને શુદ્ધિધનો કુલસ્ત્રીઓનાં બહુમાન જળવતા, ને એમને ચોરડે ચોકમાં ને આંગણે દેવો રમતા.

હિન્દુસંસારના પાયામાં ત્રણ સંયમ-મન્ત્રો હતા.

૧ પિતૃદેવો મઘ.

૨ પ્રાપ્તેષુ પોઢશે વર્ષે પુત્ર મિત્રસમાચરેત. અને

૩ યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે, રમન્તે તત્ર દેવતા એમ આપણો કુટુંબપરિવાર બે પક્ષનાં દાંડીની સમતોલ સંસાર હતો.

અને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા કહે છે કે

સમત્વં યોગ મુચ્યતે

આપણી શુણ્સુન્દરીઓના સંસાર વસ્તુતઃ કુલયોગ હતો. અને તેથી ગૃહિણી કરતાં યે કુલયોગિની એમનું સાચું બિરદ છે.

શુજરાતની શુણ્સુન્દરીને તો એ જ સમ્યોધન હોય કે

તુનને લાધી સમાધિ કર્મની,

કવિતા જ્ય હ તું રવધર્મની.

ગુજરાતની ગુણસુન્દરીનું જીવન એ જ ગુજરાતની પરમ કવિતા છે.

કવિતાના આપણા કાવ્યમન્ત્રો, આપણાં સન્નગીતો લોકગીતો કીર્તનો, આપણી રમતો હિસવો આનન્દપંથો, સમસ્ત સંસારની ધટના, ભારતરામાયણની કથાઓ, રાત્રો, ધર્મસૂત્રો સહુ એ ગૃહભાવનાને પોષતાં, આપણા આદર્શો ધડતાં, અને આદર્શસિદ્ધિને કાળે પ્રેરણાપ્રેતસાહન અર્પતાં ગુજરાતી કવિતામાં ગૃહભાવના છે એટલી રામાયણ ને ભારતમાં બરપૂર ભરેલી છે.

ગોવર્ધનરામભાષ કહે છે કે ગુજરાત ગુણસુન્દરીના કુટુંબપરિવારનો દેશ છે.

કુટુંબનો ભાર ઉપાડે તે બાપો. સકલ પરિવારનો ભ્રમ માથે જીંદીને આપણી ગુણસુન્દરીઓ સંસારે ધૂમતી. અને એ એકએક ભ્રમ હતો આપણા સંસારનું એકમ. વ્યક્તિ નહિ; ગુજરાત કહેતો કે ગુર્જરસંસારનું એકમ ધર છે, હંપતી છે, કુળ છે.

૩. ગુર્જરસંસારે ગૃહભાવના

ગુજરાતીઓ સામરસકરી હતા, છતાં Homely-પરદાડીકા હતા. ગૃહભાવ આવે, સુદામાચરિત્ર હોય, મામેરૂ હોય, કે દશમ-ભાષાન્તર હોય-ગૃહભાવો આવે ત્યાં ત્યાં પ્રેમાનન્દ હરેખડે લહેરે.

આપણા ગુર્જરસંસારે ગૃહભાવના, આર્ય-સંસાર સમી, રોમનસંસાર સમી, Patriarchal-પિતૃદેહો મચની છે. સસરો એટલે 'દહેરાસરનો દેવ,' ને સાસુ એટલે 'દહેરાસરની પૂતળી.' એમના આશીર્વાદ એટલે લક્ષ્મીનારાયણના આશીર્વાદ. પરગણેથી પધારેલી પુત્રવધુઓ પણ પુત્રીઓ વધને રહે. દલપતકુળમાં કુળવધુઓ કવીશરને 'બાપા' કહી બોલાવતી. પુત્ર કે પુત્રવધુ પરદેસ જાય, કે પરદેશથી આવે. ત્યારે ત્યારે સાસુ-સસરાને પાયે લાગે; સસરા વરદ હસ્તે આશિષ

અર્પે, સાસુ મુઃખમાં લે — 'તહારી અલાખસા મહેને આવજો' કહે. બાળકોને એમનાં માતા-પિતા કરતાં દાદા દાદી ફોજ અધિકાં રમાડે, જમાડે, લાડ લડાવે. એમનાં માઆપનાં માત્ર નહિ; એ હતાં કુટુંબકલાં. અને કુટુંબ એટલે ટોસ ઉછાળતા માત્ર બે કેપ્ડનો જ નહિ, પણ ક્રીકેટ ક્ષેત્રનની ટીમ. અમીર હોય, ધનપતિ હોય, કે અધિકારી હોય-સો અમ્બાપરની આજ્ઞામાં. અમ્બાપર રહામે અપીલ ન હોય. દાદા એટલે કુટુંબમથકનના અમ્બા-પર. બાળકબાળકો મે માતાપિતાને કહે 'દાદાને કહી દધશ.' દાદાના નિષ્કૃપ રહામે અપીલ નહિ.

ગૃહસ્ત્રીના કાળથી એ છે આપણી ગૃહભાવના. રામાયણ વાંચો કે ભારત ભણો: એની એ જ વડિલવન્દના ને કુળભાવના અપરમાની ઈચ્છાને આજા માનતા રધુવીર; પુત્રવિધોએ જૂરી મરતા દરારચરાય; પતિસંગે પનવાસ વિચરતાં સીતાજી; બન્ધુ સંગાથે દેશવટે જતો બન્ધુ; રામનું રાજ્ય ગણી ચૌદ વર્ષભર રામપાકુકા પૂજતા ભરતજી; વન હોય કે મહેલ હોય-કુન્તામાનો બોલ એટલે કુનેશ્વરીનો બોલ; ભીમકર્મી ભીમને કે માંડીવ-ધન્વા અશ્વિનને કે જ્ઞેજનજ્ઞેષ અભિમન્યુને યુધિષ્ઠિરઆદેશ એટલે વિધિઆદેશ; કુરુક્ષેત્ર જીતે ધનંત્ય, ને હસ્તિનાપુરને સિંહાસને વિરાજે ધર્મરાજ, શકસંવત્સર પ્રવર્તે યુધિષ્ઠિરનો વસ્તુપાળ-તેજપાળનો બે આંગિના જ્યેષ્ઠ એકદષ્ટિ, ને દહેરાણીજેઠાણીના ગોખની દેવપૂજની કલાસ્પર્ધો-એ તે આપણાં કીર્તિ-ગીત છે કે છતિહાસ ? વનરાજ મહારાજ અણહિલ્લ ભરવાડને નામે રાજધાની રથાપે; મૂળરાજ મહારાજ બ્રહ્મવિદ્ બ્રહ્મણ્યોની બ્રહ્મ-વિદ્યાને મામે નિવાજે; સિદ્ધરાજ-મહારાજ આગન્યુક સંન્યાસીઓના પાય ધૂવે; રાજમાતા મીનકંદેવી લોકકલ્યાણઅર્થે મે ગણિકાનું ધર રાખ્યાણે લાઇ ન લે; રણજેતા જયસિંહો

સંન્યાસી હેમચન્દ્રાચાર્યનાં ચરણોમાં મુગટધારી શીષો ઝૂકાવે, કોટપાંધીશો મન્ત્રીશ્વરો સંત્રામ-સ્વામીઓ સાધુવર્યોની છાયાસમા પાછળ પાછળ ચાલે: એ આપણી ઇતિહાસપથસ્થિતી સંસાર-ભાવના. બધા એવા ન હતા—બધા કવિઓ કોઇયે દેશના શેક્ષપીયરો નથી કે કાલિદાસો નથી; બધા નવલકથાકારો હુગો નથી, બાણુ નથી, ગોત્ત્ફ્રાઇન નથી.—તેમ બધા એવાં નહતા; પણ એ આપણાં આદર્શ અને આદર્શ-સિદ્ધિઓ હિમાલયનાં ચે બધાં શિખરો કંઈ કાંચનગંગા નથી કે એવરેસ્ટ નથી; પણ એ આપણાં સંસારનાં કાંચનગંગાને એવરેસ્ટનાં જગતઉચેરાં શિખરો.

સંસ્કૃતનાટકોમાં પતિનું સંબોધન હતું 'આર્પણં કૃણુ મહર્ષિ'ની આશ્રમવાડીમાં ધડૂશો લઈને શકુન્તલા કૂલછોડને પાણી પાતી, પંચવટીમાં સીતાજી ડમરો ને મરવો ઉછેરતાં. સામળની વાર્તાઓમાં ને શુર્ગસંસારે નગર-શેઠની કુંવરીઓ પનિહારીઓ થઈ પનથે પાણી ભરવા જતી. ૧૬૪૩ના દસરાની ચન્દની નીતરતી મધરાતે અણહિલપુર પાટણના ચોકમાં ગરબે ધૂમતી સહિવરો ઉપહાસ ગીત ગાતી હતી કે

બી. એ. થઈને છું તોં એમ. એ. થઈ છું;  
મુંબઈથી આપા મંગલો;

ગદારાથી કામ ચારો નહીં કે.

એવો ગાનારીઓનો આજનો નવો અનુભવ હશે, આપણી એ શૃદ્ધભાવના નહોતી, આપણી શૃદ્ધભાવના હતી કુલયોગિનીની, ગળસંપન્ન નોકર રખાતા; પણ શૃદ્ધ કામ શૃદ્ધિપૂર્વક, દૃષ્ટુ નહિ, બ્રૂષ્ટુ મનાતું Labour is worship: શૃદ્ધકામ એ દેવપૂજન છે. એ ભાવ સર્વોપરી હતો. ધરીક તો શુજરાતશુ બજવાનને ચે કહેતી કે ઘેર કામ છે તે નહિ આણું, અમારા મોહનદાસ ખાવા ગાતા કે

નન્દલાલ ! નહિ કે ! આણું, ને ધરે કામ છે.  
કામ છે, કામ છે, કામ છે, કે બંદાલા !  
નન્દલાલ ! નહિ કે ! આણું, ને ધરે કામ છે.  
સર્વે સન્તોને સીતારામ છે,  
કે નન્દલાલ ! નહિ કે ! આણું, ને ધરે કામ છે.

## ૪, કવિતાના કાવ્યમન્ત્રો

આપણી કવિતાના મન્ત્રોચ્ચાર પણ એવા છે; પહેલાં પ્રાચીન કવિતાના બેત્રણ મન્ત્રોચ્ચાર સાંભળિયે એક છે રાજકોટની હાલારી મીઠપનું ગીત.

આવી રૂઢી લીલડા લીમડાની છાયા;

એવી ગદારા આવતરની માયા,

મહિયારી મહી વેચવાને બ્યાંતાં.

ચેત્રમાં લોમંડાં મહેરે ને મહેર મીઠપ ઝરે; એ મીઠપ માણી હોય એ મીતની મીઠપ પૂરી માણે.

અને એવું જ હાલારી મીઠપનું જામ-નમરી ગીત છે. એને સાગર આરે મોતી પાકે છે. તેથી મોતી ને સાગરનું ગીત ગાય છે.

હ્યો-હ્યો, મોતી વેરાણા ચોકમાં.

હ્યો-હ્યો, સસરાજ ગદારા રાજ્યો;

હ્યો-હ્યો, સાસુ સમુન્દરદેર, રાજ !

હ્યો-હ્યો, મોતી વેરાણા ચોકમાં.

અને નિજ ચોકમાં જોલો ચન્દ્રમાની ચન્દની ઝીલતી મધશુજરાતણી ગાય છે.

આસો માસો, રાજપુતમની રાત ને !

ચાંદલિયો જગ્યો કે ! સખિ ! ગદારા ચોકમાં.

સસરા ગદારા દહેસરના દેવ ને !

સાસુ દહેરા તે સરની પૂતળી.

જે ગદારા આપાડીલા મેથ ને !

જેઠાણી જ્યુકે વાદળવીજળી.

દીયર ગદારા ચાંપલિયાના હોડ ને !

દહેરાણી ચાંપલિયા. ફેરી પાંખડી.

પરણા ગદારા પરમેશ્વરની પાંખ ને !

તાળીને બાંધે કે ! કમુંબલ પાપડી.

સસરો તે દહેરાસનો દેવ, સાસુ તે સમુન્દરની દેહર, જેઠાણીનો મેથ, જેઠાણી

અમકતી વાંદળવીજળી; દીપર ચંપાનો છેડ,  
ને દહેરાણી, ચંપાની પાંખડી: એ આપણાં  
સર કુળોની ગૃહભાવના. ગોવર્ધનરામભાઈ  
જેને 'હૂતો ને હૂતી' ની કહે છે એ સંસાર-  
ભાવનાથી આપણી ગૃહભાવના નિરાળી છે.  
કાલિદાસના કવ્ય નહિ કહે છે એવી  
'ભયો' ધર 'ની છે.

અને નવયુગના આપણા કામ્યોચ્ચાર  
પણ એવા જ આજે છે. જગત્સાક્ષર ગોવ-  
ર્ધનરામે તો નિજ જગત્કાદંબરીના એક  
અંકનું નામ જ ગુણસુન્દરીનું કુટુંબજનન  
પાડ્યું છે. સરસ્વતીચંદની એ જગત્કાદંબરી  
જનનને ગુજરાતની ગૃહભાવના સંભળાવે છે.

દક્ષપતંજલિ જગત્સાક્ષર નથી, ગુજ-  
રાતના કવીશ્વર છે. ગૃહભાવનાના કિયા  
મન્ત્રોચ્ચાર ગુજરાતે દક્ષપતંજલિ માયા છે ?

પરંતુ સસરો ધર માંદિ, ઇશ્વર ! આપોને;

× × ×

સાસુ મંજાળજીવન, કુમતિ કાપોને.

જસવન્તો રૂડો ને, ઇશ્વર ! આપોને;

× × ×

જાણી કેરી જોડ, કુમતિ કાપોને.

દીપર દિલો દરિયાવ, ઇશ્વર ! આપોને;

દહેરાણી રાણી રાવ, કુમતિ કાપોને.

કાલીયા રૂડો કન્ય, ઇશ્વર ! આપોને

બોટાદકરના રાસમંડળમાંના વિરાળભાવી  
રાસોમાં એ મન્ત્રોચ્ચાર છે, ખખરદારના  
રઘિયોરાય-સંસારરથના રાસગીતમાં એમની  
ગૃહભાવના છે. મહારા રાસના પ્રથમ ખંડનું  
મન્યાર્પણ-ગુર્જરસુન્દરીવ્રદને અર્પેલી વીર-  
પક્ષતીમાં ગુર્જરદેશની પ્રાન્તપ્રાન્તની ગુણ-  
સુન્દરીની જીવનરેખા છે, ને ઇન્દુકુમાર, અંક  
રજમાંનું ને રાસ, ભાગ રજમાંનું બહાવની  
વાંસલડીનું ગીત આપણી ગૃહભાવનાનું ગીત  
છે. મહારા કુળમાંડવડે ને અન્ય કુટુંબઘટાઓમાં  
એ મૂર્તિમન્ત નિરખી પ્રભુતો પહોંચી મળે છે.

જમમાં વાગી બહાવની વાંસલડી ને !  
પુણ્ય કળ્યાં પૂર્વજનાં સખિ ! મહારે ચોરો.  
સસરા મહારા દિનકમતા સૂચે ને !  
સાચી રહવારના કુંડમવાળી.  
જે મહારા મહાજનના મહોડવિયા ને !  
જાણી સંસારની રમૂમ બેઠકી.  
દીપર મહારા સોળ કળાના મન્દ્ર ને !  
દહેરાણી એ વાંદવિયાની ચન્દની.  
નાહવ મહારા દૂલહન્યાં દૂલવાડી ને !  
નણદોષ એ વાડીના રસિયા રાજવી.  
વીર મહારા અજીનના જાવતાર ને !  
વીરો મહારી મુખદંખરો, બિત જનકી.  
કુંવરી મહારી આંખાડાળની કાયલ ને !  
કુંવરો મુજ આંખલિયે રમતા મોરલા.  
પિયુષ મહારા ભવસામરનું નાવ ને !  
એ નાવે હું અજળ સૂઝાની અલબેલડી.  
ધર મહારા પ્રભુપ્રભુ પરમ મન્દિરિયુ ને !  
ભાંડુ મુજ પ્રભુજીની પ્રમદ લીલાકલા.

ઠાક ધરમાં કુટુંબસેવિકા સુન્દર, તો ઠાક  
ધરમાં સુખદુઃખઉછરી કુમુદ; ઠાક ધરમાં  
જગત્માન પિતાલાડિલી અલકકિશોરી, તો  
ઠાક ધરમાં દશેરાસંક્રારિણી ઉત્તેરઘાટ કુસુમ;  
ઠાક ધરમાં પ્રભુપરાયણ ગૃહવિરાગિણી ધર્મ-  
લક્ષ્મી તો ઠાક ધરમાં પોણોસો વર્ષે ચે  
બહારવટિયા પાછળ ઘોડે ચડતા દાદા માન-  
ચતુર: એ છે ગુજરાતની ગુણસુન્દરીઓનું  
કુટુંબજનન. નથી એ લે મિઝરેખલમાં કે એના  
કરીનીતામાં, નથી એ બહિષ્કર્મ મીસ્ટરમાં કે  
રકાર્ડેટ લેટરમાં. એ આપણી ગૃહભાવના ને  
એ આપણી ભાવનાસિદ્ધિ. સત્કુળ ગુજરાતજી  
એ કુટુંબમાંડવડે ઘૂમે છે, ગૂંથાવ છે, ને  
ચેતર ચંપો મહારિયા, મહારી સોદામજી નાર  
એમ મહારે છે.

૫. આપણાં લખગીતો, લોકગીતો,  
દીર્ઘના

આપણાં લખગીતો તો ગૃહભાવનાના  
અનર્ગળ ભંડારો છે,

કંઈ કંઈ મેડી, મહારાં ધર રે । વીવાતાં;  
ત્યાં રે । ઢળાવો ભમ્બર ઢોલિયા.

અને ત્યાં પાપ તળાંસતાં તળાંસતાં ધરની  
ધણિયાણી વરને પૂછે છે:

વીવાની વરધા સ્વામી । રહી હવે થોડી,  
નણુદી હજી તે કેમ નાંવિયાં ?  
નણુદંબા વિના આપણુને કુળરીતિ કોણુ  
પ્રીછાવશે ? એ હતી સુકુળમાં નણુદલભાવના  
કુળની દીવડી: સરસ્વતી ચન્દ્રમાંની અલકકિશોરી.

ને વીરીને ચે વીર પ્રત્યે એવા ચિરરચાથી  
ભાવ હતા.

કંકુ છાંડી કંકોતરી મોકલે;  
કોડે કંઠાવે સુભદ્રા બહેન,  
વીરો ! બેઠા આવતે.

વીરવીરીની એ ભાવના દેશવિશાળી હતી,  
ને બાળાપણથી બાળાઓએ સંસ્કારસોડામણી  
થતી. ગોરીપૂજનકાળે બાળામાંડળ ગાતું ને  
ઉલ્લાસતું કે

પાટણના પરધાને અમને 'બહેન'  
હી બોલાવ્યાં ને ।

એ ગૃહભાવનામાં દાદાજી માંડીને-દાદાજી  
મહારા રિસાળવા, માનચતુર જેવા; કુન્નિયારી  
દુભાગેલી પોત્રી કાળે ઘોડે ચઢે, ને નવ-  
શિક્ષિત બક્ષા ચન્દ્રકાન્તને કહે કે એક  
નિગન્ધ લખી નાંખતો.-દાદાજી માંડીને  
કુળજનોનો સમાસ થતો. આપણાં કન્યા-  
વિદાયનાં ગીતો તો એ હજરેક વર્ષોથી  
કાલિદાસના શકુન્તલાવિદાયના કષ્ટવપડ્યા પાડે  
છે, અવસરે અવસરે આંસુ પડાવે છે,  
સંસારને રમરાવે છે કે 'પુત્રો પરાધ યાપણુ છે.'  
અમે રે । લીલા તે વનની ચરક્ષદી,

હી બચું પરદેશ ને ।

આજે દાદાજીના દેશમાં,

કાલે બચું પરદેશ ને ।

પણ મહારા અન્તરમાં તો રમે છે ભમર-  
વધાવાની-વિશાળતા. પડતી રાતનો ખેડાર  
હોય, પાપડ વજુવાને પાડોયજો વીવાતે ઘેર

મળી હોય, એવે ચન્દ્રચન્દ્રિકામાં કે પંચગ્યોત  
દીવડામાં જ્યોતિષાણુની કિરણરેખાઓ સમી  
કિરણપ્રલંબ રંગનીહિતી સ્વરભાળા ધૂમી રહે:

ભમરા ! પહેલો વધાવો મહારે આવિશે  
મહે' તો મોકલ્યો મહારા દાદાને દરબાર,  
રે વાડીના ભમરા !

દ્રાક્ષ મીઠી તે ચાંપાનેરની,  
મહારી દાદીએ દરબે વધાવિશે;  
મહારા દાદાએ દીધાં ફોફળપાન,  
રે વાડીના ભમરા !

દ્રાક્ષ મીઠી તે ચાંપાનેરની.  
આણી ટીરે ગંગા રે । પેલી ટીરે જમના રે ।  
પ્રથમાં સરસ્વતી માતા નદી બેઠે છે.  
સોનાતું બેઠું રે ! ક્ષણે છટાણી રે !  
સીતાવેલ પાણીડાં સંચ્યાં.

'સીતાવેલ' એક શબ્દમાં સીતાસોન્દ-  
ર્યાની કવિતા કેટલી છલકાય છે ?

પરોક્ષભાવે એ ગીત, વરકન્યાનાં દેશમાં  
રામસીતાના ભાવો જગાડે છે ને પ્રેરે છે.  
આજે તો પરણવાની ચે નવરાશ નથી. એક  
ટક ને ત્રણ રૂપિયામાં લગ્નોત્સવ સંજ્ઞાપ-  
સમેટાય છે. અમારી યાત્રિમાં આજે ત્રણ  
તિથિઓના લગ્નોત્સવો થયાં છે; ગાંધ સદીમાં  
દસ વરધોના લગ્નોત્સવો સર્વસાધારણ હતા.  
અગદાવાદના ઉદ્ધિઓમાં લગ્ન પછી વરને  
દસેમાં દેવાતાં, વાજતે-ગાજતે ઘોડે ચઢીને  
વર, આજે ડાકોરજમાં ડાકોરજ લક્ષ્મીજીને  
મન્દિરે પધારે છે એમ, દસ તિથિઓ કન્યા-  
ધેર જમવાને જતા.

ત્રણ ત્રણ દળરતી આગની પાર્દીઓ  
ને તો ય ઘેર જમને વાણુ તો કરવાતું; એ  
પાર્દીઓ કરતાં ન્યાતજમણુ ચાં ખોટાં હતો !

લાડજો પાન ચાવે ને રસ ટાલે:

લાડજો વળી વળી પાડું બરે,

બલે મહારી માત સાથે આવે,

બલે મહારી સામુનો રંગ રાખે.

વળી વળીને એમ ઉલ્લાસાવતું વરધોડામાંતું

એ લગ્નગીત બહેવાઈઓના બાવ વધારતું  
ને ગૂંથતું.

આપણું લોકગીતોમાં પણ એ ગૃહબાવ  
બરેલા છે. લાંબાજીવને એતણું જ વિચારીશું.

આંબ્યા-આંબ્યા સાંદણીના અસવાર,

કે કાચળિયા લાંબ્યા રાજના રે લોલ.

બાળ્યા-બાળ્યા બાર ધાણીનાં તેલ,

પરભાતે કાચળ ઉકલ્યા રે લોલ.

કારેમોરે લખી છે 'સલામ',

વચમાં તે વેરણું 'ચાકરી' રે લોલ.

ચાકરીનું, રાજતેડું આંબે વધુવાર બાજી ઉડ્યાં:

ચાકરીએ, મદારા સચરાજને મહેલો,

અહમ્મોશો નહિ ભય. ચાકરી રે લોલ.

સસરાજને સાગર ખેડવા છે, તો નેહજીને

મહેલો; નેહજીને મદાજનમાં જ્યાં છે, તો

દીવરજીને મહેલો; પણ દીવરજીને ચે પોડીલા

ખેડાવવા છે; એટલે અન્તે

લોલી ધોડી, પાતળિયા અસવાર,

અહમ્મોશો, આંબ્યા ચાકરી રે લોલ

એક ઠોડવતીની નવવાટિકાનું દલપતરામે

ગીત ગાયું છે:

બાગમાં જ લાત્ર નેહ લાડણી રે બોલે,

સાહણા ! બાગ બનાવ રે !

આંતણીની આંત.

એ સાંજાની ઠોડામણીના ઠોડાવાડ છે ?

મહોશ મહોશ મિત્ર મંજી મંડળી મચાવો;

હું રમું સાંદણીઓની સંમ રે !

આંતણીની આંત.

કવીશ્વરનાં રામસીતાનાં ધોળા સમોત્સવોમાં

ગવાતાં: એ ખાસે ના જલ્થે, રે પિયુ !

પરદેશમાં—એ બારમાસી ગરબે ધૂમનારીઓ

અમદાવાદમાં ગરબામાં બીસતી. આપણું ગીતો

ભોળે ભક્ત કહે કન્ય વળાવી તરત જીભને મજ

એ બારને ન્હોતાં પોષતાં. પણ

ઠાવા દેડ વધી ને ન્દરી પડે,

તો હું તમથી ન્દરી પડી છે

છડું પણ એડ, સાથે રાખો કનેદથી:

એ સીતામાવને પોષતાં.

અને કરહારેક દાકરીઓ કાળી ધા પણ નાંખતી કે

કપરાં સાસરિયાંને છતરાં રે લોલ.

વધતું કનેડું હોય, શુશ્વનું કનેડું હોય;

સાસુનજીંદ કપરાં—કંકણિયાં હોય, ત્હારે

સંસારમાં ને લોકગીતમાં, લલિતાદુઃખદર્શક

જેવો, દેશવીધતો પોકાર પડતો.

ઓ સૂડા પખી ! ઓ સૂડા પખી !

મદારાં ખીયરિયાં પરદેશ ને !

ગાતાને કહેલે રે ! કે લીકરી મરી, વધાં.

સમીજને ! અમારે આંતણે તો આવી—

આવીને કલાકો સુધી ગરબે ધૂમનારીઓ, ગરબા.

ગાઈ જતી:

કે આતમમાં કીણી કન્યે વાજળા રે !

કે કીણા અમર વરસે મેલ,

શુભાખી ! કેમ કરી નયો, ચાકરી રે !

અને આપણું કીર્તનોની કવિતા !

ધરધરમાં ને ઉરઉરમાં એ તો ઉભરાતી,

ધ્રુવાખ્યાન; રૂદ્ધિમણીવિવાહ;

મને મારીને રમ્યા ખેડ રે ! બાળા રામ રે !

એ અભિમન્યુના યાત્રા;

નરણું—નરણું હેત ત્હમારું, ભલ્લા રે લોલ !

હેત ન હોય તો નવણાંમાં જગજાય ને !

એ સત્યભામાનું રેસણું;

અહમ્મોશો છોડાને નહિ યડું આરભ;

બોધવળ ! સન્દેશો કહેલે રવામને;

એ ઉદ્ધવસન્દેશ;

અન્તરીને ભયો હનુમાન રે ! સમરં જનરંબો

એ નૈષ્ઠિક શક્રચારનું સ્તોત્ર;

રાગવલ્લભ જે બાન્ધવા, રામેશ રામ, રે !

એ સૌરાષ્ટ્રગીત; કે મધ્યશુજનાતની પેલી

રામતિથિઓ:

સખિ ! પડવે તે પડવે આંબ્યા રે;

મદાવન કેરા મારમ આંબ્યા રે ;

સાથે સીલા ને લક્ષ્મણ, બાળા

રમુપતિ રામ ! હુદેમાં રહેલે રે !

કેમ રૂદો છો ગાય ન્હોતી ? મદારા ન્હોલો !

કેમ રૂદો છો 'ચાચ ન્હોતી' રે !

એ બોધણું બાપસીત; ને

ફહાનજીએ દહુલો દોટાવિયો, જઈ પડ્યો  
જનનાપાર એ કાલિયામર્દનનું કીર્તન: એ  
કીર્તનો ને નાનાવિધના રાસ-એ સહુ તો  
હવું ગુજરાતની શુણ્વસુંદરીઓનું કંઠસ્થ  
કાવ્યસાહિત્ય.

જનનાને ને અન્ત:પુરને લોક વગોવે છે.  
ત્હાં અગ્નિ પ્રવર્તે છે; એ છે અગ્નિનીતી  
ગય. 'ત્હાં અન્ધકાર છે, ઉજ્જ્વલ નથી:'  
એ છે અન્ધકાર વાસીઓના અન્ધકારોગાર.  
રાજદરબારમાં લખોત્સવો જન્મોત્સવો,  
મરણોત્સવો ઉજવાય છે એવા દેશભરમાં  
ક્યાંઈ નહિ ઉજવાતા હોય. એ માત્ર ધનના  
ઉત્સવો નથી કે રાજ્યાધિકારના ઉત્સવો નથી  
ધનના ઉત્સવો હોત, તો ધનાધ્યોને ત્હાં એ  
ઉજવાતા હોત; રાજ્યાધિકારના ઉત્સવો હોત,  
તો અધિકારીઓના ખંગે ખંગે ઉજવાતા  
હોત; ઠાટયાધીશોની ને રાજ્યાધિકારીઓની  
પુત્રીઓને કે પુત્રવધુઓને રાસ ગ્રીહતાં ને  
ગરબે ધૂમતાં આજ કેટલુંક આવડે છે ?  
પેલીઓથી રગરગમાં ઉતરેલી સંસ્કારિતાના  
એ છે ઉત્સવો. ફૂલવાડીમાં પ્રેરુદ્યેલાં ફૂલડાં  
જેવી નારી ક્યારીઓ ઉભરાતો હોય; હૈયાં ને  
ધૂપદાનિયાં મેકમેકે ચતાં રાણીજી સ્વયં  
અંગુલિપાંખડીએ ટાલકને બોલાવતાં હોય;  
વડારણો કે આમન્ત્રિત નગરનારીઓ ગરબે  
ધૂમતી હોય; એમ ૧૯૪૩ માં રાજકુમારીનો  
જન્મોત્સવ ઉજવાતો માણેકબાએ નિરખ્યો-  
જાણ્યો છે. એ હતો કલાપીનો કવિતાસંસ્કારી  
રાજદરબાર.

કવિતાનાં આવાં દૂધ પીતી ગુજરાતની  
શુણ્વસુંદરીઓ ઉછરતી.

૬, રમતો, ઉત્સવો, આનન્દધર્મો

અને આપણાં રમતો ઉત્સવો આનન્દ-  
ધર્મોની છતકાતી કવિતા તો સંસારને કવિતા  
છાંટતી, કવિતામંપ કરતી.

અલકા વર્ણવતાં કવિવર કાલિદાસ

ઉત્તરમેઘમાં ગંગા તટમાં ગૂઢમણિની રમત  
રમતી અલકાની કુમારિકાઓને વર્ણવે છે.

સ્વર્ગમાંને જળ થઈ શીળા વાદ સેવે સમીર  
છાયા ઢાળી તટ પર ઢગ્યા તાપ મન્દાર વારે;  
સોનારેતે કરી દીગલીઓ, માંહી સન્તાદી શોધે,  
એવી એલે મણિથી અમરે પ્રાર્થા ત્હાં કન્યકાઓ.

અમારા યોગદામાં સ્વર્ગમાં તો નહોતી  
વહતી, પણ અજવાળી રાત્રિરાત્રિએ ચન્દની  
ગંગા તો વહતી હતી; સુવર્ણકણ સમી રેતી  
નહોતી પથરાયેલી, પણ ચન્દની ઢાળાયે  
રૂપકણ જેવી રેતી પથરાતી; છાયા ઢાળવા  
દેવટક મન્દાર નહોતાં, પણ બેત્રણ માળનાં  
કુલધામો છાયાઓ ઢાળતાં અલકાની કન્યકા  
ઓ ધૂળની ઢગલીઓ વાળતી; પણ મંહી  
સન્તાડવા ને શોધવા મણિ નહોતો, કંકરો  
હતા. અલકાકુમારીઓની કાલિસવર્ણવેલી  
ગૂઢમણિની એ કૌમારલીલા. અલકાનાં એ  
ગૂઢમણિના મેલણું પૃથ્વીતલ અપભ્રંશ એ  
યોગદાની કુમારીઓની ઢગલીદાની કૌમારલીલા.

તલકર્ણકાની રમતે એવી કવિતામય  
હતી. ચન્દ્ર ઉગે ને દલપતયોગદામાં પૂર્વ  
પશ્ચિમ પ્રલખાતો ચન્દનીનો પટો પાડે.  
કુલ ધામોની પડેલી છાયાઓ એ ચન્દની-  
બેજુના આરાઓ બાંધતી હોય. રોત્રે  
ઘરકામથી પરવારી બાળાઓ એ મીર પાડે;  
એક મીર એક છાયામાં ઉગે ને બીજી મીર  
ચન્દનીપટમાં ઉગે. રમત એ હતી કે એ  
ચન્દનીપટ યોગજવો, આ આરેથી રહામે  
આરે જવું, ને ચન્દથી ઉભી સાહેલીઓથી  
અડકણું નહિ. અડકણે બાળાઓનાં બન્ને  
મંડળોનાં હાસ્ય ઉછળી રહે.

'બૂલી, નથી બૂલી' અને 'ભમરબૂલી  
મોરલી' એ અમ યોગદામાંની બીજી  
કવિતામય રમતો હતી અંગુલિઓના આંકડા  
લીડી, યુગલયુગલની વચ્ચે કરતોરણો વાળી,  
બાળાઓ વર્ણનાકરે ઉગે. મધ્યમાં બે

બાળાઓ હોય. એમાંથી એક અગ્રણી થાય, કરતોરણો નીચે યદને મનોવાંચિત ચકાવે રમે-ધૂમે, ને ખીજ એ અગ્રણી સાયેલીની પાછળ પાછળ ધાય. આસબેર ચકાવે ધૂમતી અગ્રણી સખી બોલતી જાય ' ભૂલી ' ; એવી જ આસબેર અને એ જ ચકાવે પાછળ પાછળ ધાતી અનુચરી સખી બોલતી જાય કે ' નથી ભૂલી. ' ' ભૂલી ' ના પ્રયંડ પ્રલંબ પડ્યા સતી ' નથી ભૂલી ' ની રમઝટ જામે. રમત એ હતી કે કરતોરણો નીચે ભૂલભૂલામણી શા ચકાવાએ ધૂમતી અગ્રણી સાહેલીએ અનુચરીને ' મારા ' ભૂલાવવો, અનુચરી ભૂલે એટલે સાહેલીમંડળના હાસ્યના યાજ ટોળાય.

પછી સહિયરો યાકે એટલે બમરભૂલી મોરલીનો રાસ જામે, એ જ સહિયરવર્તુળ હોય ને વચ્ચે હોય એક મોરલી.

સહિયરમંડળ : મોર ! મોર ! કર્દાં પહી જઈય ?  
બમરભૂલી મોરલી રે ।

મોરલી : સવિતાની આદી દશથી જઈય,  
નથી ભૂલી મોરલી રે ।

સહિયરમંડળ : ત્યાં તો છે કાળુડા તાજ,  
બમરભૂલી મોરલી રે ।

મોરલી : ત્યાં તો છે જવજુભરના બાપ,  
નથી ભૂલી મોરલી રે !

એ ગાતીકને મોરલી સવિતા સહિયરતી પ્રદક્ષિણા કરીને પાછી મધ્યમાં આવી ઉભે. સવિતા સહિયરતું સગપણ યયું હોય; જવજુ-બાપ એનો બાકિ કન્ય હોય, જવજુબાપને સંભારતી સહિયરો હસી પડે; સવિતાને વદને સનમરંગો યડે.

બમરભૂલી મોરલીનો રાસ નવવ્યવતારે ઇન્દુચંપીમાં લીધેલો છે.

ત્યાં તો ચન્દ્રમા હંચે યડે ને ચોગામાં ચન્દનીતું સરોવર બરાય. એ ચન્દની સરો-વરમાં પછી એ-એ સહિયરોની રંગાદંડી જામે, કે આંકડે આંકડા બીડાતીને સમસ્ત સહિયરમંડળ વર્તુળાકારે ધૂમડી ધૂમે. સહિ-

યરોનાં તપ્ત નયનો ને વદનો ચન્દની ઝીલતાં હોય, નાવડીનાવડીના ઓઠણીપાલવના શબ્દ કરકરતા હોય; જાણે દેવાભાવના વીંજણા રમણે યડયા.

એક કુમારિકારમત હતી દખ્ખદખૂતી. એ હતો કપરાં સાસરિયાંનો ખેલ. એક પુત્રી થાય; કેટલીક સહિયરો મહિયર પક્ષ થાય, અન્ય કેટલીક થાય પુત્રીની સાસરવેલ. ફેરીગાળો આવે એટલે વહેવાણેને ઘેર જાય પુત્રીને મહિયરિયે તેડવાને; ને સાસરવહેવાણે કને જઈ નહોતરે ગાય :

આંબા લળા લળા જાય,  
ફેરીઓ ફેડોઈ ફેડોઈ જાય; મારી દખ્ખને મોઠલો.

સાસુ કપરી હોય; વહુવરને મહિયરિયે મોઠલવી ન હોય; બારેખમ મોઠે વાયદા બણે. વળીવળીને મીત ગાતી મહિયરવહેવાણે જાય, સાસુ મોઠલે નહિ. પુત્રી મૂરઝાય, મૂરઝાય, ને મરી જાય. ફેરીગાળાના આનન્દમાંથી કરુણમાં પરિણમતી એ કરુણ રમત હતી.

સાતેસિયું, એરડો, રાજ રાજ, ચીંચવો, જહારિયોદા, ઘંડીખીલડો, બાબા બોટિમકું એ બધી કુમારરમતો હતી. દંહીને ઘોડો, રોરે કાંકરકી, અચો મચકો-દંહી દડૂકો, લકડીદા, સન્તાફૂકડી એ રમતો બાળબાળા જન્ને રમતાં. બધી રમતો વણુંવતાં આજ આરો ન આવે, એટલે નામનિર્દેશ જ કીધા છે.

અને એક કન્યાકારમત હતી ' અચકો મચકો કારેવી'નું. એ મીરો બન્ધાય, સાહે-લીઓ ગમેગમ હાથ પરાવે, ને ગાતી ગાતી ને પૂછતી પૂછતી રહામી મીરે જાય કે

આ લાછા કુંવર ! આ લાછા કુંવર !  
તમને કિયાં વહુ મોરો ગમશે, રાજ ।

અચકો મચકો કારેલી.  
એ મીર પાછી વળે કે રહામી મીર ઉત્તર ગાતી ગાતી એમની કને આવે કે

અમને ચંપા વહુ મમરો, રાજ !  
અચકો મચકો કારેલી.



‘ચંપા વહુ’ હોય સ્થાની મીરમાંની એક કુપ-  
વન્તી કુમારિકા. ગુજરાતની કુમારિકાઓ  
આમ વરવશ્ણીના પાઠ તો પઢતી, પણ એ  
સ્થાવી કોમારની રમતોમાં જ પૂરા થતો.

અને એક રમતનું કુવચરણ હતું મ્હને  
કરડ્યો ઠાકરિયો વીંછો.

એ બાળરમતો માત્ર રમતો નહોતી; મંજુ  
જીવનના બોધપાઠો હતા.

અને આપણા ઉત્સવો ને આનન્દપર્વોની  
કવિતા તો આથી થે અંધિકો છે. રમતોની  
છે યોગદાની કવિતા; ઉત્સવો ને આનન્દ-  
પર્વોની છે સંસારકવિતા-નગરકવિતા.

આપણા ઉત્સવો ને આનન્દપર્વો ઋતુ-  
ઋતુના છે, માસમાસના છે.

કાર્તિક બેસે ને બાજીની વીરી વીરને  
નહોતરે ને રાંધીને જમાડે. પછી પ્રભોધિની-  
દેવઉઠી એકાદશીથી આંબે દેવદીવાળીની  
તિથિઓ; યજ્ઞના શાપનિવારણની

શાપાન્તો મે મુંજગશયનાંદુત્તિયે શાંતપાળી

x x x

નિર્વેક્ષવાયઃ પરિણતશરચ્ચન્દ્રિકાસુ ક્ષપાસુ.

જાતી શરદની રાત્રિએણા એ ચન્દનીઉ-  
ત્સવો. માર્ગશીર્ષ માસ ધનુર્માસ કહેવાતો ને  
ધનુધીરીએના હતો. પોસ માસે ઉત્તરાષ્વિન  
પર્વે નવા ધડે નવા ગોળમાં બ્રહ્મ, ને કુલ-  
વધુએ ગૌપજન કરી દેણા ગાયોને ધરાવે.  
બાળકો પતંગ ચલાવે ને આખ બાળે. મહા  
માસે આવે વસંતપંચમી. વસંતર્ષાટણાં છાંટેલા,  
પુરપો થે વસન્તવાદા ધારે, સ્ત્રીમંડળે વસન્ત-  
ઓઢણાં ઓઢે. હાગણ માસ તો મંસ્તીનો  
માસ. મેઘાં વીણાય, નરનાર રંગમાં રોગાય,  
ને આનન્દ માણે. ઉદયપુર નેધપુર જ્યપુરે  
ઉજળા પખવાડિયાનો ઉત્સવ પગાય દારિકામાં  
શ્રી દરિ રૂઢડાસનો મહેલત્સવ ઉજવે. મંગા-  
જમનાના તીરવાસીઓ પરદેશ હોય તે ઘેર  
પધારે. આ વેળા મુંબઈમાં મ્હારો ચપ્પીકાર

હતો શિવપૂજન, ગંગા ને ગંડકી-સંગમના  
બકસર ગામનો. હોળા મોણવા વતનમાં મયો.  
માણેકબાએ ત્હારે એની વહુને માટે દશેરોનો  
વસંતસાંઘી આપી હતી.

ચેતર ચંપો મ્હોરિયો, ને મ્હોરી સોહાગણું નાર.

ચૈત્રી નોમે રામનવમીના પર્વોત્સવ ઉજ-  
વાય, અને એકાદશીનાં અજવાળિયાંથી પૂર્ણિ-  
માની પાંખડીઓ વેરાય ત્હાં સૂધી વીર ને  
શંકર ઝરતી આખાહરણની કથાઓ મંડાય.  
વૈશાખે અખાત્રીએ ગામડે ગામડે ખેડુત નર-  
નાર વનપર્વ ઉજવે, વગડે વગડે ઉત્સવ થાય,  
આખાડાણે દિન્ડોળા બન્ધાય, ને મવાય કે  
વનમાં દિન્ડોળા બાંધિયા, સખિ રથાગ બોલાવે;  
ખાંધ્યા છે વડલાની ડાંગ,

ગિરધરલાલ બોલાવે.

અને પછી અસાડ માસે આપાઠી મેધ  
મ્હડે; કાલિદાસને ને કાલિદાસના પક્ષને  
માંપાઠસ્થ પ્રયમદિષ્ઠે મેધ મિરખીને  
તકેવિતકે થાય, ને કવિતા ઉભરાય. ચંક્રે  
મહાભારતની ને યોગમાં રામાયણની કથાઓ  
બેસે. આપાઠી બીજે હાસાર ને હાલાતડ  
બેસતું વર્ષ-ઉજવે. પૂર્ણિમાની પંચ તિથિઓ  
બાલિકાઓનો ગૌરીઉત્સવ થાય. અમાવાસ્યા-  
દિવાસો એ તો યુવતિઓનું રાસપર્વ, સારી  
રાતનું જાગણ ને નમરદ્રૂમણુ. ન્યાપાવંતીનું  
સૌભાગ્યવત આવે.

આજે મોરખીમાં એ રાત્રિએએ અગિ-  
ચારથી પાંચ સૂંધી રાજમાર્ગી નારીમંડળના ને  
ધર પુરંપમંડળનાં એવી રાગવદા છે.

આ આપાઠે ગોધરનાં ગોમતીજીએ  
મણિખાને પ્રકુલેલાં કમળોનો કરડિયો મો-  
કલ્યો. મણિખાની ધર્મબાવનાએ કમળકરડિયો  
મોકલ્યો નરનારાયણને મન્દિરે, ને શ્રી દરિને  
કમળશયુગાર સજાવ્યા.

પછી દેવમન્દિરમાં નિશ્ચિનિયે દિન્ડોળા  
ડાલે, રૂઢમંડળાઓ બરાય; દેહ ને આત્મા

। ઇમધી ઉઠે. આવણના શુદ્ધનું પક્ષમાં મોર-  
ાંખડિયાં ઉઘડે, યુવતિઓ. ધનપૂજને ગાય.  
નેકરકળાઓ ઉઘડે તે વીણી વીણાયે નહિ.  
જિઓયે નવજોરો ચાખે, નામપંચમીએ  
રામદેવતા પૂજાય, રાંધકહઠની તિથિ એ તો  
ખણે કુળવધુઓની રાંધણકલાની-રસોત્પત્તિની  
વાર્ષિક પરીક્ષાતિથિ. જન્માષ્ટમીથી દેવમંદિરે  
હરિ પારણિયે બૂલે, ને કૂલડાંના તો દમદા  
દેખાય. કીર્તનિયા કીર્તન ગાય ને ઓચ્છ-  
વિધા ઓચ્છવ કરે. બાદપદમાં પિતૃપક્ષ આવે,  
ઘેરઘેર પૂર્વજનાં પિતૃપૂજન ચાય, લોક ગોત્ર-  
પ્રવને સંભારે, એ પખવાડિયું છે કુળના  
ઇતિહાસપૂજનનું પખવાડિયું. વચમાં અધિક  
માસ આવે તો તો એની ત્રીસે તિથિઓ  
કથાવાતી ઉત્સવો દેવદર્શનોમાં વીતે. અને  
પછી છેલ્લે છેલ્લે આવે સંવત્સરનું આનન્દ-  
શિખર આસો માસ. શરીએ શરીએ નવ-  
રાત્રિની, માંડવી પ્રગટે. પુરુષમંડળ ગાય ને  
ધૂમે કે

મેંયા ખનુયાધારીડું આન ધરો ને !  
નારીમંડળ ગાય ને ધૂમે કે

આસો માસો ચરદ પુનમની રાત ને !

ઠાખળિયા લખતાં રે! ચન્દનચોકમાં રે લોલ.

“શરદસરોવરો કમળાથી ઉભરાય. દસરાને  
વીરત્વપર્વે પાંદરમાં શમીપૂજન ચાય, ધોડ-  
દોડની ચરતો ખેલાય, ‘પાષમાં બૂલતે ઝવારે  
લોક ઘેર ગળય. શરદપુનમ એટલે વળી રાસ-  
પર્વ; નારીમંડળ સારી રાત ચન્દની પીએ ને  
કવિતા પીએ. પછી વાધઆરથથી ભેસે દીવા-  
ળીની વરધો. ધનતેરશે ધન ધોવાય; રૂપયોદરો  
આંગળી પડાય ને વ્હાલાઓની આંખે વ્હાતનાં  
અંજન અંજલય. દીવાળાએ ઘેરઘેર લક્ષ્મી-  
પૂજન ચાય, વીતતા વર્ષને શેલડીમંડપે શણુ-  
મારી, પૂછ, મેરમેરાપાતું મશાલસરખસ કહાડી,  
વન્દનવિદાય અપાય. ભેસતા વર્ષને પ્દરેડિયે  
વર્ષભરનાં સંખરસં વેચાય; રહેવારે જનતા

દેવદર્શને ગળય. મધ્યાહ્ને નવધાન્યનો અન્નકૂટ  
પૂરાય, ડોહારછ જેવા દેવરથળમાં લૂંટાવાય.  
આપણા વર્ષોના ને ચરદના ઉત્સવો તો  
વસન્તોત્સવોને યે વિસરાવે.

એવો હતો કવિતામય ને ક્રોડામણો  
આપણો ગૃહસંસાર. ‘ગુજરાતે આન-દોત્સવો  
નહોતા’, ‘ગુજરાતના છવનમાં ઉત્સાર  
નહોતા’ પોકારનારાઓએ ગુજરાતને દીકો યે  
નથી, ગુજરાતને પ્રીછ્યો યે નથી. એ છે  
અગાનીના ઇતિહાસોચ્ચાર.

તીથોમાં પુનમપુનમના મેળા બરાય,  
કોર્તનો માતા પૂનમિયા તીથે સંચરે, ગામ  
ને વગડે હરિભોલથી ગાછ રહે. કાર્તિકો  
પૂર્ણિમાએ હજનરેના મહાસસુદાય મળે;  
સાખરના સપ્તસંગમે ને સરસ્વતીના શારદાષ્ટે.  
પ્રભોધિની એકાદશીએ, વસન્તપંચમીએ,  
રામનવમીએ, જન્માષ્ટમીએ; પ્રતિવર્ષ ચારચાર  
સમૈયા-સંપ્રદાયની ધર્મપરિપદો સમા સ્વામી-  
મંદિરોમાં બરાય છે, સત્સંગીએ છવનાનન્દ  
ને બહાનન્દ માણે છે.

રામાયણ બારત એભાહરણની કથાઓ  
ચાય. જન્માષ્ટમીએ જન્માષ્ટમીએ નન્દમહો-  
ત્સવ ઉજવાય, ને લોક લલકારે કે ‘નન્દધર  
આનન્દ બયો, જળ કનૈયાલાલકી’, રામલીલા  
મે ચાય, ને ભવાઈઓ યે ભજવાય; અને  
આજન્મે નવમો ને નવલિકાઓ, સિનેમા  
ને નાટકોમાંથી જનતા રચી અનુસાર સાર-  
નરસું સંધરે છે, એમ એમાંથી યે લોકસસુદાય  
રચીઅનુસાર સંધરતો ને ગાઈ બાંધતો.

સંસાર કવિતામય હતો છવનના માસો  
ને વર્ષો ગદ્ગદા ઉમંગરંગીલાં આનન્દપ્રાત્સા-  
હનમાં વીતતા.

ઉત્સવો સંસારને ઘડે છે. જેવો આહાર  
એવો ઓડકાર; જેવા ઉત્સવો એવો સંસાર.  
આપણા ઉત્સવો એમ સંસારને ધડતા.

૭, શૃહની વિશાળ સાવના

શૃણુસુત્રોના કાળથી—ઇતિહાસ દષ્ટિદાર માંડી શકે ત્હારથી આપણા મહર્ષિમંડળે વિશાળી શૃહભાવના ઉપદેશલી છે, ને ગદ્ય કાલ સૂધી તેા ગુજરાતે એ પાળી છે. આપણે અધિમન્ત્રોચ્ચાર હતો માતૃદેવો મધ; પિતૃદેવો મધ; આચાર્યદેવો મધ; અતિથિદેવો મધ.

કુળકુળમાં સપૂતો ને સુલક્ષણાઓ પ્રથમના એ મન્ત્રો તેા આજે યે પાળે છે. આઠઆઠ વર્ષના હૃદયયાકના અનારોગ્ય છતાં આજે તમવચ્ચે અહીં આવ્યો, છું, એ પ્રાપ્ત ને પ્રથમતઃ સમમ કુલજનોનાં Nursing-પરિચર્યાને કારણે, પિતૃદેવો મધના મહર્ષિ-આદેશનાં આપભરપૂર પરિપાલનને પરિણામે. અને અમ કુળમાંડવે,—ને મ્હારો લોકઅનુભવ કહે છે કે આપણા સૌ સત્કલવાસોમાં,— પિતૃદેવો મધ કરતાં યે માતૃદેવો મધનો મહર્ષિઆદેશ અધિક પૂજ્ય છે. માતાપિતાનાં મૂલ્યાંકન આંકતી આપણી લોકવાણી બોલે છે કે ‘ થોડે મ્હડતો બાપ મરજો; પણ પછુ રૂઢેટિયો કોંતલી મા મા મરજો. ’ મ્હડકવિ પ્રેમાનન્દે તેા ગાયું છે કે માતા ગયે પુત્રીને મહિયર ગયું; જેવી ગાયવિછોડી વાઝડી, એવી માવિછોડી દીકરી. ગુજરાત પિતૃપૂજક છે એથી અધિક માતૃપૂજક છે. પિતૃશ્રમિ શબ્દ પ્રચલ્યો છે, પણ માતૃશ્રમિ શબ્દને પદ્મપટ કોષી નથી. ચન્દ્રે માતરમ્ ને જનની જન્મમૃમિષ્ણના મન્ત્રોચ્ચાર પોકારતો ગુર્જરદેશ પિતૃપૂજક કરતાં માતૃ-પૂજક અધિક છે. અરાસુરે અખા, પાટણમાં મહાલક્ષ્મી, અમદાવાદે ભદ્રકાલી, પાવાગઢે કાળકા: ગુર્જરમાતૃપૂજનના એ ઇતિહાસ-બોલ છે.

અને માતા ને પિતા તેા કુળવડિલો છે, લક્ષ્મીનારાયણ સર્માં કુલકુલને સિદ્ધાસને

વિરાજે છે. પણ આચાર્યદેવો મધ ને અતિથિદેવો મધ એ આદેશમન્ત્રો તેા મહર્ષિઓની ગદ્યભાવનાની વિશાળહૃદયેતાનાં આદેશમન્ત્રો છે. મોરબી છે મ્હારે શારદતીર્થ, ત્હાં મ્હને ગુરુ સાંપડ્યા, મ્હારો જીવનપલટો થયો. સાત આઠેક વર્ષો ઉપર ગુરુપૂર્ણિમાના પર્વે મોરબીએ મ્હને ન્હોતયો. મ્હને યે મ્હારો ગુરુ સાંભર્યો. શરત નાંખી કે એ ઉત્સવ-પ્રસંગે વકતુયા હાઇસ્કુલમાં મ્હારા ગુરુ તૈલચિત્ર મૂકાય તેા આવું. મોરબીએ કહ્યું ચાર વ્યાખ્યાન આપવાં પડશે; બે શંકરાશ્રમમાં, એક હાઇસ્કુલમાં, ને એક જાહેર જનતાને. ‘ પાનીડી મેટકી કબૂલ ? ’ તેા કહે ‘કબૂલ’; એમ કબૂલી લીધું ‘ નિધીયું ’ કે એમ મ્હારી ગુરુદક્ષિણા અપીશે વ્યાખ્યાન ચતુષ્ઠયની વ્યાખ્યાનમાળા ચઇ; સોળહજારની વસ્તીમાંથી એમે હજાર શ્રોતામંડળ મોરબીના જૂના વિદ્યાર્થીને સાંભળવા આવતું. ચારે તિથિએ મ્હારાજ પ્રમુખપદે હતા. મોરબી હિલોળે મ્હડયું. એમ ગીર્વાણના શીઘ્ર કવિ સૌમ્યમૂર્તિ શંકરલાલજીની ગુરુપૂર્ણિમા ઉજવાઇ, મ્હારી યે ગુરુપૂર્ણિમા ઉજવાઇ મોરબીએ ગુરુપૂજન કીધું પછી તેા લખધીર મ્હારાજે પણ કહ્યું કે ‘ મ્હારા-ગુરુ દેવે સાહેબ હતા. ’ મોરબી ગુરુપૂજક છે.

દેવે સાહેબ પછી ઇતિહાસના પ્રોફેસર ચઇ અમદાદ ગુજરાત કોલેજ પધાપો; અને તે પછી, વડોદરા કોલેજમાંથી પ્રો. મનુભાઇ નન્દશંકર મહેતા ફિલસૂફીના પ્રોફેસર મરી રાજખાતામાં ગયે વડોદરા ફિલસૂફીના પ્રોફેસર પદે પધાપો. ત્રીસમ્પત્રીસની ત્હારે શંકરાચાર્ય વય માંડ હજો જવા અવસરે હિન્દુ, ઇસ્લામી, પારસી: સારી કોલેજ વ્હાલા પ્રોફેસરને વિદ્યાપ્રમાન અર્પવાને અમદાવાદના રેલ્વે સ્ટેશનના પગથાટે ઉભરાઇ હતી. સર રસ્તમ વજીર પણ હતા. ત્હાં દેવે સાહેબે દીદા નિમ્ન ગુરુ

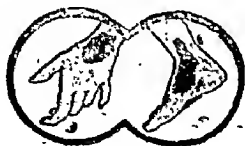
ક્રીનાય\* સાન્નીને. ગુરુદયને દેવે સાહેબ  
પ્રમુખપદધારે સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરી ગુરુ-  
રણીમાં દર્શાવ્યા. ત્રણસો વિદ્યાર્થીઓની  
સેસો નવનધારાએ એ ગુરુશિષ્યને વધાવતી  
હોઈ રહી. દેવે સાહેબ ને દેવે સાહેબના  
વેદાર્થીઓ આચાર્યદેવો મળેના આદેશ  
પાળતા.

અને એ પણ સમી આંખે દીકું છે.  
વડોદરે જુગમાદાદા અખાડામાં કે શહેર-  
પ્રદેરથી પધારેલા બડે બડે અખાડેઆળે,  
પથપાનું નેવાં નિજનિજના આશ્રમે  
વન્દાતાપૂજતા આશ્રમઅધિષ્ઠાતાઓ, તિમ  
ગુરુદેવ શ્રે. માણેકરાજી દેવાદોળાતા બાપે  
કેવા નખી બૂધને ત્રણ ત્રણ સલામોના મુગ-  
લાઇ મુગરા બરતા. આચાર્યદેવો મળેના  
મહર્ષિમંત્ર એમના અંગઅંગમાંથી નીતરેતા ફતે.

અને અતિથિ દેવો મળેના મહર્ષિમંત્ર  
તો અખિલ જગતે સાંભળ્યો છે, દેશદેશમાં  
અતિથિસન્માન થાય છે; પણ પશ્ચિમ કરતાં  
પૂર્વમાં, અને ગુજરાત કરતાં સૌરાષ્ટ્રે, અધિક  
ઝીણાં છે. આજનું અમદાવાદ એવું નથી;  
પણ હાપ એ છે કે અતિથિ દીઠે અમદાવાદ  
પૂછે કે કબ્દારે આવ્યા છો ? ને, કબ્દારે  
જશો ? મુંગઇનગરી પે આજ એવી નથી;  
પણ સોડછાપ તો છે કે ' મુંબઈમાં રાટલો  
મળે, ઓટલો ન મળે. ' ' પડેને દહાડે  
પરોણો, ને ખીજે દહાડે પર્ષ, ત્રીજે દહાડે રહે  
એની અકકલ મઠ ' એ તોરણું સોરહે  
સર્જેલું ન જ હોય. આજનું નવયુગનું સોરહે  
તો વર્ષોથી કાન્તગીત બાપ છે કે

મદેમાનો ! આ ન્દાઈ ! પુનઃ પધારને;  
લમ આળી અમ સલ સદેવ મુદાય બે !

## ખરજવા માટેના સચોટ ઉપાય



સ્માટ'હુ'

**‘ઝી.એ.કસ’**

શુદ્ધ વનસ્પતિમાંથી બનાવેલ ઓષધ

—: સોલ એન-ટસ :—

જેઓ ઇલેક્ટ્રીક, એકસ્-રે  
અને

ઇલેક્ટ્રોનિક લઈ યાકયા હોય  
તેવા ફરરીઓ માટે  
ઉપવતનો ઉપાય.

ખરજવા

( મુક્કા તેમ જ લીલા )  
તથા

ખીજાં ચામડીનાં ફરદો  
માટેનો એકમાત્ર ઉપાય.

ટી. ઝી.એ. ઠાકાર એન્ડ કું. ૪૩ અર્ચબેટ સ્ટ્રીટ, ઠાટ, મુંબઈ.

અને બીજું ગાય છે કેશવકૃતિમાંનું ગીત કે  
અમે તો આજ તમારા જે દિનના મહેમાન.  
અને ત્રીજું ગાય છે કલાપીવિરહમાંનું ગીત કે  
આવેલ અતિથિ અને આદર દેજે રે !

સોરઠ મહેમાનીનો દેશ છે. સોરઠખેળે  
અમે તો મહિના મહિનાની મહેમાની ગણી  
છે. યથાસકિત મહિનામહિનાની મહેમાની  
મળ્યાવી છે. સેકાગ્રેથી મોરઠિયાણીઆ ગાય  
છે કે

મહેમાન આવ્યા; સખિ ! મહેમાન આવ્યા.  
હેલ બરી ચાલું ઉતાવળી, મહેમાન આવ્યા;  
કેડની જોતાંતા વાટ, મહેમાન આવ્યા.

સખિ ! મહેમાન આવ્યા.

પનિહારીઓ પાણી બરવા ગઇ છે.  
પાણીઆરે પતિનારીને જાણુ પડે છે કે એના  
કન્ય આણે આવ્યા છે. કંઈ વરધોથી વાટ  
જોતાંતાં, અન્તે આશા સાચી, પડી, પનિ-  
હારીના પાયમાં નુવપ્રેરણા પ્રગટે છે, ને હેલ  
બરી, ઉતાવળી-ખડાવરી શી-ધેર સંચરે છે  
મનના મહેમાનની મહેમાનીએ.

મહેમાન આવ્યા.

હેલ બરી ચાલું ઉતાવળી, મહેમાન આવ્યા;  
કેડની જોતાંતાં વાટ, મહેમાન આવ્યા.

એ છે સરવે સોરઠ દેશ; અને એ છે  
અહીં સદી પૂર્વે 'સાંભળેલું' સોરઠિયાણીનું  
ગીત. મહેમાન બોલતાં બોલતાં તો મ્હોમાંથી  
સકાર ઝરે. એવા છે અતિથિદેવો ભવના  
મહર્ષિમન્ત્રના જીવનનાં ત્રીલણ ને ત્રીલણિયાં.

સોરઠ સેજળ દેશ છે. આપણા ગૃહસંસારે  
અતિથિદેવનો જે સમાસ છે.

રાજકોટની એક વાર્તા કહું. એકાદ એક  
ધુધી હાથકોટ વડીલને ત્યાં એક સંન્યાસીજી  
પધારી, મિશ્તાજ દેહિની ટહેલ નાંખી. વડીલ  
સાહેબ આજણુ હતો-છે. બવિખ્યાના ચવાનાં  
હેતે જૂલવ્યા, કે કાપદાકામૂતના જ્ઞાનમહિમાએ  
જૂલવ્યા; ગૃહસ્થધર્મ ને આજીવધર્મ ધડીક  
વડીલ જુલ્યા ને બોલ્યા: જાવ, જાવ, મહા-

રાજ ! બીજે જાવ. ત્રિદંડસુના એ સંન્યાસીજી  
હતા અનેાખી ખાતના ગાજી ઉઠ્યા: મુને  
મારો શોક નથી ચતો, મારે તો ખીજાં છ  
ધર માગવાનાં ખાજી છે. મને તો તારો શાય  
ચાય છે કે આંગણુઆવ્યા સંન્યાસીને તરછોડ-  
નાર. આ આજણુપુત્રનું, શું થશે ? એ  
સંન્યસ્તબોલે બ્રહ્મપુત્રના ક્ષણપ્રજ્ઞો ઉઘડી  
ગયાં. વેણુબાણને પી જઈ, નેત્ર ઢાળી કહું:  
પધારા, મહારાજ ! આજ અહીં ભિક્ષા  
પીરસારો. વડીલ ને સંન્યાસી તે તિથિએ  
સંગાથે જમ્યા. પછી તો એ સંન્યાસીજી  
અમારા મિત્રજન્મુ યજ ગયા. એ બાવે એ  
અમ ઘેર આવતા; એ બાવે અમે એમને  
આશ્રમે જતા. રાજકોટની આજી નદીના  
ઉપનાસના જંગલેધરનાં. એ હતા નેપાળી  
સંન્યાસી, ઇન્દુકુમારમાંની નેપાળી જોગજીના  
ધર્મપિતા. આજીતોરના એમના અશ્રિમની  
પીપરગળે ઘડીને એ પીપરપટ્ટામાં એકતારો  
રણકાવ્યો છે, વગડાના એકાન્તમાં બજન  
જણકાવ્યાં છે. વધોના કદમમાં મોટર આધે  
ચૂકી, ગોઠણપૂર પાણીમાં ખોખડદી નદી  
ઉતરી, આજીપટમાંના એ શિલારચાપ્યા  
જંગલેધરની, કવિવર 'કાલિદાસના' પેલા  
દિમાલયધૂમતા મેઘના આજી પ્રેરે, પ્રજાકલ્પસ્ફુર્ક  
ને પ્રજાજદાણુ સ્વ. - શ્રી લાખાંજીરાજ મહા-  
રાજની સંગાથે, પરકમ્મા પણ કોધો છે.

એવા હતા સોરઠના અતિથિદેવ ને એવા  
હતો બેસતી ૨૦ સદીનો સોરઠનો અતિથિ-  
સત્કાર. 'કવિનો અખાડો' ત્યારે કહેવાંતો;  
માણુક્યા 'આશ્રમ' કહેતાં. એક જૈન  
ગૃહસ્થ ઉપકાસમાં 'ધર્મશાળા' કહેતા; અને  
એને સ્મૃતિવેણુ પેરે વધાવતાં.

૮, કવિતામૂર્તિ જીજ્ઞાસુ

'મારી કલ્પનાકવિતા કરતાં તારી જીવન-  
કવિતા અધિક છે' એ તો મારો મુજગુર્જર  
શુભસુન્દરી પ્રત્યેના વર્ષોજૂનો કાવ્યોદ્ધમાર છે.

જનકીલાલી તે માદરી કવિતા  
કવિતાન્યાતથી ત્હારી અંખાયે.  
વારંવારનો મારો તો ચિન્તનોદ્ધાર છે કે  
જર્મનોની Housenaffin-ધરણુ ગૃહિણી  
અને પારિસની રસરસિયેણુ સંગમ પામી બેની  
મેક મૃતિ ધડાય ત્યારે ધરોપે ગુજરાતણુ જન્મે.  
આપણી ગુણસુંદરીઓની એ છે પ્રધાન ને  
સંસારમોહામણી ગુણબેલડી. કુળયોગિની અને  
સરસિયેણુ પરિવારને પાવનો હેઠભાર વહતી  
એ સંસારે વિચરે; નિત્યનિત્યે નવનવી રસ-  
વાનીઓ સર્જીને કુળપરિવારને ઉરનાં અમૃત  
પેરે જમાડે, પોષે, આનંદાવે. ગુણસુંદરીઓ  
ધરણુ છે ને રસરસિયેણુ છે એટલી જ  
' મુખદુઃખશોભિત જનકી ' છે. બીઠ પડે  
પંચાસરની મહારાણી રૂપસુંદરી વનવગડે  
જાપ; કપરે કાળે વડલબીપુરની મહારાણી  
પુર્ણિવની કુંગરગુફાઓમાં સિધાવે; પાટણની  
મહારાણી ઉચ્ચમતી આજના રાજમહેલોથી થે  
અધિકા શિશુસુંદર ગોંખજીખાવતો વાવડી  
પટપીએને સમર્પે, અને ગુર્જરદેશના બર્ષકર  
અવસરે બાળમહારાજ મૂળરાજને ઉઠંગમાં  
લઈ, જેવી જેવી કાવન્દાની ધારીતા ટેકરી  
ગિખરે વિરાજી ગુર્જરસેનાને પ્રેરણા પાપ, ને  
રાણાશુદ્ધીન ધોરીને હરાવે એવી હતી. ગુજરાતની  
ગુર્જરધરીઓ ૨૦ મી સદીમાં મારા ને  
તમારા જીવનકાળમાં ખ્હારવડીયાં પટગીરની  
પુત્રી ખ્હારવટામાં થે પીતાને પડખે ઉભી હતી.  
ત છો સ્વાતન્ત્ર્ય મર્દસિ ઉચ્ચરતે. આજનો  
જગપુરુષ દંબી છે, બાળપણમાં માતાને જોજો,  
ધોવનકાળે પત્નીની પાંખે, જ્ઞાવરધામાં ધુત્રીના  
ચમચે, પોષાતા એવા પુરુષવર્ગ પરત્વે એટલા  
જ સત્યથી કે અસત્યથી ઉચ્ચારી શકાય કે  
તું સ્વાતન્ત્ર્ય મર્દસિ પૃથ્વીવાસી સૌ

નરનાર કાળે જગતસત્ય તો એ જ છે કે  
સ્વતંત્રતા એ માનવમાનવનો માનવહક્ક છે.  
સાયેજને સ્વતંત્રતા એ માનવહક્ક છે, Man  
as Manનો હક્ક છે, માનવી માનવો હેક્ક  
છે. પણ તે માનવીનો હક્ક છે; વનેરૂઓનો  
હક્ક છે ખરો? વનેરૂઓ સ્વતંત્ર હોય તો,  
આજ યુરોપમાં થાય છે એમ, નગરનગરના  
વગડા સરખા. માનવી! માનવ થા, ને  
સ્વતંત્ર થા.

વર્ષપેાડી પુર્વે મારા રાસ ભાગ રબની  
પ્રસ્તાવનામાં એક પ્રશ્ન પુછાયો છે ને એનો  
ઉત્તર અપાયો છે. એ મિતાશૂરો પ્રશ્નોત્તરી  
વળી આજે સાંભળીને પછી આપણે પરરપરની  
વિદાય બધશું.

એ પ્રસ્તાવના પૂછે છે કે ' ગુજરાતણુ  
કવિતામૃતિ કેમ છે? ' અને ઉત્તર આપે છે  
કે ' ગુજરાતના રાસ એ ગુજરાતનાં સર્વોત્તમ  
Lyrics છે ' ' ગુજરાતનાં હૈયાફૂલ સમાં  
એ Lyrics-એ રસમીતો ચરતો ગુજરાતણુ  
ઉઠે છે. રોરડી ચરે એ ગાયનાં દૂધ બોર  
માધુર્વવન્તાં હોય. ગુજરાતણુ નેટલી કવિતા  
કેક જ દેશનું સુંદરોટ્તર ચરતું હશે. ગુજ-  
રાતણુ કવિતા ચરતો ઉઠે છે, માટે ગુજ-  
રાતણુ કાવ્યમૃતિ છે. ' ધરતી ૧૯૨૮

ગુજરાતની ગુણસુંદરીઓના મુખમાંથી  
દેવામાંથી આત્મામાંથી કવિતાનાં ઝરણાં  
નિર્ગરે છે ને આપણા સંસારને કવિતામય  
કરે છે. ધન્યર એર જદલાવે જગતની સૌ  
ગુણસુંદરીઓના કવિતાસોહાગ.\*

\* તા. ૨ જાન્યુઆરી ૧૯૪૪ના રોજ  
અમદાવાદ ખાતે અપાયેલું બ્યાખ્યાન

આ માસિક વહાલા-ચાવપુરામાં ધી હૃદાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસમાં અંબાલાલ વિઠ્ઠલભાઈ ઉક્કરે  
ચેતાને માટે છાપી અને તેજ દેહાણી પ્રસિદ્ધ કર્યું. તા. ૧-૧-૪૫

અધારી રાતના  
કાચલડી ટહુકી

અને  
એના

રાખના રણકારે  
એક

નારીના દિલમાં  
નવી જ લાગણી  
જન્મતાં

રાતલડી વેરણુ બની

તેનો ચિનાર

શ્રીમતી જ્યોત્સ્ના  
મહેતા

ડી. એ. ૧૧૫૪૬

રેકર્ડ પર

પોતાના કામળ સ્વરે  
રજ કરે છે.

યંગ ઇન્ડીયા

રેકર્ડ

તા.  
સંચાલકો

રજુ કરે છે

જૈન સ્તવન

બૂકરો ગા જનવરજ  
અને

જનવરજ બૂકરો ગા  
સ્તવનો

ડી. એ. ૧૧૫૫૦

રેકર્ડ પર

બાબુભાઈ મહેતા  
સંભળાવે છે.

નવા વરસમાં તમારી લાયબ્રેરીમાં  
નોંધેનાં પુસ્તકો વસાવી લ્યો

ગુજરાત અને એના સીમાપ્રાંતોના પરમારો  
અને ચોહાણોના વીરતા અને નેક-ટર્નમેન્ટ  
ઇતિહાસનું મૂર્ત સ્વરૂપ હૂબહૂ રીતે રજુ  
કરતો વાતાવેશ અને એના ઐતિહાસિક ગ્રંથ

પરમાર ધારાવર્ષાદિવ

ભાગ ૧-૨ ] ક્ર [ મૂલ્ય રૂ. ૪૦/-

બલહઠબકા દેવડા

ભાગ ૧-૨ મૂલ્ય રૂ. ૬૫/-

આ ઐતિહાસિક નવલને ઢરેક પુસ્તકાલયે  
વસાવવાં જ પડશે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ  
જાણવા માટે વસાવો

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભાગ ૧-૨-૩

મૂલ્ય નંબે ભાગના રૂ. ૧૧/-

ગુજરાતનાં એ મહાનગરો

વડોદરા અને સુરત

મૂલ્ય ૦-૮-૦ ભા. ૧-૨ મૂલ્ય રૂ. ૧/-

બાળકો અને યોદ્ધાને આ એ મહાનગરો  
નો પરિચય રસમય શૈલીએ આપે છે

મંગાવવા માટે આજેજ લખો:

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ-

રાવપુરા, વડોદરા.



લખો—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ

મેન્યુ. કંપની લિં

૧૧૦, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૧





# રેક લાંચથેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો	
ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦-૦	
૨ રાજ્યોગી યાને	
પરમાર ધારા વર્ષોદેવ ભા. ૧-૨ ૮-૦-૦	
૩ જલહક પંકા દેવડાં ભા. ૧-૨ ૧-૮-૦	
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન ૪-૦-૦	
૫ વિશ્વભારતી ૧-૦-૦	
૬ કૃતવાદી ૦-૪-૦	

## શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા

શ્રી. સયાજીરાવ ગાયકવાડનું જીવનચરિત્ર	
ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ૩-૧૨-૦	
૧ ઋગ્વેદ સંહિતા ભા. ૧ થી ૫ ૧૦-૪-૦	
૨ વેપારની ચાવી ૧-૧૨-૦	
૩ વિદ્યુત ૧-૧૨-૦	
૪ વિજ્ઞાનના વિધાયકો ૧-૧૨-૦	
૫ માર્ગ જીવન અને કાર્ય ક્ષેત્ર ૧-૧૨-૦	
૬ ધર્મસંગિતા સમયનું હિંદ ૧-૧૦-૦	
૭ જીવાનીની ચાવી ૧-૮-૦	
૮ કેનેડાનું જવાબદાર રાજતંત્ર ૧-૮-૦	
૯ ડેખવણી ૧-૮-૦	
૧૦ ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર ૧-૬-૦	
૧૧ આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર ૧-૪-૦	
૧૨ ઉદભીજેની ઉત્ક્રાંતિ ૧-૪-૦	
૧૩ કૃષિ ઝાડોના બગીચો ૧-૨-૦	
૧૪ ભાષા વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા ૧-૧-૬	
૧૫ મહાપતરામ ૧-૧-૦	
૧૬ નેદસનનું જીવન ચરિત્ર ૧-૦-૦	
૧૭ વસ્ત્રમ ૧-૦-૦	
૧૮ છત્તાંડ અને હિંદુસ્તાન ૦-૧૫-૦	
૧૯ ખેતીના ઉપદ્રવો ૦-૧૪-૦	
૨૦ સરોવરના જીવો ૦-૧૩-૦	
૨૧ ગર્ભ વિદ્યા ૦-૧૨-૦	
૨૨ સૂર્ય ૦-૧૨-૦	

૨૩ મનુષ્ય ક્ષમણ ૦-૧૨-૦	
૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ ૦-૧૨-૦	
૨૫ હિંદુસ્તાનમાં જીદા જીદા શક ૦-૧૨-૦	
૨૬ નરસિંહ મહેતા ૦-૧૧-૦	
૨૭ સામાજિક સુઅરપતા ૦-૧૧-૦	
૨૮ નોકાખળ ૦-૧૧-૦	
૨૯ ધન વિદ્યા ૦-૧૧-૦	
૩૦ હિંદની સફર નીકળેલા	

વહાણવરીઓ ૦-૧૧-૦	
૩૧ પરિવર્તનવાદ ૦-૧૦-૦	
૩૨ હિંદુસ્તાનના લોકો ૦-૧૦-૦	
૩૩ પ્રાણીઓનાં શબ્દાશુભ લક્ષણો	
તથા વધ વિજ્ઞાન ૦-૧૦-૦	
૩૪ રથાનીક સ્વરાજ્યની સંરચાઓ ૦-૯-૦	
૩૫ જગતની રાજનીતી અને હિંદ ૦-૮-૦	
૩૬ મેગેરથીનીસના સમયનું હિંદ ૦-૮-૦	
૩૭ રેડીઓ અને ટેલીવીઝન ૦-૮-૦	
૩૮ કળા વિષે પ્રવચન ૦-૭-૦	
૩૯ તરવાની કળા ૦-૭-૦	
૪૦ વડોદરા ૦-૮-૦	
૪૧ સુરત (ભાગ ૧-૨) ૧-૬-૦	

## શ્રી સયાજી ખાલજાન માળા

૧ પંચતંત્ર વાતો ભા. ૧-૨ ૧-૦-૦	
૨ સૂર્ય નમસ્કાર ૦-૧૦-૦	
૩ રીતા ૦-૬-૦	
૪ જીવ બગવાનની વાતો ૦-૬-૦	
૫ મહામદ બેગડો ૦-૬-૦	
૬ વાંધેલાઓનું ગુજરાત ૦-૬-૦	
૭ આર્યોનું આદિ નિવાસ સ્થાન ૦-૬-૦	
૮ કરોળીઓનાં કાવત્રો ૦-૬-૦	
૯ મીઠની મુસાકાત ૦-૬-૦	
૧૦ પચાસ રેરક પ્રસંગો ૦-૬-૦	
૧૧ છોડવાનું જીવન ૦-૪-૦	

આજેજ લખો:-

ન્યવસ્થાપક : હુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા

# સોનાના સુંદર અલંકાર

સોની ઘડે છે તેવી જ રીતે, 'ખાલવિનોદનું' ખાલસાહિત્ય,  
ખાલકોના સંસ્કાર ઘડે છે. તમારાં ખાલકો માટે

**‘ખાલવિનોદનું’ ખાલસાહિત્ય’ વસાવો.**

\* ‘ખાલવિનોદ’ ના બે સેટમાં ૭૦૦ ચિત્રો,

૧૫૦૦ પાનનું વાંચન ને ૪૨ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના સુંદર બોક્સના રૂ. ૫-૧૨-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૧૨-૦

બેઠ સેટનાં બે બોક્સના રૂ. ૧૧-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૧-૪-૦

\* ‘અશોક’ ના આઠ સેટમાં ૧૦૦૦ ચિત્રો,

૩૭૦૦ પાનનું વાંચન ને ૮૩ પુસ્તકો છે

દરેક સેટના મનોહર બોક્સના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૮-૦

આઠ સેટનાં આઠ બોક્સના રૂ. ૨૮-૦-૦ વી. પી. ખર્ચ ૨-૮-૦

\* ખાલવિનોદનું ખાલસાહિત્ય સર્વોત્તમ છે.

એકંદરે દસ બોક્સના રૂ. ૩૮-૮-૦

વી. પી. ખર્ચ રૂ. ૩-૮-૦

+ તમારા બુકસેલર પાસે માગો

અથવા આજેજ લખો—



**ખાલવિનોદ ને અશોક ના**

ખાલસાહિત્યના સર્વે જોઈએ

**ખાલવિનોદ કાર્યાલય**

૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબાઈ

વડોદરાના એજન્ટ—ખાલજીવન કાર્યાલય, આજવાડા-વડોદરા.



પ્રસ્તક ૪૩મું

ફેબ્રુઆરી : ૧૯૪૫

અંક ૬ કી

## અનામી નામ

પેલી બોલાવે વનની વાટ,

રમવા આવો રસિકડાં;

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં:

વનમાં ખેલે વિરાટ:

રમવા આવો રસિકડાં;

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં:—પેલી.

સંસારે મૃગજળ શી માયાના નેહડા,

વનમાં ઢોળાય શરદ પૂનમના શેરડા;

શેરડે મુગન્ધી વાય:

રમવા આવો રસિકડાં;

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં;

—પેલી.

સંસારે ગાન કરુણ ગાજે કાલિંગડે,

વનવન ભયોં છે મધુર અમરનાંગીતડે;

મૃકૃતિ ઘેઘ ઘેઘ યાય:

રમવા આવો રસિકડાં;

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં;

—પેલી.

સંસારે બન્દી છે બન્ધનને પિન્જરે,

વનમાં સ્વાધીન પાંખ પંખીયે વિહરે!

વિહરે ફૂલડે વસન્તા:

રમવા આવો રસિકડાં;

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં;

—પેલી.

સંસારે સ્વાસ્થની પરબો મંડાય છે,

વનઝરણું જીવનને નિર્મળતા પાય છે;

પાય છે શાન્તિ અનંત:

રમવા આવો રસિકડાં;

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં;

—પેલી.

સંસારે લોજનિયાં તામસ ને રાજસી,

વનનેનૈયેધ નયાં નવનીત ને ગોરસી;

ગોરસી પ્રદારસ પાય;

રમવા આવો રસિકડાં;

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં;

—પેલી.

આવો કુંજોળી નામ, કીર્તિ ને કામના,

ઘડને વનફૂલ, માનો અનામી નામના;

જીવન ધન્ય ધન્ય યાય:

વાટડી ભેતાં વિહંગડાં;

રમવા આવો રસિકડાં;

—પેલી.

# જન્મભૂમિ

જન્મભૂમિ જનની.  
કર્મભૂમિ જનની:  
ધર્મભૂમિ જનની:

જય વિશ્વ તારિણી.

તુજ નિર્મલ નીલ નલ માંહિ  
રવિ, ચંદ્ર અને નક્ષત્ર મહિં  
છટા અનુપમ રે હીસતી

જયોતિ ધારિણી:  
જય જયોતિ ધારિણી:  
જન્મભૂમિ જનની.

વીર તંત્ર તુજ દિવ્ય યંત્ર  
તુજ અદ્ભુત શક્તિ મંત્ર  
કરે ના કેને એ સ્વતંત્ર ?

વિદ્ય વિહારિણી  
જય વિદ્ય વિહારિણી  
જન્મભૂમિ જનની.

તુજ રજમાં છે શ્રી-ધી નિવાસ  
આત્મ જયોતિનો અજળ વિકાસ  
શરદ્ પૂર્ણિમા દિવ્ય રાસ  
સત્ય વિહારિણી:  
જય સત્ય વિહારિણી  
જન્મભૂમિ જનની.

આયં જાતિ સમસ્ત મહાન  
હિંદુ, પારસી, ખ્રિસ્તમાન  
માને તુજ દેવજ દેવ સમાન.

જગ ઉદ્ધારિણી  
જય જગ ઉદ્ધારિણી  
જન્મભૂમિ જનની  
કર્મભૂમિ જનની  
ધર્મભૂમિ જનની  
જય વિશ્વ તારિણી.

શ્રી. “ ભૂમિલ ”

‘જીવન પંથ ઉભળવા અહીંથી આવનતી પંથ.’

**અ** હા ! આ સાંજના સમયે, ત્યારે પશુપક્ષીઓ પોતાના સ્થાનમાં આવી રહ્યાં છે—અંદ્ર પશુ પોતાની બહાલી પત્નીની ગોદ છોડીને આ જગતનો સત્કાર સ્વીકારવાને ગમનનેગી વિમાનની માફક આવી રહ્યો છે. અને મા પુત્રની, બહેન પોતાના નાનેરાં બાઈઓની. અને પત્ની પોતાના પ્રેમાળ પતિની વાટ જોઈ રહી છે, ત્યારે આ ઠાણ જઈ રહ્યું છે ! અને તે પશુ નદીને તીરે તીરે. માતાથી વિખુટી પડેલી ઠાંઈ હરિણી તો ન હોય ! અહા ! કદાચ પાણી પીવા આવી હશે ! અરે ! મારી મતિ પશુ બેઠેર મારી ગઈ હોય એમ લાગે છે ! હરિણી તે વળા ફીક પહેરતી હશે ! બનવા સંભવ છે કે ઠાંઈએ આનંદની ખાતર પહેરાવ્યું હોય. પશુ...આની યાચ તો અગ્રાત યોવનાના જેવી લાગે છે. અરે ! જે હું નજીકથી જોઈ ચકતો નહતો તે દૂરથી જોઈ ચકું છું. આ તો ચોક્કસ ઠાંઈ બાળાજી હોવી જોઈએ—અને તે પશુ હસમસ બાર વર્ષનીજ—મારી એન લીધું જેનીજ. અહા ! કદાચ રાત્રિ બાર વર્ષની બાળા બનીને ક્યાં ન આવી હોય ! વિશ્વમાં રાત્રિનું સામાન્ય પ્રસરવા માંડ્યું છે અને આ કુદરત પશુ ક્યાં લાગે છે ! અરે ! પેલી જનાર વ્યક્તિ કુદરતની ધાંધા તો ન હોય ! હવે તો જગતને બાળક જ રહેવું ગમે છે એટલે કુદરતે પશુ બાળક બનવાની અભિલાષા સેવી પોતાની ઈચ્છા તો ન ફેંકી હોય ! આમ કંપનને ધોડે શાન્તુનું મન કુદતું હતું તેવામાં—

ઓ ! અરે ! કુટ સમાજ ! બહેનું

કુટ રહે, બહેનું તું તારી કુષ્ટતાની જ્વાળા ચોમેર ફેલાવે ! એ કુષ્ટતાને કુષ્ટતામાં પીડાએલું જન્મત ઠાંઈ દિવસ પશુ શાંતિ મેળવશે. પશુ તને એક નાની બાર વર્ષની બાળકી કે જેનું યોષને હજી કુટકું નથી, જેને હજી જગત શું છે અને એનો માથાવી સર્જનહાર ઠાણ છે એની પશુ ખબર નથી, જેને પમણે પમણે અને શબ્દે શબ્દે નિર્દોષતાની મૂર્તિ ખડી યાચ છે. એને સતાવતાં જરા પશુ યરમ નથી આવતી ? અહા ! બહેનું ઠાંઈ બાર વર્ષના બાળકને સતાવે. એ તો પુરુષનું પ્રથમ પગથીઈ છે—મમે તેવા કુઝો સહન કરી લેશે. પશુ, એક અબળા અને તે પશુ નાની બાળકીથી ક્યાંથી સહન યાચ ?—અને ન સહન કરે તો જાય પશુ ક્યાં ? જગત પીખી પીખીને બહા ન કરી જાય ! એમ બદાય યજ મરણું એના કરતાં આપધાત કરવો વધારે સાર છે. તારી નિર્દયતાને અંગે મારા જેવી બાળકી વિધવા બને છે, માતા બને છે, અને ઘણી વખત એને અંગે બર્બકર રોગમાં સપડાઈ પડે છે, જે ઘણું કરીને જીવલેણ નીવડે છે—જેને વેધવ્ય શું છે એની ખબર ન હોય તે વિધવા બનીને શું કરે ?—જેણે માતાની જોદ છોડી ન હોય તે માતા બની શું કરી શકે ?—માતૃત્વની ફરજને કેવી રીતે આદા કરી શકે ? અને એવા અંધેરમાં ઉઠરેલા બાળક પાસે શું આશા રાખી શકાય ? એવા બાળકો માતાની કૃપા કેવી રીતે દીપાવી શકે !—

હૃદયદાવક ચીસથી તણાયેલા શાન્તુ આ બાળા પાસે આવી પડેલો છે. નહોતું રહ્યું

# જન્મભૂમિ

જન્મભૂમિ જનની.  
કર્મભૂમિ જનની:  
ધર્મભૂમિ જનની:

જય વિશ્વ તારિણી.

તુજ નિર્મલ નીલ નલ માંહિ  
રવિ, ચંદ્ર અને નક્ષત્ર મહિં  
છટા અનુપમ રે હીસતી  
જયોતિ ધારિણી:  
જય જયોતિ ધારિણી:  
જન્મભૂમિ જનની.

વીર તંત્ર તુજ દિવ્ય યંત્ર  
તુજ અદ્ભુત શક્તિ મંત્ર  
કરે ના કેને એ સ્વતંત્ર ?  
વિદ્ય વિદ્યારિણી  
જય વિદ્ય વિદ્યારિણી  
જન્મભૂમિ જનની.

તુજ રજમાં છે શ્રી-ધી નિવાસ  
આત્મ જયોતિનો અજબ વિકાસ  
શરદ્ પૂર્ણિમા દિવ્ય રાસ  
સત્ય વિદ્યારિણી:  
જય સત્ય વિદ્યારિણી  
જન્મભૂમિ જનની.

આર્થ જાતિ સમસ્ત મહાન  
હિંદુ, પારસી, મુસલમાન  
માને તુજ દેવજ દેવ સમાન.  
જગ ઉદ્યારિણી  
જય જગ ઉદ્યારિણી  
જન્મભૂમિ જનની  
કર્મભૂમિ જનની  
ધર્મભૂમિ જનની  
જય વિશ્વ તારિણી.

શ્રી. “ ઊર્મિલા ”

# દિવ્ય પંખીડા

લેખક : શ્રી. રણછંત એમ. મહેતા

‘જીવન પંથ ઉત્તળવા ગ્રહીશ આવનતી પંથ.’

**અ** હા ! આ સાંજના સમયે, ત્યારે  
પશુપક્ષીઓ પોતાના સ્થાનમાં આવી  
રહ્યાં છે—અંદ્ર પશુ પોતાની બહાલી પત્નીની  
ગોદ છોડીને આ જગતનો સત્કાર સ્વીકારવાને  
મગનવેગી વિમાનની માફક આવી રહ્યો છે.  
અને મા પુત્રની, બહેન પોતાના નાતેરાં  
બાઈઓની. અને પત્ની પોતાના પ્રેમાળ  
પતિની વાટ જોઈ રહી છે. ત્યારે આ  
કોણ જન્મ રહ્યું છે ! અને તે પશુ નદીને  
તીરે તીરે. માતાથી વિપ્રુદી પડેલી કોઈ  
હરિણી તો ન હોય ! અહા ! કદાચ પાણી  
પીવા આવી હશે ! અરે ! મારી મતિ પશુ  
બહાર મારી ગઈ હોય એમ લાગે છે !  
હરિણી તે વળી ક્રીક પહેરતી હશે ! બનવા  
સંભવ છે કે કોઈએ આનંદની ખાતર  
પહેરાવ્યું હોય. પશુ...આની ચાલ તો અસાદ  
યોવનાના જેવી લાગે છે. અરે ! જે હું  
નજીકથી જોઈ શકતો નહોતો તે દૂરથી જોઈ  
શકું છું. આ તો ચોક્કસ કોઈ બાળાજ  
હોવી જોઈએ—અને તે પશુ લગભગ બાર  
વર્ષનીજ—મારી બેન લીલુ જેવીજ. અહા !  
કદાચ રાત્રિ બાર વર્ષની બાળા બનીને ક્યાં  
ન આવી હોય ! વિશ્વમાં રાત્રિનું સામ્રાજ્ય  
પ્રસરવા માંડ્યું છે અને આ કુદરત પશુ કેવી  
લાગે છે ! અરે ! પેલી જનાર વ્યક્તિ  
કુદરતની ઊંચા તો ન હોય ! હવે તો જગતને  
બાળક જ રહેવું મને છે એટલે કુદરતે પશુ  
બાળક બનવાની અભિલાષા રેલી પોતાની  
ઊંચા તો ન ફેંકી હોય ! આમ કલ્પનાને  
પોડે શાન્તુવું મન કુદતું હતું તેવામાં—

ઓ ! અરે ! દ્રષ્ય સમાજ ! બહેન તું

કુટ રહે, બહેન તું તારી કુષ્ટતાની જાણ  
ચોમેર ફેલાવે ! એ કુષ્ટતાને કુષ્ટતામાં  
પીડાએલું જગત કોઈ દિવસ પશુ શાંતિ  
મેળવશે. પશુ તને એક નાની બાર વર્ષની  
બાળકી કે જેનું યોવને હજી કુટ્યું નથી,  
જેને હજી જગત શું છે અને એનો માયારી  
સર્જનદાર કોણ છે એની પશુ ખબર નથી,  
જેને મગસે મગસે અને શબ્દે શબ્દે નિર્દોષ-  
તાની મૂર્તિ ખડી ચાલ છે. એને સતાવતાં  
જરા પશુ શરમ નથી આવતી ? અહા !  
બહેન તું કોઈ બાર વર્ષના બાળકને સતાવે,  
એ તો પુરુષનું પ્રથમ પગપીડું છે—મને તેવા  
કુઓ સહન કરી લેશે. પશુ, એક અબજા  
અને તે પશુ નાની બાળકીથી ક્યાંથી સહન  
ચાલે ?—અને ન સહન કરે તો જન્ય પશુ  
ક્યાં ? જગત પીખી પીખીને બક્ષ ન કરી  
જાય ! એમ બંધ્ય યજ્ઞ મરવું એના કરતાં  
આપઘાત કરવો વધારે સાર છે. તારી  
નિર્દયતાને અંગે મારા જેવી બાળકી વિધવા  
બને છે, માતા બને છે, અને ધણી વખત  
એને અંગે ભયંકર રોગમાં સપડાઈ પડે છે,  
જે ધણુ કરીને જીવત્રેણી નીવડે છે—જેને વૈધવ્ય  
શું છે એની ખબર ન હોય તે વિધવા બનીને  
શું કરે ?—જેણે માતાની ગોદ છોડી ન હોય  
તે માતા બની શું કરી શકે ?—માતૃત્વની  
કુદરતે કેવી રીતે અહા કરી શકે ? અને એવા  
અધિરમાં ઉછરેલા બાળક પાસે શું આશા  
રાખી શકાય ? એવા બાળકો માતાની કુળ  
કેવી રીતે દીપાવી શકે ?—

હૃદયદ્રાવક સીસથી તથાપેક્ષે શાન્તુ આ  
બાળા પાસે આવી પહોંચે છે. નહોતું રહ્યું

એ મગ્ન થએલી બાળાને કંઈ બાન કે નહોતું  
રહ્યું એ ધૂનમાં લીન થએલા શાન્તુને. ક્યાંથી  
હોય ? પશુ.....

અહા ! આ કોણ ? અરે આ તો મારી  
લીલુ. લીલુ ! આ લીલુ ! તું અહીં ક્યાંથી ?  
આ તો કહેતી હતી કે લીલુ તો પરીઓ  
સાથે ખેલવાને ચાલી ગઈ છે. અરે લીલુ !  
એક વાર તો બોલ, શું તારા બાઈ સાથે  
પશુ રીસામણાં લેશે ? અરે લીલુ ! મને  
છેડીને શા માટે ચાલી ગઈ હતી ? તારા  
વગર આ જગતમાં માફ કોણ ? આ તો મને  
રોજ વટે છે. શું બધી જ નવી બા આવી  
હશે ? અને બાપુજીના તો ગુસ્સાને પાર જ  
નથી. એને મન હવે શાન્તુ તો રસ્તાના  
બિખારીથી પશુ ઊતરે. હશે ! પશુ ત્યારે  
માફ તપોબળ તપશે સારે તેઓના હૃદયના  
મરેચ્છરા કરી નાંખશે. પશુ બહેન ! બાપુજીમાં  
આ અન્ય પરિવર્તન સાથી થતું હશે ?  
બહેન ! બોલ તો ખરી. હવે તો તને નહિ  
જવા દઈ.

—આવ, બાઈ ! મને ભેટ, મારા  
ઉમળકો સાંત કર. તું તો જગતની અનેરી  
વ્યક્તિ જણાય છે. આવ, તારાં અનેરાં  
ઉત્સાસના આદોલનોથી મારો ક્રોધ પણખર  
સાંત કર. બાઈ ! આખા વિશ્વમાં તું એકજ  
છે કે જેના હૃદયમાં મારા માટે વાત્સલ્ય  
ઉભરાય છે. સારૂ જે વિશ્વ આ નાનો વયમાં  
જેયું. સારૂ જે વિશ્વ ભગીભભીને ચાહી મન  
પશુ તારા સિવાય આ દુઃખીઆરીને દિલાસો  
આપનાર મને ન મળ્યું. બાઈ ! તું અનોટીક  
છે. તારો પંથ નિરાજો છે. તારી લાંગણી  
દિવ્યશક્તિની છાંયા છે. રે બાઈ ! ભલે  
આખુ એ વિશ્વ મને ધિક્કારે, ભલે મારા  
પાંચક માતપિતા મને મરેલી ધારે અને ભલે  
એ બા દૂં પરીઓ સાથે રમવા ચાલી ગઈ

છે એમ તને સમજાવે. અમે તે બને, હવે હું  
કોઈની પણ લેશ માત્ર પરવા કરનાર નથી.  
મને તારા જેવો બાઈ છે એટલે બસ.

બહેન ! બહેન ! તું આ શું બોલી રહી  
છે ? મને તો કંઈએ સમજ પડતી નથી.  
બહેન ! આ વ્હા...લી બહે..ન !

બાઈ જરા શાંત થા. તને છેલ્લા પાંચ  
વર્ષથી મારા જીવનની જરાએ ખબર નથી.  
અહા ! તું નિર્દોષ બાળક હોઈને તને ક્યાંથી  
ખબર પડે ? બાઈ ! આ છેલ્લા પાંચ વર્ષના  
માળામાં તો મેં ઘણી નવાજીની જોઈ.  
માતાપિતાને સતોષવાને માટે તારે કહેલા  
પતિની સાથે મેં બાળવયમાં જ માફ જીવન  
જોડ્યું. પશુ એ સૌભાગ્ય ચાંદલો અમર ન  
રહ્યો. એ પતિ મારા લગ્નની પહેલી રાત્રે જ  
મને એકલી મૂકી પરધાંમ આસ્થા ગયો. પશુ  
તે બિચારા મારા જેવા અણસમજીને તે વખતે  
ક્યાંથી બાન હોય કે તેના અવસાન પછી  
તેની પરજીતરની થી વલે યશે ! બિચારો !  
પ...શુ એતું અવરોધ મૂકતો ગયો છે  
શાન્તવનરૂપે. હવે એ અવરોધ પરિપક્વ થવા  
આવ્યું છે, બાઈ ! હવે શું કરવું એની મને  
અમ પડતી નથી.

બહેન ! તું પુનરુદ્ધન કરે તો ન  
ચાલે ?

પુનરુદ્ધન ! શું એ પુનરુદ્ધનને માટે  
મારે મારા બિવિખ્યાના બાળકનો ધાત કરવો ?—  
નહિ તો મારી સાથે લગ્ન કરવા કોણ તૈયાર  
થાય ? નહિ ! નહિ ! એ તો મારાથી ના  
બને. અહા ! કદાચ પુનરુદ્ધન કરવા તૈયાર  
યાદ તો કોની સાથે કરું ? મારી સાથે  
પાણીમદ્ય કરવા કોણ તૈયાર થાય ? અરે !  
બાઈ ! તું મારી સાથે લગ્ન કરશે ? જગતની  
દ્રષ્ટિએ તું મારો બાઈ નથી. એટલે...કદાચ !



અરે બેગવાન ! આવી બુદ્ધિ શાને આપે છે ?  
સંસ્કૃત ભણે મોરો બાધ ન હોય પણ ધર્મનો  
બાધ તો છે ને ! અને હું એની ધર્મભગિનિ.  
એની સાથે મારાથી કેમ લગન થાય ? અરે  
બાધ ! પુનરુલ્લખન વગર જીવન પસાર ન થઈ  
શકે ? હા ! બાધ ! એક વાત પુછું :  
" છે કોઈ માનવી માનવસૌકર્યમાં સ્વપ્નેએ ન  
પ્રત્યક્ષ હોય પણ કે અનાયાર જોયે. " હા,  
હોય તો ખતાવ. જરૂર માટે જીવન એની  
સાથે—એના જીવન સાથે—એના આત્મા સાથે  
ગુંથાય. ભણે પૂછી એના સ્નેહમાં સુગંધ ન  
હોય ! એના જીવનમાં મીઠાશ ન હોય !  
પરમપંથે વિચરવાને મારો આત્મા સમર્પણ  
કરીશ. પ...જી બીજા સાથે તો ન ગુંથાઉં  
દેહની અંદર. એવી રીતે દેહની ગાંઠે ગુંથાઈ  
જીવન વ્યતીત કરવું એના કરતાં વેસ્થા કેમ  
નૈવન્ય ? દેહની તૃપ્તિ અર્થે યા મદમર  
ધોવન સાર્યક કરવાને કોઈ સાથે ફરી લગન  
કરું તો એનાથી ફક્ત એકજ પંથના માનવીને—  
વિધવા સંહાયક મંડળો ઉભા કરનારને જ  
સંતોષી શકું. પણ એજ દેહની તૃપ્તિને અર્થે  
વેસ્થા બનું તો અન્યને સંતોષી શકીશ,  
ચાહીશ તો અન્યને એ પંથથી વાળી શકીશ—  
સુધારી શકીશ—તેમનાં જીવન સાર્યક કરી  
શકીશ. તેમની શુદ્ધિથીએની શુભાશિષો મેળવી  
શકીશ—તેમની રડતી કંઠજાતી મા—અહોનની  
આંતરડી ફારી શકીશ. અનેક વેસ્થાને તેમના  
પંથથી ચળાવી શકીશ. બીજું આનાથી વધારે  
મારા જેવીને શું જોઈએ ? પણ એ બધુંએ  
કરવાને મારે તો મારા મન ઉપર ફક્ત કાશુ  
મેળવવો પડશે એજ. માતાની મીઠી ઈંપા  
શુભાવેલી હોવાથી નાનપણથી જ એ સંયમ  
પાળવાનું તો હું શીખતી આવી છું એટલે  
મુશ્કેલ ન પડે. પણ બાધ ! મારે વધારામાં  
જોઈએ છે તારા સાચા હૃદયનો સાંધ અને  
સદ્ગુણ. આ વિશ્વમાં મારો 'કહી' શકું

એવો ટુંજ છે, બાધ, આપે રગ-શુભાશિષો  
સહીત.

બહેન ! હું સદાએ તારો બાધ રહી  
છું. રહું છું અને જીવનભર રહીશ—તને એન  
તરીકે ચાહીશ. જા, તારો પંથ સ્વીકાર. માફ  
અંતઃકરણ સાક્ષી પૂરે છે કે તું તારા માર્ગથી  
પાછો ન પડે. બપોરે તારે કંઈ મદદ જોઈએ  
તારે બેલાસક વિનાસકાંડે મને જણાવજો.  
તારી સેવામાં આ તારો બાધ સદાએ તૈયાર  
છે. જો જીવતો રહીશ તો ફરી કોઈવાર  
મળીશ. ભગિનિ વિયોગનો શોક મને બાધ  
જશે એમ લાગે છે. પણ એક બાધને ખાતર  
હવે તું ન રોકાતી. મારી લીધું ! જા, તારો  
પંથ ઉગળ. સદાએ ધર્મવરને પ્રાર્થના કરતો  
રહીશ કે તને સંકાય કરે.

જાહેરખબરનું ઉત્તમ સાધન

—\* ગુજરાતી \*—

ચિત્રમય જગત્

મહા ગુજરાતના આ અજોડ માસિકનો  
દેવાવો સર્વ રચ્યો છે. દર મહિનાની પહેલી  
તારીખે નિયમિત પ્રગટ થાય છે. ગંભીર  
લેખો, વાર્તાઓ, હળવા નિબંધો, રાજકારણી  
લેખો તે સંખ્યાબંધ ચિત્રો, લઘુકવિતો સમા-  
વેશ્યન એ અમારી ખાસ વિશેષતા છે.  
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૮-૦ અને ૬-૦-૦

આ માસિકનો દેવાવો ગુજરાત કાઠિયાવાડ  
ઉપરાંત હિન્દુસ્તાનના બધા પ્રાંતોમાં છે. ખાસ  
કરીને આફ્રિકામાં સંખ્યાબંધ નકલો બન્ય છે.

મેનેજર—ચિત્રશાળા પ્રેસ, પૂના-૨

**સા** દા ધોએલાં કપડાં સુધડતાથી પહેરી બાવનગરના રેશનની ગેષ્ટ ઉપર ઉભો ઉભો રમણ ટીકીટ ચેક કરતો હતો. તેનાં કપડાં જેવું જ સામ્ય તેની કલ્પના સાધતી હતી. ભૂતકાળનો કોઈ મિત્ર તેને જુએ તો તેને તરત જ આશ્ચર્ય યાચ કે રમણ આટલો સૌમ્ય ? કલ્પનાનો ઉડ્ડયનો અને તરવરાટ વગરનું તેનું મન અને વદન કહી સંભવે !

પરંતુ માનવ જીવન માટે કોઈ પણ સ્થિતિ અકલ્પ્ય નથી અમદાવાદની ગુજરાત કોલેજમાં પહેલાં તે F. Y. Arts બણતો હતો. તે એક કવિ હતો. તેના મ્હેરા ઉપર હમેશાં શુદ્ધિ અને કલાની આકર્ષક ચમક તો તરવરતી જ.

બણવાનો તેને બહુ જ ઉમંગ હતો. પરંતુ આર્થિક પ્રતિ-વેગે તેને તેમ કરતાં અવરોધતા. છતાં ય તેમને સંકેપિતતા સંકેપિતતા તે પોતાના પન્થને આગળ ખૂંચે કરતો. કોલેજમાં પ્રાધ્યાપકોના પ્રમોના ઉત્તરે તે તત્કાલ આપી શકતો. તેનો ગુજરાતીનો નિષ્પંથ બધામાં બહુ જ સુંદર સુ-ચન અને હથોટીદાર ગણાતો... વિદ્યાર્થીનીઓ તેની નોટ-શુક મેળવવા ખૂબ જ આતુર રહેતી.

આ બધા કારણોને અંગે અબ્યાસને આગળ ધપાવવાની તેને પ્રેરણા મળી રહેતી.

કાસિદાસ, મીસ્ટન કે રોકરપીયરનાં કાવ્યો-નાટકો તેના હૃદયમાં સદા રમી રહેતાં. કાન્ત, નરસિંહરાવભાઈ કે કાંકરની કવિતાઓ તેને બહુ જ ગમતી. કોઈ વાર 'કાન્ત કેસલ' પદાવલીમાં તો કોઈ વાર ધનિષ્ઠ પૃથ્વીમાં તે સુંદર કાવ્યપ્રક્રિયાઓ કરતો. અને વર્તમાન માસિમે તે સ્વીકારતા.

છતાં આંતરિક જીવનની દૃઢ મયતા, આર્થિક સંકડામણો કુબાળી મારી તેના કલ્પનાગામિ હૃદયપટ ઉપર ફરકી જતી. તેને ખબર હતી કે F. Y. થી આગળ બણવાની તેની પાસે લેશમાત્ર પણ આવક નથી. તે તેના એક દૂરના કાકા પાસે રહેતો. તેમણે લાગવગ લગાડી રમણ માટે રેલ્વે ખાતામાં નોકરી ખોળા કાઢી હતી.

નસીબદેવી પાસે અવનત હૃદયે તે સ્વીકારી લેવા સિવાય રમણ પાસે ખીલે માર્ગદેન હતો. એક બાજુ સાડા ત્રણ મહીનાનું પ્રલંબ કોલેજ વેકેશન તેની સામે હતું. 'કોલેજ ઉઘડવાને હજુ ઘણી વાર છે; તેથી ઠીક પડશે તો નોકરી કરશું... નહીં તો પાછો...' એ વિચારે તે ઉપડ્યો.

પરંતુ તે તો માત્ર હૃદયના વિસામા પુરવું જ માનવાનું હતું. કાકાએ તો આ નોકરી શોધી કાઢી પોતાના ઉપરનો બોલો હળવો કયો હતો. આ મહાપ્રયત્ને મેળવેલી નોકરીમાં પણ તેને સાત મહીનાની ઉમેદવારી કરવાની હતી. તે સાત મહીના માટે જરૂરીઆત પુરતા જ પૈસા મોકલવાનું કાકાશ્રીએ સ્વીકાર્યું હતું.

જીવનમાં ખીજું કોઈ મદદ કરે તેમ હતું નહીં-ન હતું કોઈ સચું કે ન હતું કોઈ સંબંધી.

( ૨ )

રમણ બાવનગર આવી નોકરી પર હાજર થઈ ચૂક્યો. પહેલા ચાર મહીના ગેષ્ટ પાસે ટીકીટ ચેક કરવાની તથા ટેલીગ્રાફ શીખવાનું હતું.

ટીકીટોના 'કટ' 'કટ' કપાવા વચ્ચે તેના દિવસો ગતિભેર આત્મા જતા હતા.

રેલ્વેની એક નાની ઓરડીમાં તે પોતાનો સામાન રાખતો. અને વેઈટીંગ રુમ તેના શયનખંડ ખનતો.

દિવસ જતાં તેની મનોવિહારી કલ્પનાનાં, કાવ્યમય અનુપમ ભાવનાઓનાં, સ્વપ્નમય જીવનનાં વળતાં પાણી થયાં. ધીમે ધીમે મધ્યરાત્રીના પ્રશાંત સાગર નીરની માફક તેનાં હૃદય આંદોલનો સ્થિર થવા લાગ્યાં.

છતાં હજુ પણ કોઈ દરવાજો ઉભા ઉભા તેના અંતરમાં 'ગુજરાત' કોલેજના અનુભવો તાદૃશ થતા. 'ચાર ચાર માસથી પોતે આ ખુણામાં આવીને પડ્યો હતો.'

કોઈ વાર તેને આવેશ આવતો કે હવે તો અહીંથી ચાલ્યા જવું. ગમે તેમ કરી ટકુશન શોધી કાઢી-કોઈ શેડીયાની મદદ લઈને, પણ પોતાનો અભ્યાસ પાછો ચાલુ કરવો. પરંતુ પાછી તરત જ તે મોઝને ઢાંકી ફેલી ખીજ વિચિત્રાલા તેના હૃદયપટમાં પથરાઈ જતી. તેને થતું... 'જો ત્યાં મદદ ન મળી તો ?...આ નોકરી છોડી દઉં તો હવે કાકા સંધરે તેમ નથી...અમદાવાદ જેવા શહેરમાં ખાવા પીવાનું-હેવાનું બહુ જ ડુકર...વળી બે માસમાં તો પોતે Permanent (કાયમ) થઈ જશે...

આ ચાર મહીના તેમ બે મહીના વધારે...પછી વળી આમળ ઉપર અનુકૂળતાએ B. B. & C. I. કે કોઈ ખીજ મોટી રેલ્વેમાં નોકરી શોધી લેશું...આ દેશીમાફ વગેરે તો હવે સિદ્ધકસ્ત થવા લાગ્યું છે...

અને છેવટે તે શેકાઈ જતો.

કોઈ કોઈ વખતના આવા મંથનો સિવાય વિશેષતઃ તેનું મગજ શૂન્ય રહેતું. તે શૂન્યતામાં તે હતાશુઓને ટીકીટો કાપી આપતો. મંત્રની નિષ્ક્રિયતાથી તે આ બધું કરતો.

કોઈ વાર બહુ થાપ તો સવારે મેઇલ ઉપર કે સાંજના મોટરસ ઉપર તે ફરી સેતો.

વિવિધ પ્રકારના સુંદર કે દુઃસ્વ સૌન્દર્યો તે નિરખતો. સેકન્ડ ક્લાસમાં વિહરતી યુવતિઓ તેનું લાક્ષણિક આકર્ષણ બની જતી પરાના રોશનોથી કોલેજ કે હાઈસ્કૂલમાં બહુવા આવતી યુવતિઓ નિહાળી તેને ધણીવાર 'ગુજરાત કોલેજ' થાદ આવતી.

કોઈવાર અલૌકિક સૌન્દર્ય નિહાળતા તેના હૃદયમાં કાવ્યમય કલ્પનાઓ આવતી— 'અરર રમ્ય થી સુંદરી !!' અને પોતાની લઘુ ઓરડીમાં જઈ તે એક સુંદર કાવ્ય રચી નાખતો.

(૩)

એક ધારા વહી જતાં સરીતા નીરમાં વળા પાછી સપાટી ખળખળી ઉઠી—તે નિદ્રામય ભયૂતિમાં ટિકીટો કાપતો હતો ત્યાં તો એક મુઠ્ઠલ ટફકારે તેને સદસા ચમકાવી દીધો.

'અહો રમણમાઈ તમે ?'

તેણે સામે જોયું...અમદાવાદી બાપા—અને વસ્ત્રમાં ઓપતી એક મુગ્ધ બાલિકા તેની સામે ઉભી હતી.

'અરે અનસુયા ! તું અહીં ક્યાંથી ?'

ટીકીટ કાપતાં જતા આકર્ષક બાવે તેણે પૂછ્યું.

'હું પણ એજ પૂછું છું કે આપ વળા આ રેલ્વેને પગધારે ક્યાંથી ?' એક ખાલી થેલી હલાવતી ચાલાક શહેરી બાળાએ ચમક વેરી.

'જો ન કે' આરો છે ?—નોકરી ન કરીએ તો હવે ડુનિઆ સંધરે તેમજ ક્યાં છે ?—પરંતુ તું આમ અર્ચીતી આ તરફ ક્યાંથી ?' સમીયાઈ ગયેલી શહેરી છૂટે આજ ધણી દિવસે રમણે વહેતી મૂકી.

'આપણે હવે અમદાવાદ છોડ્યું.'

જીએને તેમની તબીયત છેલ્લા બે ત્રણ - વરસથી ક્યાં બરાબર રહે છે ! આ સોન-ગઢમાં રેશન પાસે એક નહાતું મકાન ખરીદી લીધું છે. હું, મારી બા અને બાપુજી હવે ત્યાં રહીએ છીએ. વિરુભાઇ તો આનંદમાં કસરત માસ્તર થઇ ગયો છે. 'અખંડ વાગધારા સાથે તે તો હસતી જતી હતી.

'શું વિરુએ બહુવાતું છોડ્યું ?' રમણનાં આશ્ચર્યની પરી-સીમા આવી ગઇ.

'છોડે જ ને ! આ વખતે બીજા trialમાં પણ ભાઇ સાહેબ મોટીકમાં નિષ્ફળ થયા. પણ ઠીક છે કે યોગ્યતા પ્રમાણે કસરતી નોકરી મળી ગઇ. મેં પણ આ પાંચમી પછી બહુવાતું છોડ્યું છે. અને બાને પણ ઠીક નથી રહેતું. હું અવાર નવાર જડબાતની ચીજો સેવા ભોવતગર આવું છું.'

રમણ તો મુગ્ધ થઇ આ બધું સાંભળતો હતો. ત્યાં-તો અચાનક બેચાર માણસો ધસમસતા આવ્યા-અને ટ્રેઇનનો 'ટાઇમ' થઇ ગયો હતો.

અનસુયાએ પણ ટીકીટ કાઢી એક કરવા આપી.

'થો માસ્તર સાહેબ, આ વખતે તો ખબર નહીં-હવે તો જરૂર મળ્યા ! ને વખત રહે તો સોનગઢ આવતા હો તો...ત્યાં શન્ય એકાંતમાં બાપુજીને પણ સાડું લાગે... ઠીક...નમસ્તે...!'

સુન્દર અભિનય સાથે તે દૂરના એક હાથ તરફ ગઇ.

( ૪ )

રમણની રસટતિ પ્રાણી ધીમે ધીમે વિકસવા લાગી. નિરસ જીવનમાં આ નવિન-અકળી રમણીયતા તેને બહુ જ આત્મદૃઢ લાગી.

પોતાના વર્ણલથી દૂર દૂર પડેલા માણસને

બ્યારે કોઇ પુરીચિત જન મળી ગય છે. ત્યારે તેને તે બહુ જ મધુર લાગે છે.

અનસુયાનો ભાઇ વિરુ તેના ખાસ મિત્ર હતો. તે બંને હાઇસ્કૂલમાં સાથે ભણતા, પરંતુ મગજ-મનદાને અંગે અને બેદરકારીના પરિપાકને કારણે વિરુ બે વર્ષ સુધી મેટ્રીકનો મિત્ર થયો. નોકરીમાં જોડાઈ ગયો હતો.

વિરુની ધનિષ્ઠ મિત્રાચારીને પરિણામે રમણ તે કુટુંબમાં સ્વજન સમે બની ગયો હતો. વળી બંનેની ગાંઠિ પણ એક હતી. મધ્યમ વર્ગનું તે કુટુંબ હતું.

\*

હવે તો રમણ વારંવાર અનસુયાને મળતો. વેઇટિંગ રુમમાં કલાકો સુધી બેસી તેઓ વાતો કરતા. કોઇકવાર એકાદ દિવસની રજા લઇ તે સોનગઢ પણ જઇ આવતો.

— હવે તો આ કુટુંબમાં રમણનું સર્જન કોઇ જુદી જ વ્યક્તિ તરીકે નિરખાતું જતું હતું. ઘણીવાર અનસુયાના માતા પિતા અંદર અંદર વાત કરતા કે 'છોકરો સારો છે... છુદ્દિશાળીને દેખાવડો પણ છે...'

ચાલાક અનસુયાની નજર બહાર કોઇ પણ વસ્તુ ન થઇ શકતી.

હવે રમણને કોણેજના સંસ્મરણો બહુ યાદ આવતાં નહીં. કોઇવાર તે અપેક્ષા તો અનસુયાનું આગમન સી બૂલાવી દેતું... કોઇ વાર તો અનસુયાની સિંધુમૂર્તિ સાક્ષાત્ ઉતરી પડતી.

( ૫ )

આનંદના અવિષ્કારમાં કેટલાયે દિવસો જતા હતા. ત્યાં એક સવારે તેના હાથમાં તારનું ફરફરીયું આવ્યું...

'Your's permanent duty begins from to day; & you have to start by evening mixed

# મોહનદેવ

રામ-સારંગ

આજ મારે આંગણીએ આપ્યા મોહનદેવ, (૨)  
આપ્યા અને અજવાળ્યાં અંતરીયાં,  
આજ મારે આંગણીએ.

હુમે ને હુમે એની અમરત શી નજરે,  
હેયાના બેલ અમે ઝીલ્યા મોહનના,  
આજ મારે આંગણીએ.

મુક્તિના પાઠ એણે પહેલાં પઢાવીઆ,  
અહિંસાનો નાદ ગળવે મોહનદેવ,  
આજ મારે આંગણીએ.

વન વનના વાયરા ને વીંધી વનરાણીઓ,  
હુઃખીઓનાં હુઃખડાં કાપે મોહનદેવ,  
આજ મારે આંગણીએ.

ભારતને કાજ એણે સેવાના સ્વાંગ સંજ્યા,  
મનના મારમ એણે મેલ્યા મલપતા,  
આજ મારે આંગણીએ.

જીવનના બેમથી જીતે છે જંગ આજ,  
કંપી ઉઠે ફૂંડાં, હાકે મોહનની,  
આજ મારે આંગણીએ.

શ્રી. નયંત પંડ્યા

★

## હોળી

આવો હો બેન આવો વીરા મારા  
આપ્યા હોળી ખેલનના દીન,  
રંગે રમવાને. ૧

હાથે કો રંગની હોળી ધરીને,  
કોઈ રંગ પીચારી સાથ,  
રંગે રમવાને. ૨

સંઘ્યા સખીએ આપી રંગો ઢાળ્યા,  
નદી સાગરે રેલમ છલ,  
રંગે રમવાને. ૪

છાનાં ગુલાબ ફૂલ રંગે રમ્યાં,  
ના બાજુ ફુંકોની સાથ,  
રંગે રમવાને. ૩

આવો હો બેન આવો મારા વીરા,  
આપ્યા હોળી ખેલનના દીન,  
રંગે રમવાને. ૧

શ્રી. નયમનગૌરી પાઠક

# અમુઝણનો ઉકેલ

[ રમુજ સંવાદ ]

( ગયા અંકથી ચાલુ )

૨

ભૂખણ.—અરે હજુ સનાનીઆ શાસ્ત્રી કેમ નદિ આવ્યા ?

મલીદા.—હવે આવવા નોંધ્યો. સવારે કહ્યું છે ને. અને વળી વિષય-ચર્ચાનો-એમને ન છેડવાનો છે.

ભૂખણ.—મને આજ બપોરે પેશેા ગમનલાલ મરણીઓ મળ્યો હતો. અદોથી ઠાઈ માણસ સાથે કંઈ કામે જતો હતો. એને મેં નોતડું આપ્યું છે અત્યારની આપણી ચર્ચામાં ભાગ લેવા માટે. સારો તકવાળો માણસ છે. અને વળી નવી નવી ચર્ચાઓ કરવી એને ખૂબ મને છે.

મલીદા.—એ પણ હજુ આવ્યો નથી.

ભૂખણ.—આવ્યા વગર તો રહે નહિ. ચર્ચાનું નામ સાંભળ્યું છે એટલે.  
( સામેથી સનાનીઆ શાસ્ત્રી આવતા જણાય છે. )

ભૂખણ.—આ સો, સનાનીઆ આવી પહોંચ્યા.

મલીદા.—બાપાશાસ્ત્રી, આ શાસ્ત્રીની અટક 'સનાનીઆ' કેમ પડી હશે ? ઘણા દિવસથી મને એ સંબંધી વિચાર આવે છે. પણ માણસ જરા કીધી છે એટલે એને મોટે પૂછવાની હિંમત આવતી નથી.

ભૂખણ.—આજે આપણે પૂછીએ. પૂછવામાંય ફેર હોય છે. પેરે પેરે પૂછીએ તો બધું ય જાણવાનું મળે. પેલા ગાલા માણસે નથી કહ્યું કે—

'હાણને હાણી કેતાં કડકું લાગે વેણ,  
પેરે પેરે પૂછતાં કે કેમ થયાં તિજ નેણ.'  
( સનાનીઆ આવે છે. )

ભૂખણ.—આવી પહોંચ્યા ? ચાલો કીક થયું.

અમે ક્યારના તમારી વાટ જોતા હતા.  
સ. શાસ્ત્રી.—આ એક બે જણા કયાનું કેવા આવ્યાંતા એમની સાથે જરા વાતચીતમાં ચૂંચાયો હતો એટલે જરા વિસંબ થઈ ગયો.

મલીદા.—કંઈ નહિ. જરા મોડું વહેલું થયું એમાં આપણું શું ખગડી જવાનું હતું ?

ભૂખણ.—સનાનીઆ શાસ્ત્રી ! આજે પેશેા ગમનલાલ મરણીઓ પણ આવનાર છે. હવે આવવો નોંધ્યો. મેં કહ્યું છે ચર્ચામાં ભાગ લેવા. એ આવે તે દરમિયાન આપણે જરા આમતેમ ગપ્પાં મારીએ.

સનાનીઆ.—હા, આપણને કંઈ ઉતારણ નથી.

ભૂખણ.—કીક, જલપાન કરશો.

સ. શાસ્ત્રી.—ના ના હમણાં જ ઘેરથી પાને આવ્યો છું.

ભૂખણ.—મલીદાવાળા તમે ?

મલીદા.—આ તમારી બે વિદ્વાનોની વાણી-રણી અમુઝડું રાત કરવાનું મૂકીને જલપાન ઠાણ કરે !

સ. શાસ્ત્રી.—વાહ વાહ, માસ્તરેય હવે પંડિત થતા જાય છે.

મલીદા.—એ તો સંગતિનું ફળ.

ભૂખણ.—અરે, શાસ્ત્રીજી ! તમને હમણાં આવતાં નોંધી એમને એમ વિગત

નીઆ કેમ પડી હશે ? મદીદવાળાને કંઈ સમજાયું પડી નહિ એટલે મેં વિચાર કર્યો કે લાંબાં એમને જ જાતે પૂછી લઉં. એ ખુલાસો બરાબર કરશે. આપણા મંડળના માણસ છે એટલે ખોટું લાગશે નહિ.

સ. શાસ્ત્રી—ના ના, એમ તમે પૂછો ને ખોટું કયાંથી લાગે ? આ તે દિવસે મેં જ તમને તોલું પૂછ્યું કે, ભૂખણદાસ ! તમે આવા 'એન્જ્યુકેટડ' થઈને છોકરાનું નામ બીજું કરું નહિ ને 'બેથિ' કેમ રાખ્યું ? ત્યારે તમે કહ્યું હતું કે 'એ તો હુલામણું' નામ છે. આ સુધરેલામાં ખપવા મથતા લોકો જેમ જુઓ, બાળો, બચુ, વગેરે નામ રાખે છે તેમ આ નામ રાખ્યું છે.

મદીદા.—શું 'બાબો' નામ રાખે છે સુધરેલા ? બાબો એટલે તો રાટલો. નાનાં છોકરાં નથી કહેતાં કે, 'બાબો લાવો. મને બાબો મૂકો' એવું તે કંઈ હુલામણું નામ હોય ?

શાસ્ત્રી—અરે ભાઈ, એનો અર્થ રાટલો થતો હોય કે ગોટલો થતો હોય, એની એમને દરકાર હોતી નથી. એ તો એક વખત પકડ્યું તે પકડ્યું. અને અર્થની ભાંજગડ આવા બાબાશાસ્ત્રીઓ વિના બીજા કોણ કરે ? આ જુએને, મને પૂછે છે કે 'સનાનીઆ' અટક તમારી કેમ પડી ?

ભૂખણ.—માફ કરો. સનાનીઆ શાસ્ત્રી ! 'ટેવ પડી ટળતી નથી ઢાંટી કરીએ ઉપાયજી.' આ શબ્દો સાથે માયાદૂટ કરવાની ટેવ પડી ગઈ તે કાંઠવા મધીએ તોય જતી નથી.

સ. શાસ્ત્રી—એ તો બાંધશાળા, કહેવાની વાત છે. બાકી ગમે તેવી ટેવ પડી હોય

તોય એને કપાટામાં વિદાયગીરી આપવાનો મારી પાસે ઈલાજ છે.

મદીદા.—શું કહેો છો ? અંતાર સુધી ટેવ બૂલાવવાનો સરળ ક્ષત્રમ કોઈએ બતાવ્યો હોય એમ ખ્યાલમાં નથી.

સ. શાસ્ત્રી—ખ્યાલમાં ના હોય તો સાંભળો. અમુક ટેવ હડીલી થઈને તમને વળગી રહે અને તમે છોડવા માગો તોય એ છૂટવા માગે નહિ, ત્યારે હિંમત રાખી ચાર પાંચ દિવસ લાગલગત નેપાળાનો છુલાખ લઈ લેવો. તે છતાં સત્તાવે તો ફરી સેવો. આ બાબાશાસ્ત્રી માત્ર ત્રણ દિવસ જો આ ઉપાય અજમાવે તો પછી બધીય શબ્દો સાથેની માયાદૂટ એ બૂલી જાય.

ભૂખણ.—માફ કરો જિંટ વે-અરે. બૂલ્યો, માફ કરો મેરબાન, આવા ઉપચાર ન્યાં. ત્યાં બતાવશે નહિ, નહીં તો કોઈ હાંકલો ખોખરાં—અરે !—નહીં તો મોઢાં બિચારાનું શરીર બગડશે.

મદીદા.—એ તો જોને ગરજ હોય તે ઉપચાર અજમાવે. સનાનીઆ શાસ્ત્રી કયાં બધાંને ઘેરઘેર કહેવા જાય છે ? પણ હવે સનાનીઆ શાસ્ત્રી ! તમારી અટક સમજાવો. પાછો પેલો ગરબીઓ આવી પહોંચશે એટલે અપણી ચર્ચા શરૂ કરવી પડશે.

સ. શાસ્ત્રી—અરે એમાં કંઈ બહુ સમજવા જેવું નથી. વાત એમ છે કે, અમારા બાપના દાદા બહુ ધર્મસ્તુત હતા. અને બાણ આચાર પાળવામાં એટલા બધા મજબૂત હતા કે ખાવાનું કદાચ બૂલાઈ જાય પણ બાણાચાર બૂલાય નહિ. એમને એક વાતની વધારે ચીડ હતી. પોતાને કોઈ માણસ ( પછી શુદ્ધ પવિત્ર નાહેલો બાણજી કાં નથી હોતો ), છુગડું,

મીઠુ, કે ન અડકવા જેવી વસ્તુ અડી. જ્ય કે તરત એ નાહી લેતા. અરે, રસ્તામાં તણખલાને પણ જો અડકાયું હોય તો સ્નાન કરતાં એ ચૂકતા નહિ. આવો સ્વભાવ હોવાથી દિવસમાં નહિ નહિ તોય એમને પાંચ પચીસ વખત સ્નાન કરી વખર ચાલતું જ નહિ, લોહી આથી જ્યારે એમને જુએ ત્યારે પણ કરીને એ સ્નાન કરતા જ હોય. એટલે એમનું નામ છપાછ મયું. 'સનાનીઆ' અને એ અટકથી એ ધીમે ધીમે વધારે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા. કાળે કરીને એ મરણ પામ્યા. એમની પાછળ એમણે સંપાદન કરેલ ધન એમના છોકરાએ ધમોદા કયું. એમને પહેરવાનાં વસ્તુ દાન કયું. લાકડી જાસતા અને જોડા પહેરતા એનું મણુ દાન થઈ મયું. માત્ર રહી મયું એમનું 'સનાનીઆ' નામ. એ નામનું દાન લેનાર કોઈ બાહ્ય-ભિક્ષુક મળ્યો નહિ. એટલે વારસાઈના હકે એમના પુત્રે એટલે મારા બાપના બાપે એ નામને અટક તરીકે સ્વીકારી લીધું. અને સારથી એ વંશપરંપરાના હકે ચાલતુ આવ્યું છે. લીલા.—હો, આ બધી અંદરની હકીકત કોણ જાણે ! તમે કહી ત્યારે અમે જાણી. બાપી હું તો અત્યાર સુધી એમ સમજતો હતો કે કોઈ માણસ મરી જાય અને ઘેરાં સનાન કાઢે. એની વ્યવસ્થાનું કામ તમે અથવા તમારા વંશમાંના કરતા હશે. અને એથી સનાનીઆ-એવું નામ પડ્યું હશે.

શાસ્ત્રી—(અર્ધકૃત્રિમ ધરસામાં) મેર,

(અમનલાલ ધરબીઆ આવે છે.)

ભાડીઆ—(હાથ જોડી નમસ્કાર કરતાં) માફ કરજો મેરવાનો ! વિલંબ થઈ ગયો. આવવા તૈયાર થયો અને મારી

ચુલ્હીની સચિવ: સરશીમીય પ્રિય-શિષ્યા લિલિલે-કલાવિધો, એણે કયું, 'આ જરા બચુના ઘોડીઆની દોરી ખેંચો. હું પાણી ભરી લઉં.' મારા મનમાં કે પાણી જંરતાં તે કેટલી વાર લાગવાની છે ! નગની ચકલી છોડી કે પાણી ભરાયું. પણ યત્નતિએ તો ખારસી વીસ મીનીટ લીધી. પછી ઊઠવા લાગ્યો તો કહે 'આટલું જરા યાક સમારી દોને' મેં કયું, 'મારે એક જથ્થાને ખાસ મળવા જવું છે.' તો કહેવા લાગી, 'હાલે મળવા ક્યાક મોડા મયા તો મ શી દરકત છે ! ત્યાં તમે શી મોડી મહરવની વાતો કરવાનો છો ?' આ લો, ભાષાને શી વાતો કરવાની છે એની બાપડીને અમરિધી ખખર પડી જાય છે. પણ આપણો સ્વભાવ તો તમે જાણો છો. 'કજઆનું' મોં કાણુ' એ સુત્રાનુસાર કજઆ આપણે બનતા સુધી કરતા નથી. એટલે ચૂપચાપ યાક સમારી આવ્યું. અને અહીં આવવા જીનો થયો. પણ જ્યાં મામે ટોપી પહેરું છું કે દસશેરીઆ જરણી મારા હાથમાં મૂકી ધરવાળાએ પાછો ફરક મયો, 'આમાં જરા મે રૂપીઆનું તેજ લઈ આવેલ. મિત્રદૂત થઈ રહ્યું છે.' મને આખા સરીરે કંપારી વરૂડી. પણ જરણી પાછી ચૂકાય એમ હતું નહિ. એટલે દીવેલ પીધા જેવું ડાચું કરી હું બહાર નીકળ્યો. પણ જ્યારે માણસ અસહાય થઈ જાય છે ત્યારે બગવાન એની વહારે દોડે છે. મારો નાનો છોકરો રમત રમીને ઘેર પાછો આવતો હતો. એને પેલી ખાસી જરણી પકડાવી રીધા ઘેર જવાનું કહી મેં દોડ મેલી તે અહીં તમારું ઘર દેખાયું ત્યારે અટક્યો.



મહીદા.—શાખાચ ગરબડીઆ શાખાચ !  
તમારી અહીં આવવાની છોતેમરી માટે  
અનેક વખત શાખાચ ! અમે સર્વ તમારી  
વાટ જ જોતા હતા.

ગરબડીઆ—એમ ? ત્યારે તો સારું. મારા  
મનમાં કે બધા રસ જોતો રહેવાનો.

બૂખણુ.—હો, સનાનીઆ શાસ્ત્રી ! દવે  
તમારી ચર્ચા શરૂ કરો. તમને કંઈ શંકા  
સતાવે છે ?

સ. શાસ્ત્રી—ગઈ કાલે હું સવારમાં શક-  
મર્કેટ તરફ જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં  
મેં જો છોકરીઓ જોઈ. બન્નેવનાં માથાં  
ઉઘાડાં અને વાળનો અંબોડો વાળવાને  
બદલે ચોટસો છૂટો રાખી એને ગૂંથી  
વેણી બનાવેલી તે બરડા ઉપર બૂલાવે.  
આમળ સાક્ષતાં મેં જોઈ કહેવાપ એવી  
મોટી ઉંમરની છોકરીઓ જોઈ. તેમણે  
પણ અંબોડાને બદલે વેણી રાખેલી.  
વળી આમળ સાક્ષતાં એક પ્રોઠ વયની  
બાઈએ પણ અંબોડાને બદલે વેણી  
રાખેલી મારા જોવામાં આવી. હવે આમ  
રોજ બજારમાં દરીએ દરીએ છીએ  
એટલે ઠેર ઠેર અંબોડાને તિલાંજલી  
અપાઈ ગઈ છે. એ શું જોવામાં નહિ  
આવ્યું હોય ? પણ સાળા શંકા બ્યારે  
આવવાની હોય ત્યારે જ આવે છે.

ગરબડીઆ—એમાં શંકા શી આવી ?  
બીજની બાઈડીઓ ગમે તેમ નાચેફે  
તેમાં આપણે શું કામ કાળજી રાખવી  
જોઈએ ? તમારા ઘરમાં. તો અંબોડાને  
છોડી દઈ શાસ્ત્રાણીએ વેણી તો રાખવા  
માંડી નથી ને ?

મહીદા.—અરે શું ગમનલાલ ગરબડીઆ  
તમે પ ! શાસ્ત્રીજીને જોઈ જ ક્યાં છે ?  
પાંચ વર્ષ થયાં શાસ્ત્રીજી વિધુરાવરથા  
જાગવે છે એ શું માલમ નથી ?

ગરબડીઆ—હા હો, એ તો બૂલી ગયો,  
પણ ત્યારે કેાઈની બેરી-છોકરી અંબો-  
ડાને બદલે વેણી રાખે એમાં સનાનીઆ  
શાસ્ત્રીને શું નુકસાન ?

સ. શાસ્ત્રી—નફા નુકસાનની વાત નથી.  
પણ વિચાર એમ આવે છે કે સાળા  
અંબોડાએ એકદમ શો અપરાધ કર્યો કે  
એને તરછોડી નાખી, નાની મોટી બધી  
પત્નીઓ વેણી ઉપર મોહી પડી છે !

બૂખણુ.—કેણ કેાના ઉપર મોહી પડશે,  
એનો વિચાર આપણાથી ના ચાલ શકે.  
સૌ સૌ પોતપોતાના મનનાં માલિક છે.  
હતાપીએ નથી કહ્યું ?

‘ક્યાં આદત’ એ દિલ માત્ર બને,  
એમાં ન કાંઈ બનતું પરાણે.

સ. શાસ્ત્રી—જેને જેના ઉપર મોહી પડ્યું  
હોય તે નેના ઉપર મોહી પડે. એમાં  
આપણને કંઈ લેવા દેવા નથી. પણ  
એની પાછળ કંઈ સમજ હોવી જોઈએ !  
આ તો બધી પ વાતમાં સાળાં આંધ-  
ળાંયાં ! આ સમાજનું થવાનું છે શું ?  
તે પ મારાથી તો દવે કદાપી શકાતું નથી.

ગરબડીઆ—પણ સનાનીઆ ! અંબોડાને  
બદલે સ્ત્રીઓ એક વેણી રાખે છે એમાં  
આંધળાંઆ જેવું શું છે ?

સ. શાસ્ત્રી—એજ ત્યારે વાત છે ને મારા  
બાઈ ! બધી સ્ત્રીઓથી એક વેણી રાખી  
શકાય જ નહિ.

મહીદા.—કેમ કંઈ એને માટે સરકારે  
કાયદો કર્યો છે ?

સ. શાસ્ત્રી—સરકાર કાયદો કરે તો પછી  
એનું ઉલ્લંઘન કરી કેાઈ વેણી રાખે જ  
નહિ. પણ આ તો વાંત બીજી છે.

બૂખણુ.—શી વાત છે ?

સ. શાસ્ત્રી—વાત એ છે કે વિભેગણુ સ્ત્રી  
હોય તે જ એક વેણી રાખી શકે.

ગરબડીઆ—વાદ વાદ શાસ્ત્રી ! આ વળા કાયદો કમાનો કાઢ્યો !

સ. શાસ્ત્રી—તમે અંગ્રેજ બહેલા કોકોએ પુસ્તકો ક્યાં વાંચ્યાં છે ? માત્ર મોટેથી ગરબડ ક્યાં કરવી એનાથી કંઈ ચાલે !

ગરબડીઆ—શું પુસ્તકોનો આ બાબતમાં તમે આધાર આપો છો ?

સ. શાસ્ત્રી—હા હા. પુસ્તકોનો આધાર અને જગતમાન્ય પુસ્તકોનો આધાર.

ગરબડીઆ—મારી નાખ્યા ત્યારે તો સનાનીઆં ! જણાવો ત્યારે. તમે એક નવી વાત બહાર લાવશો. ક્યા પુસ્તકોનો આધાર તમારી પાસે છે ?

સ. શાસ્ત્રી—સંસ્કૃતમાં અધ્યાત્મ રામાયણ છે એ કોઈ દિ' વાંચ્યું છે ?

ગરબડીઆ—વાંચ્યું તો નથી પણ નામ સાંભળ્યું છે.

સ. શાસ્ત્રી—તમે નામ જ સાંભળવાના. ભાગવત, મહાભારત, ગીતા, રામાયણ, ઉપનિષદ—એ બધાંનાં તમે નામ જ માત્ર સાંભળવાના ! તમે વાંચ્યું હશે અને તમને કડકડાટ વાદ હશે હોમરનું ' ઇલીઅડ ', શીકસપીઅરનાં નાટકો, બાપરનનાં કાવ્યો, વર્ડ્ઝવર્થ, શેલી, ટેનીસન, અને મિલ્ટન, ગોલ્ડસ્મિથ, લાન્ગહેશો, કાવપર, વગેરે સંખ્યાબંધ કવિ-નેખોનોનાં લખાણો. તમારી જ બાધાનો મકતકવિ નરસિંહ મહેતા, તમે ખૂલી જવાના ભગવતી મીરાની ભજન પ્રસાદીને, તમારા ભગવતનાં કવિચક્ર ચૂડામણિ પ્રેમાનંદનું પ્રતાપી હોવા છતાં નામ વાદ નહિ રહેવાનું. અને તમારે મન દયારામ, લાલણ, અખો, નર્મદ-હલખત દિસામ વગરના રહેવાના.

ગરબડીઆ—આપરે ! તમે બસી નાખ્યું તેવ સનાનીઆ શાસ્ત્રી ! મને તો વાદ રહ્યું નહિ.

સ. શાસ્ત્રી—ક્યાંધો વાદ રહે ! હું અમરતો કહું છું કે આખો સમાજ જ આંધળીઆં કરી રહ્યો છે ! મારું બેકું કોઈ સમજાવું તો છે નહિ.

મડીદા—તમારી વાત કંઈ ખરી લાગે છે શાસ્ત્રી !

સ. શાસ્ત્રી—એ તો તમારા જેવા જ્ઞાના વિચારના કોક કોક હોય છે તે એમ બોલે છે બાપી (ગરબડીઆ તરફ હાથ કરી) આવા સુધરેલું બહેલા તો સાથે લાવું બોલે એવા હોય છે.

ગરબડીઆ—હવે સનાનીઆ ! બીજી પંચાત મૂખીને મૂળ વાત ઉપર આવો ને ! તમે કહેવા શું માગો છો ? અધ્યાત્મ રામાયણમાં શું લખ્યું છે ?

સ. શાસ્ત્રી—અધ્યાત્મ રામાયણમાં, સીતાજીને રાવણ હરી જાય છે અને અશોકવાટિકામાં રાખે છે. લાં વિજેગ પામેલી, આકરી રિયતિમાં મૂકાયેલી, મહિનવસ્ત્રવાળી, રડી રડીને આંખો મુઝાડેલી, અને રામ રામનો વ્વપ કરતી, જનકાત્મજ માયાનો અમેહો નહિ રાખતાં એક વેણી રાખે છે, એ હરીકત. મારુતિ સીતાજીની ખબર લઈ જ્યાંની ભગવાન રામને સમાચાર કહે છે તે વખતે કહે છે, જુઓ.

હા રામ રામ રામેતિ

શોષવતી મલિનાશ્વરા

પ્રકલેષી મયા હણ

શનિરાધ્વાસિતા શુભા ।

(બ. રા., સંદર કાન્ડ સ. ૫ શ્લો. ૩૯-૪૦)

વળી શુભસિદ્ધ ભકત કવિ પુલકીદાસજી

પણ પોતાના રામાયણમાં આજ હકીકત લખે છે, સાંભળો,

“ કસ તવ સીત નમઃ એક વેની,  
નપતિ હૃદયે રઘુપતિ ચેન એતી ”

(તુલસી. રા. સુ. કાન્ડ ચૌપાઇ ૮મી)

અને, કાલિદાસનું મેઘદૂત કાવ્ય વાંચ્યું છે ? એમાં પણ મેઘની સાથે સંદેશો કહાવતી વખતે પોતાની પ્રિયતમાના સરીરનો ચિતાર આપતાં કહે છે :—

હે મેઘ સાંભળ, મારિ પ્રિયા આતી આમ દશામાં રહેતો હશે.

આપે યજ્ઞા ચિરદિવસે,  
યા શિક્ષા દામ દિત્વા  
શાપસ્વાન્તે વિજલિતશુચા  
તાં મયોદ્દેહનોયામ  
સ્પર્શક્ષિટામમ્મિતનલેના

—સકૃતસારચન્દી

ગણદામોગાત્કઠિન

વિષમમેકવેર્ણી કરેણ ॥

( મેઘદૂત શ્લો. ૬૬ )

હવે આ ઉપરથી એમ સમજાવું નથી કે એકવેણી રાખવી એ વિનંતીનું ચિન્હ છે ? અને વિનંતીનું અવશ્યમાં જ આતી તેમ કરી શકે ? પણ લોકોને ખાત જ ક્યાં છે ? એકે ક્યું એટલે બીજાએ ક્યું. બીજાનું જોયું એટલે ત્રીજાએ તેવું આચરેણ ક્યું.

ભૂખણ.—શંકા તો સારી ઉભી કરી શાસ્ત્રી !

મહીદા.—અને તે પ્રમાણસરની છે.

સ. શાસ્ત્રી—હવે જુઓ, અહીં બધી નાની મોટીઓ એક વેણી રાખે છે. તે શું બધી વિનંતણું હશે ? બધી કુખી હશે ?

ગરબડીઆ—અરે વિનંતણુંની વાત કેવી ? ત્યારે જુઓ ત્યારે અને ત્યાં જુઓ ત્યાં હરખડ અને વાઈડ—આપણી ભાષામાં

હકીએ તો ‘ એ અને અલી ’ સાથે ને સાથે જ હોય છે. જરા મ ભાવડો કે બાઈડી વિખુટાં પડે જ કેવાં !

સ. શાસ્ત્રી—હા, ત્યારે આ બધું ધર્તિનું ખરું કે નહિ ? અંબોડો શા ખોટો હતો ?

ભૂખણ.—તમારી વાત સાચી લાગે છે. આ વાતની પણ આપણે ચર્ચા જમાવશું. પરંતુ શાસ્ત્રી ! તમે તો એક વેણીની વાત કરો છો પણ હમણાં હમણાં તો એકને બદલે બીજા, વેણી નાની મોટી ઉંમરની છોકરીઓએ અને આંબોએ રાખવા માંડી છે એનો શા અર્થ ?

સ. શાસ્ત્રી—એમાં મ મને તો કંઈ અર્થ જણાતો નથી.

ગરબડીઆ—કદાચ એમ હોય કે શાસ્ત્રીએ જે ‘ એક વેણી વિનંતણું રાખી શકે ’ એ વાત કરી તેની જાણ બધાને થઈ હશે. એથી એક વેણીને બદલે એ વેણી રાખવાની પ્રથા શરૂ થઈ હોય.

મહીદા. અરે એમ તે કંઈ હોય ?

ગરબડીઆ—હા. હા. એમ જ હોય. એક વખત એક પ્રધાનો ત્યાગ કર્યો એનો દાલના સમપનાં નરનારી સ્વીકારતા નથી. અંબોડો વાળવો બધ કર્યો એ ફરીથી કેમ વળાય ? અને એક વેણી રાખવી એ ‘ વિનંત ચિન્હ—અપશુકન જેવું લાગે એટલે એમણે એકને બદલે એ વેણી રાખવા માંડી.

ભૂખણ.—આપણે કોઈ કામે બહાર જતા હોઈએ અને કોઈ એક છોકરો ખાસ તો તે અપશુકન ગણાય છે. પણ એ છોકરો ખાસ તો અપશુકન ગણતા નથી. એમ ખરું જરબડીઆ ?

ગરબડીઆ—હાહ. આપ કહો છો તેમજ હોયું જોઈએ. મારા વિચારને તમે કંઈ મળતા આવે છે.

સ. શાસ્ત્રી—( ઉઠળી ) અરે શું મળતા આવે છે ધૂળ ? આનું તો કંઈ નિરાકરણ કરવું જોઈએ.

બૂખણુ.—ત્યારે જાહેરચર્ચાના બીજા પ્રશ્ન તરીકે એને રાખો. સવારે મં. સ્વ. કે સ. સ્વ. નો એક પ્રશ્ન આવ્યો છે એની સાથે આ બીજો રાખો.

મલીલા.—હા. એ ફીક છે. એમ કરો.

ગરબડીઆ—તમારી ચર્ચા ઉપરથી મને પણ એકાદ બે નાની નાની શંકાઓ ઉઠી છે. એનો ૫ ભેગાએમ વિચાર થઈ જાય તો સારું. પણ અત્યારે નહિ. કારણ કે ધરમાં અગ્નિસ્વરૂપ તો થયું હશે. તેનું હું વહેવો ન જાઉં તો મહા-કાલીસ્વરૂપમાં પરિવર્તન થઈ જાય.

બૂખણુ—મનેય સવારની ચર્ચા ઉપરથી એક પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે કે વિધવાની આગળ જેમ મં. સ્વ. મૂકવાની-પ્રથા ચાલતી આવે છે. તેમ કુંવારા માટે, વાંદા માટે, પરણેલા માટે, વિધુર માટે, પણ યોગ્ય રાખ્દની યોજના થાય તો સારું.

ગરબડીઆ—ખરાબર. ખરાબર. મારી પણ એવી જ શંકા છે. આપણે બન્ને વિચારમાં મળતા આવ્યા બૂખણુદાસ સાહેબ ! મલીલા.—( ચમકી એકદમ ઉભા થઈ જતાં ) અરે તમે તો મળતા આવ્યા. પણ મારે તો મળતા મળ્યા.

[ જવા મઠિ છે. ]

સ. શાસ્ત્રી—પણ એકદમ શું થઈ ગયું મલીલાવાળા મહાશય ! તમને શું મળવાનું હતું અને શું ગયું ?

મલીલા.—અરે એક જાણને થોડા રૂપીઆ આપ્યા હતા. તે આજે સાત વાગે બરાબર ઘેર આવવાનો હતો. મને સસરીનાને તે પાઠ રહ્યું નહિ અને ચર્ચામાં ને ચર્ચામાં નવ પણ થઈ ગયા. હવે એ જો પાછો મળે હશે તો ફરીથી આવવો સરકેલ. બારે આજસુ છે અને બારે બેઠકાર છે !

બૂખણુ.—જાવ જાવ ત્યારે. પણ પાછા કાલે મળશેને ?

મલીલા.—હા. હા. કાલે રવિવાર છે એટલે હરકત નથી.

બૂખણુ.—સનાનીઆ શાસ્ત્રી ! કયો વખત રાખશું ? બપોરનો સમય અનુકૂળ આવશે ?

સ. શાસ્ત્રી—કેમ ગરબડીઆ ! શ્રદ્ધિથી તમને રંગ આપશેને ?

ગરબડીઆ—એ તો બાઈસાહેબ ! આજે ઘેર ગયા પછી વાતાવરણ જોઈને નક્કી થાય. તોય કાલે ચર્ચા ગોાવશે તો ગમે તે પ્રકારે આપણે હાજર થવાના એ નિર્વિવાદ.

સ. શાસ્ત્રી—થયું ત્યારે આજે સભા ખરાબર કરો.

[ સરો જોડે છે. અને એકબેકને નમસ્કાર કરી દેતા પડે છે. ]

( ચાલુ )

તેયાર છે :

ધીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડનું જીવન ચરિત્ર (સચિત્ર) ભાગ ૧-૨  
ક્રિષ્ણમંત શ. ૩-૧૨-૦૦  
લખો : હુદાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

# શો દંભ ! શો ડોળ !

એ સ્મિત તારૂં

કૃત્રિમ દંભી ઠગનાર જીહ્વું  
નિહાળીને દીલ મહીં કંઈ થતું  
તારૂં હવે સ્મિત દીઠેલ સ્વપ્ને  
ગુલાબી ગાલો યજ્ઞ કલ્પનામાં  
દીઠા હતા, ભાવ જગાડતા હતા  
ને પાંપણો ચક્ષુની નાચતી ત્યમ  
નચાવતી દીલ ગમી હતી મને  
ગમીજ માત્ર હતી એ કહું કયમ ?  
ડોલાવતી એ હતી હાઠ કુંપણો  
પરંતુ દીહું સ્મિત તારૂં સાચું  
અવાક થઈને ફર ને ફર રહ્યો  
જવાની તારી નજદીક ધર્યા.

જન્મી નહીં : ધૂળ મહીં લળી ગઈ  
સૌ કલ્પનાઓ રમણીય સ્વપ્નની.  
પરોઠનો વાયુ વહાવતો ત્યમ  
પણી અને તે સુરગીત ના દીયે  
પંખી ગણો ને ત્યમ તારી પાસે  
મળી રહે એ કંઈ ડોલનો અને  
ગુંજ રહેયે કવિ કેરૂં ઉર.

કલ્પ્યું હતું કિંતુ નિરાશ નિષ્કુળ  
રૂબી ગયો હું કંઈ અધકારના  
ઘરો મહીં ને ક્યાં રાચીએ શકું ?  
નિહાળી કૃત્રિમ સ્મિત તારૂં.

શો દંભ ! શો ડોળ !

શો દહાવ પાત્રી શકું સાંભળીને  
તારૂં અરે સ્મિત કદંશુ કૃત્રિમ  
હા એ ખરૂં કે નવ માનવીમાં

અમૂલ્ય એવી કંઈ લેટ લાબ્યો.  
લાબ્યો હતો ફૂલ ગુલાબનું જ  
લાબ્યો હતો પ્રેમ જ શબ્દ એક.  
સામ્રાજ્ય ત્યાં દંભનું હોય ત્યાં તે.  
રે શી રીતે લેટ નજીવી પ્રાલવે ?  
પરંતુ તારૂં સ્મિત માત્ર નહોતું.  
કૃત્રિમ કે દંભી પરંતુ એ તો  
ઠગારને જીહ્વુંય તે હતું અરે  
ને જીંદગીના કંઈ તાપ દાઝ્યા  
ને જીંદગીના જખમોથી યાકયા  
કવિ તણું દીલજ તોડનારું.  
અધુરું સ્વપ્ન નવ પૂર્ણ થાતું  
રે, કેટલાના ઉરને ઠગી ગયું  
ને કેટલાને બૂલમાં મૂકી ગયું.

એવું હશે એ સ્મિત ઢોળ નાણે ?  
હારી શક્યોના કવિ કિંતુ ત્યારે  
લાલી ઉડીના તવ દીલ કેરી  
પરંતુ રાચ્યો તવ કલ્પનાનું  
ને સ્વપ્નનું સ્મિત નિહાળીને એ.

શ્રી. ભગીરથ મહેતા



સુંદર વાળ....

સૌ કોઈ ચાહે છે એવા સુંદર વાળ તમે હવે બનાવી શકશો.  
પણ તે માટે તમારે નિયમીત રીતે ટોમ્કો કોમ્બીનેટ હેર  
ઓઇલ અને શેમ્પુ વાપરવું જોઈએ.

ટોમ્કો સોલ્ડ ડીપાર્ટમેન્ટ ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ અંબાઈ

—તમારો પત્ર મળ્યો. વાંચીને પારાવાર હર્ષ થયો.

તમારા પત્રમાં—તમે મારી પાસેથી સ્પષ્ટ જવાબ માગ્યો છે સ્પષ્ટ જવાબ આપવાની હેતુભાવે પ્રસંગોમાં પ્રથા હોતી નથી. એ પ્રસંગોની મર્યાદા અસ્પષ્ટતામાં રહેલી હોવા છતાં એમાંથી સ્પષ્ટ—સૂર નિકળતો હોય છે. આવું જ કંઈક આમાં ન સમજે ?

આજે એક વાતથી આનંદ અનુભવું છું. હૃદય યનગની હોં છે. આ પત્ર લખી રહી છું ત્યારે આકાશમાંથી ચિતળ ચાંદની જગત પર વરસી રહી છેઃ સૂરના દિવસભરના પરિતાપથી તપી જગત જાણે મીઠી શાંતિ અનુભવી રહ્યું છે. કંઈક એવી જ ચિતળતા, કંઈક એવી જ મોહક શાંતિ આજે મારું હૃદય અનુભવી રહ્યું છે.

પણ તમને નિદાગેહ કહવા અનુભવે—આશંકાની એકાદ ચિનમારી જાણે—અનુભવે સળગતી જાય છે એ શું હશે ? મન તો પારાવાર મહમ છે. હૃદય પણ હર્ષપૂર્વક—સાક્ષી પૂરે છે. એ છતાં—એ સૌથી પર થઈને એકાદ શંકાભરી બ્રમણ—એકાદ વિમાસણ બરી કપના—કેમ મુંઝવતી હશે ?

‘ નગરે નિદાગેહું કાંઈ બધું જ સાચું થોડું હોય છે ! ’ મને તો એ મારી નિર્મળતા જ બાંધે છે. તમારા પ્રેમમાં શંકા—આશંકા—બ્રમણ એ પાપ છે ને ? હું જનતા પ્રયત્નો વડે એ બ્રમણને જૂઠી નાંખીશ. એ આશંકાને દૂરનારી દષ્ટિ.

પણ આગલી ધન્ય પત્રે એક વચન મળ્યું તો આપશે ને ? કુખ્ય નહિ લગાડો ને ?

‘ જીવનભર મને વશદાર રહેજા ! ’

શ્રીઓની કુનિધાનો એ સનાતન પ્રાન ! તમે તો કલ્પ્ય હસી પણ કાઢશો. પણ શ્રીઓને માટે એની ખૂબ કિંમત છે ! પુરુષોની—બેવશાઈ સમઘે અહીં ચર્ચામાં હું નહિ ઉતરું...પણ હું તો એટલું જ માગું છું. તમે તો એ એણીના નહિ બની રહોને ! માફ કરજો, કુખ્ય ન લગાડશો. તમે કાળા છે—તમે મને એ વચન આપશો જ. એથીયે વિશેષ શ્રદ્ધા તો મને એ છે કે તમે મને વશદાર રહેશો જ !

તમારા પ્રેમચુતરની આતુરતા પૂર્વક રાહ જોઈશ. તમારું મુખરૂપ સ્વસ્થ ધમ્મતી.

શ્રી. પ્રમિલાના પ્રણામ...

તા. ૬.—આ પત્રની શરૂઆત શા સંભોધનથી કરવી એ હજી હું નહોતી નથી કરી શકી એટલે કશું લખ્યું નથી.

( ૨ )

પ્રમિલા,

તમારો પત્ર મળ્યો, જેવો—ધાર્યો હતો તેવો જ જવાબ આપવાની તમારી રીત નેટલી અનેખી છે એટલી જ અંતરને સ્પર્શી જાય તેવી છે !

તમારી આશંકાની વાત તો સામાન્ય છે પુરુષોથી સદા ડરનારી શ્રીઓ—કમ્મે અને પમ્મે આતી આશંકાઓ ક્યાં જ જાય છે. એને મક્કલ આપવાથી શો લાભ ?

પણ તમારે મારી પાસેથી વચન જ જોઈવું હોય તો એની ના ન દોષ થશે ! હું સોગંદપૂર્વક કહું છું કે હું સંપૂર્ણ વશદાર રહીશ.....

જીવન કેવું છે ! પ્રમિલા ! સ્મૃતિમાં છે

છે એ દિવસ ! પહેલ વહેણાં આપણે પેલી બજારમાં ફુલો વેચતી કુલવણીની દુકાને આકસ્મિક મળેલા-તમે પસંદ કરેલી 'વેણી' મને પણ પસંદ પડેલી. અને પછી વધારે કિંમત આપીને મેં એ ખરીદેલી. કુલવણીને તમારા હૈયાના નિઃશ્વાસ કરતાં મારા ખિરસા-માંના પૈસાની વધારે કિંમત હતી ને ?-કિંમતની દરિદ્રાઈમાં તમે પણ ઠીક ઉતરેલા. મારે ચાંદીની એક પાવતી ખર્ચવી પડેલી !

પણ-આખરે તો એ નાની બહેન માટે જોઈતી હતી ને ? તાંબાના સોજ સિક્કાની તો ઠોછ કિંમત ન હતી. પણ દુઃખ એક જ હતું-તમારા હૃદયમાં-એ ન મજાવાની વેદના. હું તમારા યુગ્મ ઉપરના પસંદાતા બાંધેથી પારખી શકતો હતો. એ લાઇ લીધી. ઘેરે ગળો. પણ એ આખી રાત-મને ઉંધ ન આપી-માત્ર એક જ વિચાર મને ડાબતો હતો. 'એટલો ત્યાગ પણ ન દાખવી શક્યો વિનુ !'

આખી રાત-તમારી રોગપૂર્ણ-મૂખામૂતિ મારી મોંઘાયેલી આંખો વચ્ચે પણ દરે તરવરી રહી-ગળે એ બાંધેમાંથી કપડો નીતરતો હતો.

'જેટલી હલકાઈ ? એક સી સાથે હરિશ્ચંદ્ર !'

આજે એ રાત વાદ ૩૨° ૬૦' અને દુઃખ અનુભવું ૬૦' અને આપણા જીવનમરના મિલનની પ્રથમ પગ આવીજ લખાઈ હતી એ મને ખબર ?

ખેર. જ્યાં હવે એ વાતને ! હવે એ વાદ કરવાથી શા લાભ ?

સંમતિ તો મજાજ. હું મારા વડિલોની સંમતિ મેળવી લઉંશ એવી મને શ્રદ્ધા છે.

તારા-પ્રત્યુત્તરની રાહ જોતો.

લી. વિનુના મંદિત.

( ૩ )

પ્રમિલા,

તારા પત્નો જવાબ મળે એ પૂર્વે આ પત્ર લખવા આવશ્યકતા ઉપસ્થિત થઈ છે.

મારા વડિલો સમક્ષ મે આપણા લગ્ન સંબંધે વાત કરેલી. તેઓ સંમતિ આપવા ઇચ્છતા નથી. તેઓનું એવું માનવું છે કે તમારા નવી માતા, અન્ય ગણિતનાં હોઈ-તમારા પિતાનું એ લગ્ન ગણિત વિરૂદ્ધ હોઈ-તમારું કુટુંબ-ગણિત બદલ મજબૂત છે. આ સંજોગોમાં-ગણિતમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણનાં બમારા કુટુંબીજનો આ લગ્નમાં સંમતિ ન દર્શાવે એ કેળીવું છે.-તો પણ હું તેમને-સમજાવવા બધા પ્રયત્નો કરીશ-પણ એક રીતે તેઓ આ સંબંધમાં સંમતિ આપે તેમ છે-તમારા પિતા મારા પિતાને-અઘડ રોડક-રોડક આપીને લલચારી રોકે-આ બધું લખું છું-ત્યારે તમને દુઃખ થશે-પણ આ કાંઈ મારા વિચારો નથી !

ત્યારે મેં પોતે આ સંબંધો વાત-જીવ્યારી છે ત્યારે હવે મારાં બીજા સગપણ કરવા સંબંધે એ લોકો ખાનગી પ્રયત્નો શરૂ કરશે. અને નાનકિકના અવિશ્વાસ-વિવાદ સંબંધી અન્ય રથને નહીં કરી મે તો પણ નવાઈ નહિ. આ સંજોગો વચ્ચે તમારા પિતાને વિપરી વાત સમજાવી ન શકો !

એટલું ચોક્કસ માનજો, કે હું બનતા પ્રયત્નો વડે-મારા નિર્ધારને વગમી રહીશ.

લી. વિનુના પ્રણામ.

( ૪ )



તમને જાણીને દુઃખ થશે પણ આખરે મારી શંકા સાચી નીવડી છે. પિતાએ માફ સગપણ અન્ય રથને-મારી છુટા વિરૂદ્ધ-મારી નામરજી અવગણીને-અમારા વતનથી થોડા દુર એક ગામડામાં-અમારી જ જાતિની-એક કન્યા સાથે નકકી કરી લીધું છે.

પ્રમિલા ? રથે માનજે કે આ બધું મને મંજૂર છે. સગપણ તો અમારી જાતિમાં અનેક તૂટ્યા છે. એમ આને પણ રદ કરી શકાશે, માટે એ દરમ્યાન તમારા પિતા મેં અગાઉના પત્રમાં જણાવ્યું હતું તે મુજબ થોડીક રોકડ રકમ-પાંચ-સાત હજારનો ભોગ-આપવા તત્પર છે કે કેમ તે મને લખશો.

તમારા જવાબની આવરતાપૂર્વક રાહ જોઈ છું. તમારો પ્રત્યુત્તર નથી મળતો એટલે મારી ચિંતા વધે છે. એક વિનંતી કરું ? આજે સાંજનાં અંધુભાઈને ત્યાં જવાનો છું, બહુતા બાળીને મળવા તમે ત્યાં ન આવો ? આપણે વિશેષ રૂબરૂ વાતો પણ કરી શકીએ. આવશો એવી આશા સાથે વિરમીશો.

લી. વિનુના જવવિદ.

( ૫ )

માઈ વિનોદ,

તમારા બધા પત્રો મળ્યા હતા. જવાબ આપવા જેવું હતું જ નહિ એટલે નથી લખ્યું.

તમે જો કે લખવા કિંમત નથી કરી. પણ આ પત્ર જો દિવસે તમારા દરેકો વચ્ચે પડશે ત્યારે તો તમે થોડી મામ્યકન્યા સાથે

પરણી ચૂક્યા હશે. તમારા નવ-લગ્નને મારા અંતરના આશિર્વાદ !

આ છેલ્લો પત્ર લખું છું-એટલે બધું કહી નાંખું. તમે 'વફાદાર' નથી નિવડી શક્યા. એનો મને અફસોસ નથી. પુરુષોની 'વફાદારી' બહુધા આવી હોય છે એ તુજારે અનેક પ્રસંગોએ જોયેલું. આજે સ્વયં અનુભવી રહી છું. પણ-મારાં નવી માતા પર જાતિનાં છે. અમારું કુટુંબ જાતિ બહાર છે-એ બધું પ્રથમથી જ તમે જાણતા હતા. તમારા પિતા આ સામે વિરોધ ઉઠાવશે એ બધું તમે છેક છેલ્લી ઘડીએ જ સમજી શક્યા ?

તમારા પિતા-આપણા લગ્નમાં તો જ સંમતિ આપે-જો મારા પિતા તમને થોડાએક રૂપિયાથી નવરાવી શકે-અને એ પણ મારે મારા પિતાને એ માટે તૈયાર કરવા-રહ્યા. કેવી વિચિત્ર સલાહ ! કેટલું હલકું માનસ !! સાચા પ્રેમની કેવી-કેટલી-દુર-મશકરી !!!

વિનોદ ! તમે વફાદાર રહેશો કે કેમ ? એની જેમ મને શંકા ઉપજી, એવી જ શંકા મને તમારી આ કાવરતા પરત્વે પ્રથમથી જ ઉપજી હતે-તો આ વાત આટલી હદે જઈ ન પહોંચી હતે !

વિનોદ ! વફાદારી, ત્યાગ, પ્રેમ, હિંમત આ બધા સમયે તમને શું લખવું ? તમારી પાસે એ પૂરાણ-તો " એક પાસે ભાગવત" જેવું છે ને ?

એર ! આ બધું જૂલી જાઓ-એજ મારી પ્રાર્થના છે. તમારું લગ્નજીવન સુખી નિવડે. એ મારી અંતરની અભિલાષા છે !

રૂપા કરી દવે કહી પત્ર ન લખશો. તેમજ મળવા પણ પ્રયત્ન ન કરશો.

એજ, લી. પ્રમિલાના પ્રણામ.

# પ્રેમના આંસુ

અનુવાદક : શ્રી. પ્રભાકર ઠાકોર

એક વાદળ ધીમે ધીમે નીલાકાશમાં ફરતું હતું. સ્વચ્છ આકાશમાં ચંદ્ર પૂર્ણ પ્રકાશ આપતો હતો; અને વિસ્તરેલા બહોળા પ્રકાશમાં નક્ષત્રોનાં તેજ સમાર્પ જતાં હતાં. પાસેના ટેકરા ઉપરની વાંછીચૂંટી પગથી સુંદર લાગતી હતી. ટેકરાની ચારે બાજુએ જંગલ આવી રહ્યું હતું. આ ટેકરાની પાસે, પેલી પગથીથી જમણા હાથ તરફ એક એક ઝુંપડી આવેલી હતી. અસારે એવું બારણું બિધાડું હતું. બાળ્યા પાસે તાણુ બળા મથેલું ઘાસ હતું, અને એના ઉપર એ પાટસીઓ હતી-એકતો પુરથી અને બીજાનો ટેમલ તરીકે ઉપયોગ થતો હતો. ટેમલ ઉપર સુંદર રીતે ચોપડીએનો દગલો કપો હતો. પાસે પુરથી ઉપર એક જુવાન બેઠો હતો. પાસેની હોટલમાંથી અહિં આ રહેવા આવે એને ઘણો વખત થયો નહોતો. પોતાની સિદ્ધિ-(માથુસોને પણ વૃત્તિમાંથી મુક્ત કરવાની) એમાં એ રાતદિવસ પસાર કરતો અને આંકડા પાડતો. અત્યારે તેની પાસે એક નોટ ઉઘાડી પડી હતી. એની મુખમુદ્રા ઉપરથી એમ લાગતું કે એની વિચાર કરવાની શક્તિ લખવાની શક્તિ કરતાં હરીફાઈમાં સદી જતી હતી. ચારે બાજુ ખાસ વસ્તી નેપું હતું નહિ-સિવાય કે બજાર કે આખરો. આ માથુસ જ્યારે હોટલમાં રહેતો હતો ત્યારે તેના પ્રત્યે એક નોકરડીએ પ્રેમ બતાવ્યો હતો અને આયો કરીને આ માથુસ અહિં વસતો હતો. પેલી યુવતી એ મધ કામે જ અહિં આ ન આવવા માટે જનતા સંમતિ આપી હતી પણ પાછી

આજે પણ એ આવીને પાંછળ બિંબી હતી. પણ આ માથુસ તો એના વાંચનમાં એટલો તો મગમૂલ હતો કે એને કંઈ પણ ખબર પડી નહિ. તે પાસેના વળા મથેલા ઝાડ ઉપર ટેકા દબને બેઠી. એ ઝાડ ઉપર એક પક્ષી મુમલ ચંદ્રના શીતલ તેજમાં આનંદના સૂર કઢાડી રહ્યું હતું. પંખીનો રૂઝડાટ છવનની કાઠ અનોખી દુનિયાનું ખાન કરાવતું હતું. આ યુવતી જાંઘી નાળુક અને રંગે શુભાખી હતી. તેની આંખોમાં યુવાનીનું તેજ ચમકતું હતું. એનો કાળો ભુકુટિ એના મુખને ઓર જ ઓપ આપી રહી હતી. જમણા માત્ર ઉપર આવેલો તલ એના સૌન્દર્યને વધારે આકર્ષક બનાવતો હતો. એણે ધોળું વસ્ત્ર પહેલું હતું. એની નાળુક દેહલતા ઉપરથી એની ઉંમર સત્તરેક વર્ષની લાગતી હતી. પાંચ મીનીટ યઈ-પા કલાક થયો તે બિડી, એની પાસે આવી ધીમે રહી અવાજ કયો. સકળો તે જોલો યઈ મથો. હસ્યો, તરત જ પોતાની જાતને સ્વસ્થ કરી હા પાડો બેઠો અને બોલ્યો, “હં, છેવટે પાછો તું આવી ખરી? કાલે તો તેં મને કહ્યું હતું કે તું નહિ આવે.” તેણે સંકોચપૂર્વક પોતાના ખભા દબાવ્યા અને પુનઃ બોલી, “તને જુઓ નહીં જાવ એ મને પસંદ નથી.”

“ઉપકાર, હું કંઈ નહિ મરી જાઉં.”

“જો તમારી પાસે ખોરાક ન હોય તો-” તે આમળ ના બોલી શકી.

“મારા પૂરતું તો મને મળી રહેશે.”

\* મેરી કોલીના ‘સીક્રેટ પાવર’ નામની ચોપડીમાંથી એક પ્રસંગનો અનુવાદ

એમ બેદરકારીથી કહી એ દૂધના વાસણ તરફ ગયો અને અંદરથી થોડી ધડી પછી બહાર આવ્યો. પેલી સ્ત્રી ચંદ્રના તેજમાં નરમાદાની રમત તરફ નોંધ રહી હતી. ચંદ્રિકાના તેજમાં એતું મુખ અપૂર્વ લાગતું હતું, એની આંખોમાં ચમકારા થવા માંડ્યા. "આ પૈસા રો." એમ એણે સાંભળ્યું હોય એમ એને ભણકાર થયો. એણે નોંધ્યું તો ખાલી વાસણ લઈ તે જોમો હતો. જમીન ઉપર પછાડેલા પૈસા નોંધે પેલી મુવતીનો ચહેરો સખ્ત થયો. જુરસાની આછી રેખાઓ પળવાર રહી શાંત થઈ ગઈ. એણે આરતે રહી પૈસા ઊપાડી લીધા, અને ધીમે રહી જવાબ આપ્યો.

"તમે મને પૈસા નથી આપતા, સમ-ન્યા ? પૈસા તો હોટલમાં નાંખ છે." તે ખડખડાટ હસી પડ્યો. એ પુનઃ બોલ્યો. "મને ક્યાં સુધી તું એ વસ્તુ ધાંદ કરાવ્યા કરીશ ?" અને વળી એનો ચહેરો ઠસક થઈ નરમ પડ્યો. પછી ટોળમાં બોલ્યો, "આ હોટલ એક સુંદર રહેઠાણ છે ! ત્યાં તારા ન્તાં...." એમ બોલતાં એણે લાંબુ અટકાવ્યું કયું.

"તમે મારી મરકરી કરો છો ?" મેનીલાએ પોતાનો નીચરો હોઠ ચીકાડને દબાવતાં કહ્યું. "અને મારી પણ ! હું તમારે મન કંઈ નથી !"

"અલગત કંઈ નહિ" એમ એણે બારપૂર્વક કહ્યું. મેનીલાના મોંમાંથી એક નિઃશ્વાસ નીકળી પડ્યો. એ પાપાણની મૂર્તિ માફક સાંભળી રહી. એને કંઈ સજ પડી નહિ. ચંદ્રને પોલા ધોળા વાદળાએ પળવાર ઢાંઢી દીધો, પોતો પ્રદેશ પળવાર ઝાંખો બની ગયો, જસો હાથ્યાં. પાંદડાં-ઓનો ફડકાટ શરૂ થયો. તેનું મુખ દેખાવા લાગ્યું. થોડી વાર પછી એ બોલી, "પુરુષને ધણીવાર સ્ત્રીનો શોખ હાય છે."

"ધણી વાર ? બહો એથી પણ વધુ. પણ એમાં મારે શું ?" તે પોતાના ગલ-પટાનો છેડો આમ તેમ વીંટી રહી હતી. તેણે સાંભળ્યું, એ ચમકી. "તમે પુરુષ છો?" જરા ધીમે રહી એણે પેચમાં જવાબ આપ્યો. તેણે લાંબું અટકાવ્યું કયું. પછી જરા નરમ થઈ બોલ્યો, "મારે ? તું જરૂર એમ માને છે, મેનીલા ! તું પણ એક અજાણ છું. આમ આવ-મારી પાસે." તે પાસે ગઈ. બન્ને જણાં ધણાં નજીક બેઠાં. ધીમે રહી મેનીલાએ કારમમાં જિયું બોયું. મેનીલાની કાળી તેજસ્વી આંખો ચંદ્રના પ્રકાશમાં અતિ મનોહર લાગતી હતી. તેણે તેના સુંદર નયનો સામે નોંધ વહાલથી રિમત કયું. મેનીલાનો હોઠ શરમમાં મરડાયો. અને શરમની સુરખી એના મોં પર ફેલાઈ ગઈ. પેલા માણસને આજે ચંદ્રના તેજમાં પાસે પડેલા બદનનો અપૂર્વ ભાસ થયો. અને એ પળવાર એકા મૂંઝી પડેલા મૂખ તરફ નોંધ રહ્યો. મેનીલાની આંખો ઢળી પડી. એણે જતા યોવનની પ્રશંસા કરતો હોય એમ તે બોલ્યો, "તું ધણી જ સુંદર છું, મેનીલા. તું હવે તારી જાતથી સતોષ માન. તને તો ધણીએ પ્રેમીઓ હશે ?" મેનીલાએ પોતાનો પગ જમીન ઉપર પછાડ્યો અને હળવેથી જવાબ આપ્યો, "કાંઈ નથી. અને તેની તમને ખબર છે. પણ તમને કંઈ દરકાર નથી." તે એકદમ આંગળી ચીંધી બોલ્યો. "મેનીલા, મેનીલા આંડી થઈ ગઈ છે કે શું ? અલગત હું દરકાર કરતો નથી. પણ મારે શા માટે દરકાર કરવી જોઈએ ?" તે એકદમ જોમો થઈ ગયો. મેનીલા આરતેથી ઝાડના થડ ઉપર હાથ રાખી બેસી રહી હતી. તેના ચહેરા ઉપર ગુસ્સાનાં ચિન્હો રપટ દેખાતાં દતાં. એકદમ ગુસ્સામાં એ બોલી, 'તમારે શા માટે દરકાર કરવી જોઈએ એમ તમે પૂછો છો !

મને કંઈ ખતર પડતી નથી ! પણ મને તમારી પડી છે ! હું તમારી જી તરીકે રહીશ ! હું તમારો દાંડી તરીકે રહીશ ! હું તમારું નીમકદલાવીથી કામ કરીશ ! હું સારી નોકરડો છું ! તમે તમારે વાંચળે-લખળે. " એમ બોલી એ ઝાડ આગળ બેસી ગઇ. એની આંખોમાંથી આંસુની અખંડધાર એના માથે બિંબવી બહાર ચાલી રહી હતી. તેનું મોં રડવાને લીધે લાલ થઇ ગયું હતું. તે શાંતિથી છેલ્લાં વાક્યો સાંભળી રહ્યો હતો. એના હૃદયમાં એ દુઃખ ભોગવી રહ્યો હતો પણ તેની પાસે બાપા નહોતી, શાંતિ ઝડપથી ચાલી રહી હતી. સમીર યુક્તવાદ કરતો ફૂંકતો હતો. ચારે બાજુએ વૃક્ષો હાથી રહ્યાં હતાં. વાતાવરણ લગભગ શાંત હતું. ઝાડના ઓળાઓ વિકૃત સ્વરૂપ ધારણ કરતા હતા. એટલામાં દૂર દૂર કંઈ ચિચિઆરીઓ થઇ. પવન પુષ્કળ ફૂંકાયો. પાણીનું ઝાડ કડાક કરતું જમીન ઉપર પડી ગયું. ચંદ્ર પળવાર ટંકાઇ ગયો. તેણે એકદમ મેનીલાને ઠંડાળા. એને મૂછાં આવી હતી. અંદર જઈ પાછી લાવી એના મૂખ ઉપર સાવચેતીપૂર્વક છાંટ્યું. તેણે આંખ ઊઘાડી-ન્યારે એણે પોતાનું મૂખ એના ઓળામાં નેચું ત્યારે તેને લગ્નને લીધે કંપારી છટી. તેણે એકદમ પોતાની જાતને બરાબર કરી લીધી. વસ્ત્રોને ખંખેરી નાખી પાસેની ખુરશી ઉપર બેઠો. બંને જણાં પળવાર મૌન રહ્યાં. થોડી વાર રહી એણે મેનીલાને મળકમાં કહ્યું. " મેનીલા કેટલું મહેનતાણું આપવું પડશે ? " તે એના સામું જોઇ શકી નહી. તેના દૃષ્ટિને વધારે કરતા શબ્દો એ સાંભળી રહી હતી. એણે પોતે જ જવાબ આપ્યો, " તું કંઈયે કે મારે પગારની બીજકુલ જરૂર નથી. મારે કોઈ પણ વસ્તુની જરૂર નથી-સિવાય કે તમારો પ્રેમ. તું કંઈ છે કે

તું મારી જી તરીકે રહીશ. હા, હું એ બધું સમજી શકું છું, મેનીલા. તું મારા નોકર તરીકે રહેવા ખુશી છે એમ પણ તે કહ્યું ખરેખર, મેનીલા ! એ બધાનો બાવાર્ય હું સમજી શકું છું. " થોડીવાર રહી વળી આગળ ચલાવ્યું, " તું કંઈ છે કે હું તને પ્રેમ કરું !-મેનીલા, પ્રેમ જેવી વસ્તુ જ નથી !-આ દુનિયામાં પણ નહિ. એ પંથ આકર્ષણ છે કે જે જીને પુરુષ તરફ અને પુરુષને સ્ત્રી તરફ ખેંચી લાવે છે જેથી કરીને વસિત કાયમ રહે ? " સમજ, મેનીલા ? પ્રેમ-પ્રેમ જેવી તો કોઈ વસ્તુ જ નથી ! " મેનીલા એકદમ ખુરશીને ધક્કો મારી ઊભી થઇ ગઇ. એને આ વાતની અસર ના થઇ. એની આંખો પ્રેમના તોફાનમાં મરત થઇ ગઇ હતી. તેનાં બવાં સંકેતવાદ ગયાં. એ બોલવા જતી હતી પણ પેલા માણસે બળ-પૂર્વક એને બેસાડી દીધી, અને આગળ બોલ્યો, " મેનીલા, તારામાં રહેશે એ પણ બીજા સાથીદારની શોધમાં છે. અને તેથી કરીને તું અહિં આ આવી છે, તેનાથી તું મારી જી બની શકીશ પણ હું તારો નહિ બનું ! " હું સારી રીતે સમજું છું કે દરેક સ્ત્રીનો અધિકાર છે કે તે પોતાના સાચાદારને શોધી લે. પણ હું એ વાતથી પર છું. હું ઇચ્છું જ નહીં માણસ છું. મારે માણસોને પર-વૃત્તિમાંથી મુક્ત કરવા છે. હું એ પણ સારી રીતે સમજું છું કે મારે પણ મારે લાયક સ્ત્રી શોધવાનો અધિકાર છે. હું શોધી શકું છું-પણ મારે જરૂર નથી, પડશે પણ નહિ તેના કાળા આંખો આંસુને લીધે સમકારમાં રહી હતી. તેની આશા જમીનદોસ્ત થઇ જતી હતી. તે બળપૂર્વક પોતાની જાતને સમાડી રહી હતી.

" બોલો, તમે બોલ્યા કરો ! એમ હસકાં ખાતી ખાતી એ બોલી. હું બોલું છું

તે તમે મનઃકમાં ઊડાડી મૂકો છો. હું સમજી શકતી નથી. હું ગરીબ નિર્દોષ બાળા છું. હું વાતો કરી શકતી નથી હું ચાહી શકું છું ! હા, હું ચાહી શકું છું ! તમે કહો છો કે પ્રેમ જેવી વસ્તુ નથી ! કેવું ગાંડપણ ! ત્યારે હું તમને પૂછું છું કે એ તો વળી કંઈ વસ્તુ છે કે એકજથ્થા ખીજા માણસ પ્રત્યે રાત્રિદિવસ પ્રાર્થના કરી કરે છે ? અને એને કોઈ પણ વસ્તુની સૂઝ પડતી નથી. ન્યારે એક જથ્થા એને બચાવવા માટે પોતાની જાત કુરબાન કરે છે તે કંઈ વસ્તુને લીધે ? જવાબ આપો ! તમે એને શું કહો છો ? ”

તે હસ્યો. જરા આસ્તેથી જવાબ આપ્યો. “ બ્રમણ ! કે જેનો ભોંમ દરેક યુવતી યજ્ઞ પડી છે. ન્યારે કોઈ પણ યુવતીની નજરને કોઈ યુવક ગમે છે ત્યારે તે રાત્રિદિવસ એની પ્રાર્થના કરે છે અને ભગવાનની માફક એની પૂજા કરી કરે છે, કે ન્યારે એ શપથાન સિવાય કંઈ નથી ! ” તે આથી વધુ ચીઠાઈ અને તેની સાસુ તિરસ્કાર અને મૂઠાણી જેવા લાગી. પછી તેણે જવાબ આપ્યો “ હવે મને ખબર પડે છે કે તમે દુષ્ટ માણસ છો. તમને હસ્ય નથી ? તમે પ્રેમ કરવા ખીલકુલ યોગ્ય નથી ! ”

“ ખરેખર તું સાચું કહે છે. ” એમ એણે બેદરકારીથી કહ્યું. આ ચળદા એના કાનને વિંધી દૂર દૂર ચાલી ગયાં. એ અવાકની માફક જોઈ રહી. એનાં ભવાં પળવાર સંકોચાયા અને આંખી કુઝળતી રેખાઓ પસાર થઈ ગઈ. મૌન બહુવાર ટક્યું નહિ. ગળપટ્ટાના છેડાથી આંસુ લૂંછી નાખી એણે આખરી પ્રાર્થના શરૂ કરી.

“ મને તમે એમ માને. હું નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરું છું કે તમે અહિંયા દશો એટલા દિવસ તો મને તમારી પાસે રાખો. પછી જાવ ત્યારે મને છોડી દેજો-મૂલી જાવો. તમને હું પછી જીવતી છું. એમ કહી

કોઈ દિવસ સતાવીશ નહિ. મને આત્મસંતોષ થશે કે મારે એક દિવસ પણ આનંદ હતો. ! ! અને એ પૂરતો હતો ! ” એવું દોલ પીગળી ગયું પણ જલદીથી નહિ. એને ઊંડે ઊંડે કંઈ દર્દ થયું. એની આંખો રેખાઓ એના મોં પર ફરી વળી પણ સાવચેતીથી સમાવી દઈ એણે જવાબ આપ્યો. “ મેનીલા, હું તારું કુઝળ સમજું છું, પણ હું તે મારે કંઈ કરી શકું એમ નથી. મને માફ કરજો ! પ્રયત્ન કરી મને બૂલી જાજો ! તું મારા વિચારો સારી રીતે સમજો છે. પ્રેમ વસ્તુમાં હું માનતો નથી તો હું તને ક્યાંથી સુખ આપી શકીશ ? ! મેનીલા, સાથે સાથે મને કહેવા દે કે હું તને ધિક્કારતો નથી, પણ બંધે તારા પ્રત્યે મને માન છે. તું જાણે છે મારી આ સિદ્ધિ, .....હા મેનીલા ન્યારે તને મારી જરૂર પડે ત્યારે નિઃશંક આ તરફ દોડી આવજો. પ્રભુ તને. સુખ અને આરામ અર્પે.”

મેનીલા આ બધું સાંભળી રહી હતી. ખોડા ફાટવાને હવે જરા વાર હતી. સમીરના સૂસવાટાઓ જોરથી આવી રહ્યા હતા. બે પાનની આકૃતિઓ એક ખીજાની નજીક જોડી હતી. એક નર હતો ખીજા માદા હતી. ચંદ્ર ખીજા દિશા તરફ ઢળી ગયો હતો. મેનીલાએ મનને મારવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા. પણ એક તીવ્રો આદ્રં સ્વર તેના હોઢમાંથી નીકળી પડ્યો. તે નીચું મ્હોં રાખી જોતો હતો. મેનીલા ખાલી વાસણ તરફ ગઈ અને જિયણી લીધું. તે એકદમ આવેલા રસ્તા તરફ ચાલી ગઈ-દોડી ગઈ. કુંજર ઉપરથી એક પથ્થર ગડગડાટ કરતો મગડી પડ્યો. એણે જિયું જોયું તો ચારે બાજુએ પવને સાંપ્રાપ્ત્ય ઝિઝાવેલું હતું. એટલામાં ડાબ બાંગવાથી માદા બાંગી ગઈ. એણે આમતેમ જોયું તો મેનીલાની ઝાંખી છાયા કુંજરની ઉપરથી ખીજા દિશા તરફ નીકળી રહી હતી. તે એકાએક ભોંલી ગઈ, “ મેનીલા ! ”

પ્રોફેસર

ઈન્દિરાબેન રામશંકર ત્રિવેદી,

એમ. એ.

પરિચય કરાવનાર :

પ્રો. ગોવિંદલાલ બટ

પ્રો

ફેસર ઇન્દિરાબેન ત્રિવેદી પાટણનાં વતની છે. તેમના પિતા વડોદરા રાજ્યમાં નાયબસુબા હતા અને હાલમાં તેઓ નિવૃત્તિ પરાયણ ધાર્મિક જીવન વ્યતીત કરે છે. ઇન્દિરાબેનનું કુટુંબ ધણું સંસ્કારી છે. તેઓ પહેલેથી જ બહુવામાં ધણું હોશિયાર હતાં. વડોદરા કોલેજમાં ઇન્ટર સુધી અભ્યાસ કરીને તેઓ મુંબઈ એલફિન્સ્ટન કોલેજમાં અભ્યાસ કરવા ગયાં. ત્યાં બી. એ. માં ગણિતનો વિષય લખીને 'આનર્સ' સાથે તે પરીક્ષા પસાર કરી અને એમ. એ. માં પણ તે જ વિષય લખીને પ્રથમ વર્ગમાં બેહુ માન સાથે તેઓ ઉત્તીર્ણ થયાં. ગુજરાતમાં સ્ત્રીઓમાં આ પ્રકારનું માન મેળવનાર આ બહેન પ્રથમ જ છે. ત્યાર પછી તેમણે બી. ટી. ની ડિગ્રી બહુ માન સાથે પ્રાપ્ત કરી અને ઇ. સ. ૧૯૪૪ના ડિસેમ્બરમાં વડોદરા કોલેજમાં ગણિતનાં પ્રોફેસર તરીકે તેમની નિમણૂક કરવામાં આવી. યુનિવર્સિટીની સાથે બેંગલોર કોલેજોમાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં ઇન્દિરાબેનને પ્રોફેસરનું પદ પ્રથમવાર પ્રાપ્ત કરવાનું માન મળે છે. તેમની જુદી ધણી તીવ્ર છે. તેઓ સાત્ત્વિક, ધર્મપરાયણ



પ્રો. ઇન્દિરાબેન રામશંકર ત્રિવેદી, એમ. એ.

અને નીકર છે, અને પેલાની અસાધારણ પ્રતિભાથી સર્વને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખે છે. તેમના મોટા ભાઈ પ્રો. નન્દશંકર ત્રિવેદી ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટ છે અને એલફિન્સ્ટન કોલેજમાં ગણિતના પ્રોફેસર છે. તેમના બનેલી શ્રીયુત ધોળકીઆ પણ ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટ છે, અને પહેલાં બાબનમરની સામળદાસ કોલેજમાં ગણિતના પ્રોફેસર હતા અને હાલમાં ત્યાં ખીલ મોટા અધિકાર ઉપર છે. તેમનાં નાનાં બેન જી. એ. નો અભ્યાસ કરે છે. તેમનું આણુ કુટુંબ ધર્મ અને સંસ્કૃતિને માટે આજીવન છે; ઇન્દિરાબેનની અસાધારણ જુદી જોતાં તેઓ પણ ભવિષ્યમાં ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટ રહેવાર થાય એવી ભવિષ્યવાણી ઉચ્ચારતાં જરા પણ સંકોચ થતો નથી. પરમાત્મા તેમને દીર્ઘ આયુષ્ય, સુખ અને ઉચ્ચ પદવીઓ અને માન આપે એ જ અભિલાષા વ્યક્ત કરતાં ધણી આનંદ ધાય છે.

# સાસુની વેદી પર.....લેખક : શ્રી. “ તરંગી ”

**કે**મ, તમે પણ આવા થઈ જશો. ગાંધી યુગના નીજવાન છે. દેશ માટે ત્રણ ત્રણ વાર જેલમાં જઈ આવ્યા છે. સમાજમાં કાન્તી માગે છે. સ્ત્રીઓને દેવીઓ જેટલું જ માન આપે છે. ઉપરાંત બાપલુમાં ભારતની માતાઓ કહી સંબોધે છે. અને ત્યાં ઘેર આવે છે ત્યાં ‘ બા ’ આગળ હિમારી દૈત્યળીમાં હા એ હા ભણી મને કપકે આપવા આવે છે. જરા તો વીચાર કરો. ચાલુ જમાનો તો જુઓ. અમારી સ્ત્રી સમાજને તમારા જેવાનો જ આશરો. તમારા જેવા આગળ પડતા યુવાનો આમ કરશે પછી અમારો આરોજ ક્યાંથી આવશે.

જે ને કમુ ! મોહનલાલે કહ્યું. તારી બધી વાત સાચી પણ ‘ બા ’નો સ્વભાવ જ એવો છે. ઉપરાંત તેઓ મુરખી જે કહે તે સાચુ જ કહે છે. હમેશ તારો ઝગડો હોય જ. જો હું તને ચોખ્ખુ કહી દઉં છું, બસે હું બહાર સ્ત્રી સમાજની તરફેણમાં બોલતો હોય. દેવીઓ, માતાઓ સંબોધી યુવતીઓને છાપે ચડાવતો હોઈ. પરંતુ હું બોલું છું તેવી સ્વતંત્રતા મારા ધરમાં ‘ બા ’ હોય કે ન હોય તો પણ લાલી નહીં જ શકું. બીજી વાત રહી ‘ બા ’ની. તું પણ સમજી શકે ‘ બા ’ આપણા મુરખી છે. ઉપરાંત ‘ બા ’ના સ્વભાવની તું પરીચય છે. એક જ વાત. જે વાતમાં ‘ બા ’ ટીકા કરે એવી વાત જ ન કરવી. એવી ઉછરેખાઈ ન જતાવવી, આપણે સંસાર ચલાવવો છે તું પણ સાસુ થાય ત્યારે આવું જ કરજેને. તને પ્રયુ એ હોહો મળવાનો જ છે ને !

ઉપર મુજબ વાતચીત મોહનલાલ તેમજ તેમના પત્ની કમળાદેવી. વચ્ચે થતી હતી.

મોહનલાલ વીલ્સન કોલેજનો ગ્રેજ્યુએટ હતો. મુળવતની કાઠિયાવાડનો પરંતુ ત્રણ પેઢીથી મુંબઈમાં જ હોય. મુંબઈનો હતો. મોહનલાલના બાપ પાસે સારો કસ હતો. હાલમાં મોહનલાલ રૂઢિ બગરમાં બાપની પેઢી સંભાળતો. મોહનલાલના બાપ કરમચંદ કાપડની દુકાન સંભાળતા. મોહનલાલની ‘ બા ’ ‘ જેકુર ’ ચાર અંગ્રેજી બહેની હતી. સ્ત્રી સમાજમાં આગળ પડતી હતી. પરંતુ ઘરમાં કમળા અને જેકુરને હમેશ બોલાચાલી થતી. કમળાનો બાપ પણ મુંબઈનો જ વતની હતો. પૈસો સારો હતો પરંતુ છોકરામાં એક જ કમળા હતી. કમળા ચંદા રામજી. હાઈસ્કૂલમાં છ અંગ્રેજી બહેની હતી. અને વનીતા વીથામમાં અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો હતો. આતો અરસામાં ગાંધીની હાક્સે મુંબઈને માંડે બનાવ્યું. એક વખતે સમાજના અળખામણી ‘ મુનશી, લીલા ’ની જોડી મેદાને પડી. કમળાદેવીએ સ્ત્રીઓને પાગલ બનાવ્યા. મોહનલાલ પણ ઝડપાણો, કમળા પણ ઝડપાણી, જેલની વાસી બન્યા. ‘ જેકુરબા ’ બચો ગયા. મોહનલાલને જેલમાં, ‘ રસીયન ’ લીટરેચર વાંચવા. મસ્ટું. બહાર નીકળી. ‘ સમાજવાદી ’ ‘ સેનીનવાદી ’. થયો. કમળા વધારે સ્વતંત્રતાથી નીકળી. જેથી ‘ જેકુરબા ’ ને તેની વચમાં છપાંએ વધારે મુજ પડ્યું. કમળા સ્ત્રી સમાજની માનીતી થઈ. તે ‘ જેકુરબા ’ ને ન ગમ્યું. જેથી હમેશ ઝગડા ચંદા લાગ્યા, અને આપણા ‘ સમાજવાદી ’ ‘ સેનીન વાદી ’ મોહનલાલ ‘ જેકુરબા ’નું રમકકુ બની કમુની ટીકા કરવા લાગ્યા. કમું એક તો જેલમાંથી વધારે કાટેલી-ઝેરીલી બની નીકળી હતી. તેમાં આ

વડીલશાહીની ટીકાએ તેને ઉશ્કેરી. 'તેનાથી આ સહન નહોતું થતું'. તેણે સ્ત્રી સમાજનો ઉદ્ધાર યુવાનોથી જ થશે તે ખોટું ધાર્યું યુવાનો ગુલામ જ રહેવાના. તેથી તેને ગાંઠ વાળી કે ન્યાં સુધી અમારી બહેનો જ સામનો નહી કરે ત્યાંસુધી આનો ઉપાય નહી આવે. આખા દેશના સ્ત્રીસમાજના ઉદ્ધાર માટે અને બહેનોની સ્થિતિ સુધારવા માટે આ સાસુના જીવનને મુળમાંથી ઉખેડી નહી નાખીએ ત્યાંસુધી બેનોનો ઉદ્ધાર જ નથી. આના માટે કમુએ કાંઈક મનમાં ગાંઠ વાળી અને પોતાની ઉમરની યુવતીઓને સુજ્ઞાતી દિંદુ સ્ત્રી મંડળમાંથી ઉશ્કેરી એક મંડળ બનાવવા લાગી. આશ્રમ ગુપ્તપણે આશ્રમ. સાસુ શાહીને કાંઈ ખબર ન પડી.

( ૨ )

કેમ હંસા ! બધી બહેનો આવી ગઈ છે. સંખ્યામાં કેટલી તેર જ છે. બાકીની હોંમત નથી કરી શકતી. 'સાસુ શાહી' અને 'વડીલ શાહી' સામે બળવો મચાવવા તૈયારી માંગતી.

નહી કમુએન ! હંસાએ કહ્યું. 'હજુ આપણે જેની હોંમત લાવવા માંગીએ છીએ તેવી નથી આવી. બધીઓને હજુ ભોગ-વીલાસમાં દીવસો કાઢવા ગયે છે.

કુલીનશાહીમાંથી આવતી બહેનો કુલીન-શાહી સામે લડવા નથી માંગતી. એક જ ઉપાય છે, જેની રીતે ભગતસિંહે દાખલો. બેસાડવા પોતાના જનની આહુતી આપી. યુવાનેદ્દે ગાંડા કર્યો તેવી રીતે કાંઈ 'વીરાંગના' બની. 'શહીદ' અને તો જ દેશની સ્ત્રીઓનો સારો ટોળો મેળવી શકાય.

જે હંસા, પાછી ઉતાવળી થઈ. હજુ પગ ઉપર ઉભા રહેવા મજબુત મંડળને તો બનાવવા દે. છાપાના તંત્રીઓને પક્ષમાં લેવા દે. અને પછી આવા મહાનકાર્યને

છાપરે ચડાવવા હંમેશ આપણા યુવાનો (યુવાનો) તો છે જ. 'બેનીનવાદી' અને સમાજવાદીઓનો તો ખોલ જ તે છે. કેમકે તેમ કરવાથી જ તેઓ નામ કમાઈ શકે છે.

હીઓ આ જગત. કુતુહ. કુસુમ, હીલા, તારા, સુરશાલા, મણી આવી ગયા. ચાલો આજની મીટીંગ માટે ત્યાં છે. એમ કહી બધી બહેનો સાથે હંસા પોતાને ઘેર મઠ. કમુને પ્રમુખપદ આપ્યું.

કમુએ બીજી બહેનોને ઉદ્દેશી બાપણ ચલાવ્યું : બહેનો સૌથી પ્રથમ તમારો ઉદ્દેશ શો છે. તે તમને જણાવવાની જરૂર છે. જીવનની સામુદાયીના જીવનનો નાશ કરી. બહેનોની પરતંત્રતાની બેડીને તોડી નાખી, અમારી બહેનોને હોંદુ સમાજથી કચળાતીને ઉમારવી.

બહેનો અમારા આ મંડળમાં એકપણ બહેન એવી નથી. કે જેને સાસુશાહી, યુવાનશાહી, અને વડીલશાહીના પૈથાગ્રીક અત્યાચારો, અને નીધુર નીર્ધાતનોથી સહન ન કરવું પડ્યું હોય, એ પીથાગોના જીવન-ધર્મ અમારે આ બળવો જમાવવો પડશે. અમારી લાખો કુમળા કણ બહેનો જેઓ આ સાસન નીચે કચરાઈ છે. આપણાત કરે છે. મુસ્લીમ થઈ જાય છે. આ કુળ અપમાનીત છંદગી ગાળવા કરતા તો મરવું બહુ. મરવું પણ 'શહીદ' બનીને મરવું.

બહેનો યથેચ્છાચારી, સાસુશાહી, યુવકશાહી અને વડીલશાહીના અત્યાચારથી અમારા સુખના અસીત્વનો લોપ થયો છે. એ અત્યાચારથી બેનોની રક્ષા કરવી. એજ અમારો ઉદ્દેશ છે. વગર 'રક્તપાતે' જો આ ઉદ્દેશ સીધ થાય તેમ હોત તો અમે જરૂર તે ઉપાય પ્રહણ કરત. પરંતુ તે આશા નથી. તેથીજ અમેએ સંકલ્પ કર્યો છે કે " અમે તે રીતે પણ શરૂઓનો ખંસ કરીશું. એક



પણ થતું ઉપર અમો દયા નહીં કરીએ. ગમે તેવું નીકુર. કાર્ય કરતા. પણ અમે અચ-  
કાશ નહીં. અમો સાસુચાહીના જીવનનો નાશ કર્યું. તેનાં આપણી માટીમાં ખેલવી દેશું. અને આ વીરાળ હોંદુસમાજની સ્ત્રી સમાજને સુખી કરીશું. અને દેશના હૃદય ઉપરનો પાણીનો ભોળો ખસેડી નાખીશું. એજ અમારી કામના. એજ અમારું વૃત્ત. એ વૃત્ત માટે અમારું સર્વસ્વ, અમારું જીવન અમે અર્પણ કરીશું.

બહેનો અમો બધીએ છોએ કે આ વૃત્ત ધણજ કઠીણ છે. અમો જે અગ્નિ પ્રત્યક્ષીત કરીએ છોએ. તેમાં અમારા જીવનની જ આહુતી અપારો. અમારે મૃત્યુને આલિંગન પડશે. પણ તેમાં નુકસાન નથી. અમારી ખોટ બીજી બહેનો પુરી પાડશે. એક, બે, ત્રણ દર્શિએ સતકતા અમારી દરેક બહેનો બમણા ઉત્સાહથી તેની ખોટ પુરશે. બહે પછી સાસુચાહી, પુવાનચાહી, વડીલચાહી મળી નોકરચાહીનો આસરો લીએ. અમને સતકાવે દુકંડે દુકંડા કરે પરંતુ જે ત્રણ જીવંત સાસુઓના ખુન બધી સાસુઓના હાથ ગંગાવશે. વડુઓથી બડકતી રહેશે અને છેવટે બહેનપણીએ થઈને જ રહેશે તો જ ઉપાય છે. અમારો આ સંકલ્પ સીદ્ધ થતા સુધી આ રીતે કામ ચાલશે. કોઈ તાકાત અમને અમારા સંકલ્પથી હઠાવી નહીં શકે.

અમારો હિંદ સંકલ્પ તમો બધી બેનો સાંભળ્યો. બોલો અમે બધી મન વચન કાપાથી અમારા મંડળમાં જોડાવા રાજી છો. ? જો તમારી ઇચ્છા ન હોય તો હજી પણ છુટી થઈ શકો છો.

શું અમને આવી નાચીજ સમજે છે ! કુસુમ બોલી ઉઠી. અમો દંડ સંકલ્પ કરીને જ મંડલમાં જોડાણી છીએ. હજી સુધી હિંદ નહોતો સાંભળ્યો, પરંતુ આવી જ

આશા રાખી હતી. તાજે જ નમુનો મારી પીઠમાં જુઓ હજી માયકાંગલા. ગુલામ (યુવાન)ના ધાનાસોર પહેલા જ છે. સાસુની નીચ ભાષા હલકા શબ્દો. અને વેળણના ધા હૃદયમાં ચોંટી છે. જે ત્રણ વાર. આપઘાત કરવા વીચાર કર્યો. જીવન ચાલ્યો ત્યાં હંસા સાથે વાતચીત થઈ. અમોએ દંડ થઈને જ આવે છે, અમારા વ્યર્થ જીવનનો સહઉપયોગ થાય એ જ અમારી ઇચ્છા.

બધી બેનો જીવંતથી ઉરકેરાઈ ગઈ હતી. બધીએ પ્રતીતિ લીધી કે “ અમો મંડળના દુકમને જીવનના જોખમે માન આપીશું અને વખતે અમારી માતાપણુ. પોતાની દીકરા, વડુ ઉપર, જીવંત કરતી હશે. અને તેને શિક્ષા કરવાનો ( મારવાનો ) મંડળ, દુકમ આપશે તો પણ માતૃપ્રેમ એક બાજુ રાખી. જીવંત જીવંતો બહેનો આપવા સહાય સ્વીકારીશું. અને લાગણી વશ થઈ કામ નહીં કરી થકી તો અમો મરીશું.

બહુ સારું કમુએ કહ્યું. આ મંડળના મેઝર બનનારી બેનોએ. દીક્ષા લેવી પડશે. બધી બેનો ઉભી થઈ અને કમુએ ચલાવ્યુંને “ અમો સૌ. ગુપ્ત-મંડળની મેઝરો સર્વ-શક્તિમાન પરમાત્માની સામે પ્રતીતિ કરીએ છીએ કે “ મંડલ અમારો પરમાત્મા છે. અને મંડળના દુકમને અમારા જીવનના જોખમે માન આપીશું. અને ખરાબમાં ખરાબ નાચીન કામ પણ સ્વર્ગની સીડી સમજી વધાવીશું.

પ્રતીતિ થઈ ગયા. પછી મંડળની કેપ્ટન કમુ તથા મંત્રી હંસાની ચુંટણી થઈ.

( ૩ )

મારઆવડી પોલીસ રેસન પર બપોરના બે વાગ્યે ઘંટી વાગી.

એસાઈ કોથુ ઇન્સ્પેક્ટર સહેજ હું કરમચંદ નેમચંદની પેદીનો માલીક કરમચંદ વાત કરે છું. મારા ઘેર, વાંકીઆ

ખીલીંગમાં જલદી આવો. મારી બાઇનું  
'જેકુર' નું બેદી રીતે ખુન થયું છે. હજી  
જીવ છે. ધમકી પત્ર પણ પડેલો છે.

હા, ચાલો આવ્યો. દશ મીનીટમાં  
ઇન્સપેક્ટર ઘેર આવ્યા. આજુબાજુનું અવ-  
લોકન કરી. એક પત્ર પડેલો હતો જે કળજે  
કર્ચે. હજી જેકુરમાં જીવ હતો. ઇન્સપેક્ટરે  
'પુછ્યું', બોલો જેકુરએન શું બનાવ બન્યો.

લગભગ એના સુમારે જેકુર બોલી, ત્રણ  
ચાલુ જમાનાની યુવતીઓ મારે ત્યાં આવી.  
ઘેર હું એકલો જ હતી. મારી વહુ 'કચુ'  
અઠવાડાયા થયા પીપર ગઇ છે. મેં સારા  
ધરની જાણી આવકાર આપ્યો. મને  
કહે-અમારે જરા 'સમાજ'ની ખાનગી વાત  
કરવી છે. નોકરોને બહાર મોકલી બંધ કરી  
બેસાને. મેં તેમ કહ્યું. ત્યાં હું બેઠી ત્યાં  
એએ ઉઠી મને પછાડી મોંમાં કુઓ ઘાલ્યો

અને બે રીવાઈવર ટાંકી ઉઠી રહી. એકે  
છરો કાઢી અને માથામાં છાતીમાં અને  
ખીંકમાં ત્રણ ઊંડા ઘા કર્યાં. હું બેથુદ બની.  
બેથુદ બનતા એટલા શબ્દો સાંભળ્યા  
" સાસુની વેદી પર પડેલો ભોગ " 'શુભ-  
મંડલ જાંઘાળા'. હું આટલું સાંભળી શકી.  
પછી શું થયું. યુવતીઓ ક્યાં ક્યારે ચાલી  
ગઇ તે ખબર નથી. આટલું બોલી જેકુરે છેલ્લું  
ડચકું લીધું. અને ઘરમાં રોકકળ થઇ રહી.

ઇન્સપેક્ટરે પત્ર હાથમાં લઇ વાંચ્યો  
તેમાં લખ્યું હતું જે " અય જુદમી સાસુઓ  
અમો તમારી દીકરીજ છીએ. હતાં એક  
શુભામરી માફક સમજ અમારું અપમાન કરી  
મારી કુડી અમારી જીંદગી બગાડે છે તેનો  
બદલો. હજી ચેતને નહીં તો એએક જુદમી  
સાસુએની વીણી વીણી બોલીની નદી વહેવડાવીશું.  
લી. શુભમંડલ. "

શરીરના ઘણા રોગ દાંતના સડામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે !

એટલે જે તમારે

સંપૂર્ણ તંદુરસ્ત રહેવું હોય.  
મગજ સ્વચ્છ રાખવું હોય,  
દીધોયુષ્ય મેળવવું હોય,  
તો

બનાવનાર:-  
સેવાશ્રમ, ભરૂચ

દાંત પરની છારી,  
દાંતનો કુખાવો,  
હાલતા નબળા દાંત,  
પે દાં ના અવાળા,  
દાંતમાંથી નીકળતું રોહી અને  
દાંતના બીજા સર્વ રોગો પર  
રામબાણુ ઉપાય સાખીત ચુક મુકેલ

‘થાયમોસીન’

આજેજ વાપરવાતું શરૂ કરો.  
દરેક દવાવાળા વેચે છે.

સોલ એજન્સ:- ટી. એમ. ઠાકોર એન્ડ કું. ૪૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ,  
કોટ-મુંબઈ ૧

# : : : સુખ, સામર્થ્ય અને આનંદ : : :

લેખક : સંચાલક-શ્રી રામતીર્થ યોગાધ્યમ, ચંદારામજી સ્કુલ સામે, મુંબઈ ૪

**મ**નુષ્યનું પંચભૌતિક સ્થૂલ શરીર શાસ્ત્રોના મત પ્રમાણે, શરીર એ મનુષ્યનું ખરૂં શરીર નથી. સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ શરીરથી પર અવિનાશી આત્મા કે જેના અસ્તિત્વનું, દરેક સ્ત્રી પુરુષોને યોગ્ય ધણું અનુભવ હોય છે; તે સ્થૂલ દેહ નથી, પણ ચારે શરીરની અંદર રહેવાવાળો છે. સ્થૂલ શરીર તો આત્માને ધારણ કરવાનાં વસ્તુ છે. આ પ્રમાણે આત્મા કરતાં શરીરની કૌંમલ ઝોળી છે, છતાં અવિનાશી આત્મા શરીર દ્વારા જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં જણાશે કે ચાર શરીરો ( સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ, કારણ અને મહાકારણ ) આત્મ દેવનું પવિત્રમાં પવિત્ર અને નિકટમાં નિકટ મંદિર છે, તે મંદિર શા આધારે સ્વચ્છ, મુશોભિત, મનોહર થઈ શકે તે વાસ્તે પહેલાં પ્રયત્ન કરવાનો અત્યંત આવશ્યકતા છે; તેથી જ દરેક સ્ત્રી પુરુષો શરીર આરોગ્ય અને વિકાસને અર્થે અસાધારણ ઉત્સાહથી પ્રયત્ન સેવવો જોઈએ.

ગર્હન અને અત્યંત અમત્કારી યંત્ર રેડીઓ, ટેલીફોન, એરોપ્લેન, ફોનોગ્રાફ વગેરે પુષ્કળ અમત્કારીક યંત્રો હિન્દુઓને અદ્ય સુખ આપનાર તૈયાર થાય છે; પરંતુ તે દરેક મનુષ્ય કૃત નથી, મનુષ્યનું શરીર મનથી ઉત્પન્ન થતાં સંકલ્પ બળ, ચિત્ત, બુદ્ધિ અને અહંકારના અમલ નીચે આત્માના આધારે ચાલે છે. અને તે સજીવ યંત્ર છે. આ મનુષ્ય શરીર રૂપી યંત્રની સંપૂર્ણ સંભાળ રાખવી અને આ અતિ મહત્વ ભરેલા યંત્ર દ્વારા હૃદયરતો દર્શન કરવો; એ યોગ વિદ્યાનું સ્વરૂપ છે.

જેનો ! તમારે ભક્તે સંસારિક સુખ ભોગેવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોય તો પણ ન્યાં સુધી પોતાનું શરીરનું દરેક રીતે સંરક્ષણ કરતાં ન આવડે ત્યાં સુધી ખરૂં ક્ષણિક હિન્દ્રિય સુખ કેમ મેળવી શકશો ? કદાપી નહિ. મોટે જે શરીર કુદરતમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું છે તેને બનાવટી દવા કે બીજા ઉપચારો આપીને રોગી, નિસ્તેજ, શક્તિહીન, કદરૂપ અને નિર્બળ બનાવવા કરતાં કુદરતના અડગ અડગ નિયમ પ્રમાણે સાત્વિક આહાર સત્સંગ, સત્શાસ્ત્રનું વાંચન, મુવિગાર અને યોગીક વ્યાયામ કરીને તમારા શરીર અને મનને દૈહીયમાન, ઓગસવાન, સર્વાંગ મુંદર અને સમગ્ર બનાવતા શીખો. તમારા છિરંજીવીઓને પણ ભક્તિમય કરજો કે તેઓ મોટા થયા પછી કુમળો ન થતાં પોતાની અમૂલ્ય જીંદગી એજે જ્યાં ન દેતા મનુષ્ય જન્મનું મુખ્ય કાર્ય હૃદયર પ્રાપ્તિ સાધી લોક કલ્યાણ કરવામાં તત્પર થાય.

## કસરત નં. ૩

પ્રથમ પગ પહોળા કરીને ઉભા રહો પછી પીઠ સમ રેખામાં સખીને એક પગને ઢીંચણમાંથી વળવા દઈને તેનો એક હાથ અંગુઠો પકડો. બીજો હાથ અને બીજો પગ સીધી લીટીમાં હતા તેમ રહેવા જોઈએ. થોડીવાર શ્વાસ ભરી આવી રીતે કર્યા પછી પાછા સીધા ઉભા રહીને રોડી રાખેલા શ્વાસને બન્ને નસકોરા દ્વારા કાઢી નાખો. તત્પશ્ચાત શ્વાસ ભરીને બીજી બાજુએ એ પ્રમાણે જોડલીવાર વાયુ રોડી રોડી તેટલી વાર ઢીંચણ વાળીને પગના અંગુઠા પકડીને જ રાખો, ન્યારે ડાબી અને જમણી બન્ને

ખાનુએ બરાબર કસરત થઈ શકે, ત્યારે સમગ્રતું કે તમારી કસરત એક વખત પૂર્ણ થઈ છે. આવી રીતે પાંચ દહાડાં સુધી ચાર વખત કપાં ખાદ્ય શક્તિ અનુસાર ૧૨ થી ૧૫ સુધી વધારી શકો છો.

આ કસરત કરવાથી કેડ, પેગ, હાથ, પેટ વગેરે અવયવોને વધારે અસર પહોંચવના સંભવ હોવાથી ૩ થી ૫ દહાડાં સુધી ડુઝાવો થઈ આવે, તો થોડો વખત આસન ચાલુ રાખવાથી એવો ડુઝાવો ઉત્પન્ન નહિ થાય. આ કસરત ચતા સુધી જાહેર પશુ થઈ શકે છે. પરંતુ હિમા રહીને કરવાથી વધારે લાભ મળવાનો સંભવ છે. આ કસરત ગર્ભવતી સ્ત્રીઓએ પણ કરી શકે છે.

કસરત નં. ૪

પ્રથમ જમીન ઉપર ચતા સુધી જવું અને એક પગ જમીન ઉપર લાંબો રહેવા દેખી, બીજો પગ દીંચણમાંથી વાળી સ્વાસ પેટમાં ભરી પછી દીંચણને ખાંચે હાથ વડે

જોરથી સ્વાસ રોકાય તેટલી વાર લાંબો રાખવો. તે પછી તે પગને પુનઃ સીધો જમીન ઉપર મુખી દેવો અને બીજા પગને પણ પહેલો પગનો જેવો જ દીંચણથી વાળી ખાંચે હાથ વડે યથાશક્તિ પેટ પર દબાવી રાખવો; આવી રીતે કરવાથી પેટ ઉપર અને ખાસ કરીને પેટનાં આંતરડાં ઉપર બધી જ સારી અસર થશે.

ફાયદો

પેટમાંનો વાયુ નાબિથી નીચે જાહેર અપાન વાયુને હડસલે છે. થોડું પાણી પીધા તરત લાભમગ ૨ થી ૩ મીનીટ આ કસરત કરવાથી મગ શુદ્ધિ થવામાં વિશેષ ફાયદો જણાયો. મૂખ, સારી લાગશે. આ કસરત ૬ દહાડાંથી ૧૫ દિવસ સુધી ૨૦ થી ૩૦ મીનીટ સુધી ૧૫ દિવસ પછી શક્તિ અનુસાર ૫ મીનીટ સુધી વધારવામાં હરકત નથી આ કસરત સગર્ભા સ્ત્રીઓએ કદાપિ કરવી નહીં.

## —સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, જીવંતોપ, વંધ્યત્વ તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

# સુંદરી સંજીવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

હરેક સ્થળે વેચાય છે.

## બિ.આ. ફાર્મસી—

સોલવેજન્ટ : મેસર્સ એસ. રમણ એન્ડ કું.

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, તથા લક્ષ્મીરોડ, પુના સીટી

૧ હરેક સ્થળે એજન્ટો લેખીએ છીએ—

હરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સુચિપત્ર મફત મંગાવો.

# કૌમુદી

લેખક :

શ્રી. “ પ્રકાશ ”

**છો** કરી જન્મી એટલે તેને પરપયા વિના છૂટકો નથી. લાડપેલી બહેન ધર-માંથી વિદાય લે તે પ્રસંગ કદાચ છે. એકની એક બહેન પરણીને સાસરે જાય ત્યારે ધર સુનું બની જાય છે, બહેન વિના કુટુંબ જીવન કેટલું અધુરું લાગતું હશે ?

તુષાર અને કૌમુદી સગાં બાઈબહેન હતાં. બન્ને વચ્ચે અત્યંત સ્નેહ હતો. નાનપણથીજ તેઓ માતૃપિતા વિદેહી બન્યાં હતાં. દાદાના હાથ નીચે ઉછરીને તેઓ મોટાં થયાં હતાં. તુષારથી કૌમુદી બે વર્ષ વધુ મોટી હતી. દાદાજીના અવસાન પછી તે બાઈની કાળજી રાખતી. કુટુંબમાં માત્ર બાઈ બહેનજ હતાં.

કૌમુદી ચૌડા દિવસ પછી પરણવાની હતી. ધરમાં એકલા પડી જવાના ખ્યાલે તુષારને દુઃખ થતું હતું. ઉદાસ થઈને તે ધરમાં ફર્યા કરતો હતો. કૌમુદી પરણે એટલા માટે નહિ પણ પરણીને તે વીખુટી પડશે એ વિચારથી તેને ઓછું આવી ન હતું. સદાય સાથે રહેલી બહેનનો સાથ છોડવો પડશે એ જાણે તેનાથી સહન થતું નહોતું.

એક દિવસ મુઝાતા હૃદયે તેણે કૌમુદીને કહ્યું :

‘ મને જરાય ગમશે નહિ. ’

‘ શું નહિ ગમે ? ’

‘ તું અહીંથી જઈશ તે. ’

‘ કેમ ? ’

‘ હું એકલો પડી જઈશ. ’

‘ એકલો ? એમ શા માટે બોલે છે ? ’

‘ ધાર લે મને તાવ આવ્યો; માથું દુખ્યું— ’

‘ તો ? ’

‘ તો મારી પાસે કોણ બેસશે ? માથે હાથ કોણ ફેરવશે ? ’

‘ તું એમ ધારે છે કે હું અહીં આવીશ નહિ ? ’

‘ ના. એમ તો નહિ. પણ, હું નિરાધાર બની જઈશ. ’

‘ બાઈ, તને ઓછું લાગે છે તે મને ગમતું નથી. ’

‘ આપણે બન્ને જુદાં પડીશું—તું તારે રસ્તે અને હું મારે રસ્તે. છૂટા પડતાં દુઃખ ન થાય ? કેલેજમાંથી આવીશ ત્યારે હું એકલો એકલો લાગીશ. એક બીજી વાત પણ કહું. તારા વિના મારા જોરમાં સફાઈ કોણ લાવશે ? ચોપડીઓ કોણ ગોઠવશે ? મારાં કપડાંની કોણ સંભાળ રાખશે ? મારી જૂલો કોણ નમાવશે ? મારી બેઢકારી— ’

‘ બસ, બસ ! હું આ બધું સુરખીને કહીશ. ’

‘ સુરખીને ? હું જાણું છું કે તે બધું સ્નેહાળ છે. એના આવ્યા પછી ધર બધું બધું લાગશે. પણ તારા વિના તો મને મોટી ખોટ લાગશે. ’

કૌમુદી પણ બાઈથી છૂટા પડવાનું દુઃખ સહન કરી શકતી નહોતી. તુષારને અણગમો ન આવે માટે તેણે સુરખીને યાદ કરી. તુષારનો વિવાહ સુરખી સાથે થયો હતો. સુરખી યાદ આવતાં તુષારનું મુખ હમ્મ હમ્મ

યશ રહ્યું. પણ બહેનનો વિચાર સહેવારો નહિ એવી સ્પષ્ટ હાથા તેના મુખ પર જણાયા વગરે રહી નહિ.

માસ બે માસ પછી કોમુદી ધામધુમથી પરણી સાસરે ગઈ. તેનું સાસરું શહેરમાં જ હતું.

ગુપ્તાર એકસો પડ્યો, બાઈનો ખર્ચર હેવા તે કોઈ કોઈ વખત આવશે એમ માની તેણે સંતોષ માન્યો.

કોમુદીના મયા પછી ગુપ્તારને કેટલો વખત ગોઠ્યું નહિ. ઘરમાં તેને ઠેર ઠેર પદાસીનતા લાગવી હતી. ન્યાં ન્યાં કોમુદી ઘરમાં આમતેમ ફરતી ત્યાં ત્યાં તે ફરતો. ન્યાં તે બેસતી ત્યાં તે બેસતો. જે પ્યાલે તે પાણી પીતી તે પ્યાલે તે પાણી પીતો. કોમુદીના કંસકાથી જ તે પોતાના વાળ સંભારતો કોમુદીના ગયા પછી તેને આવી થેલછા થઈ હતી,

કોમુદી ગુપ્તારને બૂલી શકી નહિ. બાઈ તેને રોજ યાદ આવતો. પ્રથમ તો એકાદ બે વાર તે બાઈને મળી આવતી. કોમુદી ઘેર આવે ત્યારે ગુપ્તાર આનંદ ઘેશે થઈ જતો. બહેન સાથે સ્નેહ અને મમતાથી તે ગાંડી ઘેલી વાતો કરતો કરતો. કોમુદી આવે ત્યારે તેને ઘર બધું બધું લાગતું હતું,

આઠેક દિવસથી કોમુદી જણાઈ નહોતી. ગુપ્તાર તેની રોજ વાટ જોયા કરતો. બહેન આવશે એમ તેને દર પળે લાગ્યા કરતું હતું. તે આવી નહિ ત્યારે તેને બારે ઉઠેગ થયો. ગુપ્તાર જણતો હતો કે બહેનનું લગ્ન અનિવાર્ય છે, છતાંય હંમેશાં સાથે રહેલી બહેન છટી પડે અતે એક પ્રકારની જે ગ્લાની આવી જાય તે ગ્લાની તેને થઈ. ગ્લાની સાથે બહેનનું સંભારણું કંઈ શાન્તિ આપે છે. ગુપ્તારને કંઈક આવું જ થયું,

કોમુદીને સાસરાના વિશાળ કુટુંબમાંથી વખત મળતો નહિ, સાસરે તેને કામ પણ ધણું પડેલું. પાંચાની મરજી તેને સાચવવી પડતી. આમ, કોમુદીને વખત મળતો નહિ અતે ગુપ્તાર તેના આવવાની રાહ જોઈને અકળાઈ ઉઠતો. બહેનને સાસરે તો તે કદિ જતો જ નહિ.

એક દિવસ કોમુદીને સંભારતો તે વાંચવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો. જપોરનો સમય હતો. ધીમેથી ખરણું ખેળી સુરભી અંદર આવી. કંઈક ચરમ અને મુંઝવણથી તે લપાઈ છૂપાઈને આવી હતી.

સુરભી અને ગુપ્તાર બન્ને એક જ શેરીમાં રહેતાં હતાં, સુરભીને ન જુએ લારે ગુપ્તારનો આખો દિવસ ખરાબ જતો. સુરભીને જ્ઞેવાની સંતોષવૃત્તિમાં પણ બહેનનો શીળો અને નિખાલસ ચહેરો તે વિસરી ચકતો નહિ. સુરભીને જોઈ તે રાયતો; ઘેશે જનતો. પત્ની ઘરમાં હોય ત્યારે એકલવાપાપણું ન લાગે. પણ ગુપ્તાર તો હજી પરપરો નહોતો. સુરભી ઘરમાં આવી નહોતી. એટલે, ઘરમાં તેને એકલવાપા પણું ન લાગે તેમાં નવાઈ નહોતી. પત્ની અને બહેન ! તેને બન્ને જણ સંભારતાં. પત્ની તો ઘરમાં આવશે. પણ બહેન મળશે ? પત્ની તો રોજ સાથે રહેવાની છે. હંમેશાં બહેન સાથે રહી શકીએ એવા પ્રસંગો બહુ થોડા હોય છે. માટે જ બહેન વધારે યાદ આવે.

સુરભી ગુપ્તારની પાછળ એક પુરસ્તી પાસે ચૂપકીદીવી ઉભી રહી. ખંડમાં અપાર અપાર શાન્તિ હતી. ગુપ્તારની ચોપડીઓ ટેબલ પર નીમેચએલી પડી હતી. એક ચોપડી અર્ધી ઉઘાડી પડી હતી અને બારીમાંથી આવતા પવનથી તેના પાના ઉડતાં હતાં.

તુષાર સીસાપેનથી એક કાગળ પર કૌમુદીની છબી ચિતરતો હતો. વાંચતાં વાંચતાં તેને બહેનની છબી ચિતરવાનું મન થયું. એક ધ્યાનાગ્ર તેણે બાવલાહી ચિત્ર છિતરવા માંડ્યું. બહેનના મુખને યાદ કરી તે રેખાઓ દોરતો હતો.

સુરભી આવી તે તુષારને ખબર ન પડી. તુષારની ખુરશી પાછળથી તે કૌમુદીનું ચિત્ર જોઈ રહી. ચાર પાંચ દિવસથી સુરભીએ તુષારને જોયો નહોતો. એટલે, તે અધીરી બનીને આવી હતી. ઘણા વર્ષનો વિયોગ સાક્ષતો હોય એમ પ્રિયતમના મિથન માટે અંખતી ઉત્સુકતાથી તે આવી હતી. કૌમુદીનું ચિત્ર જોઈ ધડીબર તે ચંચી ગઈ. બહેન ઘેલા તુષારને તે કયાંય સુધી જોઈ રહી. હૃદયના સ્વાર્ષણ માટે અંખતી સુરભીને એક પ્રકારની ખિન્નતા થઈ. હૃદય જાણે તંગ થઈ ગયું હોય એમ તે ઉભી રહી. સુરભીએ તો ધાયું હતું કે ઘેસો તુષાર પોતાની જ છબી ચિતરતો હશે પણ ચિત્ર જોઈ તેની ધારણા ખોટી પડી.

તુષાર તો તેની બહેનનું ચિત્ર ચિતરતો હતો. સુરભી અકળાઈ ઉઠી. પત્ની સિવાય પતિ બીજા કોણનું ચિત્ર ચિતરી જ શકે નહિ ?

સુરભીના મુખ પર કંઈકે એવો જ ભાવ તરી આવ્યો હતો. પતિ અને પત્નીની દુનિયા જૂદી છે. એ દુનિયામાં કોણનું કંઈ છીનવી લેવાય નહિ. છીનવણી શરૂ થાય સારે એ દુનિયા પર પ્રજ્વળના પૂર ફરી વળે છે.

તુષાર પોતાની બહેનનું ચિત્ર ચિતરતો હતો એમાં કંઈજ છીનવી લેવાળું નહોતું. છતાં પણ, સુરભીને તો અર્થથી જ છીનવણી શરૂ થતી લાગી. સુરભીના હૃદયમાં ધબકાઈ જતી. ધબકાઈ જતી ત્યારે કોણ ને કોણ પ્રકારની છીનવણી શરૂ થાય. સુરભીને લાગ્યું

કે કૌમુદીએ તુષારને છીનવી લીધો. સુરભીથી ચૂક ઉભા રહી શકાયું નહિ.

‘તુષાર, જરા તો સામે જો !’ સુરભી આખરે બોલી ઉઠી.

સ્વપ્નમાંથી જાગ્યો હોય એમ તુષાર ખુરશી પરથી ઉભો થઈ ગયો. ઢળેલા નયને, દતાશ હૃદયે ઢીલી બની સુરભી ઉભી હતી. તુષાર તેને ચંચલ જોઈ રહ્યો. એકાદ મિનિટ પછી તે બોલ્યો :

‘સુરભી, તું આવી ? મને ખુદજ ગમ્યું.’ સુરભીએ તુષાર સામે નજર કરી.

‘હા. તને ક્યાં બાન છે ?’

‘બહેનના ગયા પછી હું બાન વગરનો બની ગયો છું.’

‘બહેનઘેસો ન થઈશ. હું આવું તો બાન રાખતો જ.’

‘એમ તો મારું બાન છેક ગયું નથી.’

‘જુદો ! હું આવી તે ખબર પડી હતી ?’

‘ના. હું બહેનના વિચારમાં હતો.’

‘એન જેટલી હું કંઈ યાદ આવું ?’

‘તું યાદ ન આવે એમ હોય ? તું તો મારા હૃદયમાં છે.’

‘હમણાં તારા હૃદયમાં કોણ હતું ?’

‘કોણ હતું ? તું જ કહેને !’

‘કહું ? કોણ હતું તે ? તારા હૃદયમાં એન હતી; પત્ની નહિ.’

‘ના. તું જૂલો છે. હૃદયમાં કોણ હોય ?’ આમ કહી તુષાર મંદ મંદ હસ્યો. તેણે સુરભી સાથે આંખો મિલાવી.

‘તું જુદું બોલે છે, તુષાર !’

‘તું એમ શો પરચી કહે છે ?’

‘ હમણાં કેની છત્રી ચિતરતો હતો ? ’

‘ કોમુદીની. ’

‘ મટિ જ કંઈ છું કે તારા હૃદયમાં બેન હતી. ’

‘ હુર્રી ! આમ આવ ! ’ હાથ પકડી સુરભીને પોતાની સાથે ખુરસી પર બેસાડી દીધી. બન્ને જણ સંકટાબને બેઠાં. થોડી જગ્યામાં પણ સુરભીને ઝાડી ગયું. ખુરસી પરથી ઢળી ન પડાય માટે તેણે તુપારને ગળે હાથ પેરાવ્યો.

‘ જો, સુરભી ! આ શું છે ? ’

ટેબલ પડેલી એક બંધ ચોપડીમાંથી ચિત્ર કાઢી તુપારે સુરભી તરફ ધ્યું.

સુરભી ચિત્ર જોઈને આશ્ચર્ય બની ગઈ. તુપારે ‘ સુરભીનું ’ ચિત્ર દોષું હતું. સુરભીનું ચિત્ર પૂરું કરી તે ‘ કોમુદીનું ’ ચિત્ર દોરતો હતો. બેનને બેન જેવી ચિતરી હતી અને પત્નીને પત્ની જેવી ચિતરી હતી.

સુરભીનું ચિત્ર સાફ અને બાવમય હતું. ડાહ્ય મસ્ત લગના તોફાને ચડી હોય એવો મુખ પર બાવ બતાવ્યો હતો. ડાહ્ય પર નમી પડતા દીવા અંબોડામાં એક ફૂલ તેણે કથાપૂર્વક ગોઠવ્યું હતું. સુરભીના હોઠનો મરોડ અને આંખ પર ઝંઝૂમતી શુદ્ધતા રસિકતાપૂર્વક ચિતરી હતી. કુમાર બપો કાન પર પહેરાવેલું કુમ્મલ હમણાં હાલો ઉઠશે એમ લાગતું હતું.

સુરભી પોતાની છત્રી જોઈ રહી.

‘ સુરભી ! કહે, તું મારા હૃદયમાં છે કે નહિ ? ’ તુપારે કહ્યું.

સુરભી કંઈ જ બોલી નહિ. તેને તુપાર હવે ખરેખર પત્ની ઘેરો લાગ્યો. તે મારત બેન ઘેરો જ નહોતો એમ તેની ખાતરી

થઈ. સુઝ બરવતી હોય એમ તેણે પોતાના બન્ને હાથ તુપારને ગળે સરવી દીધા.

‘ મારા તુપાર ! ’

તુપારે તેના બન્ને હાથ હળવેથી પકડી લીધા અને સુરભીના માથા પર વેરણ ઘેરણ ચબેલી એક લટ તેણે ઠીક કરી. પણ આંમ કરતાં તો આખી ખુરસી હાલી ઉઠી. સુરભીએ સુઝ છોડી જ નહિ.

‘ સુરભી, તું પડીશ. ’

‘ છો, પડાય. ’ આમ કહી તેણે હાલની ખુરસીને વધારે હલાવી. તુપાર ઉભો થવા ગયો અને હાલની ખુરસી એક બાજુ નમી ગઈ. સુરભીની સુઝ જરા ઢીલી થઈ.

‘ અરે ! અરે ! ’ તુપાર બોલી ઉઠ્યો. તુપારની સાથે તે અદર હંચકાઈ અને ખાલી ખુરસી નીચે પડી ગઈ.

‘ આવું તોફાન થાય ? ’

‘ હું તો રોજ તોફાન કરીશ. ’ આમ કહી સુરભીએ સુઝ છોડી, એક બાજુ ઉભી રહી.

‘ સુરભી, કોમુદીએ તને કંઈ કહ્યું હતું ? ’ તુપારને એક વિચાર આવતાં ખાણખો પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હા. એવું એવું કહ્યું હતું ! ’

‘ શું કહ્યું હતું ? ’

‘ તારી સંભાળ રાખવાનું. ’

‘ તું તોફાન કરીશ તો મારી સંભાળ કેવી રીતે લખશ ? ’

‘ તોફાનેય કરીશ અને સંભાળ પથ રાખીશ. ’

‘ સુરભી, તું નહોત તો મારી શી દશા થાત ? ’

‘ અરે, જોવા જેવી દશા થાત ! તોરી અને મારી ! ’



‘ સુરભી, મને માત્ર એક જ વાતનું દુઃખ થાય છે. ’

‘ હું પાસે હોઉં તોય તને દુઃખ થાય ? ’

‘ ના. એમ નહિ. કાલે રાત્રે હું મુંઝવે જઈશ. કૌમુદીને મળાશે નહિ એટલે દુઃખ થાય છે. ’

‘ અરે, કૌમુદીએ જો તો અહીં આવવાના જ છે ! ’

‘ હે ? તે આવશે ? ક્યારે આવશે ? ’

‘ આજે જ આવશે. ’

‘ તું કેવી રીતે જાણે ? ’

‘ તે મને મળ્યાં હતાં. અહીં આવવાનું તે કહેતાં હતાં. ’

‘ જરૂર આવશે ? ’

‘ હા. જરૂર આવશે. આમ બહેનધેસો શું થઈ જાય છે ? ’

‘ એકની એક બહેન છે. બહેન વિના મને દોઢાકાં આવે છે. ’

આમ કહી તુષારે બહેનનું ચિત્ર હાથમાં લીધું. તેણે તેના તરફ ભાવમયતાથી નેચા કર્યું.

સુરભી તુષારને એક ટપસી મારી દોડી તેને અહીં આવે પણ વખત થયો હતો.

‘ એવી છે ! તુષારે સુરભી તરફ નજર કરી. ’

ઝડપથી જતી સુરભીએ પાછળ ફરીને જોયું અને તે હસી પડી, હસમુખા ચહેરે તે ગઈ.

સુરભીના ગયા પછી એકાદ બે કલાકમાં કૌમુદી આવી ત્યારે ધડિયાળમાં પાંચના ટકોરા વાગી ગયા હતા, તુષાર કૌમુદીની વાટ જોતો હતો.

‘ બાઈ ! ’ દાર ઉઘાડી કૌમુદી આવી.

આઠ દસ દિવસથી ભાઈને તે મળી નહોતી. મુંઝવે જવાતો છે એમ જ્યારે તુષારે તેને કહેવડાવ્યું ત્યારે તે સાસરેથી પડતું નાખીને ભાઈને મળવા આવી. તુષાર પરીક્ષા આપવા મુંઝવે જવાતો હતો. ભાઈ મળ્યા વગર જતો રહેશે એ ખ્યાલે તે ત્વરાથી આવી હતી.

‘ કૌમુદી, તું આવી ? ’ બહેનનો અવાજ સાંભળી તુષાર એકદમ સામો આવ્યો. બહેનને જોઈ તેને અત્યંત આનંદ થયો. તે સંતોષ પૂર્વક હર્યો.

‘ હા, આવી. રોજ તો નથી આવી શકાતું. ’

‘ કંઈ હરકત નહિ. તું આવી એટલે મને ગમ્યું. ’

‘ તું મને બહુ માફ આવતો હતો. બે દિવસ મને ઉંઘ પણ ન આવી. ’

‘ હું પણ બે દિવસ ઉંઘ્યો નથી. ’

‘ એમ કંઈ હોય ? ’

‘ તદન ખરું કહું છું. તને ઉંઘ ન આવે તો મને પણ ઉંઘ ન આવે ! ’

‘ ત્યાર તો હું ઘસઘસાટ ઉઘીશ. ’

‘ બસ, હવે તે ખરું કહ્યું ! ’

‘ શું ખરું કહ્યું ! જોને, તું કેટલો સૂકાઈ ગયો છે ! ’

‘ તદન ગલત ! હું માનતો જ નથી. ’

‘ હું ખોટું કહું છું ? ’

‘ હા. એક વખત નહિ પણ ફરાર વાર ! ’

‘ કેમ ? ’

‘ સુરભી હમણાં જ આવી ગઈ. તેણે મારા શરીર માટે કંઈ પણ ટીકા કરી નથી. ’

‘ તારી સુરભી તે મોટી જાણ મંઈ ગઈ ? ’

‘ તારી બાબી ! બીજું કાણુ ? ’

‘ બોલતાં જ આવડે છે ! ’

‘ તું ચિંતી હોઈ તો હું સૂકાઈ ગયો છું એ કબુલ કરી દઉં. ’

બાબી સહૃદયતા જોઈ કોમુદી હસી પડી. બાબ પર અવિરત હેતુ આવી ગયું હોય એમ તે તેને હોંચકા પાસે લઈ ગઈ. ‘ જાને જાણુ હોંચકા પર બેઠાં. ’

‘ બાબ, મુંબઈ કાસે જ જાયું છે ? ’ હોંચકાને સહેજ વેગ આપતાં કોમુદીએ પૂછ્યું.

ગુપ્તારની પરીક્ષા આજ અધવાડિયામાં થવાની હતી એટલે પરીક્ષા આપવા તે મુંબઈ જવાનો હતો.

‘ હા બહેન, એક વિનંતી કરું ? ’

‘ વિનંતી શા માટે ? હજીયે ન કહેવાયું ? ’ ગુપ્તારે વિનંતી કરવાનું કહ્યું તે કોમુદીને અમ્યું નહિ.

‘ ના તું પરણી એટલે મારાથી તારા પર હક્ક ન થાય. હક્ક કરી તને કંઈ કહેવાયું નહિ. ’

‘ શું માંકુ માંકુ બોલે છે ? બાબ અને બેનના પરસ્પર હક્કને કોઈ ઢિનવી ચક્રો નેહિ, સમજ્યો ? બોલ, તું શું કહેતો હતો ? ’

‘ માત્ર એક જ ઈચ્છા છે. ’

‘ શી ? ’

‘ હું મુંબાઈ જઈ તે પહેલાં તારા હાથની રસોઈ જમવી છે. ’

‘ ઓ હો ! એટલું જ ને ? ’

‘ જન્માનો મને કદિ સંતોષ થયો નથી. રસોઈ કરી તું જ મને જમાડ ! ’

જરૂર જમાડીશ મારા બાબને ? પણ કાસે તો તું મુંબઈ જવાનું કહે છે ?

‘ તે તો હું રાતની માડીએ જઈશ ને ? સવારે તું આવી રાખીશ ? ’

‘ હા. શા માટે નહિ ? હું જરૂર આવીશ. ’

‘ જરૂર આવીશ ? ’

‘ હા. ’

‘ ચોક્કસ ? ’

‘ હા, ચોક્કસ. ’

‘ જૂલી નહિ જઈ ? ’

‘ ના. નહિ જૂલી નહિ જઈ. ’

આનંદ અને હર્ષના અતિરેકમાં ગુપ્તાર હોંચકા પરથી ઉભો થઈ ગયો. કોમુદી પણ તેની સાથે જ ઉઠી, કોમુદીને હસતી જોઈ તેને ચિત્ર યાદ આવ્યું. દેખાતના ખાના તરફ ગુપ્તાર ઝડપથી ગયો. બેનનું ચિતરેલું ચિત્ર તેણે સાચવીને ખાનામાં મૂક્યું હતું. ખાનામાંથી ચિત્ર લઈ તેણે તે કોમુદી તરફ ધર્યું.

(અપૂર્ણ)

જાન નક્કો શિલ્પકમાં છે : સત્વરે મંજાવી દ્યો :

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ પા. ૧-૨-૩ : મૂલ્ય ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧)

આજે જ લખો :— હુદાહામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.



બરોડા કોલેજનાં પહેલાં સ્ત્રી-પ્રાધ્યાપક:

જેન ઇદારાબેન રામશંકર ત્રિવેદી બરોડા કોલેજમાં સ્ત્રી-પ્રાધ્યાપક (પ્રોફેસર) હાલમાં જ નીમાયાં છે તે માટે ‘શુશ્રુષુંદરી’ તરફથી તેમને અભિનંદન આપતાં અમે હર્ષ અને ગૌરવ અનુભવીએ એ સ્વાભાવિક છે. કેળવણીના ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓ પણ પુરુષોની સરખામણીમાં પાછી પડે તેમ નથી એની સાબિતી આ બેનની કેળવણી વિષયક કારકિર્દીથી મળે છે સન ૧૯૧૯ ના ડિસેમ્બરની ૧૧ મી તારીખે એમનો જન્મ. અત્યારે એમનું વય માત્ર ૨૫ વર્ષનું જ છે છતાં કેળવણીના વિષયમાં એમણે આશ્ચર્યજનક સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. એમણે મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ વડોદરાની ન્યુ ઇરા હાઇસ્કૂલમાં કરેલો. મેટ્રિકમાં તેમને ઇન્દિરા રાજે સ્કોલર શિપ (શિષ્યવૃત્તિ) ૧૯૩૬ માં મળી હતી. એ પછી આ બેને બે વર્ષ બરોડા

કોલેજમાં અને ચાર વર્ષ મુંબઈની એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. મુંબઈમાં તેમને જીનીઅર બી. એ. ની વાર્ષિક પરીક્ષામાં સ્કોલરશિપ મળી હતી. ગણિતનો વિષય લાઇને બી. એ. માં તેઓ બીજા વર્ગમાં પસાર થયાં હતાં. ૧૯૪૨ માં તેઓ ગણિતનો વિષય લાઇ એમ. એ. માં પહેલા વર્ગમાં આવ્યાં હતાં. ગણિતનો વિષય લાઇને મુંબઈ વિશ્વવિદ્યાલયમાં એમ. એ. ની ડીગ્રી મેળવનાર સ્ત્રીઓમાં સૌથી પ્રથમ આ વિદુષી બેન જ છે. જે કોલેજમાં તેમણે બે વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરેલો એ બરોડા કોલેજમાં જ હાલ તેઓ પ્રાધ્યાપક નીમાયાં છે. આ બેનનું જીવન અતિ નિયમિત, નિરાશંક, ઉદ્યોગી, સાદું અને ઉચ્ચ આદર્શોવાળું છે. -અમે એમને હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ અને ભવિષ્યે તેમને આથી પણ વધારે સફળ કારકિર્દી ઇચ્છીએ છીએ.

બાળકોને રસ પડે તેવી વાતોનો સુંદર સંગ્રહ  
અંદ્રશંકર ભટ્ટ કૃત સયાજી બાળજ્ઞાનમાળાનાં નવાં પુસ્તકો

**પંચતંત્રની વાતો**

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય દરેક ભાગનાં આના આઠ

આલે જ લખો:—

ધિ હુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

વેશ પાચની વાણીને  
 'યંગઇન્ડિયા'  
 રેકર્ડ પર



સેટ નં. ૨

રેશનીંગના રોટણાં

નંબર ૧૧૫૪૬

હતે હામે મળે ન હાયા

...પાણી

વમારાં રોટણાં બધ કરી  
 આજે સાંભળે-વસાવે

નંબર ૧૧૫૪૭

પ્રજાતમાં ચર્ચિત્વનું નામ  
 સાંભળો—

અખિલ આ વિદ્યામાં  
 એકે ઉત્તમ ચર્ચિતા  
 તપાસ રાખજો દો !

બીજા બાબત—

ગોરાછ ઘરમાં મુખે છે

સાગરમતીના સંતવાળી  
 ગુજરાત કોપીલા—

અયોરસ્ના મહેતાએ  
 ગાયેલ છે

હોળી આવી માટે—

તેયાર છે

રેકર્ડ નંબર ૧૧૫૬૦-૬૨

રેકર્ડ બે-આવે, હોળી બે

રજા-ગોળે માર ગયો

પીચકારી

આ દોળા

મશાનૂર સીતારા બેગમ

રેકર્ડ પર બેસે છે.

બાળન વિના છત્તર  
 શું હામનું ?

સંગીતને મોખરે જેનું  
 નામ છે તે

કમારી મધુરી ખરે  
 તમને રામરસ પીવરાશે

દી. એમ. ૮૪૨૬

વધુ વિગત માટે લખો:—

ધી નેશનલ ગ્રાસોદીન રેકર્ડ  
 મેન્યુ. કંપની લિં.

નવા વરસમાં તમારી લાયબ્રે  
 નોંધેનાં પુસ્તકો વસાવી દો

ગુજરાત અને એના સીમાપ્રાંતોના પર  
 અને ચોહાણોના વીરતા અને નેકરો  
 ઇતિહાસનું મૂર્ત સ્વરૂપ હુબહુ રીતે  
 કરતો વાતોનો અનોખો ઐતિહાસિક

**પૂરમાર ધારાવપટિ**  
 ભાગ ૧-૨ ] ક્ર [ મૂલ્ય રૂ.

**બુલહઠબકા દેવડા**

ભાગ ૧-૨ મૂલ્ય રૂ.  
 આ ઐતિહાસિક નવલને દરેક પુસ્તકાલય  
 વસાવવી જ પડશે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ  
 જાણના માટે વસાવો

**મહાસભાનો ઇતિહાસ**  
 ભાગ ૧-૨-૩

મૂલ્ય ત્રણે ભાગના-રૂ. ૧૧)

ગુજરાતનાં બે મહાનગર

**વડોદરા અને સુરત**

મૂલ્ય ૦-૮-૦ ભા. ૧-૨ મૂલ્ય રૂ.

બાળકો અને મોટરોને આ બે મહાનગરો  
 નો પરિચય રસમય શૈલીએ આપે છે  
 મંગાવવા માટે આજેજ લખો:

લુહાણાસિત્ર પ્રિ. પ્રેસ-

( મધ્ય અંકથી ચાલુ )

દાસુને તો કાંઈ બહુ વાગ્યું નથી એટલે તે તો એક બે દિવસમાં સાગે થઈ જાય છે. પિતા સોલિસિટરને બોલાવીને વસિયતનામું કરે છે. તેમાં બધી મિલકત નિર્મળાના નામ પર ચઢાવે છે. નિર્મળા આજે તેને તે આવે, એવી શરત તેમાં રાખે છે.

વસિયતનામું તૈયાર થઈને આવતાં અમર-બાણુ પોતાના ઉશીકા નીચે તે રાખે છે. દાસુ તે વસિયતનામું જોઈ જાય છે. એના હૃદયમાં બપોરે વિચારો આવે છે અને તે કાવત્રું રચે છે.

એક રાત્રે તે વસિયતનામું જોઈ જાય છે. તેના એક બદમાશ મિત્ર નામે દાસુને ત્યાં જઈને એક બનાવટી વીસ તૈયાર કરાવે છે, જેમાંથી નિર્મળાનું નામ કાઢીને દીપકનું નામ મૂકે છે.

અસહ્ય વીસ દાસુ પાસે રહે છે. બનાવટી વીસ બે-ત્રણ દિવસ બાદ એક રાત્રે દાસુ ત્યારે અમરબાણુના ઉશીકા નીચે મૂકવા જાય છે ત્યારે તેનું હૃદય રાક્ષસી બાવણી બરપૂર ઢોલ છે. ઉશીકાથી સંદેહ બદલ દેખાય તેવી રીતે તે વીસ રાખીને દાસુ આમ તેમ જુએ છે. પિતા-પુત્રના ખાટલા તે ખંડમાં જોડાઈ છે. અન્ય કોઈ ત્યાં નથી. એક જણ નિરાંતે ઉઘે છે, એમ તેનું માનવું છે. અમરબાણુને કોરોરોડોઈ મુંઝાડીને તે બેશુદ્ધ કરે છે. પછી ખંજરીથી એમનું ખૂન કરે છે.

દીપક આ વખતે જાગે છે. દાસુનું હત્ય જોઈ પોતાના ખાટલામાં અંધો બેઠો થઈને

ઉઠવા જાય છે, ત્યાં તેના પગમાં ચસકો આવવાથી તે પાછો પછડાય છે. દાસુનું ખાન તેના તરફ જતાં તરત જ તેની પાસે જઈ તેને કોરોરોડોઈ મુંઝાડી બેશુદ્ધ કરે છે અને સાવચેતીને ખાતર કોરોરોડોઈવાળો રૂબાસ પોતાના ખિરસામાં મૂકી દે છે. દીપક બેશુદ્ધ થતાં ખંજર તેની પથારીમાં તેની નજીક મૂકીને દાસુ પસાર થઈ જાય છે.

મળરકું થવાની તૈયારી છે. ત્યાં અમર-બાણુના ખંડમાં એક નોકર આવે છે. ખૂન જુએ છે ! જુમાજુમ પાડે છે !

સૌ આવે છે. નિર્મળા, રાધા અને દાસુ વગેરે આવતાં દીપકની પથારીમાં ખંજર છે, એવું તેઓ જુએ છે. નિર્મળા બેશુદ્ધ થઈ જાય છે. રાધા અને દાસુ, દીપકને ખૂની કહે છે. દીપક-કાંઈ જ બોલતો નથી. એ નથી કહેતો કે, ખૂન કેણે કર્યું છે. એ નથી જવાબ કરતો કે, મેં ખૂન નથી કર્યું.

“ આ હત્ય કેણે કર્યું ? ”

નોકરાદિના આવા સવાલના જવાબમાં રાધા અને દાસુ, દીપક પર જ યક જાહેર કરે છે.

પોલિસને બોલાવવામાં આવે છે. દીપકના મિત્રાનામાં ખંજર છે એ દર્શનિક પ્રથમ પુરાવો.

ખીન્ને પુરાવો બનાવટી વીસનો છે. દાસુ આમ તેમ દંબથી તપાસ કરતો કરતો ઉશીકા નીચેથી વીસ કે જે અધું બદલ દેખાતું ઢોલ છે તે એથી કાઢીને વાંચે છે અને પોલિસ અમલદારને કહે છે : “ જુએ

આ વીલ બનાવવી લાગે છે ! દીપકે અસહ્ય વીલમાંથી નિર્મળાનું નામ કહીને આ બુનાવટી વીલમાં પોતાનું નામ મૂક્યું છે ! મિલકત માટે દીપકે આ ખૂન કર્યું છે ! નિર્મળા તેની સાવકી મા હોવાથી રળેને તેને મિલકત ના આપે એટલા ખાતર આ કૃત્ય તેણે કર્યું છે ! ”

દીપક, આ આક્ષેપથી, બેરાક આશ્ચર્ય-ચકિત થાય છે તેમ થતાં તે કાંઈ જ બોલતો નથી. ચોક્કિસ અમલદાર તેને ગીરફતાર કરે છે. એથ્યુરેસમાં તેને લઈ જવામાં આવે છે. અમલદારનું મોંનવું છે કે-કોઈક પોતાના સામ્રોત મારફત દીપકે આ ખૂન કરાવ્યું છે; કેમકે તે પોતે તો પગનું હાકું બાંગી જવાથી પથારીમાંથી ઉઠી બેસી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી !

૯

નિર્મળા શુદ્ધિમાં આવે છે. રાધા મધી વાત તેને કહે છે. નિર્મળા કહે છે: દીપક દુષ્ટ નથી.

રાધા: બહેન, તું બોળી છે. તું અપર-માતા છે. વીલમાં તારે નામે અધું ચઢાવેલું છે. દીપકથી તે સહન થયું નથી. તેથી તેણે આ માર્ગ લીધો છે.

નિર્મળા: મેં પોપેલા પુત્રના ગુણ કું જ નહીં. તું શું જાણે ? દીપક એના પિતાનું ખૂન ન જ કરે. હજાહજ કલિયુગ નથી આવ્યો, હું એને બચાવીશ.

રાધા: બહેન, તું એને બચાવવા નિરર્થક કેશિપ કરે છે !

અસહ્ય વીલ ક્યાં ગયું; એવો પ્રશ્ન ઉઠે છે. રાધા તો એમ જ કહે છે કે. દીપકે તેનો નાશ ક્યોં હોવો જોઈએ; આ તો ક્યાંક કુખાવ્યું હોવું જોઈએ.

નિર્મળા વિચારે છે: શું એ શક્ય છે ? દીપકને શું મેં આરમાન પુત્ર ગણ્યો છે ?

૫

શું એણે મને કદાપિ આરમાન મા ગણી છે ? ના. અમે વચ્ચે સગાં માદીકરા જેવા સંબંધ છે.

અને વિચારના મંથનને અંતે માતા, જેલમાં દીકરાને મળવા જાય છે.

“ એટા શું મેં તને મારો કુબે જન્મેલા પુત્ર સમાન નથી ઉછેર્યો ? શું તારામાં મેં સંસ્કાર નથી મૂક્યા ? શું એ સાચું છે કે, તારા પિતાનું ખૂન તેં દુર આર્થિક સંપત્તિ માટે કર્યું છે. આર્થિક ઉત્તમ છે-આર્થિક સંપત્તિ નહીં, આ મારો નિરંતર તને સહબોધ દેવાતો. શું એ વ્યર્થ ગયો છે ? એટા, ચલ્ય કહી દે. હું તને માફ કરીશ. ”

“ મા, તારું અંતઃકરણ શું કહે છે ! ”

“ હું તને નિર્દોષ ગણું છું. ”

“ મા, ઇશ્વર પર બહુસો શાખ. ”

“ પણ એનો અર્થ શો ? તું ખૂની છે કે નહીં ! ”

એનો સીદો જવાબ નહીં દેતાં દીપક એટલું જ કહે છે: “ એશ્વરી ન્યાય પર બહુસો શાખ, માતા ! ”

ઇશ્વર ! ઇશ્વર ! ” એમ પુકાર કરતી મા જેલ છોડી જાય છે.

૧૦

દામુ યશોધરા પાસે જાય છે, પ્રેમમાં દીવનો બન્ધો છે. યશોધરા પાસે તે લવારા કરે છે: “ ઠીક થયું કે, મારા માર્ગનો કંટક સદાને માટે દૂર થયો ! ” યશોધરા પૂછે છે: “ કેમ ? ” દામુ: “ નહીં કંઈ નહીં કંઈ ” એમ બોલી જતો રહે છે. યશોધરાને શક ઉપજે છે. દામુ તેની પાસેથી વિદાય થતાં યશોધરા તેની હીલચાલ છૂપી રીતે તપાસવા તેની પાછળ જાય છે. દામુ, બહુમાય લાલુને ત્યાં જાય છે. યશોધરા તેની પાછળ હોય છે. દામુને ખચર નથી.

લાહુ અને દામુ વચ્ચે બનાવટી વીલના પૈસા માટે તકરાર ચાલુ છે. લાહુ આમલ કરે છે કે મને આજે ને આજે પૈસાની સખ્ત જરૂરીયાત હોવાથી લાવી આપ.

દામુ પૂછે છે: શેના પૈસા ?

લાહુ: મેં બનાવટી વીલ તૈયાર કર્યું તેના.

દામુ: જા, જા, હવે ! પૈસા શેના ને પાત રી ?

લાહુ યાદ રાખ, મને મૂખ બનાવ્યે નહીં ચાલે. અસલ વીલ મારી પાસે છે.

યશોધરા, આ સાંભળીને એકદમ ત્યાંથી જતી રહે છે. જાહેર ટેલીફોન મોશ્નમાં જઈને પોલિસ ઓફિસે ટેલીફોન કરીને પોલિસ પાર્ટી સાથે અમલદારને આવવા કહે છે. જવાબ મળે છે: "આરીએ છીએ-દશ મિનિટમાં."

૧૧

બદમાશ લાહુ અને દામુ વચ્ચે મધરો પધી જતાં બંને મારામારી પર ચડે છે. લાહુ અસલ વિજ નથી આપતો. દામુને પૈસા આપ્યા વિના તેં લેવું છે. મારામારી દરમ્યાન દામુ, લાહુને એક મોટા ચોપુટી જામી કરી અસલ વીલ સાથે નાસે છે. ત્યાં પોલીસ-પાર્ટી આવી લાગે છે. દામુની ધરપકડ. જામી. લાહુનો એકરાર. લાહુને હોસ્પિટલે મોકલાય છે. દામુને પોલિસ ઓફિસે લઈ જવામાં આવે છે.

૧૨

સાવડી મા પ્રશુ પૂજમાં છે.

એને કાંતે અવાજ સંભળાય છે:

"મા ! મા !"

"કોણ ?"

"માતા, તારો બાળક"

અને દીપક તેનાં ચરણમાં પડે છે. સાથે યશોધરા હોંડે છે, તેં પણ ચરણે પડે છે. યશોધરા વિગતો વણવે છે:—

લાહુને હોસ્પિટલે લઈ જવામાં આવ્યા બાદ થોડીવારે તે મરણ પામ્યો. છે, તેણે કરેલા એકરાર પરથી દામુની બદમાશી ખુલ્લી પડી ગઈ છે. દામુ પર કેસ ચાલતાં ખૂતી તરીકે તે પુરવાર થયો છે. ખૂનના તેના હેતુઓ ખુલ્લા થઈ ચૂક્યા છે કે દીપકને માર્યાનો કાંટો મણીને ફર કરવો. તેને આ કારસ્થાન રચેલું છે. દામુનો હેતુ નિર્મળાની ખુશામત કરીને નિર્મળાની મિલકત પોતાતે નામે લખાવી લેવાનો જણાયો છે.

યશોધરાએ અદાલતમાં જુવાની આપી. કેવી રીતે તેને દામુની વાતચીતમાંથી સક પડ્યો, કેવી રીતે તેણે તેની પૂઠ પકડી અને તકરાર સાંભળીને કેવી રીતે અમલદારને તેણે ટેલીફોન કર્યો તે બધું તેણે કહી દીધું છે.

ન્યાયાધીશને અભિપ્રાય:—ચાલાક બાળો !

દીપકે ન્યાયાધીશે છૂટકારો ક્યો છે અને દર્શાવ્યું છે:— "તે તારા પર અપકાર કરનાર ઉપર ઉપકાર કરવા યત્ન કર્યો છે. દામુ ખૂતી છે એમ જાણવા છતાં તારા પોતાના ઉપર તેં આરોપ આવવા દઈને તારી સાત્વિક શક્તિનો અને સંસ્કારિતાનો અનુપમ નમૂનો દર્શાવ્યો છે."

માતા કહે છે: "ધન્ય કુલદીપ !

ધન્ય કુલવધૂ !"

યશોધરા અને દીપકનાં લગ્ન.

દામુને ફાંસી. રાધાનો આપઘાત.

(સંપૂર્ણ)

# અપૂર્વ ભેટ

લેખક :

શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ  
બી. એ.

( ગદ્યા અંકથી ચાલુ )

આપણે આચાર્યશ્રીના વીરમગામના નિવાસ સંબંધી વાત કરતા હતા. દરમ્યાનમાં ઉપરોક્ત પદ્મરામશ્રીનો પ્રસંગ વર્ણન કરવામાં આવ્યો, તે હવે પછીના વીરમગામની પદ્મરામશ્રીના પ્રસંગને સમજાવવામાં સ્વયં અને સહાયક છે. અને કથન કરવાની જરૂર નથી કે તેઓશ્રીની વ્યવહારનીતિનો આશો ખ્યાલ આપવા સાર, આવા એક બે પ્રસંગોનું જ માત્ર અત્રે વર્ણન કરવામાં આવેલું છે.

x x x

વીરમગામમાં જીવરામભાઈ નામના એક સાધક, સાધકોમાં વધારે પડતા પ્રખ્યાત હતા. તેમને સૌ જાણે તેનું મુખ્ય કારણ, કહે છે કે, તેમનો 'કોષ' હતો. પૂજ્ય શાપજીશ્રીના સફુપદેશથી, કુર્મજી અન્તઃકરણ ઉપર વિશ્વ મેળવવા પોતે અત્યંત પ્રયત્નશીલ રહેતા. પરંતુ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં, સ્વાર્થવિક ક્રોધાવેશને-નિરોધપ્રયાસ કરવા છતાં-તેઓ પૂણ્યતઃ રોકી શકતા નહીં. એક પ્રસંગે, શ્રી. નૃસિંહાચાર્ય ( વડોદરા ) માં તેઓ-શ્રી. સદૃશના ચરણમાં અશ્રુધારા વટાવી એને હૃદય ઠાકવું.

“આપજી ! મારી પ્રતિ જ પ્રજાળ રહેાઈ, મારો-વિગ્રહનો-ચલ કોઈ પણ કરવા અસમર્થ થાય છે. હવે હું શું કરું ?”

“નિરાશ થવાની જરૂર નથી. જીવરામભાઈ ! તમારું નામ જ કહે છે કે તમે તો જીવાત્મા છો, જુતાત્મા નથી. જેને એકવાર માન-ચું છે કે ‘અમૂક વિકાર સારો નથી, ત્યજવા યોગ્ય છે તે કોઈ વખતે વિચારની પ્રમજાતાથી વૃત્તિ ઉપર જરૂર વિશ્વ મેળવશે. અભરાવાની જરાય જરૂર નથી, ભાઈ !”

શ્રી નૃસિંહાચાર્યજીએ મમજાતાથી પીઠ પર હાથ ફેરવતાં, પૌરુષવાણીનો પડકાર કર્યો.

“પરંતુ, બીજા સાધકો વિકારમાં ધસડાતા હોય એમ જણાતું નથી, એવી કૃપા મારા પર કેમ થતી નથી ! નિખાલસતાં કપૂર્વક જીવરામભાઈએ નિવેદન કર્યું.

“બીજાઓનો ઉન્નતિના વિચારથી તમારી ઉન્નતિ નથી થતી, એવી કષ્ટનાથો

તમે કુઝી શા માટે થાઓ છો ? અને બોમ્બો તમારી જેમ વિકારવશ નથી થતાં એની સમિતી ?”

“આપજી ! મારો કોષ મારી મુખ-મુખમુદ્રાઓ, વાણી, વર્તમાન અને આ ભૂકટિ ઉપર પ્રત્યક્ષ જણાઈ આવે છે. તેમનામાં તેનું કવચિત જ દેખાય છે.”

“ત્યાં જ આપણી શુંક થાય છે. હું તો તમને સહભાગી લેખું છું. જુવો તમને સમજાયું. પ્રકૃતિને સહાય કરનાર મનના સંકરો અને શુદ્ધિની વૃત્તિઓનું શાસ્ત્રોએ અસંખ્ય વર્ણવી છે વિકારોની સંખ્યા તો અકલ્પ્ય અને અસીમ છે, તેમાંનાં કામ. ધ્વજઃ ક્રોધઃ ઘ્વઃ-કામક્રોધાદિ પ્રધાન દોષોનું જ વિસ્તારથી નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તે પૈકી, કેટલાક વિકારોનું સ્વરૂપ જ એવું છે કે તે મને તેટલા અસ્થ પ્રમાણમાં હોય તો પણ તે પ્રકટ આકાર પામ્યા વિના રહેતા નથી. આ વિકારની રીતે જ તે કુર્મજી ખીસે છે. જ્યારે અન્ય કેટલાક દોષો મોટા પ્રમાણમાં અને દીર્ઘકાળ પર્થત અપ્રકટ રહેવા પામે છે. એકશતાંશ કોષનો વિકાર બાહ્યતઃ પ્રસિદ્ધ થવા મયવાથી કોષાંશી મનુષ્યને અપંચશ અપાવે છે, તેને કુર્મજી તરીકે તરતજ જાહેર કરે છે. પરંતુ સોમ, અસ્યા, કપટ, બિભિચાર આદિ ધૃતર દોષો તેથી દશ ધણા પ્રમાણમાં હોવા છતાં. તે કોંપિત મનુષ્યની છુપાવવાની વૃત્તિને અનુકૂળ રહેવાનાં લક્ષણ હોઈ, બહારથી તે મનુષ્ય અસ્પષ્ટકોષાંશી કરતાં અનેકધણે સારો સદૃશી દેખાય છે. જો કે અંતરથી તો કોઈ ધૂરણ કરતાં અનેકધણે અધમ અને કુર્મજી છે. પરંતુ જ્યારે ત્યારે અંતર્વિત કે બહિર પ્રસિદ્ધ થયેલું પાપ તેનાં ફળ આપ્યાં વિના રહેતું નથી.

માટે જીવરામભાઈ ! મારું તો એમ કહેવું છે કે ક્રોધાદિનાં ફળ મનુષ્યને બાહ્ય જીવનમાં જલદીથી ભોગવવા પડતાં હોવાથી, તે મનુષ્યને દોષાદિ ઉપર વિશ્વ મેળવવાની-જીવનસંધારણના સંકષ્પની સિદ્ધિની દિશામાં વહેતી તક સાંપડે છે...” વિગેરે વચનોથી જીવરામભાઈના દિલમાં જે લઘુભાવ



( inferiority complex ) રથાન કરી રહી હતો તે નષ્ટ થયો; અને તે પછી, તેમનામાં આત્મનિષ્ઠા વધી તથા પ્રતિકૂળ પ્રસંગોમાં પ્રસન્નતાપૂર્વક ક્રોધનિરોધ કરવા તરફ યથાશક્તિ યતનમગ્ન રહેવામાં અધિકતર ઉત્સાહ પ્રકટયો.

\* \* \*

કેટલાંક વર્ષો પછી, શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજી હરિભાષિને ત્યાં પધાર્યાં છે એમ જીવરામભાઈએ જાણ્યું; એટલે તેમણે તેઓશ્રીને પોતાને ઘેર પધારવા વારંવાર વિનંતી કરી. આત્માગ્રહને વશ થઈ, તેમના ઉપર અનુગ્રહ કરવાની ઇચ્છાથી જ, શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીએ તેમના નિમંત્રણને માન આપ્યું. ભાવવિધિથી પૂજન-અર્ચનાદિથી સ્વાગતાભિનંદન થયા પછી, સૌએ સ્વાભાવિક સવતા બોધામૃતનું પાન કર્યું. વિદાય વખતે, જીવરામભાઈએ સદ્ગુણના ચરણ સમીપ, સાષ્ટાંગ દંડવત સહ, પાંચ રૂપીયા બેટ મૂકી. જીવરામભાઈની આર્થિક સ્થિતિથી શ્રીમનૃસિંહાચાર્યજી સારી રીતે વાકેફ હતા. છતાં દિલની ભાવનાની બેટનો પ્રથમ સ્વીકાર કરી, તેઓશ્રીએ થોડીવાર પછી, જીવરામભાઈને પેલા પાંચ રૂપીયા પાછા આપ્યા. જીવરામભાઈએ બહુ આનાકાની કરી: તેમના ચિત્તમાં અનેક શંકા-સંકલ્પો થવા માંડ્યા. ધણુ શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીએ વેમને પ્રેમપૂર્વક પૈસા પરત લેવા ફરજ પાડી અને નેહ નીતરતા નયનો વડે દર્શિપાત કરી કહ્યું.

“ જીવરામજી ! તમે રાંછ હો તો આજે હું માથું તે વસ્તુ આપશે ? ”

“ જરૂર, આપજી; મારાં એવાં ક્યાં બાપ કે આપ મારા વડે સમર્પણ કરાયેલી બેટ પાછી આપીને, સ્વમુખે મનપસંદ વસ્તુની માગણી કરો ! ”

“ પાંચ રૂપીયા તો તમે આપી ચૂક્યા, છતાં તમારી પાસે ફરી રૂપીયા જેવી ચીજ તો રહેવાની જ. દાનનો ધર્મ છે કે વસ્તુનો ત્યાગ નિરંતર હોવો જોઈએ. મારે તો આજે એવી વસ્તુ જોઈએ છે કે જેનું તમે હંગેશાને મટિ મારી પાસે અર્પણ કરી શકો, અને એ વસ્તુ તમારી પાસે છે જ એ મને એક વખત

આપી દીધા પછી, ફરી. તમારી પાસે ને વસ્તુ કોઈ દેખી શકે નહીં ! ”

જીવરામ ગંભીર વિચારણામાં પડી ગયા. પોતાના સાધકોનું પરમ શ્રેય કરવા શિવાય અન્ય કોઈ હેતુથી શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીની પ્રશ્નિ હોવી ઘટતી નથી, એવી એમનામાં અનન્ય શ્રદ્ધા હોવાથી, તેમણે હસતાં મુખે જણાવી દીધું.

“ બાપજી ! સારું ખોટું જે કાંઈ મારી પાસે છે, તે સઘળું આપનું જ આપણું છે. મારું તેમાં શું છે ? આપ તેને સ્વેચ્છાથી સદાને માટે લઈ શકો છો ! ” એટલું બોલી, જીવરામભાઈએ પ્રેમથી, આનંદાશ્રુપૂર્ણ આંખોવડે, મસ્તક નમાવી, બીજે જીવસ્વરૂપ શ્રી સદ્ગુરુચરણમાં અભિષેક કર્યો !

શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીએ તેમનાં શિર ઉપર હાથ મૂક્યો, પીઠ ચાબડી, અને સિંહનાદથી છટાથી કહ્યું:

“ જુઓ જીવરામ ! તમારા કહેવા પ્રમાણે, તમે જેનો નિત્ય સાગ કરવા મ્થતા હતા, એ તમારી ‘ ક્રોધ ’ની કમાણીનું હું સમર્પણ માથું છું. આપો છો ને ? ”

જીવરામજી તો ક્ષણભર સજડ થઈ ગયા. પણ શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીની પોતાના પ્રતિ સ્થિર રહેલી આંખોમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ પેખતાં, સાવધ થઈ, ગદ્ગદ થઈ બોલ્યા.

“ ધન્ય, આપજી શ્રી ધન્ય ! આપ શ્રી જેના ઉપર અનુગ્રહ કરવા ધારો. છો તેની પાસેથી કદી બીજા માંગીને કદી લઉં તો કદિ અપહરણ કરીને લેવા યોગ્ય લઈ જ લ્યો છો. પણ પછી જેનો બદલો કદિ વાળી ન શકાય, એવી કૃપાવર્ષણનું અમૂલ્ય દાન કરો છો. ”

આ પ્રસંગ પછી, કહે છે કે, જીવરામભાઈ તેમના ક્રોધનિરોધના પ્રમાદરહિત પ્રયત્નમાં સત્વરે અને સરળતાથી સફળ થયા. તેમના અંતઃકરણની સ્થિતિ, સ્વસ્થ સમયમાં જ ઉચ્ચ અધિકારયુક્ત યુદ્ધ. દેહત્યાગ વખતે તેઓની વૃત્તિ શ્રી. નૃસિંહાચાર્યજીનાં હતી.

પધરામણીના પ્રસંગે ક્રોધની બેટ મૂકાવે એવા પદોપકારી, નિર્દોશી, સમદર્શી ગૃહસ્થાશ્રમી સદ્ગુણો સમાજમાં વિરલ જ હોય કેવી અપૂર્વ બેટ ! ( સંપૂર્ણ )

# સ્રી સંસ્થાઓની પરિષદે પ્રસાર કરેલા ઠરાવો \*

ઠરાવ ૧—ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને કચ્છમાં સ્રી અને બાળકોના વિકાસને અંગે કામ કરતી સંસ્થાઓનું સમન્વય સહકાર અને સંગઠન કરવા માટે “ગુજરાતી સામાજિક સંસ્થાઓનું મધ્યસ્થ મંડળ” આ નામની એક મધ્યવર્તી સંસ્થા સ્થાપવાનું આ પરિષદ ઠરાવે છે. અને તે મંડળનું કાર્ય બંધારણ જે અત્રે રજુ કરવામાં આવ્યું છે તે મંજૂર રાખે છે. અને તે સંસ્થા અંગેનું કામ કરવા માટે એક વર્ષ સુધી નીચે જણાવેલા ૧૬ સભ્યોની આ કાર્યવાહક સમિતિ નીમવામાં આવે છે.

આ કાર્યવાહક મંડળ વર્ષ દરમ્યાન નીચેના કાર્યો કરશે.

(૧) ધડેલા અને મંજુર કરેલા બંધારણ પ્રમાણે સભ્યો નોંધી બંધારણ અમલમાં મુકશે.

(૨) કાર્યક્રમના ઠરાવો મુજબનું કામ કરવામાં સભ્ય સંસ્થાઓને જરૂરી સહકાર અને માર્ગદર્શન આપશે.

(૩) ધ્યેયને અસંગત ન હોય તેવી અન્ય પ્રવૃત્તિ કરશે.

આ સમિતિના સભ્યોના નામ નીચે પ્રમાણે:—

પ્રમુખ—સરલાદેવી સારાભાઈ, ઉપપ્રમુખ—શારદાબેન મહેતા, ન્યોત્સનાબેન, મંત્રી—શારદાબેન મજમુદાર, ચિત્રાંતિ દિવાનજી, કોષાધ્યક્ષ—અંકુશલ સતિયા, કુસુમબેન શાહ.

૧૧ સભ્યો—(૧) હરિજન સેવક સંઘ થી પરીક્ષિતલાલ મજમુદાર, (૨) તુલનયાજ શિક્ષણ સંઘ, (૩) બીજા સેવા મંડળ, (૪) રાષ્ટ્રભાષા પ્રચાર સમિતિ, (૫) રાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થી મંડળ, (૬) કસ્તુરબા રાષ્ટ્રીય સ્મારક નિધિ, ગુજરાત શાળા, (૭) મજુર મહાજન (૮-૯) બે કો-ઓપરેટ કરવાના.

ઠરાવ ૨—પૂન્ય કસ્તુરબા સ્મારક નીધી અંગે ચણેલી યોજના અને તેને અંગે કરવા

ધારેલ કાર્યોને આ પરિષદ આવકારે છે. અને સ્રીઓને અને સ્રી સંસ્થાઓને તે કાર્યોમાં પોતાનો શક્ય સક્રિય હિસ્સો આપવા વિનંતિ કરે છે.

ઠરાવ ૩—સ્રી અને બાળકોના સાચા હિતની દિશામાં કામ કરવા માટે વર્ષ દરમ્યાન નીચેના કાર્યક્રમોમાંથી બે એટલા કામ ઉપાડી લેવા પરિષદ સંસ્થાઓને મુત્તય છે.

ક. તાલીમ લીધેલા કાર્યકરો મેળવવાનો પ્રશ્ન હળવો કરવા જ્યાં જ્યાં કાર્યકરોને તાલીમ લેવા માટે સ્ત્રીઓને ઉત્તેજન આપવું અને સગવડ આપવી.

ख. રાષ્ટ્રભાષાનો અભ્યાસ જેમ ઘેર બેઠા કરી શકાય છે તેમ ગુજરાતીનો પણ સર્વોચ્ચ અભ્યાસ પણ ઘેર બેઠે કરવાની વ્યવસ્થા કરવી.

ગ. આરોગ્ય વિષયક કાર્યક્રમોને અમલ કરવો.

घ. લોહિયાળા વેપારની સામે જુએશ ઉઠાવવાના કાર્યમાં જરૂરી સહકાર આપવો.

ચ. પોતાના વિભાગમાં કેટલા ઉદ્યોગો ચાલે છે અને તેને વિશેષ ખીલવવા માટે શી શક્યતા છે તેની તપાસ કરી તે ઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવા માટે જરૂરી પ્રયત્ન કરવા.

છ. રાષ્ટ્રીય ભાવના કેળવવા પ્રયત્ન કરવા.

ઠરાવ ૪—ગુજરાત કાઠિયાવાડ અને કચ્છની પ્રગતિ તેમાંય ખાસ કરીને સ્રી અને બાળકની શારીરિક હાલતમાં દિવસે દિવસે જે ઝડપી અધોગતિ થઈ રહી છે અને તેમનું શ્વેત પ્રમાણ વધી ગયું છે તે સ્થિતિ પ્રત્યે આ પરિષદ ચિંતા વ્યક્ત કરી આ પરિસ્થિતિના મૂળમાં અસહ્ય મોંઘવારી, બેહદ નિર્ધનતા, જીવનની જરૂરીયાતોની બારે અછત, રોગચાળામાં પ્રસંગે ઉપચારના સાધનોનો અભાવ જેવા કારણો છે એમ આ પરિષદનું માનવું છે. આ કારણો દુર કરવાનો મુખ્ય માર્ગ તો પ્રગતિમાન્ય રાષ્ટ્રીય સરકાર છે એમ આ પરિષદ માને છે પરંતુ પ્રગતિ સંગઠિત થઈ પ્રયત્ન કરે તો આ પરિસ્થિતિ કેટલેક અંશે હળવી બનાવી શકે એટલું જ નહિ પણ આ વિકાસને ભોગે આને પૈસા

\* ગઠ તા. ૨૦, ૨૧, ૨૨ મીએ અમદાવાદમાં શ્રીમતિ દેસા મહેતાના પ્રમુખપદે મળેલી પરિષદમાં નીચે મુજબના મહત્વના ઠરાવો પસાર થયા હતા.

મેળવવા જે દોડાદોડી ચાલી રહી છે. તેને રોષી શકે એમ આ પરિષદ માને છે. એટલે આ દિશામાં શું થવું જોઈએ અને શું થઈ શકે એમ છે તેના અભ્યાસ દરેક સંસ્થાને કરવાની આ પરિષદ આગ્રહ પૂર્વક બલામણુ કરે છે અને તેને અંગે નીચે મુજબ સૂચનાઓ કરે છે.

(૧) રથાનિક ડો., પેદ, હકિમ વગેરેની મદદ લઈ સ્ત્રી અને બાળકોના અનારોગ્યનો સ્થિતિ જાણી લે અને તેના કારણો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે. આ ઉપરાંત ન્યાં પૂર્વગ્રહ અને ખોટી વિચારસરણીના કારણે થયેલ જાળવી રાખવાની ફેશન ચાલતી હોય ત્યાં તેવા ખ્યાલોને પ્રચારકારા અંત લાવવાનો પ્રયત્ન કરે.

(૨) રોજના ખોરાક માટે જે નાણાં મધ્યમ અને તેથી ઉતરતા વર્ગોમાં ખર્ચવામાં આવે છે તેના ચોક્કસ આંકડા મેળવી એટલા જ ખર્ચમાં જરૂરી પૈથિક તત્વ મેળવી શકાય એવા ખોરાકની નીચોળનાની માહિતીનો પ્રચાર કરવો.

(૩) નાનકડી માંદગીઓ માટે ધરમથુ દવાઓનો ખ્યાલ સમાજમાં ફેલાવીને તેની દવાઓ જાતે બનાવી લેવામાં માર્ગદર્શન કરવું.

(૪) વ્યાયામ, રમતગમતો, પ્રસૂતી પૂર્વે લેવી જોઈતી સંભાળ વગેરે સમગ્રકોની વ્યવસ્થા કરવી અને માંદાની સારવારનું જ્ઞાન આપી અને તેના સાધનો વસાતી તેના ન્યાં જરૂર પડે ઉપયોગ કરવો.

કરાય પ હાલના મુદ્દના હીધે ઉભા થયેલી વિકટ આર્થિક હાલત, બેકારી મોંઘવારી તેમજ સમાજના કટંગા રિવાજો અને અવિચારી માનસને કારણે મુશ્કેલ-કાઠિયાવાડમાં સ્ત્રી અને બાળકોનું વેચાણ મોટા પ્રમાણમાં ચાલી રહ્યું છે તેની સામે જુએશ ઉઠાવવાની જરૂર તરફ પ્રગ્ન અને સ્ત્રી હિતમાં કામ કરતી સંસ્થાઓનું ધ્યાન આ પરિષદ ખેંચી છે. અને એ સ્થિતિના નિવારણ માટે નીચે જણાવેલા માર્ગો દ્વારા જરૂરી પગલાં તાત્કાલીક ભરવા સંસ્થાઓને આ પરિષદ આગ્રહ કરે છે.

ફ. મરીબાઇ અને બેકારીના ભોગ બનેલા સ્ત્રી અને બાળકોને કામદારા આર્થિક મદદ, વ્યવસ્થા કરીને તેમની અસહાયતા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો.

જ. સમાજ અને કુટુંબની રૂઢિચુસ્તતાને કારણે ત્રાસની ભોગ થયેલી સ્ત્રી અને બાળકોને પડખે ઉભા રહી તેમને જરૂર પડે તાત્કાલિક આશ્રય આપવો અને એવા નિરાશીતોને રાહત આપતી સંસ્થાઓના સંપર્કમાં તરત મુકવા. આવી સંસ્થાઓ દરેક જિલ્લામાં આહવામાં આહી એક હોવી જોઈએ એવું પરિષદ માને છે.

ગ. સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ છે અને તેમને સ્વતંત્ર મનુષ્ય તરીકે જીવવાનો અધિકાર છે એવી મનોવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવા જરૂરી લોકમત ફેળવવો.

ઘ. વેચાણ ટોળાઓની દસામણ લક્ષરના માણસોનો કનડગત અને બીજા જેવું જેવું દયાણુ થવું હોય તેની સામે નિરૂતાયીને સ્વાશ્રયથી ખોતાનું સંરક્ષણ કરવાની શક્તિ ફેળવવાનો પ્રયત્ન કરશે.

આ-દસામણ અથવા બળાકારની ભોગ થયેલી સ્ત્રીઓ પ્રત્યે સમાજ જે દુર અને વિદૂષિતમાનસ પ્રવૃત્તિ જોતે દુર કરે તેવી સ્ત્રીઓને સહાનુભૂતીથી અપનાવી લેવા માટે લોકમત ફેળવવો.

કરાય ૬-સ્ત્રી અને બાળકો માટેની સંસ્થાઓમાં વિવિધ પ્રકારની શિક્ષણ પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે અને શિક્ષણ પદ્ધતિઓ લેવામાં આવે છે તેમાં સુમેળ સાધવાની ખુબ જરૂર છે. તે આ પરિષદ અને તેથી નીચે મુજબની એક અભ્યાસક્રમ પેટાસમિતિ નીચે છે આ પેટા સમિતિનો કાર્યપ્રદેશ નીચે મુજબ રહેશે.

(૧) વિવિધ સંસ્થાઓમાં હાલ ચાલતી શિક્ષણક્રમોની માહિતી મેળવવી.

(૨) માહિતી એકઠી કરી પછી સીમડો અને બાળકો માટે જરૂરી અભ્યાસક્રમ ઘડવો અને તેનો અમલ નોંડાયેલી અથવા નોંડાવા માગતી સંસ્થાઓ પાસે કરાવવો.

(૩) અભ્યાસક્રમ સ્ત્રીકારવાં પછી વખતો-વખત પરિક્ષાઓ લેવી અને અભ્યાસક્રમ પુરો થયા પછી પ્રમાણપત્ર આપવાની વ્યવસ્થા કરવી.

(૪) જરૂરી સાહિત્ય તૈયાર કરવા અને તેને પસંદગી કરી અપનાવવાં.

આ પેટા સમિતિએ મધ્યમ મંડળના કાર્યવાહીની પેટાસમિતિ તરીકે કામ કરવાનું રહેશે.

# ગુણસુન્દરી

દીપોત્સવી અંક

સંપાદક : શ્રી. વાસુ ઠક્કર અને શ્રી. શંકર પંડ્યા

—કેટલાક અભિપ્રાયો—

ગુણસુન્દરી દીપોત્સવી અંકના સંપાદક એ અંકને તૈયાર કરવામાં સારી મહેનત લીધી છે એવું તુરત દેખાઇ આવે છે. 'એસતે વર્ષે' એ કાવ્યદારા શ્રી. મનસુખલાલ ઝવેરી વિશ્વમાં સમતા અને બહુતાનો પ્રસાર થાઓ એવી ભવ્ય ભાવના રજુ કરે છે, કયાંય એધાણના પ્રેમશંકર બટનું. એ કાવ્ય પણ તેવી જ ભવ્ય ભાવના રજુ કરે છે. અતુભાઇ મહેતા, સુન્દરી સંગીત એ લેખદારા ગુજરાતનાં નવનકશા લેખકોએ સ્ત્રી પાત્રોને પાના પર કેવી રીતે મુકવાની શક્તિ કરી તે સારી રીતે ખતાવ્યું છે.

ન્યારે અકાળે જૂઠ્ઠા એ લેખ દ્વારા અસ્તકીર-ગુજરાતી સ્ત્રીઓ વિશે લખેલાં તેમજ મંજીર કટાક્ષ કરે છે. અન્ય કાવ્યો, વાર્તાઓ અને લેખોએ પણ ગુણસુન્દરી માસીકનું ધોરણ ઠીક પ્રમાણમાં જાળવી રાખ્યું છે. અંકની કીમત રૂ. ૩ છે તે લુહાણા પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ, વડોદરા ત્યાંથી મળી શકે છે. —'યુવાન્તર'

જાણીતાં શ્રી-માસિકના આ અંકમાં જાણીતી કલ્પના એમની પ્રસાદી પીરસી જાય છે. આખા અંકમાં વસ્તુવૈવિધ્ય છે. 'દે-રીનાં અવશેષ' એક સરસ વાર્તા છે. 'રાંડ મોઢી' એ સમાજજીવનનું એક સુંદર શબ્દચિત્ર છે. શ્રી. મણિલાલ પ્ર. વ્યસે ટુંકાણમાં બહુ કઠી દીધું છે. આ અંકમાં શ્રી. અતુભાઇ મહેતા, શ્રી. કેશવ રોડ, પુષ્પા શુક્લ વગેરેનો સહકાર મળ્યો છે. આખો અંક આ રીતે સુંદર વાચન-સામગ્રી પૂરી પાડે છે.

—'વરમાતરમ'

દર વર્ષે સાહિત્ય જગતમાં પોતાના વિશિષ્ટચાન સાથે વિશિષ્ટ અંકો રજુ કરનાર 'ગુણસુન્દરી' એ આ વખતે પણ દિવાળી ટાંકણે ખાસ અંક જાહેર પાડ્યો છે. આ અંકનું સંપાદન આપણા એ મુવાન સાહિત્યકારોએ કરેલું હોવાથી આખા અંકમાં નૂતન-દષ્ટિબિન્દુના ઊંટણાઓ ઠેર ઠેર વેરાએલાં દેખાય છે. એકસો ને પાંચીસ પાનાનો આ અંક આપણા સાહિત્યજગતના મજાકતા તેજધારીઓ 'ની વિવિધ કૃતિઓથી દીપી રહ્યો છે. ચાર તરફ ઉભરાતી જાહેર ખબરોથી ઉપજતો કંટાળો અંદરથી રસપ્રદ ને મનરંજક સામગ્રીથી લળેલો થાય છે. આમ એકંદર આખોયે અંક સુંદર ને પ્રશસ્ત્ય એવા પ્રયત્નથી ઉજાવલો બની રહ્યો છે.

—'હોહાણા હિતેચ્છુ'

દીપોત્સવીના સારા અંકોમાં "ગુણસુન્દરી"ના સારા એકેના ઉદ્દેશ્ય પણ આવશ્યક છે. એમાંનાં ચિત્રો અમને બહુ ગમ્યાં નથી; એટલા માટે ત્રિહિ કે એ પુનર્મુદ્રિત છે પણ, અપ્રાસંગિક છે મુદ્દણ સુધક નથી. જાણે ચિત્રો આપવા ખાતર આખાં હોય એવું લાગે છે. લેખસામગ્રી રોચક છે ને સ્વીચાચકાનું ધોરણ નેતાં હજારી પણ છે. એમાંનાં કાવ્યોની કક્ષા જોઈએ એટલી ઉચ્ચ નથી જાળવી શકાઈ. ગુજરાતમાં કવિચત્રીઓનો અભાવ તો છે જ;

પણ જે છે તેમનો કદાચ સમયાભાવને લીધે સહકાર નહિ મળેલા હોય. એમાં 'વ' ખાસ કરીને શ્રી. "મ"નો "પુરુષનું પ્રતિકાવ્ય" લેખ તો બધા વ લેખોમાં સર્વોત્તમ કરે એવો છે. આ ઉપરાંત શ્રી. અતુભાઇ મહેતાનો "સુન્દરી સંગીત"નો લેખ પણ મૌલિક છે. આ સિવાય બીજા કેટલાક લેખો પણ ગુજરાતનો સ્ત્રીજનતાને યોગ્ય છે ને વિવિધતા વિવિધતા જાળવે છે. કીમત જરા વધારે છે. બાકી તે સિવાય અંક ગમી જાય એવો છે. —'ગુજરાતમિત્ર'



## (૧) રશિયાએ સહશિક્ષણને રૂખસદ કેમ આપવી ?

રશિયાએ અન્ય ક્ષેત્રોની જેમ સહશિક્ષણના ક્ષેત્રને પણ સંપૂર્ણ રીતે વિકસાવ્યું હતું અને રશિયામાં હાલ દરિયોતર થતી સ્ત્રી-પુરુષોની સમાનતામાં તેણે ઘણો ભાગ ભજવ્યો છે જેમ પણ સ્વીકારી સેવામાં આવતું હતું પરંતુ સહશિક્ષણની શાળાઓને હવે ત્યાં તિલાંજલિ આપવામાં આવી છે. હિંદુસ્તાનમાં સહશિક્ષણના હિમાયતીઓને રશિયાની અગ્રણ્ય માળદર્શક થઈ પડે તેમ હોઈ તે અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે.

રશિયાના કેળવણી ખાતાને સુપરત કરવામાં આવેલા અહેવાલમાં એક નોંધપાત્ર હકીકત તરફ લક્ષ્ય ખેંચવામાં આવ્યું છે કે કિશોર વય દરમિયાન છોકરાઓ અને છોકરીઓ વચ્ચે વિશિષ્ટ પ્રકારનો તફાવત રહે છે. દસ અને ચૌદ વર્ષ વચ્ચેના છોકરાઓ તાકાતવાન બનતા જાય છે પરંતુ તેમની શારીરિક વિકાસ કંઈક મંદ પડતો જાય છે; બીજા હાથે એજ વર્ષો દરમિયાન છોકરીઓનો શારીરિક વિકાસ ઝડપથી થતો જાય છે અને ઉંચાઈમાં અને વજનમાં તેઓ છોકરાઓ કરતાં આગળ રહે છે. 'ચૌદ અને સત્તર વર્ષની વય દરમિયાન તેથી ઉંચકું' બને છે. છોકરીઓ કરતાં છોકરાઓનો વિકાસ વધુ ત્વરણી થાય છે. 'અહેવાલમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે આવા અસમાન વિકાસને લીધે પાંડા સમજવાની શક્તિમાં અસમાનતા રહે છે અને આ રીતે છોકરાઓ અને છોકરીઓનો પ્રગતિ એકસરખી થતી નથી.

પરંતુ સહશિક્ષણની વિશ્વ જનરો આ એકજ મુદ્દો નથી. છોકરાઓ અને છોકરીઓ તેમના વિકાસના જુદા જુદા તબક્કાઓમાં

હોય ત્યારે તેમને આપવાના શિક્ષણ અંગેનું દરિયાઈ પાણી ગદલાતું રહે તે આવશ્યક છે. છોકરાઓ અને છોકરીઓને જુદા જુદા પ્રકારનું કાર્ય સોંપાતું બેઠક, વસ્તુતઃ કાર્ય અને શિક્ષણપદ્ધતિ એ બંને, બિન્ન પ્રકારનાં હોવાં બેઠક. બે છોકરાઓ અને છોકરીઓ એકજ વર્ગમાં હોય તો એ બંને બની શકે.

આ કારણથી રશિયાએ છોકરાઓ અને છોકરીઓ માટે જુદા જુદા શિક્ષણક્રમો દાખલ કર્યા છે, આ નવી પદ્ધતિએ સંગીન પરિણામો દેખાડ્યાં છે એવા ફેટલાક માસના અનુભવ પછી રશિયાએ દાવો કર્યો છે. પરંતુ બિન્ન શિક્ષણ દ્વારા રશિયાએ જાતીભેદ પર ભાર મૂક્યો હોય તેમ નથી જ. શાળાઓમાં હાજરી આપવાના કલાકો સિવાયના બાકીના સમયમાં છોકરાઓ અને છોકરીઓ 'પરસ્પર આદર-ભાવ અને સમાનતા' ના વાતાવરણમાં ઉછરે તેવી રીતે તેમની વચ્ચેની બંનેક પ્રવૃત્તિઓ યોજવામાં આવે છે. સોવિયેટ શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ આ બાબતમાં ખૂબ કાળજી રાખે છે. સોવિયેટ સત્તાધારીઓ માને છે કે બિન્ન કેળવણીનું પરિણામ ટૂંક સમયમાં જ વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થિનીઓની ત્વરિત પ્રગતિ પરથી, તેમની શિસ્ત પરથી અને કૌટુંબિક સંગઠન પરથી દેખાઈ આવશે.

રશિયાએ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં અન્ય સુંદર પ્રયોગો પણ કરેલા છે. રાજ્ય પીટર ધી ગ્રેટ ૧૬૯૮ માં મોસ્કો ખાતે જગતભરની રૂઢિચઢાં શાળાઓથી નેતૃત્વ પરી આવે તેવી એક શાળા ખુલ્લી મૂકી હતી. આ શાળામાં ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ હતા અને તેમાંથી ગણિતશાસ્ત્રીઓ, ઇજનેરો, નાવિકો અને બીજા નિષ્ણુઓ ગણી પડ્યા હતા. 'ક્રિતાબના કીડા' સર્જવનારી આપણી શિક્ષણ સંસ્થાઓ રશિયાના શિક્ષણપ્રયોગોના લાભ ન ઉઠાવી શકે

# મુવાનીની ચાવી

શુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈ  
બી. એ.

મૂલ્ય :  
રૂ. ૧-૮-૦  
પોસ્ટેજ શુદ્ધ.

# સૂર્ય નમસ્કાર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૮-૦  
પોસ્ટેજ શુદ્ધ.  
કૃષ્ણાજી હરિમનાહર

# વૈપારની ચાવી

ભરતરામ ભાવચંપરામ મહેતા  
મૂલ્ય : રૂ. ૧-૧૨-૦  
પોસ્ટેજ શુદ્ધ.

બો-લુહાણામિત્ર પ્રેસ : વડોદરા

કચકડાના કસબી

તરી

લોકપ્રિય બનેલ

બી. શાન્તારામે

નેતૃ દિગ્દર્શન કરેલું છે

તે

રાજકમલ કલામંદિર વિગત—



પરબત પે  
અપના ડેરા

શીર્ષના આપનોની રેકર્ડ

માર. રૂ. પી.

૧૬૮-૧૭૨

૪ રેકર્ડનો સેટ

આ ઉપરાંત—

શકુન્તલા

માલી

મનોરમા

શીર્ષના આપનોની

રેકર્ડ

યંગ ઇન્ડીયા

ઉપર

સાંબળો.

ઉપર સાંબળો.

અને

વસાવો.

★

★

મનો :

નેશનલ આમોદ્ધાન રેકર્ડ

મેન્યુ. કંપની લિં

૧૧૦, મેડેઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧

ધ્યુવ સંપ્રદાયમા  
ગણતા કીતનો



જગો મેરે સાથ

ઇંગ્લેન્ડ મેન પ્યારેલાલ

ડી. એ. ૬૭૭૬

અને

ગોવર્ધન ગિરીસધન કદરા

મેરો માધ હરિનાગરસે નેવ

ડી. એ. ૧૧૪૬૬

કીતનકાર -

દેરસનદાસ (મળીપાભાઈ)

શ્રીમતી મધુરિકા  
મનુમદાર

ડી. એ. ૧૧૪૬૬

મુદ્રી કે જમનને આપે

આપે આપે

જમનને કાંઠે.

યંગ ઇન્ડિયા

રેકર્ડ

પર

બે રેકર્ડ દ્વારા  
૨૦૬ ક્રે છે.

દાસ્પરસતી રેકર્ડ  
મુલજીકાકા મુંડાયા

ડી. એ. ૧૧૪૬૭

ભાગ ૧-૨

ચંદુદત્ત અને પાટી

પરખત જે અપના ડેરા;

શકુન્તલા, માલી અને મનોરમા

૧૩૨૨ દીક્ષના ગાયનોની રેકર્ડ

'યંગ ઇન્ડિયા' ઉપર સાબળો

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ

મેન્યુ. કંપની લિ.

૧૧૦, મેટ્રોપોલિટન, મુંબઈ, ૧

નવા વરસમા તમારી લાયબ્રેરીમા  
નીચેનાં પુસ્તકો વસાવી લ્યો

ગુજરાત અને એના સ્ત્રીમાત્ર તોના પરમારો

અને ઓહાણોના વીરતા અને નેક-ટેક

ઈતિહાસનું મૂલ-સ્વરૂપ હાલ રીતે રજુ

કરતો વાંતના એમોષો ઐતિહાસિક ગ્રંથ

**પરમાર ધારાવણિવ**

ભાગ ૧-૨ ] ક્ર [ મૂલ્ય રૂ. ૮ ]

**બાલકાંબકા દેવડા**

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય રૂ. ૬.૫૦

આ ઐતિહાસિક નવલને દરેક પુસ્તકાલયે

વસાવવો જ પડશે.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ

નણવા માટે વસાવો

**મહાસભાનો ઇતિહાસ**

ભાગ ૧-૨-૩

મૂલ્ય ત્રણે ભાગના રૂ. ૧૧

ગુજરાતના બે મહાનગરો

**વડોદરા અને સુરત**

મૂલ્ય ૦-૮-૦ ભા. ૧-૨ મૂલ્ય રૂ. ૧

બાળકો અને માટેના બે મહાનગરો

નો પરિચય રસમય શૈલીએ આપે છે

મગાવવા માટે બાજેજ સભો:

સુહાસ્યામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ-

રાવપુરા, વડોદરા.





# દરેક લાયબ્રેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ દિલ્લી રાષ્ટ્રીય મદાસખાનો	
ઇતિહાસ બા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦-૦	
૨ રાજ્યોગી યાત્રે	
પરમાર મારા વર્ણવે બા. ૧-૨ ૮-૦-૦	
૩ જલદ્દક પંકા દેવડા બા. ૧-૨ ૬-૮-૦	
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન ૪-૦-૦	
૫ વિશ્વભારતી ૧-૦-૦	
૬ કૃષ્ણવાદી ૦-૪-૦	

## શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા

શ્રી. સયાજીરાવ ગાયકવાડનું જીવનચરિત્ર	
ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ૩-૧૨-૦	
૧ જગન્નેદ સંહિતા બા. ૧ થી ૫ ૧૦-૪-૦	
૨ વેપારની ચાવી ૧-૧૨-૦	
૩ વિદ્યુત ૧-૧૨-૦	
૪ વિજ્ઞાનના વિધાયકો ૧-૧૨-૦	
૫ માર્ગ જીવન અને કાર્ય લેખ ૧-૧૨-૦	
૬ ઇર્સોગના સમયનું દિવંદ ૧-૧૦-૦	
૭ જુવાનીની ચાવી ૧-૮-૦	
૮ કેનેકાનું જગ્યાદાર રાજતંત્ર ૧-૮-૦	
૯ જીવલક્ષી ૧-૮-૦	
૧૦ ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર ૧-૬-૦	
૧૧ આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર ૧-૪-૦	
૧૨ ઉદભીજેની ઉત્ક્રાંતિ ૧-૪-૦	
૧૩ કળા માટેના જીવો ૧-૨-૦	
૧૪ ભાષા વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા ૧-૧-૬	
૧૫ મહીપતદામ ૧-૧-૦	
૧૬ નેફસનનું જીવન ચરિત્ર ૧-૦-૦	
૧૭ વલ્લભ ૧-૦-૦	
૧૮ હજારો અને દિવંદુસ્તાન ૦-૧૫-૦	
૧૯ ખેતીના ઉપદેશો ૦-૧૪-૦	
૨૦ સરોવરના જીવો ૦-૧૩-૦	
૨૧ મર્મ વિદ્યા ૦-૧૨-૦	
૨૨ સુધ ૦-૧૨-૦	

૨૩ મનુષ્ય જન્મજી ૦-૧૨-૦	
૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ ૦-૧૨-૦	
૨૫ દિવંદુસ્તાનમાં જુદા જુદા ચક્ર ૦-૧૨-૦	
૨૬ નરસિંહ મહેતા ૦-૧૧-૦	
૨૭ સામાજિક સુખરૂપતા ૦-૧૧-૦	
૨૮ નીકાળજી ૦-૧૧-૦	
૨૯ ધન વિદ્યા ૦-૧૧-૦	
૩૦ દિવંદની સરે નીકળેલા વદાણુપરીઓ ૦-૧૧-૦	
૩૧ પરિવર્તનવાદ ૦-૧૦-૦	
૩૨ દિવંદુસ્તાનના લોકો ૦-૧૦-૦	
૩૩ પ્રાણીઓનાં શબ્દાશુભ લક્ષણો તથા વય વિજ્ઞાન ૦-૧૦-૦	
૩૪ રચાનીક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ ૦-૬-૦	
૩૫ જંગલની રાજનીતી અને દિવંદ ૦-૬-૦	
૩૬ મેગેસ્થીનીસના સમયનું દિવંદ ૦-૬-૦	
૩૭ રેડીઓ અને ટેલીવીઝન ૦-૬-૦	
૩૮ કળા વિશે પ્રવચન ૦-૭-૦	
૩૯ તરવાની. કળા ૦-૭-૦	
૪૦ વડોદરા ૦-૬-૦	
૪૧ સુરત ( ભાગ ૧-૨ ) ૧-૬-૦	

## શ્રી સયાજી ખાલિજ્ઞાન માળા

૧ પંચતંત્ર વાતો બા. ૧-૨ ૧-૦-૦	
૨ સુધ નમરકાર ૦-૬-૦	
૩ સીતા ૦-૬-૦	
૪ જુદા જગવાનની વાતો ૦-૬-૦	
૫ મહમદ બેગડો ૦-૬-૦	
૬ વાષેલાઓનું યુગરાત ૦-૬-૦	
૭ આપોનું આદિ નિવાસ સ્થાન ૦-૬-૦	
૮ કરોળીઓનાં કાવચો ૦-૬-૦	
૯ ગીલની મુલાકાત ૦-૬-૦	
૧૦ પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો ૦-૬-૦	
૧૧ હોડવાનું જીવન ૦-૪-૦	

આજેનાં લખો:-

૦૫૧૨૪૫૫૫૫ : લુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા



નામાંકિત  
ડૉક્ટરો

શક્તિ માટે

નામાંકિત  
દવા જ

ખતાવે છે

અંડુ નામાંકિત રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ  
નખનાં સખનાં ખાધાં ઉપયોગી છે. સાબાં  
માણસોની શક્તિ એનાં સેવનથી સચવાઈ રહે  
છે, અને માંદાંને, માંદગી પછીની નખખાઈ  
નાખુદ કરી, નવજીવન આપે છે.

અંડુ રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ સ્વાદિષ્ટ અને  
લાગીદે તાઝગી આપનાર છે. અને તેથી નાનાં  
ખાખકો તેમજ મોટાં સો  
કેંઈ સહેલાઈથી લઈ શકે છે  
પોષણ આપનાર, સ્કુન  
આપનાર અને ખાસ કરી  
લોહીની લાલી વધારનાર



અંડુ રકતો  
ફોસ્ફો-મોલ્ટ



અંડુ

રકતો-ફોસ્ફો-મોલ્ટ

એક વાર અવશ્ય અજમાવો !

અંડુ ફાર્મા. વર્કસ લી. મુંબઈ-૧૪

વડોદરાના એજન્ટો :—

- (૧) વેદ લાવાનીશંકર અને હરીશંકર કું,
- (૨) મેસર્સ બી. એમ. ઠક્રની ફા.

રાવર પાસે, વડોદરા.

દેશ-દેશાન્તરમાં પ્રખ્યાત ।

પ્રદર્શનોમાં પ્રભાવશીલ !

લોકપ્રિય અને સ્વદેશી સાહસ .

# ધી ગોલ્ડ ફીલ્ડ લેધર વર્કસ

સુટકેસ, એટેચકેસ, સ્કુલબેગ, સાઇકલબેગ, હોલ્ડલ, હેન્ડબેગ, કીટબેગ, બુવેલ બેગ,  
ટ્રેસીંગ કેષસ, થર્મોસ કેસ, પાકીટ, પટા, ફેન્સી ચંપલ, શુઝ, સ્લીપર્સ-ટુકામાં.

તમામ જાતનો ને ભાતભાતનો સુસાફરી માટે તેમજ હરકેઈ

સુખસગવડ માટેનો માલ નીચે જણાવેલાં સ્થળોએ

તૈયાર અથવા ઓર્ડર આપવાથી મળી શકશે:—

અમદાવાદ—અનબૂજ બીલ્ડીંગ ૬૬૬/૨ ગાંધીરોડ, કેઠારી ચોળના નાકે.

હેડ ઓફીસ તથા શો રૂમ

૧૫૭-૧૬૧ પ્રિન્સસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨

મુંબઈની શાખાઓ:—

(૧) ધી રીઅલ લેધર વર્કસ. પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ

(૨) ૧૭૨, અબ્દુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, ટે. નં. ૨૩૮૬૭

(૩) પીરમાઇ મેન્શન, સેન્ટ્રલસ્ટ્રીટ રોડ, ટે. નં. ૪૨૫૬૨

( ચંપલ અને શુઝ ડીપાર્ટમેન્ટ )

કારખાનાંઓ:—ધારાવી અને ભાંગવાડી